

**AMİNULLAH NAİL KHANGELDİ’NİN ‘‘TÜRKİSTAN
BEYREMİ – ERGENE KUN’’ ADLI ROMANININ SÖZ
VARLIĞI ÜZERİNE TEMATİK BİR İNCELEME**



Farzana INANCH

Haziran

2023

DENİZLİ

**AMİNULLAH NAİL KHANGELDİ’NİN “TÜRKİSTAN
BEYREMİ – ERGENE KUN” ADLI ROMANININ SÖZ
VARLIĞI ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Pamukkale Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı

Farzana INANCH

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Sema EYNEL

**Haziran 2023
DENİZLİ**

ONAY SAYFASI



Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Farzana İNANCH

ÖNSÖZ

İnsanların duygu, düşünce ve isteklerini ifade etme aracı olan dil ve onu oluşturan unsurlar pek çok araştırmaya konu olmuştur. Bunlardan biri de dilin en temel unsurlarından söz varlığı üzerine yapılan çalışmalardır.

Söz varlığı çalışmaları ulusların kültürel özelliklerini yansıtmalarının yanı sıra dillerin tarihsel gelişmelerini de ortaya koyar. Bir milletin kültürünün uğradığı değişimi de dilindeki gelişimi de söz varlığından anlayabilmek mümkündür. Söz varlığına bakılarak toplumların maddî ve manevî tüm değerleri, dünyaya yönelik algıları, düşünce tarzları, etkileşimde oldukları toplumlar ve dolayısıyla toplumsal kimliği hakkında yorum yapılabilir. Bu bakımdan Afganistan’da yaşayan Özbek Türklerinin hayatını yansıtan ve bu coğrafyada Özbek Türkçesiyle yazılmış ilk roman olma özelliği gösteren Türkistân Bayramı Ergenekun önemli bir veri kaynağıdır.

Bugün Afganistan İslam Cumhuriyeti’ne bağlı olan ancak tarihten bugüne Güney Türkistan adıyla bilinen topraklar uzun müddet Türk hakimiyeti altında olmuştur. Güney Türkistan’da hakimiyetin Türklerden Peştunlara geçmesiyle bölgede yaşayan Türklerin dil, kültür, örf, adet ve gelenekleri çok büyük ve kalıcı zararlar görmüştür. Bölgede Türk düşmanlığına yönelik planlar ve eylemler yüksek oranda başarılı olurken, bunlar arasında en ağırı şüphesiz Türklerin ana dilde eğitim alma, okuma, yazma imkanından mahrum bırakılmaları ile duygu ve düşüncelerini yabancı bir dille, Farsçayla, yazmalarına yönelik dayatmada bulunulması olmuştur. Uzun vadede onların milli kimliklerini kaybetmelerini amaçlayan bu dayatma, nitekim, Türkçenin halk tarafından sözlü gelenekte de olsa işlenmeye devam etmesi ile tam anlamıyla başarıya ulaşamamıştır. Uzun müddet sonra yeniden ana dilinde eğitim alma hakkını kazanan Özbek Türkleri Ali Şîr Nevâî’den aldıkları feyizle yeniden Güney Türkistan Özbek edebiyatının yazılı ürünlerini vermeye başlamıştır.

Geçtiğimiz yıllarda bölgeyi yeniden kontrol altına alan Taliban’ın ilk faaliyeti Özbek Türkçesinin resmi dil statüsünden çıkarılması ve Özbek Türkçesi derslerinin müfredattan kaldırılması olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak da Güney Türkistan Özbekleri yeniden ana dilinde eğitim alma haklarından mahrum kalmıştır. Hâl böyleyken, Türklerin Güney Türkistan’daki varlıklarının kanıtı niteliğindeki halkın yaşayışı, örf, adet ve görenekleri, inançları, yaşayışları, tarihleri ve daha birçok hususta bilgi veren Türk diliyle kaleme alınmış eserler ve bu eserler üzerine yapılacak çalışmalar büyük önem arz etmektedir. Çağdaş Özbek edebiyatının önemli yazar ve şairlerinden Dr. Aminullah Nail Khangeldi’nin kaleme aldığı Güney Türkistan’da (Ser-i Pul şehrinde) yaşayan Özbek Türklerine ayna tutan Türkistân Bayramı Ergenekun adlı romanın tez konusu olarak seçilmesi ve çalışmanın bu roman temelinde şekillendirilmesi bu nedenledir.

Çalışmada eserden hareketle bölgede konuşulan Türkçenin isim söz varlığına ait unsurların tematik olarak sınıflandırılması ve yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde yorumlanması amaçlanmıştır. Ayrıca söz varlığı açısından Özbek Türkçesinin Güney Türkistan’daki kültürel ve sosyal gelişim seviyesinin belirlenmesi ve bölgede konuşulan Özbek Türkçesinin yabancı sözcüklere Türkçe karşılıklar oluşturmadaki gücü ve ifade yeteneği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Giriş bölümünde Güney Türkistan’da yaşayan Türk boy ve toplulukları, Güney Türkistan’da Türkçenin genel durumu, Dr. Aminullah Nail Khangeldi’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Arap alfabesi ile yazılan eser üzerinde yorumlu transliterasyon yapılmış; daha sonra eser Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Çalışmanın üçüncü kısmında ise eserin isim söz varlığı tematik olarak sınıflandırılmıştır. Tematik sınıflandırmada bu alanda yapılan çalışmalar

irdelenerek, romanın söz varlığı bu çalışmalar temelinde sınıflandırılmıştır.

Tez konumun belirlenmesinden başlayarak bugüne kadar, her aşamada bilgi, birikim, katkı ve yardımlarını esirgemeyen ve mesleki yönlerinin yanı sıra, insanî yönlerini de örnek aldığım değerli hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Sema EYNEL'e derin şükran ve teşekkürlerimi sunarım.

Yaptığımız çalışmayla Güney Türkistan'daki Özbeklere özgü kültürel unsurları ve Ser-i Pul ağzına ait sözcükleri ortaya koymak ve Türk dünyasına tanıtmak adına az da olsa katkıda bulunduğumuzu umut ediyoruz. Bu bakımdan kültürümüzü, dilimizi ve tarihimizi unutmamamız ve sahip çıkmamız amacıyla bu eseri Özbek edebiyatına kazandıran Dr. Aminullah Nail Khangeldi'ye tüm Özbek halkı adına minnettarlığımı bildirmek isterim.

Afganistan'da eşinin desteğini alabilen çok az sayıda kadın vardır. Ben de o şanslı kadınlardan biri olduğum için bu çalışmayı, hep yanımda olup bana yol gösteren, en büyük destekçim eşim Said Ehsanullah INANCH'a ve varlığı ile pozitif enerji veren güzel kızım sevgili Tolinay INANCH'a ithaf ediyorum.

Beni her zaman destekleyen başta annem ve babam olmak üzere tüm aileme de teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

AMİNULLAH NAIL KHANGELDİ’NİN TÜRİSTAN BEYREMİ – ERGENE KUN ADLI ROMANININ SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE TEMATİK BİR İNCELEME

İNANCH Farzana

Yüksek Lisans Tezi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Sema EYNEL

Haziran 2023, viii+ 445 sayfa

Aminullah Nail Khangeldi’nin Türkistan Bayramı-Ergene Kun Romanının Söz Varlığı Üzerine Tematik Bir İnceleme adlı çalışmamız, kaynakça ve sonuç bölümleri hariç iki ana bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde Güney Türkistan’da yaşayan Türk boy ve toplulukları, Güney Türkistan’da Türkçe’nin genel durumu, Aminullah Nail Hangeldi’nin hayatı ve eserleri üzerine durulmuştur. Çalışmanın ilk bölümünde Türkistan Bayramı Ergene Kun Romanı transkripsiyon yapılarak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. İkinci bölümü, sözlük biliminden ibaret olup, tematik sözlükler, metin sözlükleri, Aminullah Nail Khangeldi’nin Türkistan Bayramı-Ergene Kun eserinin isim söz varlığının tematik incelemesi, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır.

Türkistan Bayramı Ergenekon romanı, Güney Türkistan’ın ilk Özbekçe romanıdır. Romanın dili halk dili olduğu için bu çalışma büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu bölgeye ait olan Özbekçe yazı dili, Özbekistan Türkçesinin etkisinin altında kalan bir lehçedir. Bu nedenle çalışmamız Güney Türkistan’daki Özbeklere özel olan Özbek Türkçesini çalışmak isteyen araştırmacılar için de iyi bir kaynak olarak kullanılacağını düşünüyoruz. Güney Türkistan’da yaşayan Özbekler, Peştular ve Farslar (Tacikler)’dan sonra Afganistan’ın üçüncü büyük etnik grubu olup Afganistan’ın sosyal yapısının önde gelen ve hassas bir parçasını oluşturuyor. Yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bu Özbek Türkleri tüm zorluklara rağmen anadillerini yaşatmayı başarmakta, Türkmen ve Özbek Türkçesiyle gelecek nesillere anadillerinde nazım ve nesir türünde eserler vermeye devam etmektedirler. Çalışmamızda romanın söz varlığı içerisinde, yazı dilinde bulunmayan pek çok söz tespit ederek böylece unutulacak olan sözleri kaydetmiş olduk.

Anahtar Kelimeler: Aminullah Nail Khangeldi, Türkistan Bayramı-Ergene Kun, Güney Türkistan, Tematik Söz Varlığı.

ABSTRACT

A THEMATIC ANALYSİNG ON VOCABULARY OF AMİNULLAH NAIL KHANGELDI'S NOVEL TÜRKİSTAN BEYREMİ – ERGENE KUN

İNANCH Farzana

Master's Thesis Contemporary Turkish Dialects and Literatures

Contemporary Turkish Dialects and Literatures

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Sema EYNEL

June 2023, viii+445 pages

Our study titled **A Thematic Analysis on the Lexicon of Aminullah Nail Khangeldi's Turkistan Bayrami-Ergene Kun Novel** consists of two main sections, excluding the references and conclusion sections. The introduction section focuses on the Turkic tribes and peoples living in Southern Turkistan, the general status of the Turkish language in Southern Turkistan, and the life and works of Aminullah Nail Hangeldi. The first section of the study involves the transcription of the Turkistan Bayrami-Ergene Kun Novel into Turkish, followed by the thematic analysis of the novel's lexicon in the second section, which includes dictionaries, text dictionaries, and the thematic examination of the name lexicon of Aminullah Nail Khangeldi's Turkistan Bayrami-Ergene Kun novel, as well as the conclusion and references.

The Turkistan Bayrami-Ergene Kun novel is the first Uzbek novel in Southern Turkistan. This study is of significant importance because the language of the novel is the vernacular language. The written Uzbek language in this region is a dialect that is under the influence of Uzbekistan Turkish. Therefore, we believe that our study will be a useful resource for researchers who want to study the Uzbek Turkish language that is specific to the Uzbeks in Southern Turkistan. The Uzbeks living in Southern Turkistan are the third-largest ethnic group in Afghanistan after the Pashtuns and the Tajiks and form a leading and sensitive part of Afghanistan's social structure. Despite facing the danger of extinction, these Uzbek Turks have managed to preserve their mother tongue and continue to produce literary works in poetry and prose for future generations in Turkmen and Uzbek Turkish. In our study, we have identified many words within the novel's lexicon that are not found in written language, thus recording the words that may be forgotten.

Keywords: Aminullah Nail Khangeldi, Turkistan Bayramı-Ergene Kun, South Turkistan, Thematik Vocabulary.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
TABLolar DİZİNİ	viii
GİRİŞ.....	1
Güney Türkistan’da Yaşayan Türk Boy ve Toplulukları.....	1
Güney Türkistan’da Türkçenin Genel Durumu.....	2
Aminullah Nail Khangeldi’nin Hayatı.....	4
Aminullah Nail Khangeldi’nin Khangeldi’nin Eserleri.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Güney Türkistan Sahası Özbek Türkçesi Alfabeti.....	19
1.2. Türkistān Beyremi – Ergene Kun Adlı Eserin Transliterasyonlu Metni.....	20
1.3. Türkistān Beyremi – Ergene Kun Adlı Eserin Türkiye Türkçesine Aktarması...	198

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Sözlük Bilim ve Tematik Sözlükler.....	357
2.2. Türkistān Beyremi – Ergene Kun Adlı Eserin Söz Varlığının Tematik İncelemesi.....	360
2.2.1. Araştırma, Sorma, Sorgulama, Okuma, Bilgi ve Haber Kavramları.....	360
2.2.2. Asker, Askerlik, Ordu ve Savaşla İlgili Kavramlar.....	364
2.2.3. Bitkiler ve Bitkilerle İlgili Kavramlar.....	366
2.2.4. Boy, Kabile, Uruk, Soy ve Sülale ile İlgili Kavramlar.....	368
2.2.5. Din ve Dinle İlgili Kavramlar.....	370
2.2.6. Ekonomi ve Değer Kavramları.....	373
2.2.7. Çadır, Ev ve Ev Araç Gereçleri.....	375
2.2.8. Giyim ve Giysilerle İlgili Kavramlar.....	379

2.2.9. Gök, Sema, Gökyüzü ve Astronomi ile İlgili Kavramlar.....	382
2.2.10. Hava ve Atmosfer Olayları Kavramları.....	383
2.2.11. Hayvanlar ve Hayvanlarla İlgili Kavramlar.....	384
2.2.12. Hukuk ve Hukukla İlgili Kavramları.....	387
2.2.13. İnsan ve İnsan İlişkileriyle İlgili Kavramlar.....	389
2.2.14. Kültür ve Sanat Kavramları.....	395
2.2.15. Maden, Mineral ve Bunlarla İlgili Kavramlar.....	397
2.2.16. Meslekler ve Mesleklerle İlgili Kavramlar.....	398
2.2.17. Organ Adlarıyla İlgili Kavramlar.....	403
2.2.18. Özel Adlar.....	405
2.2.18.1. Yer Adları.....	405
2.2.18.2. Kişi Adları.....	408
2.2.19. Renk Kavramları.....	414
2.2.20. Sayılar ve Sayılarla İlgili Kavramlar.....	416
2.2.21. Ölçü, Miktar, Kıyas ve Nitelik bildiren Kavramlar.....	417
2.2.22. Süs, Süslenme ve Süs Malzemeleri.....	419
2.2.23. Tarım, Bağ, Bağcılık ile İlgili Kavramlar.....	420
2.2.24. Taşıt, Eşya ve Bazı Araç Gereçler.....	421
2.2.25. Tıp ve Sağlık Kavramları.....	422
2.2.26. Yer Yüzüyle İlgili Kavramlar.....	423
2.2.27. Aş, Yemek ve Yemeklerle İlgili Kavramlar.....	425
2.2.28. Yönetim ve Sosyal Sınıf Kavramları.....	428
2.2.29. Yön/Taraf ile İlgili Kavramlar.....	429
2.2.30. Zaman Kavramları.....	430
SONUÇ.....	433
KAYNAKLAR.....	441
ÖZGEÇMİŞ.....	445

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil-1. Kavram Alanları ve Kavram Alanlarına Ait Sözcük Sayıları.....	435
Şekil-2. Tüm Kavram Alanlarındaki Toplam Sözcük Sayısı ve Sözcüklerin Kökenleri.....	439
Şekil-3. Kavram Alanlarındaki Sözcüklerin Köklerine Göre Yüzde Dağılımı.....	440



TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo-1. Tüm Kavram Alanları ve Kökenlerine Göre Sözcüklerin Sayı Dağılımları...336



GİRİŞ

Güney Türkistan'da Yaşayan Türk Boy ve Toplulukları

Afganistan toprakları coğrafi bakımdan Asya'nın stratejik öneme sahip bölgelerinden biridir. Türkler, Afganistan topraklarına MS 480'den itibaren hâkim olmaya başlar. Bu devirde Ak Hunlar adını alan Halaç Türkler'i bölgeye yerleşir. 7. asrın sonlarında İslamiyet'i yayan Arap orduları tarafından istilâ edilmeye başlanan Afganistan'da İslamiyet Hz. Osman döneminde hızla yayılır. 10. yüzyılın sonlarında Sebük Tekin önderliğinde bugün Afganistan toprakları içinde yer alan Gazne şehrinde büyük Türk devleti kurulur. Gazneli Sultan Mahmud zamanında (999-1030) da Afganistan'da Türk-İslam nüfusu iyice yerleşmeye ve hatta Hindistan'a kadar yayılmaya başlar. Gazneliler'den sonra Afganistan toprakları büyük Selçuklular'ın, 12. yüzyılda da Harzemşahlar'ın, daha sonra da yüz elli yıl Moğolların hakimiyetine girer. Büyük Babür İmparatorluğu'nu kuran Zahiriddin Muhammed Babür Şah Afganistan'dan sonra Hindistan'ı da eline geçirerek uzun yıllar bu topraklarda kalır. 17. yüzyılda Babür Şah Devleti zayıflayınca bölgeye Türkmen Türk'ü olan Nadir Afşar hâkim olur. 1747'de Nadir Afşar öldürüldükten sonra Afgan aşiret reislerinden ve onun komutanlarından biri olan Ahmet Şah Dürrani/Abdali Afganistan Devleti'ni kurmasından itibaren ülke Peştunlar tarafından idare edilmeye başlar. Yukarıda sayılan Türk devletlerinin kültür ve sanat eserlerini bugün Afganistan'ın her şehrinde özellikle Afganistan'ın kuzeyin(Güney Türkistan)'de görebilmek mümkündür (Fevzi, 2012: 39).

Afganistan'da Türkler çoğunlukla Afganistan'ın kuzeyinde (Güney Türkistan'da) yaşamaktadır. Kaynaklarda Güney Türkistan, Cenubi Türkistan, Türkistan-ı Sagir, Bend-i Türkistan ve Afgan Türkistan'ı olarak da adlandırılan Afganistan'ın kuzeyi yüzyıllar (asırlar) boyunca Türklerin vatanı olarak bilinmekle birlikte Afganistan İslam Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer almaktadır. Güney Türkistan, Katagan ve Türkistan adıyla iki bölgeye ayrılır. Bunlardan ilki Özbek aşiretinin ismi olan Katağan Bölgesinin merkezi Kunduz, ikincisi de Türkistan'ın merkezi olan Şibirgan'dır. Genel olarak bu bölgedeki etnik grubun büyük çoğunluğunu Özbekler ve Türkmenler oluşturmaktadır. Özbek ve Türkmenler dışında Tatarlar, Kalaçlar, Afşarlar (Avşarlar), Kızılbaşlar (şii-Caferi Türkleri) Aymaklar, Bayatlar, Kıpçaklar, Moğollar, Kırgızlar, Karaçaylar gibi başka onlarca Türk grubu da yine bu bölgede yaşamaktadır. Güney Türkistan'daki bu Türk boyları başta dilleri olmak üzere gelenek, görenek, örf ve adetlerini muhafaza ederken, bölgenin dışında kalan Türk boylarından Afşarlar, Kalaçlar, Aymaklar ve Kızılbaşlar asimile olmuştur.

Bildiğimiz üzere Afganistan, tarihte çeşitli medeniyetlerin hüküm sürdüğü bir coğrafya olmasının yanı sıra Türk topluluklarına ev sahipliği yapmış bir ülkedir de. Denebilir ki Afganistan coğrafyasındayazayan Türk boyları bu bölgenin yerli halkıdır. Bu coğrafyada Lütü, Heravî (Heratlı), Ali Şir Nevâî, Sultan Hüseyin Baykara, Atai Belhi gibi yazarların kalıcı eserleri ortaya çıkmış, Babür Şah bazı edebî eserlerini ve şiirlerini bu coğrafyada bestelemiş ve Baburî yazısını bu topraklarda icat etmiştir. Günümüzde Afganistan'da bulunan bazı görkemli anıtlar da Türkler'in ataları tarafından dikilmiştir (Kohkan, BBC 2020).

Günümüzde Afganistan'da yazayan Türk boylarından Özbekler, Peştunlar ve Farslar(Tacikler)'dan sonra Afganistan'ın üçüncü büyük etnik grubu olup Afganistan'ın sosyal yapısının önde gelen ve hassas bir parçasını oluşturmaktadır. Farklı nedenlerden dolayı Afganistan'da yazayan Türklerin nüfusu hakkında bugüne kadar net bir sayı verilmemekle birlikte 8 milyonun üzerinde olduğu söylenmektedir (Vatandaran, 2017: 10).

Güney Türkistan'da Türkçenin Genel Durumu

Yukarıda bahsedildiği gibi bugünkü Afganistan toprakları 1747 yılında Afgan devletinin kuruluşuna kadar farklı Türk devletleri tarafından yönetilir. Peştunların devlet yönetimine hakimiyetinden sonra temel amaçları Güney Türkistan'daki Türkleri bölmek ve Afgan devletinin bölgedeki etkinliğini arttırmak olur. İlk aşamada bölgeye yalnızca birkaç memur ve asker gönderip daha sonra çok sayıda Peştun yerleştirmek suretiyle bölgedeki Peştun nüfusu büyük oranda artırılır. Getirilen bu Peştun kabileleri artık bölgenin yeni sakinleri olmuşlardır. 1930'larda Özbeklerin haklarına sahip çıkmak adına isyan etmesi, bölgeye daha da fazla Peştun'un yerleştirilmesi ile sonuçlanır. Tek seçenekleri Afgan devletiyle barışarak, iş birliği yapmak olan Özbekler böylelikle bölgedekidevlet kurumlarından yararlanmayı başarabilirler.

Özbekler sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasî haklarını uzun süren mücadeleler sonucunda elde ederler. Siyaset sahnesine ise ancak 1992 yılında, Afganistan İslam Devleti kurulduktan sonra girebilirler. Komünist rejiminin çökmesi ve başlayan iç savaş, Afganistan toplumunun daha da kutuplaşmasına ve tek idare altında toplanamamasına neden olur. 1992 yılında siyasî kimliğine kavuşan Afganistan'da yazayan Türkler, Özbek kökenli Mareşal Abdul Raşit Dostum'un önderliğinde ülkede Türk halkının varlığını gösterebilir. Buradaki Özbek Türkleri baskı altında kalmalarına rağmen kendi kültür, dil ve edebiyatlarına sahip çıkmayı başarsa da bu durum 1997

yılında Taliban yönetiminin Afganistan'a hâkim olmasıyla son bulur. 2001 yılında Taliban'ın bölgeden çekilmesiyle Hamit Karzai başkanlığında yeni Afgan Hükümeti kurulur. Bu hükümet bütün etnik gruplara hak vermeyi vaat eder ve 4 Ocak 2006 tarihli yeni Afgan anayasasında Özbek ve Türkmen Türkçesi Afganistan'ın üçüncü resmi dili olarak kabul edilir. 6. sınıfa kadar Özbek ve Türkmen Türkçesiyle ders kitapları basılır ve Güney Türkistan'ın bazı okullarında okutulmaya başlanır. Üniversitelerde Özbek dili ve edebiyatı, Türkmen dili ve edebiyatı ve Türk dili ve edebiyatı bölümleri yerini almaya başlar. Televizyon, gazete ve radyolar Özbek Türkçesiyle yayın yapmaya başlar. Sivil toplum kuruluşları, dernekler ve bazı devlet kurumları Özbek Türkçesiyle yayın yapmaya girişir (Fevzi, 2012: 40).

Afganistan'da yaşayan, Kırgızlar ve Kazaklar gündelik hayatlarında kendi lehçeleriyle konuşurken diğerleri ya Özbekçe ya da kendi bölgelerinde çoğunlukta olan kavimlerin dilleriyle konuşurlar. Türkistan ve Katağan bölgelerindeki Türk kavimleri arasında Özbek Türkçesi ortak lehçe sayılmaktadır.

Özbek Türkçesi, Afganistan'ın resmi dilleri olan Farsça ve Peştucadan sonra konuşma ve kullanım açısından üçüncü sıradadır. Ancak Afganistan'da akademik dil Farsça ve Peştuca olduğu için ülkede yaşayan Özbekler ve Türkmenler yayın faaliyetlerinden dolayı olarak mahrum bırakılmıştır. Timurîler döneminde devletin merkezi olan ve günümüzde Afganistan sınırları içerisinde yer alan Herat'ta yaşamış olan ve Türkçeyi edebî dil seviyesine getiren Ali Şîr Nevâî'nin yaşadığı, eser verdiği, Türkçenin altın çağına tanık olan topraklarda Özbek Türkçesi sadece konuşma dili olarak varlığını sürdürebilmiş ve ancak bu yolla korunabilmiştir. Özbek Türkçesi kadim zamanlardan bu yana medreselerde, evlerde, camilerde okutulmuştur. Bu durum Ali Şîr Nevâî, Meşreb Safiullah Yar, Fuzulî gibi şairler in eserleri ve 'Elif Leylül-Leyl', 'Tutiname', 'Çahar Derviş', 'Kelile ve Dimne', 'Şehname', 'Gülistan' gibi kitapların Özbek Türkçesi'ne çevrilip okutulması ve öğretilmesi ile devam ettirilmiştir (Yarqin, 2017: 2).

Afganistan coğrafyasındaki Türkler, tarih boyunca yaptıkları pek çok ticarî anlaşma ve komşularıyla ilişkileri sayesinde farklı dillerle temaslar kurmuştur. Bu ilişkiler neticesinde Özbek Türkçesi yabancı dillerle sözcük alışverişinde bulunmasına rağmen hâlâ tarihî özgünlüğünü koruduğu söylenebilir (Vatandaran, 2017: 10). Fakat Özbekçeyi korumak Afganistan'daki Özbekler için hiç kolay olmamıştır. Çünkü bugüne kadar Afganistan'daki Özbekler ve Türkmenler okula başladıkları ilk günden itibaren devletin resmî dili olan Farsça ile eğitim hayatına devam ederler. Maalesef bu

durum kendi dillerini üst seviyede işleyememelerine sebep olmaktadır. Bu nedenle yazı dili olarak kullanamadıkları Türkçe ile edebî anlamda eser ortaya koymakta da zorluk çekmektedirler. Bu yüzden Afganistan vatandaşı olan Türk aydınların ele aldıkları eserler Afgan Türkleri için çok önemli bir rol oynamaktadır.

Genel olarak uzun mücadeleler sonucunda ülkedeki Türklerin kültürel hakları yakın dönemlerde iyileştirilmiştir. Özbekçenin, okullarda öğretilen diller arasında yer alması, üniversitelerde Özbek dili ve edebiyat bölümleri ve Özbekçe yayın yapan radyo ve televizyon kanalları bulunması bu iyileştirmeler arasında sayılabilir. Ancak son zamanlarda, Afganistan'da yaşanan siyasi ve güvenlik durumu nedenleriyle, Özbekçenin resmi dil olarak tanınması veya daha fazla desteğin sağlanması gibi konular gündeme gelmemiştir. Ancak, Özbekçe konuşan toplumların kültürel ve dil hakları konusunda duyarlılığı halk tarafından artmaktadır ve bu konuda çeşitli çalışmalar yapılmaktadır.

Aminullah Nail Khangeldi'nin Hayatı

Güney Türkistanlı Aminullah Nail Khangeldi 1985 yılında Afganistan'ın Sar-i Pul ilinin Beş Bağ mahallesinde dünyaya gelmiştir. Annesi ev hanımı ve babası ise çiftçi olan Khangeldi biri kız olmak üzere dört kardeşe sahiptir. Eğitimini 1991 yılında Cevizcan Okulu'nda başlayan Khangeldi ortaokul ve liseyi Minhaj-i Siraj Lisesi'nde bitirir. İki yıllık Taliban rejimi döneminde Afganistan'da okul, üniversite ve çoğu eğitim kurumunun kapanmasıyla eğitim hayatı sekteye uğrar. Khangeldi eğitimini tamamlayamayıp yurt dışına kaçmak zorunda kalan çoğunluğun aksine, ülkesinde kalmayı tercih ederek zor şartlara karşı mücadelesini sürdürür ve 2005 yılında okulunu bitirir. Taliban'ın iki yıllık rejiminde okulların kapalı olması Khangeldi'nin eğitime olan tutkusunu söndüremez. Bu süreci yine eğitimine yatırım yapıp İmam Buhari Medresesi'nde hafızlık diplomasını alarak değerlendirir.

Lise bittikten sonra 2005-2007 yıllarında da iki yıllık Sar-i Pol Darü-l Muallimin Yüksek Okulu'nda matematik bölümünü okurken, aynı zamanda Minhaj-i Siraj Lisesi'nde öğretmen olarak görev yapmıştır. 2007 yılında Türkiye Öğrenim Bursu Sınavı'nı kazanarak Türkiye'ye gelmiş ve bir yıllık Türkçe eğitiminin ardından Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne başlamıştır.

Şörüş Hacı Bey'den başlayarak onun 8. kuşaktan torunu olan Khangeldi'nin babası Hal-hacı Bey'e kadar tüm ailesi çiftçilikle uğraşmıştır. Çiftçi bir ailenin çocuğu olan Khangeldi'nin hayatı böylelikle tarlalarda geçmiştir. Doğduğundan beri doğa ile iç içe olması dolayısıyla doğanın vermiş olduğu ilham kaynakları, onda, hayata ince

bakma merakı ve alışkanlığı uyandırmıştır. Dört yaşından itibaren eğitimini aldığı dinî dersler, onun daha okula yazılmadan okuma yazmayı öğrenmesini sağlamıştır. Okul dersleriyle paralel devam ettiği dinî derslerin yanı sıra baba ve dedesi ile tarla işlerinde koşturması, sanki öğrendiği her şeyi hem teorik hem pratikte pekiştirmesine sebep olmuştur (Yarqin 2013: 261-262).

Khangeldi, Afganistan’da iken şiirleri ve kısa denemeleri yerel mecmualarda yayınlanmıştır. Aynı zamanda sanatkârın şiirleri derlenerek çeşitli şiir mecmualarında yerini almıştır. Afganistan’daki Özbek, Türkmen, Kırgız gibi Türk azınlıklar kendi ana dilinde eğitim alamadığı için orta ve yükseköğretimi Farsça okumak zorundadır. Kendi ana dilinde okuma ve yazmayı öğrenemedikleri için de bu dili edebî şekilde kullanamamakta, dolayısıyla kendilerini daha iyi ifade edebilmek adına yazılarını da Farsça kaleme almayı tercih etmektedirler. Kimi zaman Farsça yazmak onlar için bir tercihten ziyade zorunluluk hâlini almaktadır.

Aynı mağduriyetten payını alan Khangeldi, daha küçük yaşlarda duygu ve düşüncelerini Farsça yazmaya başlamıştır. Ortaokul ve lise dönemlerinde okul yönetimi başta olmak üzere Millî Eğitim Müdürlüğüne, Valiliğe ve ona ana dilinde eğitim imkânı sunmayan ve eğitimde adaleti sağlamayan çeşitli devlet kuruluşlarına karşı eleştirel yazılar yazmıştır. Zaman zaman eğitim sisteminin zaafalarını da kaleme alan Khangeldi, hükümete de ırkçı yaklaşımlar ve eğitimdeki adaletsizliklere yönelik eleştirilerinden ötürü defalarca tehdit edilmişse de hepsine göğüs germiştir. Afganistan’ın baskın edebi çevresinde nesir türündeki eleştirel yazılar daha çok tepki çektiği için o, duygu ve düşüncelerini dizelere dökmüştür. Mecazlarla söylemek istediklerini dile getiren Khangeldi bu yolla düşünce ve söylemleri dolayısıyla alacağı cezayı hafifletmeye çalışmıştır.

Ana dilde yazmanın kişiye ve ait olduğu topluluğa varoluşsal bir kimlik kazandırdığı herkesin malumudur. Bugün İran’da yaşayan Güney Azerbaycan Türklerinin, Çin’e karşı varoluş savaşı veren Uygur Türklerinin Türk kimliğini korumak adına anadillerine sarılmasına benzer bir savaşı Khangeldi de Güney Türkistan’da Afganistan’a karşı vermektedir. Onun Farsçaya rağmen Türkçe yazması, Afgan toplumunda Türk kimliğini ve varlığını ortaya koyması açısından büyük önem arz eder. İlk eserlerini Farsça yazdığını ifade eden Khangeldi, eserlerini Özbek Türkçesiyle yazma farkındalığına erişmesini dedesiyle olan bir anısı vasıtasıyla dile getirir:

Bir gün şiir yazarken dedem Sadık Bey: “Ne yapıyorsun?” diye sordu. Şiir

yazdığımı söylediğimde, şiirimi okumamı rica etti. Ben heyecanla şiirimi okuyup bitirdikten sonra dedem bana: “Oğlum, hiçbir şey anlamadım.” diyerek odadan çıkıp gitti. Dedem okuryazar değildi, televizyon ve radyoya erişim olmadığından Farsçayı da bilmiyordu. Bu olaydan sonra eserlerimi Farsça yazdığım için bir suçluluk hissetmeye başladım. Ama bu aynı zamanda bir uyanışı da beraberinde getirdi. İnsan böyle bir suçluluğu derinden hissettiğinde kendini ana diline karşı sorumlu hissetmeye de başlıyor (A. N. Khangeldi, kişisel görüşme, 7 Mayıs 2021).

Khangeldi, bu uyanışının, sonraki süreçte yaşadıklarıyla bir kararlılık ve duruşa evrilişini şu şekilde anlatır:

Bir atasözü var: “Hazine harabededir.” diye. Küçükken büyüklerimizin söylediği hikâyelerin kahramanları harabelerden hazine, hikmet ve makam gibi değerli şeyler elde ediyordu... Hikâyelerin doğruluğu, yanlışlığı ya da hayalî güzelliği öylece kalsın; ben gerçekten harabeden en büyük ve çok kıymetli hazineyi bulmuşlardan biriyim. Hikâyemi kısa bir şekilde anlatmak istiyorum:

Eskiden büyüklerimiz yolda bir kâğıt bulduğunda ayakaltında kalmasın diye, eğilip onu alarak öptükten sonra duvar çatlaklarının içine koyuyordu. Amaçları kâğıtta yazılanlara saygı duymak olsa gerek. Belki okuyamadıkları için kâğıtta Kuran ayeti, Hadis-i-Şerif ya da Tefsir-i-Şerif yazılı olduğunu düşünüyorlardı... Mollada okuduğum zamanlar Kuran’a başlama aşamasındaydım. Cuma günü tatilimin yarısını dedeme ve babama yardım etmekle geçiriyordum. Kalan yarısı da sokakta çocuklarla oyun oynamakla geçiyordu. Bir cuma günü “Yaşın-Yaşın (Saklambaç)” oynuyorduk. Bu oyunun kuralı gereği çocuklar ikiye ayrılıyor, grupların biri saklanırken diğer gruptakiler onları bulmaya çabalıyordu. Savaşlardan dolayı mahallemizde sınırsız kalan ya da göç nedeniyle harabeye dönüşmüş evler çoktu. Biz de bu oyunu oynarken harabeye dönen evlere saklanırdık. Oyun başladığında, ben de yüz metre uzakta olan bir harabede saklanıp beni bulacak arkadaşları bekliyordum.

Saklandığım harabenin duvar çatlağına sokulmuş bir kâğıt gördüm. Küçük bir dal yardımıyla kâğıdı çatlaktan çıkardım. Belki kâğıdın kendi rengi sarıydı, belki de yağmur ve güneş etkisiyle sararmıştı. Rakip takımın beni bulmasını beklerken çatlaktan zorla çıkardığım kâğıdı okumaya çalıştım. Yazılanlar Kuran ayeti olsaydı hareketler sayesinde okuyabilirdim. Ancak bulduğum bu kâğıtta, hareketler olmadığı için okumakta çok zorlandım. Medresede tüm arkadaşlarımdan daha zeki ve çok çalışkan olduğum için gururluydum. Fakat bu kâğıt üzerindeki yazıyı okuyamadığım için hayal kırıklığına uğradım. Bu psikolojiyle oyun oynamanın tadı kaçmıştı. Saklandığım

yerden çıkıp yavaş yavaş oyun alanına doğru yürüdüm. Arkadaşlarımdan biri gelip, oyunu kazanmak için başıma dokununca “Sertçe vur başıma!” diye bağırdım. Arkadaşlarım “Buna ne oldu?” diye korkuyla karışık bir merak duyuyordu. Benimse tek derdim kâğıttaki yazıyı okuyamamaktı.

Amcam dışında evimizde okuma yazma bilen kimse yoktu. Maalesef ki o da mücahitlerin baskı ve cehaletinden kaçıp başka bir şehirde göçmen olarak yaşıyordu. Cami hocasının yanına gitmek zorunda kaldım. Arap kökenli olan cami hocası, yaşlılıktan olsa gerek iyi görmüyordu. Bu nedenle o da kâğıttaki yazıyı okuyamadı.

Bu yazıyı okuyabilmek ve orada neler yazıldığını öğrenmek için az çabalamadım. Çabalarım sonuç vermeyince kendim okuyabilene kadar kâğıdı saklamaya yemin ettim ve kendimi o kâğıdı okumakla cezalandırdım. Her gün muhakkak en az bir kere o kâğıda bakıp yazılanları okumaya çalışıyordum.

Belki Kuran’ı bitirdikten sonra okuyabilirim diye düşünerek Kuran’ı hızlıca bitirmeye karar verdim. Bunu başarmış olsam da o yazıyı yine okuyamadım ve anlayamadım. Yazıya her baktığımda kendime kızıyordum. Bir yandan yazıyı okuyamamak benim için adeta bir utanca dönüşmüşken, diğer taraftan onu tek başıma okuyabilmek ve harfî harfine anlamak en büyük hedefim haline gelmişti. Kuran’dan sonra birkaç kitap daha bitirdim. Böylece o yazıyı düzgün bir şekilde okumayı öğrendim. Ama hâlâ o cümlelerin ne anlattığını tam olarak idrak edemiyordum... Yıllar geçip okula başlasam da hâlâ o yazıyı güzelce okuyup anlamaktan uzaktaydım.

Çalışkanlığımdan ötürü sınıf birincisiydim ama ben hâlâ o yazının bilgisiziydim... Çünkü o yazı, Meşrep2 babamızın kitabından kopmuş olan bir fermanı.

Cahilliğimi dile getirmekte haklıydım. Çünkü Hazreti Meşrep alfabeyi âdet olduğu üzere değil, başka türlü sıralarmış. Bense A’dan Z’ye hiçbirini bilmeyen bir cahildim. Peki, o kâğıtta Meşrep Baba ne diyordu: (ä) “älf” dek kâmatiñ ebtıdâ kıldım bu kün (b) belâyı hecer dârdiñ dilgä câ kıldım bu kün (t) telâvet eyler erdim âyet ruxsârini (s) sevâb xâtım qurân inthâ kıldım bu kün (A. N. Khangeldi, kişisel görüşme, 7 Mayıs 2021)

Aminullah Nail Khangeldi’nin Eserleri

Khangeldi ana diline, tarihine, kültürüne ve töresine bağlılığıyla bilinen genç bir yazardır. Eserlerinde Afgan Özbek Türklerinin dilini, tarihini, kültürünü, töresini ve kimliğini unutmaması gerektiğinin altını çizdiği gibi, gelecek nesillere Türk kimliğini anlatma ve öğretme hususunda bilinçli olunması gerekliliğine de vurgu yapar. Bazı

aydınların biz Türk değil, Özbek'iz, Türkmen'iz... şeklindeki söylemlerine karşı çıkarak ister Özbek ister Türkmen ister Kazak ister Kırgız ol, biz hepimiz Türk'üz düşüncesini yalnız sözde değil, öзде de hissederek ve eserleriyle bunu ortaya koyar.

Khangeldi'nin yazarlık serüveni şiir ile başlamıştır. O, daha sonra deneme ve roman türünde eserler kaleme almıştır. Farsça yazdığı Renc-name ve Derd-i Aşk adlı eserleri, şiir ve deneme karışımından ibarettir. Khangeldi, Şe'r Kıvamı adlı eseriyle Afganistan Türk edebiyatında basmakalıp hâle gelen şiir kitaplarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Yazarın en değerli eserleri roman türünde kaleme aldığı eserlerdir

Yazarın Türkistân Bayramı Ergenekun ve Kökçe ve Ceyhun adlı romanları Türk kültür, düşünce ve sosyal yaşamına ve özellikle Türk kadınının toplumdaki statüsüne ayna tuttuğu için ayrı bir öneme sahiptir. Şiir ve kısa denemelerin yanı sıra sosyal medya üzerinden gündeme dair yorumlar da yazan genç yazar, milliyetçi tutumu dolayısıyla Türk dünyasına yönelik araştırmalara da merak sarmış durumdadır.

Ortaöğretim yıllarında itibaren Güney Türkistan'ın özgürleşmesi düşüncesini kendine ölkü edinen A.N. Khangeldi, Güney Türkistan Devleti ve bayrağına duyduğu aşkı halka aşılamaaya çalışır. Özgür millet, güçlü devlet ve bağımsız ölkö olma davasını halka anlatmak adına yerel ve ulusal dergiler, kitap, şiir, toplantılar gibi her türlü imkânı kullanmaya çalışır. Yaklaşık altı yıl boyunca tek başına ferdi olduğu toplumu anlama ve bununla birlikte güttüğü davayı onlara anlatma mücadelesi veren Khangeldi, zamanla Güney Türkistan'ın özgürleşmesine gönöl veren ve gittikçe büyüyen bir kitlenin oluşmasında büyük hizmetlerde bulunur. 2010 yılında sayıları artan dava arkadaşlarının daha verimli çalışması adına teşkilatlanmaları gerektiğini düşünür ve böylece Turancı Hareket Teşkilatı'nı kurar ve Güney Türkistan'ın 9 ilinde teşkilat temsilcilerini görevlendirir. Özgürlük çağrıları 2018 yılında meyvelerini verir ve Güney Türkistan semalarını sarar. Artık Afganistan topraklarında yaşayan Türklerin Güney Türkistan'ın sembolü olan 3 şeritli bayrağı tanınmış ve Turan davası hakkında Afganistan'da yaşayan tüm Türkler az çok bir fikre sahip olmuşlardır. Güney Türkistan'da 250 yıllık zulmün Türklerin aleyhine aynı senaryolarla devam ettiğini tüm açıklığıyla idrak etmeye başlayan Türkler faşist devletin son zulmüne artık dayanamayarak 9 ilde birden Özgür Türkistan bayrakları ve şiarlarıyla caddelere dökölür. Daha önce de Türkler arasında hak, özgürlük ve gayeleri adına faşist devlete baş kaldıranlar olmuş ancak bu başkaldırıların hepsi teşkilatsız olması nedeniyle Afgan hükümetince bastırılmıştır. Sonuç olarak 9 ilde birden ayaklanan halkın gür ve hür sesi devlet sarayının duvarlarını ve kapılarını aşarak faşistlerin 2,5 buçuk asırlık keyfini

bozar ve 07.07.2018 tarihinde dava arkadaşlarıyla beraber özgürlük bayrağını ülke içinde dalgalandırmayı başarır.

Afganistan Türklerinin ana dilindeki mevcut sorunların giderilmesini amaçlayan Khangeldi, onların dil, tarih ve töresinin araştırılması, geliştirilmesi ve güçlendirilmesini sağlamak adına şair, yazar, tarih araştırmacıları ve sanatçıları bir araya getirecek bir adrese ihtiyaç olduğu fikrini ortaya koymuştur. Böylece, 2019 yılında Afganistan Türkleri Dil, Tarih ve Töre (TİTATÖ) Araştırma Merkezi'nin kurulmasına öncülük etmiş ve yol gösterici olmuştur. Kendisi şu anda bu merkezin Türkiye temsilcisidir.

Derd-i- Aşk “Aşk Derdi”

Khangeldi'nin ilk eseri olan Derd-i-Aşk adından da anlaşıldığı üzere Farsça kaleme alınmıştır. Khangeldi, bu eserini lise son sınıftayken, o zamanki algısıyla bazı şiirlere yönelik inceleme şeklinde kaleme almıştır. Onun yazılarını seven çevredeki dost ve arkadaşları bu eserin basılmasına vesile olmuşlardır. Khangeldi, bu eserde kendi fikir ve isteklerini yazıya dökerek çoğu gencin duygularına da tercüman olmuştur.

Ranj-Name “Dert Mektubu”

Ranj-name, Khangeldi'nin ikinci Farsça eseridir. Kısa deneme yazılarından oluşan bu eser, onun gençlik duygularını yansıtmaktadır. Khangeldi, Farsça kaleme aldığı Derd-i-Aşk ve Ranj-Name eserlerini benden Farsça bir eser kalmasını istemiyorum ve ne kadar gücüm, enerjim, zamanım varsa ana dilimde yazmayı, böylelikle de Özbek Türkçesinin gelişmesi ve yükselmesine katkıda bulunmayı istiyorum diyerek yok etmek ister. Bu nedenle şairin isteğine saygı duyarak onun Farsça yazdığı bu iki eserinden örnek vermemeyi uygun gördük.

Türkistân Bayramı Ergenekun “Türkistan Bayramı Ergenekon” Khangeldi, 2017 yılında Türkistân Bayramı Ergenekun adıyla Özbek Türkçesiyle kaleme alınmış ilk romanını bastırır. O, bu romanı yaşadığı 27 yıllık hayat macerasının yanı sıra, 105 yaşında olan dedesinin hayat tecrübelerinden de yola çıkarak kaleme alır. O, küçüklüğünden itibaren büyüklerinden duyduğu her şeyi not etmiş ve tuttuğu bu notlar sayesinde yazılarını şekillendirmiştir. Bu romanı yazarken de düşündüğü, araştırdığı, aklının aldığı, gözünün gördüğü ve dilinin döndüğü kadarıyla ne varsa tarihî bilgi halinde sunmaktan ziyade, gerçekleri roman tadında aktarmıştır. Khangeldi, eserin başında duygu ve düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir.

Biz Türk milletinin özellikle Özbek ve Türkmen boyları; Atamızın nalı yolda kalsa da çarığımız yırtılsa da yolumuzdan dönmeksizin yürüyoruz. Çünkü biz Türkoğlu

Özbek ve Türk balası Türkmen’iz. İster Özbek ister Türkmen ister Kazak ister Kırgız; Türk’üz dedik ve yola çıktık. “Çok çarık yırttım, bu dağ ve taşlarda. Gençliğim bu tepeleri boylamakla geçti oğlum.” diyen ecdadımın tırmandığı dağlara çıktım. Taşlarla güreştim. Köy ve kasaba demeden adım adım gezdim. Atalarımız ne yiyip ne içtiyse ne giyip ne konuştuysa gördüm ve işittim. Her Türk’ün sevdiği ayranından kımızına kadar, Türkmen ‘eşliki’sinden Özbek pilavına kadar, kumaşından şalına kadar, kiliminden, halısından, keçesinden, hasırına kadar, yaylağından kışlağına kadar, atından, devesinden, koyunundan, öküzünden, inek, keçi, kuzu ve koçuna kadar, ırmağından, pınarından, nehrinden, havuzundan, koyuna kadar, orağından, kayrağından, çarığından, paytavasına³ kadar, eyerinden, üzengisinden, hurcundan, torba ve çuvalına kadar, ipinden, dokumasına kadar, kavdasından, harmanından, çaparına kadar, baharından, yazından, güzünden kışına kadar, bayramından, düğününden, kutlamasından, oğlağından, güreşinden, topuna, çelik çomağına kadar, koşuğundan, kavalından, tamburasından, definden, sazına kadar ne varsa bu kitapta karşınıza çıkacak (Khangeldi, 2017: 5

Khangeldi, bu eserinde teknolojinin yaygınlaşmasını kültürümüze karşı büyük bir saldırı olarak görür. Ona göre her ülke kendi kültürünü başka ülke halkına dayatmak ister. Dünyanın yeni politikasının silahla başka bir ülkeyi fethetmekten ziyade, ekonomi ve kültür yoluyla o ülkeyi sömürge hâline getirmek için gece gündüz planlar yapmak üzere kurulu olmasını eleştirir. Böyle kritik bir dönemde aydınlara düşen görevin kültürü korumak olduğunu dile getirir. Bunun da tek yolu, atalarımızdan bize kalanları nesilden nesle aktarmak ve öğretmektir. Böylelikle atalardan öğrenilenlerin, duyulanların yazıya geçirilerek saklanması, sahiplenilmesi ve kültürel tarihe ait gerçeklerin gelecek kuşaklara aktarılması gerektiğine vurgu yapar.

“Ergenekon Destanı’nın güncel bir uyarlaması” diyebileceğimiz bu roman adeta Afganistan Türklerinin var olma savaşının bir ifadesidir. Eserin satır altı göndermeleri ve mesajları irdelendiğinde Afganistan topraklarının Ergenekon’u, Afgan Türklerinin ise demir dağını eritip özgürlüğünü ilan eden ve dört bir yana yayılan Türkleri simgelediği açıkça görülür.

Şe’r Kıvamıde “Şiir Kıvamında”

Khangeldi’nin ikinci eseri 2020 yılında basılmıştır. Şe’r Kıvamıde adını taşıyan bu eser, Afganistan Türk edebiyatında basmakalıp bir hâle gelen şiir mecmualarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Khangeldi, bu eserinde; Allah ve peygamber sevgisi, vatan ve dava aşkı, anne baba değeri, dost arkadaş kıymeti, mevsimlerin güzelliği, sanatın

önemi, aşk ve nefret gibi duygular, hayatın gerçekleri, okuma yazma sevdası, özlem ve gurbet çilesi, kadının ve öğretmenin insan olarak değeri ve toplumsal statüsü gibi konulara değinmektedir.

Khangeldi bu eserinde, eski neslin kültürüne bağlılığı ve onu hayatının her alanına yansıtması gibi konulara değinir. Eserde Afgan Türklerinin gerçeklerine ayna tutarak, onların “-mişcasına” yaşamaya çalıştıkları günümüz yaşamını yüzlerine vurarak geçmişe dair bir karşılaştırmaya girer:

Bizim ergenlik çağlarımızda telefon ve internet olmadığından sevdiklerimizle ancak mektuplaşabilirdik. Mektuplarımızı o kadar özenle yazardık ki; şiirlerle, kalp, kelebek resimleriyle süslerdik. Yetmiyormuş gibi mevsim baharsa çiçek ve güller mektuplarımıza eşlik ederdi. Yârimize en sevdiği kokuyu yani kendi parfümümüzü sıkığımız mektuplar hediye ederdik. Hatta mektubumuzda bir harf veya bir kelime yanlış yazılmışsa yırtar ve mektubu yeniden yazardık. Sevdüğimizin kalbi kırılmasın diye her kelimemize, hatta her harfimize dikkat ederdik. Bu üşenmez hâlimiz de sabrımız da vazgeçilmez aşk ve sevgi anlayışımızdan ileri geliyordu. Tanışma faslını bir adım öteye götürerek gelin kızlarımız çeyizlerinin her bir parçasında; perde, yastık örtüsü, damadın sakal alma önlüğü ve cep mendillerine kadar ipekle şiirleri nakşederdi. Bu gerçekleri hâlen bazı evlerde görebiliriz. Başka yerlerin yöresini bilmiyorum ama bizim Ser-i-pul yöremizde yaygındır; sevgi ve muhabbetini, hayâllerini aşk iğnesiyle bembeyaz umutlarına şiir şiir nakşediş (Khangeldi 2020: 59).

Khangeldi, toplumcu bir düşünceye sahip olduğunu ve toplum için sanat anlayışını benimsediğini dile getirir ve eserinde birlik ve beraberlik fikrine vurgu yapar:

Aranızda benim gibi ilkokuldan ta bugüne kadar, duygusal haysiyetine ve millî kimliğine karşı hakarete mâruz kalanların sayısı az değildir. Şimdi siz söyleyin! Bu kadar ruhî ve millî zorluğa karşı bir “Ah!” bile çekmeden parmağınızı ve dudaklarınızı ısırıp oturabilir misiniz? Alttaki şiirimin ilhamı, böyle dertlerimden meydana gelmiştir (Khangeldi, 2020: 22).

*Güzel Türkistân, ânâ diyârım, bilim beşiği, yüksek
hesârimMinglärçä yildir, bubälärimdän, miräs
kâlgân, bu yâdgârim*

*Bu toprâkdä, minglärçä yildir, sultân yâşadım, sultân
yâşärmän Fâtâh ve zâfärlä, târih yâzdim, erkin
yâşâmâk, meniñ şu‘ârim Şânli Türkistân, hâritäsini*

çizdi äzäldän, uluğ hudāyim

*Yärälängänidän beri bu toprāq, meniñ vātānim, minin
diyārim Sulāri zānzām, toprāğı āltin, milleti Türkdir,
bātır musulmān Āsrā hudāyim, bu elni māngu, mengä
yetādir şu iftiḥārim*

*Bu ḥān ve ḥāqān diyāridir bil, bu ḥālq torān
ḥesāridir bil Kuzey güney şārkdän bātigä, yer
kurāsidadä, yoğdır divārim*

*Boyum dä Türkdir, suyum dä Türkdir, ḳānim dä Türkdir, cānım dä
TürkdirQıpçāq ve Uyğur, Özbek ve Türkmen, Āzār ve Qazāq, Hun
ve Tātārim Ḥādini bilsin, türli yāvuzlār, eri a'raḳımgä boş lāf
ātālmäs*

*Dindä musulmān, imānli Türkmān, yūsek fālāk dik şān ve
veḳārimKāfir yāvuzlār, Türklār ḳolidän, ne yingilişlār
körgän unutmä Yāvlārgä ḳarşı, hār tāmīridän, na'ra
çıḳārgäy ḥättä ḡubārim Düşmen eşitsin! tāriḥdä yāzsın!
Kelgusi nāsli, bolsin ḥābārdār!*

*Song tāmçi ḳānim, bu yergä, çindir bu sözim, çindir
ḳarārim Tüşünmä bir kün, zulmiñ ḳolidän, bu yerni sengä
berib ketärmän Bu boş ḥıyālñi, çıkar miyeñdän, bu yer
beşiğim, bu yer mazīrim!''Khānkeldi'' yāzdım, yūrek
tubidän, bir neçä bāytñi, ātāb elimgäBir kün ketärmän,
otkānlārimdik, Türklārgä ḳālsin bu yādgārim.*

Khangeldi'nin en değerli eserlerinin roman türünde olduğu söylenebilir. *Türkistān Bayramı Ergenekun* ve *Kökçe ve Ceyhun* adlı romanları Türk kültürüne, düşüncesine, sosyal yaşamına ve özellikle Türk kadınının toplumdaki statüsüne ayna tutan değerli eserlerdir.

Kökçe ve Ceyhun “Gökçe ve Ceyhun” Özbek Türkçesiyle kaleme aldığı ve 2022'nin başlarında yayınlanan Kökçe ve Ceyhun adlı roman Afganistan'da yaşayan cesaretli bir Türk kızının hikâyesini anlatmaktadır. Khangeldi, bu romanıyla Afganistan'da yaşayan Türk kadınlarının kendi diline, kültürüne, kimliğine ve haklarına sahip çıkmak için toplumdaki batıl inanç ve baskılara rağmen ne büyük mücadeleler verdiğini, her nefeslerinde cinsiyet ayrımcılığı dolayısıyla türlü türlü

sıkıntılara göğüs gererek ilerleyişlerini aksettirmektedir. Bu romanda bir Türk kıızı olan Gökçe'nin köy okulundan başlayıp şehre uzanan eğitim hayatını ele almaktadır. Gökçe'nin köyünde eğitim dili Farsça olduğundan çoğu sınıf arkadaşı altıncı sınıfa kadar sadece dil öğrenmekle meşgul olup, daha sonra aileleri tarafından okuldan alınarak evlendirilir. Ailelerince dil öğrenemediği düşünülen bu kız çocukları, köy gelenekleri gereği evlenme çağına gelmiştir. Gökçe, her geçen sene bir bir eksilen sınıf arkadaşlarının küçük yaşta evlenmesine şahit olur ve nedenini aramaya başlar. Birçok araştırma yapıp derin düşüncelere daldıktan sonra şöyle bir sonuca varır: “Kendi dilimizde eğitim alabilseydik, onlar da benim gibi yüksek hayaller kurar ve evlendirilmeye zorlanmazlardı.” Gökçe bundan yola çıkarak herkesin ana dilinde eğitim almasını ister ve Özbek Türkçesiyle eğitim alma sevdasına tutulur. Öğretmen olup tüm köy kızlarının eğitimi için çalışmayı amaçlar. Daha sonra üniversitede Özbek Dili ve Edebiyatı bölümünde eğitim almaya başlar.

Khangeldi, bu romanında sadece kadının gücü ve ana dilin önemi hakkında değil, aynı zamanda Afganistan'daki birçok önemli konu üzerinde de durur. Eserde Türk kadınının ne kadar güçlü ve akıllı olduğu bir kez daha gözler önüne serilir. Ona göre en güzel şeyler, kadın elinin değmesiyle değer kazanır.

Türkistan Bayramı Ergene Kun

Türkistan Bayramı Ergene Kun, Güney Türkistan'daki Türklerin hayatını anlatan tarihsel bir romandır. Romanın başında “Özellikle son yıllarda bölgede yaşanan önemli gelişmeler neticesinde, bazı gerçekleri yolunu şaşırmış hâldeki halkıma anlatmak ve onları gittikleri bu yanlış yoldan döndürebilmek arzusuyla bu eseri kaleme alma ihtiyacı hissettim.” Diyen yazar böylelikle romanın yazılış amacını ve Güney Türkistan'da halkının sıkıntılarını, yaşadıklarını roman çerçevesinde anlatmaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra Güney Türkistan'daki Türklerin dilini, yemek kültürünü, oyun kültürünü, giyim kültürünü, inancını, düşüncelerini, mesleklerini, yaşam tarzını, kadınların önemini, eğitimin önemini, eğitilmiş insanların toplumdaki yeri değerini, Güney Türkistan topraklarının gerçek kahramanlarını, “Ergene Kun Bayramı”nı ve nice değeri bu eser vasıtasıyla kaydetmeye çalışmıştır.

305 sayfa olan bu roman birbiriyle ilişkili 25 bölüme ayrılır. Yazar romana Sar-ı Pul (Serpul) şehrinin güzelliği anlatılarak başlar. Romanın başkahramanı Ana Hatun, bölgenin başkanı ve ilhanı olan oğlu Yusuf Bay, gelini Baybeçe Hatun, torunları Yakup ve Sadık ile yaşamaktadır. Başkahraman ve Türk töresinin koruyucu olan Ana Hatun,

erkekler tarafından yönetilen bir toplumda ağırlığını hissettirmeyi başarmış bir kahramandır. Kocasını kaybettikten sonra, ömrünü biricik oğlunun arkasına durup onu desteklemek, toplumun geleceğini düşünmek ve torunu olan Yakup'u yetiştirmekle geçirir.

Roman kahramanı Ana Hatun'un, Mest gelin Hatun ve Aray Hatun adına, iki manevî kızı vardır. Ana Hatun ve manevî kızlar romanda Türk kadınlarına Türk kültürünü anlatmak ve kültürlerine sahip çıkmalarını öğretmekle meşgullerdir. Bunu gerçekleştirirken de ana kahraman ileri bir yaşta olmasına rağmen gençler gibi at koşturur, manevî kızları Mest gelin Hatun ve Aray Hatunla tüm ilçe, köy ve mahalleleri gezer, halkının durumunu yakından gözlemler. Türk kültürüne uygun davranmayan birini görünce de gerekeni yapar.

Romanın ikinci kısmı Kabil'e eğitim almaya giden İsmail'e ayrılmıştır. Sar-ı pul halkı yabancı dille eğitim verecek olan okulları kafir ve Acemlerin medresesi olarak görmektedir. Bu yüzden kimse kendi isteğiyle çocuğunu okula göndermez. Afganistan devleti tarafından zorunlu okul başlatılınca Sar-ı pul'dan öğrenci götürmek için Kabilden iki tane jüri gelir ve halk da İsmail'i gönderir. İki sene geçtikten sonra, İsmail yaz tatilinde memleketine döner. İsmail, Sar-ı Pul'a gelince Ana Hatun ve Yusuf Bay'a, Türk düşmanlarının Türkistan topraklarını alma planlarından, bu çerçevede Peştunların yavaş yavaş gelip Türklerin yaşadığı topraklara yerleştirilmesinden haberdar eder. Düşmanların planına karşı İsmail'in en mantıklı atağın Sar-ı Pul'da okul açılması olduğunu belirtir. Böylece Sar-ı pul'da, biri kız çocukları diğeri de erkek çocuklar için, iki okul açılır ve toprağına, diline, tarihine ve kültürüne sahip çıkan bir nesil yetişmesine ön ayak olunur. Mekteplere de dışarıdan değil Sar-ı pul'un eğitilmiş insanları hoca olarak atanır.

Romanın üçüncü kısmı Yakub ile Pervane'nin tanışması ve birbirlerine aşık olmalarını konu alır. Ava giden Yakub dönüş yolunda Pervane'yi havuzda boğulmaktan kurtarır ve görür görmez de ona âşık oluyor. İlhan'ın oğlu olan Yakub kültürüne bağlı bir aileye mensuptur ve bu nedenle Fars olan Pervane ile evlenmesi mümkün değildir. Bunu bilen Yakub çok acı çeker, ancak sonunda dayanaz Pervane'ye olan aşkıdan annesine bahseder. Annesi de durumu, kocası Yusuf Bay'a anlatır. Ana Hatun hiçbir zaman farklı bir kültür ve millettten olan bir kızın ailesine girmesini istemez. Bunu bilen Yusuf Bay annesinden gizli, yörenin önde gelenlerini Pervane'nin evine kız istemek için gönderir. Yakub, Pervane'nin babasının görücülere yaptığı saygısızlığı duyunca Pervane'den vazgeçmek zorunda kalır. Ana Hatun kendine bulduğu asil bir Türk kıızıyla evlendirme kararı alır. Ergenekon Bayramıyla birlikte Yakub'un da düğünü yapılır.

Yakub ile Pervane'nin aşkının ardından romanın asıl konusu olan Türkistan bayramı Ergene Kun'un anlatımına geçilir. Ergene Kun, her sene farklı bir Türk şehrinde kutlanan Türk töresinin yaşatıldığı ve Türk boylarının bir araya geldiği, yani birlik ve beraberliğin bayramıdır. Romanda o yıl bu bayram Sar-ı Pul şehrinde kutlanacaktır. Beş gün süren Ergenekon Bayramı Yakup ve Yıldız'ın düğünüyle çok daha heyecanlı bir şekilde geçer. Şehirler kendi aralarında gündüz oğlak oyunu ve gece güreş müsabakaları yapar. Şampiyon olan şehir Badakhshan olur. Ergene Kun Bayramı boyunca Türk kültür hayatına, sosyal yaşama, Türk misafirperverliğine, Türk oyunlarına, yemeklerine vb dair birçok unsur romanda yerini alır. Farklı şehirlerden gelen misafirler evlerine döner ancak her şehrin İlhanı bir gece daha Yusuf Bay'a misafir olur. Akşam yemeğinden sonra Ana Hatun bölge İlhanlarının yanına gidip Türkistan yurtlarının durumunu sorar. Her bir bölgenin İlhanı kendi şehrinin durumundan bahseder ve tüm Türkistan yurdunun düşmanlar tarafından sarıldığı, Türk yurtlarının ve insanların nasıl bir tehlikede olduğu gözler önüne serilir ve çıkış yolları tartışılır.

Yıllar geçer ve Kabil'den hükümet tarafından gönderilen teftiş heyeti, Sar-ı pul'da açılan okulların öğrencilerin asimile olmasına engel olduğunu, aksine bölgedeki gençlerin aydın ve bilgili birer birey olarak yetiştirildiğini rapor eder. Yaptıkları plan işe yaramamıştır. Bu nedenle planları değiştirirler ve zorla Türkistan Topraklarını Türklerin elinden almak isterler.

Romanın son kısmında Türkistan yurdunda yavaş yavaş mevcut sorunlara yenileri eklenir ve işin içinden çıkılmaz hâl alır. Romanın başkahramanı olan Ana Hatun vefat eder, ardından farklı şehirlerin büyükleri, İlhanları ve çok zaman geçmeden Sar-ı Pul'un ilhanı Yusuf Bay vefat eder. Babaannesini ve ardından babasını kaybeden Yakup Sar-ı Pul'un ilhanı olur ve halkına, toprağına sahip çıkar. Ana Hatun ve İlhanların ölümünü büyük şans bilen düşmanlar Türkistan topraklarını ele geçirmek için harekete geçer. Ele geçirdikleri şehirlerde yapmadıkları zulüm kalmaz, ancak kısa zamanda Türkler kendilerini toparlar ve düşmanlara karşı birlik olup harekete geçerler. Savaşı kazanan Türkler kendi topraklarında yaşamaya devam ederler. Yakup da kendi halkına dedesi ve babası gibi iyi ve halkını seven bir ilhan olur. Roman İlhan Yakup'un evde kalan Pervane ile evlenmesi ve iki karısıyla birlikte yaşamayı devam etmesiyle son bulur.

Romanın olay örgüsü şu şekildedir:

- Roman kahramanı Ana Hatun'un, gelininden diğer Türk kadınlara örnek olmasını istemesi,

- Kahraman manevî kızlarıyla Sar-ı Pul yurdunu atla gezmesi ve halkının durumundan haberdar olması, halkının Türk gelenek, görenek ve töresine göre yaşamasını istemesi ve bu uğurda çalışıp çabalaması.
- Yusuf Bay'ın ricası ile İsmail'in okuması için Kabil'e gönderilmesi,
- İsmail'in Kabil'den Sar-ı Pul'a dönmesi,
- Türk düşmanlığı güden Afgan hükümeti ve yandaşlarının planından İsmail'in haberdar olması ve Ana Hatun ile oğlu İlhan'a bundan bahsetmesi,
- Sar-ı Pul şehrinde kız ve erkek çocuklar için ilk kez okul açılması,
- Sar-ı Pul'un eğitimli kişileri tarafından Sar-ı Pul'un gelecek nesillere eğitim verilmesi,
- Yakup ile Vahit'in ava gitmesi ve dönüş yolunda Yakub'un Pervane'yi görüp ona âşık olması,
- İlhan'ın Yakup Bay için şehrin önde gelenlerini Pervane'ye görücü göndermesi,
- Pervane'nin babasının görücü gidenlere kötü davranması ve Yakup'un Pervane'den vazgeçmesi,
- Ana Hatun'un, torununu Yakub'a kız araması,
- Türkistan Bayramı Ergenekon kutlaması ve Yakup'un düğün hazırlıkları,
- Türkistan Bayramı Ergenekon'un kutlanması,
- Yakup ile Yıldız'ın düğünü,
- Kabil'den gelen müfettişlerin okul ve öğrencileri teftiş etmesi, ve Sar-ı Pul'daki öğrencilerin zeki, bilgili ve kültürlü bir şekilde yetiştiğini görmeleri,
- Romanın başkahramanı Ana Hatun'un ölümü,
- Düşmanların Türk yurdunun işgali için harekete geçmeleri,
- Türkistan topraklarına yabancıların yerleştirilme planı,
- Türkistan İlhanlarının ardı ardına vefat etmesi,
- İlhan Yusuf Bay'ın ölümünden sonra yerine Yakub'un geçmesi,
- Türklerin tekrar topraklarına sahip çıkıp düşmanlarını bertaraf etmesi,
- Yakub'un Pervane ile evlenmesi.

Khangeldi iyi bildiği Güney Türkistan bölgesi Türklerinin sorun, kültür, dil ve tarihine eğilmiştir. O, erkek egemen bir toplumda başkahraman rolünü kadınlara vererek kültür, tarih ve dilin üzerine kadının önemini göstermeye çalışmıştır.

Romanın başkahramanı Ana Hatun'dur. Yaşlı, ciddi, zeki, aklını koyduğuna yapan ve Türk örf, adet, geleneklerine ve töresine sıkı sıkıya bağlıdır. Romanda, Ana

Hatun'un ölümünden sonra otoriteyi Yakup üzerine alır. Yakup akıllı, yakışıklı, iyi kalpli ve halkını çok seven bir gençtir. Romanda toplam 263 yardımcı kahraman vardır. Bunlardan en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:

Baybeçe Hatun, Ana Hatunun gelini ve Yakub'un annesidir. Sakin, masum, saygılı, örf, adet, gelenek bilen, becerikli ve söz dinleyen biridir.

Yusuf Bay, Ana Hatunun oğlu, Yakub'un babası ve halkın İlhanı'dır. Yusuf Bay, halkının geleceğini düşünen ve onları çok seven, eğitime önem veren, ileri görüşlü karakterdir.

Mestkelin Hatun ve Aray Hatun, bu iki yardımcı karakter Ana Hatunu'nun manevî kızları, iki kanadı ve en güvendiği insanlardır. Bu iki kadın romanda çok kültürlü, cesaretli, akıllı ve bilgili, Türk töresine bağlı Türk kadınlarıdır.

Yardımcı kahramanlardan Molla Hadim, Usta Hangeldi Bay yaşlı, bilgili, tecrübeli ve eğitilmiş kişilerdir. Sar-ı Pul halkının akıllı ve büyüğü olan, şehrin önde gelen ve sözü dinlenenlerinden olan bu iki kahraman romanda Yusuf Bay'ın ve Yakup yol gösterenidir.

İsmail eğitilmiş, akıllı, yetenekli, milletini ve yurdunu seven, halkını düşünen gençtir. Halkı ve yurdu için her şeyi göze almıştır.

Fars kızı olan Pervane, Yakup'un sevdiğiidir. Romanda çok güzel olarak tasavvur edilen Pervane Yakup'a âşıktır.

Roman, tarihî bir eser olduğu için yazar karakterlerin gerçek isimlerini kullanmayı tercih etmiştir. Örneğin romanda yardımcı karakter olarak ismi geçen Abdul Reşit Dostum, gerçek hayatta da Güney Türkistan Türklerin lideri olarak tanınmaktadır. Romanda Özbekçe şiirleriyle dikkat çeken Şefika Dibac isimli küçük kız, bugün gerçek hayatta Güney Türkistan Türklerinin önde gelen şair ve yazarlarından biridir. Millet'in önde gelenlerinden olan Usta Hangeldi Bay ise yazarın kendi dedesidir. Ve romanda anlatılanlar büyük oranda onun yaşayıp gördükleri ve torununa aktardıklarıdır.

Roman 1850 – 1990 yılları arasında Güney Türkistan'da yaşanan gerçek olayları almaktadır. Günümüzde romanda geçen birçok olay tekrar tekrar yaşanmakta ve yaşatılmaktadır. Örneğin farklı bahanelerle kuzey Afganistan'daki Özbek ve Türkmenlerin yerleşik olduğu bölgeler, araziler ve yerleşim yerlerinden asıl sakinleri çıkarılmakta, yerlerine Peştunlar yerleştirilmektedir. Zaman açısından eserde belli bir zaman verilmemiştir. Yazar zaman zaman geriye dönerek kişilerin ve yerlerin geçmişlerini anlatır. Ancak romanda anlatılanların büyük bir kısmı Türkistan'ın iki Ergenekon Bayramı aralığında yaşananları anlatır. Dolayısıyla romanda anlatılanların iki

bahar bayramı arasında gerçekleşen olaylar olduğu söylenebilir.

Romanın ana teması eğitim olarak belirlenebilir. Güney Türkistan'daki Türklerin ana dilinde eğitim görememesi, şehirden uzak kalan kızların eğitim alamamaları, cahil bırakılan ya da Fars öğretisine göre yetiştirilerek kimliksizleştirilmeye çalışılan bir halkın mücadelesi anlatılmaktadır. Yazar, bir milletin bütünlüğü için sadece erkeklerin yeterli olmadığını, onların yanında kadınların da durması gerektiğini vurgular, toplumda kadının önemini gözler önüne serer. Kadınların üretici ve kültür muhafızı olduklarının altı çizilir. Yazarın romanda eğitilmiş kişileri daha önde tuttuğu görülmektedir. Onlar, halk arasında en çok saygı ve itibara sahibi olan kişiler olarak romana yansımıştır. Bu toprakların ve milletin geleceği için de alınan kararlarda onların etkili olduğu görülmektedir. Genel olarak romanda yazar halkını kültürlü, bilinçli, eğitilmiş olmaya; diline, kimliğine sahip çıkmaya, Türk kimliği altında boy farketmeksizin birlik olmaya davet etmektedir.

“Türkistan Bayramı Ergene Kun” romanı Türk diliyle yazılmıştır. Sar-i Pul (Serpul) bölgesinin ağız, söz varlığı unsurlarının yoğun olduğu görülür. Yazar ne kadar Türkçe kökenli sözcükler kullanmaya çabalasa da Arapça ve Farsça sözcüklerin de varlığı çeker. Yazar uzun süre Türkiye’de yaşadığı ve roman Türkiye’de kaleme alındığı için Türkiye Türkçesinden de bazı sözcüklerin kullanıldığı görülür. Bu sözcüklerin anlamları okuyucuların anlaması ve öğretici olma düşüncesiyle parantez içinde anlamı ile verilmiştir: *alın* (pişānā) *körānāğ* (fārhāng) vb.

1. BÖLÜM

1.1. Güney Türkistan Sahası Özbek Türkçesi Alfabeti

آ	ā	ع	ʿ
ا	ä, e	غ	ğ
ب	b	ف	f
پ	p	ق	q
ت	t	ک	k
ٹ	ṭ	گ	g
ج	c	ل	l
چ	ç	م	m
ح	h	ن	n
خ	ḫ	و	v
د	d	اۋ،ۋ	ö
ذ	z	او،و	o, u
ر	r	ھ	h
ز	z		
س	s		
ش	ṣ		
ص	ṣ		
ض	z		
ط	ṭ		
ظ	z		

1.2. Türkistān Beyremi – Ergene Xun Adlı Eserin Transliterasyonlu Metni

Hurmetli ve qadirli oquçılarim!

Gerçe, roman kitābları baş söz bilān başlanmāydi. Yēnā hām mēn hāhlādim ki birinçi āsārim bolgān qolīñizdāki Türkistān Bāyrāmi Ėrgānākun ātli romān kitābimni, baş söz bilān başlāsām. Ālbättā bu kitābdā, başidān ādāğıgāçā ōñizgā çıkacak köpinçā nērsālār, hālk āğzidān eşitgānlārimniñ yānbāşidā, şahsi nāžārim ve hıyāl küçim bilān hām bēzāgān mān. İnşāllāh kıızıkasızlār.

Mecāzen emās, toğridān sizlār bilān bolmāğ, bilgānlārimiz bilān bir-birāvimizgā yārār saqlāmoğ, hāyācān ve sēvinçni birlikdā yāşāmāğdān işāniñ ki cudā hursāndmān. Bu kungāçā yāzgān köplārçā şēr, kısqā maqālā ve şirin sözlārimniñ toplāmini bir ārāgā kēlturib, siz āzizlārimgā sunā ālmāgān ve taqdim ētālmāgān bolsām hām pārçā pārçā, kim ēhtıfāllārdā ve kim ēctimāyı tārmaqlār ārkalı şērlārim ve āynıqsā, yāzulārimizni oqıgānsızlār. Faqat soñ pāytlārdā, kim muhim ve onimli māsālālār bāŌis bāzi gēçeklārni, bāzi kişilārniñ bilişini ve şāşgān yolidān qaytışini kutib, qolīñizdāki Türkistān Bāyrāmi Ėrgānākun ātli romāniñ yāzilişini ēhtiyāc kōrdim.

Birinçidān, yūhz ve bēş yāşidāki bubām. Hāci Sādıqbāy Hānkēldi’niñ eşitkān, kōrgān ve yāşāgān tācrubāsidadān, ve āynıqsā; ōzimniñ dāşt ve qāldā bubām bilān otgān yēgirmā yētti yillik omrimniñ tācrubāsidadān yolgā çıkıb, uç yildān bēri ustigā oylāb, tūşunib ve kēdirib, bār yoq not ālgān ve eşitgān kim vaqıyātlārni tārihı şākildā emās, romān şākildā uşbu kētābdā sıgdirışgā himāt kıldim.

Ālbättā kē hār tārihı, raqamlār bilān kun, āy ve yilniñ qayd zāmān ve qayd mākānigā ētibār bērib yāzilsā hām, kim kim tārihlār bārdir kē, mākān bār bolgān surātdā ve zāmān āqıb turgān veziyātdā bolsā hām, vaqıyāniñ ustidān miñlārçā yil otsā otsin, yüzlārçā nās(ı)l kēlib kētgān bolsā hām, qānli ve vehşi ve vehşi vaqıyālār, insān hāfizāsiniñ tā DNĀ hāstāsīgā yāzilādi. İstēr istēmās, ērsi ve cēnitiki bir şākildā, nāsıldān nāsılgā otib ve tāmirlāridāki tāmçī tāmçī qāngā, soñ sulıgıgāçā (nāfāsīgāçā) māucud bir şākildā āqıb turādi ve u dāşt şorini, tuğulişdān ōlimigāçā tāşidi. Şu bāis, zēhnidā ve ruhidā hār dāyim u vaqıyālār tāzā turādā.

Biz Türk millētiniñ, āynıqsā biz Ōzbek ve Türkmēn boylāri, ātimizniñg nāli yoldā qālsā hām, çarığımız yırtılsā hām, qatmāsdān yurāmiz. Biz Türk oğlı Ōzbek ve Türk bālāsı Türkmān miz. Hāh Ōzbek hāh Türkmēn, hāh Qazāq, hāh Qırğız, biz Türkmiz dēdik

ve yolgä çıkdık. Köp çarığ yırttım bu tãg taşlãrdã!.. Yãşligim, bu âdirlãrni boylãmãg bilãn otti bãlãm! “ digãn âtã ve bubãniň, tirmãnãn tãglãrigã çıktım. Taşlar bilãn korãştım. Âdirlãrni âdim âdim boylãb gëzdim. Âtãlãrimiz, nimã yëyib nimã içkãn bulsã, nimã kiyib nimã gãpurgãn buksã kördim. Hãr bir Tüek boyniň sëvãdikãnlãrini çãlãbidãn dilãmãsigãçã, Türkmen Êşlikisidãn Özbek pãlãvigãçã, ãlãçãsidãn şãligãçã, gilimidãn, kãlinidãn, këgizidãn boriyãsigãçã, bãgıdãn hışãvãsidãn rãgniň sulãmãsigãçã, otlãgıdãn, yãzlãgıdãn kışlãgıgãçã, âtidãn, tãvãsidãn, kuyidãn, hukizidãn inek işekidãn kuy ve kuçkãrigãçã, dãryãsidãn arıgıdãn hãvuzidãn kudugıdãn bolãgıgãçã, urãgdãn kırãgıdãn çãrığdãn pãytãvãsigãçã, tokımidãn hizënisidãn hırcinidãn kãb ve kãnãridãn ärgãmçisidãn hayiligãçã, kãvdãsidãn hërmãnidãn hıridãn çãprigãçã, bãhãridãn yãzidãn kuzidãn kışigãçã, bãyrãmidãn toydãn kutlãvidãn oglãkıdãn gorãşidãn top ve çiligigãçã, koşıgıdãn tolãsidãn domburãsidãndãfidãn gıçãgıgãçã, nimã bolsã bu këtãbdã uçrãşãsız.

Âtãlãrimizdãn, bizgã yãdgãr kãlgãn bulsã, aķ saķãllık ve aķ sãllãlık, ãlãçã tunlık bubãlãrimiz çãpãyaķa mãlã gupıçãlık, bãhmãl şãlvãrlik ve bëli bãglıgãmãkilãrimiz ve kãttã ãkãlãrimizdãn, kologã ilëk ãlgãndã, kãb-kãb unni ilãb tãgarã-tãgarã hãmır yogurib, bir hãmirdãn kırk turli ãş tãyãr kılğãn, şãftãli gul kars bilãn bãşi tãrtib bãglãnãn mãmãlãrimizdãn sãrãdim ve yãzdim bu këtãbni. Kãtlãmã, sãmsã, çëgiltãy, lãçirã, yufķa ve pãtir pişirãyãtgãn ãpã siňillãrimizdãn, inek sãgıb sut, kãymãķ, pãnır, kãtıg ve yugurt tãyãrlãb turgãn baħtli këlin kızılãrimizdãn sãrãb yãzdim hãr sãtırnı. Culãkilãrdã sugã tuşib äriğniň komidãn kumdkã tuzãtib oynãb turgãn tãr kuçãlãrdã ãşşıg oynã yãtgãn bãlãlãr ve yãgaçlãniň tubidã kãvurçãķ oynã yãtgãn kızıñ şãhlãrdãn ve bãşbãşgã këlib mãyda-mãyda kulimsãb, bir-birãvlãri bilãn gud-gudlãşib, kars ve rumãlçãgã çërmë urib, iştãnbãg tokıb ve tãķı çırãzlãyãtgãn boy kızılniň ãgızidãn yãzdim kãlmã- kãlmãsini.

Tëlvizyון, telfon ve ëntërnët kãbi tiknãluciniň kullãniş ve işlëtiş sãrhãdi, tã tort yãşidãgi bãlãgãçã tuşgãn bir çağdã yãşãymız. Ælbãttãki, yãrãrigã kars i zãrãri hãm bär. Tiknãluciniň yãyrãlişi, kulturimizgã kars i buyuk bir hãmlã sãnãlãdi. Hãr ulkã, öz kulturini ve torã (ãnãnã)sini, bãşķa ulkã yãşãvçilãrigã hãkim kılmağ hãhlãydi. Duniãniň yãñi siyãsãti ve politikãsi kërãgi, sãlãh ve kural bilãn bãşķa bir ulkãni kologã këlturişdãn köpraķ, iktisãt ve kultur yolidãn u ulkãni kologã këlturub ëstëmãr kılmağ uçun kiçã-kunduz plãnlãr tãrkãtãdi. Şundãg bir ãsãs pãytdã bizlãrgã tuşgãn vezifã, kuturimizni ve torãmizni torimãķ kãlãdi. Buniň hãm yãlgızgıñã birtã yoli kãlgãn. Æcdãdimizni bizgã kãlgãnlar ni ve kërãk atãlãrimiz, ãnãlãrimiz, bubã ve mãmã lãrimizdãn orgãnãn ve ëşitgsn nersãlãrimizni, ërtãki kun bãlãlãrimizgã äytiş ve orgãtiş uçun, bir yërgã not ãlib ve yãzib

saqlāmāgımız dir!.. Ālgān ve yāzgān notlārimizniñ, māhāli gāzitā, nāşriyā ve muçālālārgā yāyımłāb, mumkun bolsā kētab şāklidā yāzıb bāsmādān çıķārişimiz kērāk deb oylimān. Hiç bolmāsā, ālgān notlārimizni kim fursātlārdā öz bālālārimizgā kısā kılib bēriş bilān āz hām bolsā kim unutilmās vaķıyālārnı soñrāki bir nāslgā tāpşirgān bolāmız. Ālbāttāki bu hām kättā bir hızmāt sānālādi.

Kiçikligimdān bēri, hār ulugvār ve āķsāçli buyuklārimizdān eşitgān nērsālārnı not tutār ēdim. Ve şu bilgilārniñ sāyāsıdā, köplārçā kısqā maķālālār hām yāzdim. Bu kētabimni yāzginçā oylāgānim, tuşuñānim ve kıdirgānlārimni, aķıl ve huşimniñ ērgāniçā, közimniñ körā ālgāniçā, tilimniñ tāvlānā ālgāniçā ķalāmgā ālib, ķāgāzgā tokmāggā ğayrāt korsātdim. İnşāllāh torāmız, tilimiz, yurtimiz ve elimiz uçun āzginā hām bolsā yārārli ve fāydāli bolā ālgān mān deb tuşınāmān. Yucā rābim Āllāh ©, kuç ve sāğligimni ķoygān surātdā, elim, bilim, tilim, torām ve yurtim uçun soñ solıgımgāçā dāvām bērāmān inşāllāh.

Hurmāt bilān

Dāktār Āminullāh Nāil ħān ğeldi

Ēy Türk oğli!..

Ēy Türk mēlātim!..

Ēy bātur Türk Özbek ve Türkmēn yēgitlārim!

Ondik bir çāğ kēlgāy ki, kēçmişñiz, otmişñiz ve tārıññiz bilān ğāh faķırlānāsiz ğāh ķayğulānāsiz!..

Tārıñ sāfĥālārnı āğdirginçā, hār sāfĥāgā bāķıb ğāh ķuvānāsiz, ğāh boğziñiz tıķınādi. Ālbāttā, tārıñ boyiçā ķāzāñān ve ķolġā kēltürgān köpinçā nērsālārnı ķaytādān ķoldān birālāmız. ve hār turli nērsāni, ĥāttā yāvuzlārniñ ĥiyānātini bilā unutā ālmāymız. Birāķ, ķoldān bērilmāyişi kērāk bolgān ve āslān yitirmāyişimiz kērāk bolgān nērsālār isā, kimligiz! Özlīgimiz! yorā(ānānā)miz ve torā(kültür)miz dir!.. şu ānıķdir ki, Türk mēllētiniñ ĥiç bir boyi, ĥiç ķaçāān torāsiz ve yorāsiz yāşā ālmāgān ve yāşā ālmāydi!..

Kim miñ yil bāķim dā köprāğ, dunyāniñ üç ķtāsi bu toprāğlārdān ēdārā bolgān. Ēñ büyük sultānlār ve āmirlār bu toprāğdā yētişgān. Kēlib-otgān bārçā tārıñçılār yāzgān tārıñ ēsērlāridā, ve bārçā şāirlār yāzgān şēērlāridā, juğrāfiyēni (Türkistān) deb nāmlāgān. Tārıñ ve dēvān kābi kētablārigā Āltin ĥāt bilān yāzgān.

Uşbu guzāl yūrt, tort tāmāndān āşilmās tāğlār ve kiçilmās dāryālār bilān orāb āliñān. Bir tāmāndān Türkistān tāğlāri bāşķā tāmāndān isā Pāmır tāğlāri, bir tāmāndān

Älbürz tägläri ve başqa tāmāndan isä āmu dāryā... bu yürt ve butopräglärdäki mällät, ātä ve äcdädläridän qalgän torä ve yorälär bilän yäşäb turgän. Toräläridän başqa ärbäab ve elhāän tānimägnälär. Kok täñridän başkasigä buyun egmägnän ve bükmägändir. Öz mällätidän başqa, gayri mällëtgä işänmägnän büyük ve bätür bir mällëtdir Türklär...

Uşbu yürtniñ erkëgi ve Hätuni tag käbi häybätlik, lëkin sakin. Bäläsi ve kızi, këlëcëkgä toğri miñlärçä umid ve istëk biän, qaynab ve cuşib mästänä aqıb turgän tup-tunuğ dāryā käbi dirlär. Kättä-kıçık, yāş ve qari bir-birävigä qarşı himätlik ve säyğilikdirlär. Bu yürtniñ hālqı, tārıh boyıçä mehmän sêvêrlik toräsini qoröç niok këlçmçägdälär. Toq közlik, kên yuräklik bolib yurägi özi bilän tildägi sözi birdir, özi ve sözi birtä bolgän bu mällët, hiçbir zāmān äsälätidän ozgärmägnän, mehnätkäş ve toppä toğri Ällähniñ qulläridir.

Türkistāniñ här bir yürti ve här bir koy ve qışlağı, ärrim güzälliklärgä igä. Bir-biridän färläki täbiyët ve bir-biridän başqaçä mänzäraläri bilän, huddi bir cännät yürti. Başı kokgä yetgän, tort fäsilniñ üç fäslı boyıçä, yürtniñ êñ hurmätli aqsaqalığä oşşab, äppaq qardän ustibäş kıygän mağrur täglärniñ etäkläridän aqıb këläyätgän zuläl dik tunuğ sulär, şehirgä kirmäsdän äldin mäst dāryälär uyuştirib tağın, oynab-kulib dāryā-dāryā şehirgä kirädiär. Här tāmān mivêlik ve mivêsiz yäğäçlär bilänqablāñän yämyäşil bir yurtdir Türkistān. Kuçälär ve tärkuçälär niñ qaptälidä êkilgän sêralik qatar qatar yäğäçläriñ tägidän aqıb turgän äriğlär, ve här kuçä boyıçä birt-ikitä kên mäydänlik mäscidlär ve tort tegrägi çinär yäğçläri bilän bizāññän mäscid hävuzläri. Uşbu hävuzläriñ tegrägidä êkilgän çinärläriñ säyäsidadä boriyā tuşälgän supälär ve ustigä yānbāş taşläb suhbätläşib yätgän insānlär... bu yämyäşil ve köz qamāştirüçi mänzärä, älbättä ki kên türkistān niñ bärçä yürtläridä häynidir ve birbirävugä cudä oşşaydı...

Güzäl Türkistānniñ çiräyli yürtläridän birtäsi isä, miniñ toğılgän yürtim güzäl Särpülim. Särpül şehri häm başqa Türkistān şehirläri käbi mänzäralik ve yähşi bir täbiyätgä igë. Kün çıqari ve kün bätäri tēpälär bilän, yuqārisi yinā başı qarlık êrkiññän (mağrur) täglär bilän ve etägi isë, yämyäşil säyläri ve bağläri bilän, häväsı ve cān bağışilävçi bir täbiyätı bilän köz qamıştirädi. Uşbu yürt, bär bolışidän bēri, türlik-türlik ätlärgä tānilgän. Biräq, êñ soñ isä Särpül ätini, uşä çägniñ hākimi bolgän Sultān Hüsäyin Bāyqārā Tāmānidän älgän. Gärçë, Srpul’niñ tort bir tāmāni kättä ve kıçık äriğlärdän suvlānib turgän bolsä häm êñ mühimi, häybätlik ve lëkin mehrābān Täglärniñ bağridän aqıb turgän ((aq dāryā ve qarä dāryā)) dir.

Āķ dāryā ve Ƙārā dāryā şehir içigä kirmäsdän āldin, ĥuddi iki sēvgili ve āşık kabi şehir taşkaridä körışadi. Tağ(1)n, (soñrā) ikālasi ħol-ħolgā tutuşib, oynāb-külib şehirgä kirādi. Hār boydā uzun ve kältä yāğāçlār, goyā kēlin-kiyāvniñ kelişini tāmāşā ħilādikāndik iki tāmāndā sāf tutgān. Yāğāçlārniñ yālā ve yālçäläriniñ yāşil yāfrāğlārı, ĥuddi bālālār ve ħızçälār kabi, tāğlārdän isib turgān şāmāl bilān ĥoşlikdän oynāb ĥoş keldiñiz ħoşıqlārini zāmzāmā ħilādi. Āķ dāryā ve Ƙārā dāryā, birtā bolib Sārpul dāryāsi Ātini ālādi. Soñrā, şehirni ikigä bolib ortāsıdän otib kitādi.

Dāryāniñ küñçıkari Kiçik imām ve küñbātari isā, Kättā imām māntıķas. Yuķārısı, bağridän āķıb turgān uşbu dāryāninig mēhrābān ānāsi bolgān tāğlār. Ētägi isā, uşbu dāryāniñ fāyzidän ve bārākätidän, yāmyāşil mānzārālik ve tim-tēgis bir cānnātisān bir...

Kättā İmāmniñ tēgrāgidägi bir çārbāğdā, ħarsi āraķçinigā piñlāñān, ikki orum orālib ārķasigā taşlāñān sāçlārı niñ uçu belidän körib turgān, kēñ ālin (pişānā)lik, ħāpķārā ħalin ħaş ve ħabāķlik, şişķān ve tuşķān köz ħapāķlārı, yüzidä ve ālānidä rozigār muhāndisiniñ çizgān ĥāyāt naķşāsiniñ çizgilārı ve gürsillāgān kēksä bir āyāl...

Ƙollārini tizāsıgā ħoyib: “Yā Ąllāh” deb, otirgān yeridän āyāggā turdi. Ąyāggā turginçā körildi çinārdik boy ve bāşi. Yētmiş yāşini āşgān, birāķ ĥāzir hām belı toppā toğrı ve tiptikā bir Ĥātun...

Hāvā, bāhār hāvāsi. Ērtāñ yālı sēkin-sēkin isib turgān. Ƙuyāş isā, yāñi Kiçik imām tēppäläriniñ ārķasidän ĥumār közlärini āvķālāb, Sārpul ĥālķını ve tābiyetini sālāmlāb turgān. Tāzātdän yāfrāğ āçgān yālāçälärniñ ārāsıdän isā, ħuyāş nurlārı hār tāmān injudēķ sāçilib turgān ve uşbu yālālārdä säyrāb turgān ħuşlār...

Ērtāñ nāmāzi uçun tāhārāt ālişgā çıķgānidä, tāhārāt suvi uçun tāndir-uçāğ dālānigā bārib, āķşām toldirib tķoyilgān çāygolçälārgä ilıķ su āĥtārdi. Ąçinārli ki, çāygolçälārdä ilıķ su yok ēdi. Nāmāz ħazā bolmāsin deb, sāvıg sugā tāhārāt ālib ērtāñ nāmāzini ādā ħılış uçun tāmıgā kirdi. Tābiyidir kā, cudā āçıgı kēlgān ēdi.

Bārçāniñ tāndir-uçāğlāridän tutun ĥālķa-ĥālķa kokgā yūksālib bulutlārgā ħoşilimāğdā ēdi. Sēkiñinā tāmıdän çıķıb yēnē tāndir-uçāğ sārı kēldi. Ƙoligā kāsāvni ālib uçāğni ve tāndirni ħozğalāvirdi. Küllārniñ ārāsıdä oşmāgān ħoğ ālāv āĥtārdi. Köp āĥtārdi... birāķ, māsginā ħızıl yānib turgān birtā ħoğ kömir hām tāpā ālmādi. Ąççıgı kēlib, ħolidägi kāsāv bilān tāndir-uçāğ dālāniniñ ustıgā çıķti. Ąķşām sāğılğān sutlārınig ħaymāķlārini āyrib ve sirib turgān kēlinigā baķırdi:

“ Bāybāçā Ĥātun!.. Türk torāsıdā, ĥālā Ēlĥān torāsıdā, tāndir-uçāğ ālāviniñ oçiriş bārmidir, hā? Ąytgil çi Bāybāçā Ĥātun!..” dedi.

Bäybäçä Hätun, qolidägi qaymaq çomişini bëräqib, tändir-uçağ dälänniñ ustidän qandäğ ängini özi häm bilä älmädi. Qolläri titiräb, äyägläri bir-birävigä orälgändik bolib tändir-uçağniñ başigä këlib näfäs äldi. Änä Hätunniñ qarşisidä turmağ cäsärät istër edi älbättä.

Änä Hätun, ägär kè bir kişigä bāqib qaräsä, qāşlāri çätilib köz qapāğlāri yēridän oynāviridi. Goyā, közlāridän ālāv çıkar edi. Şundik bāqar ve qarāşār edi Änä Hätun. Yālgızginä Bāybäçä Hätun'gä emäs, bārçägä bāqış māzāci şundāyin edi. Äyriçä, Sārpul āyāllārigä şundik bāqar edi. Bāqışlāri, sēsi ve turışı bir bāşqa edi Änä Hätunniñ. Hāli opkālāñān ve aççığı kēlgān pāytlārdägi hāybätini sormāyiñ!.. hāybätlik pāytidä, qoğ ālāvgä oşşāgān közlāriñiñ bāqışlāri, oñidägi kişini yāqar, qāvurār ve aqlini bāşidän ālār edi...

Bäybäçä Hätun, qaltirāq sēsi bilān özini qutqarişgä urinār edi:

“āqşām kullāgān edim ku tändir-uçağini ānām! Qayērdän bilār edim oçışini?..” dedi.

Änä Hätun, hāli häm tändir-uçağ dālāni niñ ustidä edi. Aççığı kēlgändän qolidägi kāsāv bilān gāh sut sābädigä urār edi; gāh dālānninig qaptālidägi tut yāğāciğä.

“Kullāmāğ nimä işgä yārāydi kēlin! Kullārniñ tāgidä qoğ ālāvlārni qoybidiz mu?”

“Qoymās mān mi? Älbättäki qoydim ānām.”

“Qoygān bolsāñ, nimä uçun sonib oçıptı hāy? Elhān ve ārbābniñ tändir-uçağıdä ālāv sonib oçsā, sēn kättä Sārpul hālkıñiñ häm bir märtä tüşün kör çi! Bārçä hālkıñiñ uçağı oşşāy hāy u zāmān!..” dedi ānä Hätun.

Bäybäçä Hätun, tändir-uçağniñ tubidä çundāyib otirgān ve otinlārni uçağgä cāylāb, kullārniñ tāgidāgimāsi qālgān ālāvni üflāb pūflāb, ālāv üşşunlārini otinlārgä tutturmağçı bolib turgān edi. Änä Hätun, tāmniñ ustidän enib yānigä kēldi. Bir qoli bēligä ve bāşqa qolidä kāsāv, kēlinigä:

Älāv uçağniñ, uçağ isä bir milletniñ şān ve şārāfidir kēlin qızim! Şān ve şārāfi sönib yoqalgān bir milletniñ ārāsigä oğrilār ve muflislār kirädi. Bu tändir-uçağ, Elhān'niñ tändir-uçağ! Hoş qılgin ki hālk ve boşqa kättä honlārimiz eşitmāsin! Ägär eşitsālār orqamizdän gāpürädilār. dedi.

Änä Hätun'niñ kēlini bolār edi Bāybäçä Hätun. Turmiş ortāğı Yūsüf Bāy isä, Sārpul'dä yāşāyātgān bārçä Türk boylāri niñ Elhāni ve ārbābi edi. Bārçä boylār, Yūsüfbāy'dän buyuruğ ālār edi.

Ānā Hātun, tändir-uçağ dälänidän yäni uzāqlaşğan edi kē, bir kişi niñ äyāğ sēslärini eşitib qaldı Bāybäçä Hātun. Kör Fäyzi niñ Hātuni Älmä Hātun edi kēlgän kişi. Qolida bir hākändāz, kēlib şäppäginä tändir-uçağ dälänigä kirdi. Sēkiñinä ēgilib, fis fis qılıb Bāybäçä Hātun’niñ kulāğıgä:

“Dugānā cān! Bir närsä uçun kēldim. Birāq, bibi ānāmiz körmäsä yähşi bolādi.” dedi.

Bāybäçä Hātun, Älmä Hātuniñ dārdini dārrāv bilib āldı ve fis fis läbān:

“Bibi ānām hāzir tāmğä kirdilär. Āmā, yēnē hām siz dıqat qılıñ. Mēn bu ertāñ haqımnı āldım. İnşāllāh sizgä nāsib bolmāydi. “Dedi.

Älmä Hātun, hākändāzigä munça ālāv ālib cimginä qaçtı oyi sārīgä. Undāğ bir qorqğan edi ki, äyāğı äyāğıgä orālib, ānā tüşädi mänä tüşti uzāqlaşar edi.

TālŌäsizlikni körin kē, ārkasidän bir sēs eşitib qaldı:

“hālā qarā şu Hātunniñ hāligä!” deb, tāmniñ içidä torib pāncārädän sēsini çıkarādi Ānā Hātun. Älmä Hātun, turmāqçı boldı; turā ālmādi, bir nērsä dimāğçı boldı; diyē ālmādi... kaltirāb qaldı tāhtāğan yerdē.

“bu mēllēt, āynıksā Özbēgim ve Türkmēnim, oqqı Hātunlārgä qālibti yo!.. hēy sizni, toräsiz ve hēmmätsiz Hātunlār!.. hēy hınlār!.. torā, nimä dir? Sizgä örgätālmādim. Āmā örgānäsizlār. İstēr gāp bilān bolsın, istēr zor bilān...” deb, yüksēk sēs bilān gāpurābērdi.

Älmä Hātun, ānça öz tändir-uçağıniñ dälänigä bārib nāfās ālābildi. Dālāndän turib, Ārkasidāgi koça eşigi tāmān qarādi ve közi Ānā Hātun’gä tuşdı. Solğan ve ālgān nāfāsi, boğzigä tıqınıb qaldı. Yähşi boldı ki, büyük. Ānā tändir-uçağıniñ başigä kēlmādi. Kör Fäyzi tāmđā edi. Māydāndän turib häyqırdı. Ānā Hātun:

“Fäyzi oğlim!.. Ēlhānlār’niñ tēntāğ ciyēnim! Sēñā äytāmān hēy kör Fäyzi!.. vi! Sēn gērçēkdän ve rāstdän hām kör ēkān ku!.. “dedi.

Kör Fäyzi, Yüsüfbāy’niñ ēnāklāriniñ pādāvāni edi. Tāmđā äyāğlārini bağdāş (çārzanu) qurıb lāçirā bilān qaymāq yib turgān edi. Pāncārädän Ānā Hātun’ni kördi. Hävlihib yeridän turdı ve tāşgārigä çıktı:

“Ērtāñ-ertāñ, ādimiñiz ve qadāmiñiz qutluğ ve şārāfli bolsın. Sāfā kēlturdiñiz uyimizgä Bibi ānām!.. Qani-qani, kēliñ içkārigä tāmğä kiriñ! Biz mēllātdā, torā digān nērsä bār yo? Torāmizdā, äyāğ ustidāturib eşigđā gāplāşmāğ bārmidir kē, Bibi ānām?..” dedi.

Kör Fäyzi, bilib ve huddi yëridä gäpläşti. Torädän gäpurginça, Ānā Hātun'niñ yëlkäsidägi şäytänlärni kaçırıp açığını kêtकुzdi.

“Vāy sën bäläsän bälä, tëntäk Fäyzi!.. Vāy sën қandāğ biläsän. Ānā Hātun'niñ hoyini hä?..” dedi ve tāmğä kirdi. Yūñ korpäçäniñ ustidä tizä çokip otirdi Ānā Hātun:

“Sāğlik ve isënlik bolsin Fäyzi oğlim!”

“Şānimiz, küçimiz ve şārāfimiz sizdän bolsin. Қani қoliñini bëriñ opäyi Bibi Ānām!” dedi.

Fäyzi tëntäk, buyuk Ānāniñ mubārāk қollarini opti. Bärçä Türk boyläri ve Särpul hālķı, hār kēlišlärigä kattä ve kiçik, Ānā Hātun'niñ қolini hürmät uçun opär ēdilär. U, āslidä bärçä Särpul Hālķınıñ mŌānāvi ānäsä ēdi. Särpul hālķınıñ, Ōaqılı, bilgisi ve täcribäsi bir bolib, āti “Bibi Hātun ve yā Ānā Hātun” bolğān ēdi.

Häyriyät bolsin Ānām? Mundāk häybät içidä kēlišiñiz, mēni қorқıtib қoydi toğrisi. Häyir midir, şār midir?... deb, sorādi kör Fäyzi.

“Mēni yähşi tēñlä ve eşit Fäyzi bälām! Häh Ōzbek bolsin häh Türkmēn, häh Äymāk bolsin häh Қazāk. Faқat, bu buyuk Türk mēllätiniñ başigä ve &Türkistān'niñ başigä; āynıқsä, Särpul hālķınıñ başigä birān nērsä kēlsä, mänä şu toräsiz Hātunlärniñ yüzidän kēlädi. Başқа mēllätlärniñ yürtini, kim Ōācāmlär eşğāl қılğān. Ōācāmlärniñ, қiyimläri vā huyläriniñ başқаçālāşışığā nimä nērsä sābāb bolğān biläsän mu?... Bilmäysän! Çunkē, u mēllätlärniñ Hātunläri, torälärini ēsidän çıkārgān ēdilär oğlim! Şu bŌās torä(kultur), kēlānāğ (ŌānŌānā) ve korānāğ (färhāñ) қollaridän kētti. Soñrā, kālāvāniñ uçini tāpālmāydilär. Tag(ı)n, Ōācāmlärniñ bātłāğ çuқurigä ve zulmigä tuşib kētilär. Mänä şu gaflāt yüzidän, yurt қollaridän kētti torä kētti, ērkinlik kētti! Guзāl Türkistān yurtimizniñ hār bir şēhri, āynıқsä guзāl şēhrimiz Särpul, āğār қolimizdän kētsä ve bu mēllät toräsizlik bātłāğığā tuşsä, mēn sābābini Hātunlär dän bilāmān oğlim!.. Hātun digān kişi, ēriniñ hālini, қıziniñ yolini yähşi bilişi kērāk. Birāk, şu hāzırgı Hātunlärniñ, ēriniñ hālini ve қızlärniñ yolini bilişläridän vāzkeçtik. Yālgız, özläriniñ hällärini ve yollarini orgānib tāpsālär hām yētēdi...” dedi Ānā Hātun.

“Äytiñ çi Ānām!” dedi kör Fäyzi: “bir bilmäsligi mi boldi mēniñ Hātundāñni?”

“Boldi oğlim, boldi! Bolmäsä, ērtāñ körigä bu yērdē bälä āhtārarmıydım? Yālgız, Älmä Hātun uçun ēmäsdır sözim. Älbättä, Särpul'niñ butun Hātunläri uçun bu gāpni äytäyāpmān. Mēniñ kēlinim Bāybäçä Hātun hām bār bulärniñ ārāsidadä. Mundän näri gāp bilän ēmäş, қolimgä bir sotä çop ālib yāñçāmān bu oқķı (tānbāl) ve torä orgirlärni. Mundän buyān, hār ērtä üylärgä kirib tändır-uçāğlärni kāsāv bilän қozğālāb körāmān.

Uçağı oşğan, älävi soñan kışınıñ haqqıdän çıqamän. Mëni eşittiñ mu Fäyzi tëntäk? Sëniñ Hätiniñni hām urib bēlini sındırāmän. Başqa bir körsām bolädä. Tā kē mēn tirikmān bu oqqı ve törä örgirlärgä, Türk töräsini buzdirmäs ve unuttirmäsmän!..”

“Urmāğ bolsä urärmän dä, maqsäd sēñä hām hābār bēräy dedim Fäyzi bālām.”

“Bilmäsām hām, sizgä qaysi til bilän: nēgä urdiñiz? Deb, sorär ēkänmān, Bibi Ānām.” dedi Fäyzi bāy...

Bāybäçä Hātun, qaytādän tändir-uçağ dālāninig ustigä çıqıb, säfāl tābāğlärdägi sut ve qaymāğni nuqqılāb turgān ēdi. Qaynānäsiniñ Kör Fäyzi’gä digān butun gāplärini tāmniñ ustidän eşitti. Şu pillätdän. Sotä çopni bēligä yēgāndik boldi. Ānä Hātun’niñ gāpi birtä ēdi. Māzāk ve hāzāl bilmäs ve kılmäs ēdi. Bir gāp äytsä ve bir söz disä, söziniñ arkasidä turär ēdi.

Ānä Hātun, yüräğini Kör Fäyzi’gä boşätgāndän kiyin, uygä kēlib birāz taşqari hāviliniñ çärbāğıdä āynāldi ve otirib dām āldi. Bir-ikki, sōāt otgāndän kiyin içkär hāviligä kirdi.

Bāybäçä Hātun işlärini tugātib kättä oğli Qadırbāy’niñ, ērkātāy oğli ve birinçi nēbārəsi bolgān, ÓĀnāyāt bālāniñ baş ve cānini yūvib ustibāşini kiydirātbidi. Sādıq bālā, māscıdgä sābāğ oqıgāni kētgān ēdi. Qadırbāy’dän kiçik ve Sādıq bālādän kättä, Muḥāmmād Yaḫub ātigä yānā bir oğli bār ēdi, Bāybäçä Hātuni’niñ. Muḥāmmād Yaḫub, ḫāzır bu yērdä ēmäs ēdi. U, ātəsi yusufbāy bilän birgä Türkstān’niñ başqa bir yurti bolgān Pāmır tāğläriñniñ ētägi Bādāḫşān şēhrigä kētgān ēdi; Türkistān Bāyrāmi Ėrginēkun qutlāvlāri bāŌās.

Bāybäçä Hātun, bārändäniñ läbidä korpäçä tuşāb ustigä qaynānäsiniñ postāğini tuşāb qoybidi. Ānä Hātun taşqardän kēldi ve hāvilini bir āynālgāndän nārı bārib bārändädä otirdi. U yāqqa- bu yāqqa bāqıb bāqıb turär ēdi. Kēlini Bāybäçä Hātun’niñ ḫāzırlāgān nāñşātā dēstārḫāni, tuşākniñ qaptākidä orālib qoyılğān ēdi. Ānä Hātun’niñ ıstıḫāsi yoq ēdi bu ērtāñ. Bir päyt ēdi kē, sādıq bālā mullādän ruḫsāt bolib uygä kēldi. Eşikdän kirär-kirmäs, qattıg bir sēs bilän: āsālāmŌāliküm deb, hāviligä kirdi ve krtābni qoymāk uçun tāmğä toğri kētti.

“Sādıq bālām!” Deb ḫäyqirdi Ānä Hātun. Sādıq cān bālām” dedi yēnē. Sādıq bālā hām “lābāy bibi cān!” deb, māmāsi Ānä Hātun’niñ qāşigä çāpib kēldi.

“Sādıq bālām! Çāpib bārgin ḫālāñ Ārāy Hātun’ni kēl!” māmām sēni sizni çağırādi.” digin. ve yānā äytgin ki, “bir kişini kiçi İmām sārīgä yobārsin ve ḫālāñ Māst kēlin Hātun’ni hām äytib kēlsin!” deb, buyuruğ bērdi.

Sādıq bālā, “hoş, buyuruğınız baş ustigä Bibi cänım! Mänä dārrāv çağırıp kēlāmān.” deb kētti.

Kıçık İmām tāmānlāridä, bārçä Hātun ve kızlārniñ toräsidadn ve yoräsidadn, Mäst Kēlin Hātun sorimlik ve mäsul ēdi. Ārā Hātun täyārlānib turdi. Köp päyt otmāy turib, Mästkēlin Hātun hām täyārlānib özinı yetiştirdi. İkalāsi, Bibi Ānālāri sārīgä cunāb kēldilār.

Ārā Hātun ve Mästkēlin Hātun, ikālāsi hām Bibi Ānā’niñ yānidä kättä bolgān yāḥşı torālik, bilgilik v Hātun kabi Hātunlār ēdi. Bibi Ānā’niñ iki ḡanāti kabi ēdilār ikālāsi.

“Āllāh’niñ sālāmi, rāḡmāti ve bārākāti ustiñizgä bolsin Bibi Ānām! Bizni çağırğān ēkānsiz. Buyurib ḡālīñ mänä kēldik ānācān!..” deb, kirib kēldi Hātunbaşılār.

“Hä kızlārim! Kēliñ yānimdä otiriñ ḡani!” dedi.

Bir yānbāşdä Ārāy Hātun ve başḡa yānbāşidä Mästkēlin Hātun tizä çokib otirdilār. Bibi Ānālāri, hār märtāgi kabi hoşḡuy ēmäs ēdi. Orālgān dāstārḡānniñ açılmāy turişidān bellı ēdi kē, bu ertāñ Bibi Ānālāri nāñşātā hām yēgān yok ēdi. Ārāy Hātun başlāb ḡoydi sözgä:

“Buyuk Ānām! Bukun yāḥşı körinmāysiz. Ḥāyir midir? Şār midir? Yoksā, ḡaysi bir toräsiz kişigä mi uçrāşib ḡaldiniz?..”

“Hä uçrāştım. Uçrāştım dā, birāḡ kēlāyātğān nāslımız ve soyimizdān ḡayğurāmān kızlārim! Mänä şu torā urgān ḡāzirgi Hātunlārgä opkālı mān.” dedi Ānā Hātun.

Mästkēlin kirdi ārāgä:

“Āh Ānām āh... dimāy ḡālīñ ēdi! Biz Tāmānlārdä hām hār ḡolsiz āyāğsiz, özinı Hātun mān deb, ḡarsini şāmāllātib yurgāān.” dedi.

Ānā Hātun, öz ḡollāri bilān yetiştirğān bu ikālā mĀnāvi Hātun-kızlāribilān uzun-uzun suḡbātlaşti... uçālāsiniñ hām cānlāri sıḡılğān ēdi. Yērlāridān turdilār. Ānā Hātun’niñ bir ḡaptālidad Ārāy Hātun, başḡa ḡaptālidad Mästkēlin Hātun, sēkin-sēkin tāşḡari ḡāvli sārīgä yurudilār. Tāşḡari ḡāvli dān āḡıb otādigān nēhriñ yānidä, tēgrāgi tut yāğāḡlāri bilān koklāñān kättä ve kēñ supāniñ yāniğä kēldilār. Sārpul’dāgi bārçä Türk boylāriñiñ işlāri ve māslihātłāri, buyuruğlāri ve ḡazāvātłāri uşbu supāniñ ustidä dolār ēdi.

“ Hātun kızlārim! Bu supāniñ ḡançā ḡutluğ bir mākān bolışini bilāsizlār mi?” deb, cāvāb istādi.

Hātunbaşılār, bir āğızdān: “ hä, bilāmiz Bibi Ānām...” dedilār. Ānā Hātun dāvām bērdi sözigä:

“ägär kè, Älläh’niñ Óäbädäti uçun mäscıd kaçä muhim ve muqadäs bolsä, uşbu supä häm, Elhän ve ärbäbdän etäÓät uçun ve bu yurtniñ tinçligi ve isänligi uçun uşança muhim ve muqadäs sänälädi. Bèş vaqt mäscıdgä bārib turgān bir insān, qandāg kè Älläh yolidān çıkmāydi; Uşbu supädä häm tizä çukgān kişi, torāsıdān ācrālib bēgānā bolib qālmāydi!..” dedi.

Ānā Hātun, çärçämāg nimä nērsē bilmās ēdi. “Tākē tiriksān, tākē qol āyāğiñgā kuç bār ve ilāşādi, işlāb ve kımirdāb turgin!” diyēr ēdi hār zāmān. Bu yuzdān, yētmiş yāşigā kirgān bolsä häm, bēli toppā toğri ve tiptikā ēdi. Yāş Hātunlārdik yūñ igirār ēdi. Kēgiz āvqālār, hättā ātgā minār ēdi. “Āt Türk’niñ toşāgidir! Çärçāsāñ ātgā miñin, çärçāgāniñ kētādi!..” deb, āytār ēdi. Ōzi, uydāgi işlārdān çärçāsā, dārrāv ātigā minib uzāqdāgi koy ve kışlāqlārgā bārār dēhkān ve çupānlārdān hābār ālib kēlār ēdi.

Bukun āzginā kēç bolgān ēdi. Yoqsā, Ārāy Hātun ve Mästkēlin Hātun bilān yēnā kışlāglārgā kētār ēdi.

Ānā Hātun bāşlādi:

“Ērtā kun, ērtāñdān tēyārlānib ātlāriñizni minib kēliñlār kızlārim! Bir bārib, hālknīñ hālini yaqındān kōrib ve ōrgānib kēlsāk, yāmān bolmāydi şekilli. Qādırbāy nābirām isā, ōz dēhkān ve çupānlārimizniñ işidān çıqālmāydi. Ātāsi, Yūsüfbāy’niñ isā, kaçān kēlişini Hudā bilādi. Mēllätniñ hālini sorāş bizlārgā qālādi Hātun-kızlārim!” dedi.

“Buyuringız bāş ustigā Bibi Ānām.” dedilār Ārāy Hātun bilān Mästkēlin Hātun. Tgın hāyirlāşib, ērtā kun kōrişmāg uçun uylārigā cunāb kētti.

Kēçā yāşiginā yātib turdilār. Ērtāñ, Ārāy Hātun ve Mästkēlin Hātun, bālālāriñiñ nāñştāsini tēyārlāb ve yēdirib, mäscıd imāminiñ yānigā sābāg ōqıgāni cunābtib koybirdilār. Soñrā, ātlārigā minib Ānā Hātun sārī kēldilār. Sādıq bālā häm nāñştāsini yiyib mullāgā cunāb kētmāgçi ēdi. Tāşqari hāvilidān:

“Sāddıq bālām!”deb, hāykırdi Ānā Hātun. “Qayirminti ōğlim! Qayērdāsān?..”

Sādıq bālā biraz kēç eşitti māmāsiniñ sēsini.

“Huyuriñ Bibi cānim!..”deb, çāpip kēldi.

“Sādıq ōğlim! Bārib Āmir Sofi tāgañ’gā āytgin kē, mēniñ ātimni hāzırlāb ve igirlāb bērsin, ālib kēl! Mēn bārib çupānlārdān ve dēhkānlārdān bir hābār ālib kēlāy!” dedi.

Ārāy Hātun bilān Mästkēlin Hātun, ātlāriñiñ ustidā tāşqari hāvliniñ eşigidān kirib kēldilār. Ānā Hātun häm tēyār ēdi. Sādıq bālā, ātini ēgārlātib kētirdi ve supä

bāsāmāglärniñ qaptälidä tähtädtti. Ānä Hātun, ātni supäniñ qaptälidä körginçä, aççığı keldi ve bakırdi:

“Qaçandän bəri Bibi Ānāñ, tās ve yā doñlikni ustigä çıķıb, ātgä minädikān boldi hä? Äytgilçi?.. Bibi ānāñni, qarridi-murridi mi deb tüşünuyāpsān? “tāsä ve doñlik bolmäsä ātgä minālmäydi mi.”deb, tüşündiñ hä”dedi.

Ātniñ egirini, Sādıķ bäläniñ qolidän aldı. Bir äyāğını ezāñigä qoyib, bir lüççidi ve mindi ātigä. Undāķ bir miniş edik, āt yëridän yëridän kııldäb ketti.

Ārāy Hātun ve Mästkëlin Hātun, ātläridän inān yok edi kē, Ānä Hātun hām “häydän kettik!”deb, uçäläsi Kättä İmām dāştigä oğri yol āldilär. Ātläri hām özläri kabi āsil ve torädän āñlär hāyvānlär edi.

Kättä İmām’niñ qaptälidägi kättä yoldän ötib këtäyātğan päytdä, Qasāb Ėbrāhim hāyķırdi: “Bibi Ānām!.. gëzmä yolçıñiz hāyirli bolsin. Āķ yol sizgä!..”

“sāğ bolgin Qasāb Ėbrāhim!”dedilär ve huuu debān häyädilär ātläri uçälä yüräklı qahrāmānlär.

Qasāb Ėbrāhim, ārķaläridän bāķıb qāldi. Özi, özidän uyālib ketti. Közläri qarardı bu mänzärädän. Yāķın edi kē, qalbi urışdän turär edi. Tağ(ı)n öz başigä: “hëy māsāllāh Ānä Hātun!.. hëy māsāllāh Ārāy Hātun bilän Mästkëlin Hātun!..” deb, turdi.

Ānä Hātunlär, ātläri yürgä çaptirib şëhirdän uzāķlaştilär. Kışdän qālgān otlärniñ nigizi yāşārgān, dëhķānlärniñ sëpgān dānäläri hām, bāhār ve kuklāmniñ tēzä nāfäsi bilän qārā toprāğ bağridän nişlāb çıķgān edi. Hār tāmān korpä koklām. Kok yüzi kökmäy huddi bir su koliniñ yüzidëk sākın ve emı ve sım. Mirzäulāñ tāğläriñiñ başidä, āpāķ qārlär bilän kuçāğlaşgān puhtā pāmukgä ohşāgān bulutlär, tēpälärniñ etägidägi säylärdä otlāb yürgān koy ve qozi suriläri, toprāgni yāpgān yāmyāşıl mäsälär ve mäsälär içidä lälä gul ve nāstārānlär açgān. Kēpäläklär gāh u gulgä gāh bugulgä qonib uçib turgān. Sëkin-sëkin isib turgān şāmāl hām kāyinātdägi hār birtä bārlikniñ qulāğigä koklām tārānäsini öķib turgān. Kiminiñ silkitib uyğātär ve kiminig isä opib...

Ānä Hātunlärniñ közi, Hāsān Kāl mëydānidä bir çupāñā tuştı. Çupān, kēpānāğini otlär ustigä tuşāb qarnini toyğazātbedi. Ziyāķul Bāyniñ ināğası, pählävān ākā edi u kişi. Kättä-mättä hāyķällik, başigä bir qadifä-rumāl orālgān, cānidä ālāçä güppiçä ve şälvär, şāftālugul kıızıl rumāl bilän bēli tārtib bağlāñān, äyāğläri tizäsigäçä päytävā orālgān ve äyğläriñi bağdāş qurib, kättä bir yërgä otirgān edi. Hāyķällik bolgāni uçun, hāķķ uñā pählävān Ākā diyär edi ve pählävānlär kēbi, uşāndāğ hām yiyär ve içär edi . Bir kättä ālapı päläv bilän torttä nāñni bir tulum çälābni, bir otirgānidä içär edi.

Ānā Hātun, pählävān äkāni körğinçä ātini uñä toğri häydädi ve ārķasidān, ikälä Hātun hām häydädilär. Pählevān äkä Ānā Hātun'ni yānigä kēlgünçä körālmāy qāldi.

“aş bolsin!.. bāşin āhurdāki Pählevān oğlim!” dedi Ānā Hātun.

Pählevān äkä silkinib turdi yēridān:

“vi vi vi, mēn kör bolāy! Kōrmāy qālibmān kēçiriñlär! Hoş kēlibsiz ānām! Qani, qoliñizni bēriñ opāy!..” dedi. Hurmāt qilib, Ānā Hātuniñ qolidān opti.

Huşhuy körinär ēdi bukun Ānā Hātun: “sāğlik ve ēsānik bolsin yigit oğlim!”

“sāğ boliñ Bibi Ānām!”

“otlāğlär qandāğ pählävān oğlim! häyvānlär toyādi mu özi?”

“yāhşidir Bibi Ānām, toyādi-toyādi...” deb, cāvāb bērdi pählān äkä. Uzāq taşlāb bir közdān otkāzdi pählävān äkāninig surisini Ānā Hātun.

“Qoy ve qozilärin tox körinādi yēgit oğlim! Äğär tox bolsälär, bilgin kē seni sēvāmān. Türk'niñ häyvānläri, hālā āti ve qoylāri başqalārniki dān tolārāğ ve sēmizrāğ bolsä kērāk! Türk'niñ surilāri qoyrığını tärtālmāyişi kērāk. Äyniqsä, Sārpul'dāgi surilärniñ qoy qozilāri, huddi digānimdek bolışı şart...” dedi.

“Qoy ve qozilär toxdir Bibi Ānām! Ätläriñizdān bir inib āliñ qani! Kēliñ otiriñ. Mānā mēn bilān qozı qāvurmāsi yiñiñ! Mānā, tāzā çālāb içiñ! Ārķadāşlig ētgānlär qani hāzuqımgā!..” dedi pählävān.

“Hāzır, mēniñ cānım tārtmāydi oğlim!” dedi Ānā Hātun.

Tag(ı)n Ārāy Hātun ve Mästkēlin Hātun'gä bāqıb:

“Hātunlär! Açmisiz?” deb, cāvāb surādi.

Ārāy Hātun cilmāyib, “dīstārḥāndān yēmāy kētsēk ubāl bolsä...” dedi.

Mästkēlin, “undēk bolsä, mēn bir kāsā çālābiñizni içāmān pählävān äkām...” dedi.

Pählevān äkä hām, dārrāv lāçirāninig ārāsıgä qāvurilgān goştıtnı qoyib, uçālā ānāgä bērdi. Bir-bir kāsā tāzā çālāb hām toldirdi. Ānālär āyāğ ustidā yēdilär ve rāḥmāt bildirdilär.

Ānā Hātunlär isä, āslıdā Sārpul'niñ içi ve taşqaridāgi yāqın koy ve qışlāqlārdān ḥābār ālmāğ uçn çıkqan ēdilär. Közlāri pählävān äkāninig surisigä tuşqınçā, hoşlāridān kēlib ḥāl ve ḥātır sorāb qāldilär.

Çālāllāriñi içib bolgāndān kiyyin, uçālā ānā suriniñ ārāsıgä kirdi. Qoylārni yāqalāb, tutib qoyvārār ēdilär. Ānā Hātun, bir qoyıni tutib bēlini sıqtı. Āvuçlāri goştdān tolib kētti. Dēmāk kē, pählävān äkä qoylārini yāḥşı bāqqn ēkān. Tagın Ārāy Hātun, bir qoyıniñ surub étālāb qoybārdi. Qoy simiz ve sāğlām bolgāni uçn yēridān qımildāmādi. Mästkēlin bir

qozini qavladı; biraq tutalmadı. Taqın ānālār, sēkin-sēkin surinig ārāsidadān çıqıb kēldilār. Pāhlāvān ākāninig qoylārinin, ārrıg bolmāsligigā quvāndilār. Āynıqsā Ānā Hātun sēvinçdān külāgigā sıgmās ēdi.

“Bir kāsā çālāb bē!” dedi. Ānā Hātun. “Āgār surin dāymā ānā şundāq toq ve sēmiz bolsā, hār pāyt otgānimdā çālābiñni içāmā!” dedi.

Pāhlāvān ākāniñ isā, gururdān ve ērkinişdān koksāyi qabardı. Ērkinib ānāniñ kāsāsini, yānā bir mārta çālābdān toldirib bērdi. Undāg bir māzālıq çālāb ēdi kē, içkēndēk insānni sālqınlātib qoyār ēdi.

“Bārākāt tāpgin pāhlāvān oqlim! Çālābiñ cudā mālālıq ēkān.” dedi.

Pāhlāvān sutini yāhşi māyālār ēdi ve qatıgıni hām uşāndāg yāhşi ēritār ēdi. Suvini ve tuzini bāb-bārābār quşār ēdi çālābni. Bu çēbārligı bilān “mēnmān!” digān Hātunlārdān kōrā yāhşi çālāb tuzātār ēdi.

Ānā Hātun, çālābni içib kāsāsiniñ tāgini hām şüb qılmāsdān, dārrāv kāsāni yērgā qoyārmi ēdi? Deb, uylāysiz?..

“Ēlhānimiz qayērdā Bibi Ānām? Sāy ve koygā bāş urmās boldi kōp pāytdān bēri!” deb, cāvāb sorāggā bāşladı pāhlāvān ākā. “Hēy bālām!” deb bāşladı Ānā Hātun:

“Yüsüfbāy, qış bitmāy turib nēçitā āksaqāl, çāpāndāzlāri ve pāhlāvānlāri bilān Bādāhşān şehrigā, Pāmir tāglārinin ētāglārigā kētgān pāhlāvān oqlim!.. bu yil isā, butun Türk boylārinin Ērgānaqun Bāyrāmi, Bādāhşān şehridā qutlānib otādi; u munāsibāt bāŖs kētgānlār!.. Torālārimizgā ēgā çıqıb yāşnātişimiz kērāk pāhlāvān oqlim! Bālālārimizgā mirās quyādigān ēñ āsıl nērsā torādir; bilib qoygin yēgit bālām!.. Qādırbāy isā, öz işimizdān çıqālmāydi. Bu yil yurtni gēziş mēñā qāldi. Mēn hām, mānā Hātunlārni bēlimgā ālib, yurtlārni bir kōrib ve sorāb çıqaylık dedim.”

Ārāy Hātun ve Māstkēlin Hātun, vaqtdān ātlārigā mēñān ēdi.

“Pāhlāvān oqlim! Kēç bolmāsdān. Tēzrāg şu yurtlārni bir kōrib çıqaylık. Bolmāsā, kēçqarānggā qālib kētāviz. Bilgāniñdēk, uyni bāşidā Ēlhānimiz hām yok, āqşāmgāçā qaytib kēliş şārt.” deb, hēzlāb ātigā minib āldi Ānā Hātun.

“Şārāf bērdiz, sāfā kēltirdiz Bibi Ānām! Yēnē kutāmān qaytişgā!..”

“Sāg bolgin oqlim! Uçrāşginçā ēsān āmān qāl!” deb, hāydādi ātini.

Uçālā ānā, ātlārinı Türkçin qışlāgıgā togrı hāydādilār. Türkçin’ni kōrib, hāl ve hātır surāb; soñrā Kutārmā ve İñişkā qışlāglārinı hām yaqındān kōzlāb çıqtilār. Taq(ı)n, uçālāsi ātlārinı yurāgā tāşlāb sāyātāgā togrı yol āldilār.

Säyāt uluğı ve buyuğı Muḥämmäd Qul Hān, Yüsüf Bāy bilān birgä qoşilib Bādāḥşān'gä kêtgān edi. Ornidä Näcmuddin Hān'ni qoygān edi.

Hävālär unça hām ısıq emäs edi. Birāq ḥāligäçä tüş pāyti bolmäsdän, säyāt erkākläri Divilqarā Şāyh ziyāratiniñ yāğaçläri tubidä, yümäläb ve āğanāb sāyāniñ käyfini çıkarāyātgān edi... ānä Hātunlär, unlärni gāflätgä yaqalāb ālgānläri uçun ḥursänd edilär. Faqat, hiç kimsäniñ közigä körinmäsdän, ulusvāllik mēhmānhānäsigä yētib bārdilär uçälä ānä... ilk märtä Näcmuddin Hān körib qāldi:

“Oğridäk kēlib qāldiñiz ku ānālär! Gāflätdä āvlāb qoydiñiz dā bizni hä!..” dedi. Ānä Hātun'ni közläridän ālāv çıkabērdi birdän-birgä:

“Ğāfil bolsāñiz, ālbättäkē gāflätdä yaqalanäsizlär Näcmuddin Hān! Yātib-yātib ḥmirturşdek köpāyişib kētiş bārmidir torāmizgä hä? Quyāş, qaçāndän bēri miyelärizgä tāsir qılādikān bolgān? Disāñçi! Türk mēlläti, şundäk bir mēllätmidir?.. Kēlib yān yātmāgni qaysi ācāmdän örgāndiñiz?” deb, baqırmāggä bāşlādi Ānä Hātun.

Näcmuddin Hān, bēradikān cāvāb tāpālmādi. Ānä Hātun'niñ aççığı ustidä baqırib gāpurgānlärini, gāznālik Māḥmmud'niñ lātläri eşitib, közlärini āvqalāb yērläridän turubērdi. Ėm ve simginä, ḥāp-ḥāp hār kim uylärigä toğri qaçti.

“Qaçiñ torā urgirlär, qaçıñ! Yāşiniñ Hātunlärizniñ quçağıgā!.. Hēy sizni uyātsiz uyālmāslär... Ānä Hātun'niñ közläri ḥāzır hām kör bolgāni yok kē körālmāsn!... Mundän nārı, cugāg erkākläri deb ḥāyqırāmān sizgā!.. Quyāşdek nā'mätniñ yāruğdän yārārlānib işiñizni qılib āliñ. Qandāg bolsä kēçä uḥlārsız ku! Ėrtāñ qārā sāḥārdän kulgdä yātmāg yoxdır Tāürk mēllätiniñ torāsidä; ēy torā urgirlär!” dedi.

Ānä Hātunlär, qıgın ve opkālik bir şākıldä baqırib ve ḥāyqırıp Muḥämmäd Qul Hān'niñ mēhmānhānäsigä toğri ātlärini yādādilär. Muḥämmäd Qul Hān'niñ āqsaqāl ātāsi Sultān Hān, qolidä bir toñ su, tāḥārāt qılātbedi tāşqari hävlidä:

“Vāy māşāllāh ānä Hātun siñlim!.. Hoş kēlibsizlär qızlärim! Şārāf bērdiñiz, sāfākēltürdiñiz yurtimizgä! Birāq, bundāyin kēliş hām bolādimi yu? Kēlişiñizni bildirib qoysāñiz edi birān qoziçä ve yā oğlāqçāni yāḥşiginä pişirib quyār edik. Häy sizläрни!.. Buyuriñ içkärigä! Byuriñ!..” dedi, Sultān Hān āmäki.

Ānä Hātunlär, dārrāv ātläridän inib āqsaqāl Sultān Hān'niñ qolidän optilär ve ātlärini tāşqar ḥävlidä bağlādilär. Uluğvār Sultān Hān bilān, uygā bārib birāz suḥbātlāşib otirdilär. Ānä Hātun cudā hām qızgın ve opkālik edi. birāq, āqsaqāl Sultān Hān'niñ yānidä yālgāndän cilmāyib turdi.

“həyəyirdir siñlim! Qızlar bilən əvgə mi çıxtıñız?..”

“şundəg disəñiz həm bolədi hən əkəm! Mənə, siz həm qarrib Qaldıñız! Muəmməd Qul Hən həm bu yerdə yox. İş mənə qaldı. Mənə körin kə məllət həm uşbu pəytəni firsət bilib, Məmrəyim Bək qaytgən. Közlərimgə işənməsmən Sultən Hən əkəm!.. Körgənimdə bu yerdə Türk yaşəməydi hiyalim digəndə boldim! Yoxsə, Gəznəlik Sultən Məhəmmud’niñ dərbəri midir səyāt? Bərçəni körsəñiz hər yəgəçniñ tubidə liñlərini kutarib, kulgədə ağənəb və hurləb uhləyaptı!..”

“Təñrim, sizləni bu məllətniñ başidən əksəklətməsin ənə Hətunlər! Bərliginiñgə şükürlər bolsin. Toğri əytəsiz siñlim! Toğri əytəsiz!..” dedi başini qımirdətip aqsaqal Sultən Hən. Nəcmuddin Hən həm arqadən yətişib kəldi. Sultən Hən, Nəcmuddin Hən’ni körər-körməs:

“Nəcmuddin bələ! Nigə Bibi Ənəñizni aççıgını kəlturub qoyıbsızlar?”

“Hə Hən əməkım uzır! Ənələrimizni körin kə mənə tuş pəytdə kəlib qaldilər. Bərçəni ıssıg bəsgən bolsə kərək kulgədə uhləb, dām əlib tinçləşməqçi bolgən. Bibi Ənəm bolsə körib qalgənlər.”

Ənə Hətun’niñ aççıgı cudə artib kətti birdən-birgə:

“Ətəñə Nəcmuddin! Yəl əlsin ağıñdən. Sən əytməgin bolgin, bilər həm eşitməgən boləylik...”

Ənə Hətur çuqur bir nəfəs əlib bərdivə Sultən Hən’gə qarəb:

“Şu oqkı ve tənballərni, tēzrəg yəzlaqlərgə yubəriş kərək dəb oylimən. Yoxsə, yətməg ve uhləməgdən uyusib kətədilər. Bu vez’iət, bundik kətivərsə; torə nimədir? Əsləridən çıxarib qalədilər. Torələrini əsləridən çıxərişdən kişin, bu torə urgirlər bilən bəşimiz cudə bələgə qalədi ku Hən əkəm!..” dedi Ənə Hətun.

Bəşka boylərniñ, kəttəsi ve kiçigi, ərkağı ve Hətuni dək, Nəcmuddin Hən’niñ həm qurqışidən qol ve əyāğı titrəb qaldı Ənə Hətun’niñ qəşidə turginçə.

“Bizni kəciriñ Bibi ənəm! Sizni mundək kutilməs pəytdə, qaysi yəl uçirdi bilər səriğə?.. Hirən hımət bolsə əytib yubərsəñiz bolər ədi ku! Dərrəv yətib bərər ədik hızmətgə...”deb, ərəgə kirdi qaltirəg səsi bilən Nəcmuddin Hən.

Yurt, koy ve qışlaqlərni gəzgəni çıxtım! Mənə yənmədi Ərəy Hətun ve Məstkelin Hətun’ni həm əldim. Mundən nəri, bu ikələsi, siz oqkı tənballərdən tēz-tēz həbər əlib turədi. Əlhənimiz Yusuf Bəy isə gəzib yurgən; “Türkistən mēndən, Sərpul mēndən” deb. U bolməgən çəgdə, Sərpul məlləti başiz qalməsin deb, əynəlib yuribmən. Hər yil, Mullə

Hədim bilən Qəri Özimi yurtda turar edi. Bu yıl, u ikələsi həm kətib qalınca iş bizlərə tuştı.” dedi Ənə Həzun.

Səg bolin Bibi Ənəm! Səg bolinlər. Yəhşi kə biz mēllətniñ siz kəbi mēhrəbən, səvimli ve cəsür ənləri bər. Məxsəd, bini kəçiriñ kə sizləni qızgındirib qoydik!..” Ənə Həzun, uşbu toğridə başqa gəpirmə bilə istəməs edi. Çunkə, cudə aççığı kəlgən edi...

“Kəlgünçə, yoldə Pəhləvən Əkə’ni kördim Nəcmuddin Hən” dedi. “Pəhləvən Əkə, qoylərini yəhşi otləgən ekən. Qoyləri ve qoziləriniñ hiçbiri həm ərrig eməs...”

“Pəhləvən Əkə, öz işini yəhşi bilədi Bibi Ənəm!” dedi.

“Əlbəttə kə bilədi! Başqa bir iş mi buyurdik uñə? “

Qamçı tutgən qolini bəligə qoyib, bəlini rəslədi. Közimgə quyəş kirməsin deb, başqa qolini əlinigə tutti ve tə uzəqlərdəki Mirzə Ulən təglərini ve əniq-əniq bəlləb bəkti. Bulutlər bilən qucağlaşgən ve qışdən qəlmə qar yəgınləri, zəncir kəbi ərqa-ərqağə tizəlgən yəmyəşil tēpələr, Ənə Həzun’niñ kələrini qaməştirdi. Yəzləg çəğı kəlgən edi. Təzə həvədə təzə qaymaq, təzə sut, təzə qatıg ve təzə çələb, yəzləgdə başqa bir məzə bərər edi. Köp səgıñnən edi yəzləgni Ənə Həzun...” yəyləglərdə məysələr həm, təzə boyi bolgəndir? Hər tāmən.

Türlik-türlik çiçəklərinə həyidi bilən tolgəndir hə?.. Mənimçə, yəyləggə koçməgıniñ pəyti kəldi şəkilli Nəcmuddin Hən! Bibi Ənən, ölməsdən əldin yənə bir mmərtə bəhər yəyləgıni kərsə ve yəşəsə, yürəgidə ərmən qəlməydi.” dedi Ənə Həzun.

“Təñrim umriñizni uzun, cəniñizni səg saqləsin Bibi Ənəm!.. Birtə eməs, miñtə yəyləg kərsətsin təñrim sizgə.”

“sən əytəsən də Nəcmuddin Hən! Birəq, bu cən bizgə bəki eməs ku! Bir bəqəsən igəsi, bərgən əmənətni əlib qoybərədi qolindən.”

“dimən undəg Bibi Ənəm! Şundək gəpirməgıniñ pəytimidir şu həzır? Ahı, bu yurtniñ ve bu mēllətniñ, uzilgən ve qopgənini bəgləgən, səçilgənini yığadigən yəlgızginə ənəsi siz-yu! Nime bolədi bundək gəpirmən Bibi Ənəm!..” dedi Nəcmuddin Hən.

Nisən (səvur) həvəsi əynıxsə guzəl edi. Kok yuzi kokməy, yer yuzi yəmyəşil çirayli. Gul həyidi bilənərləşgən əksicənni tənəfus qılış, yəñidən ruh ve cən bəruuçi edi. Təgdən isigən müləyim yəl, insən yuzini siləb ve səçini silkitib turar edi. Çukur bir nəfəs əldi Ənə Həzun. Bu həvə, bu su, bu yurtdən ayrılməg cudə qıyind kələr edi Ənə Həzun’gə birdən-birgə silkinib turdi yeridən.

“kəc qələmiz Həzunlər! Başqa yurtləri həm bir sorəb ve kərib çıxaylik!” dedi. Yənə mindi ətlərigə. Ətlərini yurgə həydəb, Əlhən qışləg ustidən Dərqudik ve

Tärbüläk'gä uttilär. Bu qışlâqlärdägi yäşävçilärniñ hâli ve hâtırini sorâb, qaytädän ätlärigä mindilär. Äsyâbäd'gä toğri häydädilär. Bir tāmāndān uzun yol, başqa tāmāndān isä isıg hāvā. Quyāşniñ isıglik zähri hâli hām sinmāgān edi. Yoldā Rāzāk Quduğı mântıkasidä, ätlärini tähtättilär. Äbdullrāzāk isimlik bir häyir sêvêr kişi, köp yıllar äldin bu bolgädä häyir sâdaqasi deb, bir quduğ kâzdirgān. Yoldān otib qaytgān bärçä hălqgä, dēhқанlārgä, çupānlārgä ve hättä häyvānlārgä, häyāt bağıslāgān- qılğān bu äyir işi bilān. Şu sâbâbdān bu mântıqagä, bärçäniñ ägzigä ve eşigä Rāzāk quduğı mântıqasi ätigä tānilädi. Änä Hātunlär, ätlärini bu quduğdān sugārib yēnā cunädilär.

Ätlärini, topä toğri Äsyâbäd'niñ on üç tegirmānigä häydädilär. Kelib tegirmān hāvilisigä cimginä kirdilär. Ätläridān inib, ätlärni bēglädilär. Hiç kimniñ sesi sesi çıkmās ve bir cimlik bār edi tegirmāndä. Änä Hātun, zippäginä tegirmānā kirdi. Közi, boşālgān tegirmān doligä tuştı. Tegirmān āhuri isä undān tolib-tāşib yātğān. Tāş, tāşgä süykānib turgān. Bir ikki kişi un tärtuuçı, başqa bir buğdāy qāpıgä yāslānib, yānbāş uhlāb qālgān. Tegirmānçı isä, bu un tärtuuçıgä işānib bir sātğinā üygä ketib qālgān ekān. Änä Hātun, aççığ ustidä Äräy Hātun bilān Mästkelin'gä büyürüğ berdi:

“tez çıķıñ tegirmānniñ suvini pärçävgä başqariñ!” did. İkalä Hātun, köz yumib açgunçä tegirmānni pärçäv kıldilär. Yoldāş Hāci'niñ közi, dāryāniñ nāriki yaqasidān äyäl Hātunlärni körüb qāldi. Öz başigä:

“hey, bu kun gäçä Hātun milletini tegirmān pärçäv qılışini körgān yoğ edim. Erkāklärni bälā mi uribtı...” deb, üylāv bāsdi. vesväsgä qālgir, pāyçälärini tizäsüdān yuqārigäçä kutārib dāryādān utib keldi. Tegirmān hāvilisidä közi Änä Hātun'gä tuştı.

“vāy Bibi Änām! Hoş kelibsiz!...”

“ättāñä Yoldāş, ättāñä seni!...”dedi.

Änä Hātun, köp aççığı kelgān päytdä dāymā (ättāñä seni!)deb, äytär edi. Oñidä kim bolsä bolsin Änä Hātundān urkib qorqar edi. Un tärtuuçılär Änä Hātun'niñ baqırib häyqırışı bilān, uyqudān uçıb uyğāndilär. Hälä çāp! Qoymā ketti. Unlär nimä boldi? buğdāylär nimä boldi? Deb, bir tāmāndān qorqış başqa tāmāndān hāvliḥ, äyāgläri gāh u qābgä, gāh bu qābgä tākılär edi. Mudrāb, sudrāb tēgirmānā kirdilär ve bāktilär ke, uhä hä...

Yoldāş Hāci, yene qaltirāb:

“hoşkelibsiz Bibi Änām! Hoş kelebsiz!...”dedi. Änä Hātun heybāt bilān baqırdı:

“ zātān hātınlārizniñ dārd ve qayğusi bilān başım bälāgä edi. Endi isä, siz tor uyāltirgān erkāklärniñ qolidān hām äzāb çekişim kerāk mi? Hä Yoldāş Hāji?...”dedi.

On uç tegirmāñä, ikki egiz ināğalär bolğän Curābāy ve Turābāy, tegirmāñçilik kılär edilär. Turābāy, u kun mäydä-çüydä älmāğ uçun şehir ketğän edi ve tegirmāndä, ināğasi Curābāy’niñ bolışidän koñli rāhät edi.

Tegirmāñçi Curābāy kirib keldi bir mähäl. Bolib otğänlärdän hābärsiz..

“hoş kelibsiz Bibi Ānām! Keçiriñ! Tezligdä qaytāmān deb, uygāça ketğän edim. Biräq, közim uyqugä ketib qālibti bir niçä daqıqa..”

“nimä dimāğ közim ketib qālibti?.. işlāmāğdän ve vezifāñdän çärçäğän bolsāñ, yubārib qoyberäy seni hām Öcämlärniñ āräsigä?..”

Curābāy qorğğän edi. Özigä kelmāğgä urinär ekän, ārqa-ārqağä kelğän Ānä Hātun’niñ gäpläri, tās kabi tegär edi bāşigä.

Ānä atun, Yoldāş Hācigä qarab: “mundän buyān, bu hālqniñ hālini sendän sorärmān yoldāş Hāci!.. äğär kibirān yāñlişlik körsäm, bu hālqñdän emäs; seniñ haqññdän çıqāmān!” dedi. Uçäläsi, yenä ätlärigä mindilär. Däryādän utib Kiçik İmām’gä toğri Togāniñ ustidän häydädi ätlärini. Yoldä Ānä Hātun, Mästkelin’gä bāqıb:

“Mästkelin kızım! Birinçidän İmām cāñā bārib, bir duā ııläylik. Çünke, köp päydän beri fursät täpib kelälgānim yok. Tağ(ı)n, Bāhāvudin cān muqāmını hām ziyārät kılıb ālip Erdi(āpārdı) kışlāğı’gä utāmız! Fikriñiz nimä?.. qandāğ bolsä hām, Kiçik İmām mānt(ı)qasidä hālqniñ bāşidä sen bārsāndeb koñlim tinç! Ertākun men ölgāndän nāri, dāryāniñ kunçıkaridän sen ve dāryāniñ kunbātāridän mānā āray Hātun mäsÖuldir! Unutmāñlär!..” deb, gäpläşib kelä yātğän edilär ke, yoldän Mullā yādgār Hāci çıkıb qāldi.

“häyiriyätür inşāllāh Bibi Ānām? Nimä bu täp ve tälāş?.. qoyñiñizdä ikki qahrāmān Hātun bilän, qaysı urışni fātāh kılmağgä ketä yāpsiz?..”

Ānä Hātun cāvābsiz qoyārmi edi?..

“hä, yādgār hāci! Urişni fātāh kılğāni ketib turibmiz. Siz erkāk milleti oqkılāşğınçä, ārqası qoyāşğä yāñān elqıdık kolğāni täpsāñiz āğanāb qālāsızlär-yu mācbur, urışni biz Hātunlär fātāh kılsek!..” deb bāblāb qoydı Ānä Hātun.

Yādgār hāci, cim boldi ve bāşini egib yolıgä qarab ketävirdi. Uçälä ānä, duÖā ziyārät kılğāndän nāri Āpārdı’gä toğri häydädi ätlärini. Bārib Āpārdı mäscıdnıñ çob bāndidä turdilär. äÖsır āzāniniñ päyti edi. Ābdullmānān hāci, tāzä tāhārät kılıb saqāllärini tārāb mäscıd sāri kelä yātğän edi. Közi uç ātlıggä tuştı Ābdullmānān’niñ. Mäscıdnıñ çob bāndigä yāqınlāştı:

“vey Bibi Āpām! Bu nimä täsāduf! Hoş kelibsızlär, säfä kelturibsızlär!..”

“rāhmāt Hāci ākām; sağ bolıñ! Yurt tinçilik mi özi?..”

“teñrimgä şükür, tinçlik ve esän ämānlik Bibi Āpām!”

“hātñ bālālār qandāgdilār? Hiç kim körinmäydi-ku kuçälärdä Hāci ākām?”

“hāzır, kättä-kiçik, er ve Hātun, qız ve oğıl bārçası öz işlāridä Bibi Āpām! Māñ kābi tortä qarri çāl qālgānmız qışlāgdä!”

“teñrimgä miñlārçä şükür. Eñ āz, bu yerdän āyirilāttım..” dedi Ānā Hātun.

“hāci ākām! Bārçä Āpārdi hālqgā bizniñ qızıq sālāmimizni yetiştirñ. Bekār turmäsdän ānā şundek işlāb tursinlār!”

“āliküm sālām. Toğri āytāsız hāci ākām! Esän āmān qālñ. Yene uçrāñimçä Āllāh’gä āmānāt boliñ!”deb, hāyirlāştılār.

Yene uçälä ānā, Behsud, Hārābā, qırğāğı qışlaqlāri tāmāñā toğri ātlāriñi yurgā yāydādılār. Āqşām bolgān edi. Ānā Hātun’ni üylāv bāsti ve yānidāgi Hātunlārdän mäslāhāt sorādi:

“Hātunlār! Bu yurtlārgā bārsāk keçqālibketāmız! Meniñ uyumdä, Bāybāçä Hātun hām yālgız bāşidä. Sizlārniñ hām qāzāñ tābāğñizniñ pāyıtı bolib, hättä otib ketti. Bārmāsāk yāhşi bolmās ve koñlimiz tinçn bolmāy qalādi!” ib, üylāvinı bildirib turgān edi ke, şehir tāmāndän kelāyātğān āq ātlıq bir kişigä tuştı közlāri. Bāşigä qārāçizgilik āq sālāsi bār edi. Uzun buylik bolışı, āt ustidä utirgān bolsä hām uzāqdän belli bolib turār edi. Ārāy Hātun, bāqğānidek tānib āldi.

“Bibi Ānām! Kelāyātğān kişi hārābālik Mullākārim ākā şekilli!” dedi. Yāqınlāştılār.

“vāy Bibi Ānām! Āsālām Őāleyküm! Hāyiriyāt bolsä bu keçqurundä?. Qayerdän bārib kelābārib kelāyāpsizlār?..”deb, köriştı hārābālik mullā Kārim.

“āleyküm sālām Kārim bālā! Māñā, yurtni gezgāni çıqқан edim Hātunlār bilān...”

“ādımñiz şārāfli bolsin Bibi Ānām!”

“sāğ bolgin!”deb, sorāşgā dāvām etti:

“yurt tinçilik mi özi Kārim oğlim? Bilāsān! Dāryā buyiçä yāşāyātğān qışlāqlārdän seni sorumlik qılğān edim. Esiñdä mi?..”

“esimdän çıqarmi ki hiç Bibi Ānām? Bilāsız! Şu vaqt iş ve küçniñ pāyıtı. Erkāklār dāşt ve qoldä, bolsä heytlārdāgi ekimlārniñ hışāvāsi bilān vaqt otkāzib turgān..”

“seni sevdim Kārim oğlim sen öziñni bilāsān... biz keç qāldik! Sem, ertākun ātiñni min! Dāryā yāqāsıdāgi bārçä qışlāqlārññ hālını örgānib āl. Meni sorāğān kişilārgä, meniñ sālāmimni āyt!.. tağ(1)n kelib, meñā hābār berāsām!”

“buyurgınız baş ustigä Bibi Ānām! Meñä tuşgān işni, cān ve koñildān sāmimiyet bilān yergä kelturmāggā hāzırmān.”

“āfārin yigit oğlim!” dedi Ānā Hātun.

Hārābālik Mullā ākā, bu sāmimiyetni fursätbilib başladi:

“öz āyāğınız bilān kelibsiz Bibi Ānām! Mehmān bolmāsdān ketiş bārmidir ki torāmizdā?... āytiñ-çi Ānām?” dedi.

“rāhmāt, sāğ bolgin Kārim oğlim! Hāzır keç bolgān. Elhānimizniñ hām bu yerdä bolmāgānini bilāsān. Uydāgilārni başidā hām hiç kim yok. Bāşka märtä kelişimdä, señā mehmān bolışgā söz berāmān!” deb, kışlāggā kirmāsdān Qāzi Kenti mähälāsidadā ātlārini şehirgä toğri qaytarib häydädilär... yoldā Ānā Hātun yānidāgi ikki māŌnāvi Hātun kızlārigä, şundek nāsihāt kıldı:

“ Hātun kızlārim! Sizlārgä, bir neçitā cudā muhim sözlārni nāsihāt ve vesihāt kılmāqçımān!.. kulāğlāriniñ bilān yāşşi eşitiñ ve hār dāyim eslāriniñdä tursin!.. bu yurtdā, toqılğan hār gilām ve qālindā, şaldā ve ālāçadā, tikilgān hār bir tāqı, ton ve ciläkdä, urilgān hār bir iştānbāğ ve ipdā, kışkaça; hār bir nersāniñ naqşidā, Türk’niñ nişāni bolmalı! Hār kim, hār qaçān, hār yerdä, ilk bākışdā bu āsārlārniñ bir Türk āsāri bolışini sezmālı ve bilmālıdır!.. torāmizgä, imānlāriniñizcā ārzış berin kızlārim! Men, bu yurtniñ Hātun kızlārini sizlārgä ve sizlārni isā āvāl teñri tāŌlā’gä, soñrā Türk torāmizgä āmānāt kılāmān!..” dedi.

Āqşām bolgān edi. Quyāş hām çārçāgān edi şekilli ke, kotini Erginağun tepä (nāvruz) siniñ ustigä koyib, dām ālār edi guya. Bālāhısār’niñ tāgidä yetib keldilər. Māstkelin Hātun’niñ uyi, dāryāniñ kunçıqari Kīçik İmām tāmānidā bolgāni uçun, çukur tegirmānniñ eşigidān Bibi Ānāsiniñ mubārāk kollāridān opib ayrıldı. Ārāy Hātun’niñ yui, dāryāniñ kunbātāri tāmānidā Kāttā İmām’niñ qaptālidā edi. Ārāy Hātun, Bibi Ānāsi bilān tā yugāçā yoldāşlık kılib tağ(1)n öz yuigā ketti...

Bir yegit bālā, koñli ānā yurti Sārpul’niñ ‘eşki bilān tolib tāşgān. Ātāsini, ānāsini, ukālārini ve ārkadaşlārini cudā sāğınān. Āynıksā; yurtininiñ hāvāsini, bāhārini, sutini, kaymāgını ve birgä uynāb, birgä osgān dostlārigä hāsrātli. Çāpip, yıqilib, tuşib ve turgān koçālārni ve yāzlāglārni āzzānçā sāğınān.

İkki yıldān beri yurtidān ve āŌilāsidadā uzāq qālgān edi. Bir eŌşş ve bir yāngu bār edi içidā, şu bāŌs cudā heyecānli edi. Çunke, ikki hāftālik hām bolsā bir tāŌtili bār edi. Cudā sevinçli ve mutli, yorāgi hāsrāt ve sāğınç birlā tolā edi. Ālbāttā, yurt sāğınçı, āŌilā sāğınçı...

Bir çäklä mutärniñ setigä, bir yigit otirgän. Mutär, ket-ketä yurtigä yaqınlaşar edi. Yigit bälä, çuqur-çuqur näfäs älib beriverdi yurtniñ yaşıl mänzäräsi uzäqdan közigä körinçä. Köp päytdän beri, yurtiniñ bu täzä ve cän beruuci häväsini tänäffus qılğan yoq edi. Tuş päyti edi ke, çäklä mutär kelib däryä hutäl sämäväriniñ oñidä turdi. Bir yigit indi çäklä mutärniñ setidän. Tolbäksini şänäsigä taşläb, sekin sekin yurimağgä başladı. Huddi kiçintäy bälälär käbi, yollärni bir, ikki, uç deb ädimläär edi. Uygä barmäsän äldin, Särpul cämäŕ mäscidigä bārib, tuş nāmāzini cāmāŕ bilän ädä qılğändän kiyin, Särpul köpriginiñ ustigä bārib tähtädi ve äniq-äniq däryäniñ suvigä qarädi. Cudä hoş ve sevinçli edi. Här neçä ädim qoyğändä, közlärini yumib çuqur bir näfäs älib berär ve şükir qılär edi. Soñrä, qaytib uyiniñ yolini tutti. Äynälmä kuçälär ve u kuçälärniñ qaptälidä ekilgän täl yāğāçläri, ve yāğāçläriñ tägidän aqıb turgän zāmzāmdek tunuğ sulär...

Sälkinlik ve isib turgän muläyim şämällär... hävā guzäl midisāñ? Cudä äyniksä ve guzäl bir hävā, çiräyli bir mänzärä...qarāñ ke, şämäl häm İsmāyil bäläni sāğınāndik, başini siläb säçläri bilän oynāverdi. İsmāyil bälä, hāsırät bilän sāğınān ā’yläsigä birän tezrāğ qāvuşmāğ uçun tez-tez yurär edi..

İkki yıl äldin, Äügānistān(Äfghānistān) dāvlāti tāmānidän başläyātğän mäcburi mäktäb uqımāğ şartı bāŕis, İsmāŕil bälä yurti ve āŕiläsüdän äyri tuşib qaldı. Särpul hālqı, mäktäbni āŕcām ve kāfırlärniñ mädräsäsi deb tüşünär edilär. Bu yüzdän, hiç kim öz bäläsini öz qoli bilän kāfir mäktäbigä yurmāğ istämäs edş. Biräq, Äügānsitān dāvlāti istär istämäs mäktäb öqıtmāğ uçun bärçä Türkistān yurtläridän bälälätni Kābilgä çağırış uçun häyet cunätğän edi.

Uşbu häyetlärdän neçitäsı is, Särpul’dän Kābil’gä şāgird älib ketmāğ uçun, Särpul’gä kelgän edi. Hiç kim, Ävgān dāvlätigäniñ bu buyurgini qabul qılmädi... Särpul Elhāni ve ärbābi Yusuf bāy häm, hiç bir āŕiläniñ bäläsini, mäktäbgä yobārişgä kondirālmädi. Änä Hātun häm, hiç qaçān istämäs edi. çunke, büyük änä “bälälär bu yurtdän çıqsä, äcāmläşib ve toräsini unutib qalädi!” deb qorqar edi. şu säbäbdän, ätälärdän körä köprāğ, ānälär istämäs edi färzändiniñ közläridän uzāqläşişini. Älbättä ke, Särpul āŕyälläri kām ve tum häm bolsä Änä Hātun’dän säbāğ älgän edilär bundek eŕnātçilikni.

Elhān, āŕsır nāmāzini ädä qılğändän kiyin, Nāzirqul Bāy’niñ qāşigä bārdı. Nāzirqul Bāy, Elhān’ni körginçä şāşib ketti ve:

“hurmät Elhānim! Zāhmätdä qālipsisiz!.. çağırsāñiz özim kelāredim!..” dedi.

“ sığ bolıñ Bāy äkä! Bu mäsäälä uçun, män sizniñ qasıñızgä kelişim şart edi. bu yüzdän kelib qaldım..” deb cävab qaytardı. “ men käminäni, uyaltırıp qoydıñız Elhānim! Buyuriñ gäribänä kulbämizgä!” dedi.

Elhān: “ rähmät sizgä! Başqa märtä inşallāh!.. äyäg ustidä gäpläşib älämiz Bāy äkäm!..” Nāzirqul Bāy: “köz ustigä Elhānim! Buyriñ!” deb, qollarını ädab kerägi koksäygä qoydı ve Elhān’ni eşitmäggä başladı.

Elhān, Nāzirqul bāy’ni kondiriş uçun, bādāmni çaqıp mağzini yedirgändik, mäktäb mäsääläsigä başını açıp qoydı. Särpul ve äyniksä bu hālķniñ keläcägi uçun, İsmā’öl bäläniñ Kābil’gä ketişi keräkligini bildirdi. Öz bälälärdän, kättä oğlı Qadır Bāy isä turmış qyrgän edi. Yağub bälä, Kābil’da öqıyädigän säviyädä emäs ve Sädıq bälä isä, hāzır kiçik edi. bolmäsä, ilk öz färzändi Sädıq bäläni dārrāv yubärib qoybärişni hām äytib berdi. Elhān, İsmā’öl bäläniñ estedānini başdän hām körgän ve bilär edi. bu säbäbdän, İsmā’öl bälä uçun bu fursätni yähşi bir çänsbolişini, ätäsi Nāzirqul Bāy’gä äytib ve uni, bu işgä kondirmäğni bēcärdi.

Ertäkun, Elhān Särpul oluğlarını qasıgä çağırıp Ävgānistān dāvlätiniñ hāyetigä, bir cävab berişlerini istädi.

Millet, bir üylāv içidä telpinär ve hār āğızdän bir ses çıkar edi. kimisi, bu kişiniñ bäläsi ketsin diyer, başqasi uniñ bäläsi ketsin diyer edi... ärädän, bir kişi turib: “ mänä Yädgar Hāci’niñ oğları cudä köp! Birtäsini yubärsä, işi mäydändä qālmäydi-yu!..” dedi. Başqasi turib: “mänä filāni bāyniñ hām oğlı köp Hudā’gä şükir. U yubärsin birtäsini!” deb, gäp köpāyib ketti. Şu päyitdä, Nāzirqul Bāy:

“biläsizlär! Meniñ birtäginä oğlim İsmā’öl bār! Muni hām yubärsäm, rozgarimni bir başimgä qandāg otkāzärmän?” dedi. Hālķ bu sözni eşitginçä cim bolib qadı ve Nāzirqul Bāyni mārāq bilän eşitmäggä başladılar. Nāzirqul Bāy dāvām etti:

“ äğär bu toğridä, meñä yärdämiñiz teksä, menİsmā’öl’ni yobärib qoybärämän!” diginçä, bärçä hāzır kişilər, çuğur bir nāfäs ālib berdilər. ve dārrāv, öz ärälärigä baş başgä kelib şundek fäysälä qıldilər: (hār dehқан hermänlärni yıggändän näri, beş olçäk buğdāy berämiz. Bağdār kişilər, mivä ve fäslilik kutärgän hāsılläridän ve qış māvsumigä qurıg otindän, Nāzirqul Bāygä yärdämläşsin..) deb, Elhān’niñ huzurigä söz berdilər. Tağ(ı)n, İsmā’öl bälä Kābil yolini tutib ketib qaldı...

İsmā’öl bälä, äynälmä kuçälärdän yurib nihāyät uylärigä yetib keldi. Uyläriñniñ kättä eşigidän kirgändä, ānäsı Tursun Hātun, tändır-uçāğniñ başidä nān pişirä yätgändi. Cimginä, sekin sekin yurudi. hāviliniñ içidän āqıp turgän ärıgñiñ qaptälidägi älmä

yāğācigä yäslänib turdi İsmā'öl bälä, ānəsi Tursun Hātun'niñ bāşi tändirgä, es ve hoşi isä, tändirgä yāpgän nānlārigä edi; yānmäsin ve yā tuşmäsin ve yā tuşmäsin deb. Bir türlik körä älmäy ve bilä älmäy qaldı bäläsiniñ hāpginā kelişini. Bālkim, İsmā'öl bälä ānəsiğä surpriz qılmāğçı edi bundānyin qilib. Bir neçä daqıqā, ānəsini ānıq-ānıq közlāb turdi tāhtāgän yeridän. Bir päyt ānäsiniñ közi, älmä yāğāciniñ tānəsiğä omuzini(şānəsini) yäslāb äyāğdä turgän bir yigitgä tuştı. Tiklāb bāktivä tānib äldi. Qısıq ve tuşukbir ses bilän: “İsmā'öl!.. oğlim!.. sen misän? Kelib qaldıñ mu?..” dedi. İsmā'öl bälä, sāğıñän ānəsiğä toğri çāpip bārdı ve ānäsiniñ boynigä āsıldı.” ānāñ orgilsin señä! Hoş kelibsän birginä oğlim!.. hoş keldiñ ānāñ ölib qālsın señä!..” deb, yıglābān oğliniñ bet ve bāşidän opib bāgrigä bāsti. Tursun Hātun, huddi Hhazrät Yağub'niñ, oğli Hāzrät Yusufgä qāvuşgānidek, yorāgi açilib hoş bolib ketti. Turmāsdän ve ārā bermāsdän, oğli İsmā'öl'niñ bāşini bāgrigä bāsib, gāh opār ve gāh iskār edi. ātəsi Nāzirqul Bāy, oğli İsmā'öl kelgānidä uydä yok edi. āqşām uygä kelgāndä İsmā'öl'ni körib cudä hursānd boldi.

İsmā'öl bälä, ānäsiniñ pişirgän yemeklärini ve täyārlāgän ävqātlärini cudä sāğıñän edi ikki yıldän beri. Ānəsi tursun Hātun, āqşām ävqāti uçun, māzālīg-māzālīg āşlār pişirib, dāstārñāniñ ustini toldirdi. ä'ölilāçä, toyub-toyub yedilār. Ävqātdän kiyin, çāy içib mäydä-mäydä gurbätdä körgānlärini ve yāşāgānlärini ātā ve ānəsiğä äytib berdeş.

Ertākun, İsmā'öl bälä drişi ve kuylāgini çıkārib, öz milli ust-bāşi bolgän gupičä ve şālvārini kiyib kuçāgä çıktı. Ārқadāşlāri bilän, māsıcdniñ mäydānidä yıgilib toplāndilār. Māsıd supāsıdä tuşālgän buryāniñ ustidä, kättä çınār yāğāciniñ kolgāsıdä subātlaşib otirdilār. İkki yıldän beri, gurbätdä körgānlärini ve yāşāgānlärini, āşnālārigä qısālāb turgän edi. āynıqsä, āşnālärini Kābil'dä öqimāğ uçun täşviq qılā yātğän edi şu päytdä, mäählāniñ Hātunlāri bir-ikki kişi, māsıd hāvzidän su älmāğ uçun keldi. Hātunlārniñ közi,māsıd supāsıdä yıgilib turgän bālālārniñ ārāsıdä İsmā'öl bālāgä tuşib qaldı. “vi i i” deb, qarslārini çekkesini tişlāb:

“Gāvār'niñ bāçəsi kelib qālibti-ku! Yüzi yüzimizgä tuşmäsin...” deb, sātullārini toldirib- toldirmäs uylārigä toğri qāçib kettilār. İsmā'öl bälä, Hātunlārniñ gāpini eşitib cudä nāzä bolib qaldı. Gärçä, ārtıq bälä emäs yigit bolgän edi ve buyuk bir ādāmқadār miyəsi iş birār ve bilgilik edi. u, bāşdä öz yurti Sārpul'niñ ve tāğın isä, Türkistān'niñ kelēcāgini tüşünār ve oylār edi. ācām dāvlätiniñ plānlārigä qarşı, bu yāşigä bilä plān tārқatib, keçä kunduz yurtiniñ ve milletiniñ qurtāriş üylāvi bilän yāşār edi.

Elh n ve b r   S rpul olu  l ri ve buyukl ri, B da    n dan  aytib keldil r.  sm   il b l n n h m t  t li  d    g  yet  n edi. K bil g   aytm    n  ldin, ert  b rib  t si bil n Elh n ni ya  nd n ziy r t  lıb, so r  cun m    ar r berdi. Elh n, t   ar h vilisid  i sup n n ustid , bir y nid  Mull  H dim ve b   a y nid  h m   ari  zimi;  undek Mu   mm d  ul h n, S id  b  lik Bori H ci, C rg nlik mu t r B y, B y N z r B y,   azi    msuddin, S id Miskin    , S id  br him    , B hr m H n    n,     ir Bulbul, Ust  H nkeldi B y, T k n li Mull  Ya ub, B z z Um r H ci,  as b  br him, Yold   H ci, H r b lik Mull  K rim  k , Y dg r H ci, S m d  ary d r, H n k li  bdull h    n, S n  r kli     ir Z kir, Gud md r H ci ve k pin   S rpul ulu  l ri,  yn lib oturg n edil r. B da    n d  bolib otg n T rkist n B yr mi Erg na un  utl vl rini n  andek otg nini, kimligi ve k pligi ha ıd  g purib turg n turg n edil r.

N zir ul B y, o li  sm    il b l n n  olid n tutib e ig  n kirib keldi ve ulu  v rl rni n y nl rig  b rdi.

        lik m Elh nim!         lik m ulu  v rl rim!..  deb, h rm y n b r bol n  ılg nd n kiyyin,  sm    il b l , Elh n dan b   b b r   ulu  v rl rni n  oll rid n opti. Ta ın Elh n,  sm    il b l n n b  id n opib,  apt lid  otir   di ve b  ini sil di.

     b l m! Kelib   lg n ek ns n-d ?  o  kelibs n!.. d rl r n  and   otib b r  y tg n?..  deb, sor di Yusuf B y.

   r  m t Elh nim! H m  ners  ya   i. D rl rim h m cud  ya   i.  ı  a bir t  til b   is, sizl rni k rma  u un keldim.  kki yild n beri       mni h m  zz n   s   nib ketg n edim!.. 

    o  kelibs n!..  ani,  ytib ber- i! Nim l r s b   ber r ek n m kt bd ? Nim l r  rg nd n?..  deb sor b  oydi.

   k p ners   rg ndim Elh nim. Y lg z,  zi n z    ytib ber dig n bir ne it  muhim g pim b r..  dedi,  sm    il b l .

 sm    il b l d n bu g pni e it  nl rid , b r   ki i    irib   ldi. Bir t m nd n  sm    il b l n n c s r tig , b   a t m nd n is , bu y  d  i bir b l n n, mun   uslub ve  d b   r   zini if d   lıb bili    ...  z  r l rid , bir-bir l rini n k z    ar b:

  c b  nim  g pi b r ek n? Deb,   l v b sti b r  sini. Bir-bir vl rid n,  andek bir g p bol  ini,     ve k z h r k tl ri bil n sor m   i boldil r...

  yriyy t mi b l m?.. m n  d rr v...  deb, yerid n turib  ldi Elh n, ve y   ulu  l rg  b  ıb:

“ İsmā’Öil hān, Bibi Ānāsini sāğınān ekān. Birgā bārib Bibi Ānāmizni körüb dārrāv qaytāmiz. Sizgā yāḥşi suḥbātlār! Gāpirib otiriñ!” dedi ve ikkālāsi supādān inib uygā kettilər.

Ānā Hātun tāmīgā otirgān edi. bārib eşigdān kirgāndek: āsālām ā’Öliküm Bibi Ānām! Mānā İsmā’Öil hān sizni körgāni kelibti Kābil’dān...” did Elhān.

Ānā Hātun, “ā’Öliküm sālām” did ve İsmā’Öil bālāniñ bāşidān tirnāğığāçā bir qarāb otti. İsmā’Öil bālā, milli kiyimlāri bilān yurtdāgi bālālārdān bir fārḳı yoḳ edi. ādāblik, torālik ve tāmizligini ḳorigān bir bālā... soñrā: “ kel bālā cān” dedi.

İsmā’Öil bālā, ḥurmāt bilān bārib. Ānā Hātun’niñ ḳollāridān opti ve Bibi ānāsiniñ ḳaptālidān otirdi. Uçālāsi sā’Ötlārçā gāpirib otirdilər tāmğā.

Tāşḳardāgilār: “nimā gāp ekān?..” deb içlāriñi yedi. İsmā’Öil bālāniñ ātāsi Nāzirḳul Bāydān sorādilər:

“ İsmā’Öil bālāniñ muhim gāpi nimā ekān bāy ortāḳ? Sizgā āytib bergāndir hā?... yāşurmāñ munçā, bāy ākā! Bizgā hām āytiñ ḳani nimā ekān!..” deb, hār tāmāndān İsmā’Öil bālāniñ ātāsini ḳıstirdilər. “ men hām, şu ḥāzır ḥuddi sizlār kābi gāpdān ḥābārsiz mān! Mānā hām ḥiç bir nersā digān yoḳ işāniñ...” dedi Nāzirḳul Bāy.

“ vey tubā ey!.. āḥır zāmāniñ bālālāridān hām ḳorḳılādi. Ātāsidān bilā gāpni yāşurādilər...” dedi, Yādgār Ḥāci.

Ḳāri Āzimi: “ İsmā’Öil Hān ārtıḳ yāḥş-yāmān ve yārār-zārārni bir-biridān ānıḳ āyrā ālādi. Ḳaysi gāpni kimgā sōylāşini bilādi. Mān mutmāyinmān ki İsmā’Öil cān’niñ, Elhān’nimiḡgā ve Bibi Ānāmizgā āytādīgān gāpi, biz ve yurtimizniñ muhim māsāälāsidir...”dedi. Şundek hār āğızdān bir ses ve hār bāşdān bir fikir ḳıḳar edi supādā...

Ānā Hātun İsmā’Öil bālāgā qarāb:

“ āytib bir ḳani İsmā’Öil bālām!.. ḳittikginā körgānlāriñ ve örgāñnlāriñdān!..”

İsmā’Öil bālā, dārslāriñiñ yāḥşi bolgānini ve sınıfiniñ birinçisi bolışini āytib berdi ve kiyin dāvām etti: “ ḥurmātli Bibi Ānām ve Elhānim! Sizni körgāndā cudā ḥursāndmān! Bārliğinizgā ḳuvānāmān! Hār pāyt, sizlārgā uzun ve sāğlikli umır tilāb, yurtimizniñ tinçligi ve esānligi uçun duā ḳılāmān! Yālgiz, sizgā muhim bir māsāälādān ḥābār berişim kirāk!.. gāp şudir ke, Āvğānistān ḥukumāti, bārçā şum plānlāriñiñ ricāsini, yurtimiz Türkistān’niñ ustigā ḳizmāğdā. Ḳandāğ ḳilib Türkistān yurtlāriñi egālāb ve bu toprāğlārni bizdān ālsinlār. Bu işgā ḳayerdān, ḳandek ve ḳaçān bāşlāşini oylāb yātğānlār. Bu şum plānlārigā erişādi. Şu sābābdān, mān kābi yūzlārçā yigitniñ miyesini yuvib, biz bālālārniñ ustimizdān tārḳatğān hār turli şum plānlārigā ḳullāy ve āsānrāğ erişişlārigā işāñānlār.

Ämā siz, män tāmāndān hıvātırdā bolmāñ! Men ve Türkistān’niñ tort tegrāgidān kelgān yigitlärniñ köpinçäsi, torālik ve hemātlik kişilärmiz. Bu yurtni, qullāyginā äcāmgā tāpşirmāymız! Faqat, sizlārgā tuşgān iş, hālqni uyğāntirib turiñ. Yurtlārigā ve turālārigā, huddi bālālārigā igā çıqķandek igā çıqşınār ve bağrigā bāssinlār.”

Änä Hātun ve Yusuf Bāy, dıķat bilān İsmā’ıl bālāni tiñlāb eşittilār ve bāşlārini kımildātib: “ toğri äytāsān bālām!” deb, täyid qılğānlārini işārā bilān körsättilār. Änä Hātun’niñ, qaynātāsi Berdi Hāci, ve uşā pāygti Sārpul uluğı ve buyugi Māhmuud Hān Beglārbeginiñ oğlı Zulfıķār hān Beglārbegi ve Qılıç Hān’dān eşitgān ve qulāğ sālğān köp nersālār ve bilgānlāri hām bār ei. Birdān-birgā, esigā tuşib qāldı ve söz ālib bāşlādi:

“ rāhmātlik buyuqlārimızdān Zulfıķār hān Beglārbegi ve Qılıç Hān’niñ hākımlık pāytlāridā, fırāğat zāmānlāridā rāhmātlik qaynātām Berdi Hāci bilān kelib māşvārā qılıb otirār edilār. Men, ulārgā çāy dāmlāb nān täyār qılār edim. sä’ōtlārçā, mänā şu tāşķardāgi supāniñ ustidā suhbātlaşār edilār. Bir kun, Ävgānistān hıukumāti tāmānidān neçā miltıglik kelib bolārniñ uçālāsini hām ālib ketti. Tort kundān nāri qaytib keldilār. Māzār-şārif şāhriğāçā ālib bārgān ekānlār. Ne Zulfıķār hān ne Qılıç Hān ve ne dā qaynātām Berdi Hāci, qaytgānlāridā hiç birilāri yāhşı ve hoşhuy körinmās edi. bir tāğ kabi dārd ve qayğū bāsgān edi uçālāsini. Kiyin, yānā şu supāniñ ustidā otirgānlāridā, Zulfıķār hān Beglārbegi, Elhān’niñ ātāsi Tāhir Bāy’ni çağırıp āldı. Soñrā Qılıç Hān: “ Berdi Hāci ortāgim! Bu iş, biz erkāklārdān korā köprāğ Hātun ä’ōyāllārgā tuşādi! Şu kıızimiz Änä Hātun’ni hām çağırıp, miyāsini açsāk yāhşı bolādi...” digān. Soñrā, meni çağırdilār. Men hām bārib ārālārigā otirdim. Soñrā, Māzār şehridā bolib otgān gāplārni äytib berdilār.” dedi ve dāvām etti Änä Hātun :

“ ävgānistān hıukumāti, Türkistān tāglāridān bu tāmānni, yāni keñ Türkistān yurtiniñ hār bir şehrini, Ävgān qabilālārigā rāsmi qabālālār bilān ulārgā ve’ōdā etgān. Şundāyin, Māymānā şehrini “Ähmādzāy” qabilāsıgā, Māzār şehrini “māmuzāy” qabilāsıgā, Qunduz şehrini “tārahıl” qabilāsıgā, mänā bu bizniñ Sārpul’imizniñ “ İşhāqzāy” qabilāsıgā ve şundek bāşķa şehirlārimizniñ hām qabālāsini yāzib, birtā birtā öz qabilālāriniñ qollārigā bergān ekān. Soñrā isā, keñ Türkistān yurtini, Ävgānistān hāritāsiniñ içidā çizgān ekānlār. Bāşķa şehşrlārniñ ārbāb ve buyuklārini hām Māzār-şārifgā, şu bā’ōis çağırğān ekānlār. “ siz, uşbu māzķur Ävgān qabilālārigā māhsullāriñizdān mālīye bermāğgā mācbursızlār!.. yoķsā, bu toprāğālārdān yuķālīñ ketiñ!.. “ digān ekānlār. “ hār kim bārib, öz hālqıgā bizniñ digān gāplārimizni sōylāsın!.. qabul qılmāğānlārniñ cāvābini, mänā miltığ bilān berāmiz!” deb, hār kimni şehirlārigā

cunätib kuybärgän ekän. U kundän buyän, həli pəyt otgän bolsä hām bizgä küçləri yetgän yok. Bizdän qorqgänəri belli. Biräq, u byuk atälärimiz ve uluglärimiz vefät etgändän nəri, arä-sırä oğridek kelib, kim işlər qilib ketädurlär. Faqat, həlq bilmäy qälädi. Meni bilgänlärim ve esimdägilär hazır mänä şunlar.” dedi Änä Hätun oğlu Elhän bilän İsmäÖil Hän’gä.

Elhän, hazırğaça uşbu gäplärdän hiç habär yok edi. bu kuñäçä Änä Hätun hām söylämägän edi. İsmäÖil Hän bu gäpni açgändän kiyin, birdän-birgä esigä kelib u kunläri yuqläb, bilgänlärini äytib berdi. Elhän, bu gäplärini eşitginçä közləri cärqiläb açilib ketti... İsmäÖil bälä birdän: “vay nän kör Ävgänlər!.. men munçasini bilmäs edim! Bu märtä bäriginçä bu toğridä anıqräg qıdırämän. Kim,qayerni qandek qabalä qılğanlığını!..” dedi ve däväm etti qalgän yeridän:

“ rähmät sizdän Bibi Änäm! Men bilib äldim hāmä gäpni. Miñ yillik äcdädimizniñ sältänätini, bu nänkörlär yuqaltmägçin-hä! Bu aqlıni ulärgä läÖnätü Eñilislär ve äñrizlər berädi. Huräsän ätini hām, Ävgänistän deb özgärtirgän yenä şu habis ve şum äñrizlər... äyägimizni, küçümüz yetgunçä täyenç bäsışimiz keräk. Täyenç bäsäylik kă silcimäsin ve täymäsin!.. körinişdän, oyun kattä oyun. Älbättä äzginä gaflät qılsäk yeñilämiz!..” dedi İsmäÖil bälä.

Elhän belini räsläb bägdäş älmäştirdi. Çukur bir näfäs alib berdi ve : “ nimälär bolib yätgän ekän-dä hä!.. qandäg meniñ habärim yok? Şuni körgin ki bärçä Türkistän buyiçä başqä ärbäb ve Elhänläriiniñ hām mendän bädtär habärləri yok bu oyundän! Hayir, hazır hām keç bolmäsdän oñini älämiz...” dedi. İsmäÖil bälägä qaräb: “ yaqşidir ki seni yubärgän ekänmän! Mundän kiyin seña İsmäÖil hän deb, hıtäb etämän!”

“ ästağfurullä Elhänim! Men hazır bälämän, hänlik nimä hädimgä...” deb, äldigä qarädi.

“ sen nimä tüşünäsän İsmäÖil hän? Oyun belli! Yävvläriñ şum pläni ni hām örgänib äldiñ! Tä-ke, biz bärmiz inşälläh şum plänlärigä erişe älmäydi. Biräq meni, siz yäni näsılınıñ qaygusi bäsib ketti” dedi Elhän.

“şuni bilämän ki bizlärgä köpräg iş tuşädi Elhänim” dedi İsmäÖil hän.

Taşqardä supädägilär: “bu kiçkinä yäşi bilän qançä köp gäpni bilär ekän. İkki säÖtdän berü, hazır hām gäpi tugämäy ketti-ku?..” deb, öz arälärigä gäpläşib turdilär. Sämäd qaryädär, İsmäÖil hänniñ atäsi Nüzirqul Bāy’gä:

“bāy ortak üyläşimçä oğlınız, bār yok bilgän därsini Bibi Änämizgä örgätäyätgän şekilli ?bolmäsä, munçä uzun surmäş edi deb üylärmän!..” deb, häzılläşib äldi.

“ İsmā’öl hân!” dedi yenä Elhân: “ sen teñdäşläriñ uçun nimä üylisän?.. bulärni häm Kābil’gä yollāb quysäkmü-hä?.. bu toğridä, nimä tuşuñäniñni äytgin-çi? Āhı bulär häm sen kābi uyğansınlar. ve gāp nimädir bilib ālsınla!.. menimçä, yāhşı bolādi deb üylimän İsmā’öl Hân?..”

“sizgä fikir bermāğ, meniñ hädim emäs Elhānim! Hāzır ke, mendän sorādıñız äytib beräy!.. äğär Bibi Ānām lāzım körsälär ve icāzäläri bolsä, meniñ bir tüşünçäm bār ve āçıklāb berärmän.” dedi.

“mendän icāzä İsmā’öl bālām! Sen ārtuq yāşı kiçik bāşı uluğ bir kişisän!” dedi Ānä Hātun.

“ şu mäktäbnı Särpul’dä açmāğ,meñä mä’ölkül kelädi Elhānim!” dedi İsmā’öl Hân. Ānä Hātun, bu gāpnı eşitär-eşitmäs cim bolib qaldı. Elhân:

“ Ānä cān! Nimä diyesiz İsmā’öl Hân’niñ bu gāpigä? Meñä bolsä, İsmā’öl’niñ bu tüşünçäsi mäntıqlı ve mä’ölkül keldi!” dedi.

Ānä Hātun’ni ter bāsti birdän-birgä. Hiç bundek bir çāräsizlikni kutgān yoğ edi. Birāğ, här nersä ortädä edi. Çārä täpiş üylävi bāsti ve :

“ duşmäñä qarşı, duşmändek sālāhlāniş keräk oğlim! Sen bu mäsääläni uluğlärimiz bilän Mullā Hādım, Qāri Āzimi ve başqa uluğvārlär bilän häm bir gāpirişiş kör! Unlar nimä disä uşändäğ qılıñlar oğlim!”dedi Ānä Hātun.

Elhân yerdän turdı. İsmā’öl Hân häm tyrdı ve Ānä Hātun’niñ qolidän opib: “ ertä Kābil ketämän Bibi Ānām! Meñä duā’ berin!” deb, Bibi ānäsı’niñ duā’sini ālib āyrıldılar.

Uluğvārlär suhbätgä qızışgānedilər. Elhân, İsmā’öl Hân bilän içkär hāviniñ eşigidän çıqıb, supāgä keldilər. Bärçä äyāggä turdı. Bārib yerigä otirgāndän kiyin här kim yer-yerigä otirdilər. Bärçä cim-cirit boldı. Bir sessizlik çokti mäclisdä. Tag(ı)n, bu cimlik ve sessizlikni Elhân buzdı: “ buyuklärim!.. uluğlärim!.. yāhşidir ke, bärçäläriñiz şu yerdä hāzır sizlär. Siz bilän, köp ämä köp muhim bir nersäni mäsivärä qılmāğcimän! Ālbättä bālälärimiz ve yurtimiz uçun äzzānçä zāruri ve keräklı ciddi bir māvzu’ni körişämän!..” dedi.

Mullā Hādım: “buyuriñ Elhānim! Biz şuniñ uçun buyerdämiz!” dedi.

“şubhäsiz ke, siz ve Bibi Ānāmız, bizniñ ve yurtimizniñ tinçligi uçun üyläysizlär...” dedi, Qāri Āzimi.

Ustā Hāñeldi Bāy: “ biz Särpul hāqı, dāymā yāniñizdämiz Elhānim! Buyurgıñizni sevä-sevä yergä keltirämiz!” dedi.

“maqsəd, bu gäp hazırça āramızda qalsın!” dedi Elhān ve dāvām etti: “gäp bu yerdä, yäŎni supädä qalsın tā bir päytgäçä! Hiç biriñiz, hättä uydägi Hātunläriñizgä hām söylämäñ ve bu gäpdän habär tāpmäsinlä!” dedi. İsmāŎil hān’dan eşitgänläriñiñ ve Ānā Hātun’dan eşitgänläriñiñ, bärçä uluğvārlärgä birtä-birtä äytib ve sözläb berdi Elhān.

Kiyin, İsmāŎil hān’niñ fikri ve plānini āçıqlāb, uşbu fikirgä Ānā Hātun’niñ hām qarşı çıkmāgānini äytdi... Elhān isä: “bu fikir māñä hām māŎkul keldi! Endi sizläz nimä diyesizläz?” deb, cāvāb sorädi otirgänlärdän.

Bärçäni bir sessizlik ve cimlik bāsgān edi. Güyā, hāmāsi tilläriñi yutgāndek gäpürmäsdän bir-birgä bakişib qāldilär. Yenä Elhān:

“ustādlärim! Uluğvārlärim! Bir nersä diyinläz! Cim turişniñ päyti emäs! Keç qālib kettik! Māñä duşmānlär, burnimizniñ tubidä hättä yaqamızdän tutgānlär, qançä āŎcälä qılsäk uşançä yārārimizgä ve fāydāimizgädir!...” deb, bu iş uçun qançä ciddi ve qarārli bolışini körsärtib turgān edi. Bākti ke, hiç kimdän ses çıkmādi ve cāvāb berä ālmādilär. Bālkim bu mäsāāŎlägä, dārḥāl cāvāb qaytāriş āŎcälä sänälär edi. Soñrā üyläb körsinläz deb, ertä kuñäçä päyt tānildi ve hār kim turib-trib uylärigä ketti. Faqat, İsmāŎil bālā hazır hām ayrılgān yoq edi ātāsi bilän.

Yusuf Bāy, Nāzirqul Bāy’gä qarāb:

“kördiñiz mu! Mān sizgä digān edim ki İsmāŎil’niñ Kābil ketişi, bu millet ve bu yurtniñ ḥayrigä deb! Köriñ ki digānim bolib qāldi!...” dedi ve qolini İsmāŎil’niñ başigä koyib: “bu märtäbä birgä Kābil ketāimiz boldi mi?” dedi.

“cudā ḥoş bolāmān Elḥānim! Siz bilän yolçilik qılış qutluğdir ve meniñ uçun bir kuvānç ve şārāf sänälädi!...” dedi İsmāŎil bālā ve tāgın ḥayirläştilär.

Mullā Ḥadim ve Qāri Āzimi, bärçä mäsāälälärgä qarşı bir çocım ve bir çıkiş yoli āḥtārār edilär. İkkäläsi birlikdä şām nāmāzini, Şāḥ Rāḥmātullāḥ veli mäsçididä ādā qıldilär. ve bu āqşām, māzkur cāmeŎ mäsçidiniñ imāmi ve ḥatibi Dāmullā Ābdulḥākim Hān’gä meḥmān boldilär.

Dāmullā Ābdulḥākim Hān cınābläri, Särpul ḥalkıniñ fārzāndlärigä islām ve Qurān’ni örgätiş bilän mäsğul edi. ĀŎyni zmāndä, Şāḥ Rāḥmātullāḥ veli cāmeŎ mäsçidigä imām, ḥatib ve mudāris edi.

Qāri Āzimi başlāb koyvārdi sözgä:

“ḥurmātli ustādim! Elḥānimiz, Särpul yurtiniñ keläcägi uçun mādrāsāñizniñ yānidä, Āvgānistān ḥukumāti tāmānidän idārābolādigān bir mākṭāb hām āçmāgçin!” dedi.

Mullā Hādım: “ hürmätli ustādim! Mäktäbdä, yäñi ve çağdāş dārsilər berilädi. Yäñi nāsılını, yäñi bilgi ve yäñiliklər bilän āšnā qılādi!” dedi.

“ kimlər tāmāndän säbāğ berilädi bu dārsilər täläbälärgä? “ deb, sorädi dāmullā Äbdulhākım Hān.

“biz hām şu üylävdämiz ustādim!..” dedi Qāri Äzimi.

Dāmullā Äbdulhākım Hān: “ sizlər hām biläsizlər-yu şu çağdāş nersälärni? Äğär öziñiz säbāğ bersäñiz, bir qıyındçılık yoq.” dedi.

“ qıyind bolmäşä şekilli. Säbāğ berälämiz İnşallah...” dedi Qāri Äzimi.

“ äğär ki sizlər bu mäktäblärdä muÖlümlik qılsäñiz, mudārislər özimizdän bolsä, bāriñlər birtä emäs ikkitä mäktäb açiñ!..” dedi Dāmullā Äbdulhākım Hān.

Ärtük Mullā Hādım ve Qāri Äzimi uçun iş çozilib fäysälä bolgän edi. Ertä kun, uluğvārlär bir ārāgä keldilər. Hiç birtäsi hāzırgaçä bir täsmim ālālgāni yoq edi. ve öz ārāläridä:

“ikki ulug şahsiyätimiz, Mullā Hādım ve Qāri Äzimi cinābləri nimä disä qabul qılāmız. Bizlärdän korä köprāğ bu nersälärgä başlärer açilädi ve bilädilər. Bundäyin gäplärgä tezrāğ tüşünädilər. Çünke eslärer ve aqıllärer säglām! Meni fikrim ki mänä şu ortāqlär!..” deb, öz tüşünçäsini äytib berdi Ustā Hāñeldi Bāy.

Yädgār Hāci ve Yoldāş Hāci: “ yahşi gäp ustām.” dedilər.

Mullā Kārim äkä: “ Bibi Änä bilän Elhān, bu işgä koñil qoygän bolsä iş çozilgän ve vaqdän fäysälä bolgän deb üyläyimiz.” dedi . yene hām hālk bir üyläv içidä edi. Köp pāyt otmäsdän Mullā Hādım ve Qāri Äzimi hām kirib keldilər. Bärçäsi bārib supädä yerlərini äldilər.

Elhān ve Änä Hātun hām keldi. Hāl ve hātır sorāştilär. Kiyin “ hoş kelibsizlər! Qandāq, üyläb kördiñiz mu? Deb, başlādi sözgä:

Bärçä em ve sim yālgız bir-birävigä bākıp turdilər, “ üyläb körgän birisi bārimi ekän?” deb. Kiyin Änä Hārun:

Mullā Hādım! Qāri Äzimi!.. sizlər hām cımsizlər-ku?” dedi. Mullā Hādım, Qāri Äzimi’gä qarädi ve tağ(ı)n sözgä başlādi.

“ Elhānımız nimä tüşünsä ve siz hām mäÖkul körsäñiz, bizgä yālgız etā’t qılış qālādi Bibi Änām! Biz, bu toğridä Dāmullā Äbdulhākım Hān bilän hām mäşvārä qilib kördik. Birāq, hürmätli Dāmullā cinābləri şundāğ buyurdilər: “ äğär muÖlüm ve mudārislärer sizlər bılsäñiz, birtä emäs ikitä mäktäb tuzätiñ dedilər!..” külib kıydi ve “ hättä

açılğan bolmasä häm, bukundän eÖtibärän Dāmullā cınābläri bizni muÖlüm muḳarär ḳılıb ḳoydilär..” dedi Ḳāri Äzimi.

Halk şaşğan ve nimä fäysälä bolär ekän deb turgän edi. Biräḳ, Ḳāri Äzimi’dän bu sözlärni eşitgändän kiyin, Änä Hātun ve Elhän hoş boldi.

“undek bolsä, men ertäkun Kābil’niñ yolini tutāmän. Ḳanḳä vaḳtrāg mäkṭāb mäsääläsini hāl ḳılsām, uşanḳä yaḥşi ve yärärimizgädir..” dedi Elhän... Elhän ve uluḡlärniñ Bādaḥşān’dän esän āmān ḳaytib kelişini bāhānā, bärḳä Hātunlär, Änä Hātun ve Bāybāḳä Hātun’gä “köz āydınlık” dimāḡ uçun kelib ketär edi. YäÖḳub bālāniñ häm āşnālāri ve dostlāri Yāḳub’ni körgäni kelär edi. “ortāḳ! Ḳandek otti ḳutlāvlär? Yaḥşiginä gezib keldiñ hä?!” deb, här bir ārḳadāşi sorär edi YäÖḳub’dän. YäÖḳub bālā, körgänlärini ḳıssälāb berär edi dostlārigä. İlk märtäbä edi YäÖḳub, ātāsi ve Srpul uluḡlāri bilän birgä,keñ Türkistān yurtiniñ gezisigä ḳıḳḳan edi. Türkistān yurtiniñ bärḳä ärbāblāri ve Elhānlāri bilän Bādaḥşān’dägi Türkistān Bāyrāmi Ergānaḳun ḳutlāvidä tānişti. Äşnālārigä, ḳutlāvdä körgän uḡlāḳ oyunlāri, pählāvānlık gorāş oyunlāri, ḳoşıḳçı ve ḳızıḳçılārdän ḳıssä ḳılıb birär edi. Äyniḳsä, Särpul ātigä korāşğan ḳāpāndāzlārniñ, yaḥşi, ḳaḳḳān ve ḳebärligidän maḥṭāb berär edi. Açıl Pählāvān’niñ gorāşi cudä köp hoşigä ketgän edi. Här ān, açıl Pählāvān’ñ tutgän korāşlāri, YäÖḳub bāl’niñ közigä cānlānib ketär edi. ve āşnālārigä:

“ yäşäsin Särpul’ni tämsil etgän uluḡ insānimiz Açıl Pählāvān! Bu yil tufān ḳıldı tufān!.. yurt boyıḳā birinḳi boldi! Ätām ve bāÖzi uluḡlārimiz äytär edi: (Açıl pählān’niñ şānāsi yer körgän yoḳ!) deb. Biräḳ, işānçim kelmäs edi. Öz közim bilän körginḳä, çin koñildän işāndim. Birinḳi märtä, şehirlär ārāsi gurāş oyini boldi. Gurāşni ḳāzāñānlär yene öz ārālāridä gurāş tuttilär. Eñ soñ, yeḳılmāḡan ikki pählāvān ḳāldi mäydändä. Birtāsi Baḡlān yurtidän Ämān Pählāvān başḳasi mēnā bizni āfsānā pählāvānimiz Açıl Pählāvān!.. ikkālāsi häm kättä-kättä māşhur ve cudä zor pählāvānlär ekän. Häybätlik ve häykällik iiki tāḡdek turär edilär, mäydānniñ ortāsidadä. Bärḳä tāmaşiçılär häyācānlāñān edi. Äyaḡḡä turib, nāfāslāri tutgän edi bār yoḳ maḥluḳ. Pählāvānlık dāväriniñ ḳolidä turşākdän tolā bir kāsā bār edi. Pählāvānlär, kāsādäki turşākdän birtä-birtä āldilär ve āḡızlārigä tāşlāb, kiyyin bir-birāviniñ közigä tiklāb ḳarāb, ḥālḳa örib āynālmāḡḡä başlādilär. Miñlärḳä ḳişi cim, seslāri ḳıḳmäs ei. Pählāvānlär,ārsālānlärdek āynālib āynālib turdi. İkkālāsi egilib ḳolini yergä urib kiyin ḳollāri betlārigä surtib duāÖ ḳıldilär. Taḡn ḳollāriñiñ bārmāḡlāini yālāb, bellārigä bāḡlāñān pātu-rumālñi, bir tārtib ḳoydilär ve päyḳālāriñi ikki ḳoli bilän tizāsigāḳā nifālādilär. Soñrā, sāllānā- sāllānā egilib toḡrilāb bir-birāvigä

yaqınlāştılār. Bir-birāvinin belidān ve şānāsīdān tutib küç körsātişgā başlādılār. Hey, heyi hey, bir māydān, ikki māydān uç māydān kurāştılār... ikkalāsi hām yeqılmādi. Millet isā cudā hāycānli.. Baġlānlik Āmān Pāhlāvān hām, āzzānçā zor ekān sābil. Kiyin ātām bārib Āçıl Pāhlāvān’niñ qulāġıgā bir nersālār āytti. Āçıl Pāhlāvān, tortinçi märtā şānālārini silkitib, (yā Āllāh) deb, yerdān turdi. Bu turış, başqa bir turış edi..boyni ħuddi māni belimçā qaliniāşgān edi Āçıl Pāhlāvān’niñ, boyniniñ tāmirlāri, oġlāv çubdek qabārgān edi. Yene yāpiştılār yaqa mā yaqa... hā, hā, hā qandāġ boldi ke, bir dāfāĖ Āçıl Pāhlāvān, Āmān Pāhlāvān’niñ āyāġini redān uzib kutārdi ve çālākçā yergā bāsti şānāsini. ve hāyācāndān (qāzāndim!) deb, hāyqırdi. Dārrāv, ħākām kelib Āçıl Pāhlāvān’niñ qolini kutārdi. Millet isā, birdān cimlikni buzib (Āçıl Pāhlāvān, Āçıl Pāhlāvān...) dimāġgā başlāb ālqışlādılār.”

Āşnālāri, Yaqubniñ kıśāsini mazzā kılib eşitib: “ yāy māşāllāh, yāy māşāllāh... içġān sutiñ ħālāl bolsin pāhlāvānimiz...” deb, turār edilār.

Yaqub bālā, uç tort kundān beri uydā edi. Körgāni kelgān, ortāqlāri bilān uçrāşib turār edi. Yaqın ārqađāşi Āsyābādlik Vāĥed bālāgā qarāb:

“ sen hām, bir kun Āçıl pāhlāvān’niñ yerini ālāsān ortāq!.. bu yāşinđā hāykāllik ve hāybātliksān māşāllāh... bilāklāriñ küçli ve bārmāġlāriñ qayışdır. Kāttā bolġinçā tāġni ursāñ tālqān kılāsān!..” dedi.

Vāĥed bālā: “ hāzıl kılmā-dā YāĖqub dostim! Men kim Āçıl pāhlāvān kim? Eñ yaġşisi hādimizni bilmāġdır ortāq!” deb cāvāb qaytārdi.

“ āşnā! Köp pāytdān beri āvgā çıqqān yoqmān! Sen bilān āvgā çıġmāġni sāġinib kettim! Bir āvgā çıqsāk miken hā? Nimā disān?” dedi, Vāĥed bālāgā, YāĖqub.

“ men hām seni kutib turgān edim YĖqub dostim!” dedi.

“ boldi! Ertā kun, ertāñdān tāyār bolib turgānmān kelāmān. Kiyin birgā çıqāmiz!” dedi YāĖqub, ve ħayirlāştılār.

Āsiyābādlik Vāĥed bālā, cudā hām çakqqān ve yigit bir bālā edi. Bārçā māĥāli ġorāşlārdā raqıblārini yeñār edi. Teñdāşlāriniñ küçi yetmās edi zātān. Birāq, kimi zāmān yāş yigitlār bilān hām ġorāşib kurār ve ulārni hām yeñār edi. Bu sābābdān, kāttā kiçik uñā Vāĥed Pāhlāvān deb, ħıtāb kılār edi.

Ārtıq, YāĖqub hām yigit bolgān edi. Boyi-bāşi bilān, ātāsi Yusuf Bāy, māmāsi Ānā Ĥātun ve ānāsi Bāybāçā Ĥātun’niñ közigā kirgān edi.

Elĥān: “ oġlim YāĖqub hām edi yāş ve yigit bolib qālibti. Ārtıq toplāmniñ içigā ve işigā kirsin, tācrubā qāzānsin deb, yurtni körsin, başqālār bilān tānişsin. Bir kun, bu

torämizni bizdän soñrä bu nəsıl edämä berädi!.. körsin ve örgänsin ke, ölgänimizdän näri közimiz arqada qalmäsın. “ deb, özi bilän Badaşşan’ğa alib ketgän edi.

Bir tāmāndän Bāybäçä Hātun hām, ikkinçi oğliniñ arzu ve häväs qılıb toy qılmāğ hıyālida. Oğliniñ kiyäv bolışını häväsleb yātğan edi...

Ämir sufi’niñ Hātuni Äyhān Hātun, Sāmād Qaryädärniñ Hātuni Begum Hātun, Kārim Bāy’niñ Hātuni Serkā Hātun ve Kōr Fāyzi’niñ Hātuni Älmä Hātun, yığılışıb Bibi Hātun’niñ yānidä otirgän edilär; hävädän ve sudän gäpirib. Bir märtä Äyhān Hātun:

“ Bibi Änäm!.. heli päyt boldi ke, yurtimiz bir gur-gummä toy körmädik! Endi äiz, bir sārübärä qılıñ! Yurtniñ hār çetkäsida buy qızlārimizvä yāş yigitlārimiz kelin ve kiyäv bolädikān yāşdālär.” deb, başqa bir qonidän gäp açılär. Tağ(1)n. Äräy Hātun: “ hä Bibi Änäm! Äyhān Hātun toğrı äytädi menimçä.” dedi häzıllāşıb. Kiyin cilmäyib: “ mänä şükür öz qızı Erkä kız hām, buyginä kız bolib qalıbtı māşāllāh.” dedi.

Mästkelin, Begum Hātun tāmānigä qarāb cilmäyib: “ men tenāvın Çibär kızni körib qāldim. Kōz tegmäsın boyı başıgä! Hey-ke kelin bolädi!” dedi.

Äyhān Hātun ve Begum Hātun bir āğızdän: “ hāmāmizniñ kızımız buy kız-yu!.. Serkā Hātun’niñ Ältın qızı ve Älmä Hātun’niñ Äy qızı hām bār-ku? Ulär nigä öz qızlārını toy qılmāydi? “ dedilär.

Äräy Hātun āldi gäpni: “ Bibi. Änäm! Hudāgä şükür, buy qızlārimiz cudä hām köp. Şundāyin yigitläeimiz hām köp bār! Dumini qoşşā qılıb qoybārsāk ymān bolmāydi şekkilli!..” deb sorāgāndä, Mästkelin, Bāybäçä Hātun’gä qarāb cilmāydi ve : “ mänä Yā’qub cānni toy qılıb quyāmiz. Kättä-mättä yigit bolib qalıbtı māşāllāh. Elhānimizniñ uyidän hām köp päyt boldi toy yegānimiz yoq. Bir toy yiyib körsāk qançä hursānd bolāmız!.. şundāğ emäs mi dugānālär?..” dedi.

“meñä qālsä yaqşı bolädi..” dedi, Bāybäçä Hātun ve dā dāvām etti: “ Bibi Änām ve Elhānim bolgāndä meñä sābır!”

Öz ārālāridä, yaqşıginä suhbätgä qızışğan edilär ki, Yā’qub bālā keldi: “ Äsālām Ä’Öliküm” deb. Eşigdä tāhtāb: “ ānā cān! Men ertä āşnām Vāhid bilän āvgä çıqāmān! Meniñ āv sālāhim qeyerde?..” deb, sorädi. Änāsi Bāybäçä Hātun:

“oğlim Yā’qub cān! Ähı yāñi keldiñ-ku gezib tuzib! Men mehriñdän toymāsdän, sen dārāv āvni bāhānā qılıb meni didäriñdän çulāb qılıb qoyesān-ku oğlim?” dedi.

Därrāv, Bibi Hātun ārgä kerdı: “ Bāybäçä Hātun! Hār yigit bulārni bilmāli!.. hālā, Türk bālāsi bolib bilmäsä, men u kişigä erkāk hām dimäs mān, yigit hām!” deb, sözini söyāgän boldi.

YäŎkub Bälä, eşigdän turib: “birdänäsiz Bibi cän! Türk milleti, siz käbi anäsiniñ bärliğidä ğururlanıb, faħırlanıb ve erkinişi keräk!..” deb, ħursänd bolib ketti. Tağ(ı)n, anäsigä: “meniñ äv äşyälärimni, supä qaptälidägi yägçiniñ tubidä täyärläb qoyiñ anä cän. Men ertä vaqtdän çıqamän. Ħub mi! “ dedi ve ketib qaldı.

Ertäkun, ertäñdän YäŎkub bälä turdı ve ätini egärläb, äv miltıgını yelkäsigä taşläb Äsyäbäd’gä toğrı yolgä çıqtı. Ārquadäşi Vähid bäläniñ uygä yetib bärđi. Vähid bälä hä, ätini egärläb täyär bolib turgän edi taşqari hävlisidä. Vähid bälä’niñ atı, birdän keşnab iñärddi. YäŎkub bälä’niñ ätini körgän edi şekilli. Vähid bälä, YäŎkub’ni körginçä “kelib qaldıñ mu ortaq!..” dedi.

“hä keldim dostim!..” deb, cävab qaytardı.

“mänä men täyärmän! Häydä kettik!” deb, atıgä mendi ve ikälä aşnā däryä yuğari häydädilär.

“nimä ävläsäk ortaq?..” deb, soradı YäŎkub.

“qani, biräz elğari bäräylik däryä qırğägigäçä. Nimä körädi közimiz!..” dedi Vähid bälä ve däväm etti:

“äv esiñdän çıqqan yoğ mu dostim?”

“nimä deb turibsän ortaq? Guräş esiñdän çıqıbtimi?”

“vi!.. guräş häm pählävänniñ esidän çıqadimi YäŎkub?”

“här päyt ki guräş seniñ esiñdän çıqsä, äv häm meniñ esimdän çıqadı. Bu gäpımnı unutmä Vaid Pählävän!” deb yolgä häzılläşib äldilär. Şäfä Bulägigä yetişğän edilär. YäŎkub bälä ätini tähtätib soradı:

“pählävän ortaq! Şu yergä turib, Şäfä Buläginiñ suvi bilän ħurcundägi läçiräni yiyib nänştä kılsäk, nimä disän?”

“bolädi ortaq! Qaytär ätiñni undäg bolsä!..” dedi.

Ätdän indilär ve bağlädilär ätläriñi. Kiyin, yol qaptälidägi kättä tut yägäcinin tagidäki supä ustidä bağdäş qurib otirdilär ikäläsi. Mäydä-mäydä Şäfä Buläginiñ suvi bilän läçiräläriñi yemäğa başlädilär.

Otirğän supäniñ, cudä guzäl ve çiräyli bir mänzäräsi bär edi. Ārğasi yuksäk bir tepä. ve u tepäniñ bağridä aqıb turgän kumuş käbi tunuğ zämzäm su, supäniñ bir qaptäligä isä kättä äŎmä yoli. Yolniñ u yağı, kättä bir mäydänlik ve kokmäy bir äräzi. Āğ däryä ve qarä däryä birläşğändän kiyin, uşbu kättä mäydändä bir-birävi bilän quçağlaşadı. Bu mäydänlikdä, däryädän ayirilğän äynälmä-äynälmä däryäçälär. ve bu däryäçälärdägi sulär mäst bolib başini taşdän-taşğä orib, qavuşmäg ve väsniñ sevinç täränäsini täränum kıladırlär. Tağın, birläşib däryä bolib, orälib- burälib şehirğä aqadı.

Ertāñdān hər türlik quş ve ordāk, oñlāridāki māydāñā kelib qonāvirādi. YāŌqub bālā Vāhid pāhlāvāñā, qoli bilān işārā qilib:

“ ortāq! Şu māydānniñ heyyyy ortāsīgā yaqşı bāllāb bāqgin qani; nimā körāsān!.. qani körāy! Sem hām meniñ körgānimni körā ālāsānmu “ dedi. Vāhid pāhlāvān tiklāb bāllādi.

Quyāş çıqqan bolsā hām, hāzırgāçā tepālāriñiñ ārқasidān yaqşı kutārilgān yoқ edi. Tepālāriñiñ sāyāsı bāŌis, māydānlik yaqşı tunuq ve yāruq körinmās edi. Birdān:

“ hā ortāq, tāleŌimiz turdi. Bukun qolimiz boş qaytmāsmiz uygā! Bu märtā ordāk āvlāymız!.. tezgina turib ālsāk yaqşı bolādi! Ordāklār uqmāsdān āvlāb quyeylik..” dedi Vāhid pāhlāvān.

Turib ātlārigā mindilār ve āv miltıqlārigā mārmi otkāzib tāyār qilib qollārigā tuttilār. Soñrā: “ yāllāh kettik” deb, ātlāriñi āvçilārdek sekin-sekin māydāñā toğri hāydādilār. Māydānniñ ortāsīgā bārgāndān nāri, qonib turgān bir cuppā ordāqgā yaqınlāştılār.

Vāhid pāhlāvān, “ ātib qāl qani! Bir mārmiqā neçitā ordāk āvlisān!..” dedi fis fislāb YāŌqub’gā.

YāŌqub bālā, miltigini toğrilāb nışān āldi ve ordāklāriñiñ qonān yerigā bir mārmi ātti. Ātışniñ sesigā, qonān ordāklār uçti. Biraq, ordāklārdān birtāsi, bir ādām boyı yuksāldi ve yergā tuştı. YāŌqub ātını hāydāb bārdi bvā tuşib yātgan ordākni hālāl qilib qorcinigā qoydi.

“ māşāllāh Yā’qub ortāq!” dedi Vāhid pāhlāvān.

“ endi sırā sendā Vāhid pāhlāvān !..” dedi. Birāz elgārigā, yenā bir cuppā ordāk qonān edi. Vāhid pāhlāvān yaqınlāştı ve nışān ālib ātış etti. Ordāklār hāvālāndi ve birtā ordāk isā yergā çirpinib turdi. Ātlāriñi hāydādilār ve tuşib yātgan ordākni Vāhid pāhlāvān hālāl qilib qorcinigā qoydi.

Şundāyin, tuş pāytigāçā ordāk āvlāb turdilār. Qorcinlār āvdān toldi. Hāvā hām yaqşiginā kızigān ve ısıq bolgān edi. İkalāsi, sekin-sekin yıqıb terib qayttılār. Vāhid pāhlāvān, ānāsi Nāz Hātun’gā tunāvun āqşāmdān beri buyurgān edi. “ ertākun tuş āvqātidā Tuşpārā pişiriñ! Elhān oğli Yā’qub āşnām bilān, āvdān qaytişgā kelib yeyemiz!” dihgān edi. Nāz Hātun hām tuş āvqāidā māzālīg Tuşpārā pişirgān edi. Yigitlār yetişib keldi. Ātlāriñi bağlāb qorcinlāriñi ātlārdān indirdilār. Qollāriñi ve yūzlāriñi yūvdilār, dāstārhan bāşigā otirib māzā qilib tuşpārāni yedilār. Nāz Hātun, tāndır-uçāğni yeğib, çāy dāmlāb kelgunçā, YāŌqub bilān oğli Vāhid nānlāriñi yiyib bolgān edi. YāŌqub bālā

ketmāğ uçun yeridän turib äyāğ ustidä tähtägän edi. Nāz Hātun, YäŎkubni äyāgdä körğinçä:

“ otiring oğlim! Mänä, çāy dämläb keldim. Birän piyalä içiñlär ki çärçägänläriñiz çıksin! Bu nimä äcälä? Hāzır vaqt-ku” dedi.

“rāhmät sizgä Nāz Hātun yänäm! Qoliñizgä sağlik. Zāhmätdä qalib cudä mazelīg bir tuşpärä pişirgän ekänsiz. Biz hām mazelä qilib yiyib qoydek.” dedi YäŎkub.

“ aş bolsin oğlim! Hār päyt kutämän. Şundek kelib turgin!”

“ hay, endi zāhmät qilib çāy dämläbsiz, birginä piyaläni içib soñrā cunimän. Qalgänini bizniñ uydä içämiz.” dedi YäŎkub. Tağ(ı)n, bärändädä äyāğ ustidä bir piyalä çāy içti ve: “ yänä cän! Yenä kelämän! Hāzır uygä bäräy ki änäm kop sağıñän ekän meni. Änäm bilän hām äzginä häsrät ketkuräy!” deb ketmāğ uçun ruhsät istedi.

“ yahşi qıläsän bäläm! Änä bolgänim uçun, änäñni yorägidän kelämän! Bārib qalgil! Yenä kutämiz! Bibi Änän’gä sālāmimni äytgin!” deb, hayirlaştilär. YäŎkub bälä, hürčinini qaytädän atıgä yuklädi ve özi hām mindi. Kiyin, Vāhid pählävāñä: “ ortaq! Atıñä minib äl qani! Çärçägänimizniñ dämini, bizniñ uydä älämiz!” dedi. Vāhid pählävān hām, yox dimäsi ve mindi atıgä. İkävleri cunädi şehir tāmānigä tuğri. Kättä yoldän mäydä- mäydä, häydädilär ätlärini. Sänçäräk bändäridän otib turgändä, mäscidniñ içidän bir ses eşitib qaldi YäŎkub bälä. “ ortaq! Sen hām bir ses eşitiñ mu?..” deb sorädi Vāhid bälädän. Ätlärini tähtätib anıq qulāğ saldılar. Mäscid hävilisiniñ içidän “kurtäriñ!.. kurtäriñ!..” deb, çıkayätgän seslär eşittilär. YäŎkub bälä, dārräv atını mäscid tāmān häydädi. Ätidän indi ve atını mäscid çob bändigä bağläb, mäscid hävilisigä kirdi.

Buyāqa-uyāqa bākti ve tiñlädi sesniñ qayerdän kelişini bilmāğ uçun. Sesniñ, hävuzniñ içidän kelişini fārk etti Yä’kub. Çapti hävuz sārīgä. Hävuzniñ içidä, qol äyāğı çirpib ve çomilgāndek bolib turgän bir kızgä tuşdı közi. YäŎkub bälä, hävluhıb vāskätini ve çarığ butini çıkārib, özini suvgä ätti. Qızni qurtqārib çıkardı hävuzdän. Undägäçä, Vāhid pählävān hām atını bağläb yetib keldi. Qızniñ äğzigä kop su qaçgän edi. Dārräv Vāhid pählävān: “ ortaq! Hälä turgin yārdäm ber! Mänä supäniñ ustigä yātqızāmiz! Bāşini yergä toğri tutgin ki, yutgän suläri çıksin, tağ(ı)n közini açadı!. Hädı! Äcälä qıl!..” dedi. İkaläsi, kızni qurtarmāğ uçun qolidän kelgän ve bärçä bilgän hunärlärini harçladılar. Qızniñ äğzidän yārim sātılçä su çıkğändän näri, nihāyät kız qurtilib közinş açtı.

“ sen kimsän? Ätiñ nimä? Qandāğ tuştiñ hävuzgä?” deb, YäŎkub bälä sorāmāggä başlädi kızdän.

Qız, yäni özigä kelgän edi. İllä mä illä sesi çıkar edi ve : “ men Lälä Ğä’niñ qızım! Ğatım pärvänä! Su älgäni kelgän edim hävuzdän.. bilmäy qaldım ki, hävuzniñ zinäsida qoyılğan taş silcib ketti. Men häm taş bilän birgä tuşib kattım sugä...” dedi.

“ guzäl siñlim! Mundän näri ehtiyät qıl! Ğär ki biz bolmäsäk, ölib qälär ediñ!..” dedi, Vähid pählävän. Pärvanä qız, bälälärniñ yärdämi bilän sekiñinä yerdän turdı. Ustibäşi şip-şittä hul bolgän edi. Mäyin ve himçä bellik, uzun boylik, äppäg tänlik ve buruni tıgdek bir qız edi pärvänä... kuylägi, Türk Hätunläriñniñ ustibäş qumäşi käbi qalın emäs, incä ve tunuk edi. Şip-şittä hul bolginçä kuylägi cänigä yäpışgän edi. Vucudiniñ boğund-boğundi, uÖryäñä uşşab körinär edi qumäşniñ tunukligidän.

Bu mänzärä, YäÖqub bälä’niñ aqlını başıdän aldı. Vähid pählävän soradı Pärvanädän: “uyiñ qayerdä? Seni eltib quyäylik!”

“ mänä şu yolniñ u bir yäqıdä! Siz zähmätgä bolmäyiñlär, özim kitämän. Rähmät sizgä ki meni qurtqardıñız!..” dedi. Tağ(ı)n, YäÖqub’gä qarab: “ sizdän cudä kop mınätdärmän. Meni ölimdän qurtqardıñız. Häyätimni sizgä burçlıkmän!” dedi ve sekin cunab kitäverdi.

YäÖqub bälägä nimä bolgän bolsä, birdän- birgä bolib qaldı. Guyä tilini yütgändek hiç sesi çıkmäy qaldı. Pärvanä cunab ketginçä, YäÖqub’niñ közi sizilib qaldı arqasidän. Bu hälätne körginçä, Vähid pählävän gäpni bilib aldı. YäÖqub bälä, artık yorägidän urılğan edi. eÖşş ve yäñuniñ oqı, tã yoräğiniñ ortäsigäçä tegib äsäbat qılğändek, qalbi Bismıl kuşniñ yorägi käbi tez-tez ätär edi.

“ ortak! Eñ yahşısı, bir hayir iş häm qıldık! Eñ äz bir cän qurtqardık!” dedi, Vähid pählävän.

YäÖqub bälä: “ hä toğrı äytäsän! Cän qutqardık..” dedi ve başqa gäpürmädi. Mindi ätlärigä ve häydädilär Kättä İmäm tāmānigä. Uygä kelgänidä, YäÖqub ätdän indi ve atınıñ ustidägi hürçinini indirmädi. Ğatını bağlāmāy öz başigä qoyverdi. Ğvdän tolä hürçinni Vähid pählävän indirdi at ustidän.

YäÖqub bälä,bärib supäniñ ustidä otirdi. Bāybāçä Hätun çāy kelturdi. Oğli YäÖqub’niñ yüzigä bākginçä oğligä bir nersälär bolgänini sezib aldı. Birāk, belli etmädi. “ kop nersä ävlāb çärçägän gä oşşaysızlär! Şundāgmi Vähid bälām? Mänä çāyiñizni içib dämläriñizni ālib tinçläşiñ!” dedi ve özi ketti...

Elhän, Kābil’gä ketmāg uçun hāzırlāñän edi. Birgäsigä, Sāmād Qaryädär ve Mullā Kārim ākāni häm aldı. İsmāÖil bālāniñ tãÖtili häm tugāgän ve endi Kābil’gä qaytär çağı edi. Bu märtä, Elhän ve uluğlär bilän birgä yolçilikniñ häyēcānini yāşär edi. İsmāÖil Hān,

yaqın ašnāsi bolgān Qāri Ābdulvāhid Hān'niñ oğlu Muhāmmād YäŎqubg'ni hām Kābil'dä oqışgā täşvıq kıldı. Muhāmmād YäŎqub'niñ ātāsini kondirib, uni hām Kābil'dä oqımāğı uçun birgäsigä aldı.

İsmā'il hān'gä oğşāb, Muhāmmād YäŎqub hām cudā aqıllık ve zākālık bir bālā edi. Neçä yıldān kiyin, başqa bir zāki ve çaqqān dosti Ābdulhākım'niñ hām, Kābil'dä oqımāğını plānlāgān edi İsmā'Ŏil Hān. Bu märtägi plāni, yālgız Muhāmmād YäŎqub ašnāsi edi. Muhāmmād YäŎqub'niñ ātāsi Qāri ābdulvāhid'niñ koñli bu işgā kuñāndān nāri, İsmā'Ŏil Hān'gä: “ bārib Muhāmmād YäŎqub ašnāñni ānāsi, Āy Begä Hātun'dān hām bir sorāb kör! Quysā öziñ bilān birgä ālib ketgin!” dedi. İsmā'Ŏil Hān, ašnāsi Muhāmmād YäŎqub'niñ ānāsi hām kondirmāğni.

Muhāmmād YäŎqub, ebtidāy sābāglārini ātāsi Qāri Ābdulvāhid Hān ve bubāsi Mullā Muhāmmād Āmin hātib'niñ yānidä oqıb bitirgān edi.

Kiyin İsmā'Ŏil Hān, ašnāsi Muhāmmād YäŎqub Hān'ni hām, birgäsigä ālib, Elhān'niñ kārvinigä qatnāştı. Yağşı ve uzunm bir yolçilikdān soñ sāğ sālāmāt Kābil'gä yetib bārdilār. Elhān, Muhāmmād YäŎqub ve İsmā'Ŏil hān'gä bāzi vesiyātlār qılib: “ sizlār Sārpul'niñ ertägi egāsi sizlār! Yağşı oqıñlār ve örgāniñlār! Bolmāsä, ānā yurtiñiz guzāl Sārpul kollāriñizdān ketādi bālālārim! İsmā'il Hān! Sen bilgānlāriñni Muhāmmād YäŎqub ašnān gä hām örgāt! Tüşündiñ mi bālām?” deb dāvām etti: “ biz māktab uçun kitāb, dāftār ve başqa kerāklik mālzāmālārni ālib Sārpul'gä qaytāmiz. Ukālāriñiz ve başqa ašnālāriñiz hām, yaqın bir pāytdä sizlār kābi māktab oqıb mullā ve dānā bolib qālādi inşāllāh. Yālgız, unlār sizlārçä ħabārdār bolālmāydi. Ulārniñ kelācāgidān hām siz ikālā māsşul sizlār! Undek oqıñlār ki, yālgızginā Sārpul ħalqı emās; butun yurtimiz Türkistān sizlār bilān gururlānsin!..” deb, yorāklārigä mādār berib ħayirlāştılār....

EŎşq ālāvdir ve koñil paḫal. Koñil bir yānmāy körsin! Āgār ki yāqadikān ālāv eŎşq oti bolsä, kulgä qaytār insān oğliniñ tāni. Ālbättä ki yāñu (eŎşq) oti yāndirmāğ bilān qālmāydi, yāqadi ve kül qılib qoyādi. Tağ(ı)n küliñni şāmāllārgä sāvirmāsdān yaqañni qoyveremāydi. Huddi mācnuñā oğşātib, ātiñni cümlä āŎlāmniñ āğzigä sālādi. Saqız kābi çāynālāsān ħalq āğzidā...

Yorāk yānsä, dūnyāñ qarārdı! Kättä ve keñ dūnyā, huddi zındān kābi tābtār ve qāpkarāngu bolib qālādi. Hälä ki yorāk, eŎşq ve yāñu ālāvigä yānsä?! Başqaçä yānādi! Rāñiñ sāp-sāriğ sāmāñā oğşāb, sān ve qatārdān çıkıb qālāsān! Telbā bolib devānādān hām bātār bolāsān...

YäŖkub bälä'niñ yorägi yāñan edi. Älbättä, eŖşķ digän yāñuniñ otigä. Yāñu otiniñ kıpkızıl ķoğ ve çoğ älävgä yāñib kēbēb bolgān edi koksidiği yorāk ķuşı. Esi ketib ķālgān ve hiķ bir nersāni yuĖlāmās ve hār nersāni unutgān edi. Ärtiķ, ārkadāşlārigä BādaĖşāndā bolib otgān Ergānā Ŗun ķutlāvlāridān ķisā ķilib bermāğ uķun hiķ bir nersā eslāmās ve Ėātirlāmās edi. Dostlāri ve ortāķlāri bilān hār daķıķasi suhbätlāşmāğ ve hāzıllāşmāğ bilān keķgān YäŖkub, ārtiķ gāpirmās ve cim bolib ķalgān edi. Yākā ve yālğız ķālib bir ķetgä ķekilib öz bāşigä otirmāğni sever edi...

Änā Ėātun, Yä'ķub bälä'niñ bu hālini “ bāķkim ķārķāğāndir...” deb, oylār edi. Kelini Bāybāķā Ėātun'gä: “ äŖcābā, ElĖānimiz YäŖkub Ėān'gä gurāş mi tutirgān? oğlāķ mi ķāptirgān? Bilmāsmān. Birāķ, YäŖkub bālām cudā kop ķārķāğāñā oĖşāydi kelin! Hiķ özigä kelmāy ĖoşĖuy bolmāy turibt!...” dedi. Bāķimdā Änā Ėātun'niñ āmāci, keliniñ āğzidān gāp ālmāğ ve bilmāgān birān nersā bolsā örgānmāğ edi...

YäŖkub bälä'niñ bu hālı ve vezŖyeti, bārķāniñ dıķatini özigä ķarātib, Ėalķni merāķ iķidā ķoygān edi. Hār kim bu toğridā bir nersālār örgāniş uķun bir-birāvlāridān sorştirib turār edilār. Birāķ, YäŖkub'niñ dārdini ve bu hāliniñ sirini, yālğız Ällāh ve Vāhid bālādā bāşķa hiķ kim bilmās edi. Bu toğridā ķattığ tāşdān ses ķıķar āmā Vāhid bālādān ķıķmās edi... Vāhid bälā hām uylāmāğdān ve tuşınmāğdān bāşi ķātib ketti. Dosti YäŖkub'niñ hālidān cudā Ėuvātırdā ķālib, bir tāmāndān turā māsālāsi ve bāşķa tāmāndān ise āşnāsiniñ sāğligi. İste-istemes yorägi ķānār ve bağri yānār edi.

Hār yerdā, hār kuķāniñ bāşidā, hār yāğāķniñ tāgidā, kālā-mākālā ve bāş bāşdā bir cuppā insān ķörsāñiz suhbätlāşğınķā YäŖkub bälä'niñ hālidān gāp āķıp, fis fis gāpurār edi öz ārālāridā. Gāpni, Änā Ėātun'niñ ķulāğigä ketişidān hām ķorķar edilār älbättä...

Ustā Ėānkeldi bāy oğli Sādıķ Bāy, ekim ve pāsirālāriñiñ bāşidān ķaytā yātğāndā, Kāttā İmām ķārbāğıniñ oñidā Ŗasāb İbrāhim biln uķrāşib ķāldi. Bir-birāviniñ hāl ve Ėātrini sorāb, hāvādān, sudān, işdān ve emkilārdān gāpurdilār. Tağ(ı)n Sādıķ Bāy:

“ ķasāb āşnā! Şu ElĖānimizniñ oğli YäŖkub'gä, ķaysi nersā bolgān bolgān şekilli! Şehirdā hām, koydā hām bārķāniñ āğzidān şu gāp! Ėayiriyāt mi özi?...” deb, sorādi Ŗasāb İbrāhimdān.

“biz hām YäŖkub'niñ yāşidā ekān, mānā şu zār ķālgir tentāk koñlimiz, şuñā oĖşār yāñu otigä yānmāgānmi edi; hā Sādıķ Bāy?...” deb ķoli bilān koksāygä tāp-tāp vurdı.

“ Ėuddi digāniñdek. Bizniñ yurtimiz Sārpul'niñ, hāvāsidānmi ve yā ki suvidān mi? Bilmāsmān. Birāķ, bālālār yigit bolğāndek, Ėuddi tāelārgä oĖşāb ķāldi. Tutrāgān tāyni hām, rām ķiliş ķollāy işemās ķasāb ortāķ!...” dedi ve edāmā berdi Sādıķ Bāy: “

YäŖkubBây, bu yâşdä âtını minib geib ve yurtni guzälçä käyf ve säfäsini çıkăriş ve çirâyli mänzäräsidadan ve häväsidadan mază kıliş yeridä, uygä kirib yätibtı. Erkäk digän uydä kabälib yätsä tağ(ı)n halk gäpirädi-dä!..”

Qasâb İbrâhim yene hâmi yahşiniyet bilân cävâb kaytardı:

“Sâdıq Bây ortak!.. bu senä (yıl) ki, Bâdahşân'dä bolib otgân Ergenä Qun kutlävlerigä, âtâsi Elhân'imiz bilân birgä katnâşgân edi-yu? Şu bâŖis, başka yurtlärni gezdi, yahşı ve yâmânni öz közläri bilân körib qaldı. Başka tāmāndan isä, endi yigit bolib qalgân, şükür kattä-mättä- erkäk bolgân. Özigä körä bir hıyâli bârdır nimä bilsäm. Hâm kop pâyıt, âşnäläridän ve öz teñdâşlärідän uzâk qalib, änä kim Türkistân'niñ ulugläri ve Elhânläri bilân tanişib ve otirib aldı. Älbättä ki bulärniñ hâmi täsiri bolä älädi deb üylimän ...” dedi.

Sâdıq Bây, tort yänigä ve tegrägigä bākib kiyin: “ bilmäsäm ortak! Seniñ gäpiñ hâmi mantıklı. Meñä hâmi toğri keldi! Maqsäd, Elhanimizniñ mehmānlärigä, māl hāläl kıliş uçun bārib qalsāñ, sorāb ve örgänib qāl-çi! Bu konu (mävzu) toğrisidä bizlärgä birän iş tuşsā ve yā qaysi hızmāt bolsä biz hāzırmız!” dedi ve hayirläştilər.

Änä Hātun hâmi bu kunlärdä, pâyıt täpgänidä här uygä kerib hāl ve hātır sorāb çıkar edi. “ kim nimä iş kılä yātğān? Hātun kızlär tändır-uçāğläriniñ ve yā iş duqānläriniñ başidä mi ve yā emäs mi?..” deb, gezib ve körib yurgān edi. Birāk, bärçä Hātunlärniñ zehnidä, başka bir niyet äynälgān edi. Çunki Änä Hātun, här yugä bārgänidä äğär ki u uydäki Hātun ve yā buy kızlärni iş başidä körsä, ve yā ki hamir ävqaläyātğān ve nān yäsäb pişiräyātğān bolsä, su istäyib kirlänän ustbaşlärni yuvib turgān bolsä, supirib siyrib yātğān bolsä şäl, iştänbāğ, äläçä, qālin, gilām tokıb ve tağı tikä yātğān kızlärniñ qaptāligä bārib, uzun-uzun turär edi ve işlärini közdän otkāzib, kızlärniñ cārārligini ve çibārligini közläb quyär edi. Birāk, kop gäpürmäsvä yālgızginä “māşällāh kızim!” diyer edi ve bäs. Sänki (goyā) közläri bir nersä ahtärär edi Änä Hātun'niñ...

Äyhān Hātun, tändır-uçāğınıñ başidä, sut pişiräyātğān edi. Begum Hātun kelib qaldı yänigä. Äyhān Hātun'niñ çağınıñ tubigä kirib aldı Begum hātun. Köz imäläri bilân mäydändä turgān Änä Hātun'ni körsätidi. Ve :

“ Änämiz sizniñ uyiñizgä hâmi kelib qalibtı-ku dugānā cān? Erkä kıznıñ çibārligini Änä Hātun'gä cudä yākti şekilli. Şundāğ emäs mi? Bir yahşilāb qarāñ-çi!..” deb, fis fislāb gäpurib yātğāndı. Şu pâytdä, Änä Hātun'niñ közi tuşib qaldı Begum hātuñä. Äyhān Hātun'niñ äŖkıl ve esi isä, pişib turgān qāzāndāgi sutğä edi; mabādä birdän qaynāb täşib ketmäsin deb. Änä Hātun'niñ közi Begum hātuñä tuşğändä, Begum Hātun qurkıb ketti.

Ämā, yenā hām fisildāb gäpurmāgıgā edāmā berdi. Begum Hātun: “tınāvun Änämiz Serkā Hātun’niñ uygā hām bārgān ekānlār, hābāriniñiz bārdır-hä?!.. bārib, Ältin kızniñ yānidā turib, huddi änā şundāg taşvıķ ve şāfaķat körsätgān ekān Ältin kızgā hām. Burunki kun isā, Älmā Hātunniñ uygā hām bārgān ekānlār. Äyķız tākı tikā yātğännidā başidā turib, sevib ve mahtāb kelgān ekān. Änā Hātun’ni, bārçāmiz yaḥşi tānimiz! Hāli hāzır hām, közimizgā qarāsā rāñ ve ķutimiz uçib ķālādı. Sizniñ Erkā kız kabi, başķa kızlārniñ hām ķol āyāgı ķaltırāb ķālgān ekān Änā Hātun’ni başlāridā körginçā...”

“ munçā şāf şāf ķılıbdā, şāftāli dimāsligiñni bilib āldim dugānā cān! Änā Hātun’niñ niyetini başķaçā bolışini āytmağçisān! Şundāg emās mi Begum Hātun?” dedi Ähān Hātun. Begum Hātun: “ bilmādim dugānā cān! Men änā şundāg deb üylimān!...” dedi.

“ eşitişimçā, nābirāsi YäÖķub bālāgā kız aḥtārār ekān!...” deb, ikālāsi suhbātğā kızışgān çāgıdā, Kārim Bāy’niñ Hātunı, Serkā Hātun kirib keldi.

Serkā Hātunni körib cim boldilār, Äyḥān Hātun bilān Begum Hātun. Serkā Hātun isā bilib āldı. Ve:

“şu Hātunlārniñ hāligā qarāsā!” deb başlādı gäpgā. “ mendān mi yāşurāsiz gäplāriniñizni? Ḥayir yāşurā ķālīñ! Mānā men çıķıb ketāmān! Ärālāşib sizlārniñ şirin ve kāyflık suhbātlāriniñizni bozmimān!...” deb, ketmāğçı boldı.

Begum Hātun cābāb ķaytārdı, Serkā Hātunniñ merāķıgā:

“sizdān yāşurādikān nimā gäpimiz bolā ālādı-ku dugānā cān? Mānā kızdān, kelindān gäplāşib turbidik Äyḥān Hātun bilān!...”

“bir ḥātin māhāldā bir gäpni eşitsin ve u gäpni hām başķalār bilmāsin?!.. Bundāg bir nersā mumkun mi hiç ķaçān? Emās ālbättā...” dedi Äyḥān Hātun.

Serkā Hātun, hām Begum Hātun dek ķaş ve közi imālāri bilān Änā Hātun’ni körsätti. Begum Hātun, āstāgıñā hām bolsā bir ķahķahlāşib kulib ķuyverdi.

“ hey Serkā Hātun dugānām! Siz hām bālā ekān siz bālā! Biz, sizdān yāşurā ālāmiz deb üylāgān dek!” dedi. Bu märtā, Serkā Hātun başlādı eşitgānlārini āytmağğā:

“ meniñ, kār bolmāgir ķulāğlārim bāÖzi gäplārni eşitib ķāldı! Mānā Fāyzi Bāy, ḥātini Älmā Hātun’gā āytıb turār ekān dāymā. Şu bāÖis, Älmā Hātun birḥoş-birḥoş ki ānākāy. Bir sevinçli ve mutlı ki hiç sorāmāñ Hātunlā! Ḥoşliginiñ sābābi isā Änā Hātun, nābirāsi YäÖķub bālā’gā Äyķız’ni yulāntırār ekān!.. Fāyzi Bāy isā, mārđımnıñ huzurıgā: “meni kızım Äyķız’ni, YäÖķub bāygā berdim ketti, āmin Ällāh Äkbār.” deb, ķol kutārgān ekān. Äyķız hām, u kundān beri yergā yurmāy, buyuni ķarķarā hāvālārgā yurādi goyā!

Härkun, ānäsiniñ tezäsi tubidä otirib YäŎqub bälädän gäpirib turär ekänlär ānä ve kız...” sözni Begum Hätun aldı:

“eşittiñizmi Ąyhān Hätun dugānä?” deb, başladı sözigä: “ tunāvun, Qasāb İbrāhim bilān Ąrāy Hätun bir tāmāndä ve Ąnä Hätun bir tāmāndä bolib doqqıllāştılär. Hızıl disāñiz hızıl, cāngış disāñiz cāñışib āldilär, eşitgānsızdır-hey? Yenä hām men äytib beräy...”

“Ąnä Hätun, Qasāb İbrāhim bilān hızıllāşmāsdän ve cāñışmāsdän turālmāydi-yu. Muni hāmā miz bilāmiz zātān..” dedi Serkā Hätun.

“ hey, soñrā nimä boldi Begum Hätun?” deb sorādi Ąyhān Hätun. Begum Hätun dāvām etti:

“ Ąrāy Hätun, Qasāb İbrāhim bilān qaysi bir nersä uçun cāñışib ve hızıllāşib āldilär! Qasāb İbrāhim’ni hām hāmāmiz bilāmiz-yu? Hār gäpdän bir gäp çıkarādi ölmāgir māşharä. Ąnä Hätun’niñ uymā-uy gezmäläri, Qasāb İbrāhim’niñ dıqatini tärtgān ekān. Ąnä Hätun bilān Ąrā Hätun, Kättä İmām çärbāğıdä edilär ve Qasāb İbrāhim hām Ąrāy Hätun’dän sorāb qāldi:

“ Ąrāy Hätun āpä! Bibi ānāmiz bu kunlärđä nābiräsi YäŎqub bāy uçun kız Ahtārib yurgān hıyālim! Toğri mi?” dedi Qasāb İbrāhim.

Ąrāy Hätun cāvāb bermäy turib Ąnä Hätun: “ättāñä seni!..” deb, qāvlādi Qasāb İbrāhim’ni. Bir körsäydiñiz, Ąnä Hätun’niñ uşā pāytgi hālini! Bir opkālāñān, bir aççığ ustigä kelgān edi ki dorāmāñ. Meniñ üylāşımçā, Ąnä Hätun’niñ gāzāblāñışidän belli bolādi ki, YäŎqub bālāgā kız āhtārādi...”

Begum Hätun gäpini bitirgāndän kiyin, Ąyhān Hätun ve Serkā Hätun’gä köziniñ tāgidän bāqıb cilmāyib turdi. Tiliniñ uçidä bir gäp bār edi. Birāq, ölmāgir söylāmāy turdi bāşdän beri. Bālkim pārttilāb äytmāğçı emäs edi. İstär edi ki, Hätunlāriñ özi bilib ālsin. Bundāq üylāgān edi ālbāt. Çünke, Begum Hätun’niñ hām çibärkız digān, kelin bolādikān yāşdä, buy kız bār edi.

Serkä Hätun, bilib āldi Begum Hätun’niñ tiliniñ tāgidäki gäpini ve:

“ men hām eşittim ki Begum Hätun!” deb, gäpgä başladı: “ Begum Hätun, Ąnä Hätun’gä hābār dimāğçı ekān ki, Çibärkız digān, iskālmāgān bir çiçäk gülüm bār! Bibi Ąnām munāsib körsälä...deb, eşittim toğri mi Begum hätun?”

Begum Hätun, āstäginä cilmāydi ve bu imāsi bilān Serkā Hätun’niñ merāqlāriñi toğrilāb qoydi. Cilmāyib toğrilāsā hām, bir türli āğzi bilān söylāmādi. Ąğzini ve puzini burāb, şānālāriñi silkitib ve qımildābtib: teñrim, ikālāsiniñ taqdirigä yāzgān bolsä kim bozā ālādi-ku dugānä cān?” dedi.

Āyhān Hātun, Begum Hātun'gä bākıb “ hey siz bälä älmästi Hātun! Ertädän hāzırgäçä, şäf-şäf kılıb şäftälu dimäy, muni mi dimägçi ediñiz? Şuniñ uçun mi gäpiñizni munça uzätib ve sozib qoydıñiz hä? Bir türli, gäpni çäynäb-çäynäb turdıñiz ägziñizni içidä? Vāy, vāy, vāy! Tubä sizdän heyyy tubä! Kañçä älämän Hātun ekänsiz!...”

EŖşķ midir insānni telbä kılıb özgärtirgān? Yāñumidir insānniñ tāā yorägigä āsār kılıgān? Hār nersāni sevdirgān ve kim zāmān, sevgāniñdän hām n(ı)frāt ettirgān eŖşķ midir? İnsānni bağlāmāsdän kızıķ tegrāgidä āynlāntirib turgān? İnsānniñ közidän qorķışni yetirgān, cān ve māldän keçirgān eŖşķ midir; yāñu midir āŖcābā?...

Bir yigit, hār kun kelib Sāñçārāk bāndārigä āynālib turār edii. Āķşāmgäçä, zāhed kābi māsıd supāsıdā tuşālgān buriyāniñ ustidā otirār edi. Hiç mi işi ve küçi yok edi bu yigitniñ? Telbä ve yā ki tentāk mi edi bu yigit? Hār ertāñ, hār tuş ve hār āķşām, nimä ve kimni kutār edi-ku?...

Bāndārdäki sāmāvārçini, sātuçilār ve bāzārçilārniñ dıķatini özigä qarātğān edi. Birāķ bu yigitniñ, soñ kunlārdä bu yerdä āynālib turışiniñ nimä uçunligini kimsä bilmās edi...

Ātı ve āv miltıgı uydā edi. Birāķ, özi isā yitib-yitib ketār ve birdän-birgä tāpilib kālār edi. Hiç kim, YāŖķub bālāniñ bu vezŖyāti ve hālı haķıdā bir nersä bilmās edi. Ārķadāşı ve cān dosti Vāhidbālā hām bāş berār, lekin sır bermās edi hiç kimgä.

YāŖķub hām bir türli Pārvānā’ni körä älmādi. Şām’, boş yergä yānib- yānib turār ve tāmçi-tāmçi erib āķar edi. Lekin, Prvānā’dän ħabār yok edi. Bir pāyt edi ki Vāhid bālā tāpilib kālđi bāndārdä. Yā’ķub, āşnāsi Vāhid’ni kāşıdā körginçä şāşib ketti ve:

“ nimä gāp ortāk?” deb, sorādi.

“nimä bolsin?” deb, cāvāb kəytārdi Vāhid bālā ve devām etti:

“kaçāñāçä mundeķ sudrānib yurisān YāŖķub?” deb, āççıg bilān sorādi. E’nāt (zıd) bilān: “Pārvānā’ni körginçä!” dedi.

“ uyini köribsān-yu! Nimä uçun bārmāy ve körmāy turıbsān?”

YāŖķub bālā bu cāvābni eşitginçä, cım, em ve sım bolib kālđi. Vāhid bālā, dostinig yānbāşıdā otirdi. Bir neçä daķıķa ikkālāsi sukut turdılār. Tağ(ı)n YāŖķub, āşnāsi Vāhid’niñ közigä çuķur-çuķur bākıttı ve birdän-birgä közlāri yumilib boynı şālķa tuşib kālđi Vāhid bālāniñ şānāsigä. Vāhid bālā, dārrāv YāŖķub’niñ bāşini öz tizāsiniñ ustigä koyib, bāşini selāverdi. Neçä keçä ve kundān beri yātālgāni yok edi YāŖķub bālā. Bāşı hām zonķıllāb āğrir edi. Uşbu nātinçlik ve oyķusizlik bāŖis, sesi boğık ve ķısıķ çıķar edi YāŖķubniñ...

Bir neçä daqıdädä soñrä közini açıb: “ ketälmäsmän!” dedi. “ ketälmäsmän Lälä Ąġä’niñ uyigä...” dedi ve dävā etti. “ unlär äŖcämdir! İkki milletniñ äġzigä tuşmāġdän qorqamän dostim! Eski cäsärätimni yuqatıbmän. Huddi qorqāġ biri bolib qalibmän dostim!...” dedi.

YäŖqub’niñ u nāzık yorägi, eŖşq älāvigä koyib ciciġ bolġän edi. Vāhid Pāhlāvān, dostiniñ bu hālını körüb yorägi qavirildi. Ąlbättä, eŖşq ve yāñu digän nersä, tātlı ve çuqub bir äŖzāb edi...

“ sen yeriñdän turä qal dostim! Öziñġä kelgin! Mänä şukun, özim sen bilän birġä bārāmän Lälä Ąġä’niñ uyigä!” dedi Vāhid.

“ meñä hiç nersä dimä şu pillä! Ne hālım bār ne hām küçim!” dedi YäŖqub.

“ bārçäniñ közi ve dıqatı seniñ ustiñġä! Bārçä halqniñ äġzidä seniñ ġäpiñ! Bolärdän habäriñ bārmi özi?...”

“ yok ortaq! Habärim yok ve bilmimän!” deb, cävāb berdi YäŖqub.

“ bu hālınıñni hār kim, kättä ve kiçik, yāş ve qarri hār yerdä ġäpuriñ yurgānlär. Yetär artıq! Bibi Ąnāmizniñ säbri tāşġandän nāri u hām pārtläydi. Muni bilib qoygin ki pārtläşidän kiyin, Hudā özi ġayirimizni qılsin. Men isä Bibi Ąnāmizniñ, hāzırġaçä qandāġ çidāb turışigä ve hiç ses bilä çıkarmāyşigä, hāyrān qalġānmän rāstini soräsāñ...”

“ Bibi Ąnām; becā ve yersiz, ve yā bir nersäniñ haqıdā qıdırmāsdän ve bilmāsdän äslän ġäpürmäydi! Demäk, bugäpdän habär täpmāġän...” dedi YäŖqub.

“yersiz ġäpürmäydi! Birāq, yersiz hārākāt qılġāñā hām, yersiz ġäpirişiñni bilädi!”

“ ġay nimä qılışimni ġāhlisän? Äytgin-çi Vāhid!”

“yuru ālġa tuş! Lälä Ąġä’niñ uyigä ketāmiz!...”

“işşş! Ästā ġäpir. Qaysi eşitādi!” dedi YäŖqub.

Vāhid bālā, dostigä içkuvirlikdän ve dostlikdän pāsıdän, bār roq riskni ve bāşigä kelädikānlärini közgä ālġän edi. Dost digän kişi, bundek bolışı keräk ālbättä.

“ merāqlānmä, ālbättä bu eŖşq dāstāniñni halq bir kun eşitādi dostim! Sevmāġ ve tutku (ä’sıqlık) ubāl emäs-ku āhı!...”

“ sevmāġ ve tutku, ubāl ve yā suç emäs bilāmän! Birāq, torälär?... uşbu torälär, Pārvānā bilän birlāşmāġımızġä tosıqdir Vāhid ināġam! Bir dā, şuni hām tüşünib kör! Yā ertākun Bibi Ąnām qāşimgä tikilib: torälärimizni bozdirmāsmän!” deb, ikki äyāġını bir etākġä tıqsā! Soñrä nimä diyāmiz? Taġın, butun Sārpul halqı men tāmān hām bolsä, Bibi Ąnāmni hiç bir küç sözidän vāz keçirä ālmāydi! Bibi Ąnām’niñ koñli bolmāsä, hālā-hālā bu iş uçun halqniñ qolidän hiç bir iş kelmāsligini hām biläsän!...”

Vāhid bālā bāşini kımildätib, YäŖkub'niñ közigä qaradı. İkki dudāğını bir-birigä kıсіб, burnidän çukur bir nāfäs aldı ve belini rāstlāb: “ bulärni biläsän dā, hay nimä uçun Pārvānā'niñ ārķasını kıoybärmisän? Ecābāt bolmäydikān duŖāğā, āmin diyilādimi āşnā?..” dedi.

“ āmin diyilādi! Birāk, tentāk yorāk ve yāñān koñil, fārmān ve buyuruğ teñläydi mi disän? Koñil ātınıñ egri sustesä kim tāğ-tälādi? Vāhid āşnā! Biläsän mu dostim! Bibi Ānām bilān qarşı-qarşığā ve köz-közgä kelmāğdān emäs; yurtimizniñ, milletimizniñ ve ātālārimizniñ torälāri bilān qarşı-qarşığā kıalmāğdān kıorķamān toğrisini āytsām!..”

Vāhid bālā: “ Türk töräsi ve yurt toräsi dimāğ, Ānā Hātun dimāğdır! Bilib kıoygin ortāk!” dedi.

“ meniñ kol ve āyāğımni bāğlāğān hām mānā şu-yu! Bir deñiz ortäsidadā, sinık gemi (kıayık) niñ, bir sinık tahtā pārası ustidā kıalgān çāräsizgä uşşımān. Ānā Hātun dimāğ; Türk milletiniñ torā ve yoräsi dimāğ! Muni bilāmān dostim! Āzzānça yağşı bilāmān! Bilāmān-dā! Sen ālgin muni tentāk ve telbā yorākgā āyt ve kondir uni! Kondir kıani körāy seni bu tentāk yorākni!...” deb, koksäyigä gurs-gurs muştlāverdi kıoli billān.

Uşbu çāräsizliklärini birtā-birtā āytıp ve tüşünib otgāndān nāri, ikālāsi neçā daķıķalik em ve sım bolib, çāräsizlik deñizidā boğilib ketti... neçā daķıķa soñrā Vāhid pāhlāvān, üylāb-üylāb dostini bu deñizdān çıkarmāğ uçun bir yol tuşındı: “ bāğgin ortāk!” dedi Vāhid bālā: “ men Lālā Āğā'niñ uyigā bārāmān! (mutāriñiz kıaçān kelādi?) deb sorımān. Āğār māydānlārdā közim Pārvānā'ni körib kıālsā, āytāmān ki: suni bāhānā kıilib çıkşın. Şu bāhānā ārķali bir-birāviñiz bilān kıorişäsizlār! Keliştik mi?..” dedi.

“ kıandāğ bācārāsān buni Vāhid?” yā mutārni nimä kıalāsān? Deb sorāsā nimä cāvāb kıaytārāsān?..

“ sen u yāķını üylāmā ortāk! Sen işiñni kör, bolādi!..” dedi dosti Vāhid bālā, ikālāsiotirgān yerlāridān āyāķķa turib etākläriniñ tuz ve çāñini kıāķtilār. YäŖkub, Vāhid bālāğā kıarāb:

“ kıorķmāsmisān āŖcāmlārdān hā?” dedi.

“ men, közimni körgin hiç nersādān kıorķmāsmān; āŖcāmlārdān mi kıorķamān? “ hā hā hā...” deb, kıoli bilān āşnāsi YäŖkub'niñ yelķāsigā tıppılātib urdı ve cunādi Lālā Āğnā'niñ uyi sārigā.

YäŖkub bālā, kıättā cāmeŖ māsıdınıñ hāvilisigā otib, yāğāçlārniñ ārāsidadā bāndār māsıdınıñ hāvilisini bāllār edi. Tort köz bilān kutib turgān edi Pārvānā'sini, uçib kelārmikān debān...

YäŎķub bälä isä, ħuddi bälälärgä oĥşäb, (Pärvänämnä körärmän!) deb, ĥoşlik ve sevinçdän küylägigä seğmäs ve zıpä-zıpä oynär edi täĥtägän yeridä. Yorägidäki ĥuş, koksäyniñ ĥafäsüdä turmäsdän ĥanät ĥirpär edi. İkki ĥolläb säbırsızlıkdän koksäyigä muştlär ve yumruğlär edi. ŞämŎ dek yänär, tāmçı-tāmçı erib āķar edi Pärvänä’ni kutmāğdän...

Dunyā başķ bir nersä körinär edi YäŎķub’niñ közigä. Kättä cämēŎniñ ĥınärläridän isigä şämällär, Pärvänä’niñ hidini mujdä berär edi. Bulutlär, kok yüzidä bir-birävläri bilän ĥuĥāķlāşär edi. YäŎķub isä, cämēŎ mäscıdiniñ keñ supäsi ustidä, gāh u tāmān bu tāmānä bārib kelär edi säbırsızlıkdän. Dosti, Vāhid pählävāndän ĥabär kutär edi...

Yärim säät hām bolgän yoķ edi ki uzākdän, zārif ve ĥanätläri räñärāñ bir Pärvänä, şämŎgä toğri uçib keläverdi. Vāhid bälä, bu işni gerçek (haķıķatän) bēcärgän edi. Pärvänä’gä işärä bilän gāpni bildirä āldi. Vāhid bälä isä, bu ikälä yānıķlārgä fursät muĥyā ķılış uçun Lälä Āgä’ni gāp berib otirdi. İş, mutär ve āŎrābāķilik mäsläķiniñ haķıdä suĥbätgä başlädilär Lälä Āgä bilän...

Pärvänä sekiñinä sätılķäsini ĥoligä ālib, su bāhānäsä uçun uydän ĥıķtı ve mäscıd hävuzi sārı toğri keldi. YäŎķub isä sevinçdän öz başıgä:

“ yā Pärvänä’ni körgāndek birdän tilim tutilib ķālsä?.. yā cım bolib ķālsām ķandek bolädi? Yoķ, yoķ gāpirişik keräk. Bundeķ fursät başķa näsib bolär mi bolmäs mi, bilmäsmän. Kesin ve ānıķ gāpirişim keräk!..” deb, öz başıgä ävciräb turgän edi ki, uzākdän räñärāñ ustibāşlik biri, yāķınlāşaverdi. “ räñli ustibāş ķigānigä körä, āŎyāl bolsä keräk!” deb, yaĥşı bälläb ķarädi. Ästä-ästä kättä cämēŎ mäscıdidän, bāndär mäsidigä otti ve itilib kutib turdi. YäŎķub bäläniñ tızäläri şaķır-şaķır titrär ve ķaltirär edi häyēcāndän. Mäscıd ĥob bāndidän otib ve yetib keldi Prvänä. Miñ nāz ve naĥräläb ādä birlä ĥırāmān-ĥırāmān suzilib hävuz sārıgä toğri ketäverdi. Mäscıd supäsiniñ yānbāşidägi kättä tut yāğācigä yāslānıb turgän YäŎķub’gä, köz tägidän bāķıb cilmäyib ķoydi. YäŎķub’niñ āğzi ķurib tili tağanāgigä yāpişķān edi häyəcāndän. Ketmäy deb äyāğini supägä tırķāy ķıldı. Đuķur nāfäs āldi ve miñ yoräkni bir yoräk ķılıb, butun cäsārätini yığdı ve:

“ Pärvänä ĥān! Dıķat ķılıñ yenä tuşib ketmāñ hävuzgä!” diyebildi ānķā ķısıķ bir ses bilän.

Pärvänä hām, YäŎķub’gä tutilgän ve koñıldän urilgāñā oĥşär edi uşā kundän beri.

Pärvänä’niñ yorägi hām, ilk kundän buyān e’şķ otigä yānıb turgän edi. Şu bāŎis Pärvänä hām uşbu fursätı kutär edi. Nıĥyāt bārib hävuzniñ zinäsüdä otirdi. Kıyin başını kutārib ästäğinä ķısıķ bir ses bilän cāvāb berdi:

“ägär tuşib qalsäm, siz qutqaräsiz-yu!” deb, sätılçäsığä munçä-munçä su älib, hävuz betigä uyäqa-bu yäqa sepip turdi. Nāz ustigä nāz qılär edi Pärvänä.

“ hävuz nimädir-ku deñizgä bilä tuşsäniz qutqaramän sizni Pärvänä hān!..” dedi mehir bilän tähtägän yeridän YäÖqub.

“ rähmät! Cudä cäsür bir yigitsiz! Sizgä işänämän..” dedi.

YäÖqub’niñ, içi oynär edi sevinçdän. Sekin-sekin hävuz zinäsığä yaqınlaşti ve Pärvänä’niñ qolidän tutmāğçı boldi.

“ här kun sizni körmāğ uçun, ertāñdän āqşāmğäçä mänä şu yerläрни, goyā mıtır qılğāndek ādımlāb yurär edim. Birāk, siz hiç kelmäs boldiñiz Pärvänä hān!..” dedi qaltirāğ sesi bilän.

“ keçiriñ! Men bilsäm kelmäs mi edim? İşāniñ ki härkun kelär edim!..” deb, cāvāb qaytardı Pärvänä.

YäÖqub, Pärvänä’dän bu sözlärni eşitginçä, Pärvänä’niñ hām yāñolıq bolışını sezib äldi. Kiyin cäsārät bilän, qolını uzätti Pärvänä gä. Qolläri qaltirär edi YäÖqub’niñ.

“ qolläriñiz sävqätibti şekilli? Qaltirä yäpsiz-ku!..” deb, külimsä (täbäsüm) di Pärvänä. “ hä sävqätibti! Äliñ isitiñ qani Pärvänä hān!” deb, şu bāhānā bilän Pärvänä’niñ qolidän uşlāb: “ sizni sevemän Pärvänä hān!” dedi ve yenä tekrār qıldı “ sizni sevemän!..” Pärvänä bāşını kutārib kōğä bākti ve ufqlārgä tiklädi közi. Soñrä YäÖqub’niñ közigä qarādi ve çuqur-çuqur bākti, bākti ve bākti.. hiç indemädi. Tağın, egdi bāşını ve hävuzniñ kōkmāy suvigä qarādi turdi. Bir āh çekti ve:

“ men hām sizni sevemän YäÖqub hān! “ dedi. Bu sözni eşitginçä közi cārqqılāb açilib ketti.

YäÖqub, hävlılıb Pärvänä’niñ qolidän uşlādi ve zināniñ ustidän tārтіb äldi. Qol qolgä tutışib neçä daqıqa äyāğ usti turdilär. Bir yānbāşlāridä, kōkmāy sudän tolib yātğän hävuz, bāşqa yānbāşlāridän isä mäst qaynāb āqıb turgän bir nāhır su.. yāğāçläрниñ kōlgäsida sālqıñınā bir hävā. Yāğāçläрниñ yālälāridän, bu ikäläsi uçun qāvuşmä tārānäsini säyrāb turgän quşlär... ikki yorāk birtä bolğän edi. İkki çakmāq tāsı, bir-birāvigä undek bir şidät bilän tegdi ki, cārqqılāb uçqunlär sāçıldı här tāmāñā. Tutku otiniñ eÖşq uçquni, yāñu pağaligä tutışti. Mäst bolib, qasirdāb til çıkardı ve kōğä toğri yūksäldi eÖşq älāvi. Lāmbälāb yāñāverdi kōñil digän zāt. Çizzillāb kābāb bolāverdi yorāk digän bir pārçā goşt. Bu älāv bir āndā sāçirādi bārçā ucudinig här āÖzäsığä. Här āÖzäsiniñ hucrä-hucräsığä. Uşbu yāñu oti, yākti ve kōysirätti butun ucudini. Yāndi... qāvurıldı... cicığ boldi...

Muhäbät ve sädäkätirdostlikni äyägä tutgän!.. suhbätläşmäğdir insänni tinçläştirgän! Hätürälärni päyläşmäğdir dostlikni ve sämimiyetniñ tädini tätmäğ! Keçmiş ve otmişdän säbäg aliş ve kelguni üyläşdir bir ärägä kelişniñ amäc(maqsäd)! .. äyniksä; yäşämäğ uçun, eñ äz neçä arkadaş ve dostiñ bolişi, bolmäs isä bolmäs bir gerçik (haqıqat)dir!

TäbiÖätñig, tæg ve täşiniñ, bæg ve räğiniñ, yäz ve qışınıñ, bähäri ve köziniñ dostidir Türk milleti. täbiÖät bilän yäşäs, Türk milletiniñ vözkeçilmäs eÖşkıdır. TäbiÖät äynäsığ,özlärini körä bilädikän yälğiz millettir Türklär. TäbiÖätñiñ här fäslidän käyf älmäg ve här mävsumini vaqtidä yäşämäğniñ qımätini yähşi bilädirlär. Yägäçläriñ kolğası, qarlı tægän isib turgän sälqiniñä yälñiñ lızätini qoyib, tām içidä ve yä tort devärli uyniñ içidä qabälib otirmäydi Türk milleti.

Erkaqız, Çibärqız, Ältinqız ve Äyqız, tortäläsi qollärigä iş ve iş duqānläri bilän, topländilär Kättä İmām’niñ çärbäğidä. Ämäcläri, suhbätläşib här kim öz işini qılmäğçi edi...

Äyqız, iştānbäg duqānini bir tut yägäçigä tirkätib ve yäslätib qoydı. Äyqız duqān yäslätgän yägäçgä, Ältinqız hām arkadaşını yäsläb otirdi. Pändäki tugindän ip, iginä ve tākısını çıkardı tikmäg uçun. Çibärqız hām, piçib qoyılğan äläçä qumäşläriñi bir kättä pändäkidän çıkārib başqa bir yägäçgä yäsländi. Tuginidän ipäk bir rumäl ve örgäy korişnilini çıkārib, qarşidäki başqa yägäçgä yäsländi... ve här kim sırä(nävbat)i bilän kısä äytär ve işläriñi äzzānçä häsäs ve eÖtbär berib qılär edi. Kimi päyt qızıqarlı gäplärgä, tortäläsi birgä kulär edilär...

Änä Hätun. Äräy Hätun ve Mästkelin Hätun, üçäläsi Kättä İmām’ni ziyarät qilib çıkayätgän edi. Közläri, çärbäğdäki yägçläriñiñ tägidägi otirgän qızlärgä tuşib qaldı.

“ Mästkelin Hätun! Äräy Hätun! Çärbäğdäki qızlar kim ekän?..” dedi Änä Hätun.

“ bizniñ qızlar-ku Bibi Änäm! Köziñiz otmäy qaldı şekilli?..” dedi Mästkelin Hätun.

“ hey hey qızlarım! Meni yäşimg kelsäñiz soñrä biläsiz. Soñrä örgänäsiz bu soräğiniñniñ cävābini!..” deb, cävāb qaytardı. Tägin, Äräy Hätun Mästkelin Hätun’gä:

“ özimiz hām qızlık çägimizdä, bähär ve kokläm äyläridä bir ärägä yığılışıb, mänä şundäg işlar qılmäs mi edik? Esiñiz qurisin dugānä cān..” deb, gäpgä başladı:

“ esiñizdä mi Mästkelin dugānäm? Birkun mänäşulärdek yığılışıb, tikişib ve toqışib otirgänimizdä,birgämizdä Mādäşer Hätun dugānämiz hām bär edi. Tägin, qaysi nersäniñ ustidän gäp çıqğandä häziläşib äldik. Kiyin, Mādäşer Hätun bir gäp äytgän edi! Esizgä keldimi?..”

“hə toğri, yəni eslədim Ārəy Hātun! Muhənnəd Qul hən’niñ atəsi Sultān hən äŖmäki, u pəytlärdä yāş edi. Yoldän otäyätgändä, mänäşu hävuzdän su içgäni kirdi-yu? Bizni bu yergä körginçä, härmän bär bolin kılğändän näri, ätlärimizni sorädi. Hämämiz atımızni äytib bergändän kiyin, nävbät(nubät) Mədəşer hātuñä kelgändä: ”meniñ atım Mədəşer!” diyışti! Bärçä қақалäb kuldik. Kiyin Sultān hən’niñ äytgän bir gäpini eslədizmi?.. “nimägä kuldiñiz” qızlärim? Yağşı ismi bär ekän qızımızni! Gärçe şerniñ när ve mädəsi bolmäs! Ärsälän, här zämän ärsäländir. Bu gäp, biz Türk milletigä munäsib bir sözdür, şer käbi ärsälän qızlärim!..” digän edi. Uşä kundän beri, Sultān hən äŖmäkiniñ u sözini, esimniñ bir çetkäsida saqläb qoyıbmän!” dedi Mästkelin Hātun. Änä Hātun, qızläriñiñ yänigä bārgāndek: “meniñ gul qızlärim! Mäşälläh, mäşälläh... sizläрни körib, qaytädän qızlaşib kettim!” dedi ve Äyqız’gä bākıb:

“sen bu iştānbāgni қаңçä yağşı ve çiräyli toқыäpsän! Қаңçä yağşı naқşve negärlik kılıbsän mäşälläh! Yağşı ilmäk taşläрни bilär ekänsän mäşälläh!.. mäşälläh Äy qızım mäşälläh!..” deb, soñrä Ältınqız’niñ işigä ve qolläriñiñ häräkätigä bākıti...

Ältınqız, hund iplik tumärçä tākı tikär edi. Tākıläri tikilib ve yālgız, teggini bittirib tepäsini tikäyätgändi. Änä Hātun, tākıläriñiñ äräsidadän bir tākını qoligä alib:

“hey mäşälläh Ältın qızım! Mudek çiräyli tumärçä naқşini, birinçi märtädir ki köräyāpmän. Bärçəsi isä bir olçäkdä. Hiç qaysi kättä ve yä kiçik bolmāgän. Mäşälläh qızım mäşälläh! Mundän näri, bärçä kiyävläрниñ tākısını sen tikgin! Keliştik mi Ältın qızım?..” dedi.

Hänkeldi Bāy oğli Sādıq Bāy, Sätär Hāci oğli Sıdıq Hāci, Kättä İmām mäcsidiniñ supäsida otirgän edilär. Şu pəytdä Sādıq Hāci egilib Sādıq Bāy’niñ qulāgıdä:

“Sādıq Bāy ortāq! Uydä, yāñāñ äytär edi ki, ” Änä Hātun bu kunlärdä qızlä bilän kopräğ vaqt otkäzdi!” deb. Köräsän mi? Toğridän häm, qızläрни қаңçä yağşı gäplär bilän mahtāb ve taқdir kılıb turgän. Ägär ki biz erkäklär, äŖcäm milletiniñ urdusini häm yuқātib kelsäk, yenä häm mundāğ mahtāv ve taқdirni bizgä räwä körmäydi!..” deb dedikodi (ğaybät) kılıb torgän edi.

Änä Hātun, Çibärqız’niñ qāşidä edi: Çibärqız, sārıg pahtädän toқılğan äläçä qumāşni piçib ve täyārläb kelgän edi uyidän. Birtä-birtä tepçip hām qabıg kılğan edi. Gupıçä ve şälvär tikär edi piçilğan qumāşlärdän.

“hey meniñ Çibärqızım! Sendän korä ustä, başqa hayāt tānimäsmän bu yurtdä! Elhānimizgä tıkgän toniñ, Elhānimizniñ ustigä huddi qalib dek otirdi. Sen tıkgän gupıçä, şälvär ve tonlä, Türk toräsiniñ sämbolidir Çibärqızım menin! Mäşälläh...”

Qasab İbrahim tayılib qaldı bir andä. Sadıq bay ve Sıdıq Hacı bilän köz ve qas oynatib Anä Hätun bilän häzılläsmägni plän aldı. Tağın mäscıdnıñ arqasidän sekinginä aynalıb, qolları arqasidä çärbäggä kirdi. Ästä-ästä yägäçläрниñ arqasidän yäşinib-yäşinib özini yaqınläştirdi Anä Hätunlärgä. Anä Hätun isä, qızlar bilän muhäbätgä garq edi. Bu märtä, Sadıq Bay egildi Sıdıq Hacı'niñ quläğigä:

“ endi tamäşä qıl Sıdıq Hacı!..” dedi.

Anä Hätun, Erkaqız'niñ qaptälidä bārib turdi. Bir-ikki daqıqa yaqşı tikläb qaradi Erka qızniñ kırıñıl bilän atgān ilmäklärigä ve başladı:

“ Erkaqızım! Köz tegmäsin barmäqläriñ! Qançä tez ve çakқан qullanäsän barmäqläriñni mäşälläh! Bärçä yurt erkäkläriñniñ beligä bağladikān ve boynigä täşläydikān rumällär, seniñ hunäriñ bilän bähä täpädi Erkaqızım! Mäşällä...” dedi.

Qasab İbrahim şohlıkgä başlägān edi vaqtdān beri:

“ hu Bibi Anäm!” deb, kirdi arägä: “ bu yurtdä munça erkäk ve yigitni hiç közgä ketirmäysiz? Torämizgä ve yorämizgä haqsızlık qaçāndān beri başladı hä Bibi Anäm?..” dedi.

Anä Hätun, soñi kunlärdä qoligä bir täyäg çop alib yurär edi. “endi qarridek, ehtiyät şart!” deb. Qolidäki çop bilän Qasab İbrahim'niñ äyägigä birtäni sozdi. Hey ki zor bir uruş edi. Qasab İbrahim täppä yätti yergä. Yenä urmägçi edi ki, Aray Hätun bilän Mästkelin Hätun, Anä Hätun'niñ qolini uşladılar. Qasab İbrahim, bir qoli äyägidä, ikki buklım bolib qaçib qurtildi Bibi Anä'niñ qahridän.

Sadıq Bay häyqırdi supäniñ ustidän: “ birtä az keldi Bibi Anäm!”

Arti (arqa)sidän, Sıdıq Hacı häyqırdi: “ yenä birtäni meniñ uğun uriñ Bibi Anäm!”

Qasab İbrahim'niñ cudä aççığı kelgān edi. Yärasiniñ ustigä tuz sepkādeg edi, Sadıq bay bilän Sıdıq Hacı'niñ bu gāpläri.

“ vey siz käbi erkäkläriñniñ tää... häm bārgin diyesiz, häm Bibi Anä tamānidän täyāglänişimgä sevinäsiz!.. hey ättäläriñä!..” deb, aççığını bildirdi.

İbrahim muuzän, atgä uşşagān kättä bir işäkni ustidä, yoldän utäyätgāndi şu päytdä. Hä hä hä läb kulib:

“ Sadıq Bay'niñ ipi bilän quduğgä tuşsañ, häliñ anä şundäg bolädi Qasab ätdäşim!..” dedi İbrahim muuzän. Anä Hätun hiç quläg äsmädi ulärniñ sözigä ve işigä dävām etti. Tortälä qızgä qarab:

“ cān qızlarım! Teñi täpilmäs qızlarım! Här biriñizni on barmäği, on hunärdir.

Sizlǝrgä bir sözim bār! Dāymā esiñizdä bolsın ve esiñizdän çıķarıb unutıb ķālmāǵānlār! Tikädikān hār bir tāķidä, kuyläkdä, toķıyädikān hār bir ālāçädä, ķālin ve gilāmniñ hār ilmāgidä Türklik esāri bolsın. Türk torāmizniñ naķş ve nıǵāri bolsın. āŖcāmlārniñ bāzāridä bilä bir bāķışǵā tānilsin Türk’niñ işlāmā esāri bolǵānligi! Siz bu hunāriñizni, kiķintāy ukālāriñizǵā ve bāşķa ķızçālǵā hām örgätiñ! Örgätiñ ki, torāmiz ķorinsın ve uygārliǵı(mādāniyāt)miz, dunyā boyıçā yāyrālsın ve tānilsin! Özimizni ve kemligimizni unutmaylık cān ķızımlārim!.. Türk milleti, ķatunlāri ve torālāri bilān yāşāydi. Hātun ve torā Türk erkāginiñ, āynıķsā; Türk digān şāhin ķuşiniñ ikki ķanāti kābidir. Äǵār ki, ikālā ķanāti sāǵlām bolsā, uşbu şāhin ķuşı eñ yuksāk tāǵ ve taşlārni āşıb, kokniñ eñ yuķārisigä uçālādi. Äǵār ki, birtāsi hām tuzik bolmāsā, hār turli āvçi, miltıǵsız ve tuzāǵsız yerdän bāsıb ālādı!.. hār Hātun, torālik bir Türk bolmāli! Torāsız Hātun, meñā körä āŖcāmniñ ikkinçi hātunidir!” deb, ķızlǵā vesiyāt ķılıb taǵ(1)n ķızlārniñ yānidän āyrıldı.

Uşā pāytdä, YäŖķub hām Kättä İmām’niñ çārbāǵidä, hāvuzniñ tegrāgidän u yāñā bu yāñā bāķıb turgān ķızlārniñ ārāsıdä, Pārvānāsini āhtārār edi goyā. Kop istār edi ki Pārvānā hām bu ķızlārniñ ārāsıdä bolsā edi. U hām işini ālıb, kelib, ķızlār bilān birgä suhbātlāşıb işlāsā edi. İstār edi ki Bibi Ānāsi, Pārvānā’ni hām mahtāb taķdir ķılsın edi...

Ānā Hātun, ķızlārdän uzāķlāşıb māsıd sārı bārdı. Yānbāş taşlāb yātǵān Sādıķ Bāy ve Sıdıķ Hāci’ǵā: “ hey oķılār! Ölmäsdän ķabrıstāñā kelinib, ķol āyāǵ uzātıb yātılādı mı?

Toǵrı!.. oķı ve tānbāl kişilār hām torāmizdä ve hām dinimizdä ölik sānlādı. Toǵrı bir söz!” dedı. İkalāsı, supāniñ divāri ustidän taşlāb ķāçtı.

Ķızlār Ānā Hātun’niñ haķlāridāǵı mahtāvlārni eşitib, unçā hām erkindilār ki, diyedikān dek emäs. Buyunlārı ķarķarā hāvāǵā gezār boldılār dārrāv. Ānā Hātun’niñ, bukunlārdä YäŖķub nābirāsi uçun ķız āhtārişdän bārcāsiniñ ĵabārı bār edi... YäŖķub isā eŖşķı Pārvānā’niñ, ķızlār bilān birgä bolışını, ĵıyālıdä kutār edi. Ķızlār hām, YäŖķub’ǵā ĵuddı şundek ĵıyāl ķurıb yurgān edi hār biri. YäŖķub İmām çārbāǵidä uzāķrāǵdä turgān bolsā hām, ķızlǵā körinār edi. Ķızlār hām YäŖķub’niñ bu kunlārdä māmāsi tāmānidän uylāntirilişini bilib, bir nāz ve bir naķrā ķılıb hārākātlār ķılār edi ki yā Hūdā.. ķızlār bir-birāviniñ āǵzıdän lāf ālmāķ istār edi. Āltınķız, Erkaķızdän sorādi:

“ Erkaķız dugāñā!. Eşittim ki ānāñ Āyĵān Hātun, Bibi Ānā bilān gāpni pişirgān deb. ” Erkaķızımni YäŖķub cān bilān uylāntirāmān!” digān ekān. Äǵār ki toǵrı bolsā, hāzırdän ķutluǵ bolsın diyāmiz hā?..”

Erkaķız köziniñ çetidän bāķıb cilmāydi ve rumālniñ sāçāǵlārini orāverdi:

“ bikār āğız dāymā pāliz! Halk āytādi-dā Āltınkız dugānām!.. āytsālār āytā bersin. Birāk, seniñ öziñgä nimä dimāli hay? Ānāñ Serkā Hātun’niñ gäplärini nimä uçun āytib bermäysän hä? Serkā Hātun yāñām, Bibi Ānāmizgä nimä digän dugānālār; biläsizlār mi?.. degän ki: ” Āltınkız’ımnıñ ärzışini, yālgız YäŖkub cān dek zārgār bilādi. Men söz āldim Bibi Ānām’dān!” deb, āytār ekān.”

Mu märtä, uyālşb ve cilmāyib kulgān Āltınkız edi. Tağ(ı)n, Āyķız başlādi gāpurmāggā. Āyķız’niñ gäpläri ālbättä Çibārķız uçun edi:

Meniñ eşitişimçä, Çibārķız dugānāmizniñ ānāsi Begum Hātun āytār ekān ki: ” Çibārķızım, bir gulğunçādir, yālgızgıñā YäŖkub cāniñ yorāk bağçāsıdā gul açādi. Başķa hiç kim sārgārdān bolib yurmāsin.” Deb, bārçāgā āytār ekān” dedi. Çibārķız hām Āyķızgā bāķıb:

“ yä, seniñ ānāñ Ālmā Hātun, nimä deb āytār ekān dugānā cān?” deb, başini silkitib dāvām etti: “ ānāñni gāpidān hām hābārim bārmi özi? ” kızımnı başini YäŖkub cān gā bağlādim. Hudā bahtlık kılın ikāvlärini!” deb hābār taşlāgān bārçā yurtgā.. “ kızılrniñ gäplärini, isib turgān şāmāl birtā-birtā YäŖkub’niñ kulāğıgāçā yetkāzār edi. Tağın, gāpni Āyķız āldı: “ vey kırminti kızlār! Vāy kız Hātunlār! Hār kim, bir-birāvininiñ āgzini içidākigi gāoni örgānib ālmāğçi ekān-dā hä! Yāni, YäŖkub cān meniki dimāğ istāysizlār? Sizlār YäŖkubdān vāzkeçiniñ dimāğçsizlār hä...? vey vey sizlārni vāy! Ānāñizdān hām bātār ekānszlār-yu!...

Hāyāt digān fursāt bālkimdā bālālik çağımızdā ādāğıgā erādi. Çunku yāşāmāggā, okımāğ ve örgānişgā, yālgız bālālik çağıdā sāmimiyet bilān yorāk kuyāmiz. Bālkimdā, hiç bir mānfāŖt bilā kutmāymiz. Bālkim, birtāgıñā “ āfārin” āliş bālālik çağımızdā eñ kättā taķdir sānālādi...

Ey kāş, sevinçniñ bārçāsini bālālik çağıdā hārçlā māsāyidik! İşāniñ ki, başlālığını yāşāyā ālmāgān insān, yigitlik yāşıdān tād ālā ālmāydi! Ve āynıksā, yigitlik ve ķarrilik çağımızdā bācārā ālmāgānımız ” bir-birāvimizniñ keçiriş buyuklığını” bālālik çağımızdā kim birtāgıñā turşāk ve yā birtāgıñā ālmā bilān keçirib, httā unutup koyār edik. İşāniñ ki hiç birbirimiz, bālālik çağıdāki keçiruniñ rāzini, hāli hām bilā ālgānımız ve yeçe ālgānımız yok!.. bālālār ve kızçālār oynāb kulib yurgān edi. Tuş pāytigāçā māsıd imāminiñ yānidā sābāğ ālib ve tuşdān nāri, çārbāğlārdā yıgılib birgā oyun oynār edilār. Tiriklik ve yāşāmāğniñ eñ māzālīg ve şirin pāyti, ānā şu bālālik çağı bolsā kerāk. Çunke, dunyāniñ zulmidān, ķayğusidān, yālgānidān, āçlıgidān, toklıgidān ve tuzāķlāridān hābārsiz bir şākildā yāşāb yurāmiz. Yālgızgıñā, bukun oynāgān oyunniñ hāyācānli

fäysälägä bārdik: ” biläsizlär ki, mänä şu Bālāhsār Qargānigä, kim äÖcāmlär kelib ve ketib turgān. Kopinça pāytlärdä ve äynıksä; soñi pāytlärdä bizlārgä qarşı körsätgān ädäbsizlikläri ve ahlāqsızlıklāri älbättä ki keçirilmäs bir ubāldır. Bu tärbiyäsizlikläri u yāqa koyıñ, ädäb ve ahlāq digān insānlik cāvহারini ve sāmolini, eñ muÖtābār zārābin bilān ähtārsāñiz bilä, zārāçasini hām ulārgä tāpālmāy sizlär! Yoqsä, mänä ustādlārimiz Qāri Äzimi ve Mullā Hādım kabi, nāb(1)gä bilgä şahsiyātlārimiz, yurtimizdä äz emäs-ku! Hättä kopinça yerdä ve şehirlärdä, teñ kelä dikān raqıb bilä yoqdir uluğ ustādlārimizgä. Hättä tāpilmäs disām hām bolādi bu şahsiyātlārimizni! Men, bārça Türkistān yurtläri yurib körgānmān. Lakin bu ustādlārimizgä uşşār bilgälārgä kop nādır ucrāşgānmān! Yālgız, bizniñ hāzırkı kıyındçilik ve maqsādimiz şu ki, bu uluğvārlāriñ bilgäligi, Ävgān dāvlāti tāmānidān qābul bolmāyişini ve bilgälik hucātiniñ kollārigä berilmāyişini bilāmiz. Äynıksä, Ävgān dāvlätiniñ muÖlüm tākıslığı ve məcburıyāti bāÖis, mänä şu bilgä ve dānā şahsiyātlārimizdān neçä pāytgāçā muÖlüm sıfātıdä iş ālışımız keräk. Yenä hām Teñri’gä şükür kim ātālārimiz hām, muÖtābār āÖlüm ustādlār tāmānidān yetişgām ekān. Ve bizniñ zāmānimizdä isä; mänä, uşbu nāb(1)gä ustādlārimiz bār. Mundān buyān, bu yurtläriñ hālī başqalāşib, kim māmur ve kim m(u)dir bāhānəsi bilān, hār türlik äÖcāmlär içimizgä kelib kirādi. Qani ki, yālgızgıñ bu bāhānā ārkālī kelgānlāri bilān qutılsä edik; sāncisi āzrāğ edi. Äçinib äytiş keräkdir ki, bārça mālāriñizgä, nāmıslāriñiz torālāriñizgä hättä yurtläriñizgä köz tikib, sizlārni qul kabi işlātādi. Kimi zāmān, günācin enāk dek sāğadi. Bār ve yoqlāriñizni ālib özlāriñiñ çontāgini toldirādi. Biz, yenä hār pāytgi dek tādırlı hārākāt kılib özimizni, torāmizni ve yurtimizniñ kelācāgi uçun, şundek bir fäysälä kıldık!..” dedi Elhān. Bir yutum çāy içib, yenä dāvām etti:

“ başlığ, mudir ve māmurnı biz öz milletimizdān, öz qānimizdān ve öz torālārimizgä munās(1)b bolgān, çāğdāş bir şāk(i)ldä ve dāvlāt estāndārdıgä körä yetiştirāmız. Şuniñ uçun, çāğdāş māktablārgä ehtıyācımız bār! Mänä yurtimizniñ köz nurlāri Qāri Äzimi cenāblāri ve Mullā Hādım cenāblāri yāş uluğvārimiz Dāmullā Äbdullhākım Hān cenāblāriñiñ tāvsiyəsi bilān ve başqa uluğ kişilārimizniñ istāgi bāÖis, māktab lāvāz(1)mlāriñi men bārib Kābil’dān ālib ketirdim. Endi sizlārgä qālgān iş isä, hāqımızni tāvıq kılib oğıl ve kıız bālālāriñi māktabgä yollāşlārigä vesilä bolmāğ. Men isä, mänä tuşgān vezifāmni bir Elhān sıfātıdä yergä ketirdim deb üylimān! Mundān kıyin, eñ buyuk sorımlılık ve māsuliyāt, başdä sizlārgä ve tağın isä, ustādlārimizdān, mänä Mullā Hādım cenāblāri, Qāri Äzimi cenāblāri ve Māvlāvi Sāhib Osmān Hān’gä tuşādi. Uluğvārlārim! Yenä bir märtä sizlārgä äytib berāmān: siz hāqımızni tāvıq kılıñ ki,

elimiz bälälärini mäktäbgä cunätsin. Ve yenä sizdän istäğim şu ki, ustädlärimizgä yärdämläşiñ ve qollap turiñ!..” dedi.

Sözni, Säyät tumäniniñ başlıgı Muhämmäd Qul aldı:

“ hurmätli Elhānim! Bizgä tuşgān hār turli işni, cān ve koñildän qılışgā hāzırmız!

Mānā meniñ özim, bārçädän āldım oğlim Sırācuddin’ni, öz qolım bilān ketirib mäktāb çävkisidä otirgızāmān!” dedi.

Säid Ābād tumāni başlıgı ve ārbābi Bori Hāci:

“ hurmätli Elhānim! Biz hār dāyım ki kābi, hār buyuruğıñızgā, işānçımız bilān etāŌt qılāmız!”

Sānçārāk tomäniniñ başlıgı ve ārbābi Şāh Niyāz Hān:

“ hurmätli Elhānim! Biz yāniñizdāmız!”

Tāglār tomāni başlıgı ve ārbābi Muhtār Bāy:

“ hurmätli Elhānim! Bārākāt tāpiñ!sizdän kelgān hār buyuruğ ve āmırgā, cān ve koñildän etāŌt qılāmız!” deb, ārbāblār yärdämläşmāğ uçun, qol ve qarār bilān Elhān’ni sevindirib qoydılar. Kiyin Elhān Mullā Hādım, Qāri Āzimi ve Māvlāvi Osmān Hān’gā qarāb:

“ mundān kiyin, iş ve mäsuliyet sizgä tuşadı. Birān āldınrāğ başlāb qoybāriñ işiñızgä!” dedi.

Şundāğ bolib mäktāb mäsäläsi fäysälä boldi. Tomānlārniñ ārbāblāri ve āqşaqañlār, buyuk ārbāb ve Elhāndän Bādaşşān’däki Ergenekun qutlāvläriniñ qndāğ otişidän sorādılar. Elhān, mäktāb mäsäläsi çozilgāni uçun, ārtıq rāhāt ve tinç edi. Uzun-uzun kısā kılib berdi ve eñ soñ:

“ uluğvārlārim! Biläsizlār! Miñlārçä yıldān beri uşbu torāmizni yāşāb ve yāşātib kelāyāpmız. Eñ soñi ātā torāmiz Ergenekun tutlāvlāri, bir āyçā burun Pāmır tāglāriniñ etāgi, Fāyz Ābād’dä bolib otti. Kelā yātğan yāñi yil isä, Ergenekun qutlāviniñ mehmāndāri ve mezbāni biz Sārpul hāqımız! Hāzırlıklı ve tayar bolib turiñ!..” dedi eligä.

Häyācāndän seslāri ve kuliş qahqahlāri yuksäldi. Neçä yıldān beri mundāğ kättäve kızıq bir qutlāv körgān yoq edilār. Bu habārni eşitginçä, bārçāniñ yüzlāri kuldi. Çaylār tüzäländi ve hār kim hıyāl qurmāggā başlādi. Yenä Elhān:

“ hurmätli uluğvārlār ve āqşaqañlār!.. ātlāriñizni yaqşı bāqıbtayarlayıñ, pählāvānlār hām başlasın özlāriñi tayarlaşgā! Kārim Hān Mudir! Siz hām bārutni, bu yil koprāğ tilātiñ ve keçälārni gullātiñ baqayır! Mirzā Nemātullāh Hān hām gıjāgini sur kılib qoysın! Sāhib Ākā hām dāmburāsiniñ surini bārābārlāb tursın! Şāh Pısānd Hān kop yağlı

aşlär yemesin ki, tāmāğı tutilib sesi hırri bolib qālādi. Soñrä, tävişi tuzik çıkmäydi ve qoşıq äytälmäydi. Cämil Baħşı hām dāfini ve täbläsini yāğlāb cārāñillā dikān qılib qoysin! hä!.. dehqānlārimiz, bu yıl ärpä ve buğdāygä dıqat qılsınlar. Mehmānlär nānsız ve ātläriärpäsiz qālmāsin! Tegirmānlär hiç turmäsdän un çıqārsın ki unimiz tugāb qālmāsin. Un bolmäsä nān bolmä, nān bolmäsä cān bolmä, cān bolmäsä qutlāv bolmä!..” deb hāzıllāşib dāvām etti: “ Qasāb İbrāhim hām, pıçāğlārni ve täbrçäsini yaħşı qayrāb ve bāylāb qoysin! Qarā Bāy ve Tılā Hāci, qozılārni, i yaħşı bāqsınlar! Bāgdārlārimiz qurıg otın ve qurıg mevāni, bu yıl koprag yeğsinlar!..” deb, här tābaqa hāqñiñ vezifäsini ve işini bildirib, tağ(1)n bärçäsi bilān hayirlāştı...

Ertākun, Mullā Hadim ve Qari Äzimi, māÖlüm sıfätidä ortāqlārı ve bilimdān āşnālārini birtä-birtä ziyārät qılib, özlārı bilān birgä māÖlüm sıfätidä işgä başlāşlārini istāb ve bu işgä, bärçä ustādlārni kondirdilər. Māvlāvi Sāhib Osmān Hān, māÖlüm Umār Hān İşān, māÖlüm Ruzıqul Hān, Mirzā Qāsım bärk ve ... āynıksä, kız bālälär uçun, Bibi Hayrunisä, ÄÖyşä Bibi, Mullā Māhtābşāh kabı bilimdān Hātunlar bilān kādırlārini tākmiil qıldılar.

Erkāk bālälär uçun “ L(1)tāfāt” maktäbi ve kız bālälär uçun “ Cüvzcānān” maktäbini açib sınıf tāmiri tuzālgāñičä, yāğāçlārniñ kolgäsidad boriyā tuşāb, şāğırlārni yığıştırıp dārs bermāggä başlādılar. Bärçä hāq, yāşini toldirgān, aqıl ve esini bāşigä ālgān bālälārini ve kızlārini kelturib ātını maktābgä yāzdirdi. Bālälär ve kızçälär, şāvq ve zāvq bilān tuş pāytigāçä maktāb ve tuşdān kişin isä mäsıcıd imāminiñ yānidä dini sābāğ ālār edilär.

Elhān, qndāğ bolib dām ālmāğ ve tinçlāşmāğ firsāti tāpti. Uydä, birdānā sevgilisi Bāybāçä Hātun bilān, här yāqdān qısälāşib ve: “ Hānim! Oğliñiz YäÖqub Hān, sizgä qutlāvlārdän qısälāb berdi mi?” deb, sordı. Bāybāçä Hātun, çukur bir āh tärtib:

“ oğliñiz YäÖqub cān, kelgānidän beri hiç yaħşı emäs. Rāñi uçib qālgān! Bizgä hām hiç bir dārdini äytib bermäydi! Hättä, biz bilān hiç gāp qoşmāydi! Oğlimizniñ birdän-birgān nimä bolib qāldi bilmāymimān! Men hām sizni kutib turgān edim! Tezrāğ kelib oğlimizni tābib dāktārgä eltib, bir körsätsāñiz deb!..”

“ nimä bolgān YäÖqub’ni Hānim? Sāppä sāğ edi-ku men bilān kelgāndä?..”

“ bilmāymān ātäsı, bilmāymān!”

“ hayir, ertä bolsin körāmiz! Siz hāzır uzilib qaygurmāñ! Ertä örgāñib ālāmiz!..” deb, murāl berdi cān yoldāşı hānimigä...

Ägär ki yānu ālāvidä yānsān, dārdini hiç kim bilä ālmäs! Yüziñni guli solär! Dudāqlärin ve közlärin kulgini unutär. Taqdir şäppätlärinin dārdi, kollay-kollay yüziñdän ketmäs! Älbättä ki eŖşķ otiniñ uçķuni, tutiřķān nuķtısidān başlāb ucudiniñ maĝz-māĝzini yāķadi. Lekin hārārāti ve tutuni, yaķınıdāgilärni hām rāhātsiz etādi. Äslidä insān, suylādikān ve āytādikān sözläridān korā koorāĝ, içidä saķlāĝān sözläriĝä yāřiñān bolādi. Budāķ kiřiłärni, ĝāpurtirib emäs, cim turgān ekān ķulāĝ sāliiñ!..

Deñizdek sākın ve tolķınsız bir hāldä edi. Tofāndān elĝäri, deñizniñ turginlik ve sākınlik bir hāldä āliřigä uķřār edi veziŖyt.

Änä Hātun, keķā kunduz nābiräsi YäŖķub bālāniñ dārdini uylār ve tüřünär edi. Yä'ķub bālā isä cim ve undāķ em ve sim ki piķāĝ bilä āķā ālmāydi. Ärtiķ, ātāsi ve ānāsi hām ķidä ālmäs hālgä keldi.

Ertāñ nāniřtä päyti edi. Änä Hātun, āstä-āstä oĝli Elhān'niñ tāmigä bārdi. Elhān tāmđä ve oñigä dāstārhan tořālgān edi. Bāybāķā Hātun dāmlāñān ķāyni, lāķrā ve ķaymāĝni ālib kelturā ātibdi. Elhān, ānāsiniñ āyāĝ seslāri eşişib hezlāb turdi yerdān ve eřiķĝä kelib:

“ āsālām āŖliküm Änä cān! Hayirli tāñ, hoş keldiñiz! Bururiñ mānā bu yerdä otiriñ!” deb, ānāsini, öz yerigä otirĝızdi. Hāmā nersā tāyār boldi ve nānřtāĝā başlādilār... kop päytdān beri oĝli bilān birĝā nānřtä yemāĝān edi Änä Hātun. Elhān hām, yurt ve halk işidān fursāt tāpā ālmāĝān edi. Änä Hātun oĝligä bāķıb: “ āř bolsin Elhānim! Ŗoliñizĝä sāĝlik kelin ķızim!..” deb, ĝāpni āķti.

“ sizĝä hām āř bolsin Änä cānım!” dedi Elhānim.

İřtihā bilān nānřtāni āř ve nuş ķıldilār. Elhān, ārādä bir ānāsiniñ közigä bāķıb-bāķıb koyār edi. Nān yeyildi. Bāybāķā Hātun dāstaķānni yigdi. Bir piyalā ķāy ķoligä, bārib ķetrāĝĝā otirdi ve bāři egik teñlār edi ķaynānāsi bilān eriniñ sözlärini.

“ oĝlim!” deb, sözgä başlādi Änä Hātun: “ yurt ve torā işi ķutluĝ ve muķadāsdır; bilāmān. Halkniñ işlāri ve ķıyındıçiliklärini hām yeķmāĝ ve ķozmāĝ uçun korāřāsān; bu hām muķadās ve yaķři işdir. Buni hām bilāmān oĝlim! Toĝridir ki halkniñ dārdi bilān ārālāřib ketibsān. Birāķ, şu oĝliñ YäŖķub'ni, hālini hiç kördiñ mu? Bādaķřān'dān kelĝānidān beri, nimā bolĝānligi belli emäs bir veziŖyātdä, bālāĝinām. Älbättä ki bu cāvābnı, yālgız sendān emäs Bāybāķā Hātun'dān hām sorāymān!..” dedi.

Tag(ı)n, sāvıĝ-sāvıĝ ķarāb koydi kelinı Bāybāķā hātuñā. Bāybāķā Hātuni hār zāmānki kābi ķaltirāb ķorķıb turbedi. Birāķ, rāhāt edi. Ŗünke, keķā erigä, oĝli

YäŖŖkub'niñ hălïdän behs etgän edi. Deñiz hıylik Änä Hätun'niñ yüzidä, änä tofän turär mänä fırtınä kôpar käbi, bir häybät bär edi. Cudä ciddi edi ve sorämäggä däväm etti Änä Hätun:

“ YäŖŖkub meniñ näbiräm! Oğlim emäs! Tüşünärli mi? Näbirämdir YäŖŖkub!..” dedi tekrärläb.” sizlär YäŖŖkub'niñ ätä ve änäsi bolib biläsizlär mi vezi'yätini? Bäläniñ räni, kundän-kunä säpsäriğ särgayib ketäyätgän. Kundän-kunä yäğdek erib turgän! Hiç färx ettiñizmi? Äyt Băybăçä Hätun! Biläsän mi oğliñni dărdini?..” dedi.

Băybăçä Hätun bāşini kutārib “ bilämän Änäm!” dedi.

“ bilämän “ sözini kelinidän eşitgändän nări, tofän ve fırtınä turdi deñizdä. Tolqınlär ârğa-ârğadä tolqınib keläverdi:

“ mādām dărdini beläsän, meñä hām äyt qanı-çi nimä ekän bu dărmänsiz dărd?..” dedi.

Elhän, bir Băybăçä Hätun'gä qarär, bir änäsigä bākär edi. Tağın çıdä älmäy:

“ nimä dărdi bär Hätun? “ deb, sorădi Hätunidän.

“ sendän sorämädim Elhän cenābläri!” dedi Änä Hätun ve däväm etti: “ sen mäsuliyätiñ bāŖis, bāş tırnădikän pâyıtıñ yok bilämän!ämä şuni unutmä ki, sen bir kättä yurtniñ Elhāni ve ärbābisän! Bāşdä yurtiñ ve halkıñni, tāğın oğliñni üylä!.. “ dedi. Soñrä, bāşini hām tāşlāb çetkädä otirgän kelinigä qarădi. Băybăçä Hätun em ve sım edi. Änä Hätun, yenä kattıg bir häybät bilän oğli Elhän'gä: “ äğär ki oğlim ve ävlădim, mănä yurtdän, torădän, eldän ve tildän koprăğ muhim disän! Äyt mănä!?..” dedi ve aççıg bilän yeridän turib eşikgä bārib busāğadä turdi:

“ ertăğäçä sizlărgä fursät! YäŖŖkub'niñ dărdini örgänib meñä äytiñ! “ deb, etiklărini kiyib ketti...

Bulutlär kok yüzidä nārām, kimi bu yāk, kimi, u yāka ketär edi. Koyāş isä, Kîçik İmām tepălăriniñ yästıgıdän, yāñi bāşini kotārib belini rāslātbedi. Bărçä cānvārlär ve tăbiŖyät uyğāñän edi. Mulāyim şāmăllär isib, yāğăçlărniñ yăprăgläri bilän oynär edi. Kuşlär hām säyräb sāniyā- sāniyā yāl ve dāl älmăştırär edi. Supāniñ qaptălidän ākıb otădikän nehırgä tolib-tolib su ākar edi.

YäŖŖkub bälä, nehir'niñ kınāridä otirgän ve qolidä bir çop su bilän oynäb turgän edi. Äsl(1)dä, cısım ve cān bilän u yerdä edi. Lekin, hıyāli, äŖŖklive hoşı Părvānā'dä edi. eŖşkıni tüşünär ve yălgız uni oylär edi. Huddi telbălärdek özigä emäs edi YäŖŖkub...

Băybăçä Hätun, tāmıdän çıkııb u yāñä, bu yāñä bākti, birāk, YäŖŖkub oğlini körä älmădi änäsi. Soñrä, sekin-sekin tākşkar hävili sāri ketti. Tākşkar. Tākşkar hävili'niñ eşigidän

turrib, yaḥşi bāllāb qarādi tort yānigä. Közigä hiç kim körinmädi. Ve bie-ikki ādim ilgäriṛāḡ bārdi. Supāniñ ārḡasidān, ḡulāḡigä bir, ṣit-ṣit sesi keldi. Ses tāmān bārginça, közi oḡligä tuṣti. YäŖḡub bālā, ḡolidä bir çop su bilān oynāb otirgān..

“ nimä ḡılātiniñ oḡlim? “dedi. YäŖḡub bālā sālgina silcidi yeridān ve “ hiç! “ dedi. Yenä ḡolidäki çopnisugä urib oynāb otirdi.

Ānəsi Bāybäçä Ḥātun, āstäginä egilib: “ oḡlim! Señä nimä bolib ḡaldı? Bu kunlārdä ḡaysi nersä bolgān seña ṣekilli. Nimä uçun meña demāy turibsān! Äḡär sen äytmäseñ, men hām seniñ ḡayḡuñdān kāsāl bolāmān oḡlim! Ātāñ ve Bibi Ānāñ hām ḡayḡu içrālār. Dārdiniñ ätmäseñ, yaḥşi iş ḡılmāgān bolāsān. Söylä oḡlim! Äytgin bālām cānımgä! Äytgin ānāñ orgilsin!..” deb, yālvārdi (zāri) YäŖḡub’gä.

YäŖḡub’niñ ikki közi, nehirdān āḡıb turgān sugä edi. Ḥolidägi çopi bilān oynāb otirdi öz bāṣigä. Hiç sesi çıḡmädi ve cāvāb hām bermädi.

“ oḡlim! Ḥaçāñäçä mundāḡ yākkä ve yālgız ḡalıb telbādek otirāsān? Äytgin dārdiniñ ānāñgä!..” dedi yenä. YäŖḡub bir āh tārtib: “ yoḡ ānā cān!” dedi ve dāvām etti: “ bir dārdim yoḡ! Bolsä sizgä äytmäy, kimgä äytärmān-ku ānām! “ dedi ānāṣigä.

Ānəsi, āzginä oḡliniñ yānbāṣigä toḡri silcib, ḡollāri bilān oḡliniñ çenāsidān tutib egik bāṣini kotārdi. Oḡliniñ ḡāhvā közlāriñiñ içigä tiklāb qarādi. Birinçi märtä edi ki ānā ve bālā, munça yaḡındān bir-birāvlāriñiñ közlārigä bāḡar edi.. birdān:

“ meniñ ḡāhvā közlik oḡlim! “ dedi ve dāvām etti ānəsi: “ seni ḡndāḡ ḡılsām dārdiniñ meña äytib berāsān, hā cānım oḡlim? Tiliñ yālgān äytib dārdiniñ yāṣurāsā hām, közlāriñ yāṣurmāy turgān dārdiniñ oḡlim!.. mānā közlāriñ, hāmā nersāni māñā äytib turgān-ku tāṣ yorākli oḡlim! Äytgin ānāñgä dārdiniñ! Äytgin ānāñgä yāñuñni oḡlim!..” deb yālvārā verdi.

Yuḡāri kok yüzigä qarādi ve çuḡur bir nāfās āldi. Undek bir nāfās āliṣ edi ki, goyā; yānib turgān baḡridäki u yorākniñ, sāvitmāḡ uçun āzzānça kop oksicāñā ehtiyāci bār edi. Em ve sım boldi neçä sāniyā Bāybäçä Ḥātun. Közlāri yāṣ bilān toldi baḡri kābāb ānāniñ. YäŖḡub bālāsini buhāldä körginça, uni hām közlāri yāṣlāndi. İkki közi yāṣli, bir-birāvigä bāḡtilār ve bāḡıṣtilār. Ārtıḡ közlār ḡāourār edi dārdlāni. Köz yāṣlāri, ṣāvillāb yüzlāridān āḡıb ketāverdi...

Biriginä bātib ḡadāldi ṣekilli YäŖḡub’niñ yorāḡigä. Birdān birgä çıḡıllāb: “ tegmāñ meña ānām! Ḥoyiñ meni öz hālımgä ānā cān!.. “ dedi yıḡlāb.

“ mundān kop üzmāḡiñ ānāñni oḡlim! Bilāsān! Sen uçun āyāḡdā turibmān! Äḡär ki mundāḡ ḡılsāñ āyāḡdān ḡālāmān oḡlim!..” dedi ānəsi. Yenä bir cım cırtlik boldi. YäŖḡub’niñ közi, yenä nehirdäki āḡıb turgān sugä edi. Bu märtä ḡolidäki çopni ḡattıḡ-

qattıg sugä urär edi. Änäsi bir neçä daqıqa, gäh ogli YäÖkub'gä gäh uniñ sudä balläb yätgän nuqtägä. Bir päyt änäsi:

“ söylä oğlim qärä sävdämi dardıñ?.. “ dedi.

“ qärä sävdä..” sözini eşitginçä, qol äyägü şävşäb ve sustäyib qaldı YäÖkub'ni. Qolidägi çop, nehrgä tuştı ve su aqıbtıb alib ketäverdi çopni...

Änäsi täpib aldı oğliniñ dardını ve: “ oğlim! Çopiñ tuştı nehrgä! Äqıb ketäyaptı, qoymä bärıb algin! “ dedi. YäÖkub bälä, çäräsiz ve cım cırıt..

“ nimä uçun tuşirdiñ qoliñdän çopiñni oğlim?” dedi. YäÖkub hoşsiz käbi edi. Änäsi qolını, oğliniñ yelkäsigä qoyıb: “ heyy! Çopiñ tuştı oğlim! “ dedi. Yenä YäÖkubdän ses yoq.

Qärä sävdä sözini eşitginçä tuşirdiñ! Şundägmı bäläm? “ dedi änäsi.

YäÖkub huççät äyägğä turdi otirgän yeridän. Qaçmäg keldi içidän, kaçmäg, kaçmäg, kaçmäg... tä uzäqlärgä kaçmäg. Hiç kim bolmägän bir yergäçä... bolmäsä Pärvänä'niñ yänigäçämi kaçmägçi edi?...

Änäsi Bäybäçä Hätun, ärqa- ärqagä sorämäggä başladı. Ogli YäÖkub, ter içidä şip-şittä hol bolib qaldı huddı şahin päncäsigä tuşgän bir quş käbi. Çäräsizlik, dünyädäki eñ yämän nersä bolışını örgänib aldı YäÖkub.

Änäsi Bäybäçä Hätun'niñ häm, eñ äz öziçä çäräsiz bolışını körginçä, qävirildi YäÖkub'niñ yorägi. Änäsinı munçä şıkäncä qılışgä haqı yoq edi. Yäñusiniñ, eÖşqiniñ häm mundän kop yäşurmägdä bir fäydä ve yäräri bolmägänini bilär edi. Yergä qaräb uyälmäggä başladı. Ärtük, här nersäni söyämäggçi edi. Yıglädi ve közläriniñ yäşı bilän, başını kutarıb änäsigä qarädi ve öziñi änäsinin quçägigä täşlädi. Başını, änäsinin koksäyigä qoyıb hugir-huñir yıglädi ve : “ änäm “ dedi. Yenä “ änä cänım “ dedi.

“ söylä oğlim! Äytgin dardıñni, ey dardlı oğlim! Başımniñ täcı cänım oğlim äytgin!.. änälärdän hiç nersä yäşürilmäydi oğlim cänimgä! Señä bergän aq sutimniñ hurmäti uçun äyt! Keçä täñ ätginçä sen uçun rähät yätmägän ve uyquni közlärigä häräm qılğan änän uçun äyt dardıñni oğlim!..” deb, oğlinı bağrigä basıb yälvärdi.

“ yäñulikmän änäm!..”

“ kimgä oğlim?”

“ Pärvänä'gä änäm!”

“ kim u Pärvänä degäniñ oğlim?”

“ Lälä Ägä'niñ qızı!..”

Bu cävābni kutmäs edi ānəsi. Eşitär eşitmäs, tili tutilib qāldi Bāybāçä Hātun'niñ. Guñ ve lāl bolib qāldi birdän-birgä. Undāq bir cım boldi ki; bu märtä, ānäsiniñ buyni şälqa tuştı. Üylāv bātlağıgä çomdi... bätti... yitib ketti...

Söz, āğızdän çıqğändän kiyin şämälgä qoşıladi. Artıq başkasiniñ eşitmäyişi mümkün emäs.

Yä qub, här nersäni ānäsigä äytib berdi. Gäp, Ānä hatun ve Elhān'nniñ hām kulāğıgä bārdi. “endi, Ānä hatun yerni kokgä ve kokni yergä urib tontıradi. “dibān bārçä, kıızıl bir kıyāmätniñ qopişini kutib turgān edi. “pärilärgä uşşāğan kıız turib, hālā Särpuldek gulistānniñ bināzāzir gulläri ve uşbu qāf diyāriniñ āsil ve guzāl kıızlārigä qahāt kelgān yoq hālı. Ālib ācāmniñ kıızıgä mi uylāntırāmān!” deb qutrāşini kutār edi, hāq, Ānä Hātunniñ.

Birāq, hiç qaysisi bolmädi. Bārçä uluğvārlār toplānib yığıldılar. söz, Ānä Hātun'gä berildi. Bārçäni, bir qorqu bāsgān edi. Ānä Hātun, yüzini ve tāvruni hiç bozmāsdän:

Qarā sävdāniñ nimä bolışini bilmäs bir kişi emāsmān! Bu mäsälägä isä, men qarışmāsmān! Muni bilin! Qandāğ ve nimä qılmāğ keräk bolsä, Elhān cinābläri ve uluğvārlār bilädi!” dedi ve başqa gäpürmädi.

Elhān ve uluğvārlār, ikki ārä bir dārädä qālgān edi. “Yağub'niñ qarā sävdäsi mi? “yoqsä “Türk toräsi mi “

Goyā içi yilān ve çiyāndän tolā bir quduq bār edi. Bir qoli bilān quduğniñ läbidän tutib āsilib qālgāngä uşşāb “ān tuştım! Mānä qoptı qolım! “dibān, huddi yıqılar kabi edi. Här yāngä bāqıb çığıllār ve häyqırār edi yārdām dib. Qollāriniñ küçi ve quvāti tukānmāsdän, tezrāğ birtāniñ kelib qolidän tutib qutqārişini istār edi Yağub hām.

Millet isä toräläridän vāzkeçmäs, Yağub hām Pärvānā'sidän. Millet, toräsidän vāzkeçsä hām Ānä Hātun vāzkeçmäs edi... Ānä Hātun vāzkeçgunçä, millet bir nersä qılā ālmäs ve deyālmäs edi. Bu mühim şart ve qurāllārniñ bārçäsini Yağub bilār edi. Bulārni bilgāni uçun, quduğgä mānä tuşä yāptı mānä tuştı bolib turgān ādām dek umidsiz ve intıq int(i)zār qortılışini kutār edi. Ānä Hātun, Elhān ve milletdän çıqadikān fäysäläsini kutib turgān edi. Şu säbäbdän cımlıgıgä hākım bolib turgān edi. Lekin, Ānä Hātun hāzır gäpürmäsä hām; ālbättä gäpürädikān pāyt kelgändä, äytädikān kop gäplār bār edi. Ānä Hātun, meveni yālāsıdän hām termäs edi.

Ānä Hātun, Türk toräsigä tuz ve toprāğ qondirmäs edi. Hiç kimniñ āğzigä hām tuşırmäs edi toräsini. Yağub isä bir üylāv içidä. Ket-ketä ārrıqlāb közläri çukur bolib, yemāğ ve içmädän qālgān edi.

Pärvänä'gä bolgän eş q ve sevgisidän bärça habär täpgändäy edi. Ve zätän, e şq oqı koksäyigä tekğändän beri, yorägi ve butun cānı zunqıllāb āgriyer edi. Qol ve āyāğidā küç, quvāt ve tezäsida mādār qālgän yoq edi.

Bāybāçā Hātun, oğli Yağub'niñ tāmānini tutsā hām, bir fāydäsi ve yāräri yoq edi. Yāngulik bir ānā yorägi, oğli bilān birgä yānib qāvurilār edi. İçkäridā ve tāşkaridā, uydā ve tıydā, hiçbir yerdä huy ve hāsiyāti özgärmägän bir Ānā Hātun... bärçā Hātunlār, Bāybāçā Hātuniñ yānidā yıgılıb dārdigä ortāq bolmāğçı bolsālār hām, bu mäsälā toğrisidā ulārniñ qolidän hām bir nersä kelmāsligi ānıq belli edi. Hāmā, Ānā Hātun'niñ: “Pärvänä'ni āldim ketti Yağub bālāmgä!” deyişini kutib turgän edi. Birāq, Ānā Hātun bu işgä yaqınlāşmādi. U yaqınlāşmāğınçā, ne uluğvārlār, ne Elhān cenāblāri bu işgä cāsārāt qılābilā edi. Çünkü, aqıbat Ānā Hātun'niñ pārtlāşini bilār edilār...

“ Bu kör tugundni, uluğvārlār ve cenāblāri açılsın!” digän edi. Fağad, gāpi bu mānāgä emäs ediki olārning tāmānidän fāysälā bolgän hār gāpgä, Ānā Hātun cım turār edi. Hälā: “ mānā āçtik tugundni!...” disālār, songrā köring ki nimā bolār ve bāşqa qançā körtugundlārni ulārniñ onigä quydi. Ānā Hātun...

Bärçā millet, iş küçini qoyib Yağub'niñ qarā sävdāsini tüşünmāğ bilān särgärdän esi. Yağub'ning pärvänä'gä qarşı bolgän qarā sävdāsini qızlār eşitginçā; bärçā yurt qızlāri, miyelārigä mārmi yegāndek bolgän edilār. Āyqız eşitib közi qarardı ve bāşi āynālib yekılıb qāldi...

Kunlār otgunçā, qızlārniñ Yağub'gä qarşı bolgän eşq ve sevgilāri, qayğugä ve şafaqatgä ozğardı. Ārtıq bärçäsi istār edi ki Yağub, Pärvänä'sigä qāvuşsin...

Mäsälā cüdā çätın ve āğır edi ālbättā. Yā bir insān ölar edi, yā dā bir torā. Bärçā gāngs ve gol edi. Hiç turmāsdän, yoldā bilā qoşıq oqıb yurādikān Şāhpisānd hān, cımlāşgā ve tilini yutgän edi. Qoşıq āytārni u yāqa qoying ki, hättā gāpurmās bolgän edi. Qa yāqa ketsā dāmboräsi qoynidän tuşmāğän Mirzā Nemātullāh, ārtıq ğıjāğini mıhgā āsib qoydi. Hār gāpdän bir gāp çıkārgän Sādıqbāy Hānkeldi, tilini yutti. Qahqālāri ve hāzıllāri eksālmāğän Qasāb İbrāhim, hiç kim bilān gāpurmās boldi. Bärçā yurt boyıçā, bir yās ve mātām bār edi goyā. Hār tāmān em ve sim edi. Quşlār bilā säyrāmās, hūrāzlār bilā kıçkırmās edi...

Mullā Hādım'ni, bir üylāv bāsgän ve çukur bir tüşünçā içidā edi. “ vāziyāt munde k qāliversä, bu milletning hālı nimā blār ekän?” deb. Ālbättā ki Yağub'ni, bu hālı. Azrāyiil qoligä täpşirä ālmās edilār. Bāşi ğıç, uydän çıkıb Üç Huvācā sārı cuādi. Āşnāsi Qāri Āzimi Üç Huvācā'dā otirār edi. Elhān, bir nersä demāğçı ve bir nersä toğrisidā māslihāt ālmāğçı

bolsä, bu ikälä uluġvârdän birtäsini çağırâr edi. Taġın biri kelib başkasini âlâr ve birgä bärâr edilâr Elhân'niñ huzurigä.

Särpul'dä, bu ikälä buyuk şahsiyät bir ârägä kelsä, “ Hızır ve İlyäs häzrâtläri birläşti!” deb, äytâr edilâr. Bu uluġvârlärgä hâlk işänâr edi. Bu ikäläsi, bir iş qandâq başläbnib qandek bitâr edi; yahşı bilâr edilâr...

Mullâ Hadim ve Qari Äzimi, ästä ästä Üç Huvacä mäscidiniñ bärändäsigä bärib otirdilâr. Ve başlädilâr uylâb gäpurmäggä:

“ hürmätli Qari cän!” dedi, Mullâ Hadim ve däväm etti: “ bu yärägä näştâr orilmägçi bolsä orilsin artıq! Keç qalışdän qorqamân!..” dedi.

Bu ikälä uluġ şahsiyät, el âräsidä ve yurt tinçligidä şaşilinç ve qayġulik bir musibät täpilgändä, nimä qılmäg keräk bolġanini, bir iş ve mäsäläniñ qandek hâl qılışdän ve çozışdän mäsuul edilâr. Çünke millet, bu uluġläрни här dârdlärigä därmân bilâr edi. Bu uluġläрниñ kutärä älmidikân ve täşiyä älmidikân yukläri, qayerdä isä yoq kâbi edi. Hâlk, bu täbärrukläрниñ haqıdä mundâq tüşüngändän näri, därmäni täpilmägän dârddän häm bu ikäläsinä mäsuul tutâr edi. Bu uluġ şahsiyätläر häm bilâr edilâr ki, hâlk:

Mullâ Hadim bilän Qari Äzimi istäsälär, bu iş su dek hâl bolib qälärdi!” äġär ki bir iş bolmäy qälsä, “ ulär hâhlämägängä ki, bu iş bolmädi!” de bätâr edilâr. Mullâ Hadim'niñ häm mänä şundäg gäpläрниñ aqıbat ve üylävi bäsġän edi. Şu uçun, Qari Äzimi bilän bu märtäki körışmäsi ciddiräg edi.

Bir qolarigä sälläläri ve başqa qolları bilän gäh başlälerini tirnâr edi, gäh saqällälerini silâr edilâr. Dämi säät, sällälälerini gäh qollarigä âlâr edi, gäh başlärigä qoyâr edilâr. İçlälerini, goyâ bir qurt kämirädikân dek bir tälâş ve väsväsä içidä edilâr. Bir mähäl: “ Qari ortâq!” deb, däväm etti Mullâ Hadim;

“ hâlk bilän ärbäbläleriniñ huy ve hıslätini yahşı biläsi? Kättä ve kiçikniñ äġzi qurisin! Täġdän täş yumäläsä, bidän bilädilär!..” Mullâ Hadim bilän qari Äzimi istäsälâr edi bu täşni turdiräâ edilâr!” deb, gäplälerini äytib qoyädi! Milletni kondiriş häm cüdä zor ve kıyind iş ekän-dä Qari cän! Äġär ki bu Yaġub, Ällâh qorisin qarä sävdädän ölsä, közimizni oyib başimizniñ miyäsini hâmlä yeyedi bu millet! ” Mullâ Hadim bilän Qari Äzimi, zätän Yaġub'ni yahşı körmäs edilâr. Ölişini, olâr istädi!” deb, äytädilâr! Biläsiz ki hâlk, kim zor işlärgä cähil qälädi ve başläri açılmäydi. Täġın miyäläri qandäg ve qançä işläsä, uşandäg yuläydilär... hälä, ikkävimizniñ häm boy qızlärimiz bär-ku! Sizniñ qızıngız änä Tomäris ve mening kızım Turkân Begum'ni äġızlärigä saqızdek çäynäydilâr. Qızlärimizdän gäp ustidä gäp çıkarädilâr. ” Yaġub, änä Tomäris kız bilän ve yä Turkân

Begum kız bilän uylänmäg hähhlämäginçä, mänä şundäg bolär edi-dä bu iş” deb, äytädilär. ” Qari Äzimi ve Mullä Hadim hähhläsin dä bu iş bolmäsin? Acäb!..” deb, tentägimizni çıkärädilär. Ägizläridän çıkқан gäpni, kulägläri eşitmäydi-ki Qari cän!.. nimä eşitsälär işänädilär sâf ve sädä milletimiz. Yetär ki kuläglärigä bir gäp bärsin. Gäp bärsin dä, Hudä kılsın ki toğri bärsn ve yä yälgän; färq kılmäydi ulärgä... bir körämiz! Bir yälgän çıkärib, ungä özlärini işäntirib, hättä men ve sizni häm işäntirädilär. Tağın bir kun, ”hey ki fursät qolimizdä ekän, bir tāmān kılmädik şu mäsäläni!..” deb, äfsuslänämiz ikävimiz...”

Qari Äzimi’niñ közläri qāndek kızärgän edi uyqusizliktän.

“ toğri äytäsiz Mullä Hadim dostim! Sizdän bukungäçä nätoğri gäp eşitmädim!” dedi, Qari Äzimi.

İkäläsi çärçägän edi. Ästäginä yānbāş bolib tirsäklärini yergä täyāb ufuklärgä tikläb qarädilär. Mäscıd bärändäsiniñ çatıgä qarädilär. Yäğäçlärgä qarädilär. “ hey hey! Nimä kılsäk endi?” deb, öz başlärigä gäpurär edi.

“ qārā sävdä gamidän, özimizni bilä unuttik Mullä Hadim ortāq! Qarigän, sāç ve saqālımız āqargän bolsä hay-ku, āhı biz häm insānmiz-yu! Biz häm qayğulanāmiz! Biz häm yānglišliklärgä tuşib hatā kıla ālāmiz!..” dedi, Qari Äzimi.

“ siz āliñ bu gäpni milletgä äytib, ulärni kondiring! Bu mäsälä yüzidän iş ve kuçdän qaldik. Halkñiñ bāläläri mäktäbdä nimä kılib yurgän? Habärimiz bilä yok! Gärçe başqa malımlär bär, āmā butun işläрни ulärgä yuklämäg häm yağşi emäs!..” dedi, Mullä Hadim.

“haq sizdän Mullä Hadim cınābläri! Qılıç yāräsi ālgän bir kişinin, başidä otirib munça yığlaşilmäydi! Yağub’niñ başidä bu kungäçä otirib yığladik goyā! Esimiz qurisin! Yāräsini orāb pānsmān kıliş ve qānini tāhtātış hiç esimizgä kelmäğän ekän-dä hä!!”

“ toğri äytäsiz Mullä Hadim! Ortāq!” dedi Qari Äzimi ve dävām etti: “ mudāhlä kılmāsäk qāni āqıb-āqıb tugäydş. Tağın, Āllāh qurisin ölib qālādi! Nāştār orāmäg keräk! Nāştār orāmäg keräk-dä kim orādi bu nāştārni?..”

Mullä Hadim çukur bir uff tärtib: “ bir yändän torälär, başqa yändän Yağub! Toräni mi Yağub’gä qurbān kılaylık? Yoksā, Yağub’ni mi torägä?..” dedi. h

Bu sorunu eşitginçä, em ve sim boldi Qari Äzimi. Mullä Hadim häm cım cerit... uçu täpilmäs bir kälāvā bär edi. Hiçbir türlik āşilmäs tæg ve taşlar bär edi ongläridä. Yānbāş hāldän turib otirdilär. Äyāğläринi koksäylärigä toğri tärtib, ālın (pişānā)läринi

tizälärigä koydylär. Çäräsizlikniň song aşämäsigä bārgān edilär. Mullā Hādīm’dān bir cāvāb kutār edi Kāri Äzimi. Ses çıkmāginça āhır sorādi:

“uylāb tāptizmi birān yol Hādīm sāhib?” dedi.

Mullā Hādīm ve Kāri Äzimi, bir işniň karşısidā özlärini munça kol ve äyāğı bāglik ve çäräsiz his etgān yok edi. Başlärini tizäläridān kutārib, köz-közügä keldilär. Bir-birävinin közügä yahşi tiklāb bāktilər. Bu undān, u isä mundān bir yol tāpişini kutār edi...

“ bir yol” deyer edilär. “ bir yol... bir yol...”

Bir çukur nāfās ālib, yenä közläri ufuklārgä tikildi. Bir çumçuq, päşä hān yāgāciniň yäläsigä kelib kōndi. Gāgäsi (noli)ni yälägä urib cuq-cuq kılā verdi. İkki çäräsiz ulugvār, undek bir hālätgä tuşgān edilär ki, hättä uşbu kuşdān bilä çärä kutār edilär. Bāktilər... bāktilər... ve nāçār bir şākildä bākar edilär...

Bir yol tāpilsä edi, bir yāhtilik közlärigä tegsä edi. Bir kuş, bir çumāli, bir ārı, bir insān ve yā bir mālīk... bir yol körsätsälär edi artıq...

Undek bir päyt edi ki dunyā tuhtgān. Şāmāl isimās, bulutlär kok yüzidä hārākätsiz bir hāldä edi. Bärçä yurt cım cırtlık. Elniň, kättä kiçiginiň kulāğı hām ulārgä. “ bir yol... nimä bolādi bir yol!...” deb, uff tärtär edilär. Bir päyt “ Mullā Hādīm ortak...” deb, başlādi gāpgä Kāri Äzimi:

“ Mullā Hādīm dostim! Menimçä, şu yurtimizdäki acāmlär, neçä yıldān beri şu yerdälär, şu şehirdä bizlārgä kelib sığıngānlär! Biz özimiz istädik ki, şu yerdä kālīb kettilər. Ğarib bir halk ve öz işlāri bilān särgärdān. Kaysi bir yāmānlıg körmädik bu kungāçā! Bizniň torāimiz ve yorāimizgä hām karşı emāslär! Mānā şu yurtgä tuğılib päydä bolgān bāläläri, bizniň bālälär bilān, bir rāng ustibāş kiyādi. Bizniň oyunlārimizni oynāydilər. Hättä, āramizdä kop fārķ hām körmāymān şu vaķt ve şārāyitdä! Birāk, eng mühim ve kättä bir fārķ bārdirki, ulār acām, biz isä Türkmiz!...”

Kāri Äzimi bir gāpni munça uzātīb ve sözüb etmās edi. Bir cümlä bilān hulasä kılār edi hār turli sözni dimāgçi bolsä. Ägär ki bir gāpni, munça tiliniň uçidä ānāltirib tursä edi, mutlak bir tüşünçäsi bolā ālär edi. Mullā Hādīm dārrāv sezib āldi:

“ korpāñiz uzun söziñiz kıskā bolsin Kāri Äzimi cenābläri” deb, dāvām etti: “ acām milleti bilān, dostligimizni bir toy ārķali koprāg yākınlāştirāylik ve küçlāndirāylik! Älbättä, torälärni bozib bir şākildä emās bālkim, torälärimiz ve yorāimiz çāvkatidä. Zātān torāimizdä, dostgä dostlik körsätmāg kānuni bārdir! Yenä hām, torāimiz uçun kılğān bolāimiz bu dostlikni... bārib Pārvānā’ni sävçilik kılāimiz Lālā Ägā’dān! Yeri kelgāndä

ātälärimiz ve äcdädimiz hām kılgän-ku şundäyin huvişdärlikni?! Sälcuqılär, Timurilär, Bāburilär, Osmānilär... dost devlätlärdän, oğıllärini acām kızlär bilän uynältirgän-yu?..”

“Änä Hätun nimä deyädi bu işgä?..” dedi Mullā Hādım.

“ sāvçı bolib bārämiz! Tā ānık bir cāvāb ālginçä, gäpni açmāy sır saqlāymız! Bāşqa uluqlärniñ hām hābäri bolmäsın bu gäpdän tā bir päytgäçä. Yālgız, Elhānimiz bilsä bolädi! Men ki bāşqa bir yol tāpālmädım Mullā Hādım dostım! Ägär ki siz bāşqa bir yol uylāgän bolsāngiz äytib qālın!..” dedi Qāri Äzimi. Mullā Hādım hām bu fikirni qābul kılgängä uşşär edi.

Ästäginä: “ men hām tāpālmädım!” dedi ve “ mengä, sizniñ bu fikriñiz cüdä maqul keldi ortağ! “ dedi.

Uşä kun, keç qālmäsdän mänä şu ortağ fikirlärni Elhān bilän mäşvärä kılış uçun Elhān’niñ yānigä bārdilär. Ve Elhān’gä : “ bu gerdäbdän çıqışniñ yālgızgına yoli, mänä şu iş!” deb, fikirlärini açıqlāb berdilär. Elhān, bu ikälä ustād ve uluğvärniñ ālgän täsmimlärini hiç qaçān rād etmäs edi. Songrä Elhān buyuruğ berdi:

“ ertälāb üç kişi sāvçilikgä bāriñlär” dedi. Bu işdän Yağub’niñ bilä hābäri bolışını istämäs edilr. Äğzi āçılmäs sır sänduqçäsi bolgän Ustā Hānkeldi Bāy’ni hām yānlärigä āldilär. Ustā Hānkeldi Bāy, bu tākليفni eşitgändä, bāşidän tirnägigäçä cimmillāb ketti. Älbättä, Änä Hätun’ning häybätidän qorqıb ketti birdän-birgä. Bir neçä daqıqa koñılsız ve yoräksiz cāvāblär qaytarmāggä bāşladi uluqlärgä. Songrä: “ Mullā Hādım ve Qāri Äzimi’niñ bāşigä nimä kelsä, meni hām bāşimgä kelär ekän-dä! Men bu ikki muhtārām şahsiyätän nimä kopligim bār?..” deb, birgälärigä qoşildi.

Ustā Hānkeldi Bāy’niñ mäsläki, yāğ çıkārädikān cāvāz ustāligi edi. Butun yurttäki yāğ cāvāzlärini Ustā Hānkeldi Bāy tozätib ve qurib berär edi. Şu mäsläk bāis, Särpul şehri, hättä qoşni şehirlärgä bilä tāniyär edi Ustā Hānkeldi Bāyni. Cüdä hālim hoş täbiyät ve här kim tāmānidän sevilgän bir şahsiyät edi, Ustā Hānkeldi Bāy. Bärçä yurt hāqı, ägär ki hayir işlärigä ustälärini qoşmäsä, bir kāmçilik his etär edilär. Sāvçilikgä ketädikān kun, ägär hāq, bu üç uluğ insānni bir ārāgä körsälär, hālā Ustā Hānkeldi Bāy’niñ hām bu ikki uluğvärniñ yānidä körsä edi: “ bunlär sāvçilikgä ketäyātgan!” deb, şubhālänär edilär. Bu yüzdän, Ustā Hānkeldi Bāy, kuçä eşikdän kirär kirmäs: uluqlärgä bāqıb: “ uluqlärim! Änä Hätun közimgä körinä yāpti!” dedi. Qāri Äzimi: “ sākinläşin ustādim!” deb qoydi.

Sāvçilärni, mäydändän ilk Pārvānā körib qālqı. Lālā Äğāniñ ustidägi iş kuylāg, tel ve qarä girisgä buyāngän edi. Qolläri ve bet-bāşi giriş bilän brtä edi. Mutärini tāmır etgän. Şu bāis, çärçäb mäydändäki supädä uqlāb qālgän ekän. Pārvānā, ātasi Lālā Äni nuqqılāb

uygätti. “ âtä! Hâ âtä! .. turiñ! Türk uluğläri kelibti!..” deb, äytäverdi. Közlärini zor bilän açtı Lälä Ğä Ğä uyğudan. Uç kişi Türk uluğvârini uyidä körğinqä şaşib qaldı.

Ustâ Ğänkeldi Bâi bilän tanişligi bâr edi Lälä Ğäniñ. Birâq, Mullâ Ğadim ve Qari Äzimi bilän yağından tanişğani yoğ edi. Yâlgız, uluğvâr şahsiyâtlâr bolğänlärini yağı bilâr edi.

Sälâmni, Ustâ Ğänkeldi Bâi berdi: “ sälâm aliküm Ğalifâm!”

“ aliküm sälâm ustâm!”

Lälä Ğä turib qol uzätmâqçı boldi. Lekin qollâri tel ve giriş bilän birtâ bolğani uçun: “uluğvârlârim! Siz tângâ bârib utiriñ! Men bet ve qolimni yovib ustimni älmâştirib kelâmân!..” dedi. Tägin Lälä Ğä, qızı Pârvânâ’ğâ ses çıkârib: “ Pârvânâ qızım! Mehmânlarimizni tângâ utirğız! Men kelâmân...” deb, şaşılınç bilän duş alib usti-bâşini älmâştirib, kop päyt otmâsdân tâmdägi mehmânların yâniğâ kirib keldi. Mehmânlar bilän quçağlaşib qaytâdan sälâm qilib körışti.

“ Ğoş kelibsizlâr! Sâfâ kelturibsizlâr!” degândân nâri, bârib yergâ otirdi Lälä Ğä.

Lälä Ğä şaşkinlik bilän: “ uluğlärim! Meni keçiriñ! Sizlâr özlâriñiz kelib zâĥmâtğâ qalibsizlâr. Äytib yubârsâñiz edi özim çâpip kelâr edim Ğizmâtğâ!” dedi.

“çâyiñizni içmâğ uçun keldik Ğalifâm!” dedi Qari Äzimi.

“ undâğ bolsâ kopdân kop Ğoş kelibsizlâr! Şâraf berdiz bu Ğarşbânâ kulbâmizğâ Ğurmâtlık uluğlärim!..” deb, cud Ğursândlık bildirdi Lälä Ğä.

Kiyin Mullâ Ğadim, iş kuçdân sorâb turdi. Yoldân, hâvâdân, mutârdân ...

Songrâ, sözini Lälä Ğä aldı. Hiç nâfâs älmâsdân gâpurâr edi. Ğuddi mutârgâ rez bergândeğ. Hâr tāmândân ve hâr toğridâ gâpurâverdi dâm älmâsdân. Qançâ bolsâ hām, “ Mâyñâĥel” deb taniâr edi Lälä Ğä. Bu yüzdân u muqasır emâs edi bundâyin ezmâ Ğuyidân...

Qari Äzimi, Mullâ Ğadim’ğâ ve Mullâ Ğadim isâ Ustâ Ğänkeldi Bâi’ğâ, köz ve qâş bilän işârâ qilib turâr edi, asli gâpdân söz açılındib. Ustâ Ğänkeldi Bâi hām fursâtñi ballâb turgân edi. Äğâr ki Lälä Ğä gâpurğinqâ bir nâfâs âlsâ, dârrâv ârâğâ kirib gâpgâ başlâmâğçı edi. Nihâyât, bir nâfâs aldı Lälä Ğä ve Ustâ Ğänkeldi Bâi buni fursât bilib:

“ Ğurmâtlı Ğalifâm!” dedi ve hâzillâşib: “ sormâdiz, şu Türk uluğläri nimâ uçun kelğänlâr deb?..” dedi ve kulimsâdi.

Lälä Ğä birdân: “ uzır tilâyman uluğlärim! Keçiriñ meni!” dedi.

“ âstağfurullâh! Ällâh keçisin bârçâmizni! Çunki keçiriş yâlgız ungâ mağsusdir!” dedi, Ustâ Ğänkeldi Bâi.

Mullā Hādım başladi sözgä: “ hürmtli dostımız Lālā Āgā! hürmätli ħalifäm! Biz, sizniñ yāniñizgä dostligimizni küçlätiriş ve kuvätländirmäg uçun keldik! Bälkim biläsizdir, Mullā Hādım söz uzätmağını sevmäydi! Uzun kıسانیñ ħısası şu ki, bizgä bir şām bār, sizgä bir pārvānā! Başka bir tābir bilän, sizgä bir āy bār bizgä bir kıuyāş! Keçä ve kundozimizniñ dāymāyaruğ ve yāhti bolib turuşı uçun, bu yurtniñ āsmānidä, hām āy ve hām kıuyāş ikāvinin nuriğä ehtiācımız bār. Endi isä, biz üç kışı, Āllāh’niñ āmri ve Pāygambār’niñ kıoli bilän sizniñ Pārvānā kıızıñizni, Elĥānimizniñ şām yānglıg oğli Yāqub cāngä sāvçilik kılmäg uçun ħuzuriñizgä keldik! Āmācımız dostligimizni küçlätiriş! “ dedi.

Pārvān kıız, çāyni dāmlāb täyārlāb keldi ve birbir piyālā çāy suzdi mehmānlārgä. Pārvānā, uluğlārnin ilk körişgä sāvçilikgä kelgānlārnin tahmin etgān edi ve nihāyāt toğri çıktı tahmini.

Lālā Āgā’niñ, közi tuşālgān gilimning naķşāsıgä edi. Em ve simlik bār edi bir pāytgäçä tämdä. Tüşümdi, üylädi ... ve üylär edi... songrä isä, Ustā Ĥankeldi Bāy sözgä başladi ve sessizlikni bozdi.

“nimä munçä tuşınāyāpsiz ħalifäm? Yaĥşı niyāt ve yaĥşı murād uçun, munçä üylāb yātmāñ hey!.. biläsiz, Ustā Ĥankeldi Bāy sāvçilikgä kelsä, işini bir yāķıg kılmāsdān ketmäydi! Hälä-hälä, yānid Kıāri Āzimi ve mullā Hādım hām bolsä, kıurtilä ālmāysiz ħalifä cān! “ dedi hāzillāşib.

Lālā Āgā çukur bir nāfäs āldi ve kıolidäki piyālāni yergä kıoydi.

“ hürmätli Elĥānimizniñ gulāmi ve ĥādmi bolmāğni şārāf bilāmān! Bu istāklāriğä, men ve āilām lāyık emāsmız! Undān utā, bizniñ hām siz kābi torālārimız bār! Bolmāsä Pārvānā’ni, öz kıolim bilän eltib Elĥānimizniñ eşigidān kıoybārār edim! Yālgız, bu kıızım Pārvānā’ni, ākām Kıand Āgā’niñ oğli, Dil Āgā’gä nān sindirgānmız! Kıand Āgā ākām hām, şu kunlārdä kelib Pārvānā’ni kelin kıilib ālib ketmāķçı. Yoksä, Elĥānimiz uçun boynim kıldān māyin ve incä!.. bu gāpdān başka, tāğni tālķān kııl disāñiz edi men ĥāzır edim uluğvārlārim! Mānā, Pārvānā’dān başka Şābnām ve Lālā ātıgä ikki kıızım yenä bār. Āgār istāsāñiz ulārnin birtāsini duā fātiĥä kılāylik! Nimä deyāsiz?”

“ mäsälä, kıız täpilmāsliğidān bāis eşigiñizgä kelmādik! Ortādä bir yāmgu ve sevgi mäsäləsi bār ħalifä ākā! Bu sābābdān bu yerdāımız!..” dedi Kıāri Āzimi.

“ undāy bolsä, bu mäsälä ki torā mäsäləsi ve kıavmi bir mäsälādir; mendān korā koprag sizlär yaĥşı biläsizlär uluğvārlārim!.. mānā şu ĥāzır, sizlär torālāriñiz bilän faĥırlānār ekān, men isä torāımızni sokib turibmān. Çünke, menin torām, mundāķ bir

fursätgä, yäni Elhānımız bilän qudä bolış fursätigä mengä tosıq bolib turgän... bilämän, Elhānımız bu işgä sizni sävçi qılğan bolsä, yüz fäyiz bu işniñ bolışını kutib turgandır. Sizni boş qaytarib cunätmäg nimä hədimgä edi... hədim emäs uluğvərlərim! Ämā qandäg qılāy... qurisin torāmız!..” deb, mänfi cävāb berdi.

Qāri Äzimi Mullā Hədim’gä bākti. Mullā Hədim Ustā Hānkeldi Bāy’gä qaradı. Hānkeldi Bāy muzlāb qāldi mucäsämādek bu cävābniñ qarşısıgä. Qāri Äzimi isä, bir aççıg ustidä ve opkālī edi. Şundek, Mullā Hədim’niñ hām qāş ve qabāğı tuşib ketti. Cım cırıt ve em-sim bolib qāldi yurtniñ ve milletning söz igəsi uluğvərlər. Uzun bir mudāt cımlıktān nəri, qandäg çıqqtılār Lālā. Ägä’niñ uyidān ve qandäg keldilār uylārigäçä, hiç biri eslāmās edi.

Ertəsi kun uluğvərlər bārib, Elhān’gä mācrāni äytib berdilār. Elhān’niñ ‘acām milleti ustigä opkālānib ve gāzāblānışını, bārçāsini qaynādān kelgän yerlārigä koçirib qoybārişini kutār edilār. Lekin, Elhān sāvıg qānlik bilän:

“här kimniñ torəsi bār uluğvərlərim! Yenä hām sāg bolıñlār! Maqsād meni keçiriñ ki, sizlärni şahsi işimgä zāhmāt berdim!..” dedi.

Uluğvərlərdän Qāri Äzimi: “endi nimä qılış keräk Elhān’m!” deb, soradı.

“bu işni, özim oğlim Yağub bilän çozmāsām başqa yolim yok!” deb cävāb qaytardı. Tāgın uluğvərlər bilän hayirlāşib qāldilār...

Eşq, yāngu, sävdä, sāgınc ve sevinç, həyātniñ bizgä berädikān eng mühim säbāglāridir ve bu dārsılrniñ senāvlāridäki bācāri ve bāşārimsizdir ki, biz insānlārgä ärziş ve bāhā berib, tiriklikniñ korāş māydānidä, yāşāmāgımızgä ve həyātımızgä tācrubā qūşādi ve...

Uşbu ikki kunlik həyātdä, här kimniñ bir umidi bārdır ālbättä. Umidlār bāis, birläsigä istāklār hām bārdır. İstāklārgä erişiş uçun, miñ-birtä sävāş, kurāş, yaqālāş ve çirpiniş keräk. Miñ-birtä mağlubiyāt ve yengiliş bārdır insānniñ yālgızginä bir märtālik qāzānç ve zāfār kurāşidä. Bir dārd ve yüz sänçığı bārdır yāngu oqıdān ācılğan yārāniñ. Bir umır yālgızligi ve bir dunyā qaygusi bārdır eşq degän mācrāniñ. çunke, här kimniñ koñlidān cunāb ketgän ve yā kātādikān birtās bārdır ki, bir turli bādārgä qılıb yollā ālmāydi insān, acızlıkdān...

Elhān, bu kungäçä sävdä ve eşq senāvləri bilän qaydā bolsä hiç uçrāşmāgān dek edi. Çunke, kop kiçik ekān bubāsi Berdi Bāy hāci, ārqudāşi Mullā Äkä’niñ qızı Bāybāçä Hātun bilän uylāntirgän edi. Ätəsi Mullā Tāhir Bāy, pāytsiz dunyādān otgāndān nəri, el ve milletniñ iş ve kuçigä Yusuf Bāy’niñ qarāşi keräk edi. Änəsi, Änä Hātun dāymā oğlini

qollab ve keçä-kunduz ogitlar berär edi. Ätä bubäläridän, Ätilä, Oguz(mätä)Hän, Sältuk Buğrä Hän, Älptägin, Sälcuğı bey, Tuğräl bey, Ämir timur, Osmän Bey, Çängiz han, Ğaznäli Sultän Mähmmud , Bābur, Nāvāi, Mağdumquli, Älp Ärsälän ve Mustäfä Kämäl Ätätürk käbi äcdädläriniñ, tārıhı hıkāyälärni äytib berär edi. Änä Hätun, äzzänçä tädbirl ve äynıksä bilgelik ve torälik bir hatun edi. qaynätäsi Berdi Bāy hāci’niñ qarriligi ve hāyätiniñ song dämläridä bolışı bir yändän, bahtsızlıkdän eri ve turmuş ortāğı Mullā tahirbāy’niñ hām vahtsız äräläridän ayrılışı, oğlu Yusuf Bāy’niñ isä, hāli kiçik bolışı Änä Hätun’niñ çukur bir üylāvğä tuşurgän edi. Bu milletniñ başlıksız qālışidän qattıq qayğurär edi. Yenä hām kättä umidi oğlu edi. Elhän, kiçik yāşdä uylänib toplım(içtimä) ve halk bilän kiçik yāşidä tanişti. Özini bilgändn beri, yurt, torä ve millet işigä yugirib yugirib turädi...

Yaub ertäsi kun yenä Sänçäräk bändäri tāmān cunädi. Pärvānäsini sāğingāni belli edi. Yenä uçraşmağ ärzusigä telbä yorägi gum-gum urär edi. Bārib, bändär mäscidiniñ hāvuz tebarägidä äynälib turdi ve Pärvānäsini kutär edi... bir päyt, Pärvānä qolidä sätılçä, zıppäginä çob bānddän otib keldi. Yağub’niñ isä, şāmdek yānib, erib ve kutib turgän yorägi, Pärvānä’ni körginçä dāhā (kopraq) lämbäläb yānäverdi... yaqınlāştılär:

“sälām “ dedi Pärvānä, nāz qilib.

“äliküm sälām Pärvānä hān!” dedi Yağub.

“siz qaçāndän beri intıg intizär kutib kutib turibsiz? Men bilsām vaqtrāğ kelär edim!”

“bolsin! Uncä kop utmädi kelişimdän Pärvānä Hän! Siz qandāğsiz?”

“men yahşimän Yağub hān! Siz öziz qandāğsiz”

“sizsiz, qndāğ bolışimni uylär edizki, hä Pärvānä hān?..” deb, qol qolgä tutışib bir-birävinin közigä bāqıştilär. Kop sāğingän edilär bir-birävlärini. Toyib-toyib bāqıştilär. Pärvānä isä Yağub’niñ, bolib otgānlärdän hābäri bārdır deb, birdän sāvçilärdän gāp açtı:

“tunāvun sāvçiläriz kelgän edi!..”

“nimä? Sāvçi mi dediz?..”

“hä! Üç kişi āksaqāl kelgän edi atāmniñ yānigä!..”

“men uçun mi kelgän edi?..”

“hä siz uçun! Hābäriz yok mi?..”

“yok! Yok hābärim yok!..” dedi Yağub. Üylāv bāsti Yağub’ni ve tüşünmāggä başlädi... “ufff” deb bir nāfäs çıkardı sinäsiniñ tā tubidän. İçigä bir älāv tuşgāndek vāsvāsgä qāldi berdän.

“nimä boldi Yağub Hân” deb, sorädi Pärvänä.

“siz bir äytib berin-çi kimlär ekän u aqsaqallär? Dedi Yağub.”

“tänimädim ki ulärni! Biräq, birtäsi mäs ve brinc saqallik ve kısqä boyli ädäm edi. Başqa birtäsi isä äppäg saqallik, aq saqallik ve ortä boylik bir uluğ edi. Yenä birtäsi isä, qäşläri qapqarä yelkäsigä äläcilägi bär edi. Ätäm u kişigä, ustäm, ustäm... deb, gäpurär edi...”

“endi tänidim! Tānidim ulärni. Qapqarä ve gäv qäşlik, ätäñiz, ustäm degän kişi isä, Ustā Hānkeldi Bāy! Änä u yānidäkilärniñ hām mäs ve brinc saqalligi Mullā Hādım ve äppäg saqallik uluğ isä, ānıq diyälämān ki Qāri Äzimidir!.. u üçäläsi, ānä şundāğ işlärgä beğı ustälär!.. hay nimä dedilär?”

“ätämdän, meni sizgä istädilär. ”bizläрни, Elhānimiz sizniñ qäşñizgä yollāb qoydilär!” dedi! ”mänä Elhānimiz, kıznıñ Pärvänä’ni oğli Yağub’gä istäydilär! Şu säbübdän, biz hām sävçi bolib keldik” dedilär...”

Yağub’ni ter bāib içi yānıverdi. Öz başigä, turli-turli üylä mägğä ve tüşünmäg başladı: “acäbä, māmāmnıñ, bu sävçilikdän hābäri bārmidir?.. ānāmniñ hām hābäri bārmı ki acäbä?.. gerçek(toğri)dän hām sävçilärni ānām mı yobārgän ekän?” deb, ikki qolını gäh ālinigä qoyär edi, gäh başını tıñrär edi. Gäh koksäyiniñ eng çukuridän bir āh çekär edi...

“hob! Tağın ätäñiz nimä dedi Pärvänä Hân” deb sorädi.

Pärvänä cım, em ve sım edi. Közläridän yāş āqıb ketäverdi yüzigä... yenä:

“äytiñ-çi Pärvänä Hân! Ätäñiz nimä dedi.” deb, qaytädän cävāb sorädi.

Pärvänä yığlāmāgdän boğzi tıқанib, sesi tuzik çıqmäs edi. Kuçānib-kuçānib:

“ätäm, meni āmäkimniñ oğli (Dil āğä)gä bermägçi! Hättä bergänlär! Ertä ve yā indin kelib meni Kābil ālib ketädilär!..” dedi Pärvänä. Yağub, otirgän yeridän huççät turib opkäländi. Buyniñ tāmirläri qabardı ve:

“nim ädediz? Kimgä bergänlär sizni? Sizni qayergä ālib ketär ekänlär? Hä!..” deb, buyāqa-uyāqa yuräverdi. Kiyin kelib, Pärvänä’niñ ikki qolidän qısib tutti ve: “yoq Prvänä Hân! Yoq! Men ölgän yoq män hāzır! Munde bir iş hiç bolä ālmāydi Prvänä Hân! Men sizni hiç kimgä bermäsmän! Siz, men uçun yärälgänsiz! Bildiniz mi? Men uçun Pärvänä Hân!” deb, opkālī bir şäkildä yāğaçniñ tănäsigä äyāğı bilän tepiverdi.

Pärvänä: “meni bu şehirdä çıqāriñ hiç kimgä icäzä bermāñ Yağub Hân! Men, sizdän başqası bilän yāşāmāğ istämimän!” deb, yālvārib köz yāşläri turmäsdän āqar edi.

“bermäsmän sizni hiç kimgä Pärvänä hān! Sizni bermäsmän! Sizni, mendän ālädikān kişi, ävāl kelsin meni cānımnı ālsin, tāğın sizni ālib ketsin!” dedi.

“men yālgız sizni sevemän Yağub hān! Sizdän başkasigä tegmäs ve turmişgä çıkmäsmän! Hay nimä bollädi; siz hām meni başkasigä bermän!..” deb, başını Yağub’niñ koksäyigä qoyib hıq-hıq yığlär edi.

Yağub hām Pärvänä’niñ başını siläb, uni täslli etmağa başladi. “sizni hiç kimgä bermäsmän! Yığlāmāñ cānım! Sizni başkasigä bermäsligigä söz berämän!..” deb, Pärvänä’niñ yoräğini kondirdi.

Körişmä ve muhabätdän kiyin, Yağub, Pärvänä bilän hayirlaştı. Üyläv içidä uy sārı qaytti Yağub. Ānəsi Bāybāçä Hātun, tändır-uçağ tāmida edi. Yağub bir täläş içidä ānäsidadan soradi:

“men uçun Pärvänä’niñ uyigä sävçi yubardıñızlär mi? Nigä menin habārim yok? Hä ānām?” dedi. Ānəsi:

“hay oğlim! Sen täläşlänmä! Ātāñdän sorab köräy qanı! Ātāñni icāzasi bolmäsdän bu işlär bolmä. Muni öziñ hām biläsän! Äğär mundäg bir gäp bolsä, keçä birgä örgänämiz oğlim!..” deb, oğlini tindirdi.

Uluğvārlär, ertāñ vaqtdän kelib Elhān’gä mācrāni kısäläb berib ve hayirlaşıb ketgän edilär. Elhān, u kun āqşāmgäçä türlik-türlik yol āhtardı bu gırdābdän çıkış uçun. Nihāyät, āqşām nāni yeyilgāndän nāri, ānəsi, Ānä Hātun, turmiş ortāğı Bāybāçä Hātun ve oğli Yağub bālā bilän çāylāşıb, sekin-sekin sudän ve hävādän gäp açıb, ısıg bir āilä muhabāti ve sāmimiyät fāzāsida, säätlärçä otmişdän ve eskilrdän muhabät kılib otirdilär...

Elhān, başdä Lālā Āgā bilän sävçilärdän hiç gäp açmädi. Yālgız, ānəsi bilän sekin-sekin öziniñ bālālik päytläridän gäp açti:

“ānä cān mänä keliniñiz Bāybāçä Hātunni, men āşıq bolib ālgän edi mi? Esim qorisin! Men ki, hiçbir nersä eslämeymān ānām! “deb, cilmäyib ve külimsäb Hātunigä qaradi. Bāybāçä Hātun uyaldi ve başını eğıp qolidägi çay piyaləsi bilän oynab turdi. Yağub, birinci märtä edi ki bundäg ısıg(sıcāq) āilä muhabāti ve sāmimiyätiniñ mazăini tädär ve yäşär edi. Mäs qarä hat urgän burutiniñ tägidän ānäsiga bākıb cilmäyib turär edi.

“hey oğlim!” deb, başladi Ānä Hātun: “seni islāmāgāniñgä şaşırmasmān! Qayerdän islä ālāsān āhı?.. çünke sen, dāvçä bolmäy göliñ boldiñ degän, ātä sözimizdek, bālā bolib bālālik körmädiñ bälām! Bālā bolsän hām, cüdä aqilli ve çaqqān bālā eding. Senin eşqıñ ve sävdāñ, ātä ve bubāñniñ dāvəsi edi oğlim!.. sen kiçik yāşıñgä ekän, millet, torä ve yorä sävdəsi başiñgä tuşib qaldi!..” deb, äytib beräverdi Elhān oğligä. Tāmdäki här kim ve āynıqsä Elhān, butun cısmi quläg bolib eşitär ve tinglär edi ānäsiniñ kımatli

sözlərini. Yağub'niñ ikki közi ve qulāğı māmäsığa edi. Yağşı tinglāb eşitār edi ātäsiniñ bālälük mārāsın. Ānā Hātun dāvām etti:

“bir kun bubāñ rāhmätli Berdi Bāy hāci, kelib, kelin! Bir kelin qanı! Siz bilān bir nersä haqıdā gäplāşmāğçimān! Dedi! Men tändır-uçāğ tāmıdā edim. Buyuriñ ātā cān dedi.. kiyn özləri yānimgä kelib tändirgä yāslāndı:

Kelin qızım! Bir arkadaşım'niñ, cārār ve güldek bir qızı bār! Men şu dünyādān köz yummāsdān āldın, tirikligimdä şu nābirām Yüsüf cānni hām, öz qolım bilān toy qılıb “qoymāğçimān! Nimä diyäsiz kelin qızım? Mānā, uy işlārigä sizgä hām yārdāmçı bolādi! Deb, mendāb sorāb kördi! ”bukun, siz tirik bolib kolgāñgiz ustimizdā bār bolginça, mundāğ işlārgä ve āynıqsä, āilä işlārgä qarışmāğ menin hādım emäs ātā cānım! Qandāğ ki, siz hāhlāysiz uşāndāğ qılıñ! Men isä, māngä tuşgān vızıfāmni etāt bilān yergä ketirāmān! ” dedim. Esiñdä mi? Emäs mi? Bilmāymān oğlim!.. songrä āqşām bolgāndä, rāhmätli bubāñ Berdi Bāy hāci tāmğä keldi ve sen bilān gäpiriştı bu toğridä: ”Yüsüf oğlim! Seni toy qılāylik mi? Nimä diyäsān? Seni öziñ yağşı körädikān birān qız bār mi ki ?” deb, sendān sorādi. Sen kiçik hām bolsān, cüdä hām yağşı bir cāvāb qaytardıñ ve cilmāyib: ”ālbättä ki mini yağşı körädikān qız bārdır. Birāq, hāzırgäçä hiç kim seni yağşı körāmān deb mengä āytgāni yok! Yālgız, sizniñ ālgān hār tāmimiz, men uçun hayirli ve mühimdir bubä cānım!” dedin!” deb, kıssä qılıb berdi Ānā Hātun.

Yağub bālā, māmäsiniñ āğzıdān közini āyirmās edi. Bir tāmāndān, ātäsiniñ, māmäsığa hāyēcān bilān qulāğ sālışığa bāqār edi. Ārā-ārā, ānəsi Bāybāçā Hātun'gä hām qarāb cilmāyib quyār edi. Bāybāçā Hātun, cım turgān ve yālgız eşitār ve hiç bāşını kutārmās edi. Ānā Hātun kıssäsığa dāvām berdi:

“rāhmätli bubāñ Berdi Bāy hāci, ulusni toplādi ve qurqummā bir toy qılıb, sen bilān mānā kelin qızımni uylāntirib qoydik! Uluğlār ve kättākānlārimizniñ, āynıqsä ātā ve ānāniñ fārzāndlārigä bolgān sevgiləri, bāläləri haqıgä ālgān tāsmim ve qarārləri, ālbättä ki fārzāndlārinin rāhāti ve tinçligi uçundır. Siz ikāviñiz bu yurtniñ, bālkim dünyāniñ eng bahtli ve mutli er ve hātini sizlār. Sen ve kelinimniñ bu tinçligi ve bahtlik bolışı, ālbättä ki buyuklārimizniñ sözigä qulāğ sālışiñiz ve torāmizgä qarşı hürmāt qılışıñgizdān kelādi!.. “ dedi.

Yüsüf Bāy bağdāş ālmāştirdi ve çāyini yūtimlāb Hātunigä qarādi:

“Hātuni! Hūdāgä şükür kim menşñ taqdirimgä yāzılğān ekānsız!” dedi. Bāybāçā Hātun bu sözniesitgāndān nāri sevinç ve hoşlıkdān kulāgıgä sıgmāy ketti. Yānā Ānā Hātun dāvām etti:

“tiriklik çağımda, năbirăm Yağub cān’ni hăm toyini kōrsām, kiyin ōlsām hăm yorăgımda ārmān qālmăydi!” dedi.

“teñrim çzi āsrāsın sizni ānām! Bizniñ hăm ōmrimizdān ālsın, sizniñ ōmriñizgā qoşsin rābım! Mundāğ demāñ ānā cān! Bārça năbirālăriñizni, hättä çebārālăriñizni hăm ōz qoliñiz bilān toy qılıñ!” dedi oğli Elhān ānāsıgā. Yağub, munça kımātli ve ebrātli kıssādān hısı ālib, hăm sevinçli ve hăm qayğuli edi. Părvānāni ūylāb turār edi...

“Yağub bālām! Boy ve bāşıñ usti! Kättä mättä yiğit bolib qaldıñ! Mānā kōrgin men” hăm qarridim! Ātāñ hăm kōz yumib āçğınça qarrib qālādi bu yālgān dūnyādā! hāzır, kūçimiz ve esimiz ketmāy turib seni yağşı, guzāl ve çibār bir kız bilān ūylāntirib qoyāmız!... nimā diyāsān?..” dedi, māmāsi.

Yağub em ve sım ve bir miñ türlik ūylāv bilān miyāsi çālqıgān bir hāldā ōz içidā: “māmā meni kim bilān ūylāntirār ekān? Părvānā bilān mi ūylāntirādi?.. yoqsā, bāşqa bir kız bilān ūylānsām, Părvānā’gā bergān sōzim nimā bolādi?” deb, gāngs bolgān edi. Ātāsi sorādi oğlidān:

“Yağub bālām! Māmāñni sōzini eşittin mi? Nimā diyāsān?”

Yağub nāçār bāşini kutārdı ve içini kāmırib turgān sāvçilik māsālāsi bilān gāpgā bāşlādi:

“bukun sāvçilăriñiz bārgān ekān Lālā Āğā’niñ uyigā! Nimā cāvāb āliptilār?” Deb, sorādi ātāidān.

Ānā Hātun, citkāyib ketti birdān-birgā, bu sōz eşitār-eşitmās. “nimā?” deb qāş ve qabāğı tuştı ve : “sāvçi mi dediñizlār?” dedi Elhān’gā qarāb. Elhān, ānāsıgā bākhti ve işārā bilān kōz yumib “hā!” deb qoydı. Ānā Hātun bilib āldı. Tağın, Elhān dāvām etti:

“hā oğlim! Kimdān örgāndiñ?” deb, sorādi.

“Părvānā’dān!”

“ātāsi berārmikān sengā kızını?”

“yoq! Āmākisiniñ oğli, Dil Āğā degān kişigā berār ekān! “

“hmmm! Demāk, Lālā Āğā kızı Părvānā’ni sengā bermās ekān?” dedi ātāsi oğligā qarāb.

“ hār qandāğ bolsā bolsın. Men Părvānā’gā bergān sōz bergānmān! Men bukun hām bolsā, ertā hām bolsā Părvānā bilān ūylānāmān!” dei Yağub.

Ānā Hātun, zātān bir āççığ ve gāzāb bāmbāigā uşşāb turbedi. Lekin, sāvıg kānlik bilān bāşlādi sōzgā:

“ äcäm milletidän başqa nimä kutär edin Elhānim! Sen, bu milleti yeppä-yelängäç kaçib kelgnläridä, bir kadifä yelkäsidadä şehşir tägidä sudrāb yurgān ekān, issig ğuçağıñgä yer berdiñ. Keçä-kunduz öziñ ve ğalķıñ tinmäy ulärni ğızmatıgä çaptiñ. Songidä, sengä karşı kılğan ädäbsizliklärigä bāk!..” dedi.

“ulärniñ hām bizlär kabi toräsi bār, yoräsi bār ānām! Kimsäniñ färzändini zor bilän älmäg kabi bir āmāc(maķsā)imz yoķ!-yu” dedi Elhān.

“bundāğ cāvāblānmās edi bu mäsälä oğlim! Hār nersäniñ bir toräsi ve uslubi bārdır! Men, sizlārgä äcäm milletin toräsiz digān bolsām toräsizdir, unutmāyiñ! Mādām ki, kızini bermä edi. Mādām ki üzri bār edi; aĥlāk ve ädāb kerāgi Elhān’niñ kaçıgä uluğvārlār bilä қоşilib kelsä edi! Üzir bildirib, kıyin bu işniñ bolmāsligini sengä äytib bersä edi! Hām uluğvārlārimiz nāğa bolmās edi ve hām sen üzrini қаbul қılār edin älbättä! Birāk, bu nimä tärbiyäsizlikdir ki, bu yurtniñ ve milletiñ eng ĥurmätli uluğläriñi işigdän häydäşıbtı? Ädāb digān, aĥlāk digān, insānlik digān bir kerācter bolışı kerāk insān digān kışıgä! Bu nimä nān körlik ve nāmāk ĥārāmlik? Tubä!..” deb äzzānça açığı kelgān edi Ānā Ĥātun.

Yaķub hām, eşķ ve torä āräsidadä қалған edi. Bir tāmāndān Pārvānā’gä söz bergān “sen bilän uylānāmān!” deb. Başqa tāmāndān ātäsiniñ, yāni bu yurtniñ ārbābi ve Elhānıgä karşı Pārvānā’niñ ātäsini ĥurmätsizligi... härķança bolsä hām, Yaķub muķadās bir toräniñ beşıgidä ve қуçağıdä büyügān. Türk toräsigä, cānıniñ kımätigä ĥurmät қайıl. Āynıķsā; ātā ve ānāsi, māmāsi ve toräsi Yaķub uçun cudā mühim edi... māmāsi Ānā Ĥātun:

“Yaķub oğlim! Erkāk ve yiğit bālām! Keläsi ertä kun, bu millet bu yurt ve bu torä sengä āmānätidir! Bārça ātālāriñni ve äcdädiñni ābrusini ve ezätini қоримāğ, senin vāzkeçilmās vāzifāñdır!.. ātālāriñni dāvāsini muĥāfızā қilib surdiriş ve ezlāş, senin tāk ve yālğız āmāciñdır! Äcdädiñni dāvāsini, toğılib қуçağıgä kättä bolgān bu yurtiñni, ädāb ve aĥlāk ulgusi bolgān bu muķadās toräniñni, bir äcām kızıgä mi älmāştirāsān?.. kāklik yūrişli, āy yüzlik, āsil torälik ve güldik çirāyli guzāl, öz türk kızlārimizni nimä bolgān?.. mān ātāñni- boyi başi seni bilgāndān kelgān māydä bālälil çağıdä- ķança aķilli ve toräli bolgānini sengä äytib berdim. Āmā senin, bu yāşındä dāhā(koprāğ) aķilli bolışıñ kerāk emās mi?.. keçmiş ve otmişdān bu kungäçä, āilāñni bārça ārzışlāriñi, hālā-hālā büyük Türk milletin toräsini, bir äcām kızıgıg älmāştirädikān zārfiyātsiz ve keräktärsiz bir yiğit emās sāndir oğlim?..” dedi.

Yağub bukungäçä, ätäsigä qarşı hiç kimniñ hurmätsizlik qılışını körgän yoğ edi. hättä, ätäsi bilän Bädağşan şehridägi qutlavlärgä qatnaşğanıdä, keng Türkistan'niñ bärçäsi yurtlarıdän kelğän büyük ärbäblär ve uluğvārlär bilä, ätäsigä hurmät qayıl edilär. Qandāğ bolär edi ki, Lälä Äğä bu işğä cesärät qılıb hurtmätsizlik qılğän edi?.. başqa tāmāndān māmāsi Änä Hātun, yāni Hātunlär başı ve torä ānāsi, mehrābān bir tāggä oğşār edi halqniñ baqāsi uğun. Äyniğsä ätäsinin ve Särpul halqiniñ; qālāversä, keng Türkistan halqiniñ hām yāslānādikān ve tāyānādikān yālgız tāğı edi Änä Hātun. Uşbu Pārvānā māsäläsiğä Änä Hātun'niñ hoş ve issiğ baqmāyişi, hättä hiç ve āslā bu işniñ bolışını hāhlāmāyişi hām, Yağub'ni çuğur bir tüşünçä ve üylāvgä bātirdi...

Yağub, tāng ātgunçä üylädi, tüşündi ve tāşindi. Aqlı başıgä yığıb, kiyin özi-özige söz berdi. Mundān nāri ätäsinin başını hār türlik ācāmgä qarşı egmāyişiğä söz berdi. Māmāsiniñ, bu qarılık çağıda kop rāncidä qılmāyişiğä hām ānd içti... ätäsinin, qandāğ ki bālālik pāytidä bubāsi Berdi Bāy hāci'gä: “siz büyüklärniñ menin haqımdā ālgān hār tāsminläriniñiz, ālbättäki hayrimğadır!” digän sözini yuğlb “ālbättä ki büyüklärim, āyniğsä ātä-ānām ve māmām, men uğun toğri bir tāsmin ālādirlär “ deb, yorāğini kondirdi.

Mullā hadim, Qari Äzimi ve Ustā Hānkeldi bāy, keçä tāng ātgunçä üylāmāğdān ve tüşünmāğdān közläriğä uyqu kirmädi. Ertāng vaqt, yenä Elhān'niñ uyıgä keldilär.

Bāybāçä Hātun hām fārzāndi uğun bağri kābāb bolib turgān ve qolidān hiçbir iş kelmäs edi. Mehmānlärgä qaymāğ, lāçirä ve çāy tāyārlāb turgān edi tāndır-uçāğ tāmida.

Mehmānlär Elhān bilän sālām sāfä qılıb tāşqari hāvilidäki supädä otirgān edilär. Änä Hātun, uluğlärniñ kelişini körib āstä-āstä yānläriğä bārdi. Uluğvārlär, hurmät uçuun āyāggä turib:

“āsālām āliküm Bibi Änām! “ dedilär.

“vāliküm sālām uluğvārlärim! Hoş kelibsizlär! “ deb, supäğä çıkıp otirdi.

Hār kim em ve sim edi. Änä Hātun'niñ gāpirişini kutār edilär. Gāh yergä qarār, gāh Änä Hātun'gä bāqār edilär. Änä Hātun bilib āldi gāpni. Tunāvun sāvçilikdān qolläri qurığ qaytgān uğun uyālib tillärini yutgān edi. Bu sessizlikni Änä Hātun bozdi:

“uluğlärim! Toräğä hıyānāt ānä şundāğ uyāltirädi insānni! Uluğ ve yā kiçik tānimāydi bu māsälä! Qandāğ ki muğadās dinimizgä qarşibir yāngliş uğun, sizlär meni keçirmäsāñiz, menin hām haqım bār ki muğadās torāmizgä qarşı qılğän yānglişläriniñizni keçirmäsām!... hayir! Bu märtä silärni keçirāmān! Mundān kiyin torāmiz toğrisidä dıqatlı bolin!” dedi.

“toğri äytäsiz Bibi ānām! İnsān oğli ɥatā kılār ekān. Bāşār, şaşār! Digān bir söz bār-ku. Biz hām ɥatā kıldık!” dedi zāri Äzimi. Tağın Mullā ɥadim: “bizni keçiriñ ki, sizdān sormāsdān yānāştık bu māsälägä!” dedi. Ānä ɥātun Ƙāri Äzimi’gä Ƙarāb:

“Ƙāri Äzimi cenāblāri! İnsān oğli ɥatā kıladı; toğri! Bilmāy ɥatā kılsa keçirilişi mumkin. Birāk, bilib ɥatā kılmāğniñ fātvasini özlāriñiz bilāsiz-yu... hä. Āllāh!gä Ƙarşı ɥatā kılsañiz bir öziñiz yānāsiz, torāğā Ƙarşı ɥatā kılsañiz, yurtni ve büyük bir milletni yāƘasız! bu ɥatāni keçirib bolādimi äytiñ-çi” deb, aççığ bilān bāƙti hār kimgä.

Yaƣub bālā, keçä tāng ātgunçä yātāğidā tolgānib, üylāmāğdān yātā ālmāğān edi. Ertāng sārī uhlāb ƣalgān ekān. Kun keç bolgān edi. Ānāsi Bāybāçä ɥātun bārib uyğatti.

“uyğān oğlim! Turgin bālām!.. tāsƣar hāvilidā mehmānlār kelgān. Dāstārɥānni tāyārlāb çayni dāmlāb ƣoydim. Menlārgä ālib bārgin-çi! “ dedi

“ɥayirli tāng ānä cān! Mānä turdim!..” deb, huççāt cāyidān turdi közlāriñi āvƣalāb. Cudā hām ɥoşɥuy edi bu ertāng. Bārib bārāndāniñ läbidä ƣoyılğān ābtāvāğā, bet ve ƣolini yūvib, kiyin dāstārɥānni ƣoltıgıgā ālib tāsƣar hāvili sārī ketti.

Ānāsi, keçäki munçä gāpdān nāri bālāsini bundāƣ kutmās edi. Birāk, Yaƣub’niñ bu ɥoşɥuyiligini körib cudā sevinib ketti.

Ānä ɥātun, Elhān ve uluğvārlār bilān ƣattıg-ƣattıg gāpurā yātbedi ki, Yaƣub ƣoltıgıgā dāstārɥān ve ƣolidā ābtāvā silābçin: āsālām aliküm uluğlārim!.. ɥoş kelibsizlār! Deb, kulār bir yüz bilān supāğā ƣıƣıb, āvāl māmāsidān bāşlāb bārçāniñ ƣolini tāzālādi. Tağın, dāstārɥānni tuşādi. Hāmmā şok edi bu mānzārāniñ ƣarşısidā. Ānä ɥātun, sesini tuşirdi ve Yaƣub’gä Ƙarāb: “ɥayirli tāng bālām ! “ dedi.

“sizlārgä hām ɥayirli tāng!” dedi ve çāpib bārib çāy ve ƣaymāğni ālib keldi. Cārārginā hār nersāni dāstārɥānni ustigā terdi ve bārçāniñ piyalāsıgā çāy suzib: “sizgä āş bolsin! Men ānāmğä yārdāmlāşāmān! “ deb ketti.

Hār kim merāƣ içidā. Hār kim ƣaş ve ƣabāğını oynātib bir-birāvigā ƣarādi: “ānglä ālmādik!” deb. Hār ƣançä bolsä hām, Yaƣub’niñ bu ɥoşɥuyiligi, uluğlār ve Elhān’niñ iştihasini āçğān edi. Nānştāni mzä ƣilib yeyib boldilār. Yebä Yaƣub dāstārɥānni yıgmāğ uçun keldi. Ānä ɥātun: Yaƣub bālām! Gül yüziñ hār dāyim külsin oğlim!” dedi.

“rāhmāt māmā cānim! Bārligizgä şükür!” deb cāvāb äytārdi.

Yaƣub dāstārɥānni yıgıb ƣoltıgıgā āldi ve çāynāk piyalā piyalā pātnusini ƣoligā ālib, supāniñ bāsmāğı ustidā turdi ve uluğlārgä ƣarādi:

“meni keçiriñ uluğlārim! Sinɥni rāncidā kıldım!” dedi.

“Hudā kılmāsin Yağub cān! Rāncidā bolgān yoğmiz! Biz işimizni kıld-ku!” dedi Mullā ħadim.

“meni keiriñ! Kop üylāb yātmāñ! Māmām nimā disālār māngā qabul!” deb, zippāginā uy sārīgā ketti.

Uluğvārlār cudā sevinib ve ħoş bolib ketti. Ānā Ħātun, oğligā qarāb:

“Elħānim! Oğımız aqlini bāşigā toplāpti şekilli?”

“ħıyālimgā ki şundāğ ānām! Keçāki ogıtlārizgā, kāfir bilā qulāğ sālśā musulmān bolār edi! Ālbāt ki tāsir qılğā!” dedi.

Ustā Ħānkeldi Bāy’niñ tili açilib ketti:

“bārligiñizgā şükür büyük ānm! Bolmāsāñiz, biz millet nimā qılār edik?” dedi.

“sizlārniñ hām bārligizgā şükür uluğlārim!” deb, cāvāb qaytardı Ānā Ħātun.

Elħān, uluğvārlārgā bāqıb: “mādām ki Yağub, işini māmāsigā qoyberdi, māmāsi kız tāpsin nābirāsigā! Biz isā ħingimizni bārlāb, belimizni bāğlāb ve pāyçāmizni kutārib bu işni ħayri bilān qılıb ālāmiz!” dedi.

“bizgā tüşgān vāzifā nimā bolsā, biz tunāvıñdān beri ħāzırmiz Elħānim!” dedilār.

Ānā Ħātun yuĥlātti uluğlārgā: “uluğlārim! Neçā āydān nāri, yāngi koklām fāsli kālādi! Zātān, keng Türkistān boyıçā kättā kıçik bizniñ qutāvgā qatnāşādi. Uşbu qutlāvlār bilān, Yağub cān’niñ toy mārāsimini hām birgā qılıb, cudā kızıq şekildā ve Elħān oğligā yārāşādikān gurgummā bir toy utkāzāmiz dib üylimān! Siz nimā üylāysizlār bilmāsmān?” dedi.

“bāşimizdān eskek(kām) bolmāyiñ Bibi Ānām! Eng yağşı fikir benimçā!..” dedi Mullā Ħadim.

“Undek bolsā bu toymiz, qutlāvlārgā fārqli bir mānzārā, āynıqsā bir guzāllik ve kızıqlık quşādi!” dedi Qārı Āzimi.

Ustā Ħānkeldi Bāy, yāşi ketgān ve uluğvār bolgāni uçun, “bir qutlāvni körsām, songrā ölsām māyli! Bāşqa ārmānim qālmāydi!” dedi.

“āğziñizdān yel ālsin ustām! İnşāllāh birliktādā, mundān nāri kop yağşı kunlār körāmiz!” dedi, Elħān.

Elħān bārçā yurt boyıçā, hār tumān ārbābigā buyuruğlār buyurdi. “bu yil, bāşqaçā bir yil bolādi!.. bārçāñiz ħāzırlıklı bolıñlār!.. qutlāv boyıçā, hāmā nersā yetişsin! Ħiçbir nersāmiz ekseklik kılmāsin! Tāsārruf qılışımız kerāk!.. ısrāf kılmāñlār!” deb, buyurdi. Zātān bārçā yurt ħalqı minglārçā şāvq bilān bu yilgi qutlāvni kütib turgān edi. Qutlāv bilān Elħān oğliniñ toyini, bir ārādā qutlānişini eşitginçā, āynıqsā sevindilār...

Bäyrämniñ keldi-keldi sevinci, bäyrämniñ özidän häm koprag häyəcäni boladı. Äyniksä, oğıl ve kız bälälär uçun. Bu kiçintäylär. Minglärcä şavq ve zävq bilän bäyrämniñ kelişini kutib, bir,ikki ve üç dibän kun sänäydilär.

Bäyrämlär, milli ve dini tuyğläрниң, işäñläрниң, urf ve ädätläрниң toplança kongil tinçligi bilän birgä yaşämäğdir. Bu qutluğ kunläрни birgä yaşämäğ, bir toplança millet bolışınıñ şurrını şekilländirädi. Millet ärasidägi sämimiyätни küçlätirädiç sevgini ve huzurnı däyim qalışını saqläydi...

Särpul halkı, Yiprätniñ tort çetkäsida bu yilgi Ergänaqun bäyrämini säbirsizlik bilän kuutib turgän edi. Bu qutlävniñ başqaçä bolışı, vaqtdän belli edi. Bu qutlävdä, alışib kelingän qutlävläрниң urf ve ädätläridän başqa,yängi bir qızallık bär edi. Çünke, ikki kongil birläşär edi bu qutlävdä. Älbättä, yurtни Elhän'i ikki rol oynär edi. Häм yurtни ve häм milletни toräsiga hürmät uçun bu yilgi toerä bäyräminiñ mezbäni edi. Äyniksä; köz nuri bolgän färzändi Yağub' gä, song ätalik borcini häм ädä qılar edi.

Yurtни tort tämänidä, erkäk ve Hätun, kättä ve kiçikunduz demäsdän işlär edi. Cudä kop işläş keräk edi bu yil. Çünke, keng Türkistän yurtинин tort bir tämänidän Elhänlär, uluğvārlär, ärbāblär, pählävānlär, çäpändäzlär, sänätçilär, yaş ve qarri minglärcä mehmän kelär edi. Bu yüzdän, dehқанlär cudä kop hāsıl alışlari keräk edi. Hāsātān ārpä ve buğdayni. Bağdār kişilär, türli-türli mevälärdän yängäğ, uzum, bādām, qaysi-göling, tut, qāvvun, pıştā kabi nersäläрни äzzānça kop qurutib täyār qılışlari keräk edi. Mäbādā mehmānläрниñ nān, fātir ve lāçiräsi eksiklik qılmäsin ve mehmānlär aç qālmäsinlär deb. Ustā Hānkeldi Bāy, bärçä yurttäki yāğ cāvāzläрини, bu yil koprag yāğ yığışlari uçun kontrol qilib turär edi. Ähulik Qarā Bāy hāci ve Turbulāqlık tılā Bāy hāci, qızıläрни ānäläridän äyrib, başqa bir çupāngä täpşirgän edilär, yağşi bāqılsin ve semirsin deb. Çünke mehmānlärgä goşt eksiklik qılmäsin istär edilär. Bağbānlär, bärçä qarri ve qurigan yağaçläрни kesib otin qilib yıgar edi...

Änä Hätun isä Äräy Hätun ve Mästkelin Hätun'ni yānigä çağırıp, yurttäki bärçä Hätun qızlärnin haqidä sorāb turgän edi. Bukun üçälä änä häм cudä hursänd körinär edilär. Mästkelin Hätun başläi sözgä:

“Bibi Änäm! Boy qızlärimizgä bu yilgi qutläv täyärliğı uçun cudä hämkop iş tuşadı! Mehmānlärgä, munça-unça nān ve fātir, qatlāmā ve lāçirä hiçbir nersä häм bolmäydi. “

“erkäklär nān yemäsä, nä gurāş tutälädi ve nä oğlāğ çäpälädi. Älbättä aç qarın bilän qutläv bolmäydi-yu..” dedi Äräy Hätun.

“huddi şundek Ārāy kızım! Toppä toğri äytäsän!” dedi Ānä Hātun ve dāvām etti: “menimçä boy kızlärimizdän korä koprāğ, ānäläriğä, men ve sizlärğä kop iş tuşadı. Çünke, yurtimizdä bolib otgän bir burunki qutlāv, mundän toqız yıl āldin edi. Bu kızläriminiñ kimisi kiçik edi ve kimisi hām çaçalāğ. Bu işlärni kop bilmäydilər. Biz kättä känlär, ulärniñ başıgä turib örgätişimiz keräk! Yenäki qutlāvğäçä, bizlär yä bārmiz yä yoqmiz. Āmā boy kızlärimiz, keläsi ertäkunniñ Hātunlari dirlär. Bār ve yoq hunärimizni ulärğä örgätişimiz keräk!..” dedi.

“toğri äytäsiz Bibi Ānām!.. “ dedi Hātunlär bir āğızdän.

Yağub, ātini minib uydän çıķaverdi. Cudä hoş ve hursänd edi. Täşķar hāvilidä otirgän māmäsi, Ārāy Hātun ve Mästkelin Hātun’niñ ongidän otinçä:

“āsālām ālikü78 87y m büyük ānälärim! “ dedi.

“āliküm sālām Yağub bālām! Kay tāmān cunādiñ? “ deb sorädi māmäsi.

“yoqsä, kıysi kıznı mi körüb kelmäğçisän hçtä? “ dedi Mästkelin Hātun hāzıllāşib.

“sāvçilärim keläyāpti!, deb kızdän sevinci ālgin! Ve değin ki, kelin bolmāğ uçun täyār bolib tursin!..” dedi, cimäyib Ārāy Hātun.

“hey qurımāñ siz ānälär! Kız-mız yoq, rāhāt bolıñ! Āşnāmni yānigäçä bārib kelāmān!..” deb ātini tezginä häydäb uzāqlāştı.

Yağub Pārvānā’ni hiç yuhlāmäs ve eslāmäs boldi. Neçä kunlik yāngu ve eşķını esdän çıķārgän edi goyā. Rāngi āçılıb ve çuķur bolib ketgän köz qapāqläri qaytādän tolib tinçläşgän edi. Bir häftä içidä özini yıgıb ālişğä bārçä şaşirib qāldi.

Kun isä tuşdän näri. Çibärķız, bārändädä otirib piçilgän qumāşlärini birläştirib kuyläk tikäyātğän edi. Ānäsi Begum Hātun, tändır-uçāğ tāmıdä yemek ve ävķāt pişirä ātbedi. Ātäsi Sāmäd qaryädärniñ isä bu āķşām memānläri bār edi. Sāmäd qaryädär, qolidä bir ābtāvā su ve güldändäki güllärni suğārä ātbedi. Hātini Begum Hātun häyķırdi:

“çāl!.. çāl yuuu!..”

“nimä! Hayriyät mi? “Deb, āstä-āstä tändır-uçāğ dālāni sārı bārdi.

“Elhānimizniñ oğlı Yağub: ”acām kıznı sevmāsmān digän ekän.” Toğri mi?” deb sorädi eridän Begum Hātun.

“şundāğ şekilli. Biläsän-yu hālı Ānä Hātun tirik; ölgän yoq! Ānä Hātun tirik bolgändä, Türk torāmizgä häyķırı bir nersä bolişıgä icāzä berädi mi diyäsän kāmpir? Mumkin emäs!.. “ deb cāvāv berdi Hātunıgä Sāmäd qaryädär.

Çibärķız, ātä ve ānäsiniñ gäplärini eşitgunçä, yorägidä qaytä başdän hıyällär ve umidlär cānländi. Ātäsi ve ānäsi kıssāğä dāvām etti:

“ qoşnilärdän eşitişimçä, bu yilgi qutlävi bilän bergä Yağub’niñ toyi häm bolär ekän! Näbiräsi Yä’qub’ni uylantırär ekän mämäsi!”

“şundek Elhänimiz häm: ”bärçä halqımız yurt boyıçä umgä körä hāzırlānsın!” deb, här kimgä tayınlāb qoydı!”

“hay endi kimni kelin qılär ekän Änä Hätun? “

“sen zor sorāğlär sorāb turäsän! Nimä bilämän kämpir! Tāpär Änä Hätun kättä yurtdän biräntäni! Qız qahāt emäs-yu!..” deb, hävili içidän āqıb turgän ārıgdän, qolidäki äbtävāni sudän toldirib yenä güldänlär sari ketti ve qalgän güllärni sugäräverdi.

Çibärqız, ātäsini uçāğ bāşidän uzāqlāşgānini köginçä, işläriniñ ustigä bir orti tärtib, zippäginä uçāğ dälānigä bardi ānäsigä yärdäm beriş uçun. Änä ve qız yenä yāngi hıyāllär qurib, yağşi ve qızık suhbätläşib bir-birāvigä yärdämläştilär.

Kundän kungä, qutläv yaqınlāşär edi. Halqniñ kopinçäsi hāzırlıklärini tāmāmlāgän edilär. Ätlär täyär, pählävānlär hāzır, çäpändäzlär bir-birāvläri bilän şu päytdän men-menläb turgän edi. Äsyābädlik Sāhib Hān, dämbüräsini ve Mirzä Nimätullāh isä gıjāgini yāğlāb qoygän. Şāh Pısānd häm yāngi qoşıqlär tuzätib ve bāstälāb qoygän edi. Kākä Cälil tāga häm, bu yil cudä kop supirgi(cārub) bağlāgän edi. Çünke, bir tāmāndän mehmānlärniñ kopligi ve neçä kun boyıçä Särpul’dä qālışlari belli emäs edi. İstär-istämäs mehmānhānälär tozib qallādi deb. Supiriş ve sidiriş keräk älbättä mehmānlärniñ ezāti uçun. Bāşqa tāmāndän, eng çirāyli ve guzäl minçāğli, naqş ve negärlik kelin supirgälär bağlāb qoygän edi Elhän!niñ yāngi kelini uçun. Qasāb İbrāhim häm sātur, tábärçä ve pıçāğlärini qayirib ve bāylāb qoygän edi. Kiçintāy qızçälär ve bälälär, yāngi kuyläk iştān ve ustibāşlär tiktirgän edilär. Yāngi etik ve çarığlär ālib qoygän edi qutlävdä ve toydä kiyāmiz deb.

Bu ārädä, här yil qış māvsumläridä Änä Hätun’niñ sumäläk ziyāfati bolär edi. Yurtniñ bärçä Hätunqızlärini çağırär edi. Gurgummä bir toy dek bolib utär edi sumäläk ziyāfati. Kättä-kättä qāzānlärdä, sumäläk keçä tāng ātgunçä qaynär ve pişär edi. Nubät bilän qızlär ve Hätunlär qāzāndäki sumäläkni qozgab turär edilär.

Kun ertäläb, yurtniñ keksä Hätunlari birtä-birtä Elhän’niñ uyigä keldilär ve säbädlärdäki osib turgän buğdāylärni bozib sumäläk niyätigä yānçtilär. Suvini ve toppāsni āyrib, ārқasidän unlärni ilāb āqşāmgāçä täyārlāb qoydilär. Äqşām, yurtniñ turt tebärägidän Hätunlär ve qızlär cuppā-cuppā keläverdi. Änä Hätun ve yurtniñ täcrubäli başqa keksä Hätunlari duā fātihä qılğāndän nari, qāzānlärni kättä-kättä uçāğlārgä āsib tägidä ālāvni yāqıb qoyverdilär. Mehmānlär uçun ālingän āqşām ziyāfätidä täyārlāngän

päläv çäläv, äläpilärgä suzilib mehmänlärgä ekrām etildi. Bärçä nān ve āşlärini iyib bolgändän kiyin kız ve Hātun nubāt bilān çomişlär qolläriğä, qāzānlärni qozğab ertāngaçä sumäläk pişirdilər.

Sumäläk ziyāfätiniñ eng mühim urfläridän birtäsi “ minçäg sālidi” toräsidir. Keçäni tāng ātiriş, kızlärni ve Hātunlärni uyğäg saqlaş uçun vāzkeçilmäs bir oyundur minçäg sālidi. Ārtıq, keçäniñ huddi pişkän päyti edi ki minçäg sālidi toräsi başladi. Miçäg sālidiä, boy kızlär tāmāşāçi bolär edi. Kim ānälär, boy kızlärni uçun ve kimilärni hām oğıllärni uçun barmāğıdägi yüzigini çıkārib yahşi niyätlär bilān su toldirib qoyılğan ortädäki çāynäkniñ içigä taşlär edilär. Eskilärfdän isä minçäg taşlär ekānlär. Biräq, zāmān bilān minçäg yerini yüzik ālgān. Hiç kim qālmāy bärçä kişi yüzikläriñni çāynäkgä taşlāğändän näri, bir kiçintāy nābālig bālāni çāynäk başidä otirgızib, “çıkār!” degändä birtä-birtä çıkārişini istär edi. Här kim, här çetdän bir tortlik şir oquyär edi. Tağın bālāğınä, qoliniçāynäkgä sālīb suvini qozğalāb içidän birtä yüzik çıkārär edi. Kimniñ yüzigi çıksä, şirniñ muhātıbi u kişi bolär edi. Şirniñ māni ve mäfhumini här kim öz tälä ve bahtigä korä tabir qılär edi. Kimi zāmān ālqışlär yuksälär edi...

Āyhān Hātun, öz kızını Erkaqız uçun yüzigini taşlāğān edi çāynäkgä. Begüm Hātun hām Çibärkız uçun yüzigini barmāğıdän çıkārib taşladi çāynäkdäki sunin içigä. Āltın kız, ānäsini Serkä Hātunniñ yüzigini keltirib çāynäkgä taşladi. Songrä Serkä Hātun, dugānäsini Āşlmä Hātungä:

“Ālmä Hātun dugānäm! Siz yüzik taşlāmādiñiz mi çānākgä?” deb sorädi.

“taşlāb nimä qılāy ki! Taqdirni özgärtirib bolādimi faqat?..” dedi Ālmä Hātun çetdä otirib.

Serkä Hātun yerdän turib bardi ve dugānäsiniñ barmāğıdän çıkārib āldi. Tağın Ālmä Hātunniñ kızını, āy kızını çağırıp:

“mānā āl! Ānāngni yūüğini hām eltib çāynäkgä taşladi! Pähä-hä qaçāndän beri torälärimizgä işānmäs bolib qāldiz-yu?” deb, Ālmä Hātun bilān hāzıllāşib āldi āyqız ānäsniñ yüzigini eltib çāynäkgä taşladi.

Bu oyunnı, Āysu Hātun hākāmlık qılär edi ve: “yüzigini çāynäkgä taşlāmāğān birāntä qāldimi yuuu? Äğär ki qālgān bolsäläriñ, tez keltiriñ ki başlāymız!” dedi. Hiç kimdän ses çıkmadi. Demäk, hiç kim qālgān yoq edi. Tağın, bir bālāğınä ni çāynäk başidä öz qaptāligä ālib otirdi Āysu Hātun ve: “ yā Āllāh başladık! Endi, här kim bilgān şirini oqısin!” deb, başlätib qoydi oyunnı. İlk ve birinci şirni, qattıq bir ses bilān özi oqıdı, Āysu Hātun.

Ketmādi bihudā menin çekgān āzārim bu kun
Cudā hursāndmān hālimgā bahtlimān ortāqlār
Turmādān oynār içimdā qalb nāşadıim bu kun

Kiçintāy bālāginā çāynākni qozgālāb yenā bir yüzik çıkārdi. “kimnikidir? Qani!..” deb, seslār yüksāldi. Āysu Hātun yüzikini tārif etti. “meni yüzigim-yuu!” dedi Ālmā Hātun. “uuuu” dibān, bārçādān seslār ve ālqışlār yüksāldi. Bu märtā Erkaqız bilān Çibār qız bir āğızdān: “Āyqız! Āyqız! Fāryādiñ yār qulāğıgā yetibti-ku dugānā cān? Qalbiñ turmādān oynār mi gerçekdā? Tāhtā bir körāy qani! Bahtiksān bahtliksān!.. “ deb, uyāltirdi Āyqız’ni. Yālgız Āltın qızniki qālgān edi. Tortālāsi hāyācān bilān kutib turgān edi. Ārtıq, çāynāk hālib boşālgān edi. Kopinçāniki çıkıp bir neçā kişiniki qālgān edi. Kop pāyt otmāsdān, Āltın qızniki hām çoqar edi ālbättā.

Mādā şer Hātun, sumālāk qāzānlārniñ bāşidā edi. Qāzānlārni qozgab turgān Hātun qızlārni qāzān bāşidā tutib turgān edi. Song āndā fursāt tāpip, tāmniñ dāriçāsīgāçā keldi. Yārım tānāsini dāriçādān içkārı tıqıp qarādi. Bārçā Hātunlār:

“qayerdā ediniz-yuu keç qāldiñiz-ku! Tāhtāgān yerinizedān bir şie oqıñ qani!..” dedi Hātunlār. Demāk, Hātunlārniñ bilgān şeri tugāgān edi şekilli. Mādāşer Hātun āyāgdā tāhtāb pāncārādān bir şer oqıdı:

“hāyātım gülistānidā yetişgān nāv nihālim bār
Mevāsīdān yemāğ uçun neçā şirin hıyālīm bār
Yāz ve qış bilmāgān bir gül hazāndān hiç qorqāy mi?
Dünyāniñ gülistānidā, gül hāmışā bāhārim bār”

Kiçintāy bālāginā, yenā qolini çāynākgā sālīb, qozgālāb bir yüzik çıkārdi. Serkā Hātun: “hātman meniki çıkğandır..” deb, üylāyātbedi. Mādāşer Hātun’nin sesi çıktı:

“meni oqıgān şerimgā qaysi bahtliniñ yüzigi çıktı...” dedi. Āysu hātun yüzikniñ şekllini tārif qıldı. “meniki-yuuu meniki! Uzātiñ yüzigimni! “ dedi Serkā Hātun. Seslār ve vāy vāylār, ālqışlār bilān yüksāldi. Bārçā Hātunlārni yüziklāri kulār edi. çuke, hāmāsi qızlāriniñ bahtı uçun niyāt qılıb tāşlāgānlārigā yaqşı şirlār mās kelgān edi. Ānālār ve qızlārgā korā, bārçāsi bahtlik edi. Bu märtā üçälā qız Āltın qızgā:

“nimā ekān şirin hıyālīñ hā Āltın qızız? Gül hāmışā bāhāriñ kim ekān? “ dedilār ve Āltın qızni ortāğā ālib ālqışlār bilān uyāltirişgā urindilār...

Keçā, cudā qızıq ve unutilmās bir “Minçāğ sālđı” oyuni bilān otib qāldii. Cudā hām tātırālik bir keçā edi. hättā yurt Hātunlāriniñ āytişigā korā, bu yāşlārigāçā mundāğ bir “muçāğ sālđı” keçāsi korgān yoq ekānlār. Nihāyāt qāzādāki sumālāklār pişti ve ustini

yāptilä. Bu keçäniñ äzzānça yaḥşı otgäni uçun ve mundāg bir qızıq keçägä vāsılä bolgān Ānä ḥatun ḥaḳıgä duā kıldılär. Ertāng nāmāzini ādā kılgāndān kiyin, yenäki keläsi yıl hām, şundāg kunlärni birgä körmāg ve yāşāmāgläri uçun duā oqıdılär ve qazānlärniñ ustini açılär. Ānä Ḥatun, bärçä qatnāşgānlärgä birär tābāḳ sumäläk berib:

“yenäki yilgäçä yā Āllāh yā nāsib! Men yā bārmān yā yoḳmān; Āllāh bilädi!.. biräq, mendān nări hām bu torämizni yāşātiñ qızlärim ve Ḥatun kelinlärim!.. siz, bu torälärimizgä egä çoḳsāñiz, men ölsām hām ḥayir. Közim ārḳadä qālmāydi.” deb bärçä bilän ḥayirläştı.

Bähär ve koklām fäsligä āz qālgān ed. Keng Türkstān’niñ bärçä yurtlärigä elçilär yubārıldı. Bu yıl, qutlāv uçun hār kimni Särpul şehrigä çaḳırär edilär. Ānä Ḥatun hām, Yaḳub nābiräsigä Türk boyli āsil bir qız bolgān, Yulduzqız’ni tāpip ve sāvçilāb qoyıbdı. Bāybäçä Ḥatun hām, kelini uçun toy tāyārligini ālib turgān edi.

Hār bir Türk, toräsigä egä çıkmäli! Toräsigä korä yāşāmäli ve toräsini songsizgäçä y yāşātmälidir! Türk toräsi, tāsādıfān ortāgä çıqgān bir nersä emäs. Çünkü, bir milletniñ bārligigä, ortāq tüşüncäsigä, tuyḡu ve ḳınātigä bağlıqdır. Türk toräsi, Türk bilän birgä toḡrı, birgä buyur ve mältçä kelışär. Faḳat, milletçä ölmäs ve yuḳālmäs! Bir sözimiz bār-yu: “el ktār torä qālär.” degān.

Toräni yāşātmāg cudā hām qıyınd. Hälä Türk toräsini yāşātmāg āynıxsä qıyınd bir işdir. Bālkim Türklärniñ tārıḥdāgi munçä yutuqläri, şān ve şuhrātläri, uşbu toräläridāgi ḳattıḡ ve qıyınd ḳānunlärler ve yāsäläridān bolsä mumkın. Ḳançä qıyınd hām bolsä, cudā maḳul, māntıḳḡa uyğun ve çirāyli bir torädir, Türk toräsi.

Dünyä kelgān hār Türk fārzāndı, bālālik çāḡıdān bāşlāb bähäsi hār nimä bolsä bolsin; mullāsıdä, maktäbidä, şāḡırd bolib işlädikān ustādiniñ iş yeridä ve āynıxsä hār yerdä, birinçidān Türk toräsi ve kültüri bilän tāniştirilmäli. Özligigä, kimligigä, milli kültürigä, sänätigä, işānçigä, eligä, tiligä, yurtigä, ölkäsi ve bāyrāḡigä düşmān bolgān hār turli nersägä ḳarşı, korāşmāg ve yaḳalāşmāg şuri berilmälidir! Milli şuriniñ duşmānlärigä ḳarşı mādı ve manāvi korāşmāgān bir millet ve āynıxsä bir toplāmniñ, erkinligidān sözlāşmāḡı āḡlämsiz ve boşdır.

Türklärniñ ātāläridān qālgān, menglärçä yildān beri yāşnāb ve yāşātilib kelä yātḡān toräsıdān birtäsi, “Ergānaḳun bāyrāmi” dir. Uşbu bāyrām, bu yıl Särpul yurtidä qutlānādi.

Guzāl Sārroul, bu yıl bärçä Türkistān yurtlriniñ ḥaḳḳını ḳuçaḡlāydi...

Kunlär tez-tez otär ve Ergänağun Bährämi yaqınläşär edi. Elhän, bärçä Särpul uluğläriini, täcirläriini ve ustädläriini, birkun yänigä çaqırdı. Ve här birtäsüdän, yurtdä bolib otgän vız'iyät ve kelişmäldän cävab sorab, çegrä qışlâqlärdä qarâqışniñ qandäg otışidän bilgi aldı.

Şudäyin, bärçä tumän ärbäbläräri ve uluğläriiniñ bergän bilgiläridän, Särpul yurtiniñ tort tebrägidägi väziyätidän habärdär boldi.

Täglär tumäniniñ aksåalı ve ärbäbi, Muhtär Bây başlädi sözgä:

“bu senä(yıl), ERgänağun Bährämi'ni yurtimizgä qutlänişi bäs kättä kiçik cudä hursändmiz Elhäm. Äyniksä, siz häm biläsiz ki täglär tumänimizniñ halkı, qarâqış mävsümini eng kattıg ve çidä älmäs bir şekildä yaşaydılar. Faqad uşbu qutlävniñ sevinci bilän şävq ve ymidi bilän qarâqışniñ qandäg otışini hiç bilä älmädik Elhänim! Deb, gäpni açtı. Curä Bätegirmänçi, ukäsi Toräbây'ni tegirmängä qoyib bu kungi yığılışgä katnâşgän edi. Çetkädä otirib uşä yerdän: “culäki nehiririmizniñ bändläriini ve säbädläriini sel älib ketmäsdän ve tegirmänlär pärçäv bolmäy turib, qutlävd unsiz qälmäylik deb kopdän kop buğdäy tärtib unläb qoyibmän Elhänim! Mehmänlärimiz, aylärçä häm bizdä mehmän bolib qälsä, nän ve pätersiz qälmäysiz!” dedi. Tağın Elhän: “äsıl işni ki siz qılıbsiz Curäbây! Bär bolıñ “ dedi.

Qarä Bây häci bilän Tıllä häci yän yändä otirgän edi. Qasäb ibrähim başqa çetkädän häzılläşib:

“hürmätli Elhänim! Piçäq ve täbärçälär häm qayrälgän. Mrn ku şu päytdän täppä täyärmän!” dedi. Bärçä hähäh kuldi ve tilä häci bilän Qaräbây häciğä bāqtilär. Kiyin qaräbây häci:

“ bu yıl, bär yoq häzuqani qızılärgä yedirdik. Ärtik qızılär qavi bolib ketti. Yätsä turälmäydi semizlikdän. Bizläarki mällärgä bāqıb çärçämädik. İnşälläh, qasäb İbrähim häm sevmägdän çärçämäsdir hürmätli Elhänim!..” dedi kulib. Sämäd qaryädär Elhän!niñ yaqınraqıdä otirgän edi:

“hürmätli Elhänim! Açıl pählävän ve Äbdulläh Bây äramizdä yoqlär. Esenliktir inşälläh? Älbättä ki qaydä bolgänläridän sizniñ habäriñiz bärdir?” deb sorädi.

Elhän: “ bilmäsäm toğrisi! Bälkim işläri qalgän bolsä yetiştirmağ uçun koräşäyätgändir. Undän kelä älmägnälär...” dedi.

“ urmätli Elhänim! Biz birgä çıqğändik Särpul'dän. Men bärut ve fuşing käbi keräкли nersälärni älmäg uçun Mäzär-şarif'dä qaldım. Açıl pählävän bilän Äbdulläh Bây, Qunduz şehri tāmān kettilər. Brinc älib kelär ekän.” dedi Hānqāhlik Mudir Kārim Hān.

“yahşı ki dediniz atdaşım! Men h m  yl b y tbedim ki mun a mehm nni  and   ziy f t ber miz dedb..” deb n s zg  b şl di, K rim B y deh  n! Ve d v m etti: “ dem k brinc m s l si h m h l boldi ş k r. M n  endi Yold ş h ci bil n bizni  atdaşımız Mull  K rim  k d n h m sor m   ker k, ul r h m t y rmi  c b ?” deb, kulimsedi. B r   kuldi ve t   nib  ldil r K rim B y deh  ni , tilini  t gid ki g pni.  unke p l v deg n z rc m siz ve m hizsiz bolm s edi. Yold ş h ci,  sy b dlik bolg ni u un z rc m d n ve Mull  K rim  k  h m et k  ı l  d n bolg ni u un uzum ve m hizd n m sul edi. Şu b is h zill  ib  ldi K rim B y deh  n.

“ bu ik l  ulu umuzni  t y r bolg nid n yor gim tol !” dedi El  n. Mull  K rim  k   g purilsin-d , kiyin u h m c m tursin? Mumkin em s  lb tt .  a  n  oy r edi c v b berm sd n. Mull  K rim  k  topni b   a t m ng  p s berdi:

“b r   ners  t y r bols  bolsin; p l v u un eng unumli ve m him, h tt  bolm s  bolm ydik n ners  is , y  dir. Ust  Bub  neg  c m turg n ki bilm dim?” dedi Mull  K rim  k .  lb tt  Ust  H nkeldi B y’ni h d f  lg n edi “Ust  Bub ” deb. Yen  b r   kuldi. El  n, Ust  H nkeldi B y’g   ar b: “ urm tli ust m! Dostl rimiz to ri  yt di! Y gsiz h m p l v bol dimi? Y   bolm s  bolm ydi-yu” dedi m sgin  kulims b ve t b sum bil n. T  n, Ust  H nkeldi B y:

“  ri  zimi’ni  c v zi,   gri h ci’ni  c v zi, T rkmen R c b  g ni  c v zi ve b   a ne it  c v z  zz n  y      ardil r El  nim! H m p l vg , h m l  ir , s ms ,    ilt k ve p tirg , b r  sig  yeti  di in  ll h. h tt  koplik h m  il di.” deb, El  n’ni  ko lini tin l  tirdi.

B r   ki i t y rlikli rid n  ızık ve s mimi g purib turg n edi ki, keng T rkist n yurtl rig  cun tilg n el il rd n birt si,  o ni  ehir bolg n Şebirg n’d n yetib keldi. El ilik  d bini yerg  kelturib  y   usti t ht di.  oll rini ongig  b  l b b  i tik bir   kild , birin id n  z s l mini b r   ulu v r ve El  n’g  sunib,  r kasid n:

“d v ti nizni yeti tirdim  urm tli El  nim! Şebirg n ulu v rid n Mull   ızıl  y    f ndi ve buyukl rid n    Mur d B y, sizg  ve b r   S rpul H lk g   l ng li ve  ızık s l ml rini yoll d l r. D v ti nizni ec b t etib b   a mehm nl rd n elg rir   keli l rid n ve bizg  y rd m etm   i boli l rid n h b r berdil r El  nim!” dedi ve t   irilg n v zif sini yerg  kelturg n boldi.

 lb tt  ki, b r   T rkist n yurtl rini  El  nl ri, ulu v rl ri ve b y kl ri, bu d v tg  ec b t et r edil r. Tor  ve y s ker gi, r smi d v t  ili  bil n tor ni   s si

rukinlərini yergä kelturiş keräk edi. Mundän näri, bärçä ketgän elçilər arqalı- arqagä vâzifələrini yergä kelturib här kun- bir-bir kişi yetib kelär edi.

Änä Hätun häm, yurttäki hätun qızıldan habär aliş uçun, Äräy Hätun, Mästkelin Hätun, Mädä Şer Hätun ve Särpul yurtiniñ Mämäsi ve dâyesi bolgän Qasab Änä qasıgä çağırdılar. Älbättä, bu yilgi qutlävlär bäs qandäg bir prugram arqalı işlärni mukämäl bir şäkildä qılışlarını körişmagä amäci uçun. Ve munça mehmäniñ ezät ve ekrämi tuzik ve torägä yäraşadikän bir şekildä otkäzisläri togrısida gapurdılar. Şundayın, här kimgä baceräbilädikän vâzifäsini täpşirdi Änä Hätun...

Kokläm fäslidä, Särpul şehri guzäl täbiyätini ilän, çiräyli fäzäsi ve iç açuçi häväsini bilän äyniksä bir cänät mäkäni bolär edi. Çünke kokläm mävsumi, yorqnıñ eng çuquridägi tuygularni täşqargä çıkarädikän bir mävsumdir. Yängidä tuğılış ve yängidän tiriliş dimäğdir kokläm. Ruñniñ cısım bilän kelişgän ve qaynışgän päytidir. Qışqaçısı, insän bolışimizni sezämisiz. Umidlänmisiz ve umidländirämisiz. Qaytädän bälälik huyimiz özidän-özigä tirilib qaladı ruñimizdä, ve hey ki çapämiz mäysälärniñ aräsidadägi ilk açılğan läläni iskämagä ve qopärmägä uçun...

Qışniñ song kunläri edi. Hävälär çiräyli ve qaräqışniñ zähri mäsginä singän edi. Adırlar ve säylär kokumtul bolgän. Mäysälär häm quy ve quziniñ tişigä kelär ve otlab toyär edi. Yägäç yäläläriniñ qoltıgıgä, kokläm kelinin cehiz pändäkisi ve boğçäläri bar edi. Quşlar ve keplällär qış uyqusidan uyğanıb, qoltıgıdä cehiz pändäkisi bplgän yälälärniñ ongidä, huddi mähäläniñ qızçä ve bäläläridik sevinçdän uyäka-bu yäka uçar edilär. Äyniksä, täbiyätidägi bärçä yäratıqlärniñ içidä, bir qımatlı ve bir qozğalış uyğängänn edi.

Butun Türkistän yurtlärigä yubärilgän elçilər, vâzifäsini tamamlab kelgän edi ve eng songi elçi häm Bädaşşan şehridä yetib keldi. Mundän songräki bärçä iş, Särpul halqıgä ve Elhänigä tuşar edi.

Qış fäsliniñ qari, yağmir ve läyi bäs cädälar ve kuçalar çälmä-çuqur bolgän edi. Särpul şärväli, Ätä Kärim Hân “zrä”niñ buyuruğı bilän, çälmä-çuqurlar tegislänib ve här tamän supirildi. Şehir çiräyli bolib yätiläb qaldı.

Türkistän buylab qatnaşadikän mehmänläriñ, Särpul’niñ tort sämtigä korä qunäqlämä yerleri belli boldi. Äsyä Bäd, Qırägi, Kiçik İmäm, qazi kenti mäntaqaläridä mehmänlar uçun bärçä mehmänhänälär, ätläri uçun qamävhanälär täyar boldi. oğlaqçäpär, oyun ve qutlav mäydänläri ricäländi ve tuzaldı. Elhänlar, ulugvärlär ve büyük

mehmānlārgä maḥsus säyir ve tāmāşā kāmplāri qurildi. Kāmplār rāngārāng qālinlār bilān yāsāntirildi. Kāmplārniñ içigä māncālār ve otirāq(çävki)lār terildi...

Artıq Särpul ḥalḳı tort köz bilān mehmānlāri ni kutib turgān edi. Qoşni yurtlār ve şehirlār, yaqınlığı bāis āldinrāğ kelişgä başlādılar. Āldin kişilāri kelişlārinin sābābi qoşnilik ḥaḳını yergä kelturmāğ ve Särpul eligä yārdāmlāşmāğ edi.

Ānā Ḥātu, Mästkelin Ḥātun, Ārāy Ḥātun, Qasāb Ḥātun ve Mādā Şer Ḥātun bir tıp ve tälāş ve ḥāvlıḥmā içidä gāh u sāmteğä, gāh bu sāmteğä bārib kelār edi. Mullā Kārim Ākā, Qırğāğı, Qorāk ve bārçā etāk sāmteğä, Fāryāb ve Şebirgān mehmānlāri niñ mehmāndārligini ālgān edi. Mullāh Kārim Ākā’niñ ḥatini Qarāköz Ḥātun, māḥālāniñ bārçā ḥātun qızlāri ni çağırğān edi. Kimisi un elār edi ve kimii ḥamir yugurār edi. Kimisi tāndır otin ve paḥal tıqıb tāndırni qızitār ve kimisi isä uçāğlārgä otin quyār ve ālāv yāqār edi. Ālbättä tez buzulmāydikān nānlār, läçirālār, qatlāmālār, sāmsālār, çığıltāklār, pātirlār ve qand kulça pişirmāğçı edilār. Şundāyin Āsyā Bād’da Yoldāş ḥāci, Bādāḥşān ve Taḥār Şehirlāridān kelādikān mehmānlārniñ mehmāndārligidān māsuul edi. Yādgār ḥāci kiçik İmām’da, Bağlān ve Qunduz şehirlāridān kelādikān mehmānlāri niñ mehmāndāri edi. Māzār-şerif ve Sāmāngān mehmānlāri isä Kättä İmām sāmteğä mehmānḥānālārgä qunāqlār edilār.

Hār kimni körsāngiz öz işi bilān, Qasāb İbrāhim, qasāblik ongligini(peşbānd) kiyib āldi. Belidägi bāğtāsmāğä kättä kiçik hār boydā piçāğ ve qayrāq tākılğān, tābārçā ve sātur qayrālgān, mucāhāz bir şākildä sālāḥlāngān dek ḥuddi bir cālādgä oḥşār edi. Tılā Bāy ḥāci ve Qarā Bāy ḥāci’niñ çupānlāri hām quzi suriñlāri ni ḥāydāb keldilār ve qamāvlārgä qabādılar. Qasāb İbrāhim, bir tāmāndān “Bismullā ve Āllāh u Ākbār” deb, ḥlāl qılmāğgä başlādi mālārni. ḥāzır bolğān goştlār ve etlār, tuzlānib tāğārālārgä ālindi ve usti yāpilib qoyilā verdi...

Bāybāçā Ḥātun’ni hām tāndır-uçāğınıñ bāşı qız ve ḥātınlārdān tolā edi.

Āyḥān Ḥātun’niñ Erkā qızı, Begum Ḥātun’niñ Çibār qızı, Serkā Ḥātun’niñ Āltın qızı, Ālmā Ḥātun’niñ isä, Āy qızı ve bāşqa ḥātın qızlār bārçāsiniñ hinglāri tirsāklārigāçā qatlāngāni ālmā Ḥātun ve Āyḥān Ḥātun qızlārgä un yetiştirmāğ uçun, turmāsdān elāklār qollāridā un elār edi. Ānā Ḥātun qolidä tāyāğı tāndır qaptālidäki uçāğniñ ustidä otirib, qızlār ve ḥātınlārgä hār tāmāndā qıssālāb gāpurib ve tāşvıq qılib turgān edi:

“hey menin cān qızlārim! Hey menin kelin qızlārim! Hey menin gül qızlārim! Hey Māşāllāh. Qollāriñiz āğrimāsin menin cārrār qızlārim!..” dibān hä...hä...lāb maḥtār ve

hātunlārgä: “hālā tez boliñ kelinlär! Qızlärimgä un yetiştirirñ. Tez boliñ ki qızlärimniñ hamirläri qātmäsñ!” deb turgān edi.

Boy qızlärniñ hinglär i tirsäkgäçä kutārilgān ve āppāq qārdək qolläri isä, tāğärädägi hamirniñ içigä goyā sugā bātirib ālgāndək kirib çıkar edi, hamirniñ içidān. Hiç zorlānmäsdān ve kuçānmäsdān muştlär, yuğurär ve āvqalär edilär. Tāğärädägi kättä lukä hamirni, bir qol bilān āylāntirib ve tārīb-tārīb tāğärägä urär edilär. Qızlär, tızäläriniñ ustidä çokib, butun küçlär bilān tāğärä-tāğärä hamirni yuğırā yātğāndilär. Bir mähäl, Āy qız çärçäb qāldi. Bir daqıqalıq dām ālmāğ uçun qollärini hamirdān tārīb, tuşālgān şālñiñ çetkäsigä otirdi.

Ānä Hātun körginçä gāzāblāndi:

“ Āy qızzz! Oqıqlıq qılmā! Ārquadā qālmā Āy qızım! Çibär qızni körgin hiç çärçämäydi. Bärçāñizdān hām yāşı kiçik ve hām nilğa zäyif. Hālā tezgīnā tur yerīñdān Āy qız! Tezzz! Tezlāb turmäsāñ, mānā çop bilān bir-ikkitāni yelkäyiñgä yeyäsān qolimdān!..” dedi.

Āy qız bilär edi. Ānä Hātun’niñ hāzāl qılğānligini. Dārrāv tāğäräsiniñ başigä tezä çokti ve başlādi hamirini muştlāmāggä. Āççığı kelgān bolsä keräk edi Āy qızni. Undək bir yuğurär edi ki qolläri hamirni tez-tez teşib çıkar edi.

“men, qızni ikki nersä bilān olçimān qızlärim!” deb, dāvām etti sözigä Ānä hātun: “bir, ustibāş yuvişdä. İkki, hamir yuğurmāgdä! Āğär ki ikkäläsigä hām qoli rāv ve āşnā bolsä; u qızni sevāmān ve mahtāymān! Qız digāñniñ qolläri huddi āt tuyāğı kabi ve qoş qanātidekv tez-tez çirpinişi keräk!” dedi Ānä Hātun.

Serkä Hātun gāpgä kerdı:

“ hātunlärniñ nimäsigä qarāysız Bibi Ānām?” dedi.

“ hātunlärniñ tāndır-uçağıgä bāqāmān Serkä Hātun!..” deb, kınāyāli cāvāb qaytardı Ānä Hātun. İkki qoliniñ ārāsidadā qarşā-qarşā qarilāb turgān iläk, Ālmä Hātun’niñ qolidān birdān-birgä tüşib ketti. Qolläri şāvşāb qāldi ve eläk, elāgān unniñ ustigä tüşib kettii. Bāybäçä Hātun hām qolidägi çāyğulçāni su toldirib tāndırgä quymāğçı edi. Ānä Hātun’niñ bu gāpi qoliniñ bilāgigä huddi oq kabi bārīb tekdi. Bāybäçä Hātun’niñ qolidān hām çāyğulçä tāndırgä tüşi su tokildi. Yānib turgān ālāvni oçırdi. İkkäläsiniñ hām yūzläri qızardı birdān- birgä. Mundān āldin, Ālmä Hātun ve Bāybäçä Hātun’niñ uçāğlāridägi ālāvniñ oçğān pāytidä doç kelgān edi Ānä Hātun. Zātān keç bolmāsdān haqlärini ālgān edilär büyük Ānä’dān. Demäk qabāhātleri eslārigä tüşib ketti.

Soruniñ toğrı cāvābini kiyinrāğ berdi Ānä Hātun:

“ birinçidän uyigä bākamān Hātun deigänniñ! Songrä, erigä körsätgän ħurmätigä ħarimān! Uyi supirilib sidirilgän bolsä, erigä ħarşı ħurmäti mukämmäl bolsä, toräsigä bağlık bolsä ungä ħātun diyāmān! Tüşündiñizmi Serkä Hātun? Ägär ki digänlärim u ħātungä bolmäsä, äcämniñ ħātını diyāmān u kişigä. Unutmäyiñ!..” dedi ve yenä tekrärlädi: “äcämniñ ħātını diyāmān bildiläriñ mi?!” dedi...

Hamirlärni yuğurib, māyälänmäsi uçun ustini yāpip koydilär. Tändır-uçağni başi ħātın kızdän tolib tāştı. Bärçäsi Ānä Hātun’niñ sözlärigä ħuläg sālär edi. Bir tāmāndän işlärini ħılär ve bāşka tāmāndän Ānä Hātun’niñ gäplärini eşitär edilär. Härkim özigä bir därs çıkarär edi Ānä Hātun’niñ durdānā sözläridän. Miyäsi çälķığändä, sözläri ħıp ħızıl ħalāmpurdek aççığ edi. Ciddi ve cudä hām ağır gäpurär edi Ānä Hātun. Türk’niñ torälik ve yorälik ruħidän, Türk’niñ äsälätidän ħıssäläb berär edi bärçäğä. Bir uçu Otukent ve Tengri Tägläri’dän bāşlāb bāşka uçu Tunā dāryäsiniñ ħırğägigäçä uzäygän Türk milletin yāşāb turgän tuprāğläridän sırķıtıb çıķardı sözlärini. Songrä; täg ve tāşniñ bağridän ħuddi mäyin ip dek sozilib āka yātğän bulāķlärniñ suvidän birär bārdāķ su tokär edi ħātınlärniñ yāngän bağrigä. Gäplärini yaħşı cāvħärlängän ħılıç kabi gāħ kurädägi älāvğä gāħ hām, läğändägi sugä tıķıb çıķārgāndek, çıķarıb tıķar edi ħātunlärniñ miyäsigä ve koksäyigä. Torädän ve yorädän bāşka ħiçbir nersä gäurmäs edi Ānä Hātun... “men, toräni ħātunlārgä āħtārāmān!” diyär edi härdäyim Ānä Hātun. “ħātun torälik bolsä, oğli hām ħızı hām torälikdir. Eri hām torälik bolädi älbättä...” dedi.

Ānä Hātun’niñ sesi, kimi zāmān epäk dek yümşāk ve kimi zāmān iginä dek bātuuçi ve teşuçi edi. Bāzän ħuddi keskin bir ħılıçğä oħşär edi äğzidän çıķқан sözläri. Tengri tägläri ve Āltäylärdän Tunā dāryäsigäçä Turān cuğrāfiyasiniñ tā tubidän ve mağzidän kirib çıķar edi gäpläri. Brş ming yillik bir milletniñ otmiş ve keçmişidäki tārıħını ve toräsini, ħättä insān ruħiniñ bilä sehılgä erişmädikān bilgilärni birtä-birtä tāşib ketirär edi isidä. Kiyin tāşib ketirğän bu äsıl ruħni uflär edi ħātunlärniñ ucudigä. Ķızär edi oķ dek ħātun ħızlärniñ koksäyigä ve miyäsigä: “ insān digän zāt, toprāğdän ve läydän tuzätılğän! Tağın ungä bir şekil berilgän. Ve bu şekil “älıst” ve “äzäl” kuräsidä, insān bolmāğ uçun pişib çıķğän. Songrä, insānlik cāvħäri ve eksiri surtilgän! Aķıl ve māntıķ bilän minäturlik bolgāndır! ħuddi şungä oħşāb, “torä” hām yāşāmāğniñ kuräsidir! ħām lāyni turpāğ bolib ketädi! Biz hām zehnimizdäkilärni, bilgänlärimizni ve insānlik ärzışlärimizni, uşbu torä digän kuräğä yaħşı pişirib; äbädän, erimäslik ve yuķālmäslik eksiri berişimiz keräk ħızlärim ve ħātun kelinlärim!..” deb, äyniķsä dārsiləräri bilän bärçäğä ħäyät ve tiriklikniñ sırlärini ezib içirär edi Ānä Hātun. Ve dāvām etti:

“biläsizlär! Biz Türk milletinin, başka milletlärdän färlki qılğan nersä, Türk qalışımızgä säbäb bolğan ve Türkligimiz unutirmäğan zāt ve här äzmimizgä cäsärät, Yoräk ve küç bergän nersä, älbättä ki uşbu torämizdir!” deb, äytär edi.

Yetmiş, bälkim dä yetmiş ustidä edi Änä Hätun’niñ yäşi. Beli tip tikä, sesi top dek räsä çıkar edi. Kimi zämän, undağ bir häybätli ses çıkārār edi ki, “men män!” digän kişini tizä çoktirār edi ongidä. Bir äsil ırkniñ sesi edi Änä Hätun’niñ tävuşi. Änä Hätun torä deyib turār edi. Biräq, hiç kimsä sormäs edi: “ torä nimä nersädir? “ deb. Yenä özi soräb, özi cävāb berär edi:

“hey hätun kelinlärim! Bir umurdir ki, torä deb-deb äğzımgä säç kokärdi. birtäginäñiz häm sorämädiñizlär ki, Änäm torä nimädir? Deb. Siz sorämäsäñiz häm hayir. Lekin menin sizgä äytişim keräk!..” dedi ve toräniñ nimä bolgäligi haqıdä birtä-birtä äytib, bādāmni çākıb mağzini yedirdi bärçä hätun ve qızlärgä.

“änä ve ätlärimizdän körüb örgängänlärimizdir torä! Tınävundän bukungä ve bukundän ertägä qälädikänlärdir torä digän qutluğ miräs! Bubä ve mämälärimizdän ätä-änälärimizgä, ulärdän bizgä ve bizdän isä bälälärimiz ve näbirälärimizgä koyib ketädikänlärimizdir torä! Häliki yäşäb turgän torämiz, beş ming yillik bälkim dä koprag issıg ve säviğ dimäsdän kuräşilğan ve mucädlä berilğan tirikligidän suzilib ve sirkitib älingän eng äsil ve bähälik ärzışlärimizdir. Bu yutuqniñ atıdır torä!.. torä, hiç kimniñ öz başigä çıkargän bir nersäsi emäs. Bälkim, bu bāy Ädām ve Bibihävā’dän bukungäçä otgän bärçä ätä ve änälärimizniñ häyät täcrübäsidir uşbu torä degänimiz zāt! Kimi zämän dämburäniñ ipidän çıkğan bir ses ve kimi zämän, sizniñ äğziñizdän tokilğan bir qoşıqdir torä! Bāzän bir fikir ve tüşünçä, kimi zämän bir yol ve dāvādir, torä degäniñiz!.. ustibāş ve kiyimiñizdän ätä söz ve deyimiñizgäçä, āşıñizdän başiñizgäçä färlki bolıñ äcām milletidän! Äğär bolmäsäñ, qızläriñiz efätli ve uyälğan, oğulläriñiz isä erkäk ve hürmätli yiğit bolä älmäydi. Äğär ki, biräntäniñ oğlını, qızını ve erini toräsiz körsäm, u hätinniñ haqıdän çoqamän! Başka hiç kimgä işim yok. Siz hätunlär torälik bolsäñiz oğlıñiz, qızıñiz ve eriniz özidän-özi torälik bolädi!..” dedi.

Uçāğ ustidän turib çuqur bir näfäs äldi Änä Hätun ve: “hey hey” deb, qolidäki bärdäqni sätıldäki sudän toldirib başigä kutärdi. Demäk, gäpirmägdän äğzi qurigan edi. İçib bolgändän näri: “älhämdu llāh” deb, bärdägni tändırniñ ustigä koydı. Bāybāçä Hätun usti yāpilğan hamirniñ ustidän dām дәstärhänni äldi ve qoli bilän täppilätib urdi:

“vey hamir kelib həttä kopişib ketipti Bibi Ānäm!” dedi. Tağın: “endi hər nersädän qançä-qançä keräk bolsä, siz äytiñ biz başläylik!” deb, cävab sorädi qaynänäsüdän Bāybäçä Hātun.

Ānä Hātun ham bolib qolini hamirgä uzätti. Çimçiläb munçä hamirni alib äğzigä sālđi ve çäynäb kördi.

“hamir kelib həttä otib ketipti-yu. Ānäñizniñ gäpigä qızışib hiç birtäñizni hām esigä kelmädi mi hamirgä bākış? Häl!..” dedi Ānä Hātun.

Begüm Hātun cävab berdi: “siz gäpurginçä esimizgä başqa nersä kelmäydi-ku, Bibi Ānäm!” dedi. Ānä Hātun köziniñ tağidän bākıb cilmäydi: “hey siz hātunlärni!” dedi.

Mäydändä tuşalgän şallärniñ ustigä kelturildi hamirlär. Hātunlär, hamirlärni ävçilärgä alib, birtäsi pätir uçun zuvälä qılmäggä başlädi ve başqasi isä nän uçun. Birtäsi uhläv ve tahtäni alib qatlämä ve läçirä uçun hamir açmägä başlädi. Āräy Hātun, uçağ başilil qılär edi. Bärçä pişirädikän ve tüşirädikänlärgä qoymä-ketti qilib işni kontrol qilib turgän edi. Mästkelin Hātun, Kiçik İmām sämtidä Yädgär hāci’niñ uyidä yığılgän hātunlärniñ pişir tüşir bilän särgärdän edi ve Mād Şer Hātun’ni, Qırāğı ve Qoräk tāmānigä Mullā Kārim ākāniñ hātini Qaräköz Hātungä yārdāmlāşmāğ uçun cuntāgän edi Ānä Hātun. Zuvälä açıldı, kesildi, bukildi, yāyrıldı ve yäsäldi... Ąlmä Hātun bir uçağniñ başidä ve Begum Hātun isä başqa uçağniñ başidä. Serkä Hātun tändır başidä ve Ąyhān Hātun isä, tändırniñ qabtälidäki uçağniñ başidä yerlärini aldı. Qāzānlärgä yāğlär qızärtildi ve hər bir nersä äyrim qāzāngä äyri-äyri taşlandı. Ve başladılar: “bismullāh” deb pişirmäggä. Bir qāzānnin başigä Āräy Hātun otirib ālgän edi. Bir tāmāndän qızlär qalgän hamirlärni açär edilär. Hər türlik yeyädikänlärni, türli-türli şekillär bilän bukär ve tuzätär edilär. Hər uçağniñ başidä bir hātın, hädha pişir-tüşir edi. Ānä Hātun, Āräy Hātun’niñ başigä turib yenä başlädi sözgä:

“ hātun degän kişi, mänä Āräy Hātun dek bolädi. Qaräyiñ! Quş qanāti dek çirpinädi qolläri! Küydirmäsdän ve hām qalmäsdän pişirmäğni örgäniñ āliñ! Köz yumib açginçä dästärhuvān-dästärhuvān läçirä ve qatlämä pişirädi!..” deb, şāğırdini mahtāb koydi. Qatlämä uçun yufqa açıb ve yāğläb otirgän başqa hātun ve qızlär:

“ tunuk ve ince açmāğ, açginçä yufqani yirtmämāğ cudä mühimdir kelinlärim! Bärçäñiz çibärsizlär Māşāllāh!..” dedi. Hātunlär ve qızlär, haqläridäki Bibi Ānäläriniñ mahtāvini eşitib sevinib ve quvānib ketti öz ārälärigä küib ve sevinçdän gıbir-gıbir gäpläb turdılar. “hey hātun qızlär! Dıqat etin! Ąğär yufqalärni yirtsāñiz mänä şu täyāğ bilän tepäläriñizgä yäsımän!” dedi ve tağın qızlärge qaräb: “men ve hātun ānäläriñiz, bärçämiz

bir yolçidekmiz bu dünyədə. Keldik ketämiz. Sizlər, bizdən kiyin hām älbättä neçä kun koprâğ bu dünyədə bārsızlār! Mänä bu torälärimizni, siz yağşilāb örgäniñ ve tağın siz hām qızläriñizgä örgätiñ!..” deb, väsiyt ve näsiyät qılıb qoydı. Ārāy Hātun, ter içidä qaldı. Hār daqıqā qarsiniñ bir uçığā, ālininiñ terini ārtib ve sılıb turār edi. Şungā oğşāb qāzān başidäki başqa hātunlār hām ter içidä qālgān edilār. İkki qollāb pişir-tüşir edi turmäsdän. Ānä Hātun, oğit bermäsdän cım turālmās edik u birān bilä bolsin... u kun āqşāmgāçā, ikki ve yā üç kunlik kerākli nersälärni pişirdilār. Koppālā qatlāmā, lāçirā, pätir, çığıltāk ve sāmsälār pişti. Qızlār pişirilgān nersälärni şāmāllätib sāvittilār, yāpişib bozulmāsin ve hāmır bolmāsin deb. İssıg qālsā hāmır hāmır qaytār edi hār nersä.

Elhān, tıbq māmül hār yilgi kabi yāngi yilniñ başlāngıçı bolgān Ergānaqun Bāyrāmi munāsibāti uçun, hāzrāt Āli(k)’niñ diyāri Māzār-şerif gā ketgān edi. Hār yilniñ başlāngıç kuni, keng Türkistān yurtiniñ elc-hanlāri, uluğlāri, ārbāblāri ve bilimdānlāriñiñ bārçası Māzār-şerif dā bir ārāgā kelār edilār. Ātā ve ācdādlāriñiñ, zālım Çin devlätiniñ zulmidän qurtılış ve “Ergānaqun” degān zındāndän çıkış munāsibätiniñ quriltāyi uçun toplanib, uşbu qurtılış bāyrāmini qutlāş āmāci isā bārçā Türk boylāriñiñ āzādlik ve erkinlik bāyrāğlāriñi qaytādän bir ārādā tiptikā tikmāğ uçun, bir ārāgā kelār edilār. Yüzlārçā yildän beri, Türkistāntoprāğlāridä ācdādimiz tāmānidän belirlāngān uşbu mubārāk mākān ve yerdä, yāni zāfārlār qahrāmāni hāzrāt Āli(k) mazarı’niñ sāhāsi ve sāhnāsida, uşbu Türk boylāriñiñ erkinlik bāyrāğini tikāt edilār. Uşbu bāyrām mārāsimini yergä kelturib kiyin Ergānaqun qutlāvi qaysi şehirdä bolādikān bolsā, bārçā elhānlār ve uluğvārlār birlikdä u yurtgā ketār edilār. Songrā, hār şehirniñ ārbāblāri, u şehirniñ çāpāndāzlāri, pählāvānlāri ve sänätçilāri ārқadän kelār edi. Türkistān bāyrāmi qutlāvlāri başqa şehirlärdä, yāngi yilnin beşinci kunidä başlār edi. Beşinci kungāçā birtā qālmāsdän bārçā hāzır bolār edi qutlāv bolādikān şehirdä. Çāpāndāz atı bilān, pählāvān hingsiz ton ve qıyāfəsi bilān, sänätçi sāz ve suringi bilān...

Ānä Hātun, hāci ākā’niñ Yoldız qızını, sāvçilik qılğān edi Yağub nābirāsigā. Yolduz qızniñ ānəsi Āynur Hātun hām sep ve cehizlārni tayarlab turgān edi. Elhān, Māzār-şerif şehridä qaytār-qaytmās, turmiş duāsi oqılıb kelin-kiyāvniñ qollarini birbirāvigā tutuştirib, kiyin cāşın ve qutlāvgā başlāmāğçı edilār.

“mehmān, Āllāh’nin āzizidir!” degān ekān eski lārdän büyüklārimiz. Ālbättä ki, dünyədə yāşāb turgān hār milletniñ toräsida mehmān sevārlık bārdır. Yālgız, biz Türk milletinin mehmān severliğı dünyācā māşhur. Çünke biz Türk milleti,

mäsäälä mehmān bolğınça din, millet, til, milliyät deb äyirmäsdän mehmānimizni äziz bilib, här türlü hızmätimizni ulärdän äymäsmiz...

Särpul hıllkı, neçä äydän beri hengi qatlängän, beli bağlängän ve pâyçäsi kutarılgän bir şekildä keçä-kunduz, kış ve ıssıg demäsdän mehmānläriniñ hädımligi toğrisidä buyunlärigä tüşgän vâzifäläridän hām korä kopräg işläb ve här türlü ehtimälgä qarşı täyäränib turgän edi. Älïfdän y'gäçä, här nersä hâzır edi mehmānlär uçun. Otindän älib mehmānlärniñ atını sāmān ve ärpäsığäçä. Nān ve pätirdän älib sāmsä ve çığıltäkgäçä. Äyniksä, bu yilgi qutlävgä yāngi bir rāng ve mäsä qoşmāgçı bolgän kelin ve kiyäv hām hâzır edi. Ät täyär, çäpändäz täyär, mäydän tegis ve pählävān hām hâzır...

Yāngi yilniñ, kokläm mävsümi ve osim äyiniñ tortınçı kuni edi. Särpul Elhāni bilän Türkistān Elhānläri elgäridän ve ärqaläridän isä ulugvārlär ve täniqli şahsiyätlä huddi täsbeğ minçägläridek teziligän bir şekildä keläverdi. Mehmānlär Qazi kenti mäntıqasidä Särpul hıllkı tāmānidän dol ve surnây çälinib: “hoş keldiniz!” tärānäläri ve sevinç älkışlärä bilän qarşıladılar. Ve uşä kunniñ äkşāmgäçä, ärqadän kelädikān başqa şehirlärniñ ärbäbläri hām ätläri, çäpändäzläri, pählävānläri ve sänätçiläri bilän yetib keldilər. Elhānlär ve ulugvārlärniñ bärçäsi Elhān'niñ hās mehmāni edi. Qalgän ärbäblär, çäpändäzlär ve sänätçilär isä Särpul'niñ tort sāmıdä ulär uçun muhâyä bolgän mehmānhānälärgä bārib yerläştilər.

Särpul hıllkı, mehmānlärigä qāzān-qāzān päläv ve qāvurdäg pişirdi äkşām ziyāfäti uçun. Sāmāvārlär här daqıqa qaynāb turgän. Tulumläär çäläbdän tolä. Nān, pätir ve läçirrärlär dästärhuvānlärgä orälgän. Särpul elinin kättä ve kiçigi, erkäk ve äyäliniñ dudäqlärigä sevinç gül muğcäläri açgän. Kulär yüz ve çüçük til bilän mehmānlärigä çärçämäsdän hızmät kılib turgän. Goyā, mehmānlär şām'edi ve Särpul hıllkı isä pārvānā. Hızmät kılmäg uçun mehmānlärniñ tebärägidän äynälib turär edilär...

Bu kiçä başqa bir kiçä edi. Ertäsi kün qutlävlär başlar edi çuke. Çäpändäzlär ätlärini kıışāvlär edi. Pählävānlär bāzulärini ävqalätär ve sänätçilär isä, mehmānhānälärdä qoşıqlär okıb seslärini äyārlär edi. Här sāmıgä äyri bir cāşın bār edi bu keçä. Biräq, keçäniñ eng färlkli ve kıızıq sāmı isä Kättä İmām mäntıqası edi. Çünke, Elhān'niñ mäntıqası edi bu sāmı. Elhān'niñ mehmānhānäsä hās mehmānlärdän tolä edi. Elhān, qutlävlärniñ başlängiç keçäsi bāis mehmānlärigä cudä hātıralı ve unutilmäs bir keçä ärmägän kıldı. Şāhpısānd, Mirzä Nemätullāh ve Äsyābādli Sāhib Hān, ertāngäçä dämburä ve gıjak çälib qoşıq okıdılar. Cämil Bağşı, ärä-ärä öz hunärini körsätib torär edi neçä daqıkalik tä qoşıqçılär dämlärini älib tinçläşsin deb. Şāhpısānd, dām älgändä, sāhibniñ

dämbüräsini ālib Gör Oğlu'niñ kısäsini oqıb berär edi Cämil Baḥşı. Sädıkbāy, Qasāb İbrāhim, Yādgar ḥacı, Abdurāḥim Mäst ve Mullā Kārim ākā, kıızıq-kızıq fākāhilär äytib mehmānlär äytib mehmānlärni kuldirär edilär. Yoldaş ḥacı hām äynıksā şer oqıb mehmānlärni kuldirä-kuldirä opkäsini yärär edi. Zıkır Bāy, Kārim Ḥuni ve Räsul Bāngi sāmāvār bāşı edilär. Mehmānlärniñ su ve çāyidän ḥabārdār bolib turgān edi. Yāşlär ve yiğit bälälär, mehmānlärniñ hār hār çetgä äyāgdä turib ikki közläri mehmānlärniñ çāy bārdāğı ve mevā tābāğlārigä edi. Boşalgān bārdāq ve tābāgni körgāndek dārrāv bārdāgni çāydän ve tābāgni mevādän toldirär edilär. Abdurāḥim Mäst, kimi zāmān uluğvārlārgä çāy toldirgāndän kiyin, kim hāzıl şekildä bāzi mäsḥarāliklär kılib Elḥānlärn ve otirgānlärni kulgidän mäst kılar edi.

Uykusu kelgānlär uhlāb qaldı ve uhlāmāgānlär isä, ertāngäçä bu keçäniñ unutilmäs käyfini çıkardılar... kuyāş, Kıçık İmām tepäläriniñ ārkasidän köz ve qāş emālāri bilän u kunni ılık bir kun bolışini sāvga kılib, Sārpul ḥalkını ve mehmānlärni sālāmlädi. Äynıksā, çirāyli bir hävä ve cudā hām ḥoş bir fāzā edi u kun. Mehmānlärlär, ertāng qārā sāḥārdän turib ılık sulär ḥāzırlädi mehmānlārigä ertāng nāmāzi uçun. Tağın, nāniştä täyārlāmāggä başlādılar. Ābtāvā silābçinlär täyārländi. Dāstārḥuvānlär tuşaldi. Pişirilgān nāfis qatlāmālär, lāçirālär, sāmsä ve çığıltāklär dāstārḥuvān ustigä terildi. Dünyāniñ eng lızätli Sārpul qaymāğı hām kāsālārgä ālinib hār kimniñ ongidä terildi. Memānlär toyub-toyub āfiyāt bilän yedilər.

Kelinniñ uyigä hām keçä ertāngäçä bir cāşın bār edi. Yulduz kelin, dugānālāri bilän unutilmäs bir keçä otkāzdi. Ertāngdän dugānālāri yulduz kıznı kelin kılib yāsāb, dāf çālib, kuşıq oqıb ve oynāb gur-gummā kılib otirgān edilär. Yaḳub bālā hām ertāngdän dāllākgä bārib sāç ve saḳāllāri tuzātib ārkadāşlāri bilän ḥāmāmgä ketti. ḥāmāmdän tār ve tāzā çıkıb kiyāvlik ustibāşini kiydi ve täyār bolib turdi.

Ānā Ḥātun mäydāndä bir māçä utidä otirib, toygä kelāyātgān ḥātın kızlārni ḥoş keldiniz deb, qarşilāb turgān edi. Mäydä kızcālär ve kıçkintāylär cupä-cupä yığılib, öz ārālārigä ālkışlābān kuşıq oqıb, nāvbāt bilän bir-birāvinı mäydāngä tārтіb oynār edilär. Kättä kıçık mäst ve mālāng sevinçlär içidä...

Nāniştādän kiyin Elḥān, bārçä Elḥān ve uluğvārlär bilän sekin-sekin Kättä İmām çārbāğı sārı yürüdülar. Sārpul uluğlāri hām ertāngdän çārbāgdä yığılgān edi. Qutlāv başlāmāsdän āldin, Yaḳub ve Yulduz kıznıñ turmiş ve nıkāḥ duālāriñiñ oqınışı ve uqđ bağlānişı kerāk edi. Dāmullā Ābdullḥākim Ḥān, bārçä uluğvārlär bilän uşbu mubārāk ve qutluğ torāniñ, Āllāḥ'niñ āmri ve Räsul Āllāḥ'niñ sunātı bolgān nıkāḥ ḥutbāsini oqıb,

kelin kiyävni qol qolğa tutıştırdı. Umır buyıça ikävlärigä, Älläh'dän sağlıq ve mutlu bir tiriklik tilädilär. Nıkāh hütbäsi oqılğandän näri, hunär ärbäbi be bilimniñ çoqasi Mäymänälik Gullām Muḥämmäd, bärçäniñ hüzurigä:

“Yä'qub bälämiz, Yulduz begüm bilän turmış qurib endi cuz toplām ve cāmiä boldilär!.. mundän näri, Yaḡub cāngä Yaḡub Bāy ve Yulduz begüm qızimizgä hām Yulduz Ḥātun deb, hıtāb qılış keräk!” dedi. Bärçä qol kutārib “āmin Älläh Äkbär” deb qoydilär.

Uşbu onāmli ve mühim vāzifä yergä kelturgändän kiyin, bärçä kişi qutlāv sāḥäsi bolğan Ergānaqun teppäsida, yäni nävruz teppädä qurılğan kápmlärgä toğri cunä. Čāpändäzlär ve başqa ḡalq, vaqtdän bārib uğlāq čāpār mäydānidä yerläriñi ālgān edi.

Yaḡub ve Yulduz begümniñ turmış bāğı tugendgändän näri, yurtniñ bärçä ḡātın qızlāri gurgummä toy bilän mäsğul bolib qāldi. Erkkālär isä qutlāvlär bilän qızıqtilär...

Qasāb İbāhim vaqtdän işläriñi tugātib, quy ve quzilärni ḡäläl qilib ve tuzlāb qoygān edi. Koñli tinç ve rāḡāt edi. Cirān ātını minib ulāğčāpār mäydānigä yetib keldi. Hār tāmān ātdän tolā edi. Birāq, oğlāq oyuni ḡāligāčā başlāgāni yoq edi. Ātından indi ve egärini qoligä ālib ātını isitmāğgä başlādi, ātımniñ āyāğlāri āçilsin deb.

Mulāyim ve kop ıssıq bolmāğan bir quyāşlıq hāvā, ālbättä ki oğlāq oyuni uçun āynıqsā bolār edi. Uzun āyāğlıq, ingişkä bellik ve keng kokslik bir āt edi Qasāb İbrāhim'niñ ātı. Qasāb İbārhim qış boyıça özi yemāy, bār yoqını ātıgä yedirgān edi goyā. Şu sābābdän ātınıñ ārқasi quyāş teğandä ālmās kābi cārқılār ve pārlār edi...

Pāhlāvān ākāniñ ātı, qışdän zor çıқа āldi cānāvār. Ārıq ve zāyif qālgān edi. Unke, Pāhlāvān ākāniñ ātı, qış māvsuminiñ başlāridä bir kāsāl bolib āldi. Mānā şu kāsāllik bāis özini yaḡşı yetiştirä ālmādi. Pāhlāvān ākā hām bār yoq zāḡmātni tārtti ātım yaḡşı bolsin deb. Kārim Bāy isä işini, küçini qoybārib ātdän başqa ḡıçbir nersāgä tegmās edi. Üçālāsi hām bukun mäydāndä edi ve ātlāriñi isitginçā birāvlārigä uçraştilär.

“istār-istāmās bir başqa bolādi-dä koklāmniñ hāvāsi. Şundāğ mi Qasāb ortāq?” dedi Pāhlāvān ākā. Qasāb İbrāhim ātınıñ yālini silātbedi ve: “suvi hām, hāvāsi hām, şāmāli hām, quyāşi hām başqa bolādi ālbättä” db, cāvāb qaytārdi.

Kārim Bāy ātınıñ belini tārtä ātbedi. Birāz erkinib: “yāngi mi bildizlār muni ortāqlār? Oğlāq degān oyun, mānā şundāğ hāvādä mązā berādi dā!..” dedi.

Koklām māvsuminiñ kunlāri hār qançā kundän- kungä uzāyib kātsā hām osim āyiniñ kunlāri kop uzun emās edi. Elḡānlār ve uluğvārlār, u ertāng turmış mārāsimi bāis

keç pāytgāçā urinib qāldi. Ārtıq, qutlāvgā tuş āvqātini yeyib ve tuş nāmāzini qılğāndān nāri bāşlāmāğci edilār.

Yulduz begüm hām Elhān’niñ uyigā kelin bolib keldi. Mundān nāri, Yulduz Hātun deb tānilār edi. Elhān’niñ uyigā gurgummā bir toy bār edi. Bāybāçā Hātun hām āynıqsā bir sevinçli. Hār hātın, nāvbāt bilān yānigā bārib yāngi kelinni qutluğ bolsin diyār edi. Tuşdān nāri elhānlār, uluğvārlār ve ārbāblār, kāmplārdāgi māncālārniñ ustidā yerlārini āldi. Çāpāndāzlār ātlāriniñ ustidā, oğlāq çāpār māydāniñ hār çetidā yeyrālib turgān edilār. Büyüklār yerlārigā otirgāndān kiyin çāpāndāzlār yığılib hāzır boldilār.

Bādaḥşān şehriniñ oğlāq taqımı, çibār çāpāndāzlāridān Hāykāi Pāhlāvān çāpāndāz ve Muḥtār Pāhlāvān çāpāndāz rāhbārligidā Bādaḥşān oğlāq oyuni qıyāfāsini kiyib, ātlāri bilān kāmptiñ ongigā kellib sāf tuttilār. Rāsım ve ādāb qılib, ārtıq oyungā tāyār bolgānlārini āytib, büyüklārniñ ongidān otib ketti. Undān kiyin Sāmāngān şehriniñ oğlāq taqımı, çibār çāpāndāzlāridān Şāh Muḥāmmād Bek çāpāndāz ve Nur Muḥāmmād çāpāndāz rāhbārligidā Sāmāngān oğlāq oyuni qıyāfāsini kiyib, ātlāri bilān kāmptiñ ongidā sāf tuttilār. Rāsm ve ādāb qılib oyungā tāyār bolgānlārini āytib otib kettilār. Ulārniñ ārḳasidān, Māzār-şerif şehri ve Şebirgān şehriniñ çāpāndāzlāri rāsm ve ādāb taqdim qıldilār ve tāyārlıklārini bildirib otib kettilār.

Şer Muḥāmmād Çāpāndāz, Qunduz şehriniñ oğlāq taqımını ve çāpāndāzlārini rāhbārlık qılār edi. U hām, öz taqımı bilān kāmptiñ ongigā bārdi. Sāf tutib rāsm ve ādābdān songrā hāzır bolgānlārini āytib berdi.

Bağlān şehriniñ çibār çāpāndāzlāridān, Ḥayir Muḥāmmād çāpāndāz ve Mācid Çāpāndāz rāhbārligidā Bağlān oğlāq taqımı hām öz sırāsıdā kāmptiñ ongigā bārib oyun ādābını yerigā kelturdi. Fāryāb şehriniñ çāpāndāzlāri hām rāsım ve ādāb qılib tāyārlıklāridān ḥabār bergāndān kiyin, mezbān ve mehmāndār Sārpul şehriniñ çāpāndāzlāridān, Nādır Çāpāndāz ve Kencā Çāpāndāz rāhbārligidā Sārpul oğlāq oyuni qıyāfāsi bilān, bārib kāmptiñ ongidā sāf tuttilār. Rāsm ve ādāb qılğāndān kiyin bārçā mehmānlārgā “ḥoş keldiniz” deb, tāyār bolgānlārini āytib ve bārçā mehmānlārgā yaḥşi sāylı ve tāmāşālār tilāb otib kettilār.

Elhānlār ve uluğvārlār, rāsım ve ādāb kerāgi torānıñ songigāā āyāğdā tāhtādilār. Bārçā çāpāndāzlārni ālkışlāb ulārgā mufaḳıyātlār tilāb, torān bitgāndān kiyin yerlārigā otirdi.

Uşbu yilgi oğlāq oyuniniñ, Bādaḥşān’dān Hāykāl Çāpāndāz ve Muḥtār Pāhlāvān Çāpāndāz dāvārlık qılār edi. Bārçā çāpāndāz bāşilār yığıldi. Musābḳa oyunlāriniñ ḳaysi

kundä, qaysi şehir äräsidä bolışını bildirib-äniqläştirdilər. Quralär atıldı, raqıblär ve müsäbqa kunlär belli boldi.

Särpul-şebirgän bilän, Färyäb-Mäzärşerif bilän, Bağlän-Sämängän bilän ve Qunduz bilän Tağär tengläşti. Otgän yıl, Türkistän Bährämi Ergänağun şämpiynlığını qäzängän Badağşän, bu yılgi Ergänağun qutläviniñ oğlağ yärişmäsi ve müsäbqasidä şehir şämpiyn bolsä u şehir bilän müsäbqagä çıqar edi...

Säät ikki bäcäni körsätär edi. Uşbu kunki oğlağ oyuni, Särpul bilän Şebirgän äräsidä oynälär edi. Çünke, qura bu ikki şehirniñ taqımläri äräsigä çıktı.

Ertängdän, cur dähräsi ricäländi. Bähräq mäsäfäsi täyin boldi ve bähräq yerigä tikildi. Teppälärniñ usti tämäşäçilär bilän tolib täşdi. Bärça kişi oyunni säyil ve tämäşä qılmäğ uçun teppäniñ ikki betidä säf-säf terildi. Mäydändä isä Särpul ve Şebirgän'niñ oğlağ taqımläri.

İkalä oğlağ taqımı häm Häykäl Pählevän ve Muhtär Pählevän häkimligidä Elhänlär kämpiniñ ongigä bärrib turdilər. Çäpändäzlär, oyunniñ ädäğigäçä hiçbir türlik ğurämlik, muğämbirlik ve qänunsızlık qılmäslıkläri uçun änd içti. Şungä oğşär, häkämlär häm ädil qazävät qılışlari uçun änd içtilär. Kiyin “Bismulläh” deb ätlärini mäydänniñ ortäsigä häydädilər. Oğlağ uçun kesilgän “ucäk” ni bir çäpändäz kutärib bähräqgä eltib täşlädi. Ucäkni bähräqgä eltmäğ uncä mühim emäs edi. Bu oyundä mühim bolgän isä ucäkni cur dähräsigä atıb oyunni hăläl qılış edi. Yäni, uçäk cur dähräsi çizgisinin içidä tüşgändä, oyun toğri ve hăläl sänälär edi.

Oyun cudä qızıq bir şekildä oynälib turgän edi. Birinci oğlağni, Säröul atıgä Nädır Çäpändäz, Rıstäm Pählevän Çäpändäz quştqımligidä kelturib hăläl dähräsi bolgän curgä täşlädi. Bärça tämäşäçilärniñ yoräğini qızıştirib ve coştirib qoydi. Tämäşäçilär äyägğä turib älqışlädilər. İkalä häkäm Häykäl Pählevän ve Muhtär Pählevän, Nädır Çäpändäz'niñ ikki qaptälidä kirib kämpniñ ongigä keldilər. Oyunniñ, Nädır Çäpändäz tämänidän hăläl bolışidän şähedlik berdilər. Elhänlär tämänidän täyin bolgän ve vädä berilgän cäyzäni älib Nädır Çäpändäzgä täpşirdilər. Yenä oyun başlädi. Mundän songrägi oyunläрни, gäh Säröul çäpändäzläri gäh Şebirgän çäpändäzläri hăläl qılär edi. Gärçe, ukun oyun keç başlägän bolsä häm äsir äzänigäçä däväm etti. Çäpändäzlär çärçägän ve ätlär etrlägän edi. Nihäyät, häkämlär Häykäl Pählevän ve Muhtär Pählevän, Elhän tämänidän aqırıldı. Ve : “bu kunlik şuncä bäs! Äğır oğlağ oynälsin. Yoqsä keç qalib ketämiz!” dedi. Kämpniñ ongidä äyägğä turgän meşhur cärcilärdän Äbdułlrähim Gup ve Näyim Pählevän'gä, songi oğlağniñ elän qılışlari uçun buyurg berildi.

“songi oğlāḳni ḥalḳḡä ḥäyḳiriñ!.. ve song oğlāḳ cāyzāsini isä bir kumuş ḳılıç ve bir cerän ât bolışını bildiriñlär!” dedi Elḥān.

Cärçi Äbdułlräḥim Gup ve cärçi Näyim Pählevān, birtäsi bir tepäniñ betidägi tämāşāçilärgä ve başḳasi şsä, başḳa tepäniñ betidägi tämāşāçilär, āḥır oğlāḳni cär urib tämāşāçilärni cudä häm ḥäyəcänläştirib ve çäpändäzlärni ḳızıştirdi. Song oğlāḳ oyuni äyniḳsä ḳızık bolär edi. Toğrisi, oğlāḳniñ mäsäsi ve oyuniñ käyfi häm song oğlāḳdä edi. Unke eng mühim cāyzälär song oğlāḳdä berilär edi.

Här çäpändäz, özi uçun korāşär edi. Song oğlāḳ oyunidä, çäpändäzlär taḳım ve täräf bolışını esdän ḳıḳārär edilär goyā. Özi uçun ölim ḳālim korāşini berär edi. Şu yäḳätäzlik mucädläsi bäs bolsä keräk ki, songi oğlāḳ oyunlari äzzānça uzun zāmān ālär edi. Bir türlik oğlāḳni curgä täşläb ḥäläl ḳilä älmäş edi ḥiçbir çäpändäz āsānlik bilän.

Mäydändä bir mähşär bär edi. Bärçä tämāşāçilär, näfäslärni içidä tutgān ve çäpändäzlärniñ “hä, ḳoymä, ketti” si, ve bir türli oğlāḳni curgä täşlä älmäslıkläri häm yoräklärgä tüşib ketti. ḥättä, bir türlik curgä bilä yaḳınlāşä älmädi çäpändäzlär. Elḥānlär häm çäpändäzlärdän birtäsiniñ, tezrāḳ oğlāḳni ḥäläl ḳılışını kutib turgān edilär. Kämpniñ ong otirāḳläridä elḥānlär otirgān edi. Birāḳ, ärḳadägi uluḡvār ve ärbāblär ḥäyəcāndän äyāḡḡä turib bärinäḡlärini tişläb, ikki közläri ve aḳıl esläri mäydāngä edi. Goyā näfäs bilä älmäs edilär. Hä...hä..hä... bir päyt edi ki, ât yıḡınıniñ içidän bir ḳişi, yıḡınnı ertib ḳıçtı ve curgä toğri sām boldi. Ḳamçini āḡzigä tişläb, bir ḳoligä oğlāḳ ve başḳa ḳolidä isä egır. Özini ätniñ boynigä toğri eggān ve şāḥin bāḳışlär bilän ḥuddi mārmi dik yaḳınlāşär edi curgä toğri. Yol ustidägi raḳıblär här bir-ikki ādımdä, ikki ātlik ongini ḳaytärmäḡçi bolsä häm, Kencä Çäpändäz. Gärçe, Kencä Çäpndäz curgä toğri sām bolgāndek bärçä äyāḡḡä täḥtāgān ve ḳollärini birläştirib āḳışlāmāḡ uçun täyār bolib turgān edilär. Oğlāḳni curgä ātgāndek āḳışlär yūksäldi.

ḥäkāmlär Häyḳāl Pählevān ve muḥtār Pählevān, oğlāḳniñ ḥäläl bolışını şāhidlik ḳılmāḡ uçun Kencä Çäpändäz’niñ ikki ḳaptāligä kirib, ātlärini kām̄p sārī ḥäydādılär. Bārib şāhidlik bergāndän nāri, Elḥān yeridän turib birinçidän kumuş ḳılıçni Kāncä Çäpändäzgä taḳdim etti. Songrä, Ämir sufi’niñ egridän tutib turgān cerän ātni egirini Kencä Çäpändäz’niñ ḳoligä berib Sārpul ātıḡä bu ḳahrāmānligini ḳutladı. Kencä Çäpändäz, ḳāzāngān cerän ātıḡä minib mäydānniñ tebārāgidän ḳılıçini körsätib bir āynāldi. Ḥalḳ, ḳahrāmān çäpändäzlärini äyāḡdä āḳışlādi. Ärtiḳ oyun bitgān edi. Memānlärniñ āş ve nāni häm täyār edi. Här mehmān öz mehmāndāri tāmān cunāb ketti. Älbättä, keçä ävḳātidän nāri ve yātsi nāmāzini ādā ḳılışdän ḳiyin keçä oyunlari başlär edi.

Bu keçä h m, cud  unutilm s bir keç  bol r edi.  unke S rpul ve  ebirg n  ehirl ri   r sid  p hl v nl k ve gor   mus b k si,  t   oyunl ri, d rb zl k ve k ns rt b r edi.

 n  H tunl r, u kun  k   mg   elni  b r   h t n k zl rini t   ar h vilid   ar  l b, ho  keldiniz dim   u un sup ni  ustid  otirg n edi.  yn    ; elni  b   a y   ve ulu    yl ri bil n otmi  d n ve y    kl rd n yu  l b,  z  r l rig  k z   b g pl   r edil r.     r h vilid  is  h t n k zl r, k lin kiy vni  r l rig   lib gurgumm  toy bil n s rg rd n edi. B yb    H tun h m     r h vilid  edi. Cud  h rs nd ve sevin li k rin r edi.  unke, ikinci m rt   ayn n  bolg n edi.  lb tt  ki b r    n l rni   rm n,  rzu ve h vesl rid n birt si h m, b l l rini  ve k zl rini  ba t  kunini  toy ve t m   sini k ri dir. H r bir dug n si, B yb    H tun ni  y nig  kelib,  utlu  bolsin til kl rini t  dim et r edi. Ve: “mundek bir kund , meni y    z  oym g n l r  iz u un b r    izd n min td rm n!” deb, b r  g  min td r    k bildirib turg n edi B yb    H tun. U kun  k   mg  , t   ard   utl vl r ve uyd  is  toy  yn      ir yli ve k z   otti.  k  m bolm y turib toy bitti ve b r   h t nl r uyl rig  cun b ketti.  unke, bu keç gi oyunl rni h t n k zl r h m t m    k   ni ket r edi. Eng k z   t m ni  u edi ki, bu keç  kelin-kiy v h m Erg na un  utl vini ezl m   u un Erg na un tep sid  ul r u un  urilg n ve y s lg n k mpg  b rib, keç  bolib ot dik n  t   oyunl rini, gor   oyunl rini ve  o    il rni  k ns rtini  z k mpl rid n ezl r edil r.

El h m    ve n nl rini yeyib, h r kim  z  il si bil n cun di Erg na un tep si s rig .  utl v m yd nig  b rg nd n n ri, erk kl r Elh n l rni  k mpi bolg n tep d  ve  y ll r is ,  ar  d ki kelin-kiy vni  k mpi bolg n tep g  b rib yerl rini  ldi. Y tsi n m  zini  d    lib keldi elh n l r ve ulu v rl r h m. B rib k mpl rig  kirdi ve yerl rig  otirdi.

Ke   t m nd n,  utl vl r b       yn     ve cud  k z   bol r edi.  k  m s ri o     oyunu bitg nd n kiyin, o       p r m yd ni  ort sid  bir t m boyi y       d  otin y   il r.  lb tt , bu y     n otin k mm si, Elh n t m nid n y    r edi. Elh n, bu keç  b   a bir  ekild  y  m    i boldi bu sen ki tor  m    sini   l vini. O  i Y   b ni    n si V hid P hl v nni   r  bil n     rib  ul   g  fisil di:

“ ar  tep g  b r! Y    b bil n Yulduz beg m kelinimni m yd ng      r! Elh nimizni  buyuru idir digin! Ul r,  ar   tep d n inibersin, men h m bu t m nd n b r m n! Bu yilgi tor  m    sini bu keç  birlikd  y  miz!” dedi.

V hid b l    pib  ar   tep d gi kelin-kiy v k mpig  b rdi ve   n si Y   b ni   ul   g  egilib Elh n ni  buyuru ini  ytib berdi. Y   b h m keç    l msd n Yulduz

begüm'niñ qolidän tutib kämpdän çıqtilär. Sekin-sekin mäydändägi otin yeğinigä toğri yüridi ikävläri. Elhân häm öz kämpidän çıqıb mäydängä toğri cunädi. Unlär u yändän, Elhân bu yändän otin yığnāğı başığa yetib keldilär. Birinçidän Yağub, atasiniñ qolidän opti. Tağın Yulduz hä ħurmät bilän egilib qaynätäsiniñ qolidän opti.

Särpul uluğläri, tıbq toräniñ usuli ve qayıdäsi, bir çopniñ uçidä orälğan bir qumāşni yāğgä bätirib, kiyin yāqıb maşälä qılıb Näsım Ħān yigitniñ qoligä berdilär. Näsım Ħān yigit, maşäläni alib Elhân'niñ qasıgä keldi. Yergä üç märtä tızä urib bir tızäsini bukti. Bir qolidä maşälä ve başqa qolini koksäyigä qoyib, ħurmät ve ädäb bilän maşäläni Elhân'gä taqdim etti. Oğlağ çäpär mäydäniniñ bir tāmāniidägi tepädä, kelin-kiyäv uçun qurılğan kämpdän ħāun qızlar tāmāşā qılar edi oyunlärni; başqa tepädän isä erkäklär. Maşälä Elhân'niñ qolidä edi. Bärçä tāmāşāçılär äyāgdä tahtab alqışlab turdilär. Elhân, maşäläni oğli Yağub ve Yulduz begümgä uzattı ve: “ikāviñiz birlikdä tutiñ ve birgä yāqıñ uşbu torä älāvni! Yāqıñ ki, āydinlänsin umır boyi milletimiz ve yrtimizniñ qārāngu keçäläri!” dedi. Yağub ve Yulduz begüm, maşäläni birgä tutib otin tudäsiniñ bir çetkäsidadan yāqıb quyverdilər. Äläv, otin tudäsigä tüşti. İkki tepäniñ betidän alqışlar yüksäldi ve daqıqalarçä dāvām ettti. Otin yığını, daqıqalar içidä ħuddi bir älāv topigä oğşab dāştni ve tepälärni çirāğan ve yārutib qoydi. Bärçäniñ āğzidadan: “qutluğ bolsin Elhānim! Qutluğ bolsin Elhānim!..” deb, nārälär yüksäldi.

Uzun sāy ve Şur säydän isib turgän şāmāl, atāşgä küç berib älāvni ħāyācāngä kelturär edi. Äläv, ħuddi Mäst bolğan bir devānāgä oğşär edi ketä-ketä. Mästlikdän koklārgä toğri til uzatib, qasirdäb ve çasirdäb gāzāl oquyär edi goyā. Bu keçäniñ torä älāvi, qārāngulikgä mäydän oquyär edi yāruğligi bilän. Kok yüzidä, bār yoğ uçädikān maħluğ hām bu keçägi qutlāvgä çağırılğan dek, älāv älāngäsiniñ ustidän gāħ bu tāmān ātilär-uçar edi, gāħ u tāmān zıplär ve sıçrär edi. Äfsānāvi birān edi tāmāşāçılär uçun. Elhân'dan alib uluğvārlārgäçä, āyāl ve erkäk, kättä ve kiçik bärçä tāmāşāçılärniñ āğızläri āçıq ve közläri mäydändägi älāvniñ ustidän āynālib turgän ve nımāyiş körsätä yātğan türli-türli qanātlik uçädikānlārgä edi. Bärçä tāmāşāçılär bu mazarāniñ tāmāşāsıgä gārğ edi ki, sekin-sekin dämburāniñ sesi kelāverdi qulāğlārigä. Bir silkinib özlārigä keldi. Kördilər ki Äsyābādlik Sāhib Ħān, dämburāsini qoligä alib çertāyāpti. Undek bir çälär edi ki, undāğ bir çertär edi ki Sāhib Ħān dämburāsini, yorāklärni pärçälär edi. Bir tāmāndän älāvniñ çasirdāğan ve qısirdāğan sesi, başqa tāmāndan kok yüzidägi türli-türli uçädikānlärniñ sesi, başqa yändän dämburāniñ tilidän çıqқан yorāk nāvāsi... uşbu mānzārädän mäst bolğan Nemātullāh hām başladı gıjākini āynāltmāğgä. Şu päytdä

nāhüdāgāh mäst bolib qoşıq oqımāggā bāşlādi bir kişi. Şāhpāsānd edi uşbu dārdli koylādikān.

Tagın, kızıb kettilər ve ārqa-ārqağā qoşıqlār äytib bu keçāğā unutilmās bir rāng qoştilār. Ārқasidān, Şebirgānlik Şārif çertti dāmburāsini. U hām bāşlādi gāzāl äytmāggā. Pāslāb ve zānglāb ketgān yorklār sāyқaldı bu keçā. Yorāk digān zāt erib-erib su bolib dāryā dāryā su āқar edi goyā. Yorāk mästlikdān gum-gum urār edi bāşini bağırniñ tāşigā. Koñıl quşı hām, māydāndāgi ālāvniñ yāhtiligini kōrib sinā qafāsıgā özini urā-urā yārālādi.

Kimi zāmān bir hāvā gumburtisi kābi edi Şāhpāsānd ve Şebirgānlik Şārifniñ sesi. Kimi zāmān isā, bir tağdān yümälāgān kättā bir tāş pārqāsiniñ tavişigā oqşār edi. Bāzān, bir koklām fāsliniñ yāli kābi mulāyim ve cān beruuçı ekān, kimi zāmān gül yālāsıgā qongān bubulniñ dārdli sāyrāşı ve nağmāsıgā oqşār edi.

Bir-ikki sāt otgāndān nāri, māydānniñ tegrāgidān āğı ve burnidān çāsirdāb ālāvlār çıqāyātgān bir tevāğā tüşti tāmāşāçılārniñ közi. “ālāv tevā! Ālāv tevā” dibān seslār yüksālādi tāmāşāçılārdān. Ālāv-ālāv yāngān tevā, māydān tegrāgidān āynālib çāpār edi. Tāmāşāçılārni sevindirmāğ, hāyēcānlāndirmāğ ve qızıştırmāğ uçun. Tepālārdā otirgān tāmāşāçılār tāmānıgā toğri sām bolār edi ārā-ārā. Tāmāşāçılār çığıllāb pātur-putur yerlāridān qāçār edi. Ālāv tevā māydānniñ tebrāgidān āynālib çāpār ekān, māydānniñ ortāsıdā hār neçā ādim māsāfālārdā fuşunglārni. Fuşunglār, türli-türli mānzārā ve şekillār yārātār edi. Keçāğā āynıqsā bir rāng qoştı uşbu nāmāyişlār. Ālāv tevāniñ bāruti tugāğāndān kiyin, içidān kālā-kāpuz orālgān bir kişi çıktı tāşқargā. Ālbättā ki Hānқāhlik Kārim Hān mudir edi u kişi.

Māydāndāgi ālāv mäst bolib yānr ve hār tāmān huddi kunduz kābi yāruğ edi. Tevāniñ ālāvi uçār-uçmās, cārçi Ābudullrāhim gup ve cārçi Naīm pāhlāvānniñ sesi çıqmağgā bāşlādi māydāndān: “ hey-y-y-y!.. endi gurāş oyunlārimiz bāşlāydi!.. pāhlāvānlārimiz tāyār bolsinlār! Huuuu!” deb.

Tāşlāngān qurağā kōrā, bu āqşāmkı gurāş hām Sārpul ve Şebirgān pāhlāvānlāriniñ ārāsıdā bolib otār edi. Bir tepāniñ etāgidā Ābdullrāhim gup ve bāşқа tepāniñ etāgidā Naīm Pāhlāvān, yenā bāşlādi: “gurāş bāşlādi huu!.. pāhlāvānlik bāşlādi huuu!.. Sārpul pāhlāvānlāri bilān Şebirgān pāhlāvānlāri gurāşādi huuu!!!” dibān cār urib hāyқırār edilār.

Beş kişi pāhlāvān, Āqçālik Ābdullvāhāb pāhlvān rāhbārligidā kāmptniñ ongıgā kelib üç märtā yergā tızā urib, rāsım ādāb qıldilār. Pāhlāvānlārniñ qollāri ārқasıdā ve yūzlāri Elhānlār ve uluğvārlārgā toğri, bāşlāri tiptikā turdilār. Beş kişi pāhlāvān hām Āçıl pāhlāvān rāhbārligidā Sārpul şehrini tāmtil qılār edilār. Bunlār hām kāmpt ongıdā kelib

üç märtä yergä tızä urib räsım ädäb körsättilär. Qolläri arqaläridä, başläri tiptikä turdilär. Şebirgän pählävānläridän birtäsi, ikki ädim ilgäri keldi ve Särpul pählävān başisi Açıl Pälävāngä bāqıb:

“Meni ātım Äbdullvähāb!

Gurāş tutärmän bā tāb!

Bu kiçä bu mäydändä!

Mängä korä pählävān tāp!”

Deb, bir şer oqıdı. Açıl pählävān, pählävānlärigä qarädi. Dārḥāl Särpul pählävānläridän birtäsi ikki ädim ilgäri kelib Şebirgän pählävānigä:

Ātım Muhämmäd Şerçä!

Ḥay bolsām munçä pirçä!

Devgä oḥşār pählävāni!

Körädi közim murçä!”

Deb qarşilik berdi ve şundek hər pählävān özini tənitti. Kiyin taqımlär äydāngä bārib ikki tāmändä otirdilär.

Bu keçägi gurāş usāboqasiniñ ḥākāmligi uçun, Taḥārlik Ḥudāyqul pählävān ve Devlät Bāy pählävān tānlāndı. Ḥudāyqul pählävān, birinci musābıqa pählävānläriniñ qolläridän tutib Elḥānlärniñ ongigä bārdi. Adıl bir şäkildä ḥākāmlık qılışigä ānd içti. Tağın mäydāngä qaytilär. Älävniñ yāḥtisidä ilk gurāş, Särpul’dän Muhämmäd Şerçä pählävān bilän Şebirgän’dän Kencä pählävān ārasidä tutildi. Kencä pählävān, ḥäykāllik ve keng koksäylik bir yiğit edi. Muhämmäd Şerçä pählävānniñ boyi, Kencä pählävānniñ şānäsidän kelär edi. Cusäsi hām raqıbigä korä kiçik edi. İkaläsi hām pählävānlik räsım ve ādābini ādā kılib äydändän neçä märtä āynāldilär. Tağın birävlärigä yaqınlāştı ve yaqamāyāqa tutuştılar. Kencä pählävān, Muhämmäd Şerçä pählävānniñ beligä bağlāngān rumāldän tutib āldi. Muhämmäd Şerçä pählävānniñ äyāğiniñ qayışligi bāis, hiç yerdän uzā ālmādi. Tızäläri cudä hām qayış, beli bukmās ve ḥuddi kırğıdek qayış çāngäläri bār edi Muhämmäd Şerçä pählävānniñ. Yıqıtmāğ uçun Kencä pählävān egilmāggä mācbur qāldi. Çünke Muhämmäd Şerçä pählävānniñ boyi kışka edi. Äzzānçä kurāştılar. Birāq, hiç biri hām yıqılmādi. İkkäläsi hām şipsittä ter tāgidä qāldi. Kencä pählävān, gurāş tutmāsdän āldin raqıbiniñ boyi ve başini körib: “bu cucāni bir qolım bilän pāşādik yıqıtāmān!...” digän bolsä kerāk ki, munçä päytdä yıqıtālmāğāni uçun äzzānçä aççığı kelgān edi. Mäydāngä çıqginçä kördi ki, tüşüngāni ve üylāgāni dek emās ekān. Bārçä tāmāşāçılär cım turib nāfāslärini içlärigä tutgān edi. Kencä pählävān, Muhämmäd Şerçä pählävānni gāh u yāngä tāblär, gāh bu yāngä tāblär edi ve bir türli arqasını yergä bāsä

ālmādi. Açığı kelib bir “ufff” tārtti kurāş ākımidā. Muhāmmād Şerçā pāhlāvān, Kencā pāhlāvānniñ “uf” tārtingiñā sustāygānini fursāt bilib, bir çām bilān āyāğıgā urdi. Kencā pāhlāvānniñ āyāglāri birāvgā urālib huddi tāg nurāgāndek yıķılıb ketti. Yaķın edi ki, yānib turgān ālāvniñ içiğā tüşār edi Kencā pāhlāvān. Nihāyāt birinci māydān gurāş oyunini Muhāmmād Şerçā pāhlāvān Sārpul ātigā ārmāgān etti.

İkkinçi mārta, Sārpul’dān Muhāmmād pāhlāvān bilān Şebirgān’dān Zāynuddin pāhlāvān çıķti. Muhāmmād pāhlāvān, Zāynuddin pāhlāvān bilān boygā ten bolsā hām cussāgā teng emās edi. Kop pāyt otmāy turib Zāynuddin pāhlāvān, Muhāmmād pāhlāvānni yengib sungiç nāticāsini bir-bir kılib koydi.

Üçinçi mārtağā, Sārpul’dān Niku pāhlāvān ve Şebirgān’dān isā turdi pāhlāvān çıķti āydāngā. Bu musābķaniñ hāķāmligini Tahārlık Devlāt Bāy pāhlāvān kılar edi. Niku pāhlāvān nāvçā bir yiğit edi. Yāngi bir-ikki yıl bolār edi ki gurāş tutmāggā bāşlāgān edi. Turdi pāhlāvān hām nāvçā ve süyākli bir yiğit edi. İkkālāsi, hāķāmni ķolidāki tābāgdān birtā-birtā turşāk ālib āgzilāriğā tāşlādı ve biāviniñ tebrāgidān neçā mārta āynāldilār. Niku pāhlāvānniñ öziğā hās bir çāmi bār edi. Kōzini āslān raķıbnıñ kōzidān āyirmās edi. Bārmāglāriñi yālāb, ķollāriñi ķanātdēk āçıb gāh u āyāg ustidā gāh bu āyāg ustidā silkinib turdi Niku pāhlāvān. Turdi pāhlāvānniñ esi ve kōzi, Niku pāhlāvānniñ ķanātdēk āçilgān ķollāriğā edi. Birāķ, niku pāhlāvānniñ butun hunāri āyāğıdā edi. Ķandāg boldi ki Niku pāhlāvān, Turdi pāhlāvānniñ āyāğıniñ tubigā urib ķoybārdi. Turdi pāhlāvān yergā tüşār tüşmās, dārḥālōzini Turdi pāhlāvānniñ ustigā ātib bir ķolini raķıbnıñ koksāyigā ķoyib ārķagā toğri bāsti. Turdi pāhlāvānniñ ārķasi yergā tekdi. Turdi pāhlāvān isā ķandāg yıķılışini özi hām bilā ālmādi. Bu oyunni Niku pāhlāvān yengib sungeç nāticāsini (ikki-bir) kılib koydi. (Sārpul 2 ve Şebirgān 1)

Tortinçi mārta, Sārpul’dān Ğani pāhlāvān ve Şebirgān’dān ākrām pāhlāvān çıķıylār māydāngā. Ğkrām pāhlāvān hāyķāllık, süyāklik, boyi uzun ve koksāyi keng bir yiğit edi. Ğani pāhlāvān hām undān ķālādikān emās edi. İķāvlāri bir-birāvigā teng edi. Ķol ve bel tūtüştilār. Neçā daķıķa, ķoymā-tüşti kılib ķorāştilār. Nihāyāt Ğkrām pāhlāvān, ğani pāhlāvānni yergā bāib tızāsini koksāyigā koydi ve ḥoşlikdān hāyķırdi: “yengdim! Yengdim!” deb. Ğkrām pāhlāvān, ğani pāhlāvānni yengib sungiç nāticāsini bāb-bāābār kılib koydi. İkki-ikki. (Sārpul 2 ve Şebirgān2).

Gurāşniñ beşinci māydān sırāsi edi. Ğlbāttā ki ķutlāvniñ, birinci kuniniñ song oyuni edi. Mundān nāri tutilādikān gurāşdā ikki tāg ķāpişār edi ve ikki dev āydāngā kirār edi.

Biräzdän, Särpul'dän Āçıl pählävān ve Şebirgān'dän isä Abdullvähāb pählävān çıkar edi mäydängä. Ārçaläri yer körmägän pählävān köz-közgä kelär edi daқиқalär songrä.

Āçıl pählävān, boyı ikki mıtır, koksäyiniñ bāri säksän sāntı ve qalın boyunlı bir kişı edi. Bu kungäçä, nä Särpul'dä ve nä hām başqa bir şehirdä uni bir kişı yıqıtä ālgän edi. hättä Türkistān cuğrāfiyasidä bolib otgän bärçä gurāş musābıqaläridä äslän ārқasi yer körmägän edi. Elhān'niñ hās pählävāni edi Āçıl pählävān. Qa yāqa ketsä özi bilän ālib ketär edi. Āçıl pählävān, hālқniñ tilidä dāstān bolgän edi. Şerlärä ve ertäklärä yerini ālgän ve ānglätilär edi. Bärçä Türkistān hālқı tāniyär edi uni. Härkimniñ qulāğidä, āyri bir dāstān oқılğän edi Āçıl oāhlävān'dän. Bir ornāk:

Āçıl pählävān, äslidä bir mähāli təcırdır ve dukāni bār. Āiläsini tucārāt şuğlı bilän keçindirär edi. Bir märtä Curäbāy tegirmānçiniñ tegirmānigä tämbäku ālib bārdi. “Curäbāy ortāq! Mänä şuni tärtib berin qanı!” deb, äytädi.” Curäbāy:

“pählevān äkām! Şu hāzır tegirmānlärniñ sāğ ve tuzik bolgāni ku boş emäs. Şundäyin başqa taşlär hām süykängändän teşi qālmägän. Ustägä qarāb otiribän! Kelib taşlärni yunib tişini çıkarib bersin, kiyin körişämiz!” degän, Curäbāy. Şundek ve bundek bähānälär qilib dāvām etädi: “ köriñ pählevān äkām! Mänä şu qāplärdäki ārpä buğdäylärniñ bärçäsi tärtıqsız qālgän. Mänä şunlär tärtilgändän kiyin tegirmānlär boşālgāniçä sizniñ täbäkuzñizni hām tärtib berämän!..” degän. Tağın Āçıl pählävān: “hay öziñiz biläsiz Curäbāy ortāq! İşim ācılrag edi!” diyädi ve tämbäkuniñ qāpini uşä yergä qoyib çıqadi. Tegirmāndän çıqğınçä, eşikniñ āğzidä divärgä tirkätib qoyılğän yüzlärçä kilo āğırlikdä yāngi bir tegirmān taşınıñ ortäsidadı teşigidän qolini otkäzib, taşni kutārib öziñiz taşqar hāvlisigä kelturädi ve divärgä yäslätib quyädi. Curäbāy, tegirmānniñ içidä bolgāni uçun hiç mutāvācä boläydi. Ertäsi kun färq etädi ki yāngi tilättirgän tegirmān taşı yerdä yoқ. Därräv bilib ālādi bu işniñ Āçıl pählävān'niñ işi bolışini. “pählevānni näga kıldım şekilli! Şu uçun bu işni kılgän hātān! Yoқsä başqa ādām taşni yeridän silcitä ālmäydi!” deb öz başıgä gäpuräverädi dārğāl cunäydi Āçıl pählävān'niñ uyigä toğri. Bārib körsä ki, tahmin qılğānidek tegirmān taşı pählevānniñ taşqar hāvilisidä turgän. “pählevān äkā cān!” deb, yālvārib uzır tiläydi. Kiyin, “tämbäkuñizni, mänä şu yerdän bārib tärtib berämän!” deb, söz berädi. Songrä Āçıl pählävān taşni qandāğ ki kelturgän bolsä, uşändāğ eltib yerigä quyädi ve tämbäkusini tärtib ālib kelädi...

Uşbu mäşhur Āçıl pählävān bilän Şebirgān'niñ tengi täpilmäs pählävāni Abdullvähāb pählävānniñ gurāş tutışlāri keräk edi. Abdullvähāb pählävān, tıbқ rāsım ve

ādāb āydāngä çıkıb dāyrä şeklidä neçä aynāldı. Kiyin Āçıl pählāvān bilān köz-közgä keldilər. Bir daqıqā birbirāvigä bāqıştı. Millet isä, nāfäsini tutib: “qani qandāğ gurāş bolär ekän?” deb, hāyācān bilān kutib turgān edi. Ābdullvāhāb pählāvān, turgān yeridān rāst qolını kokāyigä qoyib, mās eğik bir şekildä Āçıl pählāvāngä tāslimiyāt bildirdi. Kiyin, yaqınlāşib Āçıl pählāvānniñ qolidān opti ve quçāqlāştılar. Pählāvān usābıqası bārçā kıızıqlığı bilān Sārpul ātıgä hatim boldi. Ābdullvāhāb pählāvān, bu tāsmini bilān eng māntıqlı ve toğrı işmi kıldı.

Çünke, bilär edi Āçıl pählāvān’niñ ongidä turä ālāslığını. Şu bāis ārқasini yergä teğışini hāhlāmās edi.

Sungiç nāticəsi (Sārpul 3 ve Şebirğān 3 ve Şebirğān 2) bu kungi oğlāq ve gurrāş oyunını Sārpul yengdi. Vādä berilgān cāyzālār pählāvānlārgä taqdim etildi. Ārtıq, keçä hām bolgān edi. Hār kim öz uyigä ve mehmānlār hām mehmānhānālārgä cunāb kettilər. Tinçlāşmāğları keräk edi. Çünke ertä kun yenä qutlāv bār edi...

Yulduz begüm, āsil bir Türk ve torālik yaqşı bir āilāğä tuğlib kättābolgān edi. Bir Türk hātuni bolib yetiştı. Turmuş qurib, torāsigä uygun ve teng bir hātun boldi. Ārtıq bahtuyidä, tirikliginiñ ikinci kunigä közini açtı İbrāhim muzān’niñ sesi bilān. Nāmāzını ādāqılışdān kiyin birinci işi tāndır-uçāğ başıgä bārib nāniştä tāyārlāş boldi.

Ānā hātun hām, ertāng nāmāzını ādā kılgāndān nāri, pāncārāniñ tāqçāsigä tirsāgi bilān yāslānib, qoligä tāsbeḥ zıkır kılar edihār ertāng dek. Bāybāçā Hātun nāmāzını kılgāndān kiyin sātılçāsini ālib ināklārni sāğışgä krtti. Yulduz Hātun, hāvuzdān su keltirib çāyğulçālārni toldirdi ve uçāğgä āsib ālāvni yāqıb quyverdi. Bir tāmāndān ālāvgä bāqār bāşqa tāmāndān, çāynāklārni ve bārdāqlārni sudān otkāzib tāzālār edi.

Bāybāçā Hātun, ināklārni sāğıb keldi. Kelini bilān sālāmlāşib birāvlārigä ḥayirli ertānglār tilādi. İkkālāsi, cudā sevinçli edi. Bāybāçā Hātun, āp āyri bir ertāng bilān bāşlādi bu kungä. Çünke, bu ertāng ungä yārdām berādikān kelini Yulduz Hātun bār edi. Dārdini ve yālgızlığını pāylāşādikān bir kıızı bār edi ārtıq.

Erkāklār, kun-közi (quyāş)niñ tuğışı biilān uyidān çıkar edi. Ānā Hātun hām yurtniñ tegrāgidä bolib otādikān ḥalq torāsi ve işlāri bilān māşğul bolär edi. Bāybāçā Hātun, kopinçā kunlār kättä uydä yākkā ve yālgız bāşidä qālār edi. Ārtıq kelininiñ bārliğı bāis mundān nāri yālgız qālmās edi ālbättä.

Kelin ve qaynānāniñ yüzigä bām bāşqa bir koklām hāvāsi bilān gülmucālār açgān edi. Hoş ve tāsūmlār içidä bir-birāvigä yārdāmlāşib turār ve sevinçdān külāklārigä sığmās edi. Yaşub Bāy hām, ertāng nāmāzidān kiyin birāz māscıd imāmi bolgān Māvlāvi

Muḥəmməd Osmān'niñ suḥbāt fəsligä ḥadis ve āyāt dārsidān fəzilānib, taḡın sekin-sekin uyigä keldi. Qallıḡı Yulduz begüm çäylärni dämläb uçaḡniñ kənāḡigä qoygān ve qoligä supirgini ālib mäydānlärni supirä yātḡānedi. Yaḡub bāy, kelib təḥārāt boziş uçun ḥacätgä kirdi. Mäydāndān körib qalgān qallıḡı Yulduz begüm supirgini yergä qoyib, dārrāv ābtāvāgä ılıq su täyārlädi. Çäpib bārib tämdän sāçıq(ruypāk)ni āldi ve ābtāvā bilān mäydāndāḡi gül bağçasiniñyānidä, sevgilisini kütib turdi. Yaḡub Bāy ḥacättdän çıḡgāndä, qolidä ābtāvā ve sāçıq ālib turgān qallıḡını körginçä sālāmlaştilär. Kiyin, Yaḡub Bāy hinglärini kutārib güllärniñ kınāridä otirdi. Qallıḡı seki-sekin ābtāvādān erinin qoligä su tokti. Qolını təzäläḡāndān kiyin, Yulduz begüm sāçıqni çāligä uzätti. Yaḡub Bāy qollarını ärtḡāndān näri qallıḡıgä rāḥmāt bildirib, sekin-sekin tändır-uçaḡ sārī ānəsi Bāybäçä Ḥātun'niñ yānigä bārdi. Yulduz Ḥātun hām işini qalgān yeridān qaytādān supirmāḡḡä dāvām etti...

Ānä Ḥātun, pāncārä ārtidān tāmāşā qılār edi kelinlärni. Nānştä täyār boldi ve mäydānlär supirildi. Yulduz Ḥātun, dāstārḥānni Ānä Ḥātun'niñ tāmīdä tuşāmāḡ uçun: “äsālām āliküm Bibi Ānām! Ḥayirli tāḡ!” deb, tāmḡä kirdi. “āliküm sālām kıızı! Kel!” dedi ānä Ḥātun. Yulduz Ḥātun, dāstārḥānni tuşādi. Qaymāḡlärni keltirib dāstārḥāḡä terdi. Pätir ve lāçirälärni keltirib ortādä qoydi. Bāybäçä Ḥātun ve Yaḡub Bāy hām kelib dāstārḥān tegrāgidä otirdilär. Hār kim otirḡāndān näri Yulduz Ḥātun çāynākdāki sütdän hār kimniñ bārdāḡını toldirdi. İssıḡ bir āilä muḥābāti bilān nānştāni āş ve māyil qıldilär.

Dāstārḥān yıḡıldı ve Yaḡub Bāy qallıḡıgä qarāb: “ bu kun qutlāvlärniñ ikkinçi kuni. Tunāvun oḡlāq oyunini körālmāy qāldik. Ḥudā bilādi ki yenä qaçān bu şehirḡä qutlāv bolādi ve biz säil ve tāmāşā qılāmız. Birḡä bārib oḡlāqni izlāsāk hä! Nimä diyäsiz?” deb sorādi.

“ Bibi Ānām'niñ bāşqa işlāri bolmäsä ruḥsāt āläiz ve bārāmız...” dedi āstāḡinā.

Ānä Ḥātun: “ yok kıızım! Undek mühim bir işim yok. Siz bārā qālīñ! Ḥātunlär kelginçä biz hām yetib kelāmız!” dedi.

Yaḡub Bāy qallıḡıgä: “Yulduz ḥān! Tezrāḡ bārib täyār bolīñ ḡay çıḡamız!” dedi. Yulduz Ḥātun, ḡayādān bāşini kutārä ālmās edi. “ ḡoş! Men şu kāsālär ve bārdāḡlärni bir çäyqalāb ālāy. Dārrāv täyār bolāmān!...” dedi. İşlāri tugādi ve taḡın uydān çıḡti ikkālāsi...

Tuāvun keçä oyun tugāḡāndān kiyin bārçä çärçäḡām edi. Hār kim uyigä kelib yätti mehmānlär hām keçä oyundān kelḡāndān näri çäylär dämlāndi ve tinçlaşmāḡ uçun birāz çäyläşib otirdilär. Kimilär çāyini içä āldi kimilär hām içä ālmāy uḡlāb qāldi. Undek bir uyḡuḡa ketḡān edilārki, ḡättä ertāḡāçä qımildāmādilär. Ulärni şirin uyḡudān İbrāḡim

muāzān'niñ ertāng āzāniniñ sesi uygätti. Mehmāndārlār, tākārāt uçun ābtāvālärni ılık sudān toldirib qoybidilär. Bärçä tākārāt ālib nāmāzlärini ādā kıldilär. Songrä nānştä täyār boldi dāstārhanlärniñ usti türli-türli nemātlār bilän tolib tāştı. Āfiyāt bilän māyil kıldı.

Quyāş hām, yānggi belini toğrilä ātbedi Kīçik İmām tepäläriniñ ārķasidän. Yurtniñ kıız ve bālasi, erkāk ve hātini bärçäsi koklām fāslini yāşāmāğ uçun yām yāşıl tepälärgä ve ādırlärgä çıqtılar. Bir tāmāndän dāştlärniñ ve tepälärniñ kıygān rāngārāng güldār yāşıl küylägi, bāşķa tāmāndän isä hālķniñ rāngārāng ustibāşı tābiyātğä āyri bir guzällik qoşğān edi. Birāz koklām ve bāhārni sāyıl ve tāmāşā kılgāndän nāri sekin-sekin Ergānaķun tepäsığä toğri keldilär.

Quyāş, tābiyātni qūçāğlāb isitğān edi. Hālķ hām vaķtdän bārib tepälärdä yerlärini āldı. Çāpāndāzlärniñ kimisi, āt ustığä ve kimisi isä ātını isitār ve āyāğını āçār edi āydānniñ bu yāķı- u yāķığä. Elhānlärniñ kelişini kutib turgān edilär. Bālħlik qoşıķķı Nāzri, dāmburāsini çertib ertāng bulbul kābi sekin-sekin nālib yātğān edi. Cāmil baħşı ve Hālifā Ğulām Saħınıñ yilānläri bār edi. İçidä yilān bolğān tort tāmāni şişālik sānduqlār qollāridä, bārib māydānniñ ortāsidadä yilānlärini sānduqlārdän çıkārdilär. Quyruğıdän tutib yilānlār bilän oynāverdilär. Hālķ, bir tāmāndän mäst ve mālāng Bālħlik Nāzāri'niñ dāburāsini ve qoşığını eşitār edi ve bāşķa tāmāndän Cāmil baħşı ve Hālifā Ğulām Saħı'niñ yilān oynātışiniñ kıızıķlıgığä kıızıķıb turgān edi ki, Elhānlār ve uluğvārlār kelib qāldı. Bārib kāmplārigä kirdilär.

Cārçi Ābdullrāħim gup ve cārçi Nāim pāhlāvān, cār urmāğğä bāşlādi: “hey-y-y!.. bu kun, oğlāķ oyuni Fāryāb bilän Bālħ şehri ārāsidadä bolādi huuu!.. hāzır bolıñ ki oğlāķ bāşlāydı huuu!!!..” deb, māydānniñ hār tāmānığä āt çāptirib cār urdilär.

Bālħ şehrinin Elhāni Ruzi Bāy Kārvānbāşı ve Fāryāb şehrinin Elhāni Muħāmmād Āzim Bāy, şundek Fāryāb uluğlāridän Niyāz Bāy, Ābullħayir Bāy, Māymānālik Ğulām Muħāmmād Hān, Mullā Ānbār, Māvlāvi Elmi ve bāşķa yurtlärniñ bärçä Elhānläri, kāmptiñ ongidäki mānçālārdä ve otirāķlārdä otirdilär.

Bu kungi oğlāķ oyunini, Bādaħşānlik māşhur çāpāndāz hāzrāt Qul bāy hākāmlık kılar edi. Fāryāb oğlāķ taķımı, Ābdullāh pāhlāvān çāpāndāzniñ rāhbārligidadä ve Bālħ oğlāķ taķımı isä Sārvār çāpāndāz rāhbārligidadä kelib, Elhānlār kāmptiniñ ongidä sāf tuttilä. Sāfniñ ongidä, āt ustidäki hāzrāt Qul Bāy çāpāndāz bu kungi musābıķani ādālātli bir şekşildä hākāmlık kılişığä bärçä Elhānlār ve uluğvārlärniñ ħuzuigä ānd içti. Kıyin taķımlār bilän māydāngä qaytti.

Oyun cudā hām kıızıķ bāşlādi ve tāmāşāçılār hāyācān bilān sāyıl kıılār edilār. Oğlāķ oyuni musābıķālāriniñ eng mühim ve unāmlisi hām, birinci oğlāķ bilān songi oğlāķ bolār edi. Fāryāb çāpāndāzlārı, cudā hāris ve kurāşçān edi bu kungi musābıķadā, hiçbir oyunni hām Bālĥ taķımıgā bermāğ istāmās edilār. Bārçā oyun ve cāyzālārni Fāryāb ātigā ķāzānmāğçi edilār ālbättā. Ur, sur, ķoymā, kettidān bir mudāt songrā onlārcā ātniñ ārāsidadā, Fārānsāli çāpāndāz ālib çıķti oğlāķni. Ğulām Cugi çāpāndāz’niñ ķuş taķımligidā kelturib curgā ātib oğlāķni hālāl kııldı.

Fārānsāli çāpāndāzniñ gārçek(haķıķı) ātı, Mālā Bāy edi. Mālā bolgāni uçun, kimilār ungā Cārmān ve kimilār hām Fārānsālılārgā oĥşātār edi. Uşbu sābābdān Fārānsāli çāpāndāzgā māşhur bolib ķālgān edi...

Kiyin, hāķām hāzrāt Ķul Bāy şāhidligidā bārib Elĥānlārdān cāyzāsini āldi. Fāryāb ātigā ārmāğān kııldı Mālā Bāy çāpāndāz. Yāmān bir kurāş bār edi çāpāndāzlārniñ ārāsidadā. Çāpāndāzlār, bilgān bārçā hunārlārini ve ķollāridān kelgān bār yoķ küçlārini māydāngā ķuygān edi, oyun uçun. Bālĥ taķimidān, yālgız Sārvār çāpāndā bir mārtaoyun ālābildi Bālĥ ātigā ve bās. Bāşķa bārçā oyunlārni Fāryāb çāpāndāzlārı āldi. Ātlār şipşittā terlāgān ve çāpāndāzlār hām çārçāgān edi. Bālĥ çāpāndāzlārı pulā bolib ķālgān edilār ārtıķ. Çunke Kurā Şāms ve kıızışmādidilār oygā. Bu sāvıgılikni fārķ etgān Elĥānlār, hāķām hāzrāt Ķul Bāy’ni kāmpgā çaķırdi ve song oğlāķ āmrini berdi.

Cārçılār, tāmāşāçılārgā song oğlāķni cār urmāggā bāşlādi. Titilib turgān ĥalķ ve çāpāndāzlār, song oğlāķni eşitib hār kim hāyācān bilān tāmāşāgā kıızıştılār ķaytādān. Bār yoķ āt, māydāngā kirgān edi song oğlāķ uçun. Bālĥ taķımı, yāmān bir opķā bilān kurāşār edi raķıbigā ķarşı. Kop tārt ve kāşdān kiyin, uncā ātniñ ārāsidadā çāpāndāz Ābdullāh pālāvān, ucāķni ālib çıķdi ve curgā toğri tort nal çāptirdi ātını. Ātı dev dek kättā edi. Āyāğı yergā tegmās, burāķ kābi uçār edi goyā. Mārmi dek kelturib curgā tāşlāb oğlāķni Fāryāb ātigā hālāl kııldıķ bārçā, āyāggā turib ālķışlādi. Çāpāndāz Ābdullāh pāhlāvān, song oğlāķ cāyzāsi bolgān kumuş ķılıç ve sāmān ātni ālib Fāryābni, Bālĥ’gā ķarşı şāmpiyun kıılıd.

Āķşām yenā gurāş ve pāhlāvānlik bār edi. Keçā yenā ālāvlār yāķıldı. Muĥāmmād Çupbāş ve Bālĥlik Nāzāri, dāmburāsini çertib bir pāytgāçā māydānni kıızıttılār. Bālĥ ve Fāryāb kıızıķçılārı özlāridān nımāyişlār ķörsātğāndān kiyin gurāş bāşlādi. Gurāş musābıķasini, Ruzi Ķul pāhlāvān sāyāsidadā yenā Fāryāb ķāzāngān boldi. Ruzi Ķul pāhlāvān hām keçāniñ gurāş musābıķasiniñ cāyzāsini ālib Fāryāb ātigā ārmāğān etti. İkkinçi kunniñ musābıķālārini Fāryāb yengān boldi.

Şundek, üçinçi kun oğlāk ve gurāş musābıkaləri Taḥār ve Qunduz ārāsidad bolār edi. Kāmpdā, yenā hāyācān bār edi. Elḥān'niñ bir qaptālidā Taḥār Elḥāni İbrāhim Bek Laqı ve Taḥār uluğlāridān isā Nāyib Nābi Hān, Nāyib Cumā Hān, Qaraqul Kārnāy, Pulād Bāy ḥāci ve Dāvlāt Bāy pāhlāvān bār edi. Başqa yānidā Qunduz Elḥāni Ārbāb Şer Āli Bāy ve Qunduz uluğlāri bār edi. Zātān bu yilgi bārçā musābıkalārniñ ḥākāmligini Bādaḥşān kılār edi. Bu kungi oyunniñ ḥākāmi Bādaḥşānlik Muḥāmmād Gulām Bāy edi.

Yenā kıızıq başlādi oğlāk. Koppālā tār ve kāşdān nāri, birinci oğlākni Qunduz ātigā Şer Muḥāmmād çāpāndāz ḥālāl kıldi. Bir songrāki oyunni, Taḥār ātigā çāpāndāz Şāhmārdān Qul divānā ḥālāl kıldi. Kāmp içidākılār, uncā hām hāyācānlāngān edilār ki, seslāri yūksāldi Taḥār uluğlāriniñ: “yāşā divānām! Yāşā Taḥārniñ divānāsi! Āfārin Şāhmārdān Qul divānā! Āfārin... rāstdān hām divānā ekānsān!..” dibān turmāsdān şāvqınlār edi. Bu gāplār, Qunduz Elḥāni Şer Āli Bāy'gā āğır kārālgān bolsā kerāk ki, Taḥār Elḥāniğā qarāb: “Laqı Bek cenāblāri! Qunduz'ni hām yāmān divānālāri bār! Kōrib turin!” deb, ā ççığını bildirib qoydi.

Musābıka yāmān kıızıştı. İkki tāmānniñ çāpāndāzlāri gerçek divānā bolmāsālār hām, oğlāk māydāniğā kirgāndān nāri çaqqā divānā bolār ekānlār. Hā quymā-ketti kılib, bir pāyit unçā ātniñ ārāsidad duberni eritib çıqqān Qunduzlik Gārāng pāhlāvān çāpāndāz edi. Kelturib curgā tāşlādi ve Qunduz ātigā ḥālāl kıldi oyunni. Bu mārta, Qunduz Elḥāni hām uluğlāri bilān yeridān turib: “yāşā Gārāngim! Yāşā Qunduzlik Gārāng! Yāşā!.. āfārin sengā!..” deb yān tāmāniğā bākıti ve: “bizniñ Gārāñimiz hām bāşqa boldi Laqı Bek cenāblāri! Kōrdiñiz mi?..” deb, kınāyāsini āytti ve yerigā otirdi.

Elḥān, hāzıllāşib Taḥār ve Qunduz Elḥānlāriğā qarādi:

“sizniñ gārānglāriñiz hām, divānālāriñiz hām taqdirgā şāyān ekān! Māşāllāh dimāg kerāk! “ dedi.

Otgān oğlāk musābıkalāridān korā koprāğ kıızıq edi bu kungi oyun. Cānāvār ātlār hārsillāb qālgān edi. Āmā çāpāndāzlār isā hiç çārçāmāğ bilmās edi. Divānā çāpāndāzlārni disāñiz ki ulār zātān divānā edi. Kōriñ ki, Gārāng çāpāndāzlār hām divānā qaytgān edi. Elḥānlār, cānvār ātlārniñ çārçāğānini sezdi. ḥākām Muḥāmmād Gulām Bāyni çaqırıp song oğlākniñ āmrini berdi. Cārçılār, song oğlāk ve cāyzāsini cār urdi. Song oğlāk ve cāyzāsini eşitib, divānā çāpāndāzlār qudirāb ketti ve ātlāriniñ çārçāğāniğā qarāmāsdān hey ki qamçılār edi. Ur, sur, tārt, quymā ketti kılib bir pāyt edi ki u māḥşārniñ ārāsidad Taḥārlik Kōr artıq pāhlāvān çāpāndāz çıqardi duburni içidān ucākni. Hudāyqul pāhlāvān çāpāndāzniñ qoştāqımligidad song oğlākni Taḥār ātigā ḥālāl kıldi. Ālqışlār yūkseldi ve

opmāğçi! Mäsälä, Taḥār ve Qunduz emäs älbättä pählävān äbä! Mäsäkä torämizni yäşätmāğ ḥaläs. Kelin... siz kelin!...” deb, opkäsini tindirdilär Dävlät Bāy pählävānni.

Yāngi Qalälük Dävlät Bāy pählävān, yiğitlik çağıda eng zäbärdäst pählävānlärdän sänälär edi. Yurt içi ve yurt täşqarisidäki ülkelärniñ gurāş musäbıqälärigä qatnāşar edi dävlät ärbäbläri bilän. Ārқasi äslän yer körmäğän bu kungäçä.

Bärçä Qatağaan sämtiniñ ḥalqı, bu keskä pählävāngä ustäd deb ḥıtab qılär edi. Rāḥim pählävān hām eḥtırāmān, ustäd Taḥārlik Dävlät Bāy pählävānniñ qolidän opti. Kiyin, Ārbāb Şer Āli bāy ve Elḥān İbrāhim Bek Laqı, Dävlät Bāy pählävānni bilälärigä ālib kämpgä ketti.

Qısqaçası, Āktepälük Rāḥim pählävān bu keçäki gurāş musäbıqasını Qunduz atıgä ärmäğän qilib, Qunduz Elḥāni Ārbāb Şer Āli’niñ koñlini ḥoş qıldı. Vädä etilgän cāyzädän başqa, Ārbāb Şer Āli bāy hām öz atıgä: “Qunduz’gä qaytgāndek sengä bir dānā Cerān āt berāmān!” deb, söz berdi Āktepälük Rāḥim pählävāngä. Taḥār tāmānidän yālgız, Dävlät Bāy pählävān āzginä opkālī edi. Elḥān Laqay bilän uluğläri ve ärbäbläri bu yengilişdän qayğurmädilär. Çünke oğlaқ musäbıqasını qāzāngän edilär. Bäräbärlik sänälär edi zātān bu kungi oyunniñ sungiç näticäsi...

Qutlävniñ tortinçi kuni edi. Oyun ve musäbıqa sıräsi Bağlān şehri bilän Āybek Şehri āräsidadı edi. Tortinçi kundä nānştä yeyilgāndän näri, bärçä ḥalq mäydāngä ḥāzır boldi. Elḥānlär ve kättäkānlär yerläriñi āldi.ong sırädäki otirāqlärdä Elḥān’niñ bir qaptälidä Bağlān Elḥāni Kättābāy Ārbāb ve uluğvärläridän Qadırqul ḥāci bār edi. Başqa yānbāşidä isä, Āybek Elḥāni Ādullvāḥāb Bek ve uluğvärläri bār edi. Oğlaқ musäbıqasını yenä Bädaḥşānlik Muḥtār pählävān çäpāndāz ḥākāmlük qılär edi. Hār kungidek oyun kızıq başladi. Birinci oğlaқni Āybek çäpāndāzläridän Şāḥ Muḥāmmäd Bek çäpāndāz, Nur Muḥāmmäd Bek çäpāndāz qoştāqımligidä curgä täşläb ḥäläl qıldı. Songräki oyunläriñi gāḥ Āybekli çäpāndāzlär, gāḥ Bağlānli çäpāndāzlär ḥäläl qilib şehirläri atıgä ärmäğän qıldilär. Oyun tuşdän närigäçä dāvām etti. Nihāyät ātlär ve çäpāndāzlär çärçäb qıldı. Elḥānlär, oyun ḥākāmi Muḥtār pählävān çäpāndāzni çağırıp cāyzāni elān etti ve song oğlaқ āmrini berdi. Cärçilär, song oğlaқ ve cāyzāsini cār urdi. Song oğlaқ ve cāyzāsini eşitgän çäpāndāzlärgä qaytādän cān kirdi. Bärçä yugurdi ucākni başıgä. Yāmān dubur bolib āldi mäydān. Qoymä, kettidän bir mudät kiyin, song oğlaқni Nur Muḥāmmäd Bek çäpāndāz bir özi kelturib curgä täşläb ḥäläl qıldı. Bu qahrāmānligi bilän oğlaқ oyunini Āybek atıgä bağışladi. Ve vädä berilgän cāyzāniñ igäsi bldi.

Äkşäm bolginça Ergänağun mäydänigä otinlär yâkıldı. Äläv ketmä ketä mäst bolib til çıķarıb yänär edi. Halk kelib tepälärdä otırgän edi. Qoşıķçılär qoşıķ oķıdı ve kıızıķçılär hunärnımälik kıldı. Tağın, guräş musäbıķası başlädi. Musäbıķa, ikkälä şehirniñ pählävänläri äräsidä kıızıķ ve sämimi käbi ilgäri ketäredi. Qalgän ikki pählävän, Bağlanlı pählävän ve Äybekli Curäbek pählävän eng song çıķtı mäydängä. Äzzänçä tärt ve käşdän näri Bağlanlı Ämän pählävän, Curäbek pählävänni yergä bäsib guräş musäbıķasını Bağlan atıgä hatım kıldı. Bağlan ve Äybek häm Tağar ve Qunduz käbi bir oyun berib, bir oyun algän boldilər.

Şehirlär äräsi musäbıķäläri, tortınçı kun ädäğigä erdi. Mundän kiyin şämpiynlär ärsidägi musäbıķälär başlär edi. Musäbıķälärdä şämpiyn bolgän tort şehir, öz äräläridä birär märtä musäbıķa älär edi. Bu oyunnärdän häm şämpiyn çıķқан ikki şehir, yenä öz äräläridä oyun oynär edi. Älbättä ki şämpiynlär musäbıķası kop uzun surmäsdän kışķa päyt bitiş şartı edi. Çünke, yälgız bir mäydänlik oyun oynäş qurälı bär edi. Şu bäs, oyun tezginä bitär edi. Säbäbi isä, bir tämändän tort kundän beri ätlärniñ çärçägäni ve başķa tämändän oyunnärnin kuni uzälginçä qutlävniñ mäzasiniñ kaçärligi edi. Ärtik qutlävnin beşinci kuni edi. Bukun şehirlär äräsi şämpiynlik musäbıķası bolib utär edi.

Beşinci kun häm huddi qutlävnin ilk kuni dek häyəcän tolä bir kun boldı. Kättä ve kiçik, äyäl ve erkäk bärçä halk tepälärdä yerläri äldi. Bu kun, qutlävniñ song kuni munäsibäti bäs Ävgänistän dävlätinin kättäkän hä häyetläri häm uşbu qutlävgä tämäşägä katnäşgän edi. Ävgän häyetläer kəmp içidä Elhän'nin qaptälidä otırgän edi. Bu kungi şämpiynlik oyunnäri, yenä Bädağhänli çäpändäzlär nävbät bilän häkämlik kılär edi. Tağım tengläştiriş quräsi tärtildi. Särpul bilän Färyäb ve Bağlan bilän Tağar tengläşti. Birinci mäydän oyuni, Särpul bilän Färyäb äräsigä çıķsı. Häykäl pählävän häkämlik kılär edi bu oyunnı. Oyunnär başladı ve yälgız yärim säät surdı. Qattıg bir kuräşdän kiyin, Säncäräklı Nädır çäpändäz oğläkni curgä täşläb şämpiynlikni Särpul atıgä imzälädi.

İkinci musäbıķa Tağar bilän Bağlan äräsidä başladı. Muğtar pählävän häkämlik kılär edi bu oyunnı. Oyun hey ki kıızıştı. Tağar divänäläri äymıksä telbälängän edi. Bir säät digändä Kör ärtik pählävän, Tağar atıgä şämpiynlikni imzälädi.

Tuş päyti bolib qaldı. Tuş ävķäti uçun ärä berildi oyungä. Ertäng oyunnäridän, Särpul ve Tağar şämpiyn bolib çıķtı. Tuşdän kiyin yenä ikki musäbıķa bär edi. Birincisi Särpul ve Tağar äräsidä, ikkinçisi isä, bu yilgi qutlävlärniñ şämpiyni bilän otgän yilgi qutlävlärniñ şämpiyni äräsidä. Yäni, Bädağhän bilän... çünke, otgän yilgi qutlävlärniñ şämpiynligini Bädağhän algän edi. Äymıksä unutilmäş bir kun bolib otär edi. Çünke

Ergänağun qutläviniñ song kuni edi. Qutlävlärniñ song häyəcänini yäşär edi bärçä halq. Särpul halqınıñ kopinçası, äiläçä tuş ävqäini özläri bilän kelturgän edi. Tepälärniñ betidä cupä-cupä bolib här äilä ve yä necätä qoşni bir ärädä otirib ävqätlärini yeyärdilär. Mehmänlär, mehmändärlärniñ uyigä cunäb ketti. Tuş ävqäti, aş ve nuş boldi. Ketgänlär hel-ql bolib qaytib keldi. Elhänlär häm tuş nämäzini qilib keldilär. Oyun, ikki şämpiyn äräsidä başlär edi daqıqalärdän songrä. Bu oqlaq oyunini, yenä Bädaşşänlik häzrätqul Bāy çäpändäz häkämlik qilər edi. “ oqlaq başläsi!” ämri berildi. Särpul bilän Taḥār’niñ ätlig çäpändäzläri: “hiit!” deb hädädi ätlärini mäydänniñ ortäsigä ve müsäbıqa başlädi.

Yämän bir müsäbıqa edi. İkkälä tāmān häm tuşdän äldin bir müsäbıqa oynägän edilär. Ätlär äzzänçä çärçägän edi. Biräq, çäpändäzlär äldinkidän korä koprag hırsli ve azimli körinär edi. Bir tāmāndän Taḥār divānäläri, başqa tāmāndän Särpul divānäläri. Ur, sur, qoymä ketti qilib, yärim sät otti. Häli häm kimsä u gälä ät duburiniñ äräsidän oqlaqni çıqaalgän yoq edi. Bir sät otti ve häli häm oqlaq cur yüzüni körmädi. Ucäknı yerdän kutärgän çäpändäzdän hiç däräk yoq edi. Hä, hä ve hä bir päyt, Sänçäräklı Nädır çäpändäz, şipşittä ter tägidä qalgän qapqarä atı bilän oqlaqni yerdän opirib äldi. Kençä çäpändäz qoştaqlıgıdä, yüzlärcä ätdän tuzälgän Qurgän’ni yeqıtib çıqtı ve curgä toğrı sām boldilär. Märmidek kelär edi Nädır çäpändäz bilän Kencä çäpändäz. Taḥärlık, Şähmärdänqul Divānä çäpändäz bir tāmāndän ve Kör ärtıq pählävän çäpändäz başqa tāmāndän här qançä ätlärini qamçıläsälär häm, yetişä älmädilär, onglärini qaytarib tusıq bolmägğä. Şähmärdänqul çäpändäz vr Kör ärtıq çäpändäz här qançä hırs ve azimli bolsä häm, cänävär ätlärniñ şimäsi üzilgän ve çäpälmädi. Nihäyät, Nädır çäpändäz Kencä çäpändäz qoştaqlıgıdä oqlaqni Särpul atıgä hläl qilib şehir äräsi şämpiynlikni Särpul atıgä imzälädi.

Mundän näri, bu sänäki qutlävnñ eng gercek ve eng unumli oyuni başlär edi. Bu yilgi qutlävniñ şämpiynlik müsäbıqası qalgän edi. İkki dev kuraşär edi älbättä. Bu oyunnı qazängän, bu yilgi Ergänağun qutlävläriniñ şämpiyni bolär edi. Bir sät tənäfus berildi. Bir sätän kiyin, Elhänlär kämpniñ ongidä ikki taqım kelib säf bağladilär. Müsäbıqanıñ muhimligi bäs ikki häkäm täyin boldi. Bädaşşän’dän Gulām Muḥämmäd pählävän ve Särpul’dän isä Bāy Nāzār Bāy çäpändäz. Bu ikkälä çäpändäz, aqsaqäl ve keksä bolgänläri uçun oqlaq oynäydikän şimä ve küçläri qalgän yoq edi. Bu oyundä, Bädaşşän’dän Muḥtär pählävän çäpändäz, Häykäl pählävän çäpändäz ve häzrätqul Bāy çäpändäz ärtıq oqlaq mäydänidä edi. Ätlärigä mingän ve oyunnıñ başlänişini kutär edilär.

İkkälä hâkâm, Elhânlâr ve uluğvârlârniñ huzurigä âdil bir şekildä hâkâmlık kılmağ uçun ând içti.

Hâr kaçça bolsä hâm, Bâdahşân çäpändäzlâri ve ätlâri tinç edi. Hiç oğlâk çäpmäğänlâri uçun çärçämägän ve tâb tâzä edilär. Särpul taqımı isä, song näfâslârini âlär edi. Ve yenä hâm song umid bilän mäydängä kirmäğçi edilär.

Oyun başladi ve kızık bir şekildä neçä daqıka dävâm etti. Bärçäniñ, hânuz oyun başlâmâsdän tahmin etgänidek, Häykäl pählävân çäpändäz, oğlâkni curgä taşlâb Bâdahşân atıgä hâlâl kıldı. Yenä bir märtä Ergänağun oğlâk şämpiynligini Bâdahşân âlib, eski muqâmini saqlägän boldi.

Ärtik, song aqşâm ve song umid edi Särpul uçun. Äslidä oğlâk oyunini qoldän bergän bolsä hâm, Açıl pählävân sağ bolgän surätdä Särpul şehri, Ergänağun gurâş şämpiyni ve qahrämânlığını qorib saqlär edi. Uşbu gerçekni bärçä Türkistân halqı hâm bilär edi. Älbättä, bu aqşâm mühim nersä Açıl pählävân'niñ qarşisigä qaysi pählävân qälär edi; u kızık edi.

Song aqşâmgi Ergänağun älävi yâkıldı. Bärçä şehirniñ qoşıqçılâri ve dämburâşüçilâri kızık bir qoşık atışması kılıb bir-birävilâri bilän şer urışti musâbıqası kıldılar. Beş-on dämburä birdän, häyni ändä çertilsä başqa bolär ekän. Äslidä bu keçä mäst ve bihud bolgän qoşıqçı Bâzgül Bâdahşi edi. Hey ki külär edi. Mähäli qoşıqlârni... qoşıqçılar çärçägändä, ârkai yer kormägän ve tort keçäniñ gurâş şämpiynlâri, ustlârigä hengsiz tünlär kiyilgän ve bellâri tärtib bağlängän häykälli pählävânlär kelib kâmp ongidä kollâri ârkasidä ve başlâri tiptikâ turib säf tutti.

Halq endi tort şämpiynniñ musâbıqasını häyâcân bilän kütär ekän, şämpiynlârniñ âlgän qarâri bärçäni şaşırdı.

Bu tortpählävânimizniñ ârkası yer körgän yoq edi. Blkim, şundek tüşüngän edilär özlâriçä: “hârkaçça biz bir-birävimizni yeqıtsek hâm, songidä birtämiz ve Açıl pählävân bilän düç kelâemiz. Açıl pählävân'niñ qarşisigä çıqmâğ, özi yeqılmâğ mânâsini taşidi zâtân...” deb, üylägän bolsä keräk. Pählävânlär, bir-birävigä qarâşti ve bākıştilär. Tağın, Qunduz şehrinin nâmlı pählävâni Äktepâlik Râhim pählävân, bārib Açıl pählävānniñ qolidän opti ve kelib yerigä turdi. Halq häyrät ve häyrânlär içidä: “nimä gâp boldi-dä mänmân digän pählävânlär, bundäyin işlär qılâyapti!” deb. Färyâb pählävâni Ruzıqul pählävân, Açıl pählävân'niñ yānidä turgän edi. Açıl pählävân'niñ ongigä otib, u hām açıl pählävân'ni qolidän opti. Elhânlâr kâmpniñ içidän bir kişi, öz başigä acām tilidä bir nersälär äytib, gâh yerdän turär, gâh otirär edi. Birâq, kimsä etibār bermädi. Tāmāşāçi

halk, mäydändägi pählävānlärniñ bundäyin gurāşmäsdän täslim bolışlärini körüb es-ketti bolğan edi. Şu säbäbdän häm, hiç kim etibär ve dıķat bermädi kămp içidäki kişinin vağ-ğuşıgä

Bärçä pählävānlär uşbu ķutlāvni ķutluğ dimāğ uçun, birinçidän Sărpul Elhāni'gä ve tağın mehmānpărvărlıkläri uçun Sărpul halkıgä rāhmät ve mınätdărçilik bildirdi. Kiyin, ālgān ķarārläriniñ sırini āçıklāb, bärçäniñ hūzuridä Sărpul pählävāni Āçıl pählävān'gä, Păhlävānlăr piri laķabini berdilăr. Ve yenä, Sărpul şehri bu yilgi Ergānaķun gurāş şāmpiyni elān etildi. Şundek, Sărpul yenä gurāş şāmpiynlik muķāmini ķoridi.

Bu yilgi ķutlāv oyunlăriniñ sungiç năticäsi, otgān yilgidän fărķli emäs edi. Yenä, Bădahşān oğlāķ şāmpiyni ve Sărpul isä gurāş şāmpiyni boldi. Yālğız, mănä oyunlăr bitti digändä bāşķa bir oyun ortāğä çıķtı...

Kămp içidä kălmăkāl ve ġālmağāl sesi ket-ketä yüksäldi. Kămpdä bärçä kăttākānlăr ve uluğlăr hăyrät içidä ķālib: “hăyriyät ekān mi. Hăyet mehmānimiz nătinç boldi şekilli! Undān mi bundek opkălāngān nimä bālā?..” deb, bir-birăvidän sorădilăr. Tentăraylăgān kişi isä, Āvgānistān dăvlătiniñ hăyetlăridän birtäsi edi. Cudä häm āççığı kelgān edi ve āyāğgä turib acām tilidä bir nersălăr äytăr ve hiç cım bolmäs edi. Băşidä nărinci rāngli kăttākān bir sällä, yelkäsigä urălgān ķăpķarä bir ķadifä, şălvări tunik ve hăltä bir şekildä çarığiniñ ustigä kăşāl, kăttä-măttä süyăkli ve hăylăklik bir ādām. Kiyin Elhān, Āvgānistān hăyetlăriniñ biridän: “keçiriñ! Bizgä tilmăçlik ķılsāñiz sevinămiz! Nimä hăhlăydi bu mehmānimiz? Biz ku bilä ālmădik mătłăbini. Āğăr ki ķaysi birtä uni rāncidä ķılğān bolsä biz űzirimizni bildirăylik!..” deb, yărdäm istădi u kişini ānglāmāğ ve tüşűnmāğ uçun.

Köriñ ķani bu kălmăkālçi ādām isä öz yurtiniñ eng küçli ve zor pählävāni ekān. Ārkasi yer körmăgānmiş. Hăyetlăr häm āslıdä Tűrkistān halkınıñ ve Ergānaķun ķutlăvlăriniñ yesä ve torălărini bilişlăriuçun bu āşnălărini häm dăvăt etgān ekānlăr.

Hăyet: “hűrmătli Elhānimiz! Bu ārkadāşimizniñ űzi āslıdăbir pählävāndir. Bu kişini nătinç ķılğān nersä isä, (bu ķadăğçăkin nāmărdçä bir pählävānlik ve täslimiyät!) deb, öz bāşıgä ġālmağāl ķılăyăpti.” dedi.

Elhān: “ hăyir! Hiç fărķ ķılmăydi. Păhlävān bolsä mănä pählävānlărimizniñ hăr birtäsi bilān gurāşmāğ istäsä buyursun!.. mănä, kăttä măydān uniki!” deb, căvăb berdi. Hăyet, Elhān'niñ găpini ārkadāşıgä tărcumä ķilib berdi. Păhlävān bolğan hăyet: “men, măn şu kăttä pählävān bilān gurāşămān! Zătān bāşķa pählävānlăr yeķilıgān ve ķorķăğdır, menin közimgä!..” deb, āççığ ustigä ķadifäsi ve sällăsinı çıķarıb bāşķa hăyetgä tăpşirdi

ve dārḥāl kâmp içidân taşkargä çıkdı. Cāyzä uçun, mǎncāniñ ustidä qoyılğan yāngi tunlǎrdān birtāsiniñ ikki hengini kesib pählāvān bolğan häyetniñ tǎnäsigä kiydirdilär ve belini isä özi nārinci sǎllāsıdān ikki qulāçini kesib öz belini bağladı ve yenä öz başıgä gäpurib turdi mäydāndä äynälib. Āçıl pählāvān’niñ ustigä yāmān äççigä kelgān edi şekilli. Āçıl pählāvān’niñ arqasını yergä süykäb, yağır kılmāğçı edi bundek opkālānişigä korä...

Āçıl pählāvān, kâmp ongidä gurāş rāsım ve ādābini kättākānlǎrniñ ḥuzurigä bāçä kılib, tāğın mäydāndäki raqıbigä toğri yūriberdi. İkkālāsi, bir ikki mǎrtä dāyrä şekligä äynäldilär. Tağın, tāhtāb köz-közgä keldilär. ḥākām: “bāşläyiñ!” digān dek häyetlǎrniñ pählāvāni, özini yerdä uzāngān şekildä kördi. Ālkışlār yūksāldı: “ Āçıl pālvan, Āçıl pālvan” dibān ḥalq āğzıdān. Bağlānlik Āmān pählāvān bilān Qunduzlik Rāḥim pählāvān bārib yerdān kutārdı Ävgān pählāvānni. Demāk, yāmān yeqılğan edi häyetlǎrniñ pählāvāni. Gānks ve miyesi çālqaygāndek közlāri hār yāqa bākıb turār edi. Sesi çıkmās edi bir türli. Bir tāmāndān kâmpniñ içidä qahqahālār ve başqa tāmāndān isä, “dāvlāt häyetigä nimä boldi?” deb āndişäländilär. Ävgān pählāvān’niñ ikki qoltıgıgä, ikki pählāvān kirib āstā-āstā kâmpgäçä ālib keldilär tǎy-tǎy kılib. Kâmp eşigidäki häyet ārkadāşlāri pählāvānniñ yüzigä su septilär. Ävgān pählāvān sunin sāvıgılıgı bāis silkinib ve citkinib özigä keldi. Özigä kelgāndek häyet ārkadāşlāriñiñ qolidān sǎllā ve qadifāsini tǎrtib āldı ve tepāniñ tāgidä yoldā tāhtāgān mutǎrlārigä toğri öz tillāridä gūmgūmlābān ketti äççigä kelib. Ārkadāşlāri hām ārkāsıdān ketti.

Bārçä ḥalq uylārigä ve mehmānlār hām mehmānhānālārgä ketti. Beş kunlik qutlāv ve oyunlārdä bolib otgānlārni hār kim unutgān edi goyā. Hiç kim qutlāvdān gäpurmās edi. Birāq, ertāngäçä hāmāniñ āğzigä, Āçıl pählāvān bilān Ävgān pählāvānniñ gurāş dāstāni bār edi...

Mehmān eşigdān kelsä, rızqı teşigdān kelār.” ve yā ki; “mehmān, on qısmāt bilān kelār. Bir qısmını yeyār ve toqız qısmını uy igäsigä qoyib ketār!” digān ātā sözimizniñ ḥıkmāti bilān, Sārpul ḥalqı mǎhmānlāriñi cudā hām āziz körib hiç hārimās ve çārçāmāsdān ḥızmtlāriñi kıldı. Boyunlārigä tüşgān vāzıfāni ekseksiz bir şekildä yergä kelturdilär. Bu yilgi qutlāvniñ esān āmān otişidān kättä ve kiçik bārçāniñ koñli tinç ve rāḥāt edi.

Mehmānlār, song keçāni hām unutilmās esdāliklār bilān otkāzdilär. Ertāng āzāni bilān, mehmāndārlār turib eng mǎzālīg nānştāni tǎyārlādilär. Dāstārḥānlār tuşāldı ve usti türli nemātlār bilān toldirildi. Ālbättäki tillārdä dāstān bolğan Sārpul’niñ qaymāgını song

bir märtä yemäsdän hiçbir mehmän ketmäsedı. Bärçä mehmänlär ve mehmändärlär birlikdä muhəbät mäsasını bilän nənştälärini aş ve nuş kıldılar.

Nän yeyilgändän nəri, dəstərhan duası Türk milletinin tinçligi ve butunligi uçun duälär okıldı. Uşbu birlik ve bərəbərlikgä vasilä bolgän ve atäläridän qalgän miräsi torälärini äbädyän yaşätışgä and içtilär. Mehmänlär bärçä Särpul halkıdän, tärtgän mehnät ve qılğan hizmetläri uçun hălällik istädilər. hălälläşgändän kiyin, Elhänlär ve ulugvərlärdän başqa bärçä mehmänlär öz yurtlärigä toğri cunäb ketti. Älbättä ki Elhänlär, ärbäblär ve ulugvərlär ertəsi kun cunär edilär. U ertäng bärçä Elhänlär, ärbäblär ve ulugvərlär Särpul halkınıñ, aynıksä Särpul Elhəni'niñ həs mehməni edi.

Mehmänlär bärçəsi iştiha bilän yedi. Kiyin, Elhänlär ongdä ve arqaläridän ulugvərlär mäydä-mäydä şehir səri cunädilər. Sekin-sekin adımlär bilän Särpul'niñ bazarını gezib ve körib çıqtılar. Songrä Pəygəmbərimiz nəslidän həzrät Äli'niñ nəbiräläridän İmāmzadə Yəhyä bin Zäyd'niñ mubärək gumätini(maqbərəsini) ziyarät kılmäg uçun Kicik İmām səri sām boldilər. Ziyarätgä bərginçä, bärçəsi Pəygəmbərzadə'niñ mubärək rəvzəsi tegrəgidä halka urib otirdilər. Songrä, Qari Äzmi cenäbləri guzäl ve mulayim sesi bilän Qurān telävät kılib mehmänläriñ konglini ve ruhini fəyiz ve bərəkät bilän fəyizləndirdi. Ädäm'dän şanlı Pəygəmbərimiz həzrät Muḥəmməd(s) ve suläləsiğäçä, ve bärçä mədfunläriñ mutähär ärvəhiğä duā ve ḥatım bağışladılar. Duā ve fəthädän nəri, Qari Äzimi cenäbləri äzginä islām tərhiidän bəhs kılib, həzrät Yəhyä bin Zäyd(rz)niñ yolini, qandek Türkistän yurtlärigä tüşgənidän ve qandäg zälımlär qolidä fäce bir şekildä şahädätgä yetişnidän bəyan kıldi. Mubärək cəsädläriniñ,, ziyarätniñ qaptälidägi yaşab ketgän ming yıllık çınar yägəcığä asilgənidän ve tağın, mubärək cəsädläriniñ Särpul halkı tāmānidän uşbu ziyarätgəhgä dəfin qılğanidän aytib berdilər. Ziyarätniñ korkəmli emərəsini, äcdädimiz Sultān ḥusəyin Bəyqarā tāmānidän emär bolışın mehmänlärgä açıqlab berdilər. Ziyarät mərəsimi bitgəndän nəri ästə-ästä kayttılar.

Tuş nəməziniñ pəyti bolgän edi. Bärçä, Särpul dəryäsiniñ zuläldek aqıb turgän tunuq suvigä vuзу alib Särpul'niñ ilk benä bolgän tərhi məscıdı Hənkəhşerif'dä cāmāt bilän tuş nəməz adā kıldılar. Nəməzdän nəri, Hənkəh məscıdiniñ mäydānidä çınärläriñ säyäsidad yığılib turdılar. Şu andä Mullā Ḥadim cenäbləri, Hənkəh məscıdiniñ tərhiidän ve Särpul halkınıñ qançälär eşq ve muhəbät bilän uşbu Hənkəh məscıdini emäriğä qanəşgənläridän bəhs kılib berdi. Tağın, Taḥər Elhəni İbrāhim Bek Laqay:

“ustād! Bu məscıdnıñ divārləri qançā qalın ekān! Men qulāçlädim lekin qulāçım yetmädi! Bu nimä sır?” deb, sorädi.

Yädgār hāci: “keçiring Elhānim! Yüzlärçä yildir ki, hər yıl bu məscıdnı sel bäsädi. Yälgız, ustidägi kok qubəsi körinädii selniñ içidän ve bäs. Məscıdnıñ özi butunläy selniñ içidä komilädi. Mücizäni qarāñ şuncä sağlām ve mähkām ki hiçbir nersä bolmäydi.” deb, arägä gäp qoştı. Tağın Mullā Hādım, İbrāhim Bek Laqay’niñ sorägigä cävāb qaytardı: “hürmätli Elhānim! Men, birinçidän Yädgār hāci’niñ bergän bilgiläriniñ rämzini ve yenä bir necätä anıq bilgini sizlärğä äytib berämän. Yälgız, bu toğridä sizlärğä bilgi bermäsdän äldin sizdän bir cävāb sorimän!?” dedi, Mullā Hādım. Bärçä cım boldı ve songrä Laqay cenābləri külimsäb:

“buyuriñ ustādim! bilsek cävāb berärmiz!” dedi.

“älbättä biläsizlər Elhānim! Arāmizdä, sävālnin cävābini bilmägän yoq!..” deb, başlädi yenä Mullā Hādım: “buyädi eşq ve sevgi bilän qoyılğan bir tāmırni, nimä yeqıtä älädi?” dedi. Uşbu sözni eşitib Elhān İbrāhim Bek Laqay:

“toğri äytäsiz! Hiçbir nersä yeqıtä älmäydi!..” deb, başını qımıldatib qoydı. Songrä Mullā Hādım, Hānqāh məscıdnıñ tārıhı ve tuzālışı haqıdä bilgi bermäggä başlädi. “bu yerdä, bu məscıd ve Hānqāhniñ tuzālışı uşā çägdä Särpul haqını cudä hām sevindirgän. Kättä-kıçık, erkäk ve hātın qol-qolğä berib iş başlägänlär. U pāytlärdä, Särpul haqınıñ nufusi unçä kop emäs edi. Yenä hām hər uydän birkişi, hārkun uşbu məscıd emāri işigä işlāmāğ uçun kelär ekān. İşlāmāğ uçun kelgän kişilər, yettidän yetmişgäçä kättä ve kiçık birinçidän dāryädä vužu ālib, tağın işgä başlär ekān. Bu məscıdnıñ bir yıl bel lāyi hām tākārätsiz ve vuzusiz qoyılğan emäs!.. ustā mēmāri, Buḥārāy Şerif’dän tākārif buyurgānlär ve bir ehlās bilän tuzatib kātğānlär. Yüzlärçä yıldan beri, Yädgār hāci’niñ äytgānidek bu məscıdnı hər yıl neçä märtä sel bäsädi. Älbättä, munçä fālākāt qarşısıdä hāli hām äyāgdä turışınıñ sıri, birinçidän; ustādnıñ ehlās ve ustāligigä, songrä isä Särpul haqınıñ eşq ve muḥābāti bilän çärçämädän ve hārimädän işlāşlārigä bāğlıq. Uşbu məscıdnıñ toprāğı, tepälärniñ mağzıdän yāni, su tekmägän insān ve ḥāyvān edrāri qoşılmägän tāmiz bir toprāgdän, maḥsus bocilärğä insānlärniñ arqasidätäşilgän. Suvi şefā bulāğıdän tā bu yergäçä, yüzlärçä kıyındçilik bilän tākşınıb kelturilgän. Lāyi isä, tāmiz ve tākārätlik äyāğlär bilän tepilgän. Bu məscıdnıñ divārläriniñ lāyi tepilä-tepilä undāq bir pişirilgän ki, ustā mēmārniñ ḥāhlägānidek. .mäsälän: lāy āqşāmğäçä neçä märtä āğdārilib neçä märtä tepilär ekä. Songrä isä ustā, u lāydän munçāni ālib bir sufāl tākāğdä sunin içidä çomdirib quyār ekān keçä boyıçä. Ertāng nāmāzdän nāri, ilk bārib sufāl tākāğdäki lāygä bākār ekān.

Ägär ki täbägdäki su mäsî lāy ve hıt bolgän bolsä ve yä ki lāy āzginä mulāyım bolib sustäygän bolsä, yenä bir kun āqşāmgäçä u lāyni tepib pişirär ekänlär. Tā ki, bir tāsni āqşām sugä çomdirib qoyiñ ve ertāng sudān çiqārgäniñizdä qandāğ ki şekli bozulmäs isä, huddi uşändäğ bolginçä. Lāy änä şundäğ pişgändän näri, u lāyni mäscıd divärlärigä bäsär ekänlär. Uşbu sâbâbdandır ki, divärläri lāydän hām bolsä tāşdän korä qattıgrāğ ve mähkämrag. Sel bäsğändän kiyin, āylärçä mäscıdnıñ içi sudān tolib yātädi ve äslän divärlärgä nām otmäydi. Çünke bu divärlärniñ lāyi, lābärätuvār bolib sugä qarşı küç qāzāngän!” deb, hikāyā kılib berdi.

“eşğä qarāyiñ hä! Muḥābāt ve ehlāsgä qarāyiñ!..” dedi, İbrāhim Bek Laqay, Elḥāngä qarāb.

Bālḥ Elḥāni Ruzıqul Bāy Kārvānbāşi: “hāmäsıdän korä sâbır ve çidāmğä qarāyiñ siz!..” deb, qāldi.

Fāryāb uluğläridän Mäymänälik Ğulām Muḥāmmād: “ustāniñ mähārätigä ve äsälätigä qarāyiñ! Hunärigä ve sänätigä bergän etibärigä ve ustälilik ruḥiniñ mäyin ve inceligigä qarāyiñ siz!..” deb, çuqur bir nāfäs äldi.

“Sārpul ḥalqıniñ imānigä ve aqıdäsıgä qarāyiñ siz!..” dedi, Qunduz Elḥāni Şer Äli Bāy.

Songrä hāmäläri äldin-kiyin mäscıddän çıqtılar. Sekin-sekin Sārpul’gä Sārpul ātını bergän koprikniñ ustigä keldilər. Mullā Ḥadim, koprik ḥaqıdä hām bilgi berdi. Mehmānlär çärçägän edilär. Koprikniñ ong tāmānidä Sāroul’niñ tārıḥı ḥāmāmi ve ḥāmāmniñ qaptälidä isä bir tegirmān bār edi. Koprikdän otār otmäs çäp qoldän äynälib ḥāmāmniñ onigä bārdilər. Tāl yāğäçläriñiñ sâyäsıdä, dāryā kırğäğidäki supāniñ ustidägi māncälärgä otirdilər.

Bir tāmāndän kättä dāryāniñ ākıb turgän kokmäy suvi, başqa tāmāndän hām tegiemān nehrinin tolqınıb ākıb dāryāgä qoşılğan mänzäräsini izläb, āyrim bir iç āçuçı fāzädä nehir bilän dāryāniñ tām kesışğan nāvişidä qurılğan yürgä sāmāvārdän yaḥşilāb çāy içtilär ve dām ālib tinçläştilər.

Hunärdän ve sänätdän yaḥşilāb tüşüngän, bir āşärniñ eng mäyin nuqtälärigäçä fārğ etäbilgän ve başqa adı insānlärniñ hunärdä körä älmäğän nuqtälärini körış bäsārätigä igä bolgän Mäymänälik Ğulām Muḥāmmād cenābläriniñ közi, Sārpul kopriginiñ ust-ustgä ikki qabätli bolışını fārğ kıldi ve sâbâbını sorāmāğgä başlädi:

“bilāmān! Bärçäñiz uşbu koprikniñ ikki qabät bolgänligini sezdiniz. Birāğ, hiç qandāğ merāğ(kunckāv) etmädiñizmi! Män isä, ilk märtädir ki bundäğ ikki qabätlik bir

koprik köräyäpman!” dedi. Tağın Mullā Hadim, uşbu koprikniñ tārıhı ve  m ri haqıd  k ş a bir bilgi berdi.  r l rid , y şd  b r s d n b y kr ğ ve uluğr ğ bolğ n ust  H nkeldi B y:

“meni ke iri !.. biz ki ik b l  edik.  t  bub l rimizd n uşbu koprik haqıd  b zi hik y l r e itğ nmiz.  an a toğri ve y  n  toğri men bilmim n.  lb tt ,  r mizd ki uluğ bilim  d ml rimiz ya şır ğ ve toğrisini bil dil r!” dedi.

Elh n’ni   apt lid , m nc ni  ustid  y nb ş t şl b  ay piyal si  olid  ve ikki k zini koprikg  tikib turg n  br him Bek La ay:

“ust m!  ytib berin  ani e itğ n hik y l rizd n birt sini uşbu koprik haqıd ! Toğrisini sor s  niz, nim  u un bund   ikki  ab t bolğ ni  sırrını men h m  zz n   mer   ettim! K tt l rimizni  g pig  h m c n b r.  undek em s mi Elh nim?” deb Elh ng   ar di. Songr , Ust  H nkeldi B y:

“men  ytib ber m n. Bir  , siz mend n e itğ ni izg  em s, uluğ ust dl rimiz Mull  Hadim ve   ri   imi cen bl rini  bilgisig   tib r berib, koprik haqıd  eng  n   ve tol   bilginini  lg n boli l r! Men is , h l    gzid n e itğ n hik y ni  ytib ber m n.  unc .” deb, b şl di  ngl ti g :

“eski ve  adiml rd , bir  arri k mpir  y l b r ek n  ehrimizd . Tirikligid , b r   ya ınl ri  avm v   arind şl ri d ny d n otib ketğ n ek n.  zi bir b şig   alib hi bir mir şisi   lm ğ n ek n. Kiyin,  arrib murrib   lg n   ğid   olid ki m lini ve b rligini bir hayir i  g  har l m    bolğ n. Ulus   sa  ll rid n, uşbu ya  i ve ezgu niy tig  m şv r  ist ğ n.   sa  ll r is  ort   bir pl n  ur  b, m n   u d ry ni  ustid n m hk m ve k tt  bir koprik tuz ti g  m şv r  berg nl r. U     ğl rd , d ry ni  suvi h zır id n kor  cud  h m kop ve to ınli ek n. H l ni  y ptirğ n  op koprik ve ta t  koprik l rini, h r m rt  sel bozib ve  lib ket r ek n. D ry ni  ikki y  asid gi y ş v il r cud  h m  iyind ililikl rg    l r ek nl r.  zl ri ots l r h m h yv nl ri,  t ve e ekl ri ot   tlm s ek n ta t  koprikd n. Tağın, ust  t pib ve ker klik m lz m ni t y rl ğ nd n n ri, d ry ni  eng t r nu t si boğ n m n  u yerd n koprikni  t hd bini b şğ nl r. Uşbu koprikni  h  tl ri b   a h  tl rd n f r  li bolib, ust ni  buyurg  bil n m  susu tortğ n ve y lp ğ  eklid ki  alibl r bil n tuz tilğ n ve h md n kor sig  pi irilğ n. T ğın, bu h  tl rni  bir-bir vig  y pi tirm ğ u un, t vuğ yumurt si bil n  h r ve i   rni  o ib, h s bir m v d t y rl ğ nl r ve bu koprikni  mem risig  i l ğ nl  . “ deb,  ıss   ilib berdi.

“Koprikni  ikki  ab t boili sinini  s b bi, k  lir ğ bir koprik bolsindeb tuz t tğ nl r mi?” deb, sor di Tah r uluğl rid n  ara ul H n.

Sämängän millet vākili, Bāy Murād Hān hāzıllāşib: “yoq hānim! Pol koplik qılğan. Nimä qılışlarını bilmāğānlār. Tāğın, ustigā yenā bir qabāt yāptirib mäsraf qılğanlār nimä bolā ālādi?..” dedi, külimsäb. Bu gāpnı eşitib bārça külişib qoydılar. Ustā Hānkeldi bāy yenā cāvāb qaytardı:

“yoq vākilim! Sizniñ ülāğāniñizdān emäs! Ālbättä, ilk başdā bir qabāt yāptirilğan bolsā hām cudā küçli ve mähkām bir koprik ekān. Yüzlärçä yıl bir qabātlik hāldā qalğan. Faqat ikki qabātliginiñ sıırı, bubāmiz Āmir Sultān hüsāyin Bāyqarāniñ ādālāti ve sıyāsı fārsātigā bağlik!” deb, cāvāb berdi Ustā Hānkeldi Bāy.

Gārcā Sārpul uluğları ve Elhāni, uşbu hikāyāni bilsālār hām, cım turgān edilār. Bārça, Ustā Hānkeldi Bāyniñ ānglātişini istār edi. Ustā Hānkeldi Bāy dāvām etti: “bubāmiz Āmir Sultān hüsāyin Bāyqarā, sultānlik çağıdā Bālḥ, Buḥārā ve Herāt ārāsıdāgi tucārātlārını keliştirgāndān kiyin Tucārāt kāravnāları, Bālḥ ve Buḥārā’dān ālgān sävdālārını Herāt şehrigā ālib bāriş uçun Bālḥ, Sārpul ve Fāryāb ustidān Herāt’gā bārmāğni, hām yārārli ve hām yaqın dīb tüşünādi. Undān uşbu yolni tārceḥ etādi. Ālbättä ki bu yol, başqa yollārdān cudā yaqın tāmām bolār ekān. Bu yolni taqıyb etgān kāravnālār, nihāyāt Sārpul’gā yetib kelādılar. Kiçik İmām sārı kelgān kāravnālārniñ onglāridān uşbu dāryā çıqadi. Siyāsāt ve ādālātniñ māyinligi bolsā kerākdir ki, uşbu koprikdān keçmāğ uçun, kāravnābāşı ḥalqniñ birtesidān:

“bu koprik, qaçāndān ve qañçā pāytdān beri bār? Kim tāmānidān ēmār etilgān?” deb, sorādi. “bilmāsmān! Birāq, eşitişimçā bir kāpir āyāl tāmānidān tuzātilgān?” deb, cāvāb qaytardı kāravnā bāşigā u kişi. Kāravnālār bilān kim dāvlāt ārbāblārı ve tucārāt vāziri hām bār ekān. Buḥārā’dān Herāt’gā qaytib turgānekānlār. Dāvlāt ārbālārı ḥalqniñ cāvābini eşitib: “dāvlāt kāravnāniñ, rāyāt koprigidān otişi ādālāt emäs!” digān bir-birālārigā bāqıb.

Kāravnābāşı sorādi: “ḥay qañdāğ otāmiz uşbu kättä dāryādān? “deb.

“dāryāniñ içidān ḥāydān!” deb, fārmān berādi tucārāt vāziri.

Kāravnālār, yük ārtılğan tevā ve qatırlārni dāryāgā toğri ḥāydādılar. Birāq, suvniñ kopligi ve dāryāniñ çukurligi bāis, yük ārtılğan ḥāyvānlār otā ālmāydılar. Āğār ki kāravnālār, ḥāyvānlārni çittekk zorlāsā otsin deb, āzzāñçā kop ḥasārā körīb bārça sävdālārını dāryāgā āqızib qoyār ekānlār. Āqıyb ketmāsā hām, su tegib nām bolgāndā bozulār ekān. Kiyin, dāvlāt vāziri bir qarār ālādi ve kāravnābāşigā: “yüklārni indirin! Neçā kun bu yerdā qālāmiz!” deb, āmır berādi. Dāvlāt vāziri, Sārpul ḥalqniñ büyüklārı ve uluğlarıni çağırīb, ulār bilān bir māşvārā qılādi. Uşbu koprikni yāptirgān kāmpirniñ

Keç päytlärgäçä däryä kırğagıdä otirib cudä häm kızık muhäbät kılib ve suhbätläştilər.

“kısälär cudä şirin älbättä! Biräq, keç bolmäsdän şu kättä İmāmni häm bir ziyārät kılib çıqaylık! Yenä yä kelä älämiz, yä kelä älmäymiz hudä bilädi!” dedi Bağlanlık Mirzä Abdullhaq Bek. Tağın bärçä yerdän turib Kättä İmām sari cunädilər. İmāmni ziyārät kılib äsir nāmāzini Kättä İmām mäscıdığä ädä kıldılar. Äqşam, bärçäsi yenä Elhān’niñ mehmānhānäsığä qayttılar.

Halkñiñ märkä mäkāni bolgān täşkar hävilidägi supä supirildi. Gärcä, kış mävsimidä yäggān qar ve yägmirniñ nämi qalgān bolsä häm, qalınlar tuşälmäsdän äldin, boryä tuşab ve ustidän qalin keqizlar tuşaldi. Kegizlärniñ ustidän isä qalınlar tuşaldi. Hävā cudä häm yahşi ve mulāyim edi. Äşlar ve pälävlär dämländi. Türli-türli nemätlär bilän dästärhānniñ usti toldirildi.

Mehmānlär, Särpul’ni gezib ve äynälib keldilər äqşāmgäçä. Elhān äldindän ve başqa mehmānlär isä, ärqa-ärqagä kiräverdilär kättä eşikdän. Älbättä ki Elhān, bärçä hās mehmānläriğä öz atığä bir ziyāfät täyārlägān edi bu äqşam.

Mäydāngi kättä sämāvār paqırdāb-paqırdāb mäst qaynär edi. Elhān’niñ büyük oğli Qādırbāy ve kiçik oğli Sādıq bälä dästärhān ustığä nān ter ve mehmānlärniñ çayini täzälär edi. Ävqāt yeyildi ve dästärhān duā fātihä bilän yığıldi. Qollär täzäländi. Nuqıl ve turşak kāsäläri härkimniñ ongığä terildi. Çaylar dämlänib piyalälärgä suzildi. Elhānlär ve uluqlärniñ här beri, öz yurti ve halkı atığä Elhān’dän äyri-äyri minät bildirib, täşakurlik kıldılar. Körgān muhäbät ve yegānläridän-içgānläridän hālällik istāb turgān edilär ki supä bāsmāğiniñ ustidä, tiptikā turgān Änä Hātun’gä tüşti közläri. Keçäniñ qarānguligi ve supäniñ yāhtiligi bāis, ānāniñ kelişini sezä älmädilər.

“ vāy ānām! Büyük ānām! Közlärimiz kör bolsin. Kelişiniñni bilmäy qaldik! Hoş keldiniz ānām!” deb, bärçä äyāggä turdi. Torä ānəsi ānä Hātun, sālām bergändän kiyin:

“hiç kııldämäsdän turgān yeriniñizgä otiriñ! Sizlär mehmān, biz mehmānmiz! Men, mänä şu yerdä otirib ālāmān!” deb, bāsmāgdän çıkıp uşā yerdä otirdi.

Änä Hātun’niñ sözi ve gäpi birtä edi. Härkim turgān yerigä otirdi. Änä Hātun häm otirib nāfās ālgändän kiyin:

“äslidä, sizlär hoş kelibsizlär ve säfä ketiribsizlär! Sizlär härmäyñlär!..” dedi ve közidän bärçäni bir otkäzdi.

“ bār bolıñ ey Türk ānəsi! Tinç ve hoş kördik sizni Māşāllāh!..” deb, cävāb qaytardı Tağar Elhāi İbrāhim Bek Laqay.

“Bibi Ānām! Nābirāñizniñ toyı, sizgä ve bärçä äiläñizgä qutluğ bolsın! Bu yıl, mänä mundāq kütilmägän bir sürpriz bilän uşraqtıq! Bärliğıñiz säyäsida älbättä. Unutılmäs ve gurgummä bir qutläv bolib qaldı! İnşälläh mundän songraki qutlävlärimizni, mänä şundāğ bähänälär bilän çiräyli qılāmız näsib bolsä!..” deb, söz açtı Bağlān Elhāni Kättä Bāy ärbāb.

“dostlärğä qutluğ bosın Kättä Bāy ärbāb!” dedi Ānä Hātun.

“māşälläh! Sizni tinç kördik büyük ānām!” dedi Färyāb uluğläridän Mävlävi Elmi...

Cävābsız qoyarmi edi Ānä Hātun?: “ bu yäşdä, tinçilik mi qaldı, elmi cenābları?.. mäcburän äyāğdämiz qandāq qılāylik!..” dedi. Kiyin, supāniñ çetidän:

“Teñrim sizni qorub saqläsın büyük ānām! Sizniñ bärliğıñizgä minglärçä şükür. Siz bolmäsäñiz, yälgız Särpul emäs, bälkim butun Türkistān yātim qälädi! Teñrim, bizniñ umrimizdän häm sizgä bersin!” deb, gäpdänlik qilib äldi Färyāb uluğläridän Äbullhayir Bāy.

“säğ bolıñ eltifāñiz uçunı Hayri cenābları! Biräq uşbu dünyädä, hiçbir cānli uçun mundāq bir şäns tānilmägän! İlgäri kelgänlär, ilgäri ketsin!.. bu yurtniñ ve Türk toräsiniñ, sizlär käbi uluğ ve bilimdän färzändläriñiñ küçigä ve çärçämäsdän täläşigä cudä häm ehtiyāci bār! Bār yoq küçiz bilän bu cānnät yurtimiz uçun, äsıl milletimiz ve torämiz uçun hızmät qılıñ. Bu kun, sizlär fidākārlik qılmäsäñiz; ertä kundä özini ve milletini tānimägän, toräsini bilmägän bir nāsılğä, uşbu cānnät yurtni ve muqadäs torämizni qandāq tāpşirämiz?.. bu toğridä cudä häm çaqqān ve zäki bolıñ uluğlärim!” deb, opkälilik bir şekildä bärçä mehmānlärniñ dıqatini özigä qarätib qoydı Ānä Hātun.

“haq sizgädir Ānām! Toğri äytäsiz!” dedi Tağār uluğläridän Bāyib Nābi Hān.

Ānä Hātun, äzginä dämräst bolgāndän nāri, çāyidän bir yütüm içib piyäläsini yergä qoydı ve yenä başladı:

“äytib berin-çi! Yurtläriñizdä tinçilik mi özi? Nimälär bolib yātğan? Hātın qızlär qandāğdırlär?..”

“yaşşidir ānām, Hudā’gä şükür! Bärçäläriñiñ sälāmläri bār sizgä!” deb, cävāb berdi Bādağşān Elhāni Aşur Muğämmäd Bāy ve dāvām etti: “otgän yılgi qutlävlärdä Bādağşān’gä keläsiz deb, kättä-kiçik sizni kutğan edik. Biräq, kelmädiz. Yoqsä, bizniñ hātınläрни sevmäysizmi Büyük Ānām?” deb, qoydı.

“ästagfurilläh Aşur Bāy! Sevmäs bolär mi äkä, u Pämır tǵläriniñ äsıl ve tengsiz laı ve märçän dek hātunlärini?.. mänä Elhān bārdi boldäi dā. Men hām ketsä edim, Sārpul’ni kimgä qoyār edik bu hāsās zāmānlärdä?” dedi.

“ toğrı äytäsiz ānām! Qarāyiñ ki, otkān yıl nābirāñiz Yaqub Bāy, mänä ātālari bilān Bādaḥşān’gä tāşrif ketirgānläridä sorāb qalgāndim toy mäsäläsinı. Yaqub Bāy isä: “ hāli toy tāmāşādān ḥabār yoq!” digān edi. Qandāq bolädi birdān birgä qarār beribsizlär?..” deb, sorāmāggä dāvām etti Aşur Muḥāmmād Bāy.

“bizniñ nābirāni, Bādaḥşān Hāvāsi özgärtirib qoygān ekān, Aşur Bāy inim!..” deb, hāzıllāşib qoydı Ānā Hātun. Şu pāytdä, Elhān’niñ qaptälidä otirgān Āybeklik vākıl Bāymurād Hān ārāgä gāp qoştı:

“biz ḥovişlik qılmāgni tuşungān edik Sārpul bilān Āybek āräsidad!” dedi Ānā Hātun’gä qarāb.

“ḥurmätli vākilimiz toğrı äytädilär Bibi Ānām!” dedi Āybek ārbābi, Ādullvāḥāb Bek ḥāci.

“ ḥovişlik qılāmız älbättä! Hudāgä şükür nābirä ve çibärälär kop. Tengrim, yaḥşi kunlärni körsätsin yurtimiz ve elimizgä ḥurmätli vākilim ve Bek ḥāci!..” deb, cāvāb berdi Ānā Hātun.

“meni merāk icrä qoydiñiz Bibi Ānām!” deb, yenä söz äldi Aşur Muḥāmmād Bāy.

“nimägä merāqlāgān ekānsız qani?” dedi.

“mänä (Yaqub Bāy’ni Bādaḥşān hāvāsi özgärtirib qoydı) dediniz-ku? “

“hä toğı äytāmān Aşur Bāy! Yaqub Bāy Bādaḥşān’dān qaytar-qaytmās acām pārast bolib qaldı!..” deb, koprag merāqlāndirdi mehmānlärni Ānā Hātun.

“äytib berin-çi ānām! Biz hām bilib āläylik! Uşbu uçqun, ālāv boläsdān oçiriş keräk dedi, Aşur Muḥāmmād Bāy.

“älbättä äytib berāmān! Birāq, birinci sorāgım Elhānlärdān bolädi!” dedi Ānā Hātun ve: “yurtläriniñdä acāmlär hām bār midir? “ deb sorädi.

“eskidān yoq edi ānām! Birāq, şu neçä yıl äldin, bir neçä uy koçib keldi! Ğarib insānlärdir maqsād!..” dedi Taḥār Elhāni İbrāhim Bek Laqay.

“nimä uçun yurtlärini qoybārib kelgān ekānlär? Sorädiñiz mi?” dedi Ānā Hātun.

“birtäisdān, kim qaysi bir pāyit sorāgān edim ānām!”

“ninä uçun kelgān ekānlär?” dedi Ānā Hātun. Ārāgä, Bādaḥşān Elhāni Aşur Muḥāmmād Bāy kirdi:

“bizniñ Badaḥsān’gä hām keldilər. Bizgä äytişläriçä, bulärniñ ustigä Ävgän дәvläti cudä hām qattıg zulım qılğan ekän. Kābil yurtiniñ tegrägidän bolgānlärini äytädilər!..” dedi.

Qaraqul Kärnäy’niñ sesi çıqqıttı çetkädän:

“Kābil’dän keläätgän acāmlär, bizniñ yurtdä kundān-kungä ärtmāgdädär. Ulär hām öz yurtläridän zor bilän çıqarılğanlärini äytädi. ḥättä bir āḡsaḡälläridän sorāgānimdä, bulärni neçä-neçä uy boldäyib (Türkistān’niñ äyrim yurtlärigä bārib yerläşiñ! Bolmäsä, bu yerdä qālsāñiz öldirāmān!) deb, qorqıtār ekän. Şundäyin tähdidlär bilän cunätib qoybārār ekän bizniñ yurtlärgä!..” dedi Qarqul Hān.

“bu acāmlär yurtiñizdä qandāg tirik otkāzādi? Nimä işlär qılādi, sizniñ u yerdä?” deb, yenä sorādi Ānä Hātun.

“bizni Taḥār’dägilär Yunāni dāru deb, mänä quritilgän ve yānçilgän qalāmpur, zincāg, podinä, zārçubä ve şungä oḡşār nersälärni sātädilər. Bāziläri hām özlärini mullā ve ḥuvacä deb tāviz ve tumār berādi kāsällärimizgä. Bizniñ ḥalq’dän kāsäl bolgānlär hām çärä deb bārädilər. Kimiläriyaḡşi bolib sāgalib hām qālādi!” dedi Nāyib Nābi Hān.

Bāziläriniñ yük tāşiyädikān mutärläri bār. Şehirlär āräsidadä yük tāşib turādi mutärläri bilän. Biçärälär öz işlärini bilän āndärmān! Hiç kimniñ yaḡşi yāmāniğä qarışmāydilər.” dedi Nāyib Cumä Hān.

“tüşündim!” dedi Ānä Hātun ve dāvām etti: “demäk, bunlär bir plān arqalı koçirilip Türkistān yurtlärigä yobārilādi!.. istānmāgān bundāq acām mehmānlärdän neçä uy bizgä hām kelib qalgān. Yālgız, nābälädlikdän bolsä keräkdir ki şehir içidä siz digän işlärni qılmāydilər.” dedi. Çāyidän bir yutimni içib, arqasidadän bir āḡ tārtti ve dāvām etti: “mänä şu acāmlärniñ qızidän birtäsi, Yaḡub Bāyimizniñ başini āynāltirdi. Yaḡın edi ki torāmizni bārbād kılsä edi! Ḥudā’gä şükür kim Yaḡub’niñ esi tezgini bāşıgä kedi ve vāzkeçti. Kättä bir ḡatār ongi ālindi!..” dedi.

“nimä bolār edi Büyük Ānām? Näticädä qız ālār edik. Qız bermäs edik-ku?” dedi Aşur Muḡämmäd Bāy.

Aşur Muḡämmäd Bāy bu degän sözi bilän, Ānä Hātun’niñ ḥuddi Şāḡ tāmiriğä nāştār urgān boldi.

“hey siz nāfās kopāklärni! Uşbu aḡılsız miyāñiz bilän, keläsi bir kun torāñizni, kotiniñizgä urāsizlär!..” dedi ve yāmān aççıgı kelgān edi Ānä Hātun’ni.

Bārça cım edi. Çünke ḡaligāçä mundāq qattıg ve āḡır sözni ḡaḡlāriğä eşitgān yoḡ edilär. Ānä Hātun, içidä bir “Lāḡāvul” oḡıb uenä dāvām etti:

“şu sâbâbdân dedim ki biz kättäkân bir hâtârdân qurtildik!.. şuni bilin ki, birdânâ acâm qızı kättâ bir yurtni özgârâdi!” dedi.

“bizni keçirîñ Bibi Ânâm! Âlbättâ ki, siz bu yurtniñ ve Türkistân hâqınıñ büyük ânâsisiz!” dedi Âbullhayır Bâý.

“şundek ki târih kitâblâridân qıgânsız, Türk milleti hiç qaçân duşmânsız bolmâgân! Ägâr ki, öz milletizdân başqasi siz bilân dostlik qursâ, bilin ki sizgâ küçi yetmâgânidân ve zâyif bolgânidândır!.. kiyin u nâkâslâr ägâr ki âzginâ küçlänsâ, zorlârini ilk biz Türklârgâ tâcrubâ qılâdilâr. Unutmâyiñ! Biz Türk milletinin duşmânlâri dâymâ tuzâqlâr qurib kalgân. Eng kättâ tuzâqlâridân birtâsi isâ, mânâ şu hâtın ve qız ustidân qurilgân tuzâqlârdır! Çin dâvlâti, zâmânidâ bizniñ büyük âmprâtorliklârimizni mânâ şu qız ve hâtın tuzâğı bilân bârâ-bârâ yıqıtgân! Türk sultânlârimizniñ kopinçâsi mânâ şu acâm hâtınlâri tāmānidân kimi zāmān ârqaşidân qāmâ(hancâr)lângân ve kimi zāmān hām zâhır içirilib öldirilgân. Qısqaçâsi acâm qızidân biz Türk milletigâ hâtın bolmâydi. Ägâr ki acâm qızidân kelin qılsâñiz, uyiñizni içidâki hârâmiyât bozilâdi! Bu toğridâ, bârçâñiz uygâg boliñ. Sizgâ bir söz berâmân: acâm qızlâridân birtâsi uyiñizgâ kelin bolib kirkândâ, ägâr ki undân songrâki bârçâ nâsliñiz acâmlâşmâsâ, tağın kelib meni gumet(qabr)imni çâpâ tontâriñ!” deb, yāmān uygârdi hârkimni Ânâ Hâtun.

“bârligîñizgâ şükür Bibi Ânâm! Bâşimizni açtiñiz, qayerdân bilâr edik siz bolmâsâñiz..” dedi Qunduz Elhâni Ârbâb Şer Âli Bâý

Ânâ Hâtun dâvām etti:

“acâmgâ, ni qız berin ve ni qız âliñ! Yurtiñizniñ toprâğı nimâ bolsâ bolsin, hâh dâymâ hâh lâlmî bir qarışini bilâ sâtmâyiñ! Ägâr uşbu hâtâlârgâ tüşsâñiz bilin ki kelâsi çâgdâ sizgâ, ni torâ ve ni yurt qâlâdi! Kuni kelâdi ki nâsliñiz öz âsâlâtigâ üylâb körâdi ve sizniñ uşbu hâtâlâriñizni hiç, âmâ hiç keçirmâydi!..” dedi ve çây piyâlasini âlib bir yütüm çây içti. Bârçâ em ve sim edi. Tillâriñi yütgândek seslâri çıqmâğınçâ, yenâ başlâdi Ânâ Hâtun:

“deyâylık ki acâmdân birtâginâ qız âldiñiz. Vây dâd hâliñizgâ!.. ilk märtâ, tiliñiz qoliñizdân ketâdi! Nâsliñiz acâmlâşâdi! Torâ digân nersâ uyiñizdâ qâlmâydi. Âlifdân yâ gâçâ, acâm torâsi râvnaq tâpâdi uyiñizdâ!.. bu toğridâ cudâ hām aqılli ve uygâg bolışimiz kerâk!..

Oğıllâriñizni, özimizniñ âsıl ve torâlik qızlârimiz bilân turmişgâ çıqârîñ ki qânimiz bozilmâsin! Torâimiz yuqâlmâsin! Bâlâlârimiz, nâbirâlârimiz ve çibârâlârimiz hām âsıl ve Türk qânli bolib qâlsin!

Hātınlarıñızgä yaḥşı qaräyiñ uşbu yurtniñ ve uşbu milletniñ, hāl-hälä muḳadäs torämizniñ taḳdiri ḥātınlarımızniñ ḳolidä! Hātınlarımız torälik bolgändä, biz Türk milletinin başı hār dāyım tik ve yurtimiz hār dāyım tinç bolib turädi!..” deb, ārḳa-ārḳagä ogitlär berib mehmānlärgä tārıḥı ve ḥāyāt sābāḳlärini bergän boldi.

“Särpul’dägi acāmlär hām, Kābil’dän koçirilib yobārilgānlärdän mi?..”deb, sorädi Baḡlān uluḡläridän Ḳādırḳul ḥāci.

“istāsāñiz Ustā Hānkeldi Bāy ākām sizlärgä äytib bersin. Ulär yaḥşirāḡ tāniyādi acāmlärni!” deb, sözni Ustā Hānkeldi Bāy’gä ḳoyberdi Ānä Hātun.

“men yigirmä yāşlārimdä edim.” deb, başlādi Ustā Hānkeldi Bāy. “acāmlrniñ yāngi Särpul’gä kelgän pāyitlāri edi! Bukun, şehirniñ ortāsıdä körgāñiz Şāh Rāḥmātullāh Vāli cāme’ māsıdı ve ziyārätiniñ māvḳıyāti, u pāytlärdä gumet(ḳabrıstān) edi. ḥāzırgi içidä Vāliullāh ziyārāti bolgän tāmçä uşā pāytdän ḳālgän. Āmā şehirniñ cāme māsıdı u pāytlärdä ḳiçkināginä atārlik belākidä edi. Şāh Rāḥmātullāh Vāli ziyārätiniñ tort tegrāgi gumetlär bilän tolā edi. Ālbättä, bizniñ hām sābıḳa āilä gumetimiz ānä uşā yer. Rāḥmātli atām ve Mumın ḥāci’niñ äytişçä, necātä ākām hām u yerdä komilgānlär.

Bir bāzār kuni edi. Ustigä bir vāskāt, yelkāsıgä bir çadır, ärrıḡ ve uzun boyli bir ḳişi şehirdä tāpilib ḳāldi. Ustigä celāk ve tōni bolmāḡāni uçun acāmlıgi dārrāv beli boldi. Hārḳim bilän ḡāpurmāḡçı bolār edi. Berāk, ḥiç kim tiligä tüşünmādi. Tāḡın, rāḥmātli atām Mumın ḥāci ulārni tilidän āz-kop tüşünār ekän. Songrä, ḡāpirdilär ve āilāsini ziyārätiniñ içigä ḳoyib, dukānlärdän yeyelādikān birān nersä ālmāḡ uçun ḳıçḳan ekän şehirgä. Kiyin, rāḥmātli atām mārḥāmāt yüzidän u ḳişini ve āilāsii ketirib mehmāñḥāñämizgä mehmān ḳıldı. Neçä pāytgäçä bizniñ mehmāñḥāñädä ḳāldilär. Tilläridän, ni men ve ni uydākilär ḥiç kim tüşünmäs edik. Yālgız, rāḥmātli atām bilār edi. Māsıdıımızniñ imāmi hām ulārni tilini āz-kop bilār edi. Songrä atām, tāşḳar ḥāvilimizni şulärgä äyrib divār ḳilib berdi. Ātı Aṭāullā edi. Ertāngdän turib bāḡlārdän zncäkve bāḡ etāḡidägi tut yāḡāçläriniñ tāḡidän tut māyız terār edi. Ḳalāmpurni, munçasini ḥām ve kokmāylik vaḳtıdä, munçasini hām pişib ḳızārgāndän nāri ḳuritār edi. Mānä şundek nersälär bilän urinib yātār edi. Bir nersāni yāñçib bāşḳa nersäḡä ḳuşār ve dāru tuzātār edi. Tuzātḡan nersälärini, bāzār kunläridä şehirdä bir şāl tuşāb ustigä ḳatār terib ḳoyār ve hār dārdḡä dāvā deb sātār edi. Şundāḳ ḳilib tiriklik otkāzib turār edi. Kām vaḳtdä, bizlärniñ tilimizni örgāñib āldi! Kiyin özini Aṭā tābib deb, tānitār edi bārçāḡä. Bir-ikki yıl içidä tirikligi yaḥşı bolib ḳāldi. “Aṭā tābib” atıḡä māşḥur bolib ḳāldi ḥāḷḳ ārāsıdä. Bāşḳa, yenä bir ināḡasi hām bār ekän Nur Muḥāmmād atıḡä. U bāşḳa şehirdä cāylāşib ḳālgän ekän. Kop pāyt otmāy turib u hām

kelib qaldı. Bu ināgasi āzginā elimdān bilār ekān. Neçā vaqt ākəsi Atā tābib bilān birgā işləb bizni tilni örgänib āldı. Songrä, mänā şu şehirdägi cāme mäscıdnıñ hücresidä halknıñ mäydä bälälärini, özini ve Atā tābib’niñ bälälärini sabbāg bermāggā başladi. Bir neçā yıl kiyin yaqınlarıdān birtəsi, yenā tayılib keldi. Song kelgān hovişiniñ qolidān, ni iş kelār ekān ve ni küç. Neçā pāyt, Atā tābib’niñ yānidā otirdi ve dāru satti. Tağın gāş boldilər. Kiyin başıgā bir çiltār urāb, Şāh Rāhmātullāh Vāli’niñ ziyārätigā otirār edi. Kimi zāmān, uf ve şuf qılār edi. Ziyārätgā kelgānlār sozmā ve lāçirā qılıb kelār edi. Bāzārçılār nāzır ve niyāz berār edilār. Neçā pāyt otgāndān song: (men Säid män! Pāygambärzādāmān!) deb, tānitmāggā başladi özini. Tağın mänā şu ziyārätniñ tāg tāmānidān(cunubidān) bir çetkäsini uy tuzätib otirdi.” dedi Ustā Hānkeldi Bāy ve dāvām etti:

“ātām rāhmätli, şu gumetdā tozıq fārzāndini komgān. Songrä, ātāmgā digān ki: (sizgā şu ziyārāt yāqmāgān. Sizgā tāvsiyām bu yerdān koçın! Boläsä qalgān başqa üçtäginä bälāñizni hām ārvāh tātlāb cāvānmārg qıladi. Dārḥāl bu uydān koçib çıqın! Ve uyni ziyārāt ātıgā nāzır qılın!) degān. Sādā ātām, gumetniñ kunçıqāridägi(şārşıdägi) uyimizni Atā tābib’gā bağşılab, özi bāggā koçib keldi. Kiyin u yerdä mäscıd tuzıldı. Mäscıd bāhānā bolib, butu qabırlār tegislāndi. Yālgız, ziyārāt tāmçäsiniñ bir özi qaldı mäydāndā ḥalās. İkki ināgadān birtəsi mullā birtəsi tābib boldi. Başqa bekārəsi hām Säid ve Hucā boldi başımızgā. Kiyin “bısmullāh” deb, bu sādā halkni kāmirmāggā başladılar. Anā songrä hər neçā yıl otgāndā başqa birtəsi yelkäsıgāş şālini kāşāl kāşāl qılıb kelmāggā başladi. Songrādān kelgānlāri, mänā Sānçārāk bāndāridā otirdilər. Aldindān kelgānlār ki kelib neçā yıldān beri otirib ketāyāptılar. Birāq, men neçā kun āldin dehqānimniñ yāniğā bārgān edim. İngişkä mäydānidā Sānglāḥniñ kunbātārigā neçā uy acām kelib eşāk ve tevāläriniñ qāzıgını u yergā qāqıb qapqarā uylārini quribtilār. Bir necātā koy ve eçkilāri hām bār. Yānlārigā bārib kim bolışlārini sorādim. Lekin bu kelgānlāriniñ tilidān isā hiç tüşünmäysiz. Qāvcirāgān, quyāşgā yāngān ādāmlārdır. Şqāllārini çāng bāsib ketgān.” deb, qıssā qılıb berdi Ustā Hānkeldi Bāy.

“Elḥānlār ve ārbāblār! Köziñizni tort āçın ve uyğāg boliñ. Düşmānlār tā kekirtāgimizdān boğıb uşlāgāngā oḥşāydi! Biz hāli hām mālāḥu uyqudāmız. Bu nākās ve mächul acāmlār, qaçāndā beri Türk yurtlārigā oğri dek kirmāggā başladılar? Bu cāsārātıni bulārgā kim berādi?..” deb, cudā hām āççıgı keldi Anā Hātun’ni.

Fāryāb uluğlarıdān Māvlānā Abdullgani Elmi āstāginā yütālib:

“keçirîñ büyüklärim! Ägär Bibi Änäm icäzä bersälär, men häm eşitgänimni sizgä äytib beräy! Men, neçä yıl äldin Herät ve Qandähär şehirläridä bir ilmi mäclis bäs katnäsğan edim! U mäclisdä, islâmi dävütlärdän koplärçä ilmi şahsiyätläär häm katnäsğan edi! Faqat, Herät’ dägi ilmi känfiräs tugägändän kiyin Qandähär’ dä gi mäclisgä katnäshtik. Biräq aqşam, bärçämiz Qandähär hâkiminiñ uyidä mehmân boldik. Nän yeyilgändän songrä, suhbätläär başladı. Här kim, här çetgädä bir-birävimiz bilän qıssä qılıb otirgän edik. Men isä, bir Mısrâlik âlim bilän qıssä qılär edim. Uşandä, Qandähär hâkimi bir tärcumân vâsiläsi bilän, bir Arâb âlimi bilän suhbätläşsär edi. Arâb âlim isä, ikkidä bir täkrärläb: (Türkistân’niñ hâlş qandäg?.. kimläär tāmānidän başqırıladi? Hâli Buḥārā tāmānidän mi idārä boladi?..) deb, soradi. Songrä Qandähär hâkimi, Ärâb âşnäsigä bäzi nersälär äytib berdi. Men isä yaqınräg otirgän edim ve qolägim eşitib qaldi. Başdä, biz Türk milletinin urışçı ve bäturligimizdän bähäş ettilär. Songrä, ikki yüz yıldan beri hâkım bolib, hâli häm Türkistân’gä kirälmägänläriñni äytib berdi. Sog, ängrizläriñni bir mäfküräsidän yolgä çıqıb, biz Türklär’niñ nâbzimizni olçämägğä başlägänläär. İlk, mänäşu Kâbil’likläriñni koçirib zor bilän başimizgä yubärişini üylägänläriñni äytti: (bulär bir bärsin qanı. Türklär, bulär bilän qandäg māmılä qıladi? Öldirä mi? Bolmäsä yaşätä mi?) deb, äytib berdi. Mänä neçä yıldan beri, Kâbil tegrägidäki yaşävçilärgä şundäg zulimläriñni qılıb turgänläär, tä yaḥşi mutmäyin bolışlärigäçä. Ägär ki Türkistân ḥalqı, kuçbälärgä bir nersä dimäsä ve indämäsälär, songrä öz mardumläriñni yubärmägçi ekänläär. Men öz qulägim bilän eşitgänlärim mänä şunläär!..” dedi, Mävlänä Elmi cenäbläri.

Bärçä kişi bärmaqläriñni tişläb: “ättäsigä!.. väy qorqäglär!..” dedi.

Änä Ḥätun, mävlänä Elmi’gä Rähmät bildirib: “yaḥşi ki uşä yerdä ekänsiz!” dedi. Kiyin Elḥänläär ve ärbäblärgä bākıb: “färzändlärim! Bilämän käyfiñiz qaçti! Gärce bu gäpläriñni eşitgändän song, bu kiçä uyquñiz kelmäydi. Biräq, siz dārḥāl yätiñ ve ertäng äzän bilän uyğanib här biriniz öz yurtiñizgä qaytiñ! Mävlänä Elmi cenäbläriñniñ sözi ve eşitgänläriñniñ toğriligi ve gerçekliği äniqdir. Ägär ki acämlär, mänä eng çetkägä tüşgän Särpul yurtigä bilä kelib yerleşmäğğä cäsärät qılğan bolsälär, äizniñ yurtäriñizgä vaqtdän kelib qurgänläriñni qurib yurtiñizni qamrâb älgändilär!.. öziñizgä yaḥşi qaräyiñ! Yurtiñizni qoriñ ve äzzänçä tädbirli boliñ! Çittäk bicä bir ḥäräkät körgäniñizdä, dārḥāl qarşilik berin. Men isä ḥazırdän siz bilän ḥayirlaşmân! Näsib bolsä keläsi yıl, yenä Türkistân Bāyrāmi Ergänaqun qutlävläridä uçrāşamız! Sorägän här kim gä sālamlärimni vesilä bolıñläär!” deb, mehmänläär bilän ḥayirlaşti Änä Ḥätun.

Mehmānlārni, toğridān hām kāyfilārı kaçtı ve prişān boldilār. Hiç birilārı: “koçbā halklāriniñ munça hātārnāk āqıbatı bolādi!” deb, üylāmāğān edi. Bu keçāgi eşitğān nersālārı bārçāsini ğaflāt uyqusidān uyğāntirdi. Çünke bundāyin mānzārālārni hār kun öz yurtlāridā körār ve birāk pārvā etmās edilār. Koçib kelğānlārini, ğarib dibān quçağlāb bağırlārigā bāsār edi. Nimā bilsinlār qarğa bākıb turgānlārini? Äğār ki, endi bārib uşbu hārākātñiñ ongini kesmāsālār; bākğān qarğalārı, ertākun közlārini uyār ve bilmāy qālār edilār.

Çort ve üylāvdān, ertāngğāçā yārālāngān yilān dek tolgāndilār. Ertāng sārı, közlārı yāngi uyquyugā ketğān edi ki İbrāhim muvāzın’niñ sesi çıktı. Dārğāl turdilār ve hār kim öz yurtigā toğri cunāb ātını häydādi...

Qançālār quvāntiruçi, sevindirüçi ve käyf beruçidir boyniğā tüşğān bir iş ve vāzifāni mukāmmāl bir şekildä yeirgā keltursāñ... koñliñ rāğātlāydi ve yelkäyiñ hengil bolib qālādi.

Elhān āqşāngi hābārlārdān nātinç bolğān bolsā hām, yenā hām boynigā tüşğān el ve yurt vāzifāsini mukāmmāl bir şekil de, haqını berib, yerigā kelturgāni uçun cudā hām hursānd edi. Bu yilgi Ergānaqun qutlāviniñ, hār yilgi qutlāvlārdān guzāl ve kızıkırāğ otışiniñ sābābi, ālbättā ki Elhān bālāsiniñ turmiş toyini qutlāvlār bilān birgā bolışı edi. Äyniқsā, Elhān hām ikkinçi mārta qaynātā bolğānliginiñ sevincini yāşār edi.

Mehmānlār, ertāng āzāni bilān cunāb kettilār. Sārpul,, yenā cım-cırıt bolib qāldı. Hātın qızlār, yulārini yığış teriş ve süpiriş bilān āndārmān edi. Erkaklārniñ kimisi tepālārdā ki kāmplārni boziş ve qutlāv māydānidāgi māydā-çüydāni tāşiyār ekān, kimilārı isā tāşqār hāvıllılārdā qāzgilğān kättā-kättā uçağlārni komiş bilān ve bāzilārı hām kuça ve şehirni süpiriş ve seyriş bilān sārgārdān edi...

Yulduz Hān, ertāng turib ābsini Bāhārā Hātun ve qaynānāsi Bāybāçā Hātun bilān. İşlārı bitğāndān kiyin nānştāni tāyārlādilār. Dāstārğān Ānā Hātun’niñ tāmigā tuşāldı. Ānā Hātun, birinci nābirāsi Qādır Bāy’niñ oğlı Enāyāt bālāni quçağığā ālib otirbedi öz tāmida. Elhān māydānniñ ortāsida turgān edi. Tāndır-uçağ dālānidā turgān hātiniğā ses çıkārdı:

“nānştā tāyārmı hānim!” deb, hātını Bāybāçā Hātun’gā sorādi.

“siz bārib ānāmniñ tāmigā otirib! Mānā dārrāv tāyār bolādi!..” dedi. Kiyin, sudān tolā ābtāvāni ālib bārib eri Elhān’niñ qollārigā su tokti. Elhān qollārini yüvib ānāsniñ tāmigā ketti.

Qadır Bāy ve qallığı Bāhārā Hātun, turmiş qurgāndān songrā, çupānlār ve deqānlārniñ mäsuliyeti bāis Älmātu qışlāğıgā koçgān edilār. Hām ukäsiniñ toyı ve hām qutlāvlār bāis şehirgā kelgān edi. toy ve qutlāvni otkāzib neçā kunlik qavum ve qarindāşlārini ziyarāt qılmāğ uçun şehirdä edilār. Qadır Bāy, ukäsi Yağub BāBāy, ukäsi Yağub Bāy bilān birgā kuçā sārیدān keldi. Ānəsi Bāybāçā Hātun:

“bāriñ bālālrım! Māmāyiniñniñ tāmigā dāstārğān tuşādim. Ātāñiz hām tāmđä!” dedi. Sādıq bālā hām, mäsıd imāmidān sābāğıni ālib keldi. Kāttā bir dāstārğān tegrāgidä āilāçā āynālib otirdilār.

Bāybāçā Hātun cudā sevinçli edi. Çünke, bu ertāng bārçā işni ikkälā kelini qıldı. Bālkim ilk märtä qaynānālik mäsäsinı yağşırāğ tātğān edi şekilli, undān hoş körinār edi. Kelinlār, dāstārğānniñ ustini süt, qaymāğ, lāçirā, fātir, qatlāmā, yāngāq, māyız ve... türli nemātlār bilān toldirğān edi. Hāmā otirğān ve dudāğlārigā gülmuğcālār āçğān edi. Guzāl ve çirāyli bir fāzāğā; āynıqsā, bir āilāniñ eng çirāyli otiriş mānzāräsigā şahid edi tabiyāt bu ertāng. Cudā hām mutlu ve huzurli edilār. Āilāniñ kāttā kelini Bāhārā Hātun, bārdāqlārgā süt toldirdi ve Yulduz Hātun isā süt bārdāqlārini hār kimgā uzāttı. Elğān āiläsi, yāngi kelinlāriniñ qolidān mäsā tādib süt ve çāy icār edi. Uşbu tuyğuniñ hāyācāni ve sevinçidān goyā küylāgigā sıgmās edilār. Sütler içilgāndān kiyin, Yulduz Hātun çāylārni suzdi. Ve ilk çāy bārdāğıni qaynātäsigā uzāttı. Kelininiñ qolidān çāynı ālib:

“rāhmāt qızım! Ārāmizgā hoş kelibsiz!” dedi. Yulduz Hātun üyālib, nāzık bir tābāsum bilān:

“āş bolsin ātā cān!” dedi.

Kiyin Elğān, hātını Bāybāçā Hātun’gā qarāb:

“qutluğ bolsin hānim! Mānā ikkinçi märtä qaynānā bolib qāldiñiz!” deb, hāzıllāşib gāpni āçib qoydi.

“Hudāyimgā şükür!” dedi, Bāybāçā Hātun. Tağın: “māmäsigā ve sizgā qutluğ bolsin bāyim!” dedi.

Şundāyin qızık ve muğābātli sözlār bilān nānştālārini āş ve nuş qıldilār. Sādıq bālā, qarni toygāndān nāri ciyāni Enāyāt bālāni kutārib kucāğā çıqtı. Kelinlār dāstārğānni yıgdi. Boşālgān piyālālārgā qaytādān çāy suzildi. Tağın, kelinlār bārib işikniñ ongidä otirğān qaynānālāriniñ, ikki qaptālidä burinib otirdilār.

Elğān, uşbu huzurli ve muğābāt tolā āiläsiniñ qızık mānzāräsini körib sevin tuyğusigā boğıldi ve:

“cānım ānām! Bārliḡiñizgä minglärçä şükür bolsın! Qoliñizni berin bir opäy!” deb, eğildi ve yānbāşidä otirgān ānäsiniñ mubārāk qollärini opti.

“senin hām bārliḡiñgä şükür oḡlim! Sen bārsān ki, mānā āilāmiz bār!” deb, oḡliniñ bāşidān opti ve sāçlärini silädi. Demāk, insān hār qançā ve neçā yāşigä kirsä hām ānāniñ közigä yenä hām bālā ekān.

“Ānā cānim! Men Һu mehmānlār bilān āndärmān edim! Bir daqıqā hām ulärdān āyirilä ālmādim. Kelininiz Bāybāçā Һātun ku toy ve tāmāşā bilān ḡarq edi. Endi sizdān sorimān: qandāḡ otib qāldi bu yilgi Ergānaqun qutlāvi? Birān kāmçilik kördiñiz mi?” deb sorādi Elhān, ānäsidān.

“birinçidān, Һaḡkımızniñ bārçāsıdān, kättä kiçigidān, qızidān ve Һātunidān Āllāh rāzi bolsın! Sen eksiklik ve kāmçilik sorāysān! Hār nersä bāb-bārābār edi. Һättä koplik bilä qıldı oḡlim!” dedi Ānā Һātun.

“Rābim, Һaḡkımızniñ bārçāsıdān rāzi bolsın! Yetidān yetmişigäçä, Һiç çārçāmās ve hārimāsdān āçık bir pişānā bilān, kimliklärigä ve şaḡsiyätlärigä yārāşā Һurmāt ve ādāb bilān mehmānlārimizni nāḡa qılmāsdān, qutlāv boyıçā keçā kunduz demāsdān Һızmat qıldılar. Bu Һaḡkniñ, meni ustimgä Һaḡı cudā hām kop ānā cān!” deb, Һaḡkıgä qarşı bolgān Һurmāt ve māsuliyätini ānıqrāḡ āytib berdi Elhān.

“ bu yil, elimiz cudā hām çārçādi. Otkān yildān beri qutlāvlārgä Һāzırlık uçun tinmāy işlādılar ve tāyārli āldılar! Āynıqsā Һātınlāri hām erkāklāriçā çapti!” deb, ḡap qoştı Bāybāçā Һātun ve dāvām etti:

“munçāmehmānniñ ezāti ve ekrāmi bir tāmāndān; ustigä, oḡlimiz ve kelinimizniñ toy cāncällāri bāşqa tāmāndān edi. Sāḡ bolsınlār diyāmān. Bir ān bilä, meni yāḡız quymāsdān ezātmāndānā yıḡıb terib āldik. Men hām bārçāsıdān Һoşmān. Teñrim hāmālāridān rāzi bolsın!” dedi.

Ānā Һātun ve Elhān bir āḡızdān: “sāḡ bolsınlār..” dedi, Һāyni zāmāndā. Songrā Elhān, ānāsigä qarāb: “ertāḡ ve yā inin āqşām, bārçā Sārpul uluḡlārini çağırıp bir ziyāfāt berāmān! Bārçāsıdān, bu yilgi fidākārliklāri uçun āyriçā mınātdārçilik ve rāḡmāt bildirmāḡçimān. Nimä diyāsız ānā cān?” deb, ānāsigä sorādi

“bir Elhāngä yārāşḡān hām, mānā şu emās mi oḡlim?..” deb oḡliniñ sorāḡıgä, sorāḡ bilān cāvāb qaytardı ānāsi. “toḡri āytāsız ānām!” dedi. Yaḡub Bāy ve Yulduz Һātun cım otirgān edilār. Elhān, oḡli Yaḡub Bāy’gä qarāb:

“ yaḡub bālām! Ālāriñizni egirläyin. Kelin qızım bilān mānā şu yaḡındāki tepālārgä ve sāylārgä bārib, āynālib, hāvā ālib ve gezib kelin! Hāvā, koklām hāvāsi. Tāzā

hävāniñ sāğlikgä fäydäsi bār. Qarāyiñ, bu kun hävā äzzānā yaḥşi. Hälä tezlāb minin ātlāriñizni! Koklāmni omri qışqa bolādi oğlim! Bu kun bār ertä yok. İnşälläh, tağnā āqşām ki ulus ziyāfätimiz hām otsin, kiyin ākāñ ve yāngāñ bilān neçä kunlik Älmātu qışlāğıdāki yāylāmızgä bāriñ. Neçä kun mǎzālīg sūt ve qaymāğ yeyiñ ve için. Äyniқsä, tāğ ve tāşlārniñ, sāy-sāy gül ve mǎysālārniñ içidä koklāmniñ sāfāsini suriñ!” dedi.

“hoş atā cān! Mānā dārrāv..!” deb, yeridān turib āldi ve qalligi Yulduz Hātun’gä qarāb, köz işāräläri bilān:

“turiñ ve täyār boliñ!” deb, özi tämdān çıktı. Ārқasidān Yulduz Hātun hām çıktı ve öz tāmī sārī ketti täyārlāngāni.

Yā’qub Bāy ātlārini egirlādi ve tāşkar hāvilidä qallıgini kütib turdi. Yulduz Hātun hām täyār bolib çıktı. Kelib atıgā minib āldi. İkkālāsi ātlārini yürgälätib şehirdān çıktılar ve Kättä İmām’nin dāştigā togri häydādılar. Şehirdān āzginā uzāqlāşgıncā, ātlārini sekin-sekin häydāb, ādırlārniñ etāgigā bārgıncā ātlāridān indilər. Ātlārini egiridān tutib ayrim bir eşq ve muḥābāt bilān qıssā kılib bāhārniñ cānbaḥş hävāsini çukur-çukur tǎnāfus kılar edilär. Dāştlārniñ ruḥ āçuçi fāzāsıgā ve mǎysālārniñ eşq ve muḥābāt koқgān muḥār hidi bilān ārālāş isib turgān yelnin hävāsini cıgārlārigā tǎrtib hiskar edi. İkkālāsi ātlārini otlāmāggā koybārib, özläri yāmyāşil tepālārniñ betidä qol-qolgā tutişib çāpār edi. Yaқub Bāy, hār tāmāndān lālāgul ve qurgāşim gül kelturib Yulduz Hātun’niñ qoligā berār edi. Kimi zāmān ikkālāsi mǎyāsālār içidä bir-birāvini qāvlāb, yaқalāb ve quçāglāb mǎysālārniñ ustigā yümālār edi. Közläri tūşkān gülni termāğ uçun, gāh tepāgā, gāh sāygā çāpār çāpār edilär. Qāvlāmāğ ve çāpmāgdān, ikkālāsi hām çārçāb mǎysālārniñ ortāsidadā çāpқayrilmāy uzāndilər. Közläri kokgā, qollarini qanāt dek ikki yāngā āçib, guzāl ve ezgu niyāt bilān umid tolā ḥıyāllār qurmāggā bāşlādilər. Bālkim dā, feriştä kabi kızcālār ve erkātāy bālālārini dūnyā kelturmāğ uçun kok tenğrigā duā kılar edilär...

Yaқub Bāy ve Yulduz Hātun gezmāgā çıқgāndā, Bāhār Hātun hām oğli Enāyāt bālāni kutārib, ānā ve ātāsini körmāğ uçun, qaynānāsi Bāybāçā Hātun’dān ruḥsāt istādi. Bāybāçā Hātun, kelini Bāhārā Hātun’gä:

“neçä daқıqā turiñ kızım! Qaynātāñizniñ hävli rumālīni(cānpāk) ve tǎzā ustibāşini rumālgā urāb berādi. Kiyin birgā ketāmiz!” dedi kelinigā. Neçä kundān beri, İlḥān fursāt tǎpib yaḥşi hāmām kılā ālgāni yok edi. Qutlāvlārniñ ter ve çāngı yaḥşilāb cānigā otirgān edi. Hātini ustibāşini täyārlāb berdi ve hāmāmğā cunāb ketti. Bāybāçā Hātun hām, kelini Bāhārā Hātun bilān, qudāsiniñ uyigā ketti.

Bir tāmāndan qutlāvniñ ter tokişi ve işlari, başqa tāmāndan mehmānlārniñ mäsuliyāti bāis neçä kundān beri Elhān tuzik uhlā ālgāni yoq edi. hāmāmdān kelib öziñi yātāğıgā tāşlādı ve estirāhāt qıldı. Ukun, asırgāçā hey ki yātti. Āqşām Bāybāçā Hātun, kelini Bāhārā Hātun’ni ānāsinikigā koydı ve özi keldi. Āz keç hām bolgān edi. Eri Elhān hāli hām şirin uyqudān közini āçgān yoq edi. Erini uygātib tāhārāt suvini tāyārlāb berdi ve özi kāzān qılışgā başlādı. Yā’qub Bāy ve yulduz hām çākārdān qaytib keldilər. Āqşām āvqātini āilāçā māzā qilib āfiyāt bilān āş ve nuş qıldilər...

Hāvālārniñ ıqlimi hārkun ket-ketā yahşi bolib ketār edi. Yāğāçdāki güllār kuçāğıdān yāngi tuğgān şortāk dāvçālār, yāmyāşil yāprāglārniñ ārķasidān māydā-bālālār bilān yāşin-yāşin oynār edi. Bāğ ve bāğçālār, rāng rāng güllāri bilān kuş ve bubullārni esketti qilib, keçā-kunduz tindirmāsdān fāryādini çıkargān edi. Hār tepāniñ yūzāsida, kiçintāy çupānlārniñ çālādikān tulālāriniñ seslāri kulāglārgā cudā hām hoş yāqār edi. Ertāng vaqtdān māhālāniñ bālālri, kuy ve kuzilārini bākmāğ uçun yāqın dāştlārgā hāydāb bārār edi. Hāligāçā birinci āyni bilā toldirmāgān oğlāğ ve kuziçālār sütdān toyib, mäst bolib diñ-diñ oynār edi. Oynāgān çāglāridā, kiçintāylār tāmānidān boyinlrigā tākılğān kōngirāqlār ses çıkārār edi. Kuiçā ve oğlāğçālār, boyinlārdāki kōngirāglārniñ sesidān urkāyib hāy ki bu tāmān u tāmān kāçib zıplār edilār...

Kuyāş mās yūksālgān ve hāvā yahşiğina isingān edi. İlhān, kättā oğlını kāşigā çakırib:

“oğlim! Ātñni tezlāb minib āl! Bārib Ābdullrāhim Mäst āmākiñni, kāsāb İbrāhim’ni, Sādıq Bāy Hānkeldi’ni ve Kārim Bāyni hābār bergin. Kelib āqşāmki ziyāfātñiñ sārıştāsini kılsinlār. Kiyin, uşāndāğ Āsyābāddān otib Kiçik İmām, Āpārdi, Kırāgu kışlāqlārini hābār ber! Tağın, Surhāk içidān otib Sāyāt’niñ uluğvārlārini bu āqşāmki ziyāfātğā çakır!.. esiñdān çıkmāsin! Hārābā kışlāğıdān Mullā Kārim āmākiñni tāp ve değin: bir kişini Sāid Ābād tumānigā yubārsin. Bori hāci ve necātā uluğvārlārini bu āqşāmki ziyāfātimizgā çakırsin!..” dedi oğligā. Tāğlik tumāniniñ ārbābi Muhtār Bāy hāci, hāligāçā kışlāğıgā ketgān yoq edi ve şehirdā bolgāni uçun, tāğlik yumānigā elçi yubārişigā kerāk kālmādi..

Kun hām tuşdān nāri edi. Elhān, içkāridā ānāsi bilān çāy içib ve gāpirişişib otirgān edi. Bir pāyt, tāşkar hāvili eşiginiñ tokmāğı çālındı. Kōr Fāyzi, tāşkar hāvilini süpirib siyrā yātbedi. Yügirib eşiggā çıqdı. Eşigdā tuergān ikki kişi kōrdi. Birtāsi kālās dek ārrıglıkdān burnidān tutsāyiñ cāni çıqadi ve kolidā bir ppsā miltıg ve başkasi ortā boyli bir yāş zābitçā.

“Elh  n’ni  uyi mi?” deb, sor  di z  b  t   .

“buyuri  ! Sizl  r kimsiz?.. nim   u  n sor  ysiz?..   ayriy  t mi?..” deb, sor  di K  r F  yzi.

“Elh  n’ni, B  l  h  s  rg       mirimiz   a  ırg  nl  r! D  r    l keli  l  rini k  tib turg  n! Bu bir   mirdir!” dedi z  b  t   .

K  r F  yzi: “siz   u yerd   turi  ! Men b  rib   yt  m  n!” dedi ve i  k  r    vilig   b  rib:

“El    im uzur! Ku       igd   ikki miltı  li ki  i kelg  n. Sizni   a  ıradil  r!.. buyru  n  z nim  ? “ dedi.

“miltı  li ki  il  r” s  zini    itg  n   n   H  tun, “y     ll  h” deb yerid  n turdi ve o  lig  :

“ sen yeri  nd  n   mild  m  ! Men bir   ı  ay   ani kim ek  nl  r?” deb, b  r  nd  d  n indi.

“  vg  n d  vl  tini    sk  rl  ri boli  i belli! Birt  si   sk  r, birt  si z  b  t   killi! El    nimizni B  l  h  s  rg     a  ırdil  r!..   mirl  rini  cıddi   mri ek  n Bibi   n  m!” dedi K  r F  yzi.   n   H  tun sekin-sekin    igg     ı  tı. K  zi ikki   c  m   sk  rig   tu  tı. Y  m  n-y  m  n   r  di ve: “siz kim bol  siz?..” deb, sor  di   sk  rl  rd  n.

“men,   vg  nist  n d  vl  tini  z  b  tim  n!   mirimiz, Elh  n’ni (     mg       lib kelin!) deb,   mir berg  n!” dedi t  b  t   .

“     nd  n beri   miri  z Elh  n’ni   a  ıradik  n bolg  n?” dedi     ı   ve c  z  b   bil  n   n   H  tun. z  b  t   ni  k  zig   tikl  b b   tı ve: “o  iri     r    nizni k  zimd  n! Yo    li  !.. i  i bols     miri  ni   zi kelsin!” deb, h  yd  b   oyb  rdi z  b  t    ve   sk  rni.

  n   H  tun     ı   kelg  n p  ytd  , sesini cud     attı     ı    r  r edi. Elh  n m  y  d  nni  ort  sid   mer   d  n uy     -buy      ketib kel  r edi.   n  si, i  k  r    vlini     igid  n kir  r-kirm  s:

“  ayriy  t mi   n  m?” deb, sor  di.

“  vg  nl  r kelg  n ek  n!   mirl  ri seni B  l  h  s  r’g     a  ırg  nmi  . (tez   lib kelin!) deb,   mir berg  n ek  n!..   ay  urm   o  lim! H  yd  b   oyb  rdim kettil  r” dedi.

Elh  n’ni   yl  v b  sti. “nim   g  p ek  n?.. mun    p  yt,   mirl  rni    zi kel  r edi. Bir    y i  ib, kiyin g  pini   ytib ket  r edi!.. bu m  rt  ki m  s  l   b          killi.. h  md     c  l       ı   ini bil     lm  dim?..” deb, t    n     tbedi ki Ust   H  nkeldi B  y ve S  m  d   ary  d  r kirib keldi       m ki zıy  f  t u  n. “  s  l  m   lik  m El    nim! M  n   v   tr  g kelib    ldik. B  lkim bizg   t     n bir  n v  z  f   b  rdir deb!” S  m  d   ary  d  r.

“r   m  t ulu  l  rim   o   kelibsiz! Sizg   t     n v  z  f  ,   lb  tt   ki bu milleti  n ve bu yurtni n     ıd  , y    i ve   ayirli du  l  ri  nizdir ulu  l  rim!” dedi, Elh  n.

“Elh n! Ke iri  bir ners  sor m   imiz! Biz kelgun , ku  ni  b sid  ongimizd n  vg n d vl tini  ikki  sk ri  ıkt ! Bu yerg  kelg n edil r mi?..” deb, sor di Ust  H nkeldi B y.

“h !  cg n d vl tini   m ri, meni B l hs r’g   a ırg n! Yah i boldi kelib   ldi niz! Siz mehm nl rni ho keldi niz deb turi ! Men bir vu u  l y. Ta ın,  u B l hs rg   b rib tezg n  kel m n!” deb, c v b  ayt rdi Elh n.

“sizni y lg z  uy miz mi deb t  indi niz Elh nim! Siz  ayerd  kets  niz, biz h m u yerd ! M n  ust m bil n sizg  yold  lık et miz! Mehm nl rni  b r  si  zimizd n! Uyini k rg n ve yolini h m bil dil r!” dedi, S m d  ary d r. Elh n vu u  ldi ve    l si B l hs rg  cun dil r.

B l hs r’g  yrtib b rdil r.  m r  ub sini  e igid  turg n bir  sk r, Elh n ve  apt lid kil rni k rgin  d rh l   k rig  kirdi.  m rig  s l m urib:

“ m rim! S rpul Elh ni, ikki ulu v r bil n keldil r! Buru  niz nim ?” dedi.

“  k rig  kelsinl r!” deb,  sk rig   m r berdi.  sk r t   arg   ıkt  ve Elh n bil n ulu v rl rni: “ buyuri   m rim sizni k t di!” dedi ve b rib yerig  turdi.

S m d  ary d r, bir  d m ilg ri b rib e ikni   ti. İlk, Elh n ve  r asid n S m d  ary d r bil n Ust  H nkeldi B y kirdi  ub g .  vg n  m r   vkisid  otirg n edi. T rbiy sizlikd n otirg n   vkisid n  y  g  bil  turm y:

“buyuri  otiri !.. deb mezini  d mid ki   v kil rg ,  oli bil n i  r   ıldı.

“biz y nli  ve n to ri  dr sg  keldik  ekilli!..” dedi, Ust  H nkeldi B y  m rg   ar b. “yok! Kelg n  dr si niz to ri. Elh n’ni men  a ırdim! Buyuri    v kil rg  otiri !” deb, c v b berdi  m r.

“ker k em s! Biz otir dik n yerimizni h m, kiml r bil n big  otiri imizni h m yah i bil miz!..    iri  nizni s b bini bil   lm dik! Hayriy t mi  zi?..” deb,  y   ustid  sor di Elh n,  m rd n. Belli edi ki,  m rni   urm tsizlig   ar  i cud  h m    ı ı k lg n edi.

“siz otiri ! Ta ın  yt m n!..” dedi  m r.

“biz e ikd n kirg nd ,    r sen turs  edi , biz h m otir r edik!” dedi, Elh n h yb t bil n.

“t   undim!..” dedi ve yerid n turdi  m r.  olig  bir  al m  lib, miz ustid gi  arit g  b  ar edi. G h  al mni  b  ini ti l r edi ve g hi h m  arit ni  b  i nutt l rini  iz r edi.  lb tt  ki, bu  ılı ı eng  d bsiz ve t rbiy siz  bir bi   siy tlik edi. Ta ın:

“ mehm nl rni  ketti mi Elh n cen bl ri?” dedi ve h z ll    ndek cilm ydi  m r.

“biz hiç kaçan mehmānsız qālmādik ve bolmādik! Dāmi isā ketti. Sen kābi qālgānlāri hām bār!” deb, cābāb beri Elhān.

“sizni bu yergā çağırışimniñ sābābi şu edi! Bāşqa bundāg qutlāv-mutlāv Sārpul’dā bolmāsin! Tüşünārli mi?.. bu āmır Ävgānistān dāvlāti tāmānidān berilgān!.. mundān nāri öz bāşlāriñizgā hār türlü iş qılā ālmāysizlār!” deb, tārbiyāsiçā uyālmāsdān gāpurib turdi öz bāşig, Ävgān āmırçā.

“birinçidān hādiñni bil! İkkinçidān, mānā bu kättākān yol! Ägār ānāñni yıglāşini hāhlāmāysān, ertāngāçā qārāngni yetur bu yerdān!..” deb, çıktı şubādān Elhān. Ārķasidān Sāmād Qaryādār ve Ustā Hānkeldi Bāy hām çıktı. Qaytib uygā kelgānlāridā, mehmānlārniñ dāmi kelgān edi. Kimilāri supāniñ ustidā otirgān ve kimilāri qāzān bāşidā edilār.

Elhān, Sāmād Qaryādār ve Ustā Hānkeldi Bāy bilān eşigdān “sālām” berib kirdi, bārçā mehmānlārgā: “hoş kelibsizlār!” dedilār. Sālām sāfādān kiyin Elhān içkār hāviligā ketti. Kōr Fāyzi, dārḥāl çāpip Ustā Hānkeldi Bāy’dān:

“Ustām! Hayriyāt ekān mi? Nimā dedi Ävgān dāvlätiniñ āmırçāsi?” deb, sorādi.

“hiç nimā demādi Fāyzi Bāy! Hiç nimā demādi!.. nimā diyār edi-ku?..” deb cāvāb berdi Ustā Hānkeldi Bāy.

Tagın: “qaryādārim! Siz äytiñ-çi! Dāvlāt tilidān yahşirāg tüşünāsiz-ku ahı!.. biz merāqdān öldik ertāngdān beri!” deb, Sāmād Qaryādār’ni äytişgā mācbur qıldı Kōr Fāyzi.

“diyādikān bir gāp yok ki Fāyzi Bāy! Huvātārlānmāyiñ ve rāḥāt bolıñ!..” dedi, Sāmād Qaryādār hām. Kōr Fāyzi, ikkālāsıdān hām cāvāb ālā ālmāgāni uçun qaytādān qāzān bāşigā bārđi. Ustā ve qaryādār ikkālāsi cım ve sedlāri çıqmās edi. Nihāyāt āqşām boldi ve āqşām nemāzi supādā cāmāat bilān ādā qılindi. Hāmā yer-yerlārigā otirdi. Qollāri tāzālāndi ve dāstārḥānlār tuşāldi. Āşlār suzilib keldi ve āş,nuş boldi. Bārçā merāq içidā ekān, Elhān kulār edi. Hāzıllāşār ve cudā tābhōş kōrinār edi. Bu kungi Ävgān dāvlätiniñ āmırçāsi bilān ārālāridā otgān tārтіşmāni, esidān çıqārgāndek kulib ve kıssālāb āş ve nānini nuş qıldilār.

Ävkāt yeyildi, dāstārḥān yıgıldı ve qollār yüvildi. Qaynāb turgān sāmāvārlārdān çāynāklārgā çāylār dāmlāndi ve piyālālārgā suzilib hār kimniñ ongigā qoyildi.

Elhān, hārķnçā vāziyātini yahşı kōrsātişgā urinsā hām, ḥāķniñ merāķini ketkurā ālmādi. Dāmullā Ābdullḥākim Hān sorādi:

“ḥurmātli Elhānim! Bārçā ulugvārlārniñ bir ārādā yıgışıñiz, āynıksā yurt ve elimizniñ birlik ve bārābārligini saķlaş uçun tārtilgān uşbu türlü ziyāfātleriñizni hār dāyim

taqdir kılğan mən! Birinçidən, bu guzäl ziyäfät bāis öz ātımğä menätdärçilik bildirämən!.. yälğiz bu yergä kelär-kelmäs, başqa uluğvārlārdän örgändim ki sizni Ävgän дәvlätiniñ āmırı çağırğan ekän! Toğrisi şaşırıp qaldım. Çünke, hār dāyim ulärniñ özi kelär edi; birān işlāri tüşgändä. Biräq, bu märtä sizni çağırğanlāri bilä älmädik. Şu bāis kunckāvmiz! Hayriyät ekän mi?” deb, suhbätni açıp qoyverdi.

“rāhmät dāmullm! Siz kabi uluğvārlārniñ bārligi milletimizniñ bāyligidir” dedi, Elhān ve dāvām etti:

“uluğlarım! Buāqşāmki ziyäfät sizlārgä mahsus esi! Sizdän menätdärçilik bildiriş uçun çağırdım bārçāñizni!.. kättä ve kiçikgiñizdän, qızlarımız ve bārçā äyällārimizdän hām äyriçä menätdärçilik bildirib rāhmät diyāmān! Yaḥşi kunimdä hām, yāmān kunimdä hām meni yälğiz qoymāgānlāriñiz uçun äbädyä bārçāñizdän menät ve rāhmät qarzdārmān!” dedi ve çāyini şupilāb yūtimādi.

“ärzümäydı Elhānim! Bārligiñizgä şükür! Siz kabi Elhānimizniñ bārligigä kuvānāmiz!” dedi, kiçik İmāmli Hālifä Sābir ve uluğlārniñ neçätäsi.

Elhān yenä sekin-sekin dāvā etti: “āziz ulusım! Men, mengä tüşgän vāzifāni toğri ve yaḥşi bir şekildä yergä keltirmāğ biln mukālāf mən!.. torälārimizni, ḥuddi ātālārimizdän qalgāndek qorimāğ, älbättä ki başdā menin, songrā sizniñ āslı vāzifāñizdir. Ve şuni hām diyişgä fäydä körāmān: sizdek toräli ve āsıl bir ulusnin Elhāni bolgānim uçun cudā baḥtlimān! Sizlār bārsız ki men bārmān. Sizlār bārsız ki yurtimiz bār! Ve sizlār bārsız ki torälārimiz yāşāydı!.. uluğlarımız ve bilimdānlārimiz başdā bolib, bārçāñiz sāğ ve sālāmāt boliñlār!” deb, äzzānçā yumşāq ve guzäl sözlār bilān bārçādän menätdärçilik bildirdi.

“meng yāşāyñ Elhānim! Siz kabi Elhānimizni bārligigä biz hām faḥırlānāmiz ve gurulānāmiz!” dedi, çetkādän ḥarābālik Mullā Kārim Äkä.

Äsyābādlik Yoldāş ḥāci: “sizgä qançālār ḥızmat kılsāk hām, ustimizdägi ḥaḳıñizni ādā kıla älmāymiz Elhānim!” dedi.

“Ästağfurullāh Yoldāş ḥāci! Biz nimä kıldık-ku?” deb, Elhān tävāze bildirdi.

Hoş ve sāmimi suhbät ve muḥābätdän kiyin, āqşāmdän beri içini yeyib ve kāmirib turgän Ävgän дәvlāti āmıriniñ gāplāri, bir türli untā älmāgān edi. Uşandä, cım turgän Mullā Hādım ve Qari Äzimi’gä işärä kılib qoydi. Täsādıfni köriñ ki Qari Äzimi, gāpdän tüşünib äldi ve sözni āslı nuqtādän başlādi gāpurmāggä:

“ḥurmätli Elhānim! Äğär mālāl bolmäsä, āqşāmki Bālāhsārdägi körişmä qandāğ otti?..tinçlik mi ekän özi?.. Ävgän дәvlätiniñ āmırçālāri, munça päytdän beri bundāq

tərbiyəsizlik kılıb Elhān'ni Bālāhsār'gə çağırğan yox edi-ku?" deb, merəqlərgə işərə kılıb qoydi.

Elhān birəz cilməydi ve" sizlər bār bolib turginçə, bu yurtdə tinçilik ve isənlik əlbəttə ki bərdir ustədlərim! Hə, toğri əytəsiz. Əldiñilər şundəg edi. Birəq, yəngi bir nədən kişi əmir bolib kelgən ekən!.." deb, cəvəb qaytardı Elhān.

Səməd Qaryədər, Elhān'ni təbhəşrəg körginçə fəkəhisini əytib qoydi:

"bu əqşəmki ziyəfətgə meni nigə çağırmadıñiz?" deb, aççıgı kelib, şu uçun çağırğan ekən Elhānimizni Əvgənistan zərətçəsi." bərçə otirgənlər külib qoyverdi. Elhān piyaləsidadı song yütüm çəyni həm şupləb gəpurməggə bəşlədi yenə:

Əvgən dāvləti, hər yıl türli-türli yəngi plənlər qurgənigə korə, yurtimizniñ tinçligini bozməgçi şəklli. Bərçəñiz biləsiz! Eskilərdən həyet atıgə kelgən kişi, ilk mənə bu supəniñ ustigə kelib otirər edi. Undən nəri Elhān ve uluqlərniñ qolidən opib kelişini bildirər edi. Kiyin şubəsigə bərər edi. Yəlgız, bu kungi əmirçəni men həm tənimədim! Həligəçə körgənim həm yox edi. Cudə tərbiyəsiz ve hürmətsiz ekən nəssəg.." dedi Elhān.

Qasəb İbrəhim, Sədıq Hənekeldi Bəy, Əbdullrəhim Məst ve koplırçə yigit supəniñ tegrəgidə əyəg ustidə turib uluqlərniñ suhbətlərini eşitib turgən edi. Elhān'niñ bu sözlərini eşitgəndə:

"Elhānim! İcəzə bersəñiz, mənə dərrəv bərib kələsini ketirəmiz u tərbiyəsizni!" dedi, opkəli bir şəkildə Qasəb İbrəhim ərkədən turib.

"yox yox! Siz rəhət bolıñ! Həhləsə edim, özim başını qupərib qoyər edim də.." deb, yigitlərniñ aççıgını ketkurdi.

Bərçə cım turgən, butun üzvləri köz bolib bəqar ve quləg bolib eşitər edi Elhānləriniñ bəhəli sözlərini. Elhān dāvəm etti:

"ulusimniñ şərəfli uluqləri! Bərçəmiz biləmiz ki, tunəvunniñ guzəlligini bu kun ve bu kunniñ guzəlligini ertə təpə əlməymiz! Dünyə ve təbiyət, kundən-kungə bəşqaləşib ve özgərib turgən. Mənə, sizgə bir mışəlni təbiyət bərəy: eskilərdən, bəhər ve kokləm fəsliniñ birinci əyidə həm qər yəgər edi. həttə qançə mevəli yəgəqlərniñ gülmuğcələrini səvıg urər edi. İkki kunlik bəhər həvəsıgə əldənib gülləgən bədəmlərniñ gülləri, muzləb qələr edi səvıgdən. Mənə körin ki, uşbu kunlər həm, əslidə qər yəgədikən kunlər. Birəq, yəz fəsliniñ ayləri kəbi biz supəniñ ustidə otirgənimiz! Ənə şungə oşşəgən bərçə nersəniñ özgərişi həm mumkın!" deb, gəpurib turdi. Əmə bir türli içidəki gəpni əytə əlmədi. Çünke bilər edi; əgər gəpni bundəq əp, aççıq əytsə, ulusiniñ yərəsigə tuz sipər edi. Songrə, ulusniñ opkəsini tindiriş həm qoləy(əsən) iş eməs edi.

Mullā Hədim, Qəri Əzimi və Dənullā Əbdullhəkim Hən kəbi ustədlər otirgən tāmāngə qarəb:

“qımətli ustədlərim! İkki həftədən beri qutlavlər bəis məktəblər həm qabəlgən edi. Mənə ertə isə, baş kun! Oquuçilər, ming şavq və tutku bilən ertəng vaqdən məktəbləriyə kelədi. Sizlər həm mənəvi fərzəndləriñizni səğıngəndir siz, deb umid qıləmən! Qandəg, təyər mi sizlər?” deb, sorədi Elhən. “biz, tunəvündən beri hazır və təyərmiz Elhənim! Siz, məktəb məsələsini bizyə qoybəriñ!” dedi, Mullā Hədim.

“bu yurtni və uşbu ulusniñ kəgusi, sizləriñ qollriñizgədir ustədlərim!” dedi Elhənim və dävəm etti: “ bərçəñiz, bələləriñiz və qızləriñizni oqıtıñ! Dünyə kundən-kungə özgərməgdə! Mundən nəri yurt həm, ulus həm Elhənlik bilən idərə bolməydi! Dünyəniñ eng kəttə ölkələri, əynıksə Türk duşməni bolgən Şurəvi və Əmrikə, həttə Urupə və Ərəb dävəlləriñiñ həm ustimizdəki birinci plənləri, yəşəb turgən yurtlərimizni qolimizdən əlməgdır! Şuni bilin ki, uləriñ dərdi bizniñ otləg və yəmyəşil tepələrimiz eməs, həttə mevalik bəglərimiz həm eməs. (nimə ekən həy?) deb, üylə ələsiz! Əlbəttə ki mudəg tüşüngənləriñiz uçun həqli sizlər! Birəq, siz və bizniñ bilməgənimiz və uləriñ bu toğridə əzzəncə bilgəni cudə mühim nersələr bər!” dedi Elhən.

Mullā Hədim və Qəri Əzimi, bir-birəvigə bəqıb başləriñi qımildətti. Çünke mətləbniñ niməligini, əniqrəg bilib əldilər. həttə Elhən’niñ sözləridən, bu kungi Bələhsərdə nimə bolib otgəniñi həm sezib əlgən edilər. Elhən, piyələsiniñ çayini qoligə əlib Mullā Hədim və Qəri Əzimi’gə qarəb:

“ərdəqli ustədlərim! Təriq və cuğrəfiyədən sizlər yəhşirəg tüşinəsiz!.. zətən, kiçik bələlərimizniñ başini açış və uləriñ kim həqiqətləriñi örgənişləri uçun məkəbdə səbəg berib turgənsiz! Fəqət, bələlərimizniñ kəttə bolib yetişşlərigəçə həli kop pəyt bər. Siz, uşbu toğridə bilgənləriñiz, mənə biz şəğırdləriñizniñ ətələriyə həm qışqa-qışqa əytib berin!.. əlbəttə bir keçədə, bergən səbəgləriñiz bilən hiç qaysimiz əlim bolməymiz. Şundəyin sizlər həm neçə nersəni əytməg bilən hər nersəni örgətə əlməysiz! Birəq, ənə şundəg yığınlik pəytləriñi həh keçə bolsin həh kunduz gənimət bilib, kəttəkənləriñi həm başini açıb qoysəñiz fəydəimizgə bolədi!” dedi.

“ buyuruğniñ köz ustigə Elhənim! Biz vəzifəimizni eng yəhşi şəkildə qılışgə məcbur və mukələfmiz!” deb, Sərpul’niñ ustidən və təgidən, ortəsindən və çetkəsindən, cuğrəfiyəsindən və tərihdən əytməggə başlədi Mullā Hədim və dävəm etti:

“Sərpul’niñ tep-tegis ekimli yerləri, əqıb turgən dəryəsi və yorəkləriñi açıb ruhləriñi təzə qılədigən həvəsindən həm korə koprəg, Sərpul’niñ bir mədən beşgi bolişi,

özgä ve yävuzlär uçun cudä mühim ve unumlidir! Keng yurtimiz Türkistân'niñ, här qarış toprâğınıñ tägidä madän yätädi! Älbättä eng muhimläridän birtäsi öz Särpulimizdä ve birtäsi häm Şebirgân'dadır! Särpul'dägi madän qarä ältin bolgân nıft ve Şebirgân'dägi isä gäzdir! Şundäyin, bağlän şehri isä sımınt beşiği ve Badaşşan häm lä'l ve cävähir känidir! Äybek ve Bälh surb, komir, bärut ve gugırd yätäği ekän, Färyäb isä temir ve tuz hazinäsidir! Tağär ve Qunduz isä ältin ve kumuş mahzänidir!.. uşbu säbäbdän, bizni rähät ve tinç qoymäydilär! Älläh(c) bergän bu bärliğ hazinäsidän fäydälänişimiz uçun, eng kättäkän umidimiz häm särmäyämiz häm okıb turgän qızlärimiz ve bälälärimizdir! Bulärniñ häm birtäsi mäktäblärini tugätişdän kiyin, bizniñ ve äynıksä uşbu guzäl yurtimizniñ ehtiyäcigä korä täşvıq bolışlari keräk!.. kimiläri inciniyär bolib madänlärimizniñ ustigä işläsin. Kimiläri häm mēmār ve muhāndis bolib ābıdā ve āşārlärimizniñ tirik tutışlari ve saqlāşlari lāzım! Dāktār, mu'älim, dāvlāt ādāmi, tilçi ve ādbiyātçi, din ālāmi ve här türlü ustā ve ustād özimizdän cıkmālidir! Bolmäsä, ni tārıhumızgä igä çıkalāmız ve ni häm tilimizgä! Ni yurtimizgä igä çıkalāmız, ni häm māl ve madänlärimizgä!.. här dāyim uyğāq bolib turışımız keräk!.. älbättä ki biz ātā ve ānālārgä, bu toğridä eng kättä iş ve mäsüuliyāt tüşädi! Bälälärimizni, hātman uşbu yāşlāridä etibārān yurtimiz ve ulusimizniñ ehtiyäcigä korä bir şahsiyāt bolışlārigä täşvıq kılışımız fārzdır! Vācıbdır! Mustāhābdır!.. birtäginä bälāñiz bolsä incinyär tuzātiñ! İkkitā bolsä, birtäsini incinyär ve birtäsini häm mulım tuzātiñ! Üçtä bolsä, üçimçisini dāktār tuzātiñ! Tortā bolsä, tortinçisini din ālimi, tārıhçi, tilçi ve dāvlāt ādāmi tuzātiñ!” deb, bärçäniñ başını başını açib qoydı Mullā Hādim.

Qāri Äzimi ārāgä kirib, bir ikkitāni u häm äytib qoydı:

“hurmätli uluğlärim! Bizniñ, u kundän qorqışımız keräk ki, tārıhumizni başqalari yāzsä! Ve yenä u kundän qorqaylık ki, ācāmlār mäsıdımızniñ mehrābidä turib ongimizdä imāmlık kılısā! Äynıksä, u kundän qorqışımız keräk ki, madänlär bizdän ve incinyärläri isä ācāmlārdän bolsä!..” deb, bādāmni çāqıb mağzini bärçägä yedirib qoydı. Bu bāhāli sözlärni eşitgāndän kiyin bärçäniñ közidän uyku kaçtı. Yādgar hāci, Ustā Hānkeldi Bāy'gä qarāb:

“hey biz ättāngälärni! Uyqudä ekānmızdä Ustām!.. “ deb, bir çukur āh tārtti..

Bu keçä, başqaça bir keçä edi. Särpul'niñ ve bälkimdä butun Türkistân'niñ taqdirini, birdän-birgä özgärtirädikān bir keçä sänälär edi. Keng Türkistân'niñ ve äynıksä, Särpul'niñ guzäl bir keläcäğiniñ tähdäbi uşbu keçä ricālānär edi. Särpul ulusi, çağdāşlık mārķäsigä ilk ādımlärini bbu keçä ātār edi älbättä...

Sādıq bālā, ātəsi Elhān'niñ tezäsigä yäslänib, mulımlärniñ sözlärigä quläg āsgän ve yağşilāb eşitār edi. Keçä hām, qaydā isä yārim bolgän edi. Elhān, oğlı Sādıq bālāniñ bāşini silāb:

“qızı bālām! Uyqıñ kelmädimi seni? Hār keçä bu pillä yätib qālār edin-ku hä? Turgän oğlim bārib yātğän! Ertāng vaqdān maktāb ketäsän-yu bārib uyqıñni āl ki, bolmäsä ertä sıñfdä yätib qālāsän ve dārläriñni örgänä älmäysän!” dedi oğligä.

Sādıq bālā cudä hām çaqqān, zāki ve äzzānça aqıllı bir ogil edi. Oqımāğgä, şu hāzırdān āzmlı, mäylli ve häväsli edi. Ertākun maktābniñ başlānişini eşitib, dārğāl yeridān turdı. Bärçäğä: “ğayirli keçälär!” deb uyigä ketdi. “şäräfli ulusimniñ uluğları! Yenä bir märtä, bärçäñizgä körsätğän lutf ve mārğämätläriñiz bāis menätdärçilik bildirämän! Äğär sorädikān birān söziñiz bolsä, sorāb qālñ! Bolämäsä, mänä keçä hām keç bolib ketäyāoti! Bärçäñizni Āllāh'gä tāpşirämän. Ertāng bāläläriñizni maktābgä yollāyñ! Maktāb bārädikān yāşigä kelgän qızlarımız ve bālälärimizni ertāngdān eltib maktāblārgä ātlärini yāzdirñ! Zātān ustādlärimizniñ bu keçägi bāhālik dārsini yağşilāb eşittiñiz! Hāli hām keç bolğäni yoq!” deb, Elhān yenä bir qatlā ulusñ qulāğini tārtib koydi; bālälärniniñ oqıtış toğrisidä.

“ziyāfāt uçun kättākān rāğmāt Elhānim! Teñrim säyāñizni başımızdān kām qılmāsin!” dedi, mirzä Qāsım Hān bārğ. Songrä ğayirlāşib hār kim turib uy sārı ketti...

Hiç b.r mahluq, insān kabi ğabärsiz ve mächul bir şekildä dünyāğä köz açmāydi. Hiç bir yārātıq, tuğılğān kunidä İnsānça muhtāc ve çāräsiz emäs! İnsān, zıqqa hām bir mādäğä oğşāydi! Uşbu hām mādāni qaysi āmāç toğrisidä pişirsāñiz, uşā āşārni tuzātā ālāsiz. İnsān degān uşbu hām mādādān, istārisāk dünyāniñ eng kımatlı ve çirāyli āşārini hām tuzātā älmäysiz; ğāhlāsāk, cānvārdān hām korā vāğşirāğ bir yālmuguz hām yārātā ālāmiz ālbättä...

Yāngi yılñ başlānişi bilān, kiçintāylärniñ kimisi beş yāşidä ve kimisi hām āltı yāşigä kirgän edi. Keläcāgdān ğabärsiz, āmā pārlädikān yulduzlār bolışlärini hiç ğes etmäs edilār. Bu yāşlārigäçä, tābiyāt dārsini eng yağşı bir şekildä oqıb örgāndilār. Munçāsini ātā ve ānālāridān, māmā ve bubālāridān, munçāsini hām yaqınlāri ve tegrāklāridān; qālgānini isä, tort māvsumniñ issığ ve sāvugıni tācrubā qılıb örgāndilār. Birāğ; u hām mādä, ārtıq pişıq ve āb, tābi bāb-bārābār pulāddeğ bir temirgä özgārgän edi. Endi isä, uşbu pişıq pulāddān, keskin qılıçläe, qāmālār ve ğancārlār tuzātış pāyti edi. Suvini ve ālāvini bārābār berib, undāğ bir qılıç tuzātış kerāk edi ki, dāmi otmās bolmāğān, uçı qaytmās ve sinmās keskin bir qılıç.. hiç qaçān pāslānib zānglānmāğān ve dāymā

pärläb turgän bir kılic... hiçbir yävuz duşmängä ämän bermäydikän, birtä urgän bilän bär ve yok hâyinläрниң başını kesädikän bir kılic bolışları uçun, mäktäb degän ustähänägä eltib çibär ustälärниң қолıgä täpşirär edi ätäläri. Bälälär yängi birdünyä sähäsigä äyäg bäsär edi. Mäktäb ulär uçun äyri bir dünyä sänälär edi.

Ätä ve änälar, ertäng vaқtdän turib nänştäni täyärләdilər ve häyəcän bilän birlikdä yedilər. Kiyin änälar, kızçäläri ve bälälärниң saçını täräb, mäktäb ustbaşlarını kiydirdi. Kimisiniñ ätälärigä ve kimisinin häm bubälärigä täpşirdi.

Ertängniñ muläyim häväsidadä, härkim oğılça ve kızçäläriniñ қолıdän tutib mäktäb säri kelär edi. Keçäläb, bulutlar tāmānidän su sepilib ve şāmällär tāmānidän süpirilib қойılгән mäktäbниң yolidä, şärқ ve zävқdän, sütdän toygän қузіçälärdek oynär edi. Ätäläriniñ қолıdä. Ätälär ve bubälär, kiçintäylärni kelturib ätlärini mäktäbgä yäzdirdilər. Ätä ve bubäläri kiçintälärниң ätini mäktäbgä yäzdırgändän songrä, kimisinin äkälärigä ve kimisinin häm қоşniläriniñ bälärigä täpşirib: “mäktäbdän ruhsät bolginça, ukäläriniñni қолıdän tutib togrı uygä bärin!” deb, özläri iş ve küçlärigä ketti.

Yurtниñ tort bir tāmānidän, häyni yäşdägi bälälär ve kızçälär mäktäb sähäsidä bir ärädä edi. Uşbu mänzärä, kiçintäylär uçun äynıksä kızık ve zävқ beruuci edi. Här kim, özigä ve hoıygä korä yängi äşnälär täpib älär edi. Bälkim, yurtläriñniñ, el ve etibärläriniñ keläcäğini qurtäriş uçun bu kundän etibärän başläb däymä birlikdä bolışları uçun mäktäb sähäsidä yığılışları keräk edi.

Letäfat mäktbininiñ muläzımı Qäländär äkä ve Cuvznānān mäktäbiniñ muläzımı Ğavuşuddin Bubä, säät säkizni körsätgändä, yängi talimi yiliniñ ilk қongıräğini çäldilər. Uşbu қongıräқniñ cärängiläгән sesi bilän, bärçä kiçintäylärниң қuläğıdägi ve miyäsidadägi cähälät pärdäsi yırtilib ketti. Şundäқ ki, insän uluğvär bolışınıñ hıkmätini köriş uçun dünyevi ve uhrävi häyätidä yälgızgına ikki märtä uygānadi! Birinçisi, mänäşu mäktäbниñ қongıräқ sesigä ve ikkinçisi häm mähşär kunidägi häzrä Esräfil’niñ zurnäy sesigä!..

Mäktäb zängi undäқ bir cärängläb çälindi ki, sesi miyälärниñ қabät қabät pärdäsigä huddi iginä dek bätti. Közläri cärққiläb ve қuläğı şengiläb açilib ketti. Kiçintäylärниң yoräkläri gum gum ätmäggä başlädi. Cısmän ve ruhän, cähälätñin eng çuқur ve bälälikniñ eng şirin uyқusidan uygānib kettilär.

Kiçintäylär, uşbu zängniñ sesidan қorқgän ve urkägän ähu bäläsidik çäpäçäp ve қäçäқäçgä başlädilər. Här kim öz sınıfıgä bärib kirdi ve çävkilärigä otirdi. Fırsät otmäy turib, mehräbän oқutuuçiläri yuһlämä дәftäri(häziri) қollärigä sınıfgä kirib keldi.

Oqutuuçılar, yuqlämä däftärini açıb atlarını tüzä yazdırgän kiçkintäylärniñ ätini birtä-birtä oqııb, ustä ve şğırd bir-birävläri bilän taniştirilär.

Bukun, kiçikginä yurt bolgän sınıf mähvätäsidadä bir äragä kelib häyni säbägni bir äğızdän oqıgän bärçä kiçkintäylär, ertägi kun keng Türkistän yurtidä häm bir äragä kelib, ortäq bir hädäf ve ämäs toğrisidä tek bir ses bolib häräkät qılışniñ äsäsini qoydilär.

hurmätgä läyik oqutuuçi muımlärniñ ilk säbägi isä, toğrilik ve durustlik enväni edi. Cähälät mänäsi täşigän qap-qarä tahtäniñ yüzigä äppäq marufät mänäsi täşigän täbaşir bilän toğrilik, durustlik ve tek başlikiñ sämbole bolgän älif (Ä) härfini çizib vä yazib berdi. Bärçä şğırdlär, bu däsni yahşiläb örgändilär ve kıtäbçälärigä yazdilär. Kiyin, cähälät bilän älä äbäd körişmäggä änd içtilär.

Şğırdlär, undäq bir änd ve qasäm içgän edilär ki, toğrilik, durustlik ve tek başlik sämbole boğän älif (Ä) härfini, körgän här nersägä ve onglärigä çıqqan här bir zärägä häm äytib ve häm yazib izhär ettilär. Devärlärgä yazdilär, kuçädägi toprädä yazdilär! Yägäçläriñ terisigä qazdilär ve huläs; onglärigä nimä çıqsä ve qollärigä nimä tuşsä, örgängän därlärini yazib ve çizib qoydilär. Bälkim här zätgä yazib ve qazib çizişläri bilän, içgän toğrilik ve durustlik ändlärigä här nersäni şahıd tuttilär... ve bu kiçkintäylär, kelguniñ eng etibarlı ve şärfli şahsiyätläri buläcägläri uçun, här tämängä yazib çizişläri, imzälägän sänädläri sänälär edi...

Muımlär örgätişgä hırsli ve şğırdlär isä örgänişgä. Goyä şğırdlär moqnätis, ve muımläriniñ äğızdän çıqqan därlär temir edi. Muımnıñ äğızdän nimä çıqsä, zärä-zärä ve här-f-härf cäzb etär edi şğırdläri.

Kunlär, häftälär ve äylär, şävq ve zävq bilän otib ketär edi. Här kun yängi bir nersä örgäniş şävqi ve häyəcäni, kundän-kungä kiçkintäylärni uşbu keng dünyäniñ ufuk çämbärlärigä yaqınlıştırır edi. Mänä şu zävq ve häyəcän bilän, yillär ärqa-ärqa otib qaldı. Kiçkintäylär, artıq yigit bolgän edi. Qaläm bilän qılıçni, här birtäsiniñ öz yeridä ve eng yahşı bir şekildä tebrätib qollänib bilär edilär...

Oqutuuçılärniñ koñli isä tinç ve rähät. Çünke, közläri ärkadä qalmäs edi artıq. Miyäläridä bolgän bärçä ämänät bilgilärni ämänätgä hıyanät kılmäsän, toğri bir şekildä keläsi näsilgä täşirilgänläriñ sevinçli yaşär edilär. Undäq şğırdlär yetiştirdilär ki, Särpul yurtigä yetib başqa şhirläriñ häm baş täci bolädikän şahsiyätläri tärbiyädilär. Artıq ikki dünyädä başläri tek, vucdänläri rähät, koñilläri tinç ve älinläri äq edi uluğ muımlärni...

Ävgänistân dâvlâti, älbättäki şum plânläridän vâzkeçmäs edi. Bir tāmāndān, mănā mundāq maktāb ve mādrāsāni bāhānā qılıb cānim közim disä hām, başqa tāmāndān Türkistân hālkınıñ qabrini qāzār edi.

Kunlārdān bir kun, Ävgänistân dāvlätiniñ ādāmläri Kābil’dān häyet bolib maktāblärni tāftiş qılışgā kelgān edi. Älbättä özläri bilān kitābçā ve qalām kābi tuhfälär hām kelturgān edilär. Şāğırdlärniñ estedādini olçāmāğçı ve kimilärigä tıhfā bermāğçı edi. Bālkim Ävgänistân dāvlätiniñ yālgān ve sāhtā tārīhini, şāğırdlärni örgänib ve örgänmāgānlärini sināmāğ (emtiḥān qılmāğ) uçun kelgān edilär. Öz tüşünçälärigä korä, ekgān nehälläriniñ ḥāsilini körmāğ uçun qadām rāncā qılğān edi.

Birinçi kun, häyetlär Letāfāt maktābigā kirib bārdi. Letāfāt maktābi, āltı yillik ebtidāyi bir maktā bedi. İlk başlāgān şāğırdläräi beşinci sınıfdā edi. Häyetlär, neçä daqıqa edārädä otirib muımlär be mudir bilān āzginä sözlāşgāndān nāri mudirgā bāqıb: “endi şāğırdlärni bir körib çıqaylık! Ḥāhlāsāñiz beşinci sınıfdān başlāymız!” deb, edārädān çıqtilär. Häyetlär ve mudir ilgäridān, ārkaläridān muımlär āstä-āstä yürüb toğrı beşinci sınıfgā bārdilär. Sınıf eşigidān kirgān mudir ve häyetlärni körgān şāğırdlär āyāğgā turdilär. Häyetlārgā sālām berib ve ḥoş keldiñiz! Deb yerlārigä otirdilär.

Häyetlär özlärini şāğırdlārgā tānitti. Kābil dāvlätiniñ sālāmlärini şāğırdlārgā taqdim etgāndān kiyyin:

“oqıb çıqgāndān sıng, nimä bolmāğçisızlar? Deb, sormāğgā başlādi. Ruzıqul Ḥān muıım’niñ oğlı Āmānullāh, yeridān turib: “men dāktār bolmāğçimān!” dedi. Ve başqa çāvkiđān Muḥāmmād Bāy’niñ oğlı Ābdullāḥād Ulkār turib: “men incinyār bolmāğçimān!” dedi. Başqa bir çāvkiđā, Sādıq Ḥānkeldi Bāy’niñ oğlı Şārif Ḥān turib: “men isä mālum bolmāğçimān!” dedi. Eng birinci sırādā cım otırgān ḥāci Ābdullrāḥmān’niñ oğlı Ābdulgāfār bāyānidān sorādi häyetlärniñ birtäsi:

“sen nimä bolmāğçisān?” deb. Ābdulgāfār, sekinginā cilmāyib: “siyāsätçi!” dib, cāvāb berdi. Şundāyin, hār bir şāğırd nāvbat bilān turib, maktābni oqıb çıqgāndān kiyyin nimä bolmāğçı bolgān ḥādāfini häyetlārgā äytib berdilär... tağın, mullā Ḥadıim’niñ oğlı Muḥāmmād Nur, yeridān turib:

“ḥurmātli mehmānlär! Birinçidān, tā uzāq yoldān çārçāb kelgānläriñiz uçun(ḥārmāyiñlär!) deb ve (ḥoş kelib sizlär!) diyāmān. İkkinçidān isä, siz hām biläsiz ku bu āltı yillik ebtidāyi maktābdān çıqıb, ni dāktār ni nicinyār ve ni hām muıım bolā ālāmız! Muıım, dāktār, incinyār ve iyāsätçi şahsiyāt bolışımız uçun,eng āz lisāni oqışımız şārtdır. Qālāversä, bizniñ bu şehirdä lisāmız yoq! Men, bārçā sınıfdāşlarım tāmānidān, Ävgänistân

dävlätidän hählimän ki bizniñ mäktäbimizni, lisägä yüksältsin ve keräkki darslik mävädlärni yubärsin! hürmät bilän.” deb, yergä otirdi.

“äfärin! Sen käbi bir şagırdimizni cäsürçä fikrini äytişidän kuvänib kettim! Toğri äytäsän. Lisä oqımäsdän mułım, daktär, incinyär bolmāg mumkin emäs. Men uşbu istäkläriñizni, hätmän märkəzgä bārib äytämān! İnşallāh, sizlär āltinçi sınıfni bitirmāy turib mäktäbiñiz lisä bolib qālādi!” deb, şagırdlärni sevindirib qoydı häyetlärdən birtäsi. Kiyin, başlādi şagırdlärdən cāvāb sorāmāggä. Bärçä sorāgān sorāglārigä, şagırdlärdən māntıqlı ve maqul cāvāblār āldilār. Bärçä şagırdlärni, kitābçä ve qalām bilän yāhsinlāb, sıñfdän āyrıldilār. Yānbāşdāgi başqa sınıfgä kirib, u sınıfniñ şagırdlāridän hām sorāg sorāb tuhfālār taqdim ettilār... häyetlār, Letāfāt mäktäbidän cudā hursänd āyrilib, mudir ve mułımlārini taqdir qıldilār. Ertākun Cuvzicānnān qız mäktäbigä ketiş plānlārini bildirdilār.

Häyetlār, ertāng turib Särpul’niñ mazīlīg kaymāgı ve sariğ yāgli issıgginā pätiri bilän nānştā qıldilār. Tağın, bākslārini ve mäydä-çüydälärini ālib Cuvzicānnān qız mäktäbi sari cunādilār. Mäktäbgä bārib, qız bālälärni hām yaqındän körīb ve sorāglār sorādilār. Estedādlārini ulçāgāndän kiyin “äfärin ve şāhbāş” deb, taqdir qıldilār. Bärçä şagırdlärni kitābçä ve qalām bilän tuhfäländirib hoş ve hursänd Kābilgä qayttılār.

Altı āydän kiyin Särpuldāgi ikkälä mäktäbniñ hām lisägä yüksäliş āmri ve mänzurisi keldi. Letāfāt mäktäbi “Minhāc Sırāc lisäsi” gä ve Cuvzicānnān mäktäbi isä “Cuvzicānnān qız lisäsi”gä yüksäldi.

Särpul färzāndlāri, ārtıq lisä oqıyb bilār edi. Hār birtäsi bilgānlārini yüksältirib ikki dāmlık keskin bir qılıç bolmāg uçun uşbu korälärdä işlānib tayarlanār edi...

Yillār, su dek utār edi. Ārādän, üç-tort yil otmāy turib, lisälärni köriş bāhānəsi bāis yenä Kābildän necātā häyet kelib qāldi.

Āvgān dävlätiniñ munçä içkuyārlıgı ve mehrābānliginiñ sābābi ālbättä ki ānıq edi. Çünke, yillārçä Särpul hāqıniñ başini āynāltirmāg uçun urinib korāştilār. Birāq, torālik ve vātānsevār ātāläriniñ zehnini ve miyāsini çalkıtā ālmādilār. Şuniñ uçun Türkistāngä bir türlü hākım bolā ālmādilār. Endi uşbu mäktäblār bilän, yāngi nāsılñ zehnini āynitib, hādāflāri isä kısqarāg yoldän Türkistāngä hākım bolışı edi. Häyetlār, Türkistān yurtlārigä kelmäsdän āldın uşbu toğridä bir cāsus käbi sābāg ālār edilār. Ulārgä korä, munçä yildän beri torālik ātālärini ve ānälärini özgärtirä ālmāgānlāri uçun, ārtıq özgärtirişgä bāläläridän başlāmāgıni plānlāgān edilār. Şu bāis, maqsādlāri isä hār türlü şum plānlārini āsıl ve

maşum bälälärniñ ustidän amälgä aşirib, keläsi näsılniñ miysini yüvmäg edi. Ämä şuni bilmäs edilär: boriniñ bäläsi yenä bori bolär edi!..

Häyet ve yä här qanday bir mehmän Särpul'gä kelsä, toğri Elhän'niñ mehmänhänäsigä bärär edi. İşläri tugäginçä, Elhän'niñ mehmänhänäsidä turär edi. Häyetlär ertäng turib qaymäg ve pätirni aş ve nuş qılgändän kiyin, qarınlarını siläb ästä-ästä Minhac Sırac lisäsigä bardılar. Bu märtägi häyetlär başqa kişiler edi. Kelib mäktäb edärasidä äzginä däm alib, kiyin mudir ve mulımlär bilän toqızınçı sıfğä kirib bardılar. Şagırdlar bilän saläm ve säfä qılıb täniştilär. Kiyin häyetlärden biri:

“därlär qıyind emäs mi?.. örgänä alsızmi?..”deb, sorädi. Ong sırädä otırgan Ätä Kärim Hän Zärä'niñ oğlı Muhammäd halım:

“həligəçə ku qıyındlıq qılğan yoq! Mundan nəri həm qılməs deb tüşünämiz! hurmətlər!” dedi.

Ertäng yegän həm qaymäg ve yağlı pätir, başığä çıqqan bolsä keräk ki, häyetlärden birtəsi birdän-birgä:

“Ävgänistän'niñ neçä yillik tärıhı bərdir?” deb, sorädi.

Bi vaqt ve bicä bundaq bir sorag sorälmäs edi älbättä. Bu sorägni eşitib həm häyet arqadaşı ve həm mulımlär şaşirdilər. Şagırdlar həm häyetniñ bundaq soräğini mähäk bilib indämäy turdılar. Şagırdlar, tärıh ve cuğrafıyä dərslərini mulımləriniñ tävsiyəsi bilän cudä həm dıqatğä alär edilär. Älbättä ki tärıhni örgänmäg uçun, qollaridägi yazılğan ve yadirilğan mäktäb tärıhıdan korä kopräg, haqıqatän qılınmış ve yäsänmiş gercek(haqıqı) tärıhni, ustädləri bilän birgä mutälä ve bähşğä alär edilär. Çünke, ustäd Mullä Hadim ve Ustä Qari Äzimi kabi tirik ve cänli tärıh ve tärıhçi nemätidan bay edilär.

haci Abdullrahman oğlı Abdullgafar Bayani,däm çavkidän sıfdaşlarıgä yüzini äynältirib qarädi ve külimsädi. Kiyin äyägädä turgän häyetlär ve mulımlärigä qarab: “men cävab bersäm bolädimi ?” deb, yeridän turdi.

“buyur! Seni eşitämiz!” dedi soräğan häyet.

“Ävgänistän'niñ ikki yüz ve ellik yilli bir tärıhı bär!” dedi Abdullgafar.

Häyetlär cilmäyib: “sezniñ tärıh mulımləriniñ kim?” deb, sorädi.

“yänbäşiniñdäki kişi hurmäyli Mullä Hadim cenäbləri!” deb, cävab qaytardı yenä Abdullgafar.

Häyet uyängä bu yängä baqaverdi. Mullä Hadim bir yütälib: “Mullä Hadim menmän! Bu mäktäbdä tärıhni men säbag berämän!” dedi. Cävab soräğan häyet cudä opkalängän edi. Puz ve päkalini burıştirib:

“ustād! Nigä şägırdlär Ävgānistān’niñ tārıhını tuzik säbäg bermäbsiz?.. Ävgānistān’niñ beş ming yillik bir tārıhını bärliğini, qandäg bilmäydi bu şägırdläriñiz?..” deb, sesini äzginä yüksäk çıqardı häyet.

“keçiriñ, siz häm soräg sorämägni bilmäysiz şekilli?! Şägırdimiz ikki yüz ve ellik yil digändä, siz häm bir märtä: (qamdäg ikki yüz ve ellik yil ekän? Äzginä äytib ber-çi?) desäñiz edi; älbättä toğri cāvābiñizni älär ediniz! Muhtäräm...” deb, aççıg bilän cāvāb qaytardı Mullā Hādım häm häyetgä.

Häyet bu gäpni eşitgändän song, äğzini suvini zor yutqındı. Mullā Hādım’niñ sözläri ve qaytargän cāvābi äzzānça ağır tekgän edi häyetgä. Häyet, aççıgını belli kılmäyişgä koşış kılib yümşäk bir ses bilän, yenä Abdullğafār bälädän sorädi:

“biz isä, beş ming yil deb bilämiz! Sen qandäg ikki yüz ve ellik yil dedin?.. qoliñdägi tārıh kitābigä yaşılāb bātıñ mi?.. meni bilişimçä, qoliñdägi kitābdä beş ming yil yāzādi! Yoqsä, sen bu sınıfniñ eng tārıh bilmäs şägırdisän mi?” deb, tähdid kabi sözlär bilän Abdullğafār bäläniñ tāşir āstidä qoymāğçı boldı. Abdullğafār bälä häm, toräsi ve ahlākı kerägi cım turgän edi. Çünke, ustādläri häm sıñfdāşlarıdän icāzä tilāb, äğzini açtı ve közini yümdi:

“hurmätli mehmānlär!.. birinçidän yurtimizgä, tağın maktābimizgä hoş kelibsiz! Häyet bolib kelişñiz kerägi biz şägırdlärdän cāvāb soräşñiz, älbättä musällām haqıñız ve vāzifāñızdır! Biräq, uşbu tävur ve uslub bilän emäs! Endi isä, uşbu toğridä mendän cāvāb sorägän häyetimizni muhatib ālib, sizlärdän bir soräg soräymän:

“men, quyāş kabi pārlāq bir haqıqatni māhız korsätib ikki yüz ve ellik yil dedi. Mādām ki siz beş ming yil deb davā kılasız! Nimäni māhız korsätäsiz? Rāhmät!” deb, yetmä yāşi ve ıssıg bāşi kerägi sorāb qoyverdi.

Häyetniñ miyäsiz bolışı, nezākätsizligidän belli edi. Üyālmäsdän gäççälik kılib:

“äväl sen äyt! Kiyin men äytämän!” dedi.

Ğafār bälä häm başladı: “Ävgānistān atı, Abdāl qavmidän Ähmädşāh degän bir kişi tāmānidän ikki yüz ve ellik yil āldın, āngrizläriñ mäfkuräsi ve hımāyāsi bilän ātlāntırıldı. Bu haqıqatni bärçämiz bilämiz älbättä! Endi siz äytiñ-çi ? beş yillik tārıhıñız nimägä korä?” dedi.

Bāşqa häyet, ustādlär ve mudir bilän öz āräläridä gäpgä kıziştilär. Tentäk häyet bilän Ğafār bäläniñ cār ve bāhşi cudä häm kızıq edi. Kimi päyt, ustādlär häm mutāvacä bolib kim soräglärgä cilmäyib qoyār edilär. Mudir bilän gäpurib turgän häyet, ārkađasınıñ hāmāqatini körib çidä älmäy niçä märtä beqınıgä nuqqılāb qoyādi. Tentäk häyetdän, bu

soräg toğrisidä ses çoqmägändä, yenä Ğafär bäläniñ özi cävab berdi: “toğri äytäsiz! Häligi Ävgänistän cuğräfiyasiniñ beş ming yillik bir tārıhı bārdır. Mundān ilgäri bu cuğräfiyā, Äräblär tāmānidān Hurāsān deb āt berilgān edi. Undān āldin hām, Bāktäryā emiş ve kim yālgān tārıhlārdä Äryānā kabi ātlärgä hām musāmā bolib otgān. U ātlärniñ, yāni Hurāsān ve Bāktäryā tārıhıniñ, Ävgänistän tārıhıgä қоşā ālmāymız! Äğär қоşsāk uşbu bāhş, cuğräfiyā bir bāhş boldi; tārıhı emäs. Keçiriñ!” dedi. Äbdullğafär häli toқızınçı sınıf şāğırdi bolgāni uçun, tārıhni āncä şundāқ hulasā қılā ālär edi ālbättä...

Häyet cudä aççığ ustidä dāvām etti: “қandāқ tārıhı emäs, cuğräfi ekän?” deb, yenä sorädi.

“tārıh, dāymā cuğräfiyalārdä yāşnāb kelädikān bir nersä. Tārıhniñ eng mühim tāmāni şu ki, äktorlär ve figolärniñ şāhkārligi ve mātligidān bāhe etädi. Birāқ cuğräfiyā, tāğ ve tāşi bilān hār dāyim bārdır ve tārıhlārniñ vuқu tāpişi ve yāşāniş sāhnāsıdır! Siz, beş ming yil dibān yālgız cuğräfiyādān bāhş қılāsız, tārıhdān emäs! Ävgänistän’niñ äktorläri Ävgānlär ve tārıhı hām Ävgänistän қurulişidān buyāngä başlāydi!.. siz, Hurāsān ve Bāhtäryā’niñ tārıhıni Ävgänistän tārıhdān sänā ālmāysız!.. ulär äyrim milletlärgä āyid bolgān bir tārıhdır, keçiriñ!.. bāhtärlärniñ tārıhı mächul ve häligäçä āniқlāngān bolmäsä hām, Hurāsān’niñ tārıhı cudä āçıқ ve āniқ bir şekildä belidir. Uşbu cuğräfiyā, Hurāsān ātını Äräblärdān ālişi ve kiyin hām neçä yil Äräblär bu yerdä ҳukum sürib öz tārıhlārini yāzgān bolsä hām; undān kiyin mng yilgä yaқın ārқа-ārқadä, Türklär ҳukum sürib kelgān. Undān buyān bolib otgānlärniñ bārçası Türklärniñ sılsılā sältānāt ve şānli āmpärāiurlik tārıhıgä āid bolädi!.. keçiriñ, song bir nersä dimāğçimān! Mäsälä cuğräfiyā bolsä, uşbu māvқıyātlär Türkistāndır! Ävgänistän emäs..” deb, āniқ ve āçıқ äytib berdi ve yerigä otirdi.

Vāvāb sorägān häyet, içini қurt kāmırgān dek, gāh bir ādım ilgäri, gāh ārқagä kelär edi. Tārtışmä ve cār-u-bāhş uzāymāsin deb, bāşқа häyet ārgägä söz қоştı:

“āfrin sengä! Belgāniñni ārқasıdä turib ve undān dıfā қılışıñ, cudä hoşımgä ketti!..” dedi ve mubāhişāni bitirdi. Songrä: “yaқşı dārsilər!” deb, çıқtilär sıñfdān. Häyetlärniñ aççığı kelgān bolsä kerāk ki, bāşқа sıñflārgä bārmäsdān māktäbdān āyrıldilər. U kun āқşāmgäçä, häyetlärniñ miyāsini Ğafär bäläniñ cāsārāti, bigisi, āynıқsā; Ävgān dāvlätiniñ toқız yillik plāniniñ hiç işgä yārāmāslık üylävi қālқıttı. U keçä yātib turdilər ve nānştāni yeyib, Cuvzcānān қız lisāsi sārı cunādilər. Māktäbniñ mudirāsi Bibi Äyşä қāzi ve muālīmäläridān Mullā Hayrullnisā, häyetlärni eşikdä (hoş keldiñiz!) deb қarşılādilər. Kiyin birgä sekin-sekin māktäb tāmirigä bārdilər. Tāmir dāhliziniñ divāridä, cudä қirāyli

bir şäkildä räsämlik bolgän güllär, şamlär ve kelpäklär bilän naqāşlik kılingän, ve här çävkätñiñ içidä cudä yāqılmi ve manāli şerlär yāzilgän cäridälär āsilgän edi. Häyetlärden birtäsi, mudirä ve mulımälär bilän äyäg ustidä turib mäktäb haqıdä gäpurib turgän edi. Bir başqasi, tunävunki tärtışmäden beri häli häm özigä kelgän yoq edi. Qāş qabāğı tüşkän qavārasi bilän qolläri arqasidä, ästä-ästä devärgä āsilgän cäridniñ ongigä bārib turdi. Çuqur-çuqur cäridägä bāqıb oqımāggä vurundi. Biräq, oqıyā ālmadı. Bir şerniñ tägidägi şairniñ maħlsini körüb oqıdı. “Şāfıqa dibāc kimdir?” deb, soradı.

“bizniñ şāğırdlärdän biri!” deb, cävāb berdi Mullā Hayrullnisā

“neçinçi ve qaysi sıñfdä oqıydı?” deb, yenä soradı häyet.

“hāzır toqızınçı sıñfdä! Şāfıqa qızımız, öz sıñfınıñ birinci dārəcə şadırdı ve cudä häm estedādli bir qız!” deb, cävāb berdi mulımı.

Häyet, qızgın ve opkālī bir şekildä cäridägä bāqıb: “estedādli bolışı ānıqdır!..” dedi. Kıyin, häyetlär Bibi Āyşā Qāzi ve mullā Hayrullnisā’gä qarāb:

“siz, bu mäktäbdä qaysi Tildä säbāğ beräsiz?” deb, soradı.

“Dāri ve Pāştu tilidä säbāğ berämiz!” dedilär.

“men divärdägi cäridäniñ sätir-sätir közdän otkäzdim. Biräq, bir kälimä häm Pāştuçä ve Dāriçä māzmun tāpā ālmādim-ku?” dedi häyetlärden biri.

“Pāştu ve dāri tillerdä häm cäridälärimiz bār! Dāhliz boyıçä divärdä āsilgāndır. Häli köräsiz!.. hāhläsāñiz sıñflärgä şāğırdlär bilän yaqındän tāñışiñ ve estedādläriñiñ olçāb körin!” dedi, Bibi Āyşā Qāzi...

Mudir Bibi Āyşā Qāzi dām-dāmgä ve arqadän isä häyetlär sıñfgä kirdilär. Şāğırdlär äyāggä turib, sālām berib, hoş keldiñiz deb yerlärigä otirdilär. Häyetlärden biri:

“hārmäyiñ şāğırdlär! Dārslär qandāğ? Qıyind emäs mi?” deb, soradı.

“yoq!” dedilär, bārçä şāğırdlär bir āğızdän.

“mänä, sekin-sekin lisāni häm ādāğıgä erdiräyāpsızlär! Songrä, nimä hädäfiñiz bār?” deb, soradı yenä häyet. Şāğırdlik häväsi bilän, kimiläri: “dāktär bolāmān!” dedi ve kimiläri häm incinyär ve mulım deb, cävāb berdilär.

“yaħşı hädäfläriñiz bār māşāllāh! Här biriñiz, öz āmācläriñizgä māufağ boläsızlär inşāllāh!” deb, täşviq kılib qoydı häyetlärden biri. Tunāvun, Minhāc Sırāc lisäsiden dārsini ālgän häyet, cım turgän edi. Birdän ārāgä kirib:

“sıñfınıñ birincisi kim? Dedi. Şāfıqa, yeridän äyāggä turib: “men män!” dedi.

“ātıñ nimä?”

“ātım Şāfıqa!”

“laḳabiñ Dibāc mi senin?..” deb, sorādi.

“hā Dibāc” deb laḳab bergānmān özimgā! Ḳayerdān bilāsiz? Keçiriñ!” deb, sorādi kızān Şāfıḳa.

“divārdāgi cāridādā ātıñni körib ḳāldim! Cāridādā yāzilgān şerlār, öziñni şerlāriñ mi?” deb, sorādi.

“bir neçātāsi isā menin şerim! Ālbättā, bāşḳa şāirlārimizniñ hām şerlārigā yer berilgān cāridādā!” deb, cāvāb ḳaytārdi. Häyetlāriñ bāşḳasi, yenā tnāvunki kābi tārтіşmāgā bārmāsin deb ārāgā kirdi ve yümşāḳ bir ses bilān, mās cilmāyib:

“biz oḳıyā ālmādik-ku! Toḡrisi, oḳıdık āmā bilā ālmādik! Ḳaysi Tildā yāzilgān?..” deb sorādi.

“öz tilimizdā, Özbekçādā yāzilgān!” dedi, kızān Şāfıḳa.

“Özbekçādā yāzişni, ḳayerdān örgāndiñ?” deb, sorādi häyet.

Bārçā ḳızlār, uşbu gāççā sorāḡni eşitib kulib ḳoyverdilər. Ḳızān Şāfıḳa hām, sıñfdāşlāri bilān birgā kuldi ve:

“vey tubä!” dedi ve dāvām etti: “Özbekçā öz tilim! Ānā tilim! Ātā tilim! Yurtim tili ve torām tilidir! Ḳayerdān örgānār edim sizgā korā?” deb cilmāyib, häyetniñ sorāḡıgā, sorāḡ bilān cāvāb ḳaytārdi. Sorāḡān tentāk häyet, birāz cım boldi ve nimā dimāḡni özi hām bilmādi. Yenā kızān Şāfıḳa:

“siz, Pāştuncā ve Pārsçā’ni ḳayerdān örgāndiñiz?” deb kulimsāb sorādi. Bāşḳa ḳızlār hām cilmāyib turdi. Cāvāb kütār edilār häyetlārdān.

Zātān, tunāvun Minhāc Sırāc lisāsıdān aççıḡ ve opkā bilān āyirilgān edilār. Bu kungi mānzārā hām, hiç yaḥşı emās edi. “sizgā yaḥşı sābāḡlār!” deb, sıñfdān çıḳtilār. Häyetniñ birtāsi mudir Bibi Āyşā Ḳāzi ve mulımā mullā Ḥayrullnisā bilān bāşḳa sıñf sārigā toḡri bolgāndā, opkālāngān tentāk häyet ulārdān āyirilib, yālgız özi kuçā sārigā sām boldi. Demāk, ārtıḳ bu māktabdān aççıḡı kelgān edi. Muḥāfızākār bolgān bāşḳa häyet hām mācbur ḳālib, mudirā ve mulımā bilān ḥayirlāşib āyrildi ve ārḳadāşı bilān tezlikdā māktab sāḥnidān çıḳtilār...

Opkālik häyetniñ ānçā hām aççıḡı kelgān edi ki, bālkim umri boyıçā minglārçā buḡz, kinā ve nıfrāt bilān eslāb ḥātirlār edi Sārroul’niñ ātini.

Ālbättā ki häyetlār mundāḳ kütilmāgān bir tāftişlikdān songrā, märkāzgā yaḥşı ḥabārlār bilān ḳaytmās edilār. Ārtıḳ Sārpul yurti ve Türkistān tāḡlāriñiñ ḳuçaḡı ulārgā zındān ve cāḥānum dek tābtār körinār edi. Māktabdān çıkar-çıkmās, toḡri Elḥān mehmāñḥānāsıgā bārib pāndākilāriñi yıḡdı ve ḳoltıḡlārigā ālib bāndārgā cunādılar.

Bändärdän mutärgä otirib Kābil sārī kettilər. Qızlar ve bälälär, ming şävuq ve zävuq bilän hädäflärigä toğri säbäglärini ālib yollärigä dävām etti...

Vaqt, zāmān dāryāsida su kābi āqıb ketär ve ārqağā qaytiş nimädir bilmäs edi. İnsān umri hām, uşbu vaqt ve zāmān dāryāsida huddi su yüzidägi bir paḥal dek āqıb utär edi. Yāngi insānlär kelär ve eskilär cunāb ketär edi. Bälälr yigit, yigitlär yāş ve yāşlär isä qariyär edi. Hār kun otgānidä, guzälligini ve tinçligini özi bilän ālib ketär edi. Ertäki kundä, tunävunki kunniñ guzälligi, bäräkäti, säğligi, tinçligi ve sāmimiyätdän hār qandāy bir āşärni tāpiş, qaydä isä imkānsiz edi.

Ertāng āzāni bilän ḥurāzlär qıçqırmāğgā bāşladi. Yulduz Ḥānum hām, tändir-uçağ sārī nānştä täyārläş uçun cunādi. Undäğäçä, qaynānəsi Bāybäçä Ḥātun hām keldi. Kelini Yulduz Ḥātun'gä: “ḥayirli tānglär” deb, özi tändir-uçağ dälāniniñ ustigä çıqtı ve sufāl täbāğlärägi sütdän qaymāgläri āyrāverdi.

Ānä Ḥātun, hār ertāng turib nāmāzini qılğāndān kiyin, qoligä tāsbeḥsini ālib pāncārāniñ ārqaşidān tāşqargā bākıb utirär edi. Birāq, bu ertāng tāhārätgä hām çıqqan yoq edi.

Yulduz Ḥātun bir-ikki märtä pāncārāgā bälläb qaradi. Āmä, Ānä Ḥātun'ni körä ālmadi. Qaynānəsi Bāybäçä Ḥātun'gä: “bu ertāng Bibi Ānām uhlāb qālibtilär şekilli! Çünke, bu ertāng tāhārätgä çıqmāydilär. Hār ertāng, nāmāzdān song pāncārāniñ ārqaşidān qarāb otirär edilär. Birāq, bu ertāng körinmāydilär...” dedi. “ākşām yaḥşiginä edilär-ku!...” dedi qaynānəsi

“yoqsä uhlāb qāldilär mi ekän?.. Āllāh qorisin, yenä birān nersä bolgān bolmāsin?.. qarri ādāmgä etibār yoq çünke. Men ku merāqdān esim ketti. Bir bārib ḥabār ālāy!” deb, qaynānäsiniñ yānidān turib Ānä Ḥātun'niñ tāmigä bārdi.

“āsālām āliküm Bibi Ānām!” dedi.

Ānä Ḥātun, başigäçä korpāni tärtgān ve yātib qālgān. Kelini Yulduz Ḥātun'niñ sesini eşitib, bā şini sekinginä korpādān çıkardi.

“yaḥşi misiz Bibi Ānām! Bu ertāng tāhārätgä çıkışıñini körä ālmāğınçä üylāv bāsti! Hāligäçä, neçä märtä pāncārāgā hām bāqa bāqa esim ketti. Sizni körä ālmāğānim uçun bārib sorāy deb keldim!” dedi Yulduz Ḥātun.

“bu ertāng, hiç küçim yoq kızım! Ertä āzānni eşitib tāhārätgä turmāğ uçun cudā vurindim. Lekin turä ālmādim. Qol āyāğimgä hiç küç qālmāptı. Tāqçādān uşlāb turkilāy dedi, közlärim qarāyib, ustimgä zuf keldi. Yenä tüşib ketibmān cāyimgä kızım!...” deb,

ästä-ästä ve inqıllab-minqıllab gäpurä aldı. Yulduz Hätun täp täläş içidä nimä qılışni bilmädi. Yenä Änä Hätun:

“insän qarriginça, murriginça mänä şundäg bolädi kızım!” dedi.

Yulduz Hätun dārḥāl ānāñni qoltıgıgä kirdi ve belidän tutib ästäginä turgızdı. Ārkasigä ve yānbāşigä yästıg koyib otırgızdı:

“siz yaḥşıginä otırā qālīñ Bibi Änäm! Mänä nāñştä hām täyār. Men dārrāv dāstārḥāñni keltirib tuşāymān. Munça süt ve pätir yesāñiz cāñiñizgä mādār bolib küç kuvātiñiz yerigä kelädi inşälläh!” deb, tämdän çıqtı.

Bāybäçä Hätun, vaqtdän çaylärni dämläb ve ıssıgıñä pätir ve nānlärni dāstārḥāngä urālgān edi. Qaymāqñi kāsälärgä ve süt hām pişirib çaynākgä ālgān edi. Yulduz Hätun kelib, urāb qoyılğan dāstārḥāñni tändirniñ ustidän aldı ve eltib Bibi Änāñiñ tāmigä tuşadı. Yaḥub Bāy hām kuça sārідän keldi. İçkār ḥāvili eşigidän kirār-kirmäs āñsi Bāybäçä Hätun oğligä:

“bu ertāng māmāyiñ nāḥoşrāg bālām! Āldigä bārib ḥālını bir sorāb kör-çi! Qallıgıñ hām dāstārḥāñni tuşāgāni ketti māmāyiñni tāmigä!” dedi. Yaḥub Bāy çapib māmāsiniñ tāmigä bārdi:

“Bibi ānām! Cānım māmām! Nimä vboldi sigä?” deb, dārrāv māmāsiniñ tezāsıdän tutib ongidä otirdi.

“yaḥşımān bārām!..” dedi, zorlānib māmāsi. Yaḥub Bāy, māmāsiniñ qollāridän uşladı. Māmāsiniñ qollāri ḥuddi muzlāgāndek sāvıg edi.

“qollāriñiz sāvqātib ketibti māmācān!” deb, māmāsiniñ qollāriñi āvcigä ālib, kulmāggä bāşladı-ıssıg qılış uçun.

Dāstārḥān tuşıldı. Hāmā dāstārḥān tegrāgidä yıgılıb otirdilər. Änä Hätun’gä bir bārdāq süt içirdilər. Änä Hätun, kısık bir ses bilān illāmā illā, kālmā kālmā gäpurār edi. Sādıq bālāgä qarāb:

“Sādıq cān bārām! Nāñigni yegāndän nāri, bārib Ārāy Hätun ḥālāyiñni äytib kel! Māst Kelin Hätun’ni hām çağırsın!” dedi ve yenä közlāri yūmilib ketti. U ertāng hiç kimniñ tāmāgıdän nān utmādi. Elḥān isä tāglār tumānigä ketgān edi. Ḥabār bermāg uçun kör Fāyzi’ni yubārdilər. Kop pāyt otmay turib turib yurtniñ çibār dāyāsi qasāb āmā, yurtniñ mullā āpālāri mullā Mehtāb Şāh, mullā Zubāydā Ḥān, mullā Zulfıyā ve mullā Mehri Cān, yurtniñ mārka bāşisi Cāngül Hätun ve Mādāşer Hätun tāpilib keldilər büyük ānālāriñiñ ḥālını sorāgāni. Bir pāyt, Änä Hätun özigä kelib közlāriñi açtı. Bāşidä turgān ḥātunlärni körginça, qāş ve köz bilān işārā qılıb bārçāsiniñ otirişlāriñi istādi. Bir qolidän

Ārāy Hātun başqa qolidän Mäst kelin Hātun tutib, sekinginä silcitib rās otirgızdilär. Ānä Hātun’niñ şimäsi uzilgän edi. Küç ve quvāti qalgän yoq edi. Qolläri ve äyāğläri säpsäviğ muzlägän dek bolib tāmāgdän hām qalgän edi. Yurtniñ ikki yāş ānəsi ve öz qoli bilän yetiştirgän manävi qızläri ikki yānidä otirgän edilär. Ārāy Hātun başlädi sözgä:

“ānäm! Ānä cānım! Sizgä nimä boldi?.. tunävun āqşām säppäsäg ediniz-ku?..” dedi. Ānä Hātun, illä közlärini açtı! Ārāy Hātun közigä bākıb, başı bilän undāq bir işärä kıldı ki: “endi ketmāğ päyti!” deb, goyā hālını imā bilän bildirdi.

Yaqındän ve uzāqdän habär täpgän yurt hātınläri dārḥāl cunāb kelmāggä başlädilär. Āsär āzāni oqıyā yāptı ki Elḥān hām yetib keldi. Ātidän inär-inmäs çäpti (ānä cān) dibän tāmğä qarāb. Tāmniñ içi hātunlärden tolä edi. Elḥān, bir şaşılınç içidä “ānä cān! Ānäm! Men keldim qaydäsiz? Sizgä nimä boldi?..” deb, közläri ānäsini āḥtārär edi bir tām hātunniñ āräsidadä. Hātunlärniñ āräsidadän otib bārdı. Ārḩasidadä ve yānbāşidadä yästıglär terilgän ānäsiniñ ongidä tezä çoktı. Muzdek sävigän qollärini uşlädi. Hungir-bungir yıgläyib köz yāşläri āqıb ketäverdi Elḥān’niñ. Ānä Hātun, közläri bilän oğligä işärä kılib: “yaqınrāğ kelgän oğlim, seni bir opäy!” dedi. Oğlı işärädän tüşünib āldı ve köz yāşläri bilän ānäsiniñ boynıgä qollärini urādi. Ān Hātun, oğliniñ yüzidän opti vebāşını oğliniñ şānäsıgä qoydı. Çuqur bir nāfäs bilän yaḥşılāb hiskādi oğlini. Songrā, ānä ve bālā bir-birāvinin közigä çuqur-çuqur bākıştı. Ānä ve bālāniñ bu bākışläri, bir-birāvläriğä song bākışläri edi. Elḥān’niñ köz yāşläri şāvillāb āqaverdi. Bir ikki daqıqadän kiyin, Ānä Hātun’niñ dudāqläri qımildāb şāḩādāt kālmāsini oqıdı. Başınımsekinginä oğliniñ koksäyigä qoydı. Ruḩiniñ quşı, tām kafāsidadän uçib cānān sārı qanātlānib yūksāldı. Hātunlärniñ çiğlik sesläri “ānä cānım, ānäm...” dibän fāzāni qamrāb āldı. Ārtq, Āzrāyıl hām buyurilgän vāzifāsini yergä kelturib ketgän edi. Elḥān, daqıqalārçä ānäsiniñ cānsiz bādānını bağrıgä bāsib ve hiskāb “ānäm ve ānä cānım...” deb, ānäsiniñ cāsādını ustidän āyirmādi.

Bārçä, im sim boldi. Kok yüzi sukut ve cim.. bulutlär ḩäräkätdän qāldı... dūnyāni qarāngulik bāsti... u kiçä, kok yüzıgä āy bilä çıkmādi. Hār keçä, āqşām bolmāsdän çirillāmāggä başlägän çirillāglärbu keçä cim boldi ve çirillāmās edilär. Sārpul’niñ fāzāsi quvillāb qāldı. Goyā hār nersä yāsgä boğılğän edi...

Erkāk ve āyāl, qız ve bālā, kättä ve kiçikniñ tili tutıldı. Bārçāniñ başı qātib, miyāsi fikir kılışdän qalgän ve nimä iş kılışläri bilmās edi...

Keçälāb, Ānä Hātun’niñ ölümḩabäri yurt boyıçä eşitildi. Eşitgän hātın ve erkāk, uluğ ve yāş şaşılınç bir şākildä cınāzä sārı cunādilär. Türkistān’niñ tort bir tāmāniğä, Ānä

Hātun’niñölüm habəri yäyräldi. Qoşni şehirlärniñ Elhānları ve uluğvāri hām yetib keldilər ertāng āzānigāçä...

U kun şehirdä birtä dukān hām açılmadı. Hiçbir işçi ve yā dehķān işigä ketmädi. Yer ve kokni bir mātām ķamrāb ālgān edi.

Elhān’ni āyāķdä turār hāl ve mēcālī ķalmāgān edi yıǵlāmāķdān. Kättä dünyā, Elhān’niñ bāşigä çoķgān edi goyā. Ānāsiniñ cınāzāsini bāşidān hiç uzāķ turmädi. Kōz yāşlārigä hākım bolā ālmādi bir türli. Kimi pāyt yıǵlāmāķdān ustigä zuf kelār ve özidān ketār edi. Uzāķdān ve yaķındān, cınāzā uçunkelgān kişilärni Yaķub Bāy ve ukāsi ķarşılār edi. Bāybāçä Hātun, ikkālā kelini bilān cınāzāgä kelgān āyāllärni ķarşılār edi. Māktāblār, mādrāsālār ruhsāt edi. U kun, u kun hār nersä mātām ve yās içidä edi. Kokdāgi kuyāş hām issizligini ve nurini sāçmās edi. Yāl ismās, yāprāķlār yilpinmās ve ķyşlār hām sāyrāmās boldi...

Kättä İmām ķārbāgi insānlār bilān tolib tāştı. Qoşni şehirlärdān kelgān Elhānlār, ārbāblār ve uluğvārlār Elhān’ni sorāb turār edilār.

Mullā Hādım ve Qāri Āzimi, Ustā Hānkeldi Bāy hām bilālāriā ālib tāşķar hāvligä keldilər. İçkārdān, Ārāy Hātun ve Māstkelin Hātun’ni çaķırdilər. Mullā Hādım, Elhān’niñ hālını sorāb, kiyin uzāķdān ve yaķındān cınāzā uçun tāşrif kelturgān hāķ’niñ intıǵlığını āytib berdi. Taǵın, Ārāy Hātun:

“Hurmātli uluǵlārim! Elhānimiz, ānālärniñ cınāzāsini ķuçaǵlāb koyvermäsdān yıǵlāydi. Bārākāt tāpiñ! Kişiläriñiz yaķşı boldi. Bizniñ küçimiz yetmäydi Elhānimizni tāmđān çıķārişgä. Siz buyuriñ kelib Elhānimizni tāsāli etib tāşķargä çıķāriñ! Bizlār hām keç ķālmāsdān ānāmizniñ cınāzāsini ğusıl berib, tuş nāmāzigāçä cınāzāni tāyār ķilib turāylik!” dedi.

Ārāy Hātun ve Māstkelin Hātun dāmđān ve ārķalāridān Qāri Āzimi, Mullā Hādım ve Ustā Hānkeldi Bāy içkārgä kirdilər. Topā toǵrı tāmğā bārdilər. Ānāsiniñ cınāzāsini ķuçaǵlāb otirgān elhān’niñ bir yilkāsıgä Qāri Āzimi ve bāşķa yilkāsıgä Mullā Hādım ķolini koyib, tāsāli etmāggä bāşlādi. Mullā Hādım:

“Bāşımız sāğ bolsın Elhānim! Şubhāsiz ki ölüm hāķdır! Ve hār cānli, bu şārbātıni içādi! Pāyti kelgāndä hāmāmız, vaķt ve yā kiç bu yālgān dünyādān kuçāmız! Bizgä tüşgān vāzıfā isä, ketgānlärniñ vāsiyātlärini yergä keltirmāğ, Āllāh(c)’niñ fārzi ve Pāyğambārimiz(s)’niñ sunātigä uyğun(munāsib) bir şāķilldä āmāl ķılışdır!..” deb, Elhān’niñ koñlıni yumşātmāggä urindi.

“Hürmätli Elhānim! Yā Āllāh turiñ yeriñizdän! Biz çıqaylık endi. Mänä rāhmätli Bibi ānämniñ manävi qızları, Āräy Hātun ve mäst kelin Hātun āpälrimiz şu yerdä. Bulär ānälärigä song däyinläriñni hām adā kılsınlar!..” dedi Ustā Hānkeldi Bāy.

Qāri Āzimi: “Elhānim! Bärçämiz nävbät bilän uşbu āmānät mākāndän kuçamız! Rāhmätli Bibi Ānām, bizniñ hām huddi ānāmiz edilär. Ālbättä bärçä yurtniñ, hättä ki keng Türkistān’niñ uluğ ānəsi edilär. Uşbu yäsdän, bizniñ hām yorāgimiz pärçä-pärçä! Biräq, ölüm haqdir!.. Kelin biz taşqargä çıqaylık. Uzāqdän ve yaqındän cınāzāni eşitib kelgānlär bär. Qoşni şehirlädän hām Elhānlārimiz, ārbāblārimiz ve uluğvārlārimiz kelgāndir. Hābär tāpgānlāriñni kopinçəsi yetib keldilär. Kimiläri hām cunāgān ve yoldälär bālkim! Qoyaylık ki hātunlär işläriñni kılsın!..” deb uçälä uluğvār, Elhān’niñ qoligä kirib tāmđän çıkārdilär.

Āräy Hātun ve Mästkelin Hātun, ānälärigä song däyinläriñni adā kılış uçun täyār edi. Ānä Hātun’niñ cınāzāsini gusıl berib, cānātñiñ āppāq ustibāşini bolgān kāfānni kiydirdilär. Atır ve kāfur sepib cınāzāni täyār hāzırlāb, taşqardāgi uluğvārgä hābär berdilär.

Erkāklär kelib, Ānä Hātun’niñ tābutini kutārib ālib ketmāgçı boldi. Biräq, bir dūnyā hātunniñ ārāsıdän tābutni ālib çıqmāğ unçä hām āsān bomādi. Fıgānlär kokgä yüksäldi. Hātun qızları uluğ ānäläridän ācrālış istāmäs edi. Hār kimniñ tilidä āyrim bir mādhiyā bär edi. Köz yāşları sel bolib āqtı. Bärçä insānlär, mātāmđän qārā kiygān edi. Şundäyin yurt boylāb milli mātām bär edi.

Uluğvārlär, Ānä Hātun’niñ tābutini şānälärigä ālib uydän çıktı. Menglärçä insān ārāsıdän, Ānä Hātun’niñ tābuti qoldän-qolgä tegmäs edi. Hār qançä mātām ve qayğulık bir hādşä bolsä hām, Ānä Hātun’niñ tābuti huddi mālİKālāriñni tahtı kabi, hāq ārāsıdä şānälärgä tāşılär edi. Ānä Hātun, hāqı ve yurti bilän ādım-ādım vedālāşär edi. Nihāyät, song turāğ bolgān Kättä İmām gumeti(qabristān)gä bārildi. Tābutni, Kättä İmām cāmē māscıdiniñ supāsıgä qoydilär. Māscıdñiñ içkārısı, kättä supāniñ usti, keng çārbāğniñ sähəsi ve hättä kättä yol hām insānlär bilän tolib tāşdı. Cınāzā nāmāzini māvlāvi Muḥāmmād Osmān imāmāt kıldı. Tāğın, mubārāk cınāzāsı, Kättä İmām’niñ kunbātāridä āilä gumetidä komildi.

U kun, Türkistān haqı ve yurti uçun, cudä hām qārā bir kun edi. Hāq: “taqdir illāhi” deb, ānäläriñni toprāggä tāpşirib maqbārāniñ başıdä, Elhān’gä baş sāğlıgı tildilär. Elhān uçun, ānāsıdän ācrālış hār qançä kıyınd bolsä hām, ānəsi bilän vedālāşib uluğvārlär bilän qatti.

Kättä İmām cāmē mäscıdığä kelib kirdilər ve fāthä märäsimi başlädi türkistān boylāb ārkasi uzilmäsdän, hālk cupä-cupä Elhān'gä bāş sāğligi tilāmāğ uçun kelār edilār. Kiyin bārib, Türkistān ānäsiniñ maqbārasini ziyārāt kılib ve oib qaytār edilār. Kelgān ayāllār, fāthä ve bāş sāğligi uçun Elhān'niñ uyigä bārār edi. Mullā Hayrullnisā Hātun, mullā Mehrim Cān Hātun, mullā Māhtābşāh Hātun, mullā Zulfiyā Hātun ve Ustā Hānkeldi Bāy'niñ kız ve nābirəsi mullā Zubäydä Hātun. Nāvbāt bilān Bini Ānāläriniñ ruhlärini şād tutmāğ uçun, Qurān tılāvāt kılib fāthägä kelgānlār uçun Qurān oқыyār edilār. Fāthä märäsimi kunlärçä surdi.

Şundäyin, keng Türkistān'niñ bärçä yurtläridä Türkistān ānəsi Ānä Hātun uçun, ğıyābi cınāzālār kılındı ve fāthälār oқıldı.

Hār kaç ki Ārāy Hātun ve Mästklin Hātun sāğ ve tirik bolsälär hām, Ānä Hātun'niñ āräläridän koçib ketişi, Särpul hālkını oksiz yātim koygān boldi...

İnsān, bir nāvdāni ve yā ki bir hımçāni eng āz bir umid uçun yergä qadāydi. Kimisinin mevāsini yemāğ ve kimisinin isā kulgäsidä otirmāğ uçun. Kimisinin yālāsıdān bir täyāğ ve tānäsıdān isā eşik ve pāncārä tuzātiş uçun. Hiç bolmäsä, otin ve ālāvlik uçun ikādi ve tikādi...

Bir pāytidä, uşbu yurtniñ keläcägi uçun kābil'gä cunātilgān İsmāyıl bālā, oқışlärini tugātib İsmāyıl Hān bolib, Ävgānistān dāvlätidä muqām igäsi ve etibārlik kişi bolib qāldı. Uşā pāytniñ dāvlāt qānunläigä korä, İnsāmāy'il Hān Särpul hālkınıñ Kābil'dägi eng mutābār hārbi şahsiyāt sıfätidä edi. Ävgān lähcäsidä “Ğundmışır” deb, envān berldi İsmāyıl Hān'gä. Şundäyin, oқımāğ bāhānəsi bilān undān kiyin Kābil'gä ketgān Qāri Muḥāmmād Yaқub Hān oғli Yaқub bālā ve säid Māsum Maḥdum'niñ oғli Äbduḥākim bālā, āsāsi sābāğlärini tugātib fāklutälärini hām āli dārəcə bilān bitirdilər. Çaçqānlik ve çibārlikläri bāis, yenä dāvlāt tāmānidān Kābil āli oқuu yurtigä oқutuçi sıfätidä ātāndilər...

Ānä Hātun'niñ ölimini Kābil'dä ekān eşittilər. Uşbu açınārli ḥabārni eşitib qol āyāğläri sustāyib qāldı. Doktor Yaқub Vāhidi ve doktor ḥākim Şāri, Türkistān ānäsiniñ ölüm ḥabārini eşitār-eşitmäs, şaşilinç bilān Ğundmışır İsmāyıl Hān'niñ iş şubäsigä bārdilər. Prişān bir ḥāl ve rāngläri uçgān bir şekildä, İsmāyıl Hān'niñ şubä eşiğini taқıllāb çāldilər. İçkārdān”buyuriñ!” sesini eşitginçä ruḥsāt ālib içkārgä kirdi ikkāləsi. Ğundmışır'niñ közläri āzginä kızārgān edi. Demāk uşbu açınārli ḥabārni eşitib tāng ātginçä yığlāgān ekān şekilli.

“eşitiniz mi äkäm?..” dedi Vāhid, Gundmişir’gä.

“eşittim Vāhid cenābları! Eşittim!.. Bibi Ānämiz bi vaqt ketib qaldılar. Endi işimiz hām äzzānça kıyınd boldi!” dedi. Yenä közlärigä yāş hālqa urib tāmiläverdi. Mezniñ ustidägi vıraqlärni yıgıb dosiyälärniñ içigä yerläştirdi ve älmäri räflärigä qoydı. Toğrisi, başı äynälib nimä iş qılışını bilmäs edi. Vāhid ve Şarı hām, undän kop färqli bir hāldä emäs edilär.

“Äkäm! Biz Şarı cenābları bilän bir neçä kunlik ruhsät älib Särpul ketmāğçimiz! Siz hām ketmāğçı bolsāñiz birgä cunäylik! Nimä diyäsiz?” deb, cävāb sorädi doktor Vāhid, İsmāyıl Hān’dän.

İsmāyıl Hān, dosiyälärini yıgıb älmärigä qoyä ätbedi ve ärqasi ortäqlärigä:

“Biz ketsäk dä nimä özgärädi ānämiz ketgändän sıng?..” dedi.

Doktor Vāhid: “äkäm” dedi ve dävām etti: “ölüm älbättä ki haqdir. Biräq, ānämiz ketgän bolsälär hām Elhānimiz bärklär-ku! Taqdir ilāhigä munça uziliş hām Ällāh’niñ hoşigä ketmäydi” dedi.

İsmāyıl Hān işlərini bitirib, älmärisiniñ eşigini qıflāb çävkisigä otirdi. Çuqur bir nāfäs älib birinçidän doktor Şarı’gä, tağın doktor Vāhid’gä qarāb: “biläsizlär mi” deb, başlädi sözgä:

“Beş yıl äldin rāhmätli ätäm öldi. Undän ikki yıl otmāy turib rāhmätli ānämni qoldän berdim. İşāniñ ki munça uzilib präyşān bolmāgān edim, çünke, ulärnin ketişi bilän hālqdä ve yurtdä bir kämlik hıs bolmäs edi. Biräq, Bibi Ānämiz Ānä Hātun’niñ ölişi, milletimiz ve yurtmiz ātıgä cudä hām kättä bir boşlikni ve kāmçilikni hıs ettirädi!..

Ānä Hātun’niñ ölişi, torāniñ ölişi dimāğ!..şundek hāsās bir päytdä ānämizniñ ölişi, Türkistān hālqınıñ yātim qālisi dimāğdır doktor urtäqlärim!.. Menin qayğurişimniñ sābābi hām mānā şu!.. Men, rāhmätli Bibi Ānämndän cudä kop nersälär örgändim! Menin uşbu çävkidä otirişimniñ eng kättä sābābi hām, rāhmätli Bibi Ānämizdir!.. Uniñ ölişi ve yoqligi, yālgız Särpul’gä emäs, bälkim bärçä Türkistān yurtlärigä bir fälākätgä sābāb bolädi!.. Bizlär Kābil’dä bolib Ävgān dāvlätiniñ bärçä şum plānlärini ānıq bilämiz. Ägr ki Ävgānlär bu kungäçä, Türkistān boyiçä şum plānlärini tärkatä älgān bolmäsälär, bilin ki bu hām rāhmätli Bibi Ānämizniñ bärligi ve tusıqligi edi! Ävgānistān dāvlāti, undän äzzānça qorqar ve här dāyım ātını “Türkistān ānəsi” deb, hıtāb qılädilär. Endi isä, Ävgān dāvlätiniñ yoli açıldı!.. Milletimiz ve yurtimizniñ āqıbatı hayirli bolsān dostlärim!” deb içidägi dārdini dostläri bilän şarik qıldı.

“toğri äytäsiz äkäm! Rähmätli Bibi Ānämiz, siyäsät, torä ve fikir toğrisidä, tengi täpilmäs bir kişi edilär. Bu dünyädä başqa bir ānä, undek muhtäräm zätne tuğmäydi.” dedi doktor Şeri.

İsmāyıl Hān, doktor Vāhidgä qarab:

“Şu hāsäs päytdä, men ve sizlärgä cudä kop iş tüşädi! Mundän näri, bärçämizniñ yilkäsidağı yük ağır ve yolimiz cudä çätin boldi! İstäsäniz, bir-ikki kun kütib turiñ. Men hām, işimdän kısqā bir ruhsāt ālib birgä cunāymiz inşallāh! Bir-ikki kun keç qālış, sizlär uçun bir kıyındçilik yārätmäs mi?” dedi.

Doktor Vāhid: “yok äkäm! Meni uçun kıyındçilik yok. İnşallāh doktor Şari cenābläriniñ hām acäläsi yokdir, deb üylimän?” edi Şari’gä bākıb

“Āstağfirullāh, nimä kıyındçılığı. Siz qanday ve qaçān isätäsäniz men uçun tāmām!” dedi, doktor Şari. Kiyin hayirlāşib ayrıldılar...

Särpul aççıglāb qaytgān häyetlär, Kābil’gä yetib bārgān edi. Türkistān’niñ başqa yurtlärigä hām yübārilgān häyetlär, vāzifälärini yerigä kelturib qaytib keldilər. Ävgānistān dāvlätiniñ oqıtış ve tärbiyälāş vāzirliği tāmānidän, häyetlär körgāzmä ve rāpur beriş munāsibäti envānidä, vezārätiniñ sālönidä kättākān bir yığılış tärtibländi. Uşbu yığılışdä, Kābil dāvlätidä işläb turgān Türkistān yurtläriñiñ meşärläri hām çağırılğān edi. İsmāyıl Hān Ghndmişir hām Särpul hālkıniñ tāmşilçisi u yerdä edi.

Vezirniñ, sālönigä kirişi bilän, sālönigä sessizlik hākım boldi. Vezir bārib çāv kisigä otirginçä, tıbq prugırām, här häyet qılğān işini ve körgān aksälāmällärini birtä-birtä sunmāğ başladi...

İlk, Bādaḥşān şehridä qaytgān häyetlär başladi rāpur berişgä. Här nersäniñ cudä yahşi ve yoldä bolışini, Bādaḥşān buyläb bärçä maktäbniñ şāğırdläri, kitābläridä yazılğān māzmunläriñi kıızıkarlı bir şekildä şävq ve zävq bilän oqıb ve örgānib turgānlärini äytib berdi. Kiyin, vezirgä bākıb hāzıllāşğān dek: “kättākānläri hāligäçä eski ve qadimgi torälärigä ve hıyällärigä gārqudirlär!...” dedi. Ve qaytādän rāpurgä dāvām etti. Hāzır bār bolğān maktäb ve kitāblärniñ Bādaḥşān nufusi uçun yetärsizligi tilgä keltirdi. Bādaḥşān şehriniñ nüfus koplighi bāis, maktäb ve kitāb toğrisidä koprāğ tāvācu bolışini istädi. İkkinçidän isä, Qunduz şehridän qaytgān häyetlär başladi. Bu häyetläriñiñ rāpuri hām āzginä fārk bilän, Bādaḥşān häyetläriñiñ rāpurigä oḥşār edi.

Tahār häyetläri, Tahār hālkıniñ oqış toğrisidä cudä hām ezgo niyätläriñiñ bārlighini äytti. Faqat, kıçintāylärniñ maktäbdän hām korä koprāğ mäsıcıd imāminiñ yānidä oqımāğni tärceḥ etgānlärini söyläb, māvıud maktäb ve kitāblärini hāzırçä yetārli bolışini

sondi... şundäyin, Bağlān, Sāmāngān ve Bālḥ şehirläridän qaytgān häyetlär hām fārqlı bir nersä qoşmāsdān, kimisinin Bādaḥşān ve Qunduz’gā oḥşārliğini ve kimisinin isä, Taḥār’gā oḥşāşlığını äytib berdilär.

Färyāb häyetläri, Färyāb ḥalqıdān ḥoşlik bildirib, erkāk ve ḥātın bārça ḥalqnıñ māktab purusäsigä kızık qarāşgānlärini, bālälärini minglärçä şävķ ve zävķ bilān oqımāğ ve örgätmāğgā täşvıķ qılğāndān ḥabär berdilär. Birāk, kıyındılıklärini māktab ve muḥımnıñ äzligidān ve oqımāğ yāşigä bolgān kızlär ve bālälärniñ kopligidān äytib berdi häyetlär. Eng sevmāgān nersäläri isä Färyāb ḥalqnıñ, häyetläriñ sorāğlarigä Özbekçä ve Türkmençä cävāb qaytārişläri bolgān ekān. Yenä hām häyetlär, mävlävi Äbdullgani “Elmi” cenābläriniñ tärcumä yärdämi bilān, ḥalqnıñ istäklärini örgäñib ālgānlikläridān söz yuruttilär.

Şebirgān şehridän qaytgān häyetlär hām täbäsüm qilib: “ḥurmätli vezirim! Şebirgān’niñ mäcräsi hām, Färyāb’niñ mäcräsidadān fārqlı emäs!” deb, sözgä başladı: “yālgız, yübārgān kitāblārimiz u yerdäkilärgä cudā bigānā kelgān ekān. Muḥımläri riyzi, händäsä ve dinyāt kābi dārsilərini, Özbekçä ve Türkmençä säbāğ berär ekān.” dedi.

Ärtiķ, çälsä meziniñ bir çetkäsidadā otirgān Särpul häyetlärigä edi sirä. Häyetlär, birinçidān vezirgä qarāb:

“Särpul Ğudmişri İsmāyıl Ḥān hām ārāmizdä ekānlär! İstärsä, ulär äytib bersinlär!” deb, cälsäniñ cımligini bozib qoydı. Demäk, hāligäçä kızgınlığı ve äççığı tingān yoķ edi. Bārça häyetlär bir-birävigä qarāb: “ḥayriyätli ekān mi?” deb, gäpurmāğgā başladılar.

Vezir hām şāşib qāldi. Bir häyetlärgä edi; bir İsmāyıl Ḥān’gä bāqar edi. Mundäyin usti yāpığ māmādān bir nersä tüşünmädi. Kıyin bir yütäldi... bārça cım bolgāndān songrä: “nimä boldi? Ārāñizdä bir gāşlik mi çıqtı?..” dedi häyetlärgä qarāb.

“Yoķ vezirim! Ārāmizdä bir gāşlik yoķ. Birāk, bizlär bārça häyet ārkadāşlārimizdān fārqlı bir mäcrägä şāhed boldik!” dedi.

İsmāyıl Ḥān, Ānā Ḥātun’niñ ölüm ḥabärini ālgāndān beri ḥālätı zātān prişān edi. Häyetläriñ bu sözini eşitib cudā prişānrāğ bolib qāldi. Çünke, häyetläriñ Särpul ḥalqı bilān yāşāgān mäcräsidadān ḥabäri yoķ edi. Vezir, İsmāyıl Ḥān’gä qarāb:

“Särpul Ğudmişri İsmāyıl Ḥān cenābläri! Ḥayriyät mi Särpul’dä özi? Birān gäp mi bolgān ki bizniñ ḥabārimiz yoķ!” deb, sorädi. İsmāyıl Ḥān mäsginä cilmäyib:

“kop päytdān beri Särpul bārgānim yoķ! Endi isä Särpul’niñ ḥāl ve ḥātirini, siz bilān birlikdä häyetlārimizdān örgānämiz ḥurmätli vezirim!..” dedi ve dävām etti: “ikki

yildän kopräg boldi ki päyt täpib Särpul bärä älgänim yoq. Bu yaqın päytlärdä Särpul’dän häm hiç kim kelgäni yoq yänimgä! Yälgız, tunävün älgän habäringä korä, Särpul hılkınıñ änäsi, Änä Hätun, haq rähmätigä qävuşgän ekän. Biräq, Türkistäñ änasiniñ ölimi, häyetlärimizni munça opkäländirgän bolä älmäydi. Endi isä, häyetlärimizniñ qızgınlık säbäblärini birlikdä örgänämiz hürmätli vezirim!..” dedi.

“uuuf! Başımız sağ bolsın!.. Älläh rähmätlikni mağfirät qılsın!.. dävlatimizniñ näzdidä äzzänçä etibäri ve orini bär edi!.. endi Särpul hılkı yätim qäldi desäk häm, yängliş ve nä toğrı sözlägän bolmäymiz!.. qaytädän başıñız sağ bolsın!” dedi vezir. Tağın häyetlärgä qaräb:

“sizlär yämän bir päytdä bärib qalıbsız! Demäk Särpul hılkı mätämdä ekän! Şu säbäbdän sizlär vāzifäläriniñizni tuzik ve mukkämäl bācārā älmāgānligiñizdän nāga körinäsizlär!” dedi. Häyetlär, Änä Hätun’niñ ölüm habärini eşitgändän kiyin opkā ve aççıgları tindi ve bu märtä kısıq bir ses bilän: “birinçidän, Särpul hılkınıñ başı sağ bolsın! Yälgız, biz uşā yerdä ekän, sağ ve sālāmāt edilär! Demäk, biz qaytgändän kiyin bu hädşä yüz bergän hürmätli vezirim!” dedilär.

“ hāzırgāçā rāpurläriniñiz sunmāy turışıñizniñ säbābi nimä hay?” deb, birāz aççığı kelib sorädi vezir:

“hürmätli vezirim!” deb, başladi ve dävām etti: “biz, bu yerdän bir hädäf toğrisidä ulärgä kitāb ve māvād yübärdik. Toğrı mi?.. maktäblär açtıq! Biräq, ulär bizni äldägän ekänlär!” deb, ongläridäki dosiyäniñ vāraqlarını gāh ustigä quyär, gāh āstā quyär edi. Qaysi bir vāraqni turmäsdän āhtārär edi şekilli. Bir tāmāndän, dosiyäni qarıştırär ekän: “Särpul’dä şagırdlar unça zāki ve çaqqān ki, kitbälärni oqıb tugätgän ve yahşi häm bilädilär!.. häyni zāmändä, toğrı ve nä toğrı bolgän här nersäniñ änälizigäçā qādırlär! Kättäsidän kiçigigäçā, eng māntıqlı tāhlilini sizgä äytib berädilär!” deb, öz başigä gäpurib turdi ve nihāyät āhtārä yātgan vāraqni tāpti şekilli. Tağın vezirgä bakti. U gäpurmäsdän äldin vezir başladi: “qandäyin tāhlil? Qandäyin bir änäliz? Rāpurimizniñ mäsäläsi, kiçintāy bäläginälär ve qızçälärniñ dārs ve başqa qıyındılıklarıdır!.. änäliz ve tāhlil kiçintāylärgä nimä? Änäliz ve tāhlil kabi äkādımik bāhşlärniñ uhdäsidän, kim bilimdän ustādlär bilä çıqa älmäydi! Sen nimä diyäpsän? Toğrisi, men mätläbiñni tüşünä älmädim!” dedi vezir, häyetgä qaräb.

“hürmätli vezirim! mäsälän tārıh kitābdägi hiçbir belgini qabol qılmäydilär! Maktäb diväridägi cäridälär isä Özbekçädä yazılğan! (nimä uçun?) deb sorägäniñizdä māntıqlı cāvāblär berib, qılğan işlari ve bilgän bilgilariniñ arqasidä turädilär! Älbättä,

oqutuuçi ve mulımläri hām ulärni qolläydi! Mengä soräsäñiz, bärçä zähmätlärimiz ve plänlärimiz boş ve bihudä ketgän hürmätli vezirim!” deb, dosiyäsini qatläb qoydi ongidä. Başqa şehirlärdän qaytgän häyetläär bir-birävigä qaräb, dudäglärini çäpä qılıb başläärini kıııirdätäverdi ve: “biz tüşünär edik ki, eng kop kıııındçılıkni biz kördik deb! Mänä, bulärni qaräyñ baħudä!.. väy Särpul hāqıı!” deb, öz āräläridä ğumulläb turdilär bir neçä daķıķa. Songrä vezir, İsmäyıl Hān’niñ közigä yārim daķıķa tikläb bāķa verdi. Kıııin häyetlärgä qarädi:

“endi isä plānimizgä muvāfaķ bolāmiz häyetlärim! Ānä Hātun’niñ ölumi bilān Särpul hāqıı’niñ beli sindi. İşimiz mundān nāri hiç kıııınd bolmāydi! Sāğ boliñlä!” dedi.

İsmäyıl Hān qançā hām Ävgān dāvlätigä yaķın ve etibārli bolsä hām, Särpul hāqıınıñ nātinçiligi ğä sābāb bolädikān hiçbir nersäğä çidä ālmās edi. Vezirniñ songi hāķārätli sözi, İsmäyıl Hān’niñ tāp tāzā yāräsigä tuz sepkān dek bolid.

Vezir nimhez bolib ikki qolini nezgä qoydi: başqa sunädikān ve äytilädikān bir nersä bolmāsä, cālsāni bu yerdä bitiräylik!” dedi häyetlärgä qaräb. Häyetläär, bir-birävlärigä qarädi ve bärçäsi bir āğızdān: “bizniñ ğāplārimiz bitti! Sizniñ bizgä, başqa birān buyuruğıñiz bolsä buyuriñ biz hızmätdä!” dedilär.

“rāhmät! Çärçäb keldiñiz tā Türkistān tāğlik ve tāslik yolläridān! Bārib uyläriñizgä dāmiñizni āliñ!” deb, meziniñ ustidäği qaraķul tāķısını ālib başigä qoydi ve ğayirläşib kett.

İsmäyıl Hān, mundān neçä yıl āldin hām Särpul hāqııdä, yenä şundäyin hāķārätli bir sāhnäğä şāhid bolğān edi. Ävgān dāvlätiniñ eng māşhur pählāvāni, Särpul pählāvāni Āçıl pählāvān tāmānidān āğzi puzi torpāğğä sāyķalış mācrāsi bāis, Ävgān dāvlāti pāşāh zāhirşāh, İsmäyıl Hān’ğä: “siz mehmān ve häyet tānimās mi sizläär? Siz hürmät ve pās bilmās mi sizläär? Menin eng māşhur pählāvānimğä hürmätsizlik qılıb ruħiyäsini zādäläş, qaçāndān beri sizgä mātträħ bolğān? Hōb, siz hām kütib turiñ! Kuni kelğändä, Särpul u yāķa tursin; āğar ki butun Türkistān’ni başläriñizgä yeķıtmāsām ķuymāsmān!..” degān, ğāpläri hāligäçä İsmäyıl Hān’niñ ķulāğlärigä çingillär edi. Bu dārdiniñ ustigä vāzirniñ bu kungi: “Ānä Hātun ölgān bolsä, endi işimiz āsān boldi!” degān sözi bilān Ävgān dāvlätiniñ şum plānlärigä ānıķrāğ işānib āldi.

Ārtıķ İsmäyıl Hān’ğä, Kābil tāptār huddi ķamāvgä oħşār edi. İşidān bir häftälik ruhsāt ālib doktor Vāhid ve doktor Şāri bilān Särpul tāmān cunädilär...

Dostlik, yeçilmäydikän bir körtugundur. Här kim, tirikligi boyıçä yüzlärchä ve menglärchä kişi bilän tanişadi ve aşnâ bolädi. Biräq, dostläriñiñ sâni, bir qoliniñ bärämäqläridän aşmäydi. Dost bolış emäs, bälkim dost qalış hunardır. Dost qalış hām, här türlik kerektärsiz insānlärniñ fitrāti emäs!

Elhān yenä bir märtä Türkistān yurtläriñiñ bärçä Elhānläri, ärbāb ve uluqläri bilän bir äradä edi. Bu märtä, älbättä sevinç ve hoşlik kunläriñi birgä otkäziş bāis emäs, bälkim qayğudāşlik uçun bärābär edilär.

Cenāzä märäsimidän on kun otgän bolsä hām, yaqındän ve uzāqdän kelgän kim dostläri, elhān'ni bundek büyük ve älämnāk qayğı bilän bāş bāşgä(yākä) koyib ketmāğ istämädilär. Rāhmätli Ānā Hātun, bir tabirgä korä Türkistān boylāb bärçä Elhānläniñ manāvi ānāsi sänälär edi. Bu yüzdän butun Elhānlär, ärbāblär, uluğvārlär Ānā Hātun'gä, ānām deb, hıttāb etär edilär.

Bir aqşām, bärçä uluqlär supāniñ ustidä otirgän edi. Yenä, tilläridä Ānā Hātun rāhmätliniñ ogitläri bār edi. Här kim büyük ānādän eşitgänini esläb ve äytib turgän edi. İsmāyıl Hān Ğundmişir, dokrtur Vāhid ve doktor Şāri keç qarāngudä Kābil'dän yetişib keldilär. Mutärdän inär-inmäs doktor Şāri sorädi: “ vaqt hām keç bolgän! Ertäläb mi bärämiz Elhānimizniñ qāşigä?” dedi.

İsmāyıl Hān, bāksini yilkāsigä āldi ve: “dostlärim! Men, bāksim v boğçāmni koygndän kiyin keç hām bolgän bolsä Elhānimizniñ uyigāçä bir bärāmān! Äğär bārmāsām, bu keçä közimgä uyqu hām kirmäydi zātän!” dedi.

Doktor Vāhid: “ Ğundmişir cenābläri! Men hām siz kabi tüşünämān! Yālgız, bir märtä uyimgä bārib āilāmgä hābār berāmān ve dārḥāl qaytib Elhānimiz sāri cunāymān!..” dedi.

“undāğ bolsä, men hām şu keçä siz bilän bärāmān!” dedi doktor Şārān!” dedi doktor Şāryı.

Üçäläsi, bāks ve boğçäläriñi qıymāğ uçun uylärigä ketti. Āiläläri bilän äyāğ ustidä körişib sorāştılär ve keçäläb, bāş sāğligi tilāş uçun Elhān'niñ uyi tāmān cunādilär. Doktor Vāhid, ārkādāşi doktor Şāryı'ni yoldän āldi. İsmāyıl Hān Ğundmişir hām māl bāzār māscıdiniñ çop bāndidä, ārkādāşläriñi kütib turdi. Tağın, üçäläsi birlikdä Elhān'niñ uyigä yetib bārdilär. Faqat, mänzārä üyläganläri kabi cım cırtli emäs edi. Kättä supä, yenä uluğvārlär bilän tolä ve qızıq bir muḥābāt ve suḥbāt bār edi.

“äsälām äliküm!” deb, kirdilər ve uluğvārlāniñ kollāridān opib supāniñ bir çetkäsidad otirdilər. Doktor Şāryı, büyük ānāniñ mubārāk ruhlārigā fāthā oqıb bağşıadı ve Elhān’gā: “bāşiniñz sāğ bolsin!” dedilər.

“dostlār sāğ bolsin!” deb, cāvāb qaytardı Elhān ve dāvām etti: “hārmāyiñ bālālārim! Esān āmān kelib qālibsizlār-ku?” deb hāl hātır soradı.

“rāhmāt Elhānim! Tāsuf bilān ki, Bibi Ānāmizniñ dünyādān koçış hābārlāriñi eşitginçā, Kābil bizgā tār keldi ve yer bermādi. Biz hām cunāb keldik!” dedilər.

Elhān: “keçrāğ yetişibizlārdā! Rāhmāt ki, kelibsiz! Qarniñiz āç mi toq mi? Āç bolsāñiz āvqāt bār. Yağşilāb toyub yeyiñ. Keçā uzun. Kiyin suhbātlaşāmız!..” dedi.

Rāhmāt Elhānim! hāzır biz toqmız. Sāğ boliñ!” dedilər.

Songrā Elhān, İsmāyıl Hān Ğundmişir’ni, doktor Vāhid ve doktu Şāryı’ni bārçā mehmānlārgā tānıttı. Bu üçālāsi hām, tāşqardān kelgān mehmānlār bilān tānişib āldilər. Çāylāriñi içib āzginā dārās bolgān edilār ki Mullā Ğadim, İsmāyıl Hān’gā qarāb:

“İsmāyıl Hān! Neçā kun āldin, Kābil dāvlātiniñ hāyetlāri kelgān edi! Maqsād nāhoşrāğ āyrıldilər Sārpul’dān. Kābil’dā, siz bilān uçrāştımı?” deb, soradı.

“hā, men uşrāştım ulār bilān ustādim! Yālgız, sizlārdān āzzānçā nāğa bolib qaytgānlār.” dedi Ğundmişir.

“qandāğ nāğa bolgān ekānlār? (nimā uçun deb?) sorāmādiñiz mi?” deb, ārāğā kirdi Qāri Āzimi.

“men sorāmādım ustādim! Yālgız, bārçā Türkistān yurtidān qaytgān hāyetlārniñ rāpur suniş yığılışidā, men hām qatnāşgān edim! Faqat, ulārniñ sizlārdān şikāyātleri isā, ulārniñ hādāf ve āmāçlārigā korā şāğırdlārni yetiştirmāgānızdır! Uşbu sābābdān bāis nāğa bolgānlār!” dedi İsmāyıl Hān.

“nimā ekān ulārniñ āmāci? Ąytiñ-çi! Bizlār hām örgānāylik Ğundmişir cenāblāri!” deb, soradı Tağā Elhāni İbrāhim Bek Laqay.

“endi sizgā hām āytib berāy...” deb, bāşlādi İsmāyıl Hān ve dāvām etti: “sizniñ yurtiñiz Tağār’gā hām hāyet yubārgān ekānlār! Tağār hāyetlāri hām, şehiriñizni talimi rāpurlāriñi sundi ħurmātli Elhānim! Mundāb ikki hāftā āldin, uşā hāyetlār bir cupāsi Sārpul’gā kelgān ekānlār. Bir-ikki kundā işlāriñi tugātib kābil’gā qaytibdilār. Qaytgān hāyetlār, vezārātñiñ keng sālōniğā kättā kānfārāns ārқalı bārçā Türkistān yurtlāriñiñ talimi rāpurlāriñi Ąvgān dāvlātiniñ, oqıtış ve tārbiyālāş vezirigā sonđi. Yālgız, qaytgān hāyetlārniñ hiç birtāsi hām, vezirni sevindirādikān bir rāpur sonmādilār. Ąynıqsā, Sārpul’gā kelgān hāyetlār, bāşqā hāyetlārdān āzginā fārқlı rāpur berđi.” dedi.

“tubä ästagfırullāh! Bizdän qaysi bir yāngliš ve nā toğri hatā bāş urmädiku? Hay, dävām etin siz!..” dedi Qāri Äzimi...İsmāyıl Hān qālgān yerdän dävām etti:

“sizlär dän, nā toğri hatā ve yā ki bir yāngliš bolışigā işānmāsmiz ustādim! Birāq gāp şu ki, häyetlär sınıflärdän körış ve nāzārāt qılış pāytidä oquuçı şāgırdimizdän birtäsi, tārīh sābāgläridän qaysi sävāl sorāb körgānlär! Toğrimi ustādim?.vv deb, sorādi Qāri Äzimi’dän.

“hä toğri! Şāgırdimiz hām cudā toğri bir cāvāb qaytardı häyetlärniñ qılğan sävällärigä!” dedi, Qāri Äzimi.

“gāp hām, mänä şu toğri cāvābniñ ustidä ustādim!” dedi ve dävām etti: “birāq, Ävgān häyetläriniñ hāhlāğan cāvāblärini bermāğan şāgırdimiz. Ustidä, Ävgānistān tārīhı hām yāngliš ve nā toğri yāzılışını tilgä keltürib (tārīhıñizni yāziñ bu tārīh toğri emäs!) degān şāgırdimiz!” deb qıssāniñ hısıasını äytib berdi qāri Äzimi’gä.

Bärçä häyrät bilän qulāğ sālär edi. “Tüşünmädim! Qandāğ yāni?..” deb, āragā kirdi Mullā Hādim:

“men oquuçı şāgırdlärimgä, här dāyim toğri ve tuzik bir şekildä tārīh sābāğı berdim ve örgättim! Şāgırdlärimiz hām tuzik ve toğri tārīhını örgängändän näri, ulärniñ sālhtä tārīhläriniñ yāngliš bolışını yüzlärigä äytib berdi halās!” dedi Mullā Hādim.

“şuncä nersäniñ ustidä qızğanib ve nāğa bolib qaytgān ekän mi, häyetlär?” deb, sorādi Elhān.

“yoq Elhānim! Bāşqasi, häyetlär qızlär maktäbigä hām bārgān ekän. Maktäb devärläridägi cāridälärgä közläri tüşgān! Oqımāğ istāgānlär ve oqıyālmāgānlär!..” dedi İsmāyıl Hān. Bärçä biedän küldi.

“Qayerdägi sävādsizni, häyet deb yübārgān ekānlär dā!..” dedi Sāmāngān millet vekili Bāy Murād Hān.

“yoq undek emäs vākilim! Älbättä ki cāridä Özbek tilidä yāzilgāni uçun oqıyālmāgān!..” dedi ve dävām etti İsmāyıl Hān: “häyetlär: (bizniñ tilimiz ve tārīhımızni örgätiş uçun munçä mäsrāf qılışāmiz. Birāq unlär, bizniñ budicāmizdän öz til ve tārīhınıñ ustigä işlä yāptılär!) deb, äççığı kelgānlär!” dedi.

“keçriñ Gündmişir cenābläri! Ävgān дәvlätiniñ āmāci nimä? Bizlär dän nimä istäydi?..” deb, sorādi Bādahşān Elhāni Aşur Muḥāmmād Hān Kutāk.

“gärçe rāḥmätli Bibi Ānām bu toğridä sizgä ānıq bilgi bergāndir deb tüşünāmān. Yenä hām sizlārgä yaqındän şāhid bolgānim ve eşitgānim Ävgānistān дәvlättiniñ bizlārgä qarşı nimä āmāçläri bolgānini bāşdän ādāğıgāçā yaḥşilāb äytib beräy” deb, bāşlādi

Ğundmişir. “Ävgänistân dâvlâti, bizniñ guzâl yurtimiz Türkistân’ni özlârigä qabälâ qılıb älgänlär. Toğrisi şu hâzır, keng Türkistân!niñ birginä bağçâsi hâm bizdân emäs. Türkistân yurti, bärçä Ävgän hânädänlârigä Ämānullāh Hân tāmānidän qabälälängän. Biräq, ulär bu tāmānlärgä bizniñ qorqışdân kelä älmğan! mäşälän: Särpul yurti, Eshāqzäy degän Ävgän hânädänigä qabälâ berilgän. Yäni, biz bu toprāğlärniñ bir qarşıgä hâm egä emäsmiz! Mäymänä, Ähmädzäy hândänigä qabälâ berilgän. Şundäyin Quduz ve Tağār, Vărdäklük hândänlârigä ve Tărahıllärgä qabälälängän.

Bădahşān, Măzār ve Sāmāngān hâm şundek...” deb, äytib berdi İsmāyıl Hân.

Uşbu sözlärni eşitgändän song, bärçä Elhānlär ve uluğvārlär: “ättängä...” deb, aççığ ustigä keldilər. Gărcä, bungä oğşār nersälärni, rāhmätli Ānā Hātundän hâm eşitgän edilär. Āmā bundäyin gäplärni ārqa-ărqadä eşitmäg ulärni Ävgän dâvlätigä qarşı gāzäbländirdi. Bağlān hākımläridän Mirzä Äbdullhāq Bek ve Rustām Bek cenābläri hâm eşitib turdi İsmāyıl Hân’niñ sözlärini. Berdän:

“ätäsüdän mi qalgān ekän, öz başlârigä qabälâ berädilär? Biz Türk milleti, hâli ölgän yoqmiz!...” deb, qattıg ve opkâli bir şekildä gäpurmäggä başladi Bağlān hākımı Mirzä Äbdullhāq Bek.

Kiyin. “Mirzä Bek äkām!” dedi Bağlānlık, hākım Rustām Bek Hân ve dāvām etti: “Mirzä Bek äkām! Men ve siz, Türkistân yurtiniñ dărbānimiz! Hălâ, şu Türkistân tăğidän bir ādım bu yāqa otib: (bu yer bizniñ mülkimiz!) disälär! Āğzi puzini sindirib, uşā yergä komässäk nāmărdmiz!” deb, yāmān cidiläştı ve özini tutā älmädi.

Elhān’niñ qaptälidä otirgän Bağlān Elhāni kättä Bāy ärbāb: “Mirzä Äbdullhāq Bek Hân! hākım Rustām Bek Hân! Bu yerdän qaytgāndek başqa uluğvārlär ve ärbāblärni hâm uyğātıñ! Bu cudā mühim ve ciddi bir mäsälädir! Siz ertāngdän cunāyıñ! Men hâm kop pāyt otmäy turub kelāmān!” dedi. Kelgānidän beri, cım tuergän edi doktor Vāhid. Birdän Kättä ärbābgä qarāb:

“Elhānim ve hākımlärim! Ävgānlär, vaqtdän kelgän ve yurtlărimizgä kirib yerläşgän. hättä tinçläşib otiribtilärlär zātān! Biz hăbärsiz ve sādā millet hăr nersāni yağşı niyät bilän hoş körib indāmāy turāmi!” dedi. “qandāg kelgānlär? Qani? Qayerdä yerläşgānlärdä, bizniñ hăbärimiz yoq? Yoqsä, şu Ävgän zulmidän qaçib kelgän acāmlärni äytäyāpsiz mi?...” dedi Mirzä Elhān Ruzıqul Bāy Kărvānbāşı.

“hăhläsāñiz, uşbu toğridä äkām İsmāyıl Hân Ğundmişir, sizgä yağşırāg bilgi berib başıñizni açsin!” dedi dokur Vāhid.

Bärçəsi İsmāyil Hāngä qarädi. Butun vucud azäläri qulāg bolib eşitmäggä başlädi. İsmāyil Hān yenä sözgä başlädi:

“Ävgānistān dāvlätini, uşbu yurtimiz Türkistān’niñ qarış-qarış toprāgını Ävgān hānādānilärigä qabälä qilib bergānidān, ilgärirāg gäpurib ottim! Mādām ki söz açıldı ve bāzi uluğvārlārimiz hāli hām mäsäläni ānıqlığını bilib ālä ālmāgānlār; men isä başiñizni āçamān!..” dedi ve dāvām etti: “Türkistānımız şehir-şehir, kent-kent pərçälänib, Ävāgān hānādānlärigä qabälä ārқalı berilädi. Qabälä berilgān hānādānlärgä: (ärtiқ bāriñ yerläriñiz ve mülkläriñizgä igä çıқıñ!) deb, āğır āmır berilgān edi. Ulār, biz Türklärdän qorқaredi ve qorқışdān kelä ālmās edilār. Tağın, hānādānlār öz āräläridä bir plān ālib, biz Türk milletinin nābzini olçāmāggä başlädilār. Ägār kibu emtiḥānläridän muşbāt ve songiç ālä ālsālār, (Türkistān yurtigä igä çıқışgä māufaқ bolä ālāmiz) deb, üylāgān edilār.” songrä, Färyābli mävlävi Anbār: “demäk, mävlävi sāḥib “Elmi”niñ otgān märtä, eslätgān Herāt ve Qandāhār ḥātiräsi ānıқ ekān dä!..” dedi. Keçiriñ Ğundmişir cenābläri! Ärägä kirgānim uçun. Siz dāvām etin!” dedi yenä mävlävi Anbār.

“Plān hāndānlār ārāsidadā şundāg fäysilä bolädi. (biz ilk başdä, başқа qavmni mācbur qilib Türkistān yurtlärigä koçırāmız! Ägār ki Türklār, bu qavmni yaḥşi qarşilāb indāmāsālār, ārқadān bizlār hām sekin-sekin bārib yerləşāmız!) degānlār. Songrä hāndānlār, Ävgān dāvlätiniñ yārdāmi bilān Kābil tegrāgidägi kāoy, qasābä ve tumānlärdän; āynıqsä, İstālif māntıқasin, Şākārdärä’dän ve Qarābāg tumānläriñiñ yāşāvçilärigä zulım ve şikāncä qılğān. ḥättä Ävgān dāvlätigä, qarşı ve muḥālıf çıққан koy ve qasābälärgä qatıl ām qilib uylāriñi yāgmālāb ve yāқıb, bärçä Türkistān sāri koçırıp қuybārgānlār. Bu beçārälār, bir ustibāş tāgidä қaçıp Türkistān’gä kelib, hār yurtgä beş ve on uylik sıғıngānlār. Ve biz türk milleti, koçıp kelgān bu İstālıf qavmlärigä igä çıқıp, uycāy muḥyā qilib iş tāpiб bergānmiz. İnāgamiz dekü ıssığgına bağrimizgä bāsgānmiz. Ävgānlärgä, uşbu qılğān emtiḥānläriñiñ nātāyici cudä yaḥşi keldi. Birāқ, hāli hām ḥāzır qilib qorқadılār. Yenä hām, bu nāticāgä kop etibār bermāgān. Tağın hār hāndān, öz qavminiñ eng faқır ve eng bād baḥt āiläläriñi zor bilān ātlärigä qabälä bolgān şehirlärgä, cunātādilār. Ḥättä dāvlāt tāmānidān bu koçābälärgä määş bālānādi. Ävgān hāndānläri, şundek tüşünär edi ki: (Tāciqlār bārib yerləşäti. Türk milleti ulārgä indāmādilār. Hār қанçä bolsä hām biz Ävgānlārni kop sevmāydilār! Yenä hām, bizniñ şu ğarib ve dābādār, kerāksiz Ävgānlārimiz hām bir bārsnlār қanı. Ägār şulārni öldirsālār hām yārārimizgä; öldirmāsālār hām yārārimizgä... ägār öldirmāsālār, bulār hām bārib bizgä vādä etilgān toprāglärgä yerləşib otirsınlār bir päytğäçä!..) deb, tüşünär edilār. Songrä, öz

həndənlərinin fəqir və biçərələrini, Qəndəhər, Hilmənd, Vərdək və Pəktiyə kəbi şəhirlərdən məcbur qılıb qoçirib qoyverədi biz təmənləyə. Kimi seni əldə bir neçitə quy və eçki berib, zor bilən həydəb qıvədilər. Bulər həm kelib şəhərinin təşqarirəglərigə gıjdi degən eçki yunıdan toqılğan qapqarə uyunlarını qurib otirədilər. Biz sədə müllet, bulər həm biçərə və əvərə dibən öz otləglərimizgə həyvənlərini, mülklərimizgə özlərinin yaşəməgigə ehtiyar berdik. Əvgən dəvlətini şum plənlərini qayerdən biləsiz-ku.” dedi İsməyil Hən.

“Vəy əttəsigə! Şəhirlərimizgə biçərə bolib kelgənləri anıq biləmiş də. Ləkin şü mərtə Sərpul keləyətgənimdə hər şəhərdən otginqə, şəhərin təşqarisidə huddi mənə şü İsməyil Hən’niñ əytib bergəni dek, qapqarə uyləri uzəqdən kərib qəldim!” dedi Qunduz Elhəni Şer Əli Bəy.

Təhər uluqləridən Qaraqul kəri: “bizniñ Təhər’də həm, huddi mənə şü siz digəndek bir mənərə bər!” dedi. “Bizniñ Əybək’də həm huddi şudek bəhudə!” dedi Əybəkərbəbi Şərəf Bək.

Bərçə, öz məntiqə və yurtlərigə həyni mənərələrgə şahid bolgənləri uçun İbrəhim Bək Laqay:

“Vəy! Biz yəşiginə tinçmiş hə? həttə ölik dek uyqədə ekəmiş də Elhənim? Dedi Elhən’gə qarəb.

Təgin Elhən çukur bir nəfəs alib: “şundəg ortəg! Şundəg!” dedi və: “Elhənlərim! Bərçəmişniñ rəhmətli ənəmdən eşitgən, əz və yə kop bigisi bərdir! Yəlgız, rəhmətli ənəminin sözlərini qədim və eskidən bolib otgən deb ülər edik! Ve yə kimi pəyt: (hey ənəm! Siz uydə otirib qayerdən biləsiz?.. diyerdim). Demək, rəhmətli ənəm bilər ekənlər. Endi isə yəşii işəndim. Rəbim, bu uyğəg yigitlərimizdən rəzi bolsin!” dedi.

Bədəhşən uluqləridən Əşur Muəhəmməd Kutək: “əndi nimə qıləmiş Elhənim? Bərib qoçirib qoybərəmiş mi? Bolməsə öldirəylik ketsin mi? Sizniñ buyuruğıniz nimə bolsə bizdən ətəat!” dedi.

“Biləmiş ki, bu kelgənlər biçərə və bədbəhtlər. Hər yubərilgənlər biz sərigə. Türk mülleti kim bolsə bolsin, qaysi mülletdən və yə qaysi dindən bolsə bolsin, hər dəyim məzlumni və biçərnə çərəsi bolgən və igə çıqğandır. Bulər həm, öz həşigə kelməgən əlbəttəi. Endi isə bizlərgə tüşgən vəzifə, həndənlərnin kəttəkənləri və yə ki bəllələrini, toprəglərimizgə iyəg bəsgəndek əyəglərini sindirışdir. Dəymə tədbirli və uyğəg bolışımız kerək!” dedi Elhən və dəvəm etti: “Kuçi bolsin və yə cugisi bosin, siz buləri yenə həm köz əstidə tutib közləb turin! Hər qançə bədbəht həm bolsələr, bəşqələrinin əməçlərigə

hızmət kılış uçun āramızda yerləşənlər. Öz başlarığa həm qoybärməyiñ ulärni! Hər daqıqə qorqıtıb turıñ ki, ārқasidān başqaları yurtimizni çirçığdek bāsməsinlər. hədlərini āşğān pəytdə, özləriñiz bilgāndek cəzā berinlər!” dedi.

Yorāklāridəgi büyük ānālāriniñ yārəsi tuzālməsdān, ustigə bundaқ bir āləmli həbār, bārçəsinin qayğusini ikkiğə qatlādi. Keçə yārimdān həm āşğān edi. Hər qançə həlātləri buzulgān bolsə həm, dāvlātiniñ şum plānlāridān vaқtrəğ həbār tāogānləri uçun sevindilər. İsmāyıl Hān, doktor Vāhid ve doktor Şəri’dān āyri-āyri minətdārçilik bildirdilər. Keçə yātib ertāng nānştəsiddān nəri, yenə bir märtə Türkistān ānəsiniñ mātəhər maқbārālāriğə bairb, fātəhə oқıb ānāniñ mubārək ruhiğə fātəhə bağşılādilər. Kiyin, Elhānlārdān bir-ikkitəsi qāldi ve başqə hər kim həyirləşib öz yurtları səri cunāb kettilər...

Sārpul’niñ kok yüzini, bāhārniñ qapқarā bulutları qamrāb ālgān edi. Bulutlar, hər bāhərdəgi kabi mästlik qılmās, bıhud bolās- qasirdāb ve qusirdāb guldirdāmās edi. Keng Türkistān yurtiniñ fəzāsini bir cımlık ve em simlik təşhür qılğān edi. Goyā, bu şehirdə hiçbir tirik cānli qālmāğāngə oқşār edi. Bolmāsə, ārālāridān yālgız Ānə Hātun ekselgān edi. Başqə bārçə nersə öz yeridə ve cāyidə turgān sāğ ve sālāmātginə edi. Demāk kimi pəytlārdə, bir kişinin yoқligi bir toplāmniñ yoқligigə sābāb bolādi.

Sārpul’niñ eng mehrābān ānəsi, ārtıq Sārpul həlқiniñ ārəsdə yoқ edi. Goyā, bār yoқ həyir ve bārəkāt, sevinç, turə ve başqə nimə bār isə? Özi bilān ālib ketgān edi. Yurtni qapқarā bir mātəm bāşğān edi. İçmāğ, yemāğ, gezmāğ ve başqə hiç bie nersəgə tād ve mēzə qālgān yoқ edi. Şāhpisānd, başqə qoşıq oқımās ve āsyābādlik sāhib Hān dāmburāsini çirtmās edi. Mirzə Nēmātullā gızjāgini: “başqə çālmāsmān!” deb, sāz ve surinlərini həltəsigə təşləb tāmniñ çetigə āsib qoydi. Cāmil Bāhşi ve Sālim dāfçei, ulār həm dāflərini: “başqə qolimgə ālmāsmān!” deb, divārdəgi mıhğə tāқıb qoydi. Kārim Bāy ve Ābdullrāhim Mäst: “başqə bir toy ve tāmāşāgə, qızıqçilik qılmāsmız!” deb, ānd içtilər...

Ānə Hātun’niñ ölimi, Sārpul uçun kättə bir fācə sənālār edi. Rāhmātliniñ ölimidān bir āy otgān bolsə həm, həzırgāçə həlқ özigə kelgān yoқ edi. Yenə həm, Ārāy Hātun ve Mästkelin Hātun’niñ bārliğı, Sārpul həlқı uçun ve āynıqsə Sārpul āyālləri uçun kättə bir nēmāt edi. Ārtıq, yurtniñ bārçə həyir ve torə işləri, uşbu ikkālā ānə Hātunlārgə āmānāt təpşirilgān edi. Uşbu ikkālā yāş ānə Hātunlar sāyāsiddə, həlқ özini yāngıdān tupārlāb iş ve küçlāriğə bāşlādilər.

Elh n,  n sid n  yrili  bil n  ol- an ti sinib  aldi.  n  dek nem tni n  an a  im tli ve b h li bir g vh r ek nligini,   h ve g d  h m birdek boli ini m n  u ebr td n bilib  l   l miz.

Elh n  gr ki eskil rd n bir yerg  ketm   i bols ,  n sig  i  nib kunl r  , h ft l r   ve kimi p yt h m  yl r   ket r edi. Yurt ve h lk ni n tin ligid n,  n sini n s  ligi ve b rligi s y sid  hi   ay urm s edi. Endi is ,  nsini n bi b h   adır ve  im tini belli bolib  aldi. Yen  h m   k r  il r edi.  unke, b l lrid n  t  bub sini n ezini d v m ettir bil dik n Ya ub dek o li b r edi. G rc , b l l rini n eng k tt si  adır B y edi. Bir  ,   dır B y el ve yurt i l rig  ki ikligid n beri b  i   ilm s edi.  t si ve r  m tli m m si  n  H tun, h r  an a ki   dır B y’ni el ve yurt to risid ,  t  bub sig  o   r h d m boli ini ist   n bols l r h m,   dır B y bu i    b    o m   n, m l ve h l, deh  n ve  up n, d  t ve  ol bil n i -i d  bolm  ni  zig  t n   n edi.  und yin, ki ik s d   b l ,  t sinin t  v    b is, b   a  r kad  l ri bil n m kt b b rib kel r edi. M kt bni tug tib  al m tebr t dik n    siy tl rd n bol m  ni ist r edi. O lil rini n  r sid  bu ikki f r ndi Ya ub B y ve S d   B y, el ve yurtni n i l ri to risid  t sig  ikki  an t k bi edi. Elh n,  rt   yurt ve elni mund    h s s p ytl rd  y l  z  oyib h r t m     ket   l m s edi.  z yerid  vek l t n o li Ya ub B yni yub r r edi.  unke Elh n  uni bil r edi. Ert kun S rpul eli ve yurtini n b y k i l ri    r ki Elh nlik ve  rb blik bil n yurutils ,  u s f tg  bir c vh r, o li Ya ub B y’ni n   nid   z-kop b r edi.  u s b bd n, o li Ya ub B y’ni yurtni n kel si kunl ri u un t y rl   i ker k edi.

 n  H tun’ni n  limid n song, S rpul yurtig  ve b r   T rkist n yurtl rig  bir ba tsizlik   m li isib turdi. Kop p yt otm y turib S rpul h l   bir ust sini, ve Elh n is ,  t sid n y dg r   lg n ulu  dosti Ust  H nkeldi B y’ni  old n berdi. Ne   kund n somg, b y k    siy t ve  al m  rb bi,   ri  bdullv hid H n’ni  old n berdi. U bu    siy tl rni n  ab rl rini n hol topr   i  urum sd n, kim n nk rl r t m nid n S rpul’ni n eng k tt  din  l mi d mull   bdullh kim H n   hid boldi. R  m tli d mull    hidni n   t li t pilm sd n, S rpul sufil rini n b  i H lif   bdullm cid Ma dum d ny d n otib  aldi. S rpul’ni n eng tin  p y l ri, birt -birt  y  ilm     b  l di.

T rkist n yurti boyi  , h rkun  r  a- r kad  h r   hird n kim b y k    siy tl rni n n  o  h b rl ri e itilm     b  l di. Kimisinin  z  c li bil n, kimisinin is    h d t s b bi  lim h b rl ri Elh n’ni n  ul       kel r edi.

F ry b h l   h m, ulu l rid n ve na   lik ust dl rid n M ym n lik  ul m Mu amm d H n’ni  d biy t ve   riy t  rb bl rid n is   bul ayri H n’ni ve  und yin

hākımläridän k̄āzi Qurbān Niyā Bāy’ni qoldān berdi neçä kun otgān yoç edi ki Fāryāb h̄alqı uenā uluğ din ālımläri Mävlānā Ābdulğani “Elmi” cenābläriniñ, dini suh̄bätläriñiñ fäyzidän hām mäh̄rum q̄aldı. Q̄unduz şehriniñ pählāvāni ve çäpändäzläridän Gärāng pählāvān, Taḥār’niñ çibār pählāvānläridän Dävlät Bāy pählāvān bilän Hızır pählāvān ve Bağlān şehridän isä Q̄adırqul ḥāci ve Āmān pählāvān hām dūnyāgā köz yūmdılār. Āynıqsā, eng açınārli ve yorāk dāğlāgān ölüm isä, Bādaḥşān Elḥāni Āşur Muḥāmmād Bāy Kutāk ve Taḥār’niñ Elḥān ve ārbābi İbrāhim Bek Laqay’niñ, eli ve h̄alqınıñ ārāsıdän ayrılib ḥaḥ Tāālā’gā q̄avuşğānläri edi.

Türkistān yurtı ve Türk eli, eng baḥtsiz çāğlärini yāşār edi kun otmāy turib. Türkistān mādāniyätiniñ kokidän, elim, bilim, sänāt ve torā yulduzläri birtä-birtä silcib äbādiyätgä uçıb ketār edi. Keng ve guzāl Türkistān’ni, ketä-ket başdän äyāğığaçā bir q̄arāngulik bāsāverdi...

İsmāyıl Ḥān Ğundmişir ve ikkitä doktor ortağı Vāḥidi ve Şārī cenābläri, yorākläri pārām, pārçā qayğu ve ālām icrā nāçār Kābil’dägi vāzifäläriniñ başıgā qayttılār.

Kābil dāvlāti, Türkistān’dägi baḥtsizlikläri eşitgān bolsä keräk ki hār vezārät dā ve āyrim riyāsätläridä, Türkistān fātḥi ve zāfäriniñ ḥıyāl pälāvini yeyib, āynıqsā cāşınlār bärpā qılāyātğān edilār. Dävlät ādāmläri ve qabälälik ḥāndān mānsubläri, ḥoşlıkdän küyläğigä sıgmās ve sevinçdän keçä-kunduz, māy ve şārāb bilän otkāzār edilār.

İsmāyıl Ḥān ve ārkadāşlāri çärçäb ve zillā bolib, keçäläb Kābil’gā yetişib bārgān bolsä hām, u keçä közlärigä uyqu kirmädi. Ertāng vaqtdän turib räsmi kiyimläriñi kiyib hār qaysı öz işläriniñ başıgā bārdı. Riyāsätläridägi başqa iş ortaqläriniñ Türkistān’dä ust-ustgā yüz berib turgān mātām ve qayğulardän c-ḥabärläri bār edi. Āynıqsā, İsmāyıl Ḥān’niñ iş ortaqläri hār nersāni bilib, bir märtä hām bolsä İsmāyıl Ḥān’gā baş sāğlıgı tilāmädilār. Ustıgā hāzıllāşib:

“yaḥın dā biz hām Türkistān yurtläriniñ āb ve ḥāvāsini tānāfus qılış uçun, bir çākār bārmāğni plān qıldık İsmāyıl Ḥān!..” dedilār. Bu keräktärsiz ve nāmārdçā ḥāsiyätläri bilän İsmāyıl Ḥān’niñ tāp tāzä yārāsıgā tuz septilār. İsmāyıl Ḥān hiç cāvāb qaytārmädi. Neçä kundän beri mizniñ ustıgā yığılgān dosiyā ve qāğāzlärni bir bir oqıb imzālāb turdı.

Ävğānistān dāvlāti, birinçidän Türkistān ānāsiniñ ve ārkāsıdän isä, Türkistān uluğläriniñ ölimini, şum plānläri ve ḥädäflärigä erişiş büyük bir zāfār bilār edi. Ārtıq, ongläridä toşıq bolādikān ḥiçbir bāḥānā bolmāğānini tüşünār edilār. Kim ḡadār, cällād, zālüm ve nuḥfäsiz ādāmlärini, Türkistān h̄alqınıñ közini qorqıtış uçun Türkistān yurtlärigä cunātışını plān qıldılār. Ävğān dāvlāti, Muḥmānd atıgā bir qānsız ve nuḥfäsiz vāḥşı

cānvärni; toğrisi, k̄ān bilān beslānā(tağziyā)bolādikān bir kāfirni, şum plānlärini āmālgā āşiriş uçun cānvärlärniñ başlşğı tānlāb qoydi. Bir-birāvidān vāhşirāğ hāyvānlār, şum plānlärini āmālgā āşiriş uçun, tārīḥ boyıçā y1-orākläridä tutgān kine, nifrāt ve buğzlärini, udtlānib minmäsgān purujäläriniñ ustigā qoşib, yorākläri yāngān Türkistān ḥalḳınıñ bār ve yoqını, ḥättā kättā-kiçik, erkāk-āyāl dimäsdän öldiriş, şıkāncā qılış, yıqış ve yāqış plānläri bilān yolğā çıqtilār...

Uşbu Muhmänd degān vāhşi cānvār cällād kāfirniñ gulāmیلäri ve özigā oḥşār kāfir ortāqläri, Türkistān tağläridän āşār āşmās Bağlān yurtidä, māsüm ḥalḳniñ beşigidägi çaḳalāğığāçā qatl ām qilib, uylärini yāqıb, āqçā ve āltın kābi bārliklärini yāgmälädilär. ḥättā kimi Türk āyälläriniñ qulāğidägi sırgani tārṭib, qulāğlärini yirtib äldilär. Bärmāğläridägi yüzüklärini ālmāğ uçun, tāzā kelin āyällärniñ bärmāğlärini kestilär. Bağlān yurtini qışlāq-qışlāq yāqıb, Qunduz ve Taḥār'gā bārib yenā kāfirlik qilib, kättā-kiçikdimäsdän qılıçdān utkāzdilär ve k̄ān içtilär. Yāgmälädilär ve yāqıb yıqıttılär. Tağın, Bādaḥşān'gā bārib şıkāncā ve zulumniñ eng qattıg ḥālini yenā māzlum ve māsüm elgā uygu(āmāl)lädilär. Yüzlärçā kişinin qollärini zāncirlāb tirik-tirik kättā çuqurlārgā komdilär. Kiyin, şärāfsizlik mıdāli ve ēnvāni āliş uçun Kābil'gā qaytilär.

Ävgānistān dāvlāti, kāfir Muhmänd'niñ koksäyigā mıdāl tāqıb, qālgān şum plānlärini hām āmālgā āşiriş uçun ikkinç märtä Türkistān şehirlärigā vāzifäländirdi. Māzār sāmtidägi Türkistān yurtläriniñ uyğāğ ḥalḳı, uşbu Ävgānlärniñ şum plānlärigā qarşı tādḥir ālgān edilär. Särpul Elḥāni Yüsuf Bāy, Māymānā Elḥāni Äkbār Bāy ḥāci, Māzār Elḥāni Ruzıqul Bāy Kārvānbāşi, Äybek Elḥāni ŞÄräf Bek Bāy, hāli hām tirik edilär. Äzginā hām bolsä Ävgān dāvlāti qorqar edi. Kāfir Muhmänd, Türkistān'niñ kunçiqār yurtläriniñ Elḥānläri ve başlärini ölimini fursāt bilib, şum plānlärini āmālgā āşirdi.

Ävgānistān dāvlāti, bārçā sālāḥ ve imkānlärni kāfir Muhmänd'niñ ḥızmatigā qoygān bolsä hām, qorqāğ ve nuḥfäsiz Muhämänd qorqışidān bu sāmtlārgā kelä ālmādi. Yenā hām kimi cāsusläriniñ nānkör ve ḥāyinligi sāyäsidadä, şum plānlärini qāçıb-qurāb āmālgā āşirişdān uzāq turmās edi.

Yāz āyläri ekān, Särpul yurtiniñ Qāşğar qışlāğidä, ekim ve zırāatniñ ḥāilini yıgıb ve buğdāylärini orib ḥırmān qılış bilān kurāşib turgān necātā dehḳān āiläsi, ekm ve zırāatniñ ustigā koçib bārgān edi. Yerläriniñ bir bolāgini pāliz ekib, başqa bir bolāgini ārpā buğdāy ekār edilär, hār yıl. Bir kun kāfir Muhmänd'niñ ortāqläri, kim ḥāyet ātıgā yaḥşi vaqt otkāzmāğ uçun, Särpul dāryāsiniñ qırğāqläridä milä qilib turgān edi. Māy ve

şäräblärini içib özläridän keçib mäst boldilər. Kiyin, hırmän ve ekimläрниñ ustidä uy tikib otirgän äilälärniñ yänigä kelib, yahşi päyt otkazmäg uçun, qarri ve yaş demäsdän dehqanläрни, bälälärni ve ayällärni yığılgän hırmänniñ içigä ve ortäsigä taşläb tirik-tirik yaqtilär. Uşbu vähşi işläridän kiyin Särpul halqı, lanäti kafırlärniñ kimilərini urib öldirgän bolsä häm, kättäkänläri qaçıb qurtılğan. Şundäyin, Färyäb, Mäzär, Şebirgän ve Äybek şehirläridä häm, bi vaqt päytlärgä şundäg zulımlär bolib turär edi...

Ätälärimizniñ: “insän yoräkdän qarridi oğlim!” degän ältın sözläri toğri ekän. İnsän umrırdän ve yaşdän keksär, yoräkdän isä qarrib qälär ekän toğridän häm.

Elhän, bir tāmāndān ānäsini qolidān birışı, başqa tāmāndān yaqın dostlar ve ortaklarınıñ häm ārqa-ārqdägi qaygulik habärläri bilän, bir türlü rāhāt nāfäs ālä ālmädi. Artıq, külmäs ve gapurmäs edi. Här qaça bolsä häm qarrigän ānäsiniñ ölimini, Älläh’niñ taqdiri deb bilär edi. Biräq, fıkırdäş ve sırdäş ortak dostlarınıñ, äyniksä Särpul’niñ ulugvārläri, bilim ādāmläri ve ālımläriniñ qoldān berışı Elhän’niñ yorägiğä kārlägän edi. Artıq, eng yaqın dostläri İbrāhim Bek Lāy ve Āşur Muḥāmmād Bek Kutāk häm dünyädän köz yümgän edi. Bärçäsi bir tāmāndä edi; biräq, büyük ālım dāmullā Äbdułḥākim Ḥān’niñ mächul bir şekildä şahid etilişi ve Särpul’niñ Qāşğari qışlağıdägi qān yığılttırädikān necātä māsım āiläniñ zālım ve vähşiçä tirik-tirik ālävgä ātilib yaqılışiniñ qaygu ve eztrābi, bir mäsul kişi sıfätidä Elhän’ni qattıg yärälängän edi. Uşbu üylävlär bāiş, keçä-kunduz közidän uyqu qaçıb uhlā ālmäs edi. El ve yurtniñ qurtılışı uçun bir yol āhtārib turär edi...

Här kun ve här sāt, el ve yurtniñ bu präyşānligi, Elhän’ni yoräkdän yärälär edi. Ävgānistān dāvlätiniñ uşbu āp-āçıg düşmān ve yāvuuzligigä bir türlü işānmäs edi. Tāsuf bilän ki, yāvuudān dost bolmāsligini yenä bir märtä kördi.

Keçä kunduz uyqusizlik, üylāv ve taşviş istār istāmäs sāğligigä zārär berädi. Mānā şu eztrāblär, çurt ve taşvişlär Elhän’niñ miyäsigä kārleb, birdän fālāc bolib qāldi. Elhän qol āyāğini qımildätib ālmäs ḥālātğä tüşti. Här qaça yātāggä tüşib qol āyāgdän qalgän bolsä häm öz dārdidän korä koprag, elinin ve yurtiniñ ḥālini üylär, tüşünär ve yänär edi. Kundān-kungä, Elhän’niñ sāğligi yāmānlāşib ketär edi. Elhän, artıq yolniñ songidä kelişini ve şahsi tiriklik mācrāsini ādāğıgä erişini özi häm bilib ve sezib ālbedi. Bu kun ve yā ertä ānäsiniñ, dost ve ortaklarınıñ, ḥurtmātli ve rāḥmātli ulugvārläriniñ yänigä ketär

edi. Bir kun, Mullā Hādım ve Q̄ari Äzimi'ni öz yānigä çağırđı. Bälkim, eng songi sözlärini äytär ve väsiyätlärini qılär edi.

Mullā Hādım ve Q̄ari Äzimi ikkäşäsi, Elhānläriniñ uyigä kelib, Elhān'niñ yātğan tāmigä bārdilär ve sālām berib içkärigä kirdilär.

“Äsälām äliküm Elhānim!.. Bu kun yaḥşiräg siz mi inşälläh?” deb soräb, bārib yātāginiñ qaptälidä tizä çokib otirdilär. Q̄ari Äzimi:

“Täşviş qılmäyiñ elhānim!.. İnşälläh tezlikdä äyāggä turäsiz! Hälı yāşsiz mäsälläh!” deb, Elhān'niñ hārākätsiz qolläridän tutib turdı.

“Ḥoş keldiz ustādlārim! Sizlär hām yaḥşi biläsiz ki, bu ḥälätgä tüşgän kāsäl, başqa tuzälmäydi!” dedi ve dāvām etti Elhān:

“Ustālārim! Sizlārdän ikki dūnyä dā hām rāzi ve menätdārmän! İssıg sāvug dimäsdän, el ve yurtimizniñ hār türlü yaḥşi yāmān kunlāridä çärçämäsdän, erinmäsdän ve hārimäsdän hār ddāyim yānimdä turdiñizlär! Özimni bilgānimdän beri. Bir yolniñ toğri ve eğri bolışini mengä körsätib turdiñiz. Tā küç ve tävānim bāriçä, sizlärniñ bergän mäfkurä ve mäşvāräläriñiz toğrisidä hārākät qıldım. Bu kungäçä, hār bir körsätgän yoliñiz, elimiz ve yurtimizniñ ḥayrigä tāmām bolgän.

1.3. Türkistân Beyremi – Ergene Kün Adlı Eserin Türkiye Türkçesine Aktarması

Bismillahirrahmanirrahim...

Esirgeyen ve bağışlayan Tanrı'nın adıyla...

Sevgili okuyucularım!

Gerçi romanlar ön söz ile başlamaz. Yine de ben ilk eserim olan elinizdeki Türkistan Bayramı Ergenekon adlı romanıma ön sözle başlamak istedim. Elbette bu kitapta okuyacağınız çoğu şey halk ağzından duyduklarımın yanı sıra kendi fikir ve hayal gücüme de dayanıyor. İnşallah hoşunuza gider!

Mecazen değil, gerçekten sizlerle olmak, bildiğimizi paylaşarak birbirimize yarar sağlamak, bu heyecan ve sevinci birlikte yaşamak, inanın ki beni çok mutlu ediyor. Bugüne kadar yazdığım birçok şiir, kısa makale ve denemelerimi bir araya getirip, siz sevgili okuyucularımın beğenisine sunamasam da bunlardan ufak kesitleri törenlerde, sosyal medyada okumuşsunuzdur. Özellikle son zamanlarda yaşanan önemli gelişmeler neticesinde, bazı gerçekleri, yolunu şaşırmış insanlarımıza anlatmak ve onları gittikleri bu yanlış yoldan döndürebilmek arzusuyla bu eseri kaleme alma ihtiyacı hissettim.

Öncelikle, yüz beş yaşındaki dedem Hacı Sadık Bay Hangeldi'nin işittikleri, gördüklerinden, yaşadıklarından ve özellikle ömrümün dedemle köyde geçirdiğim yirmi yedi yılından hareketle üç yıldır üzerinde düşündüğüm araştırma yaptığım her şeyi not alarak ve işittiğim hakikatleri tarihi bir belge niteliğinde değil de roman tarzında yazıya geçirerek işte bu kitabı vücuda getirdim.

Elbette ki her tarihi olay, gün, ay ve yıl olarak tam rakamlarıyla kaydedildiği zaman ve mekâna itibar edilerek yazılsa da bazı tarihler vardır ki, mekân da akıp giden zaman da biliniyorsa, olayın üzerinden binlerce yıl geçse de yüzlerce nesil ömür sürmüşse de kanlı ve vahşi olaylar, insanın DNA'sına yazılır. İster istemez, genetik olarak nesilden nesle geçer, damarlarındaki kanın her damlasına, aldığı son nefesine kadar akar ve o dehşeti bilincinde doğumundan ölümüne kadar taşır. Bu nedenle zihninde ve ruhunda o olaylar her daim taze durur.

Biz, Türk milletinin özellikle Özbek ve Türkmen boyları; Atamızın nalı yolda kalsa da çarığımız yırtılsa da yolumuzdan dönmeksizin yürüyoruz. Çünkü, biz Türkoğlu Özbek ve Türk balası Türkmen'iz. Çok çarık yırtım bu dağ ve taşlarda gençliğim bu tepeleri boylamakla geçti, oğlum! diyen ecdadımın tırmandığı dağlara çıktım. Taşlarla güreştim. Köy ve kasaba demeden adım adım gezdim. Atalarımız ne yiyip ne içtiyse ne giyip ne konuştuysa gördüm ve işitdim. Her bir Türk'ün sevdiği ayanından kımızına

kadar, Türkmen eşlikisinden Özbek pilavına kadar, kumaşından şalina kadar, kiliminden, halısından, keçesinden, hasırına kadar, yaylasından kışlağına kadar, atından, devesinden, koyunundan, öküzünden, inek, keçi, kuzu ve koçuna kadar, ırmağından, pınarından, nehrinden, havuzundan koyusuna kadar, orağından, kayrağından, çarığından, paytava¹sına kadar, eyerinden, üzengisinden, hurucundan, torba ve çuvalına kadar, ipinden, dokumasına kadar, kavdasından, harmanından, çaparına kadar, baharından, yazından, güzünden kışına kadar, bayramından, düğününden, kutlamasından, oğlağından, güreşinden, top ve çelik çomağına kadar, koşuğundan, kavalından, tamburasından, definden, sazına kadar ne varsa hepsi bu kitapta karşınıza çıkacak.

Babalarımızdan, bize ne miras kaldıysa, aksakallı ve ak sarıklı², alaça³ giymiş dedelerimize, çapa⁴ yakalı mallagupıçe⁵ giyen kadife şalvarlı, beline kuşak bağlamış amcalarımız ve büyük abilerimize, eline elek alıp çuval çuval unu eleyip, leğen leğen hamur yoğuran, bir hamurdan kırk türlü yemek hazırlayan, şaftaligül⁶ eşarbi ile başını sıkı sıkı bağlayan nenelerimize sordum ve öyle yazdım bu kitabı. Katlama⁷, çiğiltey⁸, katmer, yufka ve petir⁹ pişirmekte olan ablalarımızdan, sağdığı ineğin sütünden kaymak, peynir ve yoğurt hazırlayan bahtlı gelinlerimize sordum, öyle yazdım her bir satırını. Culki¹⁰lerde suya giren, nehrin kenarında kumdan kaleler¹¹ yapan, dar sokaklarda aşık¹² oynayan erkek çocuklarına, ağaç diplerinde oyuncak bebek oynayan kız çocuklarına, toplanmış sessiz sessiz birbiriyle konuşup gülüşen, eşarp, mendil süsleyen, iştanbağ¹³ dokuyan, şapka diken genç kızlarımızın dilinden yazdım, kelimesi kelimesine.

Televizyon, telefon ve internet gibi teknolojinin geniş bir kullanım alanının olduğu, hatta bu cihazların dört yaşındaki çocukların bile kullanımına sunulduğu bir zamandayız. Elbette ki, bu cihazların yararları olduğu kadar zararları da var. Teknolojinin yaygınlaşması kültürümüze karşı büyük bir saldırıyı da beraberinde getiriyor. Her ülke kendi kültürünü diğer ülke insanlarına öğretmek istiyor. Dünyanın yeni politikası, sadece

¹ **paytava**: Çiftçilerin ayak bileklerinde sardığı kumaş.

² salla (sällä): Özel elle dokunmuş uzun kumaştan yapılan baş giyimi.

³ Alaca don (äläçä ton): Elle yapılan erkek kıyafeti

⁴ Çapa yakan ():

⁵ Kahveyi renkli ve özel kumaşlı erkek kıyafetin türlerinden biri

⁶ Yöresel eşarp

⁷ Hamurlu yemek

⁸ Çiğiltey:

⁹ Ekmek türü

¹⁰ Culki: Irmaktan büyük, nehirde küçük akarsu.

¹¹ kumdağa: kumdan kale

¹² Kemik oyunu

¹³ Şalvar ipi

silah ile başka bir ülkeyi elde etmek değil, aynı zamanda ekonomik ve kültürel bakımdan da o ülkeyi elde etmek ve sömürge hâline getirmek için gece-gündüz planlar yapılması üzerine kurulmuş durumda. Böyle kritik bir durumda ise bize düşen iş, kültürümüzü ve töremizi korumaktır. Bunu yapmanın da tek yolu vardır: Atalarımızdan bize kalanları, babalarımız, annelerimiz, dede ve nenelerimizden öğrendiklerimizi ve duyduklarımızı, gelecek nesillere aktarmak, öğretmek için bir yere not almalıyız! Aldığımız notları, yerel gazetelerde yayımlamalı, günlüklerimize yazmalı, mümkünse kitap olarak yayımlamalıyız, diye düşünüyorum. Hiç olmazsa, aldığımız notları kendi çocuğumuza miras bırakmalı ve böylece unutmamamız gereken ecdadımızın başından geçen olayları gelecek nesillere aktarmış oluruz. Böylelikle millete büyük bir hizmet bulunmuş oluruz.

Çocukluğumdan beri, ulu aksakallılarımızdan duyduklarımı not ederdim. Bu bilgelerin sayesinde, çokça kısa makale de yazdım. Bu kitabı yazarken düşündüklerimi ve aradıklarımı akıl erdiğince, gözümün gördüğünce, dilimin döndüğünce elime kalemimi alıp kâğıda dökmeye gayret ettim. İnşallah onlar, töremiz, dilimiz, yurdumuz ve ilimiz için az da olsa yararlı olacak diye düşünüyorum. Yüce Allah, güç ve kuvvet verdiğince, sağlığım yettiğince bilim için, dilim ve yurdum için son nefesime kadar hizmet etmeye devam edeceğim inşallah.

Ey Türk Evladı!

Ey Türk Milletim!

Ey Bahadır Özbek ve Türkmen Yiğitlerim!

Öyle bir zaman gelecek ki, geçmişiniz ve tarihiniz ile kâh gururlanacaksınız kâh da kaygı duyacaksınız!..

Tarih sayfalarına baktığınızda çevirdiğiniz her sayfada kâh sevineceksiniz kâh da boğazınız düğüm düğüm olacak. Elbette, tarih boyunca kazanılan çoğu şeyi tekrar kaybedebiliriz. Ve her şeyi, hatta düşmanların ihanetini bile unutabiliriz. Ancak asla kaybetmememiz gereken şey kimliğimiz, benliğimiz, geleneğimiz, yurdumuz, töremiz ve kültürümüzdür!.. Şu kesin ki, Türk milletinin hiçbir boyu, hiçbir zaman töresiz ve yurtsuz yaşayamamıştır ve yaşayamayacaktır!..

Bin yıl belki bin yıldan da fazla, dünyanın üç kıtası bu topraklardan yönetilmiş. En büyük sultanlar ve emirler bu topraklarda yetişmiş. Gelmiş geçmiş tüm tarihçiler yazdığı eserlerde ve tüm şairler yazdığı şiirlerde, bu coğrafyayı Türkistan olarak adlandırmıştır. Tarih araştırmacıları eserlerine ve şairler divanlarına Türkistan adını altın harflerle yazmışlardır.

Güzel yurdumuzun dört yanı aşılmaz dağlar, geçilmez nehirlerle çevrilmiştir. Bir yanı Türkistan dağları, diğer yanıysa Pamir dağları; bir yanı Elbruz dağları ve diğer yanıysa Amuderya... Bu yurt ve bu toprakların insanları, atalarından öğrendikleri töre ve kültür ile yaşamaktadır. Törelerinden başka kanun, hanlarından başka han tanımamışlardır. Gök Tanrı'dan başkasına boyun eğmemişlerdir. Kendi milletinden başka millete inanmamış büyük ve bahadır bir millettir Türk milleti...

Güzel yurdumuzun erkeği de kadını da dağ gibi heybetli, lakin sakindir. Oğlu kızı, gelecek için binlerce umut ve istekle kaynayıp coşarak kendinden geçercesine akan berrak bir nehir gibidir. Büyük küçük, genç yaşlı birbirine karşı saygılıdırlar. Bu yurdun halkı, tarih boyunca misafirperverlik töresini korumuştur. Tokgözlü, yüce gönüllü Türkler, kalbindeki özle dilindeki sözü bir olan bir millettir. Özü sözü bir olan bu millet, hiçbir zaman asaletinden ödün vermemiş, Allah'ın çalışkan ve dürüst kullarıdır.

Türkistan'ın her bir yurdu ve her bir köyü, kışlağı ayrı güzelliklere sahiptir. Birbirinden farklı tabiat ve eşsiz manzaralara sahip olan bu memleket adeta cennetten bir köşedir. Baş göğere eren, dört mevsimin üçünde yurdun en saygın aksakalı misali bembeyaz kardan bir elbise giyen mağrur dağlar ve bu dağların eteklerinden akıp giden zülal misali berrak sular şehre varmadan ırmaklar oluşturup güle oynaya şehre giriyor. Her tarafı meyveli ve meyvesiz ağaçlarla donanmış yemyeşil bir yurttur Türkistan. Caddeleri ve dar sokakları boyunca dikilmiş ağaçların altından geçen arıklar, her sokak başına kurulmuş birer ikişer camiler, dört tarafı çınar ağaçlarıyla şadırvanlar, şadırvanların etrafındaki çınarların gölgesine borya¹⁴ döşeli suppa¹⁵lar ve üzerine yanlamasına oturmuş sohbet eden insanlar... Bu yemyeşil ve göz kamaştırıcı manzara, elbette ki büyük Türkistan'ın tüm yurtlarında birbirine çok benzer, hatta aynıdır...

Türkistan'ın güzel yurtlarından biri de benim doğduğum yer olan güzel Serpul'dur. Serpul da diğer şehirler gibi güzel bir manzara ve tabiata sahiptir. Doğusu ve batısında yer alan tepeleri, üstündeki gururlu dağları, aşağısındaki yemyeşil vadileri, bağları, havası ve insana can bahşeden tabiatı ile göz kamaştırıcı bir güzelliكتedir. Bu yurt, var olduğundan beri türlü isimlerle anılmıştır. Bugünkü adını Sultan Hüseyin Baykara zamanında aldığı bilinmektedir. Serpul'un dört bir yanını irili ufaklı ırmaklar suladığı Serpul'un en önemli ırmağı heybetli ve bir o kadar da merhametli dağların göğsünden akan Ak Nehir ve Kara Nehir'dir.

¹⁴ **borya:** Yapraklardan yapılan yazlık kilim

¹⁵ **suppa:** Yaz aylarında kullanılan yerden yaklaşık bir metre yükseklikte yapılan düz oturma alanı

Ak Nehir ve Kara Nehir sanki iki sevgili gibi önce şehir dışında buluşur, el ele tutuşup güle oynaya şehre girerler.

Farklı boylardaki uzunlu kısalı ağaçlar sanki gelinle damadın gelişini temaşa edercesine iki tarafında saf tutmuşlar. Ağaçların dalları, budaklarındaki yeşil yaprakları tıpkı çocuklar gibi dağlardan esen rüzgârla mutlu mesut oynar, hoş geldiniz şarkısını söylerler. Sonra Ak Nehir ve Kara Nehir bir olur, Serpul Nehri ismini alır ve şehri ikiye bölüp ortasından geçer gider.

Nehrin doğu tarafı Küçük İmam (Kiçik İmām), batı tarafı ise Büyük İmam (Kättä İmām) bölgesidir. Yukarısında bağrından akan nehrin anası dağlar, dağların eteğiye bu nehir feyiz ve bereketiyle yemyeşil bir manzara ve alabildiğine düz bir cennet mekânıdır...

Büyük İmam (Kättä İmām) etrafındaki büyük bir bağda, eşarbını arakçinin¹⁶ çengelli iğneyle tutturmuş, iki belik ördüğü beline gelen saçının ucu görünüyor. Geniş alınlı, kapkara kalın kaşları, şiş ve düşük göz kapakları, yüzüne, alına hayat mühendisinin çizdiği yaşam haritasının çizgileri ile çok güçlü bir kadın...

Ellerini dizine koyup: Ya Allah diyerek oturduğu yerden kalktı. Ayağa kalkınca göründü çınar misali boyu. Yetmiş yaşını aşmış fakat beli bükülmemiş, dimdik bir kadın...

Bahar havasıydı. Sabah yeli yavaş yavaş ısınıyor. Güneş ise, Küçük İmam tepelerinin arkasından uykulu gözlerini ovalayarak Serpul halkını ve tabiatını selamlıyor. Yeniden yeşeren dalların arasından güneş ışınları her tarafa inci gibi saçılıyor ve bu dallarda ötüyor kuşlar...

Sabah namazı için abdest almaya çıktığında abdest suyu için tandıra gecedan doldurulan semaverin içinde sıcak su aradı. Ne yazık ki, semaverlerde sıcak su yoktu. Namazı kazaya bırakmamak için soğuk suyla abdest alıp namaz odasına kılmaya gitti. Tabii olarak çok sinirlenmişti. Herkesin tandırından dumanlar halka halka göğe yükselip bulutlara karışmaktaydı. Yavaşça odasından çıkıp yine tandırın yanına geldi. Eline karağayı alıp ocağı kurcaladı. Küllerin arasında sönmemiş bir köz parçası aradı. Aradı, taradı ancak ufacık bir köz kırıntısı dahi bulamadı. Kızarak elindeki karağı ile mutfağın damına çıktı. Akşamdan sağılmış sütlerin kaymaklarını ayıran gelinine bağırdı:

Baybeçe Hatun!.. Türk töresinde, hele İlhanlı töresinde, tandırın ateşini söndürmek var mıdır, ha? Söylesene Baybeçe Hatun!.. dedi.

¹⁶ **arakçin**: Eşarbın üzerine takılan takke.

Baybeçe Hatun elindeki kaymak kevgirini bırakıp da tandırın üstünden nasıl indiğini kendi de bilemedi. Elleri titreyerek, ayakları birbirine dolana dolana tandırın başına varıp nefes aldı. Tabi ki Ana Hatun'un karşısına durmak büyük bir cesaret isterdi.

Ana Hatun, bir kişiye baktığı zaman kaşları çatılır göz kapakları yerinden oynardı. Sanki gözlerinden ateş çıkardı. İşte öyle bakardı, Ana Hatun. Sadece Baybeçe Hatun'a değil, herkese bakışı böyleydi. Özellikle Serpul kadınlarına öyle bakardı. Bakışları, sesi, tavırları bir başkaydı Ana Hatun'un. Hele sinirlendiği zamanlardaki saldıgı korkuyu sormayın!... Korku saldıgı zamanlarda kora benzeyen bakışları karşısındakileri yakar kavurur ve akıllarını başlarından alırdı...

Baybeçe Hatun, sesi titreyerek kendini kurtarmaya çalışıyordu:

Akşam küllemiştim tandırı anam! Nereden bilirdim söneceğini?.. dedi.

Ana Hatun, hâlâ tandırın üstündeydi. O kadar sinirlenmişti ki elindeki karağı ile kâh süt sepetine kâh ise yakınındaki dut ağacına vuruyordu.

Küllemek ne işe yarar gelin! Küllerin altında köz ateş koymuş muydun ki?

Koymaz mıyım, tabii ki koymuştum anam.

Madem koydun, niye sönmüş peki? İlhan ve muhtarın tandırındaki ateş söndüyse, sen büyük Serpul halkının hâlini düşün bakıyım! Tüm halkın ocağı sönecek o zaman!.. dedi Ana Hatun.

Baybeçe Hatun, tandırın dibine çömelmiş, odunları ocağa yerleştiriyor, küllerin altında kalan ateşi üfleyerek alev kıvılcımlarıyla odunları tutuşturmaya uğraşıyordu. Ana Hatun, damın üstünden inip yanına vardı. Bir eli belinde diğer elinde karağı ile gelinine:

- Ateş ocağın ve ocak ise bir milletin şan ve şerefidir gelin kızım! Şan ve şerefi yok olan bir milletin içine hırsızlar ve müflisler girer. Bu ocak, Elhan'ın ocağıdır! Sakın el âlem iştirlesin! Eğer iştirlerse ardımızdan laf ederler. dedi.

Baybeçe Hatun Ana Hatun'un geliniydi. Onun eşi Yusuf Bay ise, Serpul'da yaşamakta olan tüm Türk boylarının elhanı ve muhtarıydı. Tüm boyla Yusuf Bay'dan emir alırdı.

Ana Hatun tandırdan yeni uzaklaşmıştı ki, birinin ayaklarının sesini duydu, Baybeçe Hatun. Gelen Kör Feyzi'nin eşi Alma Hatun'du. Eline bir faraş aldı ve hızlıca tandırın olduğu alana girdi. Yavaşça eğilip Baybeçe Hatun'un kulağına fısıltıyla:

Arkadaşım! Bir şey için geldim. Fakat, Bibi Ana'm görmese iyi olur. dedi.

Baybeçe Hatun, Alma Hatun'un derdini hemen anladı ve şunları fısıldadı:

Bibi Ana'm yeni odasına girdi. Ama, yine de dikkat et. Ben bu sabah hakkımı doldurdum. İnşallah, sana nasip olmaz. dedi.

Alma Hatun, faraşına biraz ateş alıp hızla kaçtı evine doğru. O kadar korkmuştu ki, eli ayağına dolanarak ha düştü ha düşecek dercesine uzaklaştı.

Şansızlığa bakın ki arkasından bir ses işitiverdi:

Hele bak şu hatunun hâline! diye, odanın penceresinden seslendi Ana Hatun. Alma Hatun, durmak istedi, duramadı, bir şey demek istedi, diyemedi... Tir tir titredi olduğu yerde.

Bu millet, özellikle Özbek ve Türkmen boyları, tembel kadınların eline kalmışlar ya!.. Ah sizi töresiz ve gayretsiz hatunlar!.. Ah sizi sifliler!... Töre nedir? Size bir türlü öğretemedim. Ama öğreneceksiniz. İster lafla olsun ister zorla... diyerek bağıra bağıra konuşmaya devam etti.

Alma Hatun, anca tandırın olduğu yere varınca nefes alabildi. Olduğu yerden döndü, arkasındaki sokak kapısına baktı. Gözü Ana Hatun'a ilişti. Nefesi boğazına düğümlendi. İyi ki büyük anne tandırın başına gelmedi. Kör Feyzi'yi damdaydı. Ortaya geçip haykırdı, Ana Hatun:

“Feyzi oğlum!.. İlhanlar'ın deli yeğeni! Sana söylüyorum, hey Kör Feyzi!.. Ah sen gerçekten de körmüşsün!” dedi.

Kör Feyzi, Yusuf Bay'ın ineklerine çobanlık yapıyordu. Evde bağdaş kurmuş, katmerle kaymak yiyordu. Pencereden Ana Hatun'u gördü. Şaşkınlıkla yerinden kalkıp dışarı çıktı:

Sabah sabah hayırdır, hoş geldin sefa getirdin evimize Bibi Ana'm!.. Hadi hadi içeriye buyurun! Bizim Türk milletinin töre dediği bir şey var ya hani! Töremizde misafirle ayak üstü kapı önünde konuşmak var mı Bibi Ana'm?.. dedi.

Kör Feyzi, tam yeri ve zamanında konuştu. Töreden söz edince Ana Hatun'un siniri biraz olsun yatıştı.

Ah, sen ne uyanıksın sen, deli Feyzi!.. Ah, sen nasıl da bilirsin Ana Hatun'un huyunu ha! dedi ve odaya girdi. Yün döşegın üstüne diz çöküp oturdu:

Sağlık esenlik olsun Feyzi oğlum!

Şan, güç ve şeref sizinle olsun. Verin elinizi öpeyim, Bibi Ana'm!.. dedi

Deli Feyzi Büyük Ananın mübarek ellerini öptü. Tüm Türk boyları ve Serpul halkı, büyük küçük demeden her geldiklerinde Ana Hatun'un elini saygıyla öperlerdi. O, aslında tüm Serpul halkının manevî anasıydı. Serpul halkının aklı, bilgisi ve tecrübesi bir olup Bibi Hatun veya Ana Hatun adını almıştı.

“Hayrolsun Anam? Böyle sinirli bir hâlde gelişiniz beni korkuttu doğrusu. Hayır mıdır, şer midir?..” diye, sordu Kör Feyzi.

Beni iyi dinle Feyzi oğlum! İster Özbek olsun ister Türkmen ister Aymak olsun isterse Kazak. Yalnız bu büyük Türk milletinin veya Türkistan'ın başına; özellikle Serpul halkının başına bir şey gelse, mana şu töresiz Hatunların yüzünden gelir. Başka milletlerin yurdunu, bazı yabancılar işgal etmiş. Yabancıların, kıyafetlerinin ve huylarının değişmesine ne sebep olmuş biliyor musun?... Bilmiyorsun! Çünkü, o milletlerin hatunları törelerini unutmuşlardı oğlum. Bu sebeple töreleri, örf, âdet ve görenekleri ellerinden gitti. Sonra ipin ucunu kaçırdılar. Dahası yabancıların bataklığına düştü, zulmüne uğradılar. İşte, bu gaflet yüzünden yurtları ellerinden gitti, töre gitti, özgürlük gitti! Güzel Türkistan'ımızın her bir şehri, özellikle güzel şehrimiz Serpul, eğer elimizden giderse ve bu millet töresizlik batağına düşerse, ben sebebini bu kadınlardan bilirim oğlum!.. Kadın dediğin, erinin hâlini, kızının yolunu iyi bilmeli. Ancak, şimdinin bu hatunlarının, erinin hâlini de kızının yolunu da bilmeleri bir yana, kendi hâllerini, kendi yollarını bulsalar o da yeter... dedi Ana Hatun.

Söyleyin Anam!.. dedi Kör Feyzi: Bir yanlış mı oldu benim hatunun?

Oldu oğlum, oldu! Olmasa, sabahın köründe burada belamı arar mıydım? Yalnız Alma Hatun için değildir sözüm. Elbette, Serpul'un tüm kadınları için bu lafları ediyorum. Benim gelinim Baybeçe Hatun da var bunların arasında. Bundan sonra lafla değil, elime sopa alıp öğreteceğim bu töre çarpmış tembelleri. Bundan sonra her sabah evlere girip tandırlara karağı ile bakacağım. Ocağı geçen, ateşi sönenlerin hakkından geleceğim. Beni duydun mu deli Feyzi? Senin hatununun da belini kıracağım. Yeter ki bir daha göreyim. Ta ki ben ölene kadar bu töre çarpmış tembellere Türk töresini ne bozdurur ne de unuttururum.

Doğru söylüyorsunuz Bibi Ana'm! Doğra lafa ne denir ki? Hepsi sizin geliniz sayılır. Bir yanlışlığımı gördüğünüzde vurun beli kırılınsın Anam! Hele benim hatunum Alma Hatun'u hiç affetmeyin.

Vurmam gerekirse vururum da seni de haberdar edeyim dedim maksadımdan Feyzi oğlum.

Bilmesem de size Niye vurdunuz? diye sorar mıyım Bibi Ana'm dedi Feyzi Bey...

Baybeçe Hatun tekrardan tandırın üstüne çıkıp çömleklerdeki süt ve kaymakla oyalanıyordu. Kaynanasının Kör Feyzi'ye dediklerinin hepsini oradan işitti. Daha şimdiden o sobanın beline yemiş gibi acısını hissetti. Ana Hatun'un sözü de özü de birdi. Şaka maka bilmez ve yapmazdı da. Bir söz etmişse, o sözün ardında dururdu.

Ana Hatun, içini Kör Feyzi'ye döktükten sonra, eve gelip biraz bahçede hava aldı ve dinlendi. Bir iki saat geçtikten sonra içeriye girdi.

Baybeçe Hatun, işini bitirip büyük oğlu Kadir Bay'ın nazlı oğlu ilk torunu olan İnayat'ı yıkayıp üstünü başını giydiriyordu. Sadık ise camiye derse gitmişti. Kadir Bay'dan küçük ve Sadık'tan büyük oğlu Muhammed Yakub şimdi burada değildi. O, babası Yusuf Bay'la Türkistan'ın başka bir şehri Pamir Dağlarının eteğindeki Bedahşan şehrine gitmişti; Türkistan Bayramı Ergenekon'u kutlamak için.

Baybeçe Hatun, verandanın ağzındaki döşeğin üstüne kaynanasının Karakul koyununun derisini sermişti. Ana Hatun dışardan geldi ve avluyu dolaştıktan sonra gidip verandaya oturdu. O yana bu yana bakıp duruyordu. Gelini Baybeçe Hatun'un hazırladığı kahvaltı sofrasını döşeğin yanına sermişti. Ana Hatun'un iştahı yoktu bu sabah. Çok geçmeden molla o günkü dersi bitirdi ve Sadık eve geldi. Kapıdan girer girmez yüksek sesle: Esselamu aleyküm diye avluya girdi ve kitabını bırakmak için odaya doğru geçti.

Sadık oğlum, Sadık! diye seslendi Ana Hatun. Sadık sevgili oğlum dedi yine. Sadık da Efendim babaannecim diyerek hemen babaannesini Ana Hatun'un yanına vardı.

Sadık oğlum! Haydi koş teyzen Aray Hatun'u çağır gel! ve Babaannem sizi çağırıyor de. Bir de de ki Birini Küçük İmam'a göndersin, teyzen Mestkelin Hatun'u da çağırın! diye buyruk verdi.

Sadık "Tamam, buyruğunuz başım üstüne babaanneciğim! Hemen çağırıp geleceğim." deyip gitti.

Küçük İmam taraflarında, tüm kadın ve kızların gelenek ve göreneğinden, adetinden Mestkelin Hatun sorumluydu. Aray Hatun hazırlanıp bekledi. Çok geçmeden Mestkelin Hatun da hazırlanıp ona yetişti. İkisi birlikte Bibi Ana'nın yanına geldiler.

Ara Hatun ve Mestkelin Hatun, ikisi de Bibi Ana'nın yanında büyümüş, örfüne âdetine bağlı, bilgili ve hatun gibi hatunlardı. Bibi Ana'nın iki kanadı gibiydiler ikisi.

"Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üstünüze olsun Bibi Ana'm! Bizi çağırmışsınız. Buyurun işte geldik anacığım!" deyip girdi Aray Hatun ve Mestkelin.

Evet kızlarım! Gelin yanıma oturun bakayım! dedi.

Bir tarafına Aray Hatun, diğer yanına da Mestkelin Hatun diz çöküp oturdular. Bibi Ana'larının o gün keyfi yerinde değildi. Toplanmış sofranın serilmeyişinden belliydi ki, bu sabah Bibi Ana'ları kahvaltı da yapmamıştı. Aray Hatun söze başladı:

Nineciğim! Bugün iyi görünmüyorsunuz. Hayır mı, şer mi? Yoksa örf adet bilmez birine mi rastladınız?..

Evet rastladım. Rastladım da ama asıl endişem gelecek neslimiz için kızlarım! İşte törenin çarptığı bu kadınlara kızıyorum. dedi Ana Hatun.

Maskelin girdi araya:

Ah Anam ah... demeyeydiniz! Bizim oralarda da her kolsuz ayaksız eşarbını rüzgârda savura savura kadınıym diye geziyor. dedi.

Ana Hatun kendi eliyle yetiştirdiği bu iki manevî kızıyla uzun uzun sohbet etti... Üçünün de canı çok sıkılmıştı. Yerlerinden kalktılar. Ana Hatun'un bir yanında Aray Hatun, diğer yanındaysa Mestkelin Hatun geçti ve yavaş yavaş avluya doğru yürüdüler. Dış avludan akıp giden nehrin yanında, etrafı dut ağaçlarıyla süslenen büyük ve geniş sofaya geldiler. Serpul'daki tüm Türk boylarının işleri güçleri, kararları işte bu sofanın üstünde tartışılırdı.

Hatun kızlarım! Bu sofanın ne kadar kutsal bir mekân olduğunu biliyor musunuz? deyip cevap vermelerini istedi.

Hatunlar bir ağızdan "Evet, biliyoruz Bibi Ana'm." dediler. Ana Hatun sözüne devam etti:

Nasıl ki, cami Allah'a ibadet etmek için ne kadar önemli ve kutsalsa, bu sofa da İlhan ve muhtara itaat etmek ve bu yurdun güvenliği, refahı için o kadar önemli, o kadar mukaddes bilinir. Beş vakit camiye giden bir insan nasıl ki Allah yolundan çıkmıyorsa, bu sofada diz çöken kişi de töresinden ayrılp özüne yabancılaşamaz! dedi.

Ana Hatun yorulmak nedir bilmezdi. Eğer diriysen, eğer ki elin ayağın varsa ve tutuyorsa, çalış, didin, boş durma! derdi her zaman. Bu yüzden yetmiş yaşına girsen bile, beli dimdikti. Genç kadınlar gibi yün eğirirdi. Kegiz¹⁷ yoğururdu, hatta at binerdi. At Türk'ün döşeğidir! Yorulursanız ata binin, yorgunluğunuz geçer! derdi. Kendi de ev işlerinden yorulduğunda hemen atına biner ve uzaktaki köylere, kasabalara gidip çiftçilerin, çobanların hâlini hatırını öğrenirdi.

Bugün biraz geç olmuştu. Yoksa Aray Hatun ve Mestkelin Hatun'la yine köylere giderdi.

Ana Hatun:

"Yarın, sabahtan hazırlanıp atlarınızı binin, yanıma gelin kızlarım! Bi gidip halkın hâlini yakından görsek çok iyi olacak gibi. Kadir Bay torunum ise, kendi çiftçi ve çobanlarımızın işinden vakit bulamıyor. Babası Yusuf Bay'ın ise ne zaman geleceğini Allah bilir. Milletin hâlini hatırını sormak bize kalıyor hatun kızlarım!" dedi.

Buyruğun baş üstüne Bibi Ana'm! dediler Aray Hatun ve Mestkelin Hatuna. Daha sonra vedalaştılar, ertesi gün görüşmek üzere evlerine gittiler.

¹⁷ **kegiz:** Yünün eğirilmesi ile elde edilen kumaş.

Gece bir güzel uyudular. Sabah Aray Hatun ve Mestkelin Hatun çocukların kahvaltısını yaptırdı, camiye imamın yanına okumaya gönderdiler. Sonra atlarına bindiler, Ana Hatun'un yanına geldiler. Sadık da kahvaltısını hemen yapıp camiye gitme isteğindeydi. Avludan:

- Sadık oğlum! diye seslendi Ana Hatun. Oğlum! Neredesin?...

Sadık biraz geç işitti babaannesinin sesini.

“Buyur babaannecim!” deyip koşarak geldi.

Sadık oğlum! Varıp Amir Sofi dayına de ki, benim atımı eyerleyip hazırlayıversin de alıp gel! Ben gidip çoban ve çiftçilerden bir haber alıp geleyim! dedi.

Aray Hatun ile Mestkelin Hatun atlarının üstünde dış kapıdan girip geldiler. Ana Hatun da hazırdu. Sadık Ana Hatunun atını eyerletip getirdi ve sofanın basamaklarının yanında durdurdu. Ana Hatun atını sofanın yanında görünce sinirlenip bağırdı:

Ne zamandan beri Bibi Ana'n taş ya da başka bir yüksekliğin üstüne çıkıp da ata biniyor? Söylesene?.. Bibi Ana'n kocadı diye mi düşünüyorsun? Taş ya da başka bir yükseklik olmasa ata binemeyeceğim diye mi düşündün? dedi.

Atın eyerini Sadık'ın elinden aldı. Bir ayağını üzengiye koyup atına atladı. Öyle bir binişti ki at yerinden kıpırdadı.

Aray Hatun ve Mestkelin Hatun atlarından inmemişti, Ana Hatun da Haydin, gidelim! dedi ve üçü birlikte Katta İmam'ın çölüne doğru yol aldılar. Atları da kendileri gibi asil ve töreden anlayan hayvanlardı.

Katta İmam'ın yanındaki büyük yoldan geçerken, Kasap İbrahim seslendi:

Bibi Ana'm!.. Gezintiniz hayırlı olsun. Uğurlar ola sizlere!..

Sağ ol Kasap İbrahim! dediler ve Hooo! diyerek sürdü atlarını üç yürekli kahraman.

Kasap İbrahim arkalarından bakakaldı. Kendi kendinden utandı. Gözleri karardı bu manzaradan. Az daha kalbi duracaktı. Sonra da kendi kendine: “Hey maşallah Ana Hatun! Hay maşallah Aray Hatun ilee Mestkelin Hatun!” diyor.

Ana Hatunlar, atlarını koşturup şehirden uzaklaştılar. Kıştan kalan yeşilliklerin kökü yaşarken, çiftçilerin serptiği tohumlar da ilk baharın taze nefesiyle kara toprağın bağrını yarıp çıkmıştı. Her taraf yemyeşil. Gökyüzü masmavi tıpkı bir su birikintisinin yüzeyi gibi sakin ve sessiz. Mirza Ulang dağlarının üstünde, bembeyaz karlarla kucaklaşmış pamuktan bulutlar, tepelerin eteğindeki vadilerde otlayan koyun ve kuzu sürüleri, toprağı örten yemyeşil otlar ve otların içinde kuşburnu, lale ve çiçekler açmış. Kelebekler bir o çiçeğe bazen de bu çiçeğe konuyor. Yavaş yavaş esen rüzgâr da kâinatta

bulunan her bir canlının kulağına bahar türküsü söylüyor. Kimini sarsarak uyandırıyor kimini de öperek...

Ana Hatunların gözü, Hasan Kal meydanında bir çobana ilişti. Çoban, kepenegini otların üzerine sermiş karnını doyurmaktaydı. Ziya Kul Bay'ın kardeşi, Pehlivan Ağa idi o. İri yarı, başına bir poşu¹⁸ sarınmış, üzerinde kadifeden uzun bir üst giyimi¹⁹ ve şalvar giymiş, şeftali çiçekli kırmızı bir mendille belini bağlamış, ayaklarında dizine kadar gelen çorap²⁰ giymiş ve bağdaş kurmuş büyük bir yerde oturmuştu. İri cüsseli olduğu için, herkes ona Pehlivan Ağa diyordu. Tıpkı pehlivanlar gibi yer içerdi. Koca bir tabak pilavla dört ekmek ve bir büyük tas ayrı bir oturuşta yer içerdi.

Ana Hatun, Pehlivan Ağa'yı görünce atını ona doğru sürdü ardından da iki Hatun onu takip edip atını sürdü. Pehlivan Ağa, Ana Hatun'u yanına gelinceye kadar fark etmedi.

Afiyet olsun!... Başın yemlikte²¹ Pehlivan oğlum! dedi Ana Hatun.

Pehlivan Ağa şaşkınlıkla karışık bir ürpertiyle yerinden doğruldu:

Vay, gözlerime inanamıyorum! Geldiğinizi fark etmedim kusura bakmayın! Hoş geldiniz annem, verin elinizi öpeyim... deyip saygıyla Ana Hatun'un elini öptü. Neşeli görünüyordu bugün Ana Hatun.

Sağ ol yiğit oğlum!

Sağ olun Bibi Ana'm!

Otlaklar nasıl Pehlivan oğlum, hayvanlar doyuyor mu?

İyi Bibi Ana'm iyi, doyuyorlar... diye cevap verdi Pehlivan Ağa.

Uzaktan şöyle bir göz gezdirdi Pehlivan Ağa'nın sürüsüne Ana Hatun:

Koyun ve kuzuların tok görünüyor yiğit oğlum. Şunu bil ki, eğer toklarsa seni severim... Türklerin hayvanları, hele atı ve koyunları başkalarınınkine nazaran daha besili daha semiz olmalı. Türklerin sürüleri kuyruğunu kaldırmalı. Özellikle Serpul'daki sürülerde yer alan koyun ve kuzuların tıpkı söylediğim gibi olması şart. dedi.

Koyunlar da kuzular da tok Bibi Ana'm! Hele bir atınızdan inin de gelin oturun. Hele buyurun kuzu kavurması yiyelim! Bir taze çalab²²ımdan için! Yemeğime eşlik edin. dedi Pehlivan Ağa.

¹⁸ Kadifa-rumal: Erkeklerin kafasını sıcaktan korumak için sarındıkları yöresel büyük bez, poşu.

¹⁹ älâçâ güppiçâ: Sıcak ve soğuktan koruyan yöresel, kadifeden yapılmış uzun üst giyimi.

²⁰ Päytävâ: Sıcak ve soğuktan korunmak için giyilen, diz altına kadar gelecek uzunluktaki yöresel ayak giyimi, çorap.

²¹ başın âhurdâ: Yakın görülen insanlara çok yemek yediklerinde şaka yollu söylenen söz, başın batınada, yani başın yemlikte.

²² çalap: Yoğurt, salatalık, su, limon, nane ve tuzdan hazırlanmış içecek türü.

Ana Hatun: Şimdi canım çekmiyor oğlum! dedi. Sonra da Aray Hatun ve Mestkelin Hatun’a bakıp: Hatunlar aç mısınız? diye sordu.

Aray Hatun gülümseyerek Davet edildiğimiz sofradan bir şey yemesek günah olur... dedi.

Mestkelin Hatun. Madem öyle, ben bir bardak çalabınızdan içeyim Pehlivan Ağam. dedi.

Pehlivan Ağa da derhal katmerin içine kavurulmuş etleri koyup üç hatuna ikram etti. Birer kâse de çalap doldurdu. Anneler ayak üstü yiyip içip teşekkür ettiler.

Ana Hatun ve kızları aslında Serpul’un yakın ve uzak köylerinden, kasabalarından haber almaya çıkmışlardı. Pehlivan Ağa’nın sürüsünü görünce hoş gitti ve hâl hatır sormak için yanına uğradılar.

Çalaplarını içtikten sonra, üçü de sürünün arasına girdi. Koyunların birkaçını tutup kontrol ettikten sonra tekrar bıraktılar. Ana Hatun bir koyunu tutup belini sıktı, koyunun semirmiş olduğunu gördü. Demek ki Pehlivan Ağa koyunlara iyi bakmış. Sonra Aray Hatun bir koyunu ite kaka sürüdü, koyun semiz ve sağlıklı olduğundan yerinden kıpırdamıyordu. Mestkelin bir kuzuyu kovaladı ancak yakalayamadı. Anneler oyalana oyalana sürünün arasından çıktılar. Pehlivan Ağa’nın koyunlarının zayıf olmayışına sevindiler. Özellikle Ana Hatun mutluluktan içi içine sığmıyordu.

Bir kâse çalap ver Pehlivan oğlum, dedi Ana Hatun. Eğer sürün hep böyle tok ve semiz olursa buradan her geçişimde ayranından içerim, dedi.

Pehlivan Ağa’nın ise gururla göğsü kabardı. Sevinçle Ana Hatun’unun kâsesine bir kâse çalap daha doldurdu. Öyle lezzetli bir çalaptı ki, içince insanı serinletiyordu.

Allah bereket versin Pehlivan oğlum! Çalabın çok lezzetliydi. dedi.

Pehlivan Ağa sütü iyice mayalar, yoğurdunu da yine aynı şekilde iyice çırpardı. Suyunu tuzuyla bir eklerdi. Bu yeteneğiyle birçok kadına göre daha güzel çalap yapardı.

Ana Hatun, çalabı içip, kâsenin dibini höpürdetmeden bırakır mı sanıyorsunuz?

“Elhan’ımız nerede Bibi Ana’m? Dağa tepeye gelmeyeli çok oldu.” diye soru sormaya başladı Pehlivan Ağa. Ah oğlum! diye söze başladı Ana Hatun:

Yusuf Bay, kış daha bitmeden birkaç aksakal, oğlakçı²³ ve pehlivanlarıyla Bedağşan’a Pamir dağlarının eteklerine gitmiş Pehlivan oğlum. Bu yıl tüm Türk boylarının Ergenekon bayramı, Bedağşan şehrinde kutlanacak. Bu sebeple gittiler. Töremize sahip çıkmamız onu geliştirip güzelleştirerek geleceğe aktarmamız lazım

²³ oğlakçı: At oyunu.

Pehlivan oğlum! Çocuklarımıza bırakabileceğimiz en asil şey töremizdir. Bunu böylece bilesin, oğlum. Kadir Bay ise kendi işimizden başını kaldıramıyor. Bu yıl yurdu gezmek bana düştü. İşte ben de Mestkelin Hatun’la Aray Hatun’u yanıma alıp toprakları bir kolağan edeyim dedim.

Aray Hatun ve Mestkelin Hatun çoktan atlarına binmişti.

“Pehlivan oğlum! Geç olmadan, tez elden şu toprakları bir dolanalım, yoksa gece karanlığa kalırız. Bildiğin gibi evde Elhan’ımız da yok, akşama kadar dönmemiz şart.” deyip hızlıca atına bindi Ana Hatun.

Şeref verdiniz, sefalar getirdiniz Bibi Ana’m! Yine beklerim dönüşte...

Sağ ol oğlum! Görüşünceye kadar Allah’a emanet ol! deyip sürdü atını.

Hatunların üçü de atlarını Türkçen köyüne doğru koşturdu. Türkçen’i ziyaret edip hâl hatır sorduktan sonra Kutarma ve İngişka köylerini yakından gördüler. Sonra üçü birlikte atlarını adeta²⁴ tarzında sürerek Sayat tarafına doğru yol aldılar.

Sayat’ın önde gelenlerinden Muhammed Kul Han, Yusuf Bay ile Bedahşan’a gitmişti. Yerine Necmeddin Han’ı koymuştu.

Havalar da çok sıcak değildi. Fakat daha öğle tatili olmadan Sayat erkekleri, Devilkara Şeyh türbesinin yakınındaki ağaçların altında uzanmış, gölgenin keyfini çıkartıyorlardı... Ana Hatunlar, onları uykuda bastıkları için sevinmişlerdi. Kimseye görünmeden ilçe misafirhanesine vardı üç hatun... Onları ilkin Necmeddin Han gördü:

Hırsız gibi gelmişsiniz hatunlar! Bizi gafil avladınız. dedi. Ana Hatun’un gözleri ateş saçtı birdenbire:

Gafil olursanız elbette ki gafil avlanırsınız Necmeddin Haan! Yata yata hamur mayası gibi kabarmak var mı töremizde? Güneş ne zamandan beri beyninize tesir eder oldu? Söyle bakalım Türk milleti böyle bir millet midir? Yan gelip yatmayı hangi Acem’den öğrendiniz? diye azarlamaya başladı, Ana Hatun.

Necmeddin Han verecek cevap bulamadı. Ana Hatun’un bağrıışlarını duyan Gazneli Mahmud’un cellatları²⁵ gibi gözlerini oğcalaya oğcalaya uyanıp ayaklandılar. Sessiz ve yavaş bir şekilde ayaklarının ucuna basa basa herkes evine doğru kaçtı.

Kaçın töre çarpanlar, kaçın! Kadınlarınızın arkasına gizlenin!... Utanmaz, yüzüzler sizi... Ana Hatun’un gözleri daha kör olmadı ki, görmesine bir engel olsun.

²⁴ **adeta:** Atın her ayağının ayrı ayrı bastığı, dört zamanlı, uçucu olmayan bir yürüyüşüdür.

²⁵ Sultan Mahmud’un cellatlarının çok uyuduğu, tembel olduklarına dair bir halk deyişidir. Sultan Mahmud’un ladhları olarak geçmektedir.

Sizlere bundan sonra Cugi²⁶ erkekleri diye sesleneceğim. Güneş gibi bir nimetin ışığında işinizi bitirin. Zaten gece uyuyacaksınız! Türk'ün töresinde sabah sabah gölgede uyumak yoktur. Töre çarpsın hepinizi... dedi.

Ana Hatun kızgınlık ve öfkeyle bağıra çağıra atlarını Muhammed Kul Han'ın misafirhanesine doğru sürdü. Bahçede Muhammed Kul Han'ın yaşlı babası elinde bir ibrik²⁷ suyla abdest almaktaydı:

Sultan Hay maşallah Ana Hatun kardeşim! Hoş geldiniz yurdumuza kızlarım! Şeref verdiniz, sefalar getirdiniz! Ama böyle gelmek mi olur ya? Geleceğinizi haber etseydiniz keşke, kuzu ya da oğlak kavururduk. Ah sizler yok musunuz!.. Buyurun içeriye!.. dedi.

Ana Hatun ve kızları, hızlıca atlarından inip Sultan Han'ın elinden öptü ve atlarını bahçede bağladılar. Haşmetli Sultan Han ile eve gidip biraz sohbet etti.

Ana Hatun çok öfkeliydi. Ama Sultan Han'a bunu belli etmeyerek yanında yalandan gülümsüyordu.

Hayırdır kardeşim! Kızlarla ava mı çıktınız?

Siz öyle zannetseniz de olur Han abim! İşte siz de yaşlandınız! Muhammed Kul Han da burada değil. İş bana düştü. Şuna bakın ki, millet de bunu fırsat bilmiş. Mamarahim Bey dönmüş²⁸. Gözlerime inanamadım Sultan Han Ağa! Gördüğümde, burada hiç Türk yaşamıyor gibi geldi bana. Yoksa Seyit Gazneli Sultan Mahmud'un sarayı²⁹ mı? Baktığında herkes bir ağacın dibinde yan gelip devrilip yatmış, gölgede horuldaya horuldaya uyuyor!.

Sultan Han "Tanrım sizi bu milletin başından eksik etmesin Ana Hatunlar! Varlığınıza şükürler olsun. Doğru söylüyorsunuz kardeşim! Doğru söylüyorsunuz." diye başını salladı. Necmeddin Han da hemen artlarından onlara yetişti. Sultan Han, Necmeddin Han'ı görür görmez:

Oğlum Necmeddin! Niye Bibi Ana'nızı kızdırdınız?

Doğru diyorsunuz amca özür dileriz! Analarımız tam öğle vaktinde geldi. Bence herkes sıcaklamış olmalı ki nefeslenip dinlenmek istemiş, Bibi Ana'm da tam o anda görmüş.

²⁶ **Cugi:** Irk ismi.

²⁷ El ve yüz yıkamak için su saklayıcı.

²⁸ Burada "Mamarahim (Muhammet Rahim) dönmüş" ifadesi tembellik, beceriksizlik, vurdum duymazlık ve aylaklığa atıfta bulunmak amacıyla kullanılmaktadır.

²⁹ Sultan Mahmud'un sarayında yaşayanların hiçbir şey yapmadığı, çok rahat bir yaşam sürdüğüne dair halk arasındaki bir rivayete atıfta bulunulmuştur.

Ana Hatun birdenbire daha da çok sinirlendi:

Başlatma şimdi anadan babandan Necmeddin... Ağzından yel alsın. Sen söylememiş, biz de işitmemiş olalım...

Ana Hatun derin nefes aldı ve Sultan Han'a bakarak:

Bu tembelleri en kısa zamanda yaylalara göndermemiz lazım diye düşünüyorum. Yoksa yatıp uyumaktan uyuşup gidecekler. Bu durum böyle devam ederse; töre nedir unutacaklar. Bu töre bilmezler yüzünden başımız çok büyük belalara girecek Han abi! dedi.

Başka boylardaki büyüğü küçüğü, kadını erkeğinde olduğu gibi Necmeddin Han'ın da korkudan eli ayağı titremeye başladı Ana Hatun'un karşısına durdukça.

Necmeddin Han "Bizi bağışlayın Bibi Ana'm! Sizi böyle beklenmedik bir zamanda hangi rüzgâr attı buralara?... Yapılacak bir şey var idiye haber gönderseydiniz olurdu, biz hemen gelir görürdük işinizi." diye araya girdi titrek bir sesle.

Civar köy ve kasabaları dolaşmaya çıktım! Yanıma da Aray Hatun ve Mestkelin Hatun'u aldım. Bundan böyle ikisi siz tembellerin durumundan sık sık haberdar olacaklar. Elhan'mız Yusuf Bay ise Türkistan senin Serpul benim geziyor. O yokken Serpul halkı sahipsiz kalmasın, diye etrafı kolaçan ediyorum. Her yıl Molla Hadîm ile Hafız Azîmî yurttan kalırdı. Bu yıl ikisi de gidince iş başa düştü. dedi Ana Hatun.

Sağ olun Bibi Ana'm! Sağ olun. Şükür ki bizlerin sizler gibi sevilen, yardımsever ve cesur anaları var. Ancak, bizi affedin sizi kızdırdık! dedi Necmeddin Han. Ana Hatun bu konuda başka kelam etmek bile istemedi. Çünkü çok sinirlenmişti...

Ana Hatun: Gelirken yolda Pehlivan Ağa'yı gördüm Necmeddin Han. Pehlivan Ağa koyunlara iyi bakmış. Koyun ve kuzuların hepsi semirmiş.

Pehlivan Ağa, işini iyi yapıyor Bibi Ana'm! dedi.

Elbette iyi yapacak! Başka bir iş mi buyurduk ona?

Kamçı tuttuğu elini beline koydu, belini doğrulttu. Gözüne güneş gelmesin diye, diğer elini alnına koyup ta uzaklardaki Mirza Olang dağlarına dikti gözlerini ve derin derin baktı. Bulutlarla kucaklaşan kıştan kalma kar yığınları, zincir gibi arka arkaya dizilmiş yemyeşil tepeler Ana Hatun'un gözlerini kamaştırdı. Yaz, yavaş yavaş gelmişti. Taze havada taze kaymak, taze süt, taze yoğurt ve taze ayran yaylada bambaşka bir lezzet verirdi. Yaylayı çok özlemişti Ana Hatun... Yaylalarda otlar da diz boyu olmuştur? Her taraf, türlü türlü çiçeklerin kokusu ile dolmuştur?... Bence yaylaya göç etmenin zamanı geldi Necmeddin Han! Bibi Ana'n, ölmeden evvel bir kez daha baharda yaylayı görüp orada yaşamaktan başka bir şey istemiyor... dedi Ana Hatun.

Tanrım sağlıklı uzun ömürler versin Bibi Ana'm!... Bir değil bin yaylayı göstersin Tanrım size.

Sen yle diyorsun da Necmeddin Han bu can bizde baki değildir! Bir bakmışsın sahibi verdiği emaneti elinden alıvermiş.

Demeyin yle Bibi Ana'm! Böyle konuşmanın zamanı mı şimdi? Sonuçta bu toprakların da bu milletin de bozulan ve kopan bağlarını bir araya getirecek dağılanları toplayacak tek kişi sizsiniz! Ne olur böyle konuşmayın Bibi Ana'm... diye seslendi Necmeddin Han.

Nisan havası bir başka güzeldi. Gökyüzü masmavi, yeryüzü yemyeşildi. iek kokusuyla dolan havayı teneffüs etmek, insana yeniden ruh ve can veriyordu. Dağdan esen hafif rzgr, insanın yüzünü okşayıp saçını savuruyordu. Derin bir nefes aldı Ana Hatun. Bu hava, bu su ve bu topraklardan ayrılmak çok zor geliyordu Ana Hatun'a. Birdenbire titreyip kalktı yerinden.

Geç kalacağız Hatunlar! Diğer toprakları da görüp kolaan etmemiz lazım! dedi. Tekrar atlarına bindiler. Atlarını sürüp Elhan kynn üzerinden Darkuduk ve Turbulak'a geçtiler. Orada yaşayanların hlini hatırını sorup tekrardan atlarına bindiler. Asyabad'a doğru yöneldiler. Bir taraftan uzun yol, diğer taraftansa sıcak hava... Güneş henüz etkisini kaybetmemişti. Yolda Razak Kuduğu bölgesinde atlarını durdurdular. Abdülrezzak adlı bir hayırsever yıllar yıllar önce bu bölgede hayır diye bir kuyu kazdırmıştı. Bu hayır yoldan geçen tüm halka, çiftçilere, çobanlara ve hatta hayvanlara hayat bağışlamıştı. Yaptığı bu hayır nedeniyle bölge Razak Kuduğu adını aldı. Ana Hatunlar atlarına bu kuyudan su iirip tekrardan yollarına devam ettiler.

Atlarını dosdoğru Asyabad'ın On  Tegirmani'ye sürdüler. Gelip değermenin bahçesine sessizce girdiler. Atlarından inip onları bağladılar. Kimsenin sesi çıkmıyor, bir sessizlik hkm sürüyordu değerimende. Ana Hatun hızlıca değerimene girdi. Gözü boşalan değerimen kovasına ilişti. teknesi ise unla dolup taşmıştı. Taş, taşa çarpıp duruyordu. Bir iki kişi un öğütmeye gelmiş, bir kişi buğday çuvalına yaslanıp uyukluyor. Değerimenci ise bunlara değerimeni emanet edip bir saatliğine evine gitmiş. Ana Hatun aşır sinirlenerek Aray Hatun ile Mestkelin Hatun'a:

abuk ıkın ve değermenin suyunu ırmağa çevirin! dedi. İki Hatun göz açıp kapatıncaya kadar değerimene gelen suyun yönünü çevirdiler. Yoldaş Hacı'nın gözü nehrin diğer yakasındaki kadınlara ilişti. Kendi kendine:

Hay Allah, bugüne kadar kadın milletin değerimen suyunun yönünü değeritirdiğini görmemiştim. Erkeklerin başına bir hl mi gelmiş... diye düşünmeye

başladı. Merak edip pantolonun ta dizine kadar kaldırıp nehrin diğer tarafına geçti. Değirmenin avlusunda Ana Hatun'u gördü.

Vaaaay Bibi Ana'm! Hoş geldiniz!..

Başlatma şimdi babandan Yoldaş! ...

Ana Hatun çok sinirlendiği zaman Başlatma babandan şimdi... derdi. Karşısında kim olursa olsun ondan çekinir, korkardı. Un öğütmeye gelenler Ana Hatun'un sesi ile uyuklarından uyandılar. Haydi çabuk, koş koş! Unlar ne oldu? Buğdaylar ne oldu? deyip bir taraftan korku diğer taraftan şaşkınlıkla eli ayağı kâh o çuvala, kâh bu çuvala takılıyordu. Düşe kalka değirmene girdiler ve bakıp görseler ki...

Yoldaş Hacı yine titreyerek:

Hoş geldiniz Bibi Ana'm! Hoş geldiniz!.. dedi.

Ana Hatun bağırdı:

Zaten karılarınızla başım beladaydı, şimdi bir de siz törenin yüz karası adamların yüzünden de mi acı çekeceğim? Söyle Yoldaş Hacı? ... dedi.

On Üç Değirmen'e, ikiz kardeş olan Cura Bay ve Töre Bay göz kulak oluyordu. Töre Bay, o gün alışveriş için şehre gitmişti ve değirmende kardeşi Cura Bay olduğu için gönlü rahattı.

Değirmenci Cura Bay, olup bitenlerden habersiz içeri girdi.

Hoş geldiniz Bibi Ana'm! Kusura bakmayın! Hemen dönerim deyip eve kadar gitmiştim. Fakat gözüm kapanmış birkaç dakikalığına...

Ne demek gözüm kapanmış? Çalışmaktan, görevinden yorulduysan gönderivereyim seni acemlerin arasına? ...

Cura Bay korkmuştu. Kendini toplamaya çalışırken, ardı ardından gelen Ana Hatun'un lafları taş gibi kafasına çarpıyordu.

Ana Hatun, Yoldaş Hacı'ya bakarak: Bundan gayrı bu halkın hâlini senden bilirim Yoldaş Hacı! ... Eğer bir yanlışlık görürsem, halkın değil senin hakkından gelirim! dedi. Üçü yine atlarına bindiler. Nehirden geçip Küçük İmam'a doğru Tughan'nın üzerinden atlarını sürdüler. Yolda Ana Hatun, Mestkelin'e bakarak:

Mestkelin kızım! Önce İmam Can'a gidip dua edelim. Çünkü, çoktan beri fırsat bulup da geledim. Sonra Bahaüddin Can'ın mezarını ziyaret edip Alp Erdi (Apardı) kasabasına geçeceğiz! Ne dersiniz? Nasıl olsa Küçük İmam halkının başında sen varsın diye gönlüm rahat. Yarın öbür gün ben öldükten sonra, nehrin gün doğusundan sen ve gün batısından ise Aray Hatun sorumludur! Unutmayın... diye konuşurlarken yolda karşılarına Molla Yedigâr Hacı çıkıverdi.

Hayırdır inşallah Bibi Ana'm? Ne bu telaş? İki yanınızda iki kahraman hatunla hangi savaşa cenk etmeye gidiyorsunuz?

Ana Hatun cevapsız koyar mı hiç? ...

He, Yedigâr Hacı! Savaşa cenge gidiyoruz. Siz erkek milleti tembelleşince, sırtı güneşte yanmış at gibi gölgeyi bulunca iki seksen uzanıyorsunuz! Mecbur biz kadınlar savaşa cenge gidiyoruz! ... diye cevap verdi.

Yedigâr Hacı sustu ve başını eğip yoluna gitti. Üç ana, türbeyi ziyaret ettikten sonra atlarını Apardı'ya doğru koşturdu. Gidip Apardı camisinin ağaçtan yapılmış girişinde durdular. İkinci namazı vaktiydi. Abdülmennan Hacı, yeni abdest almış, saçını sakalını taramış camiye geliyordu ki gözü atlı üç kişiye ilişti. Caminin ahşap girişine geldi:

Vay Bibi Ana'm! Bu ne tesadüf! Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz!

Teşekkürler Hacı Ağa'm, sağ olun! Memleket nasıl?

Tanrı'ya şükürler olsun, iyi Bibi ablam!

Kadın ve çocuklar nasıl? Sokaklarda niye kimse yok Hacı Ağa?

Şimdi büyük küçük, kadın erkek, kız oğlan hepsi kendi işlerinin başında Bibi ablam! Kasabada benim gibi dört yaşlı kalmış sadece!

Tanrı'ya binlerce şükür, en azından buradan memnun ayrılıyorum dedi, Ana Hatun.

Hacı ağam! Tüm Apardı halkına bizim içten selamlarımızı iletin. Boş durmayıp aynen böyle çalışmaya devam etsinler!

Aleyküm selam. Doğru söylüyorsunuz! İşsiz ve tembelleri Allah da sevmezmiş Bibi ablam.

Doğru söylüyorsunuz Hacı abim! Hoşça kalın. Allah'a emanet olun! diye, vedalaştılar.

Yine üçü birlikte atlarını Behsud, Haraba ve Kırgağı kasabasına doğru sürdüler. Akşam olmuştu. Ana Hatun düşünceye daldı ve yanındaki hatunlardan fikir sordu:

“Hatunlar! Bu kasabalara gidersek geç kalacağız. Benim evde Baybeçe Hatun da tek başına. Sizin de akşam yemeği pişirme zamanınız geldi de geçiyor. Gitmezsek iyi olmaz, içimiz de rahat etmez.” şeklinde düşüncelerini paylaşıyordu ki şehirden gelen ak atlı birini gördü. Başında siyah çizgili ak bir sarığı vardı. At üstünde oturmasına rağmen uzun boylu olduğu anlaşıyordu. Aray Hatun bakar bakmaz tanıdı:

Bibi Ana'm! Şu gelen Molla Kerim Ağa olsa gerek. dedi.

Molla Kerim Vaaay Bibi Ana'm! Esselamu aleyküm! Hayır olsun, bu saatte nereden geliyorsunuz? diye sordu.

Ve aleyküm selam Kerim oğlum! İşte hatunlarla toprakları kolaçan etmeye çıktık.

Sağ olasin deyip sormaya devam etti:

Sizin oralar nasıl Kerim oğlum? Biliyorsun nehir boyunda yaşayan halktan sen sorumluydun. Hatırında mı?

Unutur muyum hiç Bibi Ana'm? Biliyorsunuz, şu an iş güç zamanı. Erkekler bozkırda, kadınlarsa evin bahçesinin ekim dikimi ve yabanî otların yolunmasıyla uğraşıyorlar.

Seni sevdim Kerim oğlum! Vazifeni biliyorsun... Biz geç kaldık! Sen, yarın sabah atına bin! Nehir boyundaki kasabaların hâlini sorup soruştur, beni soranlara selamımı söyle. Sonra da gelip beni haberdar et.

Emriniz baş üstüne Bibi Ana'm! Üzerime düşeni canı gönülden yerine getirmeye her daim hazırım.

Aferin yiğit oğlum! dedi, Ana Hatun.

Gönlü bol Molla Kerim Ağa, bu samimiyeti fırsat bilip söze başladı:

Kendi ayaklarınızla gelmişsiniz Bibi Ana'm! Töremizde misafir olmadan gitmek var mı? Söyleyin bakalım? dedi.

Teşekkür ederim, sağ ol Kerim oğlum! Şimdi vakit geç olmuş. Elhan'ınızın da evde olmadığını biliyorsun. Evdekilerin başında da kimse yok. Başka bir sefere geldiğimde sana misafir olacağım, söz! deyip kasabaya girmeden Kazı Kent mahallesinden atlarını şehre doğru sürdüler... Yolda Ana Hatun, yanındaki iki manevî kızına şöyle nasihatte bulundu:

Hatun kızlarım! Size çok önemli bazı sözleri hem nasihatte hem de vasiyette bulunmak istiyorum! Kulaklarınızı iyice açın ve her zaman aklınızın bir köşesinde tutun! Bu topraklarda dokunacak her kilim, halı, şal ve alacada, dikilecek her bir şapka ve kaftanda, örülecek her bir iç kuşak ve ipte, kısacası her şeyin üzerinde Türk'ün nişanı olmalı! Herkes, her zaman, her yerde ilk bakışta bu eserlerin Türk'ün eseri olduğunu sezmeli ve bilmelidir! Töremize, imanınız kadar değer verin kızlarım! Ben, bu toprakların kadınlarını kızlarını sizlere, sizleri ise önce Allah'a sonra da Türk töresine emanet ediyorum!.. dedi.

Akşam olmuştu. Güneş de yorulmuş olmalı ki arkasını Ergenekon Tepesi yani Nevruz tepesinin üstüne vermiş dinleniyordu sanki. Bala Hisar'ın altına ulaştılar. Mestkelin Hatun'un evi nehrin doğusu, Küçük İmam tarafında olduğu için çukur

değirmenin kapısından, Bibi Ana'sının mübarek ellerini öpüp ayrıldı. Aray Hatun'un evi nehrin batı tarafında, Katta İmam'ın yanındaydı. Aray Hatun, Bibi Ana'sıyla eve kadar yoldaşlık edip sonra kendisi evine gitti...

Bir yiğit delikanlı, gönlü ana yurdunun, Serpul'un aşkıyla dolup taşmış. Babasını, annesini, kardeşlerini ve arkadaşlarını çok özlemiş. Özellikle memleketinin havasını, baharını, sütünü, kaymağını ve birlikte oynayıp büyüdüğü dostlarına özlem dolu. Koştuğu, düşüp kalktığı sokaklar ve yaylalar burnunda tütmüş.

İki yıldan beri yurdundan ve ailesinden uzak kalmıştı. İçinde bir aşk, bir tutku vardı, bu nedenle çok heyecanlıydı. Çünkü iki haftalık da olsa bir tatili vardı. Çok sevinçli ve mutluydu, yüreği hasret ve özlemde doluydu. Elbette, yurt ve aile özlemiydi...

Bir tırın önünde bir delikanlı oturmuş. Araba gittikçe yurduna yaklaşıyordu. Yiğit delikanlı derin derin nefes alıp verdi yurdunun yeşil manzarası uzaktan görününce. Yurdun bu taze ve can verici havasını çoktan beri teneffüs etmemişti. Öğle vaktiydi, tır gelip nehrin yanındaki restoranın önünde durdu. Bir genç tırdan indi. Çantasını sırtına aldı, yavaş yavaş yürümeye başladı. Tıpkı küçük çocuklar gibi yolları bir, iki, üç diye adımlıyordu. Eve gitmeden önce Serpul Cami'sine gidip, öğlen namazını cemaatle kıldıktan sonra da Serpul Köprüsü'nün üstüne gidip durdu ve tüm benliğiyle nehrin suyuna baktı. Çok mutlu ve sevinçliydi. Her adım atışında gözlerini yumar derin bir nefes alıp verir ve Tanrı'ya şükrederdi. Evin yolunu tuttu. Zikzaklı sokaklar, o sokakların kenarına dikilmiş ağaçlar ve ağaçların altından akan zemberek misali berrak sular... Serinlik ve hafif esen rüzgâr... Hava güzel mi dersen, hârikulâde güzel bir hava, muhteşem bir manzara... Bakın görün ki rüzgâr da İsmail'i özlemiş gibi başını okşayıp saçlarıyla oynayıverdi. İsmail, büyük bir özlemle ailesine bir an önce kavuşmak için hızlı hızlı yürüyordu...

İki yıl önce, Afganistan Devleti'nce uygulanan zorunlu eğitim nedeniyle İsmail yurdundan yuvasından ayrılıp uzaklara gitmek zorunda kalmıştı. Serpul halkı, okulu Farsların ve kafirlerin medresesi olarak düşünüyordu. Bu yüzden kimse evladını kendi eliyle kafirlerin okuluna göndermek istemiyordu. Ancak Afganistan Devleti ister gönüllü ister zorla olsun tüm Türkistan yurtlarından çocukları Kabil'deki mektebe götürmek için bir heyet göndermişti.

İşte bu heyetlerden birkaç tanesi de Kabil'e öğrenci götürmek için Serpul'a gelmişti. Kimse Afgan Devleti'nin bu emrini kabul etmedi. Serpul Elhanı ve muhtarı Yusuf Bay da hiçbir aileden mektebe göndermek için öğrenci alamadı. Ana Hatun da hiçbir çocuğu göndermek istemiyordu. Çünkü büyük Ana çocuklar bu yurttan çıkarsa,

Acemleşip ve töresini kaybeder diye korkardı. Bu sebeple babalara göre daha çok anneler çocuklarını gözlerinin önünden ayırmak istemiyordu. Serpul kadınları, bu husustaki inatçılıklarıyla az da olsa Ana Hatundan ders aldıklarını gösteriyordu.

Elhan ikinci namazını kıldıktan sonra, Nazir Kul Bay'ın yanına vardı. Nazir Kul Bay, Elhan'ı görünce çok şaşırdı ve:

Hürmetli Elhan'ım! Zahmet etmişsiniz!.. Çağırsaydınız ben gelirdim!.. dedi.

Sağ olun Nazir Kul Bay! Bu husus için benim gelmem lazımdı. Ondan geldim diye cevap verdi. Benim gibi bir zavallıyı utandırdınız Elhan'ım! Buyurun fakiranemize! dedi.

Elhan Teşekkür ederim başka zaman inşallah!... Ayak üstü konuşalım Nazir Kul Bay Ağa!..

Nazir Kul Bay Baş üstüne Elhan'ım! Buyurun! deyip ellerini saygı nişanesi olarak göğsüne koydu ve Elhan'ı dinlemeye başladı.

Elhan, Nazir Kul Bay'ı ikna etmek için, bademi kırıp içini yedirmiş gibi, okul konusunda onun gözünü açtı. Serpul'un özellikle de Serpul halkının geleceği için İsmail'in mutlaka Kabil'e gitmesinin gerektiğini bildirdi. Kendi çocuklarından, büyük oğlu Kadir Bay ise evlenmişti. Yakup Kabil'de okuyacak seviyede değildi, Sadık ise çok küçüktü. Yoksa ilk kendi çocuğu Sadık'ı hiç düşünmeden göndereceğini söyledi. Elhan, İsmail'in zekasını biliyordu. Bu sebeple İsmail için bunun büyük bir şans olduğunu babası Nazir Kul Bay'a söyleyip, onu bu konuda ikna etmeyi becerdi.

Ertesi gün Elhan Serpul büyüklerini yanına çağırıp Afganistan Devleti'nin heyetine cevabını bildirmek istedi.

Millet düşüncelere dalmış işin içinden çıkamıyor, her ağızdan başka bir ses çıkardı. Kimisi bunun oğlu gitsin, kimisi de onun oğlu gitsin diyordu... İçlerinden biri ayağa kalkıp: İşte Yedigâr Hacı'nın oğulları çoktur! Bir tanesini gönderse, işi yerde kalmaz. dedi. Bir başkası kalkıp: İşte falan kişinin de çok şükür oğlu çoktur. O göndersin bir tanesini! diye söz uzayıp gitti. Tam o sırada, Nazir Kul Bay:

Biliyorsunuz! Benim bir tane oğlum var, İsmail! Onu da gönderirsem, hayatımı tek başıma nasıl geçireyim? dedi. Halk bu sözleri duyunca sustu ve Nazir Kul Bay'ı merakla dinlemeye başladı. Nazir Kul Bay devam etti:

Eğer bu konuda bana yardımcı olursanız, ben oğlum İsmail'i göndereceğim! deyince, orada bulunanların hepsi derin bir nefes aldılar. Ve hemen kafa kafaya verip şu kararı aldılar: Her çiftçi buğdayları topladıktan sonra beş ölçek buğday verecek. Bağlı olanlar, meyve ve mevsimlik kaldırdıkları ürünlerden, kışın kuru odun konusunda Nazir

Kul Bay'a yardım etsin. diye, Elhan'ın huzurunda söz verdiler. Sonra da İsmail Kabil'e gitti...

İsmail, kıvrılan sokaklardan geçip sonunda evine geldi. Evinin büyük kapısından girdiğinde annesi Tursun Hatun tandırın başında ekmek pişirmekteydi. İsmail, sessiz ve usul usul yürüdü. Bahçesinden akan ırmağın yanındaki elma ağacına yaslandı. Annesi Tursun Hatun'un başı tandırda ve aklı ise yanmasın, düşmesin diye tandıra yapıştırdığı ekmeklerdeydi. Hiç fark etmedi de görmedi de çocuğunun usulca gelişini. Belki de İsmail, annesine sürpriz yapmak istiyordu böyle yaparak. Birkaç dakika annesin dikkatlice gözetledi olduğu yerden. Bir an annesinin gözü, elma ağacın altında ayakta duran, omzuyla ağaca yaslanmış bir genci gördü. İyice baktı ve tanıdı. Kısık ve alçak bir sesle: İsmail!... Oğlum!... Sen misin? Geldin mi? ... dedi. İsmail ise özlediği annesine koşup boynuna sarıldı. Annen kurban olsun sana! Hoş geldin oğlum biricik oğlum, hoş geldin! Annen kurban olsun sana! diye, ağlayarak oğlunun yüzünü gözünü öpüp oğlunu bağrına bastı. Tursun Hatun tıpkı Hazret Yakup'un oğlu Hazret Yusuf'a kavuştuğu gibi sevindi. Durmadan oğlunun başını bağrına basıp kâh öpüyor kâh kokluyordu. Babası Nazir Kul Bay, oğlu İsmail geldiğinde evde değildi. Akşam eve gelince oğlu İsmail'i görüp çok mutlu oldu.

İsmail annesinin pişirdiği yemekleri, hazırladığı sofraları çok özlemişti iki yıldır. Annesi Tursun Hatun, akşam yemeği için çok güzel yemekler pişirip sofrayı donattı. Ailece tıka basa karınlarını doyurdular. Yemekten sonra keyifli keyifli çay içerlerken gurbette gördüklerinden, yaşadıklarından annesine babasına bahsetti.

Ertesi gün İsmail, pantolon ve gömleğini çıkarıp, kendi yöresel kıyafeti olan gupiçe ve şalvarını giyip dışarı çıktı. Arkadaşlarıyla caminin önünde toplandılar, caminin sofasına serilmiş burya³⁰nın üstünde koca çınar ağaçların gölgesinde sohbete başladılar. İki yıldan beri gurbette gördüğü ve yaşadığı şeylerden arkadaşlarına bahsediyordu. Özellikle onları Kabil'de okumaya teşvik ediyordu. Tam o sırada kasabanın kadınlarından bir ikisi caminin havuzdan su almaya geldi. Kadınların gözü cami sofasında toplanan çocukların arasında İsmail'e ilişti. Ey vah diyerek eşarplarının ucunu ısıırıp:

Gevher'ın oğlu gelmiş ya... Amannn, yüzü yüzümüzü gözü gözümüzü görmesin... diye kovalarını doldurur doldurmaz evlerine koşup gittiler.

İsmail, kadınların söylediklerini duyunca çok üzüldü. Gerçi artık çocuk değil bir delikanlıydı ve yetişkin insanlar kadar bilgili ve zekiydi. O başta memleketi Serpul olmak

³⁰ **burya**: Elle dokunmuş hasırdan kilim.

üzere tüm Türkistan'ın geleceğini düşünüyordu. Daha bu yaşında, yabancı devletlerin yurdu hakkındaki planlarına karşıt planlar yapıyor, gece gündüz milleti ve yurdunu nasıl kurtarabileceğini düşünüyordu.

Elhan ve Serpul'un tüm büyükleri Bedahşan'dan döndüler. İsmail'in tatili de bitmek üzereydi. Kabile dönmeden önce sabah gidip babasıyla Elhan'ı ziyaret etmeye karar verdi. Elhan dış avludaki sofanın üstünde, bir tarafına Molla Hadîm ve diğer yanında ise Kâri Azîmî; daha başka Muhammed Kul Han, Saidabadlı Böri Hacı, Carganlı Muhtar Bay, Bay Nazar Bay, Kadı Şemsiddin, Said Miskin Ağa, Said İbrahim Ağa, Behram Han İşan, Şair Bülbül, Usta Hangeldi Bay, Takanalı Molla Yakub, Bezzaz Ömar Hacı, Kasab İbrahim, Yoldaş Hacı, Harabali Molla Kerim Eke, Yedigâr Hacı, Samed Karyedâr, Hanekâli Abdullah İşan, Sançerekli Şair Zâkir, Gudemdâr Hacı ve Serpul'un birçok büyüğü toplanmış eğleniyorlardı. Badehşan'daki Türkistan Bayramı Ergenekon kutlamalarını değerlendiriyorlardı.

Nazir Kul Bay, oğlu İsmail'in elinden tutup kapıdan girdi ve büyüklerin yanında oturdu.

Esselamu aleyküm Elhan'ım ve büyüklerim! deyip herkesin hâlini hatırını sorduktan sonra İsmail, Elhan'dan başlayıp tüm büyüklerin ellerinden öptü. Daha sonra Elhan, İsmail'in başından öpüp yanında oturttu ve başını sıvazladı.

Elhan: Nasılsın oğlum! Gelmişsin, hoş gelmişsin! Dersler nasıl? ... diye sordu.

Sağ olun Elhan'ım! Her şey yolunda. Derslerim de çok iyi. Tatil nedeniyle sizleri görmeye geldim. İki yıldan beri ailemi de çok özlemiştim!

“Hoş gelmişsin! ... Anlat bakalım! Hangi dersler veriliyor mektepte? Neler öğrendin?” diye sordu.

Çok şey öğrendim Elhan'ım. Ancak sadece size söylemek istediğim birkaç önemli sözüm var.

İsmail'den bu lafları duyunca herkes bir yandan İsmail'in cesaretine diğer yandan bu yaştaki bir çocuğun bu kadar üsluplu ve terbiyeli bir şekilde kendisini ifade edebildiğine şaşırdı. Kendi aralarında birbirlerinin gözlerine bakarak:

Acaba konu ne? diye bir merak saldı hepsini. Birbirlerinden konunun ne olduğunu kaş ve göz hareketi ile sormaya çalıştılar.

Elhan: Hayırdır oğlum? Hadi hemen! deyip ayaklandı Elhan ve büyüklere bakarak:

İsmail Han, Bibi Ana'sını özlemiş. Birlikte gidip anamızı ziyaret edip hemen döneceğiz. Size iyi sohbetler! Sözlerinize devam edin! dedi ve ikisi birlikte sofadan inip eve gittiler.

Ana Hatun odasında oturmuştu. Elhan kapıdan girer girmez Selamünaleyküm Bibi Ana'm! Bak, İsmail Han sizi görmeye gelmiş Kabil'den... dedi.

Ana Hatun Aleyküm selam! dedi ve İsmail'in başından ayağa bir süzdü. İsmail'in yöresel kıyafetleriyle buradaki çocuklardan bir farkı yoktu. Edepli, terbiyeli, kültürlü ve temiz bir çocuk... Sonra Gel oğlum! dedi.

İsmail, saygıyla Ana Hatun'un ellerini öptü ve yanına oturdu. Üçü saatlerce konuştular.

Dışardakilerin Konu neymiş? diye içleri içlerini yedi. İsmail'in babası, Nazir Kul Bay'a sordular:

İsmail'in söyleyeceği önemli şey de neymiş Bay arkadaş? Size de söylemiştir değil mi? ... Gizlemeyin bu kadar Bay abi! Bize de söyleyin bakalım neymiş! ... diye, her taraftan İsmail'in babasını sıkıştırdılar.

Nazir Kul Bay: Benim de sizin gibi bir şeyden haberim yok! İnanın ki bana da hiçbir şey söylemedi... dedi.

Yadigâr Hacı: Vay, tövbe tövbe! Ahir zamanın çocuklardan da korkmalı. Babasından bile diyeceklerini gizliyorlar... dedi.

Kâri Azîmî: İsmail artık iyiyi kötüyü ve faydayı zararını birbirinden açık bir şekilde ayırabiliyor. Hangi sözü kime edeceğini de biliyor. Ben eminim ki İsmail canın, Elhan'ımıza ve Bibi Ana'mıza söylemek istediği şey yurdumuz ve bizim için çok önemli bir mesele olmalı... dedi. Böylece her ağızdan bir ses ve har kafadan bir fikir çıkardı sofada...

Ana Hatun, İsmail'e bakarak:

Anlat İsmail oğlum biraz gördüğün ve öğrendiğin şeylerden bakayım.

İsmail derslerinin iyi olduğunu ve sınıfın birincisi olduğunu söyledi, sonra da devam etti: Hürmetli Bibi Ana'm ve Elhan'ım! Sizi gördüğüm için çok mutluyum! Varlığınıza beni sevindiriyor! Size her zaman uzun ve sağlıklı bir ömür diliyor, yurdumuzun huzuru ve esenliği için dua ediyorum! Yalnız sizi mühim bir meseleden haberdar etmeliyim! Konu şu ki Afganistan hükûmeti tüm kötü planlarının en fenasını yurdumuz Türkistan'ın üzerinde uygulamak istiyor. Ne yapıp edip Türkistan yurtlarını elde geçirmek ve bu toprakları bizden almak istiyorlar. Bu işe nereden, nasıl ve ne zaman başlayacakları üzerinde düşünüyorlar. Gavur İngiliz Devleti de bu hususta onlara yol

gösteriyor. Er ya da geç, bu kötü emellerine erişecekler. Bu yüzden benim gibi yüzlerce gencin beynini yıkayıp, bizim üzerimizden her türlü kötü planlarına daha kolay ve daha sağlam erişeceklerine inanıyorlar. Ama siz benim için endişe etmeyin! Ben ve Türkistan'ın dört bir yanından gelen gençlerin çoğu törelerine bağlı ve gayretli kişilerdir. Bu yurdu kolay kolay yabancılara vermeyeceğiz! Fakat sizlere düşen halkı bu konuda bilgilendirmenizdir. Yurduna ve töresine, tıpkı çocuklarına sahip çıktıkları gibi sahip çıksınlar ve onları bağırllarına bassınlar.

Ana Hatun ve Yusuf Bay, dikkatlice İsmail'i dinlediler ve kafasını sallayarak "Doğru! Doğru diyorsun oğlum!" diye onayladıklarını gösterdiler. Ana Hatun'un bu konu hakkında kayınpederi Berdi Hacı ve zamanın Serpul önde geleni ve büyüğü Muhammed Han Beyler Beyinin oğlu Zülfikâr Han Beyler Beyi ve Kılıç Han'dan duyduğu ve kulak saldığı birçok şeyle birlikte kendi bildikleri de vardı. Birdenbire aklına geldi ve söze başladı:

Rahmetli büyüklerimizden Zülfikâr Beyler Beyi ve Kılıç Han'ın hâkim olduğu zamanlarda ikisi de gelip kayınpederimle sohbet ediyorlardı. Ben ise onlara çay demleyip yemek hazırlıyordum. Saatlerce işte şu dışarıdaki sofanın üstünde sohbet ediyorlardı. Bir gün Afganistan Hükümeti'nin silahlı adamları gelip üçünü de götürdü. Dört gün sonra döndüler. Mezar-ı Şerif'e kadar götürmüşler. Ne Zülfikâr Han ne Kılıç Han ne de kayınpederim Berdi Hacı hiçbiri döndüklerinde iyi ve keyifli görünmüyordu. Dağ gibi bir dert ve kaygı basmıştı üçünü. Sonra, yine işte bu sofanın üstünde oturduklarında Zülfikâr Han Beyler Beyi, Elhan'ın babası Tahir Bay'ı yanlarına çağırdı. Sonra Kılıç Han Berdi Hacı ortak! Bu iş, biz erkeklerden çok kadınlara düşecek! Şu kızımız Ana Hatun'u da çağırıp bilgilendirsek iyi olacak... demiş. Sonra beni çağırdılar. Ben de gidip aralarına oturdum. Mezar-ı Şerif'te olanları anlatılar. dedi ve devam etti Ana Hatun:

Afganistan Hükümeti, Türkistan dağlarının bu yanını, yani büyük Türkistan yurdunun her bir şehrini, Avgan kabilelerine resmî tapularla vaat etmişler. Böylece Meymene'yi, Ahmedzay Kabilesine, Mezar-ı Şerif'i Memuzey Kabilesi'ne, Kunduz'u Terehil Kabilesi'ne bizim Serpul'umuzu ise İshakzey Kabilesi'ne ve aynı şekilde diğer şehirlerimizin tapusunu yazıp teker teker kendi kabilelerinin ellerine vermişler. Sonra da büyük Türkistan yurdunu Afganistan haritasının içinde çizmişler. Diğer şehirlerin büyükleri ve muhtarlarını da Mezar-ı Şerif'e bu nedenle çağırmışlar. Siz bu Avgan kabilelerine kendi ürünlerinizden vergi vermek zorundasınız! Yoksa bu topraklardan defolup gidin! ... demişler. "Herkes gidip kendi halkına bizim bu söylediklerimizi aktarsın. Kabul etmeyenlerin cevabını işte bu silahla vereceğiz." deyip herkesi şehirlerine

geri yollamışlar. O günden beri çok zaman geçmişse de bize güçleri yetmedi. Bizden korktukları belli ancak o büyük atalarımız ve büyüklerimiz vefat ettikten sonra ara sıra hırsız gibi gelip bir şeyler çevirip gidiyorlar. Fakat halk bunlardan haberdar değil. Benim bildiklerim ve hatırımda kalanlar işte bu kadar. dedi Ana Hatun oğlu Elhan ile İsmail'e.

Elhan, bugüne kadar bu konudan habersizdi. Bugüne kadar Ana Hatun da bir şey söylememişti. İsmail Han bu konuyu açtıktan sonra, birdenbire eski günleri hatırlayıp bildiklerini anlattı. Elhan bu sözleri işitince, şaşkınlıktan gözleri fal taşı gibi açıldı... İsmail birden Vay sizi nankör Afganlar sizi! ...ben bu kadarını bilmiyordum! Bir dahaki gidişimde bu konuyu araştıracağım. Kimin, nereyi, nasıl tapuladığını dedi ve kaldığı yerden devam etti:

Teşekkür ederim Bibi Ana'm! Her şeyi anladım ben. Bin yıllık ecdadımızın saltanatını bu nankörler yok etmek istemiş ha! Bu aklı onlara lanet İngilizler ve diğer yabancı devletler veriyor. Horasan adını da Afganistan olarak değiştiren yine bu habis İngilizlerdir. Ayağımızı gücümüz yettiğinde yere sağlam basmamız gerekiyor. Sağlam basalım ki kaymasın. Görünüşe göre bu oyun büyük bir oyun. Birazcık gaflete kapılsak yenileceğimiz kesin. dedi İsmail.

Elhan, belini doğrultup derin bir nefes aldı ve: Neler neler olmuş! Nasıl olur da benim haberim yok bunlardan? Şuna bakın ki, Türkistan'ın tüm muhtar ve Elhanlarının da benden beter haberi yok bu oyundan. Tamam, geç olmadan önünü alalım... dedi İsmail'e bakarak: İyi ki seni göndermişim! Bundan sonra sana İsmail Han diye hitap edeceğim!

Estağfurullah Elhan'ım! Ben daha çocuğum, hanlık ne hadime ... deyip başını önüne eğdi.

Sen ne düşünüyorsun bu hususta İsmail Han? Oyun belli! Düşmanların hain planını da öğrenmişsin! Biz var olduğumuz müddetçe kötü planlarını uygulayamayacaklar inşallah. Ben yalnızca siz yeni nesil için endişeleniyorum. dedi Elhan.

“Şunu biliyorum ki bize çok iş düşecek Elhan'ım.” diye cevap verdi İsmail Han.

Dış avludakiler “Şu küçük yaşıyla ne kadar çok söz biliyormuş. İki saatten beri, hâlâ sözü bitmedi ya! ...” diye kendi aralarında konuşuyorlardı. Kasabalardan birinin önde gelenlerinden Samet, İsmail Han'ın babasına bakarak:

Nazir Kul Bay arkadaş! Benim düşünceme göre oğlunuz öğrendiği tüm dersleri Bibi Ana'mıza öğretiyor gibi. Yoksa bu kadar uzun sürmezdi diye düşünüyorum diye şaka yaptı.

İsmail Han dedi yine Elhan. Sen yaşlıların için ne düşünüyorsun? Bunları da Kabil'e gönderelim mi? Bu konu hakkında ne düşündüğünü söyle? Bunlar da senin gibi uyasınlar. Ve konunun ne olduğunu anlasınlar. Bence çok iyi olur diye düşünüyorum İsmail Han.

Size fikir vermek benim hadime göre değildir Elhan'ım! Şimdi sordunuz diye söyleyeyim. Eğer Bibi Ana'm uygun görürlerse ve izinleri olursa, benim bir düşüncem var, açıklamak istediğim. dedi.

Benden sana izin İsmail! Sen artık yaşı küçük başı büyük bir kişisin! dedi, Ana Hatun.

Bu mektebi Serpul'da açmak bana daha makul geliyor Elhan'ım. dedi İsmail Han. Ana Hatun bu sözü duyar duymaz şaşkınlıktan dili tutuldu. Elhan:

Anneciğim, ne diyorsunuz İsmail'in bu düşüncesine? Bana kalırsa İsmail'in bu düşüncesi çok mantıklı ve uygun. dedi.

Ana Hatun'u ter bastı birden. Hiç böyle çaresiz kalmamıştı. Ancak her şey ortadaydı. Çare bulmak için düşüncelere daldı ve:

Düşmana karşı düşman gibi silahlanmak gerek oğul! Sen bu konuyu büyüklerimiz Molla Hadim, Kâri Azîmî ve diğer büyüklerle bir istişare et. Onlar ne derse öyle yap oğlum! dedi, Ana Hatun.

Elhan yerinden kalktı. İsmail Han da kalktı ve Ana Hatun'un ellerinden öperek "Yarın Kabil'e gideceğim Bibi Ana'm! Bana dua edin." deyip Bibi Ana'sının duasını alarak yanından ayrıldı.

Büyükler sohbete dalmışlardı. Elhan, İsmail Han ile iç avlunun kapısından çıkıp sofaya geldi. Herkes ayağa kalktı. Elhan gidip yerine oturduktan sonra herkes tekrar yerine oturdu. Hepsi sükût içindeydi. Bir sessizlik çöktü meclise. Sonunda bu sessizliği Elhan bozdu: Büyüklerim! Ulularım! İyi ki hepiniz şimdi buradasınız. Sizlerle çok ama çok önemli bir şeyi konuşmak istiyorum. Tabii ki çocuklarımız ve yurdumuzun geleceği için oldukça zorunlu ve önemli bir mevzuyu görüşmek için. dedi.

Molla Hadîm Buyurun Elhan'ım! Biz zaten bunun için buradayız! dedi.

Şüphesiz ki, siz ve Bibi Ana'mız bizim ve yurdumuzun iyiliğini düşünüyorsunuz. Dedi Kâri Azîmî.

Usta Hankeldi Bay Biz Serpul halkı daima sizin yanınızdayız Elhan'ım. Emrinizi seve seve yerine getireceğiz! dedi.

Ancak bu konu şimdilik aramızda kalsın! dedi Elhan ve devam etti: Mevzu burada yani bu sofadakilerin arasında kalsın bir süre. Hiçbiriniz hatta evinizdeki hatunlarınıza

bile söylemeyin, bu konuşlarımızdan haberdar olmasınlar. dedi. İsmail Han'dan işittiklerini ve Ana Hatun'dan duyduklarını tüm büyüklerin teker teker söyledi Elhan. Sonra İsmail Han'ın düşüncesini ve planını onlara açıkladı. Ana Hatun'un da bu plana karşı çıkmadığını söyledi... Elhan ise “Bu fikir bana da mantıklı geldi! Şimdi siz ne diyorsunuz?” diye, cevap bekledi oturanlardan.

Herkesi bir sessizlik ve sükût sarmıştı. Sanki hepsi dillerini yutmuş gibi konuşmaksızın birbirine bakakaldılar. Yine Elhan:

“Üstadlarım! Büyüklerim! Bir şeyler söyleyin! Susmanın zamanı değil! Çok geç kaldık! İşte düşmanlar burnumuzun dibinde. Hatta yakamızdan tutmuşlar. Ne kadar acele edersek o kadar yararımıza ve faydamızadır.” deyip bu işin çok ciddi, kendininse bu hususta ne kadar kararlı olduğunu gösteriyordu. Gördü ki, kimseden ses çıkmıyor ve kimse cevap vermiyor. Belki bu konuya hemen cevap vermenin acele bir karar olduğunu düşünüyorlardı. Düşünüp sonra karara varınlara diye sabaha kadar zaman tanındı ve herkes evine gitti. Yalnızca İsmail babasıyla daha gitmemişti.

Yusuf Bay, Nazir Kul Bay'a bakarak:

“Gördünüz mü Nazir Kul Bay ortak! Ben size söylemiştim. İsmail'in Kabil'e gitmesi, bu millet ve bu yurdun yararınadır diye! Bakın dediğim gibi oldu.” deyip elini İsmail'in başına koyarak “Bu defa birlikte Kabil'e gidelim tamam mı?” dedi.

İsmail Çok sevinirim Elhan'ım. Sizinle yolculuk yapmak benim için büyük bir şeref ve sevinçtir. dedi ve sonra vedalaştılar.

Molla Hadîm ve Kâri Azîmî tüm sorunlara yönelik bir çözüm ve çıkış yolu arıyorlardı. İkisi birlikte akşam namazını Şah Rahmetullah Velî camisinde kıldılar ve akşamına caminin imamı ve hatibi Abdülhakim Han'a misafir oldular.

Damolla Abdülhakim Han cenapları Serpul halkının çocuklarına İslam dinini ve Kuran-ı Kerim'i öğretiyordu. Aynı zamanda Şah Rahmatullah Velî Camisi'nde imamlık ve müderrislik yapıyordu.

Kâri Azîmî söze başladı:

Saygıdeğer üstadım! Elhan'ımız, Serpul yurdunun geleceği için medresenizin yanında Afganistan Hükümeti tarafından idare edilecek bir mektep açmak istiyor! dedi.

Molla Hadîm: Hürmetli üstadım! Okulda çağdaş dersler verilecek. Yeni nesli, yeni bilgi ve yeniliklerle tanıştıracak! dedi.

Bu dersler öğrencilere kimler tarafından verilecek? diye sordu Damolla Abdülhakîm Han.

Biz de bunu düşünüyoruz üstadım. Dedi Kâri Azîmî.

Damolla Abdülhakîm Han Siz de biliyorsunuz bu çağdaş şeyleri değil mi? Eğer kendiniz ders verirsiniz bir sorun teşkil etmez.

Eğer dersler çok zor değilse verebiliriz, Allah'ın izniyle... dedi Kâri Azîmî.

Eğer siz bu mekteplerde öğretmenlik yaparsanız, müderrisler de bizden olursa gidin bir değil iki okul açın. dedi, Damolla Abdülhakîm.

Artık Molla Hadîm ve Kâri Azîmî için bu mesele çözülmüştü. Ertesi gün büyükler bir araya toplandı. Hiçbirisi hâlâ karar verememişti. Ve kendi aralarında:

İki büyük şahsiyetimiz Molla Hadîm ve Kâri Azîmî cenapları ne derse onu kabul ederiz. Bizden daha iyi biliyorlar, böyle şeylere kafaları daha iyi çalışıyor. Çünkü hafızaları ve akılları çok daha sağlam! Benim düşüncem işte bu arkadaşlar! deyip kendi fikrini dile getirdi Usta Hangeldi Bay.

Yadigâr Hacı ve Yoldaş Hacı: İyi dediniz hocam!

Molla Kerim Ağa: Bibi Ana'mla Elhan, bu işe gönül koyduysa iş çözülmüştür ve çoktan karar verilmiştir diye düşünüyoruz dedi. Yine de halk bir düşünce içindeydi. Çok zaman geçmeden Molla Hadîm ve Kâri Azîmî de geldiler. Hepsı gelip sofadaki yerlerini aldılar. Elhan ve Ana Hatun da geldi ve Selamlaşıp hâl hatır sordular. Hoş geldiniz! Nasıl, düşünüp taşındınız mı? diye söze başladı.

Herkes suskundu. Yalnızca birbirlerine bakıp durdular.

Ana Hatun Düşünüp taşınan birisi var mı? Molla Hadim! Kâri Azîmî! Siz de suskunsunuz? dedi.

Molla Hadîm, Kâri Azîmî'ye baktı sonra söze başladı: "Elhan'ımız ne düşündüyse ve siz neyi uygun gördüyseniz, bize sadece itaat etmek kalır Bibi Ana'm! Biz bu konu hakkında Damolla Abdülhakîm Han'a akıl danıştık. Sayın Damolla cenapları! Eğer öğretmen siz olacaksanız, bir değil iki okul açınız!" diyerek gülümseyip bu işe onay verdiler.

"Kâri Azîmî Hatta okul açılmasa bile bugünden itibaren Damolla cenapları bizi muallim sayıyor." deyip gülümsedi.

Halk şaşkınlık içinde ne olacak diye beklerken Ana Hatun ve Elhan, Kâri Azîmî'den bu sözleri duyunca çok sevindi.

Öyleyse ben yarın Kabil'in yolunu tutacağım. Ne kadar erken bu mektep meselesini halledersem o kadar iyi ve yaramıza olur... dedi Elhan.

Elhan ve büyüklerin Bedahşan'dan sağ salim dönmelerini bahane edip tüm kadınlar, Ana Hatun ve Baybeçe Hatun'a Gözünüz aydın! demeye gelip gidiyorlardı. Yakup'un tanıdıkları ve arkadaşları da Yakup'u görmeye geliyorlardı. Ortak, nasıl geçti

kutlamalar? İyi gezip tozdun ha? diye her bir arkadaşı soruyordu Yakup'a. Yakup gördüklerini kısaca anlatıyordu arkadaşlarına. Yakup babası ve Serpul'un önde gelenleri ile büyük Türkistan yurdunu gezmeye ilk kez çıkmıştı. O, Türkistan yurdunun tüm elhanları ve büyükleri ile Bedahşan'daki Türkistan Bayramı Ergenekon kutlamalarıyla tanıştı. Arkadaşlarına, bayramda gören oğlak oyunlarından, pehlivanların güreşlerinden, şarkıcılar ve komedi gösterilerinden bahsetti. Özellikle, Serpul adına oynayan oğlakçıların iyi, hızlı ve yetenekli oluşlarını övüyordu. Açıl Pehlivan'ın güreşi daha çok hoşuna gitmişti. Her an Açıl Pehlivan'ın tuttuğu güreşler Yakup'un gözünün önünde canlanıp duruyordu. Ve arkadaşlarına bakarak:

Yaşasın Serpul'u temsil eden büyük insan, Açıl Pehlivan! Bu sene fırtına gibi esip gürledi. Yurdun birincisi oldu. Babam ve bazı büyüklerimiz diyorlar ki; Açıl Pehlivanın sırtı hiç yer görmemiş. Ama ben o güne kadar inanmıyordum. Kendi gözlerimle görünce canı gönülden inandım. İlk kez şehirler arası güreş oyunu oldu. Güreşi kazananlar tekrar kendi aralarında güreş tuttular. En son sırtı yere gelmeyen iki pehlivan kaldı meydanda. Birisi Bağlan şehrinden Aman Pehlivan, diğeri ise bizim efsane pehlivanımız Açıl Pehlivan. İki de büyük ve çok güçlü pehlivanlardı. Heybetli ve cüsseli idiler. İki dağ gibi duruyorlardı meydanın ortasında. Tüm seyrediciler heyecanlanmıştı. Ayağa kalkarak, nefeslerini tutmuşlardı hepsi. Meydan hakeminin elinde bir kâse turşek vardı. Pehlivanlar kâsedeki turşeklerden birer tane alıp ağızlarına attılar. Sonra birbirinin gözlerine dik dik bakarak halka kurup dönmeye başladılar. Binlerce kişi suskun hâldeydi, hiç sesleri çıkmıyordu. Pehlivanlar aslanlar gibi dolanıp durdu. İki de eğilip ellerini yere vurup ardından ellerini yüzlerine sürüp dua ettiler. Sonra parmaklarını yalayıp bellerine sardıkları kuşağı bir çekip bıraktılar. Şalvarlarını da iki eliyle dizine kadar çektiler. Sonra sallana sallana eğilip doğrularak birbirlerine yaklaştı. Birbirlerinin belinden ve sırtından tutarak güç gösterisine başladılar. Heyyyy... bir kere, iki kere, üç kere güreştiler. İkisinin de sırtı yere gelmedi. Millet ise çok heyecanlıydı... Bağlanlı Aman Pehlivan çok güçlü, lanet olasıca bir pehlivandı. Sonra babam gidip Açıl Pehlivan'ın kulağına bir şeyler söyledi. Açıl Pehlivan dördüncü kez omuzunu silkip ya Allah diyerek yerinden kalktı. Bu kalkış başka bir kalkıştı. Boynu tıpkı benim belim kadar kalınlaşmıştı. Boynunun damarları, oklava gibi kabarmıştı. Yine güreşe tutuştular. Nasıl olduysa birden Açıl Pehlivan, Aman Pehlivan'ın ayağını yerden kaldırıp sırtını yere çaldı. Ve heyecanla Kazandım! diye bağırdı. Derhal hakem gelip Açıl Pehlivan'ın elini kaldırdı. Millet de birden sükûta son verip Açıl Pehlivan, Açıl Pehlivan! diye coşkuyla alkışlamaya başladılar.

Arkadaşları Yakup'un anlattıklarını ilgiyle dinleyip Hay maşallah, içtiğin süt helal olsun pehlivanımız diyorlardı.

Yakup üç dört gündür evdeydi. Onu ziyarete gelen arkadaşları ile görüşüyordu. Yakın arkadaşı olan Asya Badlı Vahit'e bakarak "Sen de bir gün Açıl Pehlivan'ın yerini alacaksın, ortak! Daha bu yaşta cüsseli ve heybetlisin, maşallah! Bileklerin güçlü ve parmakları kayış gibi. Büyüyünce dağa vursan un ufak edersin." dedi.

Vahit "Dalga geçme, Yakup arkadaş! Ben kim ve Açıl Pehlivan kim. En iyisi haddimizi bilmektir, ortak." diye cevap verdi.

Ortak, uzun zamandır ava çıktığımız yok. Seninle ava çıkmayı çok özledim. Bir ava mı çıksak, ha? Ne dersin? dedi Vahit'e.

Ben de seni bekliyordum, dostum. dedi.

Tamam o zaman! Yarın erkenden hazır ol! Ben geleceğim, sonra birlikte çıkacağız. dedi Yakup ve vedalaştılar.

Asyabadlı Vahit çok zeki ve mert bir çocuktur. Tüm yerel güreşlerde rakiplerini yere sermişti. Arkadaşlarının gücü yetmezdi zaten ona. Hatta kimi zaman gençlerle de güreşir onları da yenerdi. Bu sebeple büyük küçük herkes ona Vahit pehlivan diye hitap ederdi.

Artık Yakup da büyümüştü. Boyuyla posuyla babası Yusuf Bay, babaannesi Ana Hatun ve annesi Baybeçe Hatun'un dikkatini çekiyordu.

Elhan "Oğlum Yakup da artık genç bir delikanlı olmuş. Bundan gayrı toplum içine girip işe güce karışsın da tecrübe kazansın. Yurdu tanınsın, diğer insanlarla tanışsın. Bir gün bu töremizi bizden sonra işte bu nesil devam ettirecek. Görsün ve öğrensün ki, ölünce gözümüz arkada kalmasın." diye oğlu Yakup'u da yanında Bedahşan'a götürmüştü.

Diğer taraftan Baybeçe Hatun da ikinci oğlunu evlendirme hevesindeydi. Oğlunu damat etmeyi arzu ediyordu...

Emîr Sûfî'nin eşi Ayhan Hatun, Samet Karyedâr'ın eşi Begüm Hatun, Kerim Bay'ın eşi Serke Hatun ve Kör Feyzi'nin eşi Alma Hatun toplanıp Bibi Ana'nın yanında oturmuşlar, havadan sudan konuşuyorlardı. Söz arasında Ayhan Hatun:

"Bibi Ana'm!... Bir hayli zaman oldu ki yurdumuz düğün dernek görmedi. Siz bir ön ayak olsanız. Yurdun her yanında boy boy kızlarımız ve yiğitlerimiz gelin damat olacak yaşta." diyerek başka bir konudan söz açtılar. Sonra da Aray Hatun Evet, Bibi Ana'm! Ayhan Hatun doğru söylüyor bence. dedi şakayla. Sonra da gülerek Çok şükür, kendi kızı Erke de boyu kadar oldu, maşallah! dedi.

Mestkelin, Begüm Hatun’a doğru bakarak gülümsedi: Ben dün Çiber Kız’ı gördüm. Göz değmesin boyuna posuna, maşallah! Çok güzel bir gelin olacak. dedi.

Ayhan Hatun ve Begüm Hatun bir ağızdan “Hepimizin kızı büyüdü! Serke Hatun’un Altın Kız’ı ve Alma Hatun’un Ay Kız’ı da var! Onlar niye kendi kızlarına evlendirmiyor?” dediler.

Aray Hatun söz aldı.

- “Bibi Ana’m! Tanrı’ya şükür genç kızlarımız çok. Yine bir o kadar da genç yiğitlerimiz var. Dengini bulup evlendirsek iyi olacak gibi, ne dersiniz?” diye sorunca Mestkelin Hatun, Baybeçe Hatun’a bakarak gülümsedi ve “O zaman Yakup canı evlendirelim. Büyümüş, boylu poslu bir genç olmuş, maşallah. Elhan’ımızın evinden de çok zamandır bir düğün yemeği yemedik. Bir düğün yemeği yesek, ne kadar da mutlu oluruz. Öyle değil mi arkadaşlar?” dedi.

“Bana kalırsa iyi olur!” dedi Baybeçe Hatun ve devam etti.

- Bibi Ana’m ve Elhan’ımın olduğu yerde bana söz düşmez.

Kendi aralarında bir iyice sohbete dalmışlardı ki Yakup geldi. Merhaba! deyip eşikte durdu. Anneciğim ben sabah dostum Vahit’le ava çıkacağım! Benim av silahım nerede? diye sordu. Annesi Baybeçe Hatun Oğlum Yakup! Daha yeni geldin ya gezip tozmadan! Ben daha sana doymadan sen hemen ava mı bahane edip beni gül yüzünden mahrum mu bırakacaksın, oğlum? dedi.

Bibi Ana hemen araya girdi: Baybeçe Hatun erkek çocuğun işine karışma. Ava çıkmak, güreş tutmak, kılıç sallamak ve atış talimi yapmak erkeklerin işi. Her yiğit bunları bilmeli. Türk oğlu olup da hâlâ bunları bilmezse ben ona erkek de demem yiğit de! dedi.

Yakup kapıda durup: Bir tanesiniz babaanneciğim! Türk milleti, sizin gibi bir anneye sahip olduğu için gurur ve onur duyup övünmelidir.” deyip sevindi. Sonra da annesine “Benim av malzemelerimi sofanın yanındaki ağacın altına hazırlayıp bırakın, anneciğim. Ben sabah erkenden çıkacağım, tamam mı?” dedi ve gitti.

Ertesi gün, sabah erkenden Yakup uyandı, atını eyerledi, av silahını omuzuna atıp Asya Bad’a doğru yola çıktı. Arkadaşı Vahit’in evine vardı. Vahit de atını eyerlemiş hazır bir şekilde bekliyordu arkadaşını dış avluda. Vahit’in atı birden kişnemeye başladı. Yakup’un atını görmüştü galiba. Vahit de Yakup’u görünce “Geldin mi ortak?” dedi.

“Evet geldim dostum!..” diye cevap verdi.

İşte ben de hazırım! Haydi sür atını da gidelim! diyerek atına bindi ve iki arkadaş nehir doğru atlarını sürdüler.

Ne avlasak ortak? diye sordu Yakup.

Biraz ilerilere gidelim bakalım nehir boyunca. Daha neler göreceğiz gözümüz! dedi Vahit ve devam etti:

- Avlanmayı unutmadın değil mi arkadaşım?
- Ne diyorsun ortak? Sen güreşmeyi unuttun mu ki?
- Vaaay! Pehlivan güreşmeyi unutabilir mi hiç?
- Ne zaman ki güreşmeyi unutursan, benim de işte o zaman avlanmayı unuturum.

Bu sözü unutma Vahit pehlivan! diye yolda şakalaştılar. Şifa ırmağının yanına gelmişlerdi. Yakup atını durdurup sordu: Pehlivan dostum şurada durup Şifa ırmağının suyu ile heybendeki laçirelerimizi³¹ yesek ha, ne dersin?

- “Olur ortak! Çevir atını o zaman.” dedi.

Atlarından inip bir ağaca bağladılar. Sonra yol kenarındaki koca dut ağacının gölgesine bağdaş kurup oturdular. Yavaş yavaş Şifa ırmağının suyuyla laçirelerini yemeye başladılar. Oturdıkları yerin çok güzel bir manzarası vardı. Arkada yüksek bir tepe ve o tepenin bağrından akıp gelen gümüş gibi tertemiz zemberek suyu, bulundukları yerin diğer yanı ise büyük bir yol ve yolun diğer yanında büyük ve yeşil bir arazi... Ak nehir ve kara nehir birleştikten sonra, işte bu büyük meydana birbirlerine kucaklaşıyor. Bu büyük meydana nehirden ayrılmış kıvrılıp giden dereler... Ve bu derelerdeki sular sarhoş olup başını taştan taşla vurup kavuşma şarkısı söyledikten sonra birleşip tek bir nehir olup şehre akıyorlar.

Sabahları çeşit çeşit kuş ve ördek önlerindeki araziye konuyordu. Yakup, Vahit’e bakarak eli ile işaret ederek:

Ortak! Şu meydanın tam ortasına iyice baksana. Ne görüyorsun? Bakalım sen de ben gördüğümü görebilecek misin? dedi. Vahit iyice baktı. Gün ağarmışsa da henüz tepelerin arkasından iyice çıkmamıştı. Tepelerin gölgesi nedeniyle meydan tam olarak görünmüyordu. Birden:

Evet, ortak şanslıyız. Bugün elimiz boş gitmeyeceğiz eve! Bu sefer ördek avlayacağız! Hemen kalksak iyi olur. Ördekler uçup gitmeden avlayalım! dedi Vahit pehlivan.

Oturdıkları yerden kalkıp atlarına bindiler ve silahlarına kurşun yerleştirip silahı ellerinde tuttular. Haydi gidelim! deyip atlarını ağır ağır meydana doğru sürdüler. Meydanın ortasına vardıkları sonra yere konan ördek sürüsüne yaklaştılar. Vahit pehlivan

³¹ Laçire: Hamur oklavayla açıldıktan sonra üzerine eritilmiş kuyruk yağı veya sıvı yağ gezdirilerek kat kat yumak haline getirilmesi sonra yeniden oklavayla açılıp tandırda pişirilen, Türk katmerine oranla daha kabarık olan bir tür ekmek.

Hadi at da görelim bakalım bir kurşunla kaç tane ördek avlayabiliyorsun. dedi fısıldayarak Yakup'a.

Yakup, silahını doğrultup nişan aldı ve ördeklerin konduğu yere bir mermi attı. Silahın sesi ile ördekler uçtu. Fakat ördeklerden birisi uçamadı, bir adam boyu kadar yükseldi ve yere düştü. Yakup atını sürüp ördeğin yanına vardı ve başını kesip ördeği heybesine koydu.

Maşallah Yakup ortak! dedi Vahit pehlivan.

Şimdi sıra sende Vahit pehlivan. dedi.

Biraz ileriye yine bir ördek sürüsü konmuştu. Vahit pehlivan yaklaştı ve nişan alıp ateş etti. Ördekler havalandı, bir tane ördek uçamamış yerde çırpınıp duruyordu. Atlarını sürdüler ve vurulan ördeğin Vahit pehlivan başını kesip yine heybesine yerleştirdi.

Bu şekilde öğlene kadar ördek avladılar. Heybeler avla doldu. Hava da iyice ısınmış, çok sıcak olmuştu. İkisi yavaş yavaş toplanıp gerisin geri döndüler. Vahit pehlivan, annesi Naz Hatun'a dün akşamdan buyurmuştur: Yarın öğle yemeğine düşbere pişirin! Elhan oğlu Yakup dostumla avdan sonra eve gelip yiyeceğiz. dedi.

Naz Hatun da bu yüzden öğle yemeğine lezzetli bir düşbere pişirmişti. İki arkadaş ellerini yüzlerini yıkayıp sofraya oturdu ve güzelce karınlarını doydurdular. Naz Hatun tandırı toparlayıp çayı demleyene kadar Yakup ile oğlu Vahit yemeğini bitirmişti. Yakup eve dönmek için hazırlanmış ayakta bekliyordu. Naz Hatun, Yakup'u ayak üstü görünce: Oturun oğlum, bak işte çay demledim. Bir kâse çay için ki yorgunluğunuzu alsın! Bu ne acele? Daha vakit çok erken. dedi.

Sağ olun Naz Hatun yengem! Ellerinize sağlık. Zahmet edip çok lezzetli bir düşbere pişirmişsiniz. Biz de afiyetle yedik. dedi Yakup.

Afiyet olsun oğlum! Her zaman beklerim. Yine gel!

Olur! Bir de zahmet edip çay demlemiştin. Bir kâse içip sonra gideyim. Kalanını bizim evde içeriz. dedi Yakup. Sonra verandada ayak üstü bir kâse çay içip "Yengecim yine gelirim, artık eve gideyim. Annem çok özlemiştir beni. Annemle de biraz hasret gidereyim." deyip gitmek için izin istedi.

İyi edersin oğlum! Anne olduğum için anneni çok iyi anlıyorum! Yine gel, bekleriz. Bibi Ana'ma ve annene selamımı söyle! deyip vedalaştılar. Yakup heybesini tekrar atına yükledi, kendisi de bindi. Sonra Vahit pehlivana Ortak haydi atına bin, yorgunluğumuzu bizim evde atalım. dedi. Vahit de hayır demeyip bindi atına. İkisi birlikte şehre doğru yol aldı. Büyük yollardan yavaş yavaş sürdüler atlarını. Sançarak kavşağından geçerken caminin içinden bir ses duydu Yakup. Ortak, sen de bir ses duydun

mu? diye sordu Vahit'e. Atlarını durdurup iyice kulak verdiler. Cami avlusundan “Kurtarın!..” diye bağırarak sesleri işittiler. Yakup hemen atını camiye doğru sürdü. Atından indi ve atını mescidin dış kapısına bağlayıp cami avlusuna girdi.

O yana bu yana baktı ve dinledi etrafı senin nereden geldiğini anlamak için. Sesin havuz içinden geldiğini fark etti ve koşarak havuza doğru gitti. Havuzun içinde elini ayağını çırparak batmakta olan bir kız gördü. Yakup alelacele yeleşini, ayakkabısını çıkardı, kendini suya atı. Kızı havuzdan çıkardı. O sırada Vahit Pehlivan da atını bağlayıp Yakup'un yanına vardı. Kızın ağzına çok su kaçmıştı.

Derhal Vahit pehlivan Ortak haydi kalk hemen yardım et! Sofaya yatıralım. Başını yere doğru tut ki yuttuğu sular çıksın. Sonra gözünü açacaktır. Hadi acele et! dedi. İkisi kızı kurtarmak için ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Kızın ağzından yarım kova su çıktıktan sonra nihayet kız kurtulup gözünü açtı.

Sen kimsin? Adın ne? Nasıl düştün havuza? diye Yakup soru sormaya başladı. Kız yeni yeni kendine geliyordu. Zar zor sesi çıkıyordu. Ben Lala Ağa'nın kızıyım! Adım Pervane! Su almaya gelmişim havuzdan. Bilemedim nasıl olduysa havuzun merdivenlerine konulan taş kaydı ve ben de taşla birlikte havuza düştüm.

Güzel kardeşim! Bundan sonra dikkatli ol. Eğer biz gelmeseydik ölüp gitmiştin. dedi Vahit pehlivan. Pervane, gençlerin yardımıyla yavaşça yerinden kalktı. Üstü başı sırlıklam olmuştu. İpince belli, uzun boylu, bembeyaz tenli ve burnu kılıç gibi bir kızdı... Elbisesi Türk kadınların kıyafetlerinin kumaşı gibi kalın değil, çok ipinceydi. Sırlıklam olduğu için elbisesi tenine yapışmıştı. Vücudunun tüm hatları sanki çıplak kalmış gibi net bir şekilde belli oluyordu kumaşın inceliğinden. Bu manzara Yakup'un aklını başından aldı. O sırada Vahit sordu Pervane'ye Evin nerede? Seni evine götürelim.

İşte şu yolun diğer tarafında! Siz zahmet etmeyin, ben kendim giderim. Sağ olun, beni kurtardınız. dedi. Sonra Yakup'a bakarak “Size minnettarım. Beni ölümden kurtardınız. Hayatımı size borçluyum” dedi ve sessizce evine doğru yol aldı. Yakup'a ne olduysa bir anda olmuştu. Sanki dilini yutmuş gibi hiç sesi çıkmıyordu. Pervane gidince Yakup'un gözü dalıp gitti onun ardından. Bu hâli görünce Vahit pehlivan her şeyi anladı. Yakup artık yüreğinden vurulmuştu. Aşk oku ta kalbinin ortasına isabet etmiş gibi kalbi serçe gibi pır pır atıyordu.

“Ortak! Çok güzel bir hayır işledik, en azından bir can kurtardık.” dedi Vahit Pehlivan.

Yakup “Evet doğru söylüyorsun. Can kurtardık.” dedi ve başka bir şey söylemedi.

Bindiler atlarına ve sürdüler Kette İmam tarafına. Eve geldiklerinde, Yakup attan indi ve atının üstündeki heybeyi indirmedi. Atını bağlamadan kendi hâline bıraktı. Avda doldurduğu heybeyi Vahit Pehlivan indirdi atın üstünden.

Yakup gidip sofanın üstüne oturdu. Baybece Hatun çay getirdi. Oğlu Yakup'un yüzüne bakınca oğluna bir şey olduğunu hemen fark etti. Ancak belli etmedi. "Çok şey avlayıp yorulmuşa benziyorsunuz, öyle mi Vahit oğlum? Hadi çayınızı için ve dinlenip dinçleşin." deyip gitti.

Elhan, Kabil'e gitmek için hazırlanmıştı. Yanına Samed Karyedar ve Molla Kerim Ake'yi de aldı. İsmail'in tatili de bitmişti. Artık Kabil'e dönme vakti gelmişti. Bu sefer Elhan ve büyükler ile yolculuk yapmanın heyecanını yaşıyordu. İsmail Han, yakın arkadaşı olan Kari Abdülvahit Han'ın oğlu Muhammed Yakup'u da Kabil'de okuması için teşvik etti. Muhammed Yakup'un babasını ikna etti, onu da Kabil'de okuması için yanına aldı.

Tıpkı İsmail Han gibi Muhammed Yakup da çok zeki bir çocuktur. Nice zamandır başka bir zeki ve çevik arkadaşı olan Abdülhakim'in de Kabil'de okumasını planlıyordu İsmail Han. Gelecekte bu iki dostun Serpul'un parlak yıldızı olacağını gözlerinden anlaşıyordu. Bu sefer ki planı sadece Muhammed Yakup arkadaşındı. Muhammed Yakup'un babası Kari Abdülhakim Han'ın gönlü bu işe razı olduktan sonra, İsmail Han'a Gidip Muhammed Yakup'un annesi Aybege Hatun'a da bir sor. Eğer izin verirse yanında götür. dedi. İsmail Han, dostu Muhammed Yakup'un annesini ikna etmeyi başardı.

Muhammed Yakup okuma ve yazmayı babası Kari Abdülvahid Han ve dedesi Molla Muhammed Emin Hatip'ten öğrenmişti.

Sonra İsmail Han dostu Muhammed Yakup Han'ı yanına alıp Elhan'ın kervanına katıldı.

Güzel ve uzun bir yolculuktan sonra sağ salim Kabil'e ulaştılar. Elhan, Muhammed Yakup ve İsmail Han'a bazı öğütler verip "Sizler, Serpul'un geleceğinin sahibisiniz. İyi okuyun ve öğrenin. Yoksa ana yurdunuz güzel Serpul avcunuzdan kayıp gidecek! İsmail Han, sen bildiklerini Muhammed Yakup arkadaşına da öğret. Anladın mı yavrum? deyip devam etti. Biz okul için kitap, defter ve diğer gerekli malzemeleri alıp Serpul'a döneceğiz. Kardeşleriniz ve diğer arkadaşlarınız da yakın bir zamanda sizler gibi okula gidip molla ve bilge olacaklar inşallah. Ama onlar sizler kadar bilgili olamayacak. Bu yüzden onların geleceğinden siz ikiniz mesulsünüz. Öyle okuyun ki, sadece Serpul

halkı değil, bütün Türkistan yurdu sizinle gurur duysun.” diye yüreklendirip onlarla vedalaştı.

Aşk ateştir, gönül ise odun. Gönül bir yanmaya görsün! Eğer yakacak ateş aşk ateşi ise, küle döner insanoğlunun teni. Elbette ki, aşk ateşi gönlü sadece yakmakla kalmaz, yakar ve kül eder. Sonra da külünü rüzgâra savurmadan seni yakamı bırakmaz. Tıpkı Mecnun’a gibi adını cümle âlemin ağzında dolandırır. Sakız gibi çiğnenirsin halkın ağzında...

Yürek yansa, dünyanın kararır! Büyük ve geniş dünya tıpkı zindan gibi dapdar ve kapkaranlık oluverir. Hele ki yürek, aşk ateşiyle yanarsa! Bambaşka yanar! Rengin sapsarı samana benzer, insan kılığından çıkarsın ve deli divaneden beter olursun...

Yakup’un yüreği yanmıştı elbette aşk ateşiyle. Tutku ateşinin kıpkızıl közündeki yanıp kebab olmuştu, göğsündeki yürek kuşu. Akli başından gitmiş, hiçbir şeyi hatırlamıyordu, her şeyi unutmuştu. Artık arkadaşlarına Bedahşan’da kutlanan Ergenekon bayramından bahsedecek hiçbir şeyi hatırlamıyordu. Arkadaşları ve akranlarıyla her dakikasını sohbet etmek ve şakalaşarak geçiren Yakup artık susmuş ve konuşmaz olmuştu. Tek başına yapayalnız kalıp bir köşeye çekilip kendi başına oturmayı tercih ediyordu...

Ana Hatun, Yakup’un bu halinin sebebini “Belki yorulmuştur!” deyip buna bağlıyordu. Gelini Baybece Hatuna Acaba Elhan’ımız Yakup’a güreş mi tutturdu, oğlak oyunu mu oynattı bilmiyorum ama Yakup çocuğum çok yorulmuşa benziyor gelin! Kendine bir türlü gelememi, keyfi yerinde değil. dedi. Muhtemelen Ana Hatun amacı böylece gelinin ağzından laf almak ve eğer bilmediği bir şey varsa öğrenmek idi...

Yakup’un bu hali herkesin dikkatini çekti. Halk merak içinde kalmıştı. Herkes bu durum hakkında bir şeyler öğrenmek için birbirine sorup duruyorlardı. Ama Yakup’un bu derdinin sırrını Allah ve Vahit’ten başka kimse bilmiyordu. Bu konuda taştan ses çıkar da ama Vahit’ten ses çıkmazdı. Vahit de düşünüyor bir türlü bu işin içinden çıkamıyordu. Dostu Yakup’un haline bakınca çok endişeleniyor bir taraftan töre mevzu diğer taraftan ise arkadaşının sağlığı. İster istemez yüreği kan ağlıyor, bağırı yanıyordu.

Her yerde, her sokağın başında, her ağacın dibinde, baş başa vermiş bir grup insanın sohbet ettiğini görseniz muhakkak fısırt fısırt Yakup’u konuşuyor olurlardı. Bir taraftan konuştuklarının Ana Hatun’un kulağına gitmesinden de korkuyorlardı.

Usta Hangeldi Bay’ın oğlu Sadık Bay icara alıp ekip diktiği tarlaları kontrolden dönerken Kette İmam’ın bahçesinin önünde Kasap İbrahim ile karşılaştı. Birbirinin hâlini hatırlamayı sorup havadan, sudan ve işten güçten konuştular. Sonra Sadık Bay Kasap arkadaş! Şu Elhan’ımızın oğlu Yakup’a bir şeyler olmuş gibi! Şehirde de köyde de herkesin ağzında bu laf var! Hayırdır inşallah? diye soru Kasap İbrahim’e.

Biz de Yakup’un yaşındayken, işte kahrolası laf söz dinlemeyen gönlümüz de böyle aşk ateşiyle yanmamış mıydı ha Sadık Bay? diyerek eli ile göğsüne vurdu.

Tam da dediğin gibi. Bizim yurdumuz Serpul'un havasından mı yoksa suyundan mı bilmiyorum fakat çocuklar yiğit olunca tıpkı taylara benziyor. Kudurmuş deli tayı da sakinleştirmek kolay iş değildir Kasap arkadaş! dedi ve devam etti Sadık Bay: Yakup Bay, daha bu yaşında atına binip gezip, yurdun muhteşem manzara ve havasının bir güzel keyfini çıkarmak yerine, eve kapanmış. Erkek denen evde kapanıp yatsa sonra halk tabii ki konuşur!.

Kasap İbrahim yine iyi niyetle cevap verdi:

Sadık Bay ortak!... Bu sene Bedaḥşan'da kutlanan Ergenekon bayramı kutlamalarına babası Elhan'ımızla birlikte gitmişti. Böylelikle diğer yurtları gezdi. İyiyi kötüyü kendi gözleri ile gördü. Diğer taraftan ise artık bir delikanlı olmuş. Çok şükür iri yarı da bir erkek. Ne bileyim belki kendisine göre bir hayali vardır. Bir de çok zamandır arkadaşlarından ve akranlarından uzak kalıp kimi Türkistan büyükleri ve Elhan'ları ile tanıştı onlarla oturup kaldı. Ebetteki bunların da etkisi olabilir diye düşünüyorum. dedi.

Sadık Bay dört tarafını kolaçan edip sonra Bilmiyorum ortak! Senin söylediklerin de mantıklı. Bana göre de haklısın. Yalnız Elhan'ımızın misafirlerine mal kesmeye gidecek olursan yine de bir sorup öğren lütfen! Bu konuda bizlere bir iş düşerse, yapabileceğimiz ne varsa biz hazırız. dedi ve vedalaştılar.

Ana Hatun da bu aralar zaman buldukça her eve girip ev ahalisinin halini hatırını soruyordu. Kim ne işle uğraşıyor? Kadınlar tandırın ya da dokuma tezgâhlarının başında mı değil mi? ... diye gezip bakıyordu. Fakat tüm kadınların aklında başka bir düşünce dolanıyordu. Çünkü Ana Hatun gittiği her evde eğer o evdeki kadınları tezgâhlarının başında görse veya hamur yoğururken, ekmek açıp pişirirken, su ısıtıp çamaşır yıkarken, evi süpürürken, şal, içtenbağ, alaça, halı, kilim dokuyup ve şapka dikerken gördüğü kızların yanına gidip, uzun uzun duruyordu. Kızların yaptığı işlerini gözden geçirip yetenekli ve çalışkan olup olmadığını gözlüyordu. Ancak çok konuşmuyor sadece Maşallah kızım diyordu, o kadar. Sanki Ana Hatun'un gözleri bir şeyler arıyordu...

Ayhan Hatun, tandırın başında süt pişiriyordu. Begüm Hatun geldi yanına. Ayhan Hatun'un burnunun dibine geldi Begüm Hatun. Meydanın ortasında duran Ana Hatun'a gözleriyle işaret ederek:

Anamız sizin evinize de gelmiş ya arkadaşım! Erke Kız'ın yeteneği, Ana Hatun'un çok hoşuna gitmiş gibi. Öyle değil mi? İyice bir bakın! diye fısır fısır konuşuyordu. Tam o sırada Ana Hatun'un gözü ilişki Begüm Hatun'a. Ayhan Hatun'un aklı da fikri de pişmekte olan tenceredeki süttüydü birden taşıvermesin diye. Ana Hatun'un gözü Begüm Hatun'a takılınca Begüm Hatun ürktü. Ama yine de fısır fısır konuşmaya devam etti. Begüm Hatun Dün Anamız Serke Hatun'un evine de gitmiş. Haberiniz vardır da... Varıp Altın Kız'ın yanında durmuş, ona da tıpkı böyle teşvikte bulunmuş, şefkat göstermiş. Önceki gün de Alma Hatun'un evine gitmiş. Ay Kız şapka dikerken başında durup sevmiş ve övgüde bulunmuş. Ana Hatun'u hepimiz iyi tanıyoruz! Hâlâ

da gözümüze baksa betimiz benzimiz atıyor. Sizin Erke Kız gibi başka kızların da eli kolu titremiş Ana Hatun'u başlarında görünce...

Ayhan Hatun: Bunca vakit şef şef deyip de şeftali diyemeyişinin nedenini anladım arkadaşım! Ana Hatun'un niyetinin başka olduğunu söylemek istiyorsun. Öyle değil mi Begüm Hatun? dedi Ayhan Hatun. Begüm Hatun Bilmiyorum arkadaşım! Ben öyle düşünüyorum! dedi.

İkisi de Galiba torunu için kız arıyor. diye konuşturlarken, Kerim Bay'ın karısı Serke Hatun kapıdan girdi.

Serke Hatun'u görünce sustular Ayhan Hatun ile Begüm Hatun. Ama Serke Hatun konuyu hemen anladı ve:

Şu kadınların hâline de bakın! diye başladı söze. Benden mi gizliyorsunuz konuşmalarınızı? Tamam gizleyin! Ben hemen çıkıp gideceğim! Aranızdaki o tatlı ve keyifli sohbeti bozmayayım... deyip gitmeye yeltendi.

Begüm Hatun cevap verdi Serke Hatun'un merakını gidermek için: Sizden gizleyecek ne gibi bir sözümüz olabilir ki? İşte kızlar ve gelinler hakkında sohbet ediyorduk.

Bir hatun mahallede bir söz işitsin ve o sözü başkaları bilmesin? Böyle bir şey mümkün mü hiç? Değil tabi ki... dedi Ayhan Hatun.

Serke Hatun da tıpkı Begüm Hatun gibi kaş göz hareketleri ile Ana Hatun'u işaret etti. Begüm Hatun kısıp sesle de olsa bir kahkaha koyverdiler.

Hey Serke Hatun ahretliğim! Siz de ne fenasınız! Biz sizden gizleyebiliriz diye düşünmüştük! dedi. Bu kez Serke Hatun başladı duyduklarını anlatmaya: Benim duymayasınca kulaklarım yine bir şeyler işitti! İşte Faizi Bay karısı Alma Hatun'a söyleyip duruyormuş. Bu nedenle Alma Hatun öyle bir mutlu ki sormayın. Mutluluğun sebebi ise Ana Hatun torununu Ay Kız'la evlendirecekmiş! Feyzi Bay ise halkın huzurunda "Ben kızım Ay Kız'ı, Yakup Bay'a verdim gitti. Âmin, Allahu ekber!" deyip dua etmiş. Ay Kız da o günden beri yerde yürümüyor, burnu havalarda yürüyor sanki! Her gün annesinin dizinin dibinde oturup Yakup'tan bahsedip duruyorlar ana kız... Sözü Begüm Hatun aldı:

Duydunuz mu Ayhan Hatun'un söylediklerini? diye başladı söze. Dün Kasap İbrahim ile Aray Hatun bir tarafta ve Ana Hatun diğer tarafta kafa kafaya verdiler. İster şakalaşılıyor deyin isterseniz tartışılıyor deyin. İşitmişsinizdir ama yine de söyleyeyim.

Ana Hatun, Kasap İbrahim ile dalga geçmeden ve tartışmadan duramaz. Bunu hepimiz biliyoruz zaten... dedi Serke Hatun.

Eee sonra ne oldu Begüm Hatun? diye sordu Ayhan Hatun:

Begüm Hatun devam etti: Aray Hatun ile Kasap İbrahim bir şey üzerinde birbirleriyle şakalaştılar! Kasap İbrahim'i zaten hepimiz tanıyoruz. Her laftan bir laf çıkaran şakacının teki ölmeyesice. Ana Hatun'un ev ev gezmesi Kasap İbrahim'in dikkatini çekmiş. Ana Hatun'la Aray Hatun Kette İmam'ın bağındayken, Kasap İbrahim Aray Hatun'a sormuş: Aray Hatun Abla Bibi Anamız bu günlerde torunu Yakup Bay için kız arıyor galiba. Doğru mu? diye. Aray Hatun daha

cevap vermeden Ana Hatun “Hay babana senin...” deyip kovaladı Kasap İbrahim’i. Bir görseydiniz Ana Hatun’un o anki halini! Öyle bir sinirli, öyle bir öfkeliydi ki sormayın! Bence Ana Hatun’un sinirlenmesinden belli Yakup Bay için kız aradığı...

Begüm Hatun sözünü bitirdikten sonra arkadaşlarına bakıp gülümsedi. Dilinin ucunda bir şeyler vardı. Ancak ölmeyesice bir türlü çıkarmadı ağzındaki baklayı. Belli de pat diye söylemek istemiyordu. İstiyordu ki arkadaşları kendi anlasın. Çünkü Begüm Hatun’un da Çiber adında gelinlik çağında kızı vardı.

Serke Hatun, Begüm Hatun’un dilinin altındaki baklayı anladı ve:

Ben de duydum Begüm Hatun diye söze başladı: Begüm Hatun, Ana Hatun’a haber salıp demiş ki: Çiber Kız adında koklanmamış bir çiçeğim var. Bibi Ana’m munasip görürse... diye duydum. Doğru mu Begüm Hatun?

Begüm Hatun hafif gülümsedi. Bu iması ile Serke Hatun’un merakını giderdi. Gülümseyerek doğrulasa da bir türlü dili ile ikrar etmedi. Ağzını hafifçe yana burup omuzları silkip Tanrım ikisinin takdirine yazmışsa kim boza bilir ki ahretliğim? dedi.

Ayhan Hatun, Begüm Hatun’a bakarak “Seni gibi albız seni! Sabahtan beri şef şef...” deyip de bir şeftali diyemedin. Bunu mu söylemek istiyordun? Onun için mı bunca uzattın sözü ha? Ağzında çiğneyip durdun da bir türlü demedin. Vay tövbe! Siz de ne fenaymışsınız...

Aşk mıdır insanı deli edip değiştiren? Tutku mudur insanın ta yüreğine etki eden? Her insanı sevdiren ve kimi zaman sevdiğinden de nefret ettiren aşk mıdır? Aşk mıdır insanı bağlamadan kazığın etrafında dolandırıp duran? İnsanın gözünden korkuyu silip atan, can ve maldan geçiren, aşk mıdır? Yoksa tutku mudur?

Bir genç her gün gelip Sançörek durağında dolanıp duruyordu. Akşama kadar, zahit gibi caminin sofasına döşenen minderler üstünde oturuyordu. Hiç mi işi gücü yoktu bu yiğidin? Deli ya da divâne miydi bu yiğit? Her sabah, her öğlen ve her akşam neyi, kimi bekliyordu ki?...

Duraktaki çaycının, satıcı ve pazarcıların dikkatini çekmişti. Ancak bu yiğidin son günlerde burada dolanıp durmasının nedenini kimse bilmezdi.

Atı ve av silahı evdeydi. Ama kendisi kayboluyor, sonra birdenbire bulunuyordu. Kimse Yakup’un bu durumu ve hâli hakkında bir şey bilmiyordu. Arkadaşı ve can dostu olan Vahit de baş verir ama sır vermezdi.

Yakup da bir türlü Pervane’yi bir daha göremedi. Mum boş yere yanıyor ve damla damla yere akıyordu. Lakin pervaneden haber yoktu. Beklenmedik bir anda Vahit durağa geldi. Yakup arkadaşını karşısında görünce çok şaşırdı ve

Ne oldu ortak? diye sordu.

Ne olsun? diye cevap verdi Vahit ve devam etti: Ne zamana kadar böyle devam edeceksin Yakup? diye öfkeyle sordu. İnatla Pervane’yi görene kadar. dedi Yakup.

Vahit Evini biliyorsun ya! Niye gidip görmüyorsun?

Yakup bu cevabı işitince, sustu. Vahit, arkadaşının yanına oturdu. Birkaç dakika ikisi de öylece susup oturdu. Sonra da Yakup, arkadaşının gözüne derin derin baktı ve birdenbire gözleri kapanıp başı arkadaşının omuzuna düştü. Vahit, hemen Yakup'un başını dizinin üstüne koyup başını okşadı. Kaç gündür uyuduğu yoktu Yakup'un. Baş zonklar derecede ağrıyor, bu huzursuzluk ve uykusuzluk nedeniyle sesi boğuktu ve kısık çıkıyordu.

Birkaç dakika sonra gözünü açıp: Gidemem, gidemem Lala Ağa'nın evine dedi ve devam etti. Onlar Acem'dir! İki milletin ağzına düşmekten korkuyorum arkadaşım. Eski cesaretimi de yitirdim. Korkak biri olup kaldım dostum.

Yakup'un o ince yüreği aşk ateşiyle yanıp kül olmuştu. Arkadaşının bu hâlini görünce Vahit Pehlivan'ın yüreği kavruldu. Elbette, aşk ve tutku denen şey tatlı bir azap idi...

Vahit "Sen hele bir yerinden kalk dostum! Kendine gel! Bugün beraber gideceğiz Lala Ağa'nın evine." dedi.

Bana hiçbir şey söyleme şimdi! Ne hâlîm var ne de gücüm. dedi Yakup.

Herkesin gözü senin üstünde! Adın tüm halkın ağzında! Bunlardan haberin var mı senin?

"Yok ortak, haberim yok, bilmiyorum." diye cevap verdi Yakup.

Bu hâlini büyük küçük demeden herkes konuşup duruyor. Yeter artık! Bibi Anamızın sabrı taşı taşıacak. Bunu bil ki, o patladıktan sonra Allah sonumuzu hayretsin. Doğrusu bu zamana kadar Bibi Anamızın niye hiç sesinin çıkmadığına çok şaşıyorum.

Bibi Anam bir şey hakkında bir araştırma yapmadan, bir şey bilmeden, sebepsiz ve yersiz asla konuşmaz. Demek ki bu konudan haberi yok... dedi Yakup

Yersiz konuşmaz! Ancak yersiz hareket edene yersiz konuşmayı iyi bilir.

Peki ne yapmamı istiyorsun? Söylesene Yakup!

Haydi kalk, önüme düş. Lala Ağa'nın evine gideceğiz.

Hişşş! Yavaş söyle şimdi biri duyacak! dedi Yakup.

Vahit, arkadaşını çok sevdiği için, dostu hatırına her riski ve başına gelebilecek her şeyi göze almıştı. Arkadaş dediğin böyle olmalıydı elbette.

Merak etme, elbette bu aşk destanını halk bir gün işitecek dostum. Sevmek ve tutku kabahat değil ki sonuçta.

Sevmek ve tutkunun suç olmadığı biliyorum! Ama, töreler? Bu töreler Pervane ile birleşmemize engel, Vahit kardeşim! Bir de şunu düşün! Ya yarın öbür gün Bibi Anam karşıma dikilip Törelerimizin bozulmasına izin vermem! deyip ayak direse ne diyeceğiz ha? O zaman tüm Serpul halkı benden yana olsa bile Bibi Anamı hiçbir güç sözünden döndüremez. Bibi Anamın gönlü olmazsa, hele ki bu iş için, halkın elinden bir şey gelmeyeceğini sen de iyi bilirsin.

Vahit kafasını onaylarcasına sallayarak Yakup'un gözlerine baktı. İki dudağını sıkıca kapayıp, burnundan derin bir nefes aldı ve Bunları biliyorsun da niye Pervane'nin peşini bırakmıyorsun? Kabul olmayacak duaya âmin denir mi arkadaşım? dedi.

Âmin denmez ama deli yürek ve yanan gönül ferman, buyruk dinler mi diyorsun? Gönül atının eyeri gevşerse kim durdurabilir Vahit dostum? Biliyor musun dostum! Bibi Ana'ya karşı gelip gözüne bakmaktan değil; yurdumuzun, milletimizin ve babalarımızın töresiyle karşı karşıya kalmaktan korkuyorum doğrusu.

Vahit Türk ve yurt töresi demek Ana Hatun demektir. Bunu böylece bilin arkadaş! dedi.

Benim elimi kolumu bağlayan da işte bu ya! Bir denizin ortasında, parçalanmış bir geminin kırık bir tahta parçasına benzetiyorum kendimi. Ana Hatun demek; Türk milletinin töre ve yöresi demek! Bunu biliyorum dostum! Hem de çok iyi biliyorum. Biliyorum bilmesine de sen gel de bunu deli gönlüme anlat ve ikna et onu. Göreyim seni, ikna et bu deli yüreği! deyip bağrını yumrukladı.

İşte tüm bu çaresizlikleri teker teker konuştu, biraz düşündükten sonra ikisi de birkaç dakika sustu ve çaresizlik denizinde boğulup öylece kalakaldılar. Vahit, arkadaşını bu denizden nasıl kurtaracağını biraz düşündükten sonra bir yol düşündü: Bak arkadaşım! dedi Vahit. -Ben Lala Ağa'nın evine gidip Arabanız ne zaman gelecek? diye soracağım. Eğer etrafta Pervane'yi göreceğim olursam, suyu bahane ederek evden çıkmasını söyleyeceğim. Siz de böylece birbirinizle görüşmüş olacaksınız! Anlaştık mı? dedi.

Nasıl yapacaksın bunu Vahit? Ya Arabayı ne yapacaksın? diye soracak olursa, ne cevap vereceksin?

- Sen orasını düşünme ortak! Sen işini gör, yeter! dedi dostu Vahit. İkisi oturdukları yerden ayağa kalkıp üst başının tozunu silkelediler. Yakup, Vahit'e bakarak: Sen Acemlerden hiç korkmuyor musun? dedi.

Ben! Sen şu gözlerime bir bak hele! Hiçbir şeyden korkmayan ben Acemlerden mi korkacağım? diyerek, eliyle arkadaşının omuzuna vurdu ve Lala Ağa evine doğru yol aldı.

Yakup, Kette Cami mescidinin avlusuna geçmiş, ağaçların arasından caminin Bender mescidine bakıyordu. Dört gözle Pervane'yi bekliyordu. Pervanesi uçup gelir mi ki diye, tıpkı bir çocuk gibi içi içine sığmıyor, yerinde duramıyordu. Yüreğindeki kuş, göğüs kafesinde durmadan kanat çırpıyordu. Sabırsızca iki eliyle göğsüne vuruyordu. Mum gibi yanıyor, damla damla eriyip akıyordu, Pervane'nin beklerken.

Dünya, bambaşka görünüyordu Yakup'un gözüne. Kette Cami'nin çınarlarından esen rüzgâr Pervane'nin kokusunu müjdeliyordu. Bulutlar gökyüzünde birbiriyle kucaklaşıyordu. Yakup ise cami mescidinin geniş sofasında bir o yana bir bu yana sabırsızca yürüyordu. Arkadaşı Vahit Pehlivan'dan haber bekliyordu.

Yarım saat geçmemişti ki, uzaktan zarif ve kanatları rengârenk bir pervane muma doğru uçup geldi. Vahit bu işi gerçekten becermişti. Pervane'ye îmâ ile amacını bildirebilmişti. Vahit bu iki aşığa fırsat yaratmak için Lala Ağa'yı lafa tuttu. İş, araba ve arabacılık mesleği hakkında hararetle bir sohbeta koyuldular...

Pervane yavaşça kovaşını eline aldı, su getirme bahanesiyle evden çıktı ve caminin havuzuna doğru yürüdü. Yakup ise mutluluktan kendi kendine “Ya Pervane’yi görünce birden dilim tutulurirse? Ya susar hiçbir şey konuşamazsam, nasıl olacak? Yok, yok konuşmam lazım. Böyle bir fırsat bir daha ele geçer mi, geçmez mi bilinmez. Kesin olarak konuşmam lazım...” şeklinde kendi kendine söylenip duruyordu. Uzaktan rengarenk kıyafetli biri yakınına geldi. “Renkli bir kıyafeti olduğuna göre bir kadın olmalı.” deyip dikkatlice gelene baktı. Yavaş yavaş Büyük Cami mescidinden küçük mescide doğru ilerledi ve kafasını uzatıp beklemeye devam etti. Yakup’un dizleri heyecandan tir tir titriyordu. Caminin dış kapısından içeri girdi Pervane. Bin türlü nazla süzüle süzüle havuza doğru gitti. Cami sofasının kenarındaki büyük dut ağacına yaslanmış duran Yakup’a fark ettirmeden bakarak gülümsüyordu.

Yakup’un ağzı kurumuş, dili damağına yapışmıştı heyecandan. Düşmeyim diye ayağını sofaya dayanak yaptı. Derin bir nefes aldı. Ve bin yüreğı bir yürek kılıp, bütün cesaretini topladı ve:

Pervane Han! Dikkat edin. Yine düşmeyin havuza diyebildi çok kısık bir sesle. Pervane de Yakup’a tutulmuş ve gönlünden vurulmuşa benziyordu o günden beri. Pervane’nin yüreğı de ilk günden beri aşk ateşiyile yanıyordu. Bu nedenle o da bu fırsatı bekliyordu. Nihayet gidip havuzun merdivenlerine oturdu. Sonra başını kaldırıp sakın, kısık bir sesle cevap verdi:

Eğer düşerseniz siz kurtarırsınız deyip kovaşına biraz su doldurup havuzun kenarına yavaş yavaş su serpmeye başladı. Yakup’a naz ediyordu Pervane.

Havuz dediğın ne ki denize bile düşseniz kurtarırım sizi Pervane Han. dedi sevgiyile, durduğu yerden.

Teşekkür ederim. Çok cesur bir yiğitsiniz! Size inanıyorum.

Yakup’un içi kıpır kıpırdı sevinçten. Yavaş yavaş havuzun merdivenine yaklaştı, Pervane’nin elini tutmak istedi ve:

Her gün sizi görmek için, sabahtan akşama kadar işte bu yerleri sanki ölçecek gibi adım adım yürüyordum. Ama siz hiç gelmediniz Pervane Hanım. dedi titreyen sesiyle.

“Affedin! Bilsem gelmez miydim hiç! İnanın, her gün gelirdim.” diye cevap verdi Pervane.

Yakup, Pervane’den bu sözleri duyunca, Pervanenin de ona sevdalı olduğunu anladı. Sonra cesaret edip elini uzattı Pervane’ye. Elleri titriyordu.

“Elleriniz üşümüş galiba. Titriyorsunuz.” deyip tebessüm etti Pervane.

“Evet, üşümüş! Alın, ısıtın hadi, Pervane Hanım.” diyerek bu bahaneyle Pervane’nin elinden tutup Sizi seviyorum Pervane Han! dedi sonra yine tekrar etti: Sizi seviyorum...

Pervane kafasını kaldırdı, gözlerini ufka dikti. Ardından da Yakup’un gözlerine derin derin baktı. Hiç ses çıkarmadı. Sonra eğdi başını ve havuzun masmavi suyuna daldı gözleri... Bir ah çekti ve:

Ben de sizi seviyorum Yakup Han! dedi. Yakup bu sözü işitince, gözleri parladı.

Yakup aceleyle Pervane'nin elinden tuttu ve merdivenlerin üstünden kendine doğru çekti. El ele tutuşup bir süre öylece ayakta durdular. Bir yanlarında masmavi su dolu havuz, diğer yanlarında ise sarhoş sarhoş kaynarak akıp duran bir nehir. Ağaçların gölgesinde serin bir hava. Ağaç dallarında onlar için kavuşma şarkısı söylemekte olan kuşlar... İki yürek bir olmuştu. İki yıldırım taşı birbirine öyle bir şiddetle çarpmıştı ki, aydınlanıp kıvılcımlar saçıldı her yana. Tutku ateşinin aşk kıvılcımı, arzu halazasıyla tutuştu. Sarhoş bir hâlde çatırdayarak dil çıkardı ve göğsü doğru yükseldi aşk ateşi. Cayır cayır yandı gönül denen zat. Cızırdayıp kebab oluverdi yürek denen bir parça et. Bu alev birden sıçrayıverdi bedeninin her hücresine. İşte bu tutku ateşi yaktı ve kül etti bütün vücudu. Yandı... Kavruldu... Ufacık kaldı.

Sevgi ve sadakattir arkadaşlığı ayakta tutan!... Sohbet etmektir insana huzur veren! Hatıraları paylaşmaktır arkadaşlık ve samimiyetin tadına bakmak! Geçmişten ders çıkarıp geleceği düşünmektir bir araya gelmenin amacı. Özellikle, yaşamak için birkaç tane arkadaş olmazsa olmazdır hayatın gerçeğinin!

Tabiatın, dağın, taşın, bağ bahçenin, yaz ve kışın, baharın ve güzün dostudur Türk milleti. Tabiat ile yaşamak Türk milletinin vazgeçilmez aşkıdır. Tabiat aynasında kendilerini görebilen tek millet, Türk milletidir. Tabiatın her mevsiminden keyif almayı ve her mevsimi zamanında yaşamının kıymetini çok iyi biliyorlar. Ağaçların gölgesi, karlı dağlardan esen serin rüzgârın tadını bırakıp da bir damın altına veya dört duvarın arasına kapanıp kalmaz Türk milleti.

Erke Kız, Çiber Kız, Altın Kız ve Ay Kız... Dördü ellerine iş ve iş aletleri alıp toplandılar Kette İmam'ın bahçesinde. Amaçları birlikte sohbet ederken bir yandan da herkesin kendi işini yapmak istemesiydi...

Ay Kız, iştanbag' makinesini bir dut ağaca yaslayıp bıraktı. Ay Kız'ın makineyi yasladığı ağaca Altın Kız da sırtını dayıyor. Bohçasından ip, iğne ve şapkasını çıkardı dikiş yapmak için. Çiber Kız da biçtiği alaçe kumaşlarını büyük bir bohçadan çıkarıp başka bir ağaca yaslandı. Erke Kız ise, bohçasından ipek bir mendil ve tığ çıkarıp karşıdaki başka bir ağaca yaslandı ... Herkes sırayla bir şeylerden bahsediyor, bir yandan da dikkatli bir şekilde işlerini yapıyorlardı. Kimi zaman komik sözler eder, sonra dördü birlikte gülerlerdi.

Ana Hatun, Aray Hatun ve Mestkelin Hatun, üçü Kette İmam'ı ziyaret etmiş oradan çıkmaktaydılar. Gözleri ağaçların altında oturan kızlara ilişti.

Mestkelin Hatun! Aray Hatun! Bağdaki kızlar kim acaba? ... dedi Ana Hatun.

Bizim kızlar Bibi Anam! Gözünüz seçmedi galiba? ... dedi Mestkelin Hatun.

Heyyy kızlarım! Benim yaşıma bir gelin o zaman anlayacaksınız. O zaman öğreneceksiniz bu sorunuzun cevabını! ... diye, cevap verdi. Sonra Aray Hatun, Mestkelin Hatun'a:

"Biz de gençken onlar gibi baharda bir araya toplanıp işlerimizi yapmadık mı? Hay senin hafızana ahretliğim..." deyip söze başladı:

Hatırlıyor musunuz Mestkelin Hatun ahretliğim? Bir gün işte bunlar gibi toplanmış, dikiş dikip dokuma yapıyorlardı. Madaşer³² Hatun ahretliğimiz de yanımızdaydı. Sonra, bir şeylerden konu açıldı da onunla şakalaştık. O vakit Madaşer Hatun bir şey söylemişti! Hatırladınız mı? ...

Eveet, doğru, şimdi hatırladım! Muhammed Kul Han'ın babası Sultan Han amca, o zamanlar gençti. Yoldan geçerken, şu havuzdan su içmeye geldi. Bizi burada görünce Kolay gelsin! deyip adlarımızı sordu. Hepimiz ismimizi söyleyip de sıra Madaşer Hatun'a gelince: Benim adım Madaşer. dedi! Hepimiz kakhaha atıp güldük. Sonra Sultan Han'ın söylediği sözü hatırladınız mı? - Niye güldünüz kızlarım? Güzel bir ismi varmış kızımızın! Aslanın dişisi erkeği yoktur! Aslan her zaman aslandır. Bu söz biz Türk milletine uygun bir sözdür. Aslan gibi aslan kızlarım! ... demişti. İşte o günden beri, Sultan Han amcamın söylediği o sözü hafızamın bir köşesinde saklıyorum! dedi Mestkelin Hatun. Ana Hatun, kızların yanına gidince: Benim çiçek kızlarım! Ay kızlarım! Maşallah, maşallah... Sizi görüp tekrardan gençleştim! dedi ve Ay Kız'a bakıp:

Sen bu iştanbag'ını ne kadar da güzel dokumuşsun! Ne kadar güzel bir süs ve nakışla bezemişsin, maşallah! İlmek atmayı da iyi biliyormuşsun maşallah! ... Maşallah Ay Kızım maşallah! deyip sonra Altın Kız'ın yaptığı işine ve ellerinin hareketine baktı...

Altın Kız, Hund ipli Tumarça³³ şapka dikiyordu. Aslında şapkalar dikilmişti, o sadece çemberini bitirip tepesini dikiyordu. Ana Hatun, şapkaların içinden birisini eline alıp:

Hey maşallah Altın Kız'ım! Böyle güzel Tumarça nakışını ilk kez görüyorum. Hepsini aynı boyutta. Hiçbiri büyük ya da küçük olmamış. Maşallah kızım, maşallah! Bundan sonra, tüm damatların şapkasını sen dik. Anlaştık mı Altın Kız'ım? dedi.

Hangeldi Bay'ın oğlu Sadık Bay, Satar Hacıoğlu Sıddık Hacı, Kette İmam Caminin sofasında oturuyorlardı. O sırada Sıddık Hacı eğilip Sadık Bay'ın kulağına:

Sadık Bay ortak! Evde yengen söylüyordu ki: “Ana Hatun bu aralar kızlarla daha çok zaman geçiriyor.” diye. Görüyor musun? Gerçekten de kızları ne kadar güzel laflarla övüyor ve takdir ediyordu. Eğer ki biz erkekler, Acem milletinin ordusunu yok edebilsek, gene de bize böylesi övgüyü reva görmezdi! diyerek dedikodu ediyorlardı.

Ana Hatun Çiber Kız'ın karşısındaydı: Çiber Kız, sarı pamuktan dokunmuş alaca kumaşı biçmiş, hazırlayıp gelmişti evinden. Teker teker teyel yapıp desen yapmıştı. Gupiçe ve şalvar dikiyordu biçilmiş olan kumaşlardan.

Hey benim Çiber Kız'ım! Senden daha usta bir terzi tanımıyorum bu yurttan! Elhan'ımıza diktığın elbise, Elhan'ımızın üzerine öyle bir oturdu ki sanki kalıp gibi. Sen diktığın gupiçe, şalvar ve kaftanlar Türk töresinin sembolüdür Çiber Kız'ım! Maşallah!

Kasap İbrahim'i buldular bir anda yanlarında. Sadık Bay ve Sıddık Hacı ile kaş göz oynatarak Ana Hatun ile şakalaşmayı planlıyordu. Sonra caminin arkasından yavaşça dönüp gelip

³² Erkek aslan

³³ Üçgen figür.

elleri arkasında bağa girdi. Yavaş yavaş ağaçların arkasında gizlenip Ana Hatun'un yakınına kadar geldi. Ana Hatun ise, kızlarla sohbete dalmıştı. Bu sefer, Sadık Bay eğildi Sıddık Hacı'nın kulağına:

Şimdi seyret Sıddık Hacı! dedi.

Ana Hatun, Erke Kız'ın yanına varıp durdu. Bir iki dakika dikkatlice izledi, Erke Kız'ın iğneyle atığı ilmekleri ve başladı:

Erke Kız'ım! Nazar değmesin parmaklarına! Ne kadar hızlı kullanıyorsun parmaklarını maşallah! Tüm yurdun erkeklerinin beline bağladığı ve boynuna attığı mendiller, senin hünerinle değer buluyor Erke Kız'ım! Maşallah... dedi.

Kasap İbrahim şakaya başlamıştı çoktan: Evet Bibi Anam diye girdi araya: Bu yurttan bunca erkek ve genci hiç gözünüz görmüyor. Töremizde haksızlık ne zaman başladı Bibi Anam? dedi.

Ana Hatun son günlerde elinde bir sobayla geziyordu. Artık yaşlandım, dikkat olmak şart diyerek. Elindeki sobayla Kasap İbrahim'in ayağına bir tane vurdu. Oldukça sert bir vuruştur. Kasap İbrahim pat diye düştü yere. Yene vuracaktı ki, Aray Hatun ile Mestkelin Hatun, Ana Hatun'un elini tuttular. Kasap İbrahim bir eli ayağında, iki büküm kaçıp kurtuldu Bibi Ana'nın gazabından.

Sadık Bay seslendi sofanın üstünden: Bir tane az gelir Bibi Anam!

Ardından Sıddık Hacı seslendi: Bir tane de benim için vurun Bibi Anam!

Kasap İbrahim çok sinirlenmişti. Yarasının üzerine tuz serpmiş gibiydi Sadık Bay ile Sıddık Hacı'nın bu sözleri.

Hay siz gibi erkeklerin taaa... Her var git diyorsunuz hem de Bibi Ana'm tarafından dövülmeme seviniyorsunuz. Heeey sizin babanıza... diyerek sinirlendiğini belirtti. İbrahim müezzin, ata benzeyen büyük bir eşeğin üzerinde, yoldan geçerken o sırada. Ha hah ha diyerek gülüp:

Sadık Bay'ın ipiyle kuyuya inersen, hâlin işte böyle olur Kasap adaşım. dedi İbrahim müezzin. Ana Hatun kulak asmadı onların sözüne ve işine devam etti. Dört kıza bakarak:

Canım kızlarım! Eşi benzeri bulunmaz kızlarım! Her birinizin on parmağı on marifet. Sizlere bir sözüm var! Hep aklınıza bulunsun ve hiç aklınızdan çıkarıp, unutmayın! Dikeceğiniz her bir şapkada ve elbisede, dokunacak her bir alaçede, halı ve kilimin her ilmeğinde Türklük'ün izi olsun. Türk kültürümüzün nakış ve süsü olsun. Acemlerin pazarında bile bir bakışta bilinsin, Türk'ün eseri olduğu! Siz bu hünerinizi küçük kardeşlerimize ve başka küçük kızlara da öğretin! Öğretin ki kültürümüz korunsun ve medeniyetimiz dünya boyunca yayılsın ve tanılsın. Özümüzü ve kimliğimizi unutmayalım canım kızlarım! ... Türk milleti kadınları ve kültürüyle yaşıyor. Kadın ve kültür, Türk erkeğinin özellikle Türk denen şahin kuşunun iki kanadı gibidir. Eğer iki kanadı da sağlamsa bu şahin en yüksek dağ ve taşları aşarak göğün en yukarısına kadar uçabiliyor. Eğer ki, bir tanesi bile iyi olmasa, her türlü avcı silahsız tuzaksız yerden kopararak alıyor. Her

kadın, kültürlü bir Türk olmalı. Kültürsüz kadın, bana göre aceminin ikinci karısıdır diye diye kızlara vasiyet ederek kızların yanından ayrıldı.

O sırada, Yakup da Katta İmam'ın bağından havuzun etrafına kadar her tarafa bakıyor, çalışmakta olan kızların arasında Pervane'sini arıyordu güya. Pervane'nin de bu kızların arasında olmasını çok istiyordu. O da işini görüp gelseydi de kızlarla beraber hem sohbet etse hem de çalışsaydı. İstiyordu ki Bibi anası Pervane'yi de övsün....

Ana Hatun, kızlardan uzaklaşarak camiye gitti. Oturmuş Sadık Bay ve Sıddık Hacı'ya: Hey tembeller! Ölmeden mezara girilir, el ayak uzatılıp uyunur mu? Doğru!... Tembel insan örfümüze adetimize göre ölü sayılır. Doğru bir söz! ... dedi. İkisi, sofanın duvarından atlayarak kaçtı.

Kızlar, Ana Hatun'un ovmasını duyup, o kadar gurur duydular ki, söylenecek değil. Boyunları havaya gezer oldular hemen. Ana Hatun'un bu aralar Yakup torunu için gelin aradığından hepsinin haberi vardı. Yakup'sa aşkı Pervane'nin kızlarla beraber olmasını hayalini kuruyordu. Kızlar da Yakup'a tıpkı bu gibi hayal kuruyordu her birisi. Yakup İmam bağında uzakta dursa bile kızlar görüyordu. Kızlar da Yakup'u babaannesinin evlendirmek istediğini anlıyor, öyle naz ve hareketler yapıyorlardı ki ya Rabbim. Kızlar birbirlerinin ağzından laf almak istiyordu. Altın Kız, Erke Kız'a sordu:

Erke Kız arkadaşım! Duydum ki annen Ayhan Hatun, Bibi Ana ile kararı kesinleştirmiş. (Erke Kız'ımı Yakup Can'la evlendireceğim) demiş. Eğer ki doğruysa şimdiden tebrik ederim

Erke Kız gözünün altından bakarken gülümsedi. Mendilinin saçığını örmeye başladı:

Boş ağız Dayma arazi! Halk söylüyor Altın Kız arkadaşım. Söylesinler. Ancak sana ne diyelim ha? Serke Hatun yengem, Bibi Ana'mıza ne demiş arkadaşlar biliyor musunuz? Demiş ki: Altın Kız'ımın değerini, sadece Yakup Can gibi kuyumcu anlar. Ben söz aldım Bibi Ana'mdan.

Bu sefer, utanan kız Altın Kız oldu. Sonra Ay Kız başladı konuşmaya. Ay Kız'ın lafları Çiber Kız içindi:

Benim duyduğum kadar, Çiber Kız arkadaşımız Annesi Begüm Hatun herkese diyormuş ki: Çiber Kız'ım, bir çiçektir. Sadece Yakup Can'ın yürek bahçesinde çiçek açacak. Başka kimse zahmet etmesin. Çiber Kız da Ay Kız'a bakarak "Ya senin annen Alma Hatun ne diyormuş arkadaşım?" dedi ve başını sallayarak devam etti: "Annenin sözünden haberin var mı? Kızımın başını Yakup Can'a bağladım. Allah mutlu mesut eylesin ikisini!" diye haber yaymış tüm yurda. Kızların sözlerini, esen rüzgâr tane tane Yakup'un kulaklarına getiriyordu. Sonra, sözü Ay Kız aldı: Vay yaramaz kızlar! Vay hatun kızlar! Herkes birbirinin ağzındaki lafı öğrenmek istemiş ha! Yani Yakup Can benim, siz Yakup'tan vazgeçin! demek istiyorsunuz ha? Vay vay vay! Vay sizi vay! Annelerinizden betermişsiniz ya!...

Hayat denen fırsat belki de çocukluk zamanımızda sona eriyor. Çünkü yaşamaya, büyümeye, okumaya ve öğrenmeye sadece çocukken samimiyetle gönül veririz. Hem de

hiçbir fayda beklemeden. Belki, bir kerecik aferin almak, çocukluğumuzun en büyük övgüsü sayılıyor. ...

Keşke, sevinç ve mutluluğun hepsini çocukken harcamasaydık! İnanın ki, çocukluğunu yaşayamayan insan, gençliğinin tadını çıkaramıyor. Özellikle gençliğimizde ve yaşlılığımızda beceremediğimiz birbirimizi affetmek büyüklüğünü çocukluğumuzda belki bir tanecik şeker ya da bir tane elmayla gösteriyor, tüm kırgınlıklarımızı unutuveriyorduk. İnanın ki hiçbirimiz, çocukluğumuzdaki affetme sırrını hâlâ bilemiyor ve çözemiyoruz! Çocuklar ve küçük kızlar oynayıp gülüşüyorlardı. Öğlene kadar cami imamından ders alır, öğlenden sonra da bahçelerde toplanır, birlikte oyun oynarlardı. Hayatın ve yaşamın en güzel ve tatlı zamanları o çocukluk zamanları olsa gerek. Çünkü dünyanın zulmünden, kaygılarından, yalanından, açlığından, tokluğundan ve tuzaklarından habersiz bir şekilde yaşıyoruz. Sadece bugün oynadığı oyunun heyecanlı hatırasını ve yarın için hayal ettiği başka bir oyunu oynamak umuduyla yaşamak denen fiile gerçek bir anlam yüklüyor ve özel bir tarifini veriyorlar...

Elhan ve büyükler, Kabil'den döndüler. Çantalar ve valizler kitap, defter, kalem ve diğer ihtiyaçlarla doluydu. Getirdikleri tüm malzemeleri sofanın üstünde dizdiler. Bir zaman sonra Molla Hadim içeriye girdi. Sofanın üstündekilere gözü ilişip Merhaba Elhan'ım! Kolay gelsin! Sağlıkcakla gidip geldiniz mi? Bunca yükün ağırlığı sizi ve büyüklerimizi yormuştur! diye, söze başladı. Serpul'un her yanına elçi gönderildi. Cuma günü düzenlenecek büyük toplantıya tüm büyükler çağrıldı. Elbette buyruk Elhan tarafındandı.

Ana Hatun susuyordu. Yalnızca her şeyi en ince ayrıntısına kadar anlamak, öğrenmek istiyordu. Baybeçe Hatun ise, kocası Yusuf Bay'ı çok özlemişti. Zaten bundan önce de kırk gün Bedahşan'a gitmiş daha yeni gelmişti ki aradan dört gün geçmeden Kabil'e gitti. Üstüne Yakup'un huyunun, hâlinin tavrının değişmesi ağır geldi Baybeçe Hatun'a. Yüreği dert, elem, hasret ve özlemle doluydu. Ağlamak istiyordu sevdiğinin göğsüne başını koyup... Ağlaya ağlaya boşaltmak istiyordu yüreğindeki zehri. Biricik sevdiğine kavuşmuştu uzun zaman sonra. Bu sebeple çok mutluydu Baybeçe Hatun. Ancak oğlu Yakup'un durumunu gördükçe bağı alev alev yanıyordu.

Cuma günü sabah erkenden civarın büyükleri ve aksakalları, birer birer gelmeye başladılar. Herkes toplandı Elhan'ın evinde. Ana Hatun da gelip sofanın köşesinde yerini aldı. Elhan, Elhanlık derisi olan Karakul derisinin üzerine oturdu. Herkese hoş geldiniz, dedi. Herkesin hâlini hatırlarını sorup etrafta ne olup bittiği hakkına malumat aldı. Semaverler kaynıyor, üzerindeki demliklere ardı ardına çay konuyordu. Çaylar, Elhan'ın büyük oğlu Kadir Bay ve küçük oğlu Sadık tarafından bardaklara dolduruldu, herkesin önüne konuldu. Serpul halkının özellikle yeni neslin geleceği hakkında, çağdaşlaşma adına önemli bir toplantıya başladı böylece.

Sevgili büyüklerim! Sevgili aksakallar ve değerli yurttaşlarım! diye, söze başladı Elhan ve devam etti:

Bir hafta önce halkımız ve yurdumuzun her yanının güvenliği hakkında bazı önemli haberler aldık. Bu nedenle sizin gıyabınızda acil kararlar alındı. Sizin de bu konu hakkında benden daha çok istekli ve azimli olacağınıza inanıyorum! Biz, işte bu saygıdeğer hocalarımız ve büyüklerimizle yaptığımız görüşmeyle hem bizim hem de yurdumuzun ve neslimizin geleceği adına eğitilmiş, çağdaş bireyler yetiştirmemiz gerektiğini öngörüp şu kararı aldık: Biliyorsunuz ki babalarımızın, atalarımızın zamanından beri aramızda hatta yurdumuzun tam göbeğinde yer alan **Balahser Karğani**³⁴’ye bazı yabancılar gelip gidiyor. Çoğu zaman ve özellikle son zamanlar bize karşı gösterdiği edepsizlikleri ve ahlaksızlıkları elbette ki affedilemez. Bu terbiyesizlikleri bir yanda dursun, edep ve ahlak denen insanlık cevherini en iyi büyüteçle arasanız, bir zerresini dahi onlarda bulamazsınız. Yoksa, işte bu üstatlarımız Kârî Âzimî ve Molla Hadîm gibi bilge şahsiyetlerimiz yurdumuzda az değildir. Hatta çoğu şehirde, bu büyük üstatlarımıza denk bir rakip yoktur. Hatta bulunamaz desem de olur bu şahsiyetlerimize denk! Ben, tüm Türkistan yurtlarını gezdim, gördüm. Ama bu üstatlarımıza benzer bilgelere çok nadir rastladım. Yalnız bizim şu anki sıkıntımız, bu büyüklerimizin bilgeliğinin Afgan devleti tarafından kabul edilmediğini ve bilge olduklarına dair delillerin ellerine verilmeyeceğini biliyoruz. Özellikle Afgan devletinin hoca eksikliği ve mecburiyeti nedeniyle işte bu bilgili ve akıllı şahsiyetlerimizi bir müddet hoca sıfatıyla işe almalıyız. Yine de Allah’a şükür ki babalarımız da saygın âlimler tarafından yetiştirilmiş. Yine bizim zamanımızda da işte bu bilge üstatlarımız var. Bundan sonra, bu yurtların durumu değişerek kimi memur kimisi de müdür bahanesiyle türlü yabancılar aramızda dolanacak, içimize girecek. Keşke sadece bu bahaneyle gelen insanlarla kurtulsaydık. Daha az canımız yanardı. Maalesef söylemem gerekiyor ki tüm mallarınıza, namusunuza, törenize hatta yurdunuza bile göz diyor, sizi köle gibi çalıştırıyorlar. Kimi zaman da inek gibi sağıyorlar. Varımızı yoğunuzu alıp kendi ceplerini dolduracaklar. Biz yine her zamanki gibi tedbirli hareket ederek kendimizin, töremizin ve yurdumuzun geleceğin için şöyle bir karar aldık. dedi Elhan. Bir yudum çay içtikten sonra yine devam etti:

Başkan, müdür ve memuru biz kendi milletimizden, kendi kanımızdan hem töremize uygun hem çağdaş bir şekilde hem de devletin standartlarına göre yetiştireceğiz. Bunun için çağdaş okullara ihtiyacımız var! İşte yurdumuzun gözbebekleri Kârî Âzimî ve Molla Hadîm cenapları genç bilgilerimizden Damolla Abdulhekim Han’ın tavsiyesiyle ve diğer büyüklerimizin isteği doğrultusunda okul malzemelerini ben Kabil’den getirdim. Şimdi size düşen halkımızı teşvik etmek ve oğullarımızın, kızlarımızın okula gönderilmesine vesile olmaktır. Ben ise bana düşen vazifeyi Elhan sıfatıyla yerine getirdim diye düşünüyorum! Bundan sonra en büyük sorumluluk ve mesuliyet başta size sonra da üstatlarımızdan Molla Hadîm, Kârî Âzimî cenapları ile Mevlânâ Sahip Osman Han’a kalacak. Büyüklerim! Size bir şey daha söyleyeceğim: Siz,

³⁴ Bala ve hisar sözcüklerinin birleşmesiyle oluştuğu düşünülen Balahser sözcüğü bugün Afganistan’da bir yer adı olarak yaşamaktadır. İslamiyet’ten önce yapılan kalelere verilen Balahser adını taşıyan bu kaleler Afganistan’da bugün okul, banka, üniversite binası gibi devlet kurumları tarafından kullanılmaktadır.

halkımızı teşvik edin ki onlar çocuklarını okula göndersin. Ve yine sizden şunu istiyorum ki üstatlarımıza yardım edin ve destek olun...

Sözü Sayat bölgesinin önde gelenlerinden Muhammed Kul Han aldı:

Hürmetli Elhan'ım! Bize düşen her ne olursa canı gönülden yapmaya hazırız! İşte ben kendim herkesten evvel oğlum Siraceddin'i kendi ellerimle getirip okul sırasına oturtacağım! dedi.

Said Abad bölgesinin önde geleni ve lideri Böri Hacı: Hürmetli Elhan'ım! Biz her daim olduğu gibi her emrinize, inançla itaat edeceğiz!

Sançarak bölgesinin önde geleni ve lideri Şah Niyaz Han: Hürmetli Elhan'ım! Biz yanınızdayız!

Dağlar bölgesinin önde geleni ve lideri Muhtar Bay: Hürmetli Elhan'ım! Sağ olun! Sizden gelen her emre canı gönülden itaat edeceğiz deyip liderler yardım edeceklerine söz vererek Elhan'ı sevindirdi. Sonra da Molla Hadîm, Kârî Âzîmî ve Mevlâvâ Osman Han'a bakarak:

Bundan sonra, iş ve sorumluluk sizde. Bir an evvel koyulun işe! dedi.

Böylece okul konusu karara bağlandı. Bölge liderleri ve aksakalları büyük lider ve Elhan'a Bedaşan'daki Ergenekon bayramı kutlamalarının nasıl geçtiğini sordu. Elhan, okul meselesi çözüldüğü için artık rahattı. Uzun uzun anlattı ve en son:

Büyüklerim! Biliyorsunuz binlerce yıldır bu kültürümüzü hem yaşıyor hem de yaşıyoruz. Törelerimizden biri olan sonuncu Ergenekon bayramı kutlamaları bir aya kadar Pamir dağlarının eteği, Feyzabad'da gerçekleştirildi. Gelecek yıl ise Ergenekon kutlamalarının ev sahibi biz Serpul halkıyız! Hazırlıklı olun... dedi halkına.

Heyecandan toplantıdakilerin gülüşme kahkaha sesleri duyuldu. Kaç yıldan beri böyle büyük ve eğlenceli bir kutlama görmemişlerdi. Bu haberi duyunca, hepsinin yüzü güldü. Çaylar tazelendi ve herkes hayal kurmaya başladı. Yine Elhan:

Değerli büyüklerim ve aksakallarım! ... Atlarınıza iyi bakın, onları hazırlayın! Pehlivanlar da başlasın kendilerini hazırlamaya! Kerim Han Müdür! Siz de barutu bu yıl daha çok isteyin ve geceleri çiçek açtırın inşallah! Mirza Nimetullah Han da kıyçek³⁵ini hazırlasın! Sahip Eke de dombırasının tarlarını gersin! Şahpisend Han çok yağlı yemekler yemesin ki boğazı şişip sesi kısılmasın. Sonra sesi iyi çıkmaz ve şarkı söyleyemez. Cemil Bakşi tef ve tablasını yağlayıp çınlatsın. Evet, çiftlilerimiz bu yıl arpa ve buğdaya dikkat etsinler. Misafirler ekmeksiz ve atlar arpasız kalmasın. Değirmenler hiç durmadan un çıkarsın ki unumuz bitmesin. Un olmazsa ekmek olmaz, ekmek olmazsa can olmaz, can olmazsa kutlama olmaz! ... deyip şakalaşarak devam etti: Kasap İbrahim de bıçaklarını ve baltasını bir güzel bileyip kınına koysun! Kara Bay ve Tille Hacı kuzularına iyi baksınlar! Bağlı olanlarımız kuru odun ve kuruyemişi bu sene daha çok toplasınlar! ... diyerek her sınıftan halkın görev ve sorumluluklarını bildirdi, sonra da hepsiyle vedalaştı...

³⁵ İran, Afganistan, Pakistan ve Tacikistan'da kullanılan yaylı kemeçeye benzer bir lavtadır.

Ertesi gün, Molla Hadîm ve Kârî Âzimî hoca sıfatıyla arkadaşları ve âlim dostlarını tek tek ziyaret ederek kendileriyle birlikte muallim olarak işe başlamalarını istedi. Bu konuda tüm hocalarını ikna ettiler. Mevlânâ Sahip Osman Han, Muallim Ömer Han İşan, Muallim Ruzi Kul Han, Mirza Kasım Berk ve diğerleri... Özellikle kız çocuklar için Bibi Hayrûnnisa, Ayşe Bibi, Molla Mehtap Şah gibi âlim kadınlarla kadrolarını tamamladılar.

Erkek çocuklar için Letafet, kız çocuklar için ise Cüz-i Canan okulunu açtılar. Sınıflar hazır olana kadar ağaçların gölgesine kilim sererek öğrencileri toplayıp ders vermeye başladılar. Tüm halk yaşını doldurmuş, aklını başına almış çocuklarını okula yazdırdı. Çocuklar severek ve zevkle öğlene kadar okulda, öğleden sonra da cami imamının yanında dinî dersler alıyorlardı.

Elhan, uzun zaman sonra ancak dinlenmeye fırsat buldu. Evde biricik sevdiği Baybeçe Hatunla, gereksiz her konudan sohbet etti ve Hanım! Oğlunuz Yakup Han, size kutlamadan bahsetti mi? diye sordu. Baybeçe Hatun, derin bir ah çekti ve:

Oğlumuz Yakup Can, geldiğinden beri hiç iyi değil. Rengi sararmış! Bize de hiçbir derdini söylemiyor. Hatta bizimle hiç konuşmuyor. Oğlumuza birdenbire böyle ne oldu anlamadık! Ben de sizi bekliyordum. Çabucak gelseniz de oğlumuzu bir doktora gösterseniz diye! ...

Ne olmuş Yakup’a hanım? Sapasağlamdı benimle geldiğinde? ...

Bilmiyorum babası, bilmiyorum!

Hayır olsun inşallah, sabah olsun bakalım! Siz şimdi meraklanmayın! Sabaha öğreniriz! ... diyerek moral verdi can yoldaşı karısına...

Eğer arzu ateşiyle yanarsan, derdini kimse anlayamaz! Yüzünün çiçeği solar! Dudağın ve gözlerin gülümsemeyi unuttur. Kaderin attığı tokatların acısı kolay kolay yüzünden gitmez. Elbette ki aşk ateşinin kıvılcımının tuttuğu noktadan başlayarak vücudunun her bir yerini yakar. Ancak harareti ve dumanı yakınındakileri rahatsız eder. Aslında insan, söylediği sözlerden daha çok içinde sakladığı sözlerle gizlenmiş olur. Böylelerini konuşurken değil, susarken dinleyin! ...

Deniz gibi sakin ve dalgasız bir hâldeydi. Fırtınadan önce denizin sakin ve durgun bir hâl almasına benziyordu vaziyet.

Ana Hatun, gece gündüz torunu Yakup’un derdini düşünüyordu. Yakup ise öyle sessizdi ki ağzını bıçak bile açamıyordu. Artık annesi de babası da dayanamıyordu bu duruma.

Sabah kahvaltı vaktiydi. Ana Hatun yavaş yavaş oğlu Elhan’ın odasına gitti. Elhan odasındaydı, önüne sofraya serilmişti. Baybeçe Hatun demlediği çayı, katmer ve kaymağı getiriyordu. Elhan annesinin ayak seslerini duyunca hemen yerinden kalktı ve kapıya geldi: Selamünaleyküm annecim! Hayırlı sabahlar! Hoş geldiniz! Buyurun buraya oturun! dedi ve annesini kendi yerine oturturdu. Sofra hazır olunca kahvaltıya başladılar. Bir hayli zamandır oğluyla kahvaltı yapmamıştı Ana Hatun. Elhan da yurdun ve halkın işinden fırsat bulamamıştı.

Ana Hatun oğluna bakarak: Afiyet olsun Elhan'ım! Ellerine sağlık gelin kızım! ... diyerek konuyu açtı.

Size de afiyet olsun annecim! dedi Elhan.

İştahla kahvaltılarını yaptılar. Elhan, arada bir annesinin gözüne bakıyordu. Kahvaltı yapıldı. Baybeçe Hatun sofrayı topladı. Eline bir kâse çay aldı, köşeye oturdu. Başını eğmiş dinliyordu kaynanası ile kocasının sözlerini.

Oğlum! diye söze başladı Ana Hatun. Yurt ve töre işi kutlu ve mukaddestir, biliyorum. Halkın işleri ve sıkıntılarını çözmek için çabalıyorsun. Bu da kutsal ve iyi bir iştir. Bu da biliyorum oğlum! Gerçek şu ki halkın derdiyle hemhal olmuşsun. Fakat, şu oğlun Yakup'un halini hiç gördün mü? Bedahşan'dan geldiğinden beri, ne olduğu bilinmez bir durumda zavallı çocuğum. Elbette ki bu soruyu sadece sana değil, Baybeçe Hatuna da soruyorum!

Sonra, soğuk soğuk baktı gelini Baybeçe Hatun'a. Baybeçe Hatun her zamanki gibi korkudan titriyordu. Ancak rahattı. Çünkü gece kocasına, oğlu Yakup'un hâinden bahsetmişti. Deniz huylu Ana Hatun'un yüzünde şimdi fırtına kopacak gibi bir heybet vardı. Oldukça ciddiye. Sormaya devam etti Ana Hatun:

Yakup benim torunum! Oğlum değil! Anlaşıldı mı? Torunumdur Yakup! ... dedi tekrar tekrar. Siz Yakup'un ana babası olarak görüyor musunuz vaziyetini? Çocuğun rengi gün geçtikçe sararıp gidiyor. Git gide yağ gibi eriyor! Hiç fark ettiniz mi? Söyle, Baybeçe Hatun! Biliyor musun oğlunun derdini? dedi.

Baybeçe Hatun başını kaldırıp Biliyorum anam! dedi.

Biliyorum sözcüğünü gelinden duyduktan sonra, fırtına başladı denizde. Dalgalar ardı ardına yükselerek gelmeye başladı:

Madem derdini biliyorsun, bana da söyle bakayım! Neymiş bu dermansız dert? ... dedi.

Elhan bir Baybeçe Hatun'a bir annesine bakıyordu. Sonra dayanamayıp

Ne derdi var hanım? diye sordu hanımına.

Sana sormadım Elhan Efendi! dedi Ana Hatun ve devam etti: Senin sorumluluğun nedeniyle kafanı kaşımaya için zamanın yok, biliyorum! Ama şunu unutma ki, sen büyük bir yurdun Elhan'ı ve liderisin! Başta yurdunu ve halkını, sonra oğlunu düşün! dedi. Sonra başını eğmiş bir köşede oturan gelinine baktı. Baybeçe Hatun sessizdi. Ana Hatun yine sert bir sesle oğlu Elhan'a: Eğer ki oğlum, evladım benim için yurttan, töreden, halktan ve dilimizden daha önemli diyorsan o zaman söyle! ... dedi ve sinirle yerinden kalkıp kapıya doğru gitti ve durdu:

Size sabaha kadar zaman veriyorum! Yakup'un derdini öğrenip bana söyleyin! diyerek ayakkabısını giyip gitti.

Bulutlar gökyüzünde huzursuz bir şekilde kimi o yana kimi bu yana gidiyordu. Güneş ise Küçük İmam tepelerinden yeni başını kaldırmış, belini doğrultuyordu. Tüm canlılar ve doğa uyanmıştı. Hafif bir esinti başlamış, ağaçların yapraklarıyla oynuyordu. Kuşlar da ötüşerek her saniye başka bir dala geçiyordu. Sofanın yanından akıp giden nehirde su dolup taşıyordu.

Yakup, nehrin kenarında oturmuş ve elinde bir sopa, suyla oynuyordu. Aslında oynadığı bedeni ve canıydı. Ancak aklı fikri Pervane'deydi. Aşkını düşünüyordu ve yalnızca o vardı aklında. Tıpkı bir deli gibi kendinde değildi Yakup...

Baybeçe Hatun, odasından çıkıp her tarafa baktı; ancak Yakup'u göremedi. Sonra yavaş yavaş dış avluya doğru gitti. Dış avlunun kapısından iyice baktı dört yana. Kimseyi göremedi. Bir iki adım ileri gitti. Sofanın arkasından kulağına bir Şışt-Şışt sesi geldi. Sesin geldiği yana gidince oğlunu gördü. Yakup, eline bir değnek almış, suyla oynuyordu...

Ne yapıyorsun oğlum? dedi. Yakup olduğu yerden annesine doğru hafifçe dönüp Hiç' dedi. Tekrar elindeki değneği suya batırarak oynamaya devam etti.

Annesi Baybeçe Hatun yavaşça eğilip: Oğlum! Sana ne oldu? Bu günlerde bir şeyler olmuş gibi sana. Niye bana söylemiyorsun? Eğer sen söylemezsen ben de senin derdinden hastalanacağım oğlum! Baban da Bibi Anan da merak içindeler. Derdini söylemeyerek iyi bir şey yapmıyorsun. Söyle oğlum! Konuş canım oğlum! Söyle anan kurban olsun sana! diye yalvardı oğlu Yakup'a.

Yakup'un iki gözü de nehirden akan sudaydı. Elindeki değnekle oynamaya devam etti kendi başına. Hiç sesi çıkmadı, cevap da vermedi.

Oğlum! Ne zamana kadar böyle yalnız başına kalıp sanki deli gibi oturacaksın? Söyle derdini annene... dedi yine. Yakup derin bir iç çekip "Yok annecim!" dedi ve devam etti: Bir derdim yok! Olsa size söylemeyip de kime söyleyeceğim anam. dedi annesine!

Annesi biraz daha oğlunun yanına doğru yaklaşp elleriyle oğlunun çenesini tutarak oğlunun eğik başını kaldırdı, kahverengi gözlerinin ta içine iyice baktı. Anne ve çocuğu ilk defa bu kadar yakından birbirinin gözlerine bakıyordu... Birden:

Benim kahve gözlü oğlum! deyip devam etti annesi: Ne yapsam da derdini bana söylesen? Söyle canım oğlum? Dilin yalan söyleyip derdini saklasa da gözlerin gizleyemez derdini oğlum! ... İşte gözlerin her şeyi bana anlatıyor, taş yürekli oğlum! Söyle annene derdini! Söyle annene yandığını oğlum! ... deyip yalvardı.

Gökyüzüne baktı ve derin bir nefes aldı Yakup. Öyle bir nefes almaktı ki bu; sanki göğsünde yanıp duran bu yüreği soğutmak için daha çok oksijene ihtiyacı vardı. Sustu birkaç saniye Baybeçe Hatun. Gözleri yaşla doldu, yüreği yanan annenin. Yakup annesini bu hâlde görünce onun da gözleri yaşla doldu. İki gözü yaşlı, birbirine baktılar, bakıştılar. Artık gözler konuşuyordu dertleri. Gözyaşları, şıpır şıpır akıp gitti. Sanki bir iğne batmış gibiydi Yakup'un yüreğine. Birdenbire haykırarak:

Dokunmayın bana anam! Bırakın beni kendi hâlime! dedi ağlayarak.

Daha fazla üzme anneni oğlum! Biliyorsun! Senin için ayaktayım! Eğer böyle yaparsan ayakta kalamam, düşerim oğlum! dedi annesi. Yine bir sessizlik oldu. Yakup'un göze yine

nehirde akıp duran sudaydı. Bu sefer elindeki değneği sert sert suya vuruyordu. Annesi birkaç dakika kâh Yakup'a kâh da onun suda gözlerini diktiği noktaya baktı. Bir zaman sonra annesi:

Söyle oğlum! Kara sevda mı derdin? dedi.

Kara sevda sözcüğünü duyunca el ve ayağı tutmaz oldu. Elindeki değnek nehre düştü ve su alıp götürdü değneği ...

Annesi oğlunun derdini bulmuştu. Oğlum! Değneğin düştü nehre! Akıp gidiyor, git al! dedi. Yakup çaresiz ve suskun...

Niye düşürdün elinden değneği oğlum? dedi. Yakup aklı yerinde değil gibiydi. Annesi elini oğlunun omuzuna koyarak Hey, değneğin düştü oğlum! dedi. Yine de Yakup'tan ses yok.

Kara sevda sözcüğünü duyunca düşürdün, öyle değil mi oğlum? dedi annesi.

Yakup, fırlayıp ayağa kalktı oturduğu yerden. Kaçmak geldi içinden, kaçmak, kaçmak... Ta uzaklara kaçmak. Kimse olmayan bir yere kadar... Ya da Pervane'nin yanına kadar kaçmak istiyordu?...

Annesi Baybeçe Hatun, ardı ardına soru yağmuruna tuttu oğlunu. Oğlu Yakup, ter içinde sırlıklam oldu, tıpkı şahinin pençesine düşmüş bir kuş gibi. Çaresizliğin dünyadaki en kötü şey olduğunu anladı Yakup.

Annesi Baybeçe Hatun'un da en az kendisi kadar çaresiz olduğunu görünce, kavruldu Yakup'un yüreği. Annesine bu kadar işkence etmeye hakkı yoktu. Tutkusu ve aşkını daha fazla saklamasının bir yararı olmayacağını biliyordu. Utanç içinde yere bakmaya başladı. Artık her şeyi söylemek istiyordu. Ağladı, gözleri yaşlı bir hâlde başını kaldırıp annesine baktı ve kendisini annesinin kucağına attı. Başını annesinin göğsüne koyup hüngür hüngür ağladı ve Annemm! dedi. Tekrar tekrar Anacığım! dedi.

Söyle oğlum! De bana derdini, ey dertli oğlum! Başımın tacı canım oğlum, söyle! Annelerden hiçbir şey gizlenmez, canım oğlum benim! Sana verdiğim ak sütün hürmeti için söyle! Sabahlara kadar senin için rahat rahat yatmayan ve uykuyu gözlerine haram eden annen için söyle derdini oğlum! deyip oğlunu göğsüne basarak ağladı.

Tutkunum anam!

Kime oğlum?

Pervane'ye anam!

Kim o Pervane dediğin oğlum?

Lala Ağa'nın kızı! ...

Bu cevabı beklemiyordu annesi. Duyar duymaz dili tutuldu Baybeçe Hatun'un. Sustu ve dili lâl oldu birdenbire. Öyle bir sustu ki bu sefer annesi başını önüne eğdi. Düşünce batağında boğuldu... Battı... Yitip gitti...

Ses ağızdan çıktıktan sonra rüzgarla birleşir. Artık başkasının duymaması mümkün değil.

Yakup her şeyi annesine söyledi. Anlattıkları Ana Hatun ve Elhan'ın da kulağına gitti. Şimdi, Ana Hatun yeri göğe ve göğü yere vurup altını üstüne getirecek! diyerek herkesin kızılca kıyamet koparmasını bekliyorlardı.

Peri gibi Türk kızları varken hele Serpul gibi gülistanın benzersiz çiçekleri ve bu Kaf diyarının asil ve güzel kızlarına kıran mı girmişti. Gidip Acem'in kızıyla mı evlendireceğiz! diyerek çıldırmasını bekliyordu halk Ana Hatun'un.

Fakat hiç birisi olmadı. Tüm büyükler toplandı. Söz Ana Hatuna verildi. Herkesi bir korku kaplamıştı. Ana Hatun yüzünü ve tavrını hiç bozmadan:

Kara sevdanın nasıl bir şey olduğunu bilmez değilim! Bu meseleye ise ben karışmam! Bunu böyle bilin! Nasıl ve ne yapmak gerekiyorsa Elhan cenapları ve büyükler biliyor! dedi ve başka da bir şey demedi.

Elhan ve büyükler, iki ara bir derede kalmışlardı. Yakup'un kara sevdası mı? yoksa Türk töresi mi?

Sanki içi yılan ve akreple dolu bir kuyu vardı. Bir eliyle kuyunun ağzından tutup asılı kalmış da Ah düştüm düşeceğim. Koptu elim. deyip düşecek gibiydi. Her tarafa bakınıp Yardım edin! İmdat! diye bağıırıyordu. Ellerinin gücü bitmeden hemen birinin gelip elinden tutarak kurtarmasını istiyordu Yakup.

Halk törelerinden vazgeçmez, Yakup da Pervane'sinden. Millet töresinden vazgeçse de Ana Hatun vazgeçmezdi. Ana Hatun vazgeçince millet hiçbir şey yapamaz ve diyemezdi. Bu önemli şart ve kuralların tümünü Yakup biliyordu. Bunları bildiği için kuyuya düşmesine az kalmış biri gibi umutsuzca kurtarılmayı bekliyordu.

Ana Hatun, Elhan ve halkın vereceği kararı bekliyordu. Bu sebeple kendini tutuyordu. Ancak Ana Hatun şimdi konuşmasa bile elbette konuşacağı zaman geldiğinde söyleyecek çok sözü vardı. Ana Hatun meyveyi dalından çiğken toplamazdı tabi.

Ana Hatun, Türk töresine toz toprak kondurmazdı. Kimsenin ağzına da düşürmezdi töresini. Yakup ise düşünceli bir halde gün geçtikçe zayıflamış, gözleri çukurlaşmış, iştahı kesilmişti.

Pervane'ye olan aşkını ve sevgisini herkes duymuştu. Zaten aşk oku göğsüne değdiğinden beri yüreği ve tüm vücudu zonkluyordu. Elinde ayağında güç ve dizinde derman kalmamıştı.

Baybeçe Hatun, oğlu Yakup'un tarafında olsa da bir yararı yoktu. Ana yüreği, oğluyla beraber yanıp kavruluyordu. İçeride ve dışarıda, evde ve düğünde, hiçbir yerde huyunu suyunu değiştirmeyen bir Ana Hatun... Tüm hatunlar Baybeça Hatun'un yanına gelip derdine ortak olmak istelerse de bu konuda onların elinden bir şey gelmeyeceği açıktı. Herkes Ana Hatun'un Pervane'yi aldım Yakup oğluma! demesini bekliyordu. Ancak Ana Hatun hiçbir tepki vermedi, uzak kaldı. O tepkisiz kalınca ne büyükler ne de Elhan bu işe cesaret edebilirdi. Çünkü, sonunda Ana Hatun'un patlayacağını biliyorlardı...

Bu kördüğümü, büyükler ve Elhan cenapları çözsün! demişti. Fakat onun bu sözü alacakları her karara rıza göstereceği anlamına gelmiyordu. Hele işte açtık düğümü! deseler sonra bakın görün neler olur da başka ne kördüğünleri onların önüne koyardı Ana Hatun...

Herkes işini gücünü bırakmış, Yakup'un kara sevdasını düşünmekle meşguldü. Yakup'un Pervane'ye duyduğu kara sevdayı işittiklerinde tüm yurdun kızları kafalarına kurşun yemiş gibi oldular. Ay Kız işitince gözü karardı ve başı dönüp yere yığıldı....

Günler geçince kızların Yakup'a duyduğu aşk ve sevgi, kaygı ve şefkate dönüştü. Artık hepsi Yakup'un Pervane'sine kavuşmasını istiyordu...

Bu konu çok çetin ve ağırdı elbette. Ya bir insan ölecekti ya da töre bozulacaktı. Herkes dalgındı. Hiç durmadan yolda bile şarkı söyleyip gezen Şah Pisend Han suskunlaşmış, dilini yutmuştu. Şarkı söylemeyi bırakın konuşmaz olmuştu... Nereye gitse dombırasını yanından ayırmayan dombıracı Sahip Han, dombıra çalmaz, hatta yanında bile taşımaz oldu. Ğiceği elinden düşmeyen Mirza Nimetullah, artık ğiceğini çiviye asmıştı. Her söze bir cevabı olan Sadık Bay Hangeldi de dilini yuttu. Kahkahaları ve şakaları eksik olmayan Kasap İbrahim kimseyle konuşmaz oldu.

Tüm yurttta bir yas ve matem vardı sanki. Her yer sessizdi. Kuşlar da horozlar da ötmez olmuştu...

Molla Hadîm derin düşüncelere dalmıştı. Durum böyle devam ederse, bu milletin hâli ne olacak? diye. Elbette ki Yakup'u bu hâliyle Azrail'in eline bırakamazlardı. Molla Hadîm, kafası karışık hâlde evinden çıkıp Üç Hoca tarafına yöneldi. Arkadaşı Kari Âzimi Üç Hoca'da oturuyordu. Elhan, bir şey söylemek veya bir konu hakkında fikir almak isterse, bu ikisinden birini çağırırdı. Sonra da biri diğerinin yanına varır, birlikte Elhan'ın huzuruna giderlerdi.

Serpul'da bu iki büyük şahsiyet bir araya gelirse, Hızır ve İlyas Hazretleri birleşti! diye söylerlerdi. Bu iki büyüğe halk çok inanırdı. İkisi, bir işin nasıl başlayıp nasıl biteceğini çok iyi biliyorlardı.

Molla Hadîm ve Kârî Âzimî yavaş yavaş Üç Hoca Camisinin verandasına gidip oturdular. Ve başladılar düşünüp konuşmaya:

Sayın Kârî Âzimî can! dedi Molla Hadîm ve devam etti: Bu yaraya neşter vurulacaksa, vurulsun artık! Geç kalmaktan korkuyorum! ... dedi.

Bu iki ulu şahsiyet, halk ve yurt içinde huzuru bozacak, kaygı duyulacak bir musibet ortaya çıktığında ne yapılması gerektiğinden ve bir iş ya da sıkıntı olduğunda onun nasıl halledileceğinden, sorumluydular. Çünkü millet, bu büyükleri her dertlerine derman biliyordu. Bu büyüklerin kaldıramayacağı ya da taşıyamayacağı yük nerdeyse yok gibiydi. Halk, bu mübareklerin hakkında böyle düşündüğünden derman bulunmayan dertten de bu ikisini sorumlu tutardı. Bu ulu şahsiyetler de biliyorlardı ki, halk:

Molla Hadîm ile Kârî Âzimî eğer istese, bu iş su gibi kolayca çözülecektir! Eğer ki bir iş halledilememişse Onlar istememiş ki bu iş olmamış! diye söylerlerdi. Molla Hadîm'i de işte

çıkacağını böylesi laflar kara kara düşündürüyordu. Bundan dolayı Kârî Âzimî ile bu seferki görüşmesi çok ciddiye...

Bir ellerinde sarıklarını tutarken diğer elleriyle de kâh başlarını kaşıyorlar kâh sakallarını sıvazlıyorlardı. Sık sık sarıklarını ellerine alıyor hemen ardından tekrar başlarına koyuyorlardı. İçlerini, sanki kurt kemiriyormuş gibi bir telaş ve vesvese kaplamıştı. Bir zaman sonra Kârî ortak! diye devam etti Molla Hadîm:

Halkın da liderlerin de huyunu suyunu iyi bilirsiniz? Büyüğünün de küçüğünün ağzı kurusun! Dağdan taş yuvarlansa, bizim yaptığımızı düşünürler ve Molla Hadîmle Kârî Âzimî istese bu taşı durdururlardı! diye laflar ederler. –Milleti susturmak da çok zor bir işmiş Kârî can! Eğer ki bu Yakup, Allah korusun, bu kara sevdadan ölürse, gözümüzü çıkarır, başımızın beynimizin etini yer bu millet! ‘Molla Kadîm ve Kârî Âzimî, zaten Yakup’u sevmiyorlardı. Ölmesini onlar istedi.’ diye söylerler. Biliyorsunuz ki halk, bazı çetrefilli konularda cahil kalıyor, önünü ardını düşünmüyor. Sonra da kafaları ne kadar ve nasıl çalışıyorsa, öyle düşünüyorlar. Hele ikimizin genç kızları da var. Sizin kızınız Ana Tomris ve benim kızım Türkan Begüm’ü ağızlarına sakız eder çiğnerler. Kızlarımız hakkında laf üstüne laf ederler. ‘Yakup, Ana Tomris kızla ya da Türkan Begümle evlenmek istemeyince, böyle oldu bu iş!’ diye söylerler. ‘Kârî Âzimî ve Molla Hadîm istesin de bu iş olmasın? Şaşırtıcı! ... deyip bizi deli ederler. Ağızlarından çıkanı kulakları duymuyor ki Kârî can!... Ne duyarsa ona inanıyor, saf milletimiz. Yeter ki kulakları bir söz işitsin. Laf işitsinler de doğru ya da yalan olması fark etmez onlara. Bir gün bakıp göreceksiniz ki bir yalan ortaya atıp ona kendilerini hatta beni de sizi de inandıracaklar. Sonra bir gün ‘Maalesef fırsat elimizdeyken bir çözemedik şu meseleyi! diye pişman olacağız ikimiz.

Kârî Âzimî’nin gözleri kan gibi kıpkırmızı olmuştu uykusuzluktan.

Doğru diyorsunuz Molla Hadîm dostum! Sizden bugüne kadar hiç yanlış bir söz işitmedim! dedi, Kârî Âzimî.

İkisi de yorulmuştu. Yavaşça dirseğini yere dayayıp hafifçe yana doğru yaslanarak ufka, cami verandasının çatısına, ağaçlara düşünceli düşünceli baktılar. Ah ah! Ne yapsak şimdi? diye kendi kendilerine konuştular.

Kara sevda derdinden kendimizi bile unuttuk Molla Hadîm ortak! Yaşlanmış, saçımız sakalımız ağarmış olsa da bizler de insanız! Biz de üzülüyoruz! Biz de yanlışlara düşüp hata yapabiliriz. dedi Kârî Âzimî.

Siz alın bu lafı bir de millete deyip onları ikna edin! Bu problem yüzünden işten güçten kaldık. Halkın çocukları okulda neler yapıyor? Haberimiz bile yok! Gerçi başka hocalar da var ama tüm işi onlara yüklemek de iyi değil. dedi Molla Hadîm.

Haklısınız Molla Hadîm cenapları. Kılıç yarısı alan bir kişinin, baş ucuna oturup bu kadar ağlanılmaz! Yakup’un baş ucuna oturup bugüne kadar ağladık da ne oldu sanki! Hay düşünmez olaydık! Yarasını sarıp pansuman etmek, kanını durdurmak hiç aklımıza gelmemiş ya!

Doğru söylüyorsunuz Molla Hadîm ortak! dedi Kârî Âzimî ve devam etti: müdahale etmezsek kanı akıp bitecek. Sonra Allah korusun ölecek. Neşter vurmak gerek! Neşter vurmak lazım da kim vursun bu neşteri?

Molla Hadîm derin bir ah çekip: Diğer yandan töreler ve diğer yandan Yakup! Töreyi mi Yakup'a kurban edelim? Yoksa Yakup'u mu töreye? dedi.

Bu soruyu işitince sustu Kârî Âzimî. Molla Hadîm de sessiz. Ucu bulunmaz bir ip vardı. Geçilmez dağlar vardı önlerinde. Yerlerinden doğruldular. Ayaklarını göğüslerine doğru çektiler, alınlarını dizlerine koydular. Çaresizliğin son raddesindeydiler. Molla Hadîm'den bir cevap bekliyordu Kârî Âzimî. Ondan ses çıkmayınca sonunda sordu:

Düşünüp buldunuz mu bir yolunu Hadîm Efendi? dedi.

Molla Hadîm ve Kârî Âzimî, bir işin karşısında kendilerini hiç bu kadar eli kolu bağlı, çaresiz hissetmemişti. Başlarını dizlerinden kaldırıp göz göze geldiler. Birbirinin gözünün ta içine baktılar. İkisi de birbirinden bir yol bulmasını bekliyordu...

Bir yol diyordu. Bir yol... bir yol...

Derin bir nefes aldıktan sonra gözlerini yine ufka dikteler. Bir serçe sinekliğe kondu. Gagasını dala vurup cik cik diye sesler çıkardı. İki çaresiz insan öyle bir duruma düşmüşlerdi ki, o kuştan bile çare umuyorlardı. Baktılar... baktılar... Çaresizce öylece bakakaldılar. Bir yol bulunsaydı. Bir ışık görselerdi. Bir kuş, bir karınca, bir arı, bir insan veya bir melek... Bir yol gösterebilirlerdi artık.

Öyle bir zamandı ki dünya durmuştu. Rüzgâr esmiyor, bulutlar hareket etmiyordu. Tüm yurt susmuştu sanki. Halkın, büyük küçük herkesin kulağı onlardaydı. Bir yol... ne olur bir yol! ... deyip bir offff çektiler. Bir süre sonra Molla Hadîm ortak! diyerek konuşmaya başladı Kârî Âzimî:

Molla Hadîm dostum! Bence yurdumuzdaki Acemler, kaç yıldan beri buradalar, bu şehre bize gelip bize sığınmışlar! Biz istediğimiz için buraya kalmaya devam ettiler. Onlar fakir bir halktır ve kendi işleriyle meşgullerdir. Hiçbir kötülüklerini görmedik bugüne kadar! Bizim töremize de, yöremize de karşı değiller. Onların bu yurttan dünyaya gelen çocukları bizim çocuklarla aynı üst başı giyorlar. Bizim oyunlarımızı oynuyorlar. Hatta aramızda çok fark da görmüyorum şu an! Ancak en önemli ve büyük fark onların acem bizimse Türk oluşumuz.

Kârî Âzimî lafı hiç bu kadar uzatmazdı. Tek cümle ile dile getirirdi söylemek istediği her şeyi. Eğer bir lafı ağzında bu kadar dolandırıyorsa mutlaka bir düşüncesi olmalıydı. Molla Hadîm hemen anladı:

Yorganınız uzun lafınız kısa olsun Kârî Âzimî cenapları! deyip devam etti:

Acem milletiyle dostluğumuzu toy yoluyla daha da yakınlaştırarak güçlendirelim! Elbette, töreleri bozarak değil, törelerimiz, gelenek ve göreneklerimiz çerçevesinde. Zaten töremizde, dostla dostluk gösterme ilkesi var! Yine töremiz için kurmuş olacağız bu dostluğu... Gidip Pervane'yi isteyeceğiz Lala Ağa'dan! Yeri geldiğinde babalarımız ve ecdadımız da kurmuş

böylesi akrabalıklar! Selçuklular, Timurlular, Babürlüler, Osmanlılar dost devletlerin kızlarıyla oğullarını evlendirmişler ya...

Ana Hatun ne diyecek bu işe? ... dedi Molla Hadîm.

Elçilik edecek, kız istemeye gideceğiz! Kesin bir cevap alana kadar lafını etmeyip sır olarak saklayacağız! Diğer büyüklerin de haberi olmasın bu laftan bir süre. Sadece Elhan'ımız bilsin yeter! Ben, başka da bir yol bulamadım Molla Hadîm dostum! Eğer siz başka bir yol düşündüyseniz söyleyin! dedi Kârî Âzimî. Molla Hadîm de bu fikri kabul etmiş gibiydi.

Yavaşça Ben de bulamadım! dedi ve: Bana sizin bu fikriniz çok makul geldi ortak! dedi.

O gün, geç kalmadan bu ortak fikirlerini Elhan'la konuşmak için Elhan'ın yanına gittiler. Ve Elhan'a: Bu girdaptan çıkış yolu sadece budur diyerek düşüncelerini açıkladılar!. Elhan, bu iki hoca ve büyüğün aldığı kararları hiçbir zaman reddetmezdi. Sonra Elhan emir verdi:

Yarın üç kişi kız istemeye gidin. dedi. Bu işten Yakup'un bile haberi olmasını istemiyorlardı. Ağzı açılmaz bir sır kutusu olan Usta Hangeldi Bay'ı da yanlarına aldılar. Usta Hangeldi Bay bu teklifi işittiğinde baştan ayağa tüm vücudu tiksintiyle titredi. Elbette Ana Hatun'un öfkesinden korktu birdenbire. Birkaç dakika gönülsüz bir şekilde cevap verdi Molla Hadîm ve Kârî Âzimî'ye. Sonra: Molla Hadîm ve Kârî Âzimî'nin başına ne gelirse, benim başıma da o gelir! Benim bu iki saygıdeğer şahsiyetten ne fazlalığım var? diyerek, onlarla katıldı.

Usta Hangeldi Bay'ın mesleği cuvaz³⁶ ustalığıydı. Tüm yurttaki yağ cuvazlarını Usta Hangeldi Bay kuruyor, bakım ve tamirini yapıyordu. Bu mesleğinden dolayı Serpul halkı, hatta komşu şehirler bile tanıyordu Usta Hangeldi Bay'ı. Çok merhametli, güler yüzlü ve herkes tarafından sevilen bir şahsiyetti. Tüm yurt eğer yapacakları bir hayır işinde ustaları bulunmasa bir eksiklik hissederdi. Kız istemeye gidileceği gün, eğer halk bu üç ulu insanı bir arada görürse, hele Usta Hangeldi Bay'ı da bu iki büyüğün yanında görürlerse Bunlar kız istemeye gidiyorlar! diye şüphe ederlerdi. Bu yüzden, Usta Hangeldi Bay arka taraftaki yoldan gitti ve Molla Hadîm ve Kârî Âzimî ile Sançerek durağında bir araya geldiler. Çok sakın ve hızlı bir şekilde durağın yakınındaki Lala Ağa'nın evine girdiler. Usta Hangeldi Bay, sokak kapısından girer girmez ululara bakıp Büyüklerim! Ana Hatun çehresi gözümün önünde görünüyor! dedi. Kârî Âzimî Sakin ol ustam! dedi.

Elçileri meydana ilk Pervane gördü. Lala Ağa'nın üzerindeki iş kıyafeti, petrol ve gres yağına bulanmıştı. Elleri, yüzü, üstü başı hep gres yağıydı. Arabasını tamir ederken yorulmuş, sopanın üstünde uyuyakalmıştı. Pervane, babası olan Lala Ağa'yı uyandırdı. Baba, babaaa! Uyanın! Türk uluları gelmiş! dedi. Gözlerini zorlukla açtı Lala Ağa. Üç Türk ulusunu evine görünce şaşırdı.

Usta Hangeldi Bay'la tanıştı Lala Ağa. Ancak Molla Hadîm ve Kârî Âzimî'yle yakından tanışmamıştı. Sadece büyük şahsiyet olduğunu iyi biliyordu Lala Ağa.

³⁶ Bitki tohumlarının yağını çıkarmak için kullanılan araç.

İlk selamı Usta Hangeldi Bay verdi: Salamünaleyküm halifem!

Aleyküm selam ustam!

Lala Ağa kalkıp elini uzatmak istedi. Lakin ellerinde gres yağı ve petrol olduğu için: Büyüklerim! Siz odaya gidip oturun! Ben elimi, yüzümü yıkayayım, üstümü değiştirip geleyim! dedi. Sonra Lala Ağa, kızı Pervane'ye seslendi: Pervane kızım! Misafirlerimizi içeriye al! Ben hemen geliyorum... deyip şaşkınlıkla duş alıp üstünü başını değiştirdi. Çok zaman geçmeden içeriği misafirlerin yanına geldi. Misafirlerle kucaklaşıp tekrardan selamlaştı:

Hoş geldiniz! Sefalar getirdiniz! dedikten sonra gidip yerine oturdu Lala Ağa.

Lala Ağa şaşkınlıkla: Büyüklerim! Beni affedin! Buralara kadar gelmiş, zahmette kalmışsınız. Çağırsaydınız ben kendim gelirdim hizmetinize! dedi.

Çayınızı içmeye geldik halifem! dedi Kârî Âzimî.

Öyleyse hoş gelmişiniz, şeref vermişsiniz fakiranemize saygılı Büyüklerim! deyip memnuniyetini bildirdi.

Sonra Molla Hadîm iş ve güçten, havadan, sudan, arabadan... konuştu.

Sonra, sözü Lala Ağa aldı. Nefes almadan konuşuyordu. Tıpkı arabaya gaz verdiği gibi. Her konu hakkında konuşup duruyordu. Sonuçta Maynahel³⁷ diye tanınıyordu Lala Ağa. Dolayısıyla o suçlu değildi bu gevezeliğinden...

Kârî Âzimî, Molla Hadîm'e, Molla Hadîm'se Usta Hangeldi Bay'a kaş göz ediyordu asıl meseleye gelinsin diye. Usta Hangeldi Bay da fırsatı kolluyordu. Eğer Lala Ağa konuşurken bir nefes alırsa hemen araya girip konuşmaya başlamak istiyordu. Nihayet bir nefes aldı Lala Ağa ve Usta Hangeldi Bay bunu fırsat bilip:

Hürmetli Halifem! dedi şakalaşarak: Sormadınız, bu Türk uluları niye gelmiş diye? ... dedi ve gülümsedi.

Lala Ağa birden Özür diliyorum ulularım! Affedin beni! dedi.

Estağfurullah! Allah affetsin hepimizi! Çünkü affetmek sadece ona aittir! dedi Usta Hangeldi Bay.

Molla Hadîm başladı söze: Hürmetli dostumuz Lala Ağa! Sayın Halifem! Biz, sizin yanınıza dostluğumuzu daha da güçlendirmek için geldik. Belki biliyorsunuzdur, Molla Hadim sözü uzatmayı sevmiyor! Uzun lafın kisası şu ki, bizde bir mum var, sizde bir Pervane! Diğer bir tabirle sizde bir ay var, biz de bir güneş! Gecemizin de gündüzümüzün daima aydınlık olması için bu yurdun göğünde hem aya hem de güneşe ihtiyacımız var. Şimdi ise biz üç kişi Allah'ın emri, Peygamberin kavliyle sizin Pervane kızınızı Elhan'ımızın oğlu Yakup Can'a istemeye huzurunuzda geldik! Amacımız dostluğumuzu güçlendirmek! dedi.

Pervane, çayı demleyip hazırlayıp geldi ve birer kâse çay koydu misafirlere. Pervane, uluları ilk gördüğünde istemeye geldiklerini tahmin etmişti ve neticede de doğru çıktı tahmini.

³⁷ **maynahel:** Serçeğillere mensup ötücü bir kuş türü. Çok konuşan insanlar bu kuşa benzetilir.

Lala Ağa'nın başı eğik, gözü yerdeki halının figürlerindeydi. Bir sessizlik kapladı odayı birkaç dakika. Düşündü... düşündü... Sonunda Usta Hangeldi Bay söze başladı ve sessizliği bozdu.

Niye bu kadar düşünüyorsunuz Halifem? İyi niyet ve iyi murat için bu kadar düşünmeyin! Biliyorsunuz, Usta Han Geldi Bay elçi olarak gelince, işi sonuçlandırmadan gitmez! Hele yanındaki Kârî Âzimî ve Molla Hadîm de olunca, kurtulamazsınız Halife can! dedi şakalaşarak. Lala Ağa derin bir nefes aldı ve elindeki piyaleyi yere koydu.

Hürmetli Elhan'ımızın hizmetinde olmayı şeref bilirim! Bu isteklerine, ben ve ailem layık değiliz! Bundan öte, bizim de sizin gibi törelerimiz var! Olmasa Pervane'yi kendi ellerimle götürüp Elhan'ımızın kapısına bırakırdım! Ancak kızım Pervane'yi abim Kand Ağa'nın oğlu, Dil Ağa'ya sözledik. Kand Ağa abim de yakın zamanda gelip gelin edecek. Yoksa, Elhan'ımız için boynum kıldan ince! ... Bunun dışında dağı tuzla buz et deseniz hazırımdım ulularım! Pervane'den başka Şebnem ve Lale isminde iki kızım daha var. Eğer isterseniz onlardan biriyle nişanlayalım! Ne dersiniz?

Kız bulamadığımızdan kapınıza gelmedik! Ortada bir tutku ve aşk konusu var Halife ağa! Bu yüzden buradayız! ... dedi Kârî Âzimî.

Öyleyse, bu mesele töre ve ulus meselesidir; benden daha iyi bilirsiniz ulularım! Şimdi sizler törelerinle gururlanırken bense töreme lanet ediyorum. Çünkü benim törem böyle bir fırsata, yani Elhan'ımızla dünür olma fırsatına engel oluyor... Biliyorum, Elhan'ımız bu iş için sizi elçi olarak gönderdiyse, kesinlikle bu işin hallolduğunu bekliyordur. Sizi eli boş göndermek ne haddimeydi... Haddim değil ulularım! Ama ne yapayım... Lanet olasıca töremiz! diye olumsuz cevap verdi.

Kârî Âzimî Molla Hadîm'e baktı. Molla Hadîm, Usta Han Geldi Bay'a baktı. Han Geldi Bay heykel misali buz tuttu bu cevap karşısında. Kârî Âzimî ise öyle öfkelenmişti ki. Aynı şekilde Molla Hadîm'in de kaşları çatıldı. Sustular ve sessizce durdular, yurdun ve milletin söz sahibi olan uluları. Uzun bir sessizlikten sonra, nasıl çıktılar Lala Ağa'nın evinden ve nasıl geldiler evlerine kadar, hiçbiri hatırlamıyordu.

Ertesi gün ulular Elhan'a olanı biteni anlattılar. Elhan'ın Acem milletine öfke duyup sinirlenmesi, hepsini geldiği yere geri göndermesini bekliyorlardı. Lakin, Elhan sakince:

Herkesin töresi var ulularım! Yine de sağ olun! Size özel işim nedeniyle zahmet verdiğim için beni affedin! dedi.

Ululardan Kârî Âzimî: Şimdi ne yapmak lazım Elhan'ım! diye sordu.

Bu işi, kendim oğlum Yakup'la çözmekten başka çare yok! diye cevap verdi. Sonra ulularla vedalaştı...

Aşk, tutku, sevgi ve sevinç, hayatın bize vereceği en önemli derslerdir ve bu derslerdeki becerimiz, sınavlardaki başarımız biz insanlara değer kattığı gibi mücadelelerle geçen bu hayat yolculuğumuzda bir tecrübe olarak yerini alır.

Bu iki günlük hayatta, herkesin bir umudu var elbette. Umutla birlikte istek de vardır. İsteklere erişmek için bin türlü savaş, mücadele, kavga ve çırpınış gerek. Bin türlü mağlubiyet ve yenilgi vardır insanın sadece bir kerecik kazanç ve zafer mücadelesinde. Bir dert ve yüz sancısı vardır tutku okunun açtığı yaranın. Bir ömür yalnızlığı ve bir dünya kaygısı vardır aşk denen maceranın. Çünkü, herkesin gönlünden geçirdiği, bir türlü içinden söküp atamadığı birisi vardır...

Elhan bugüne kadar sevda ve aşk sınavlarıyla nasıl olmuşsa hiç karşılaşmamış gibiydi. Çünkü, çok küçükken dedesi Berdi Bay Hacı, arkadaşı Molla Aka'nın kızı Baybeçe Hatun'la evlendirmişti. Babası Molla Tahir Bay, zamansız bir şekilde dünyadan göçünce halkın işiyle gücüyle Yusuf Bay'ın ilgilenmesi gerekti. Annesi Ana Hatun, hep oğlunu kollar, ona gece gündüz nasihatle bulunurdu. Atalarından Atila, Oğuz (Mete) Han, Saltuk Buğra Han, Alp Tekin, Selçuk Bey, Tuğrul Bey, Emir Timur, Osman Bey, Cengiz Han, Gazneli Sultan Mahmut, Babür, Nevayi, Mahdumkulu, Alparslan ve Mustafa Kemal Atatürk gibi ecdatlarının tarihî hikâyelerini anlatıyordu. Ana Hatun, aşırı tedbirli ve özellikle bilgili ve törelerine değer veren bir kadındı. Kayınpederi Berdi Bay Hacı'nın yaşlanması ve hayatının son demlerini yaşıyor olması bir yana, kocası ve hayat yoldaşı Molla Tahir Bayın da bahtsız bir şekilde aralarından ayrılması, oğlu Yusuf Bay'ın ise henüz küçük olması Ana Hatun'u derin düşüncelere salmıştı. Milletin başsız kalmasından endişe duyuyordu. Yine de en büyük umudu oğluydu. Elhan, küçük yaşta evlenip halkla küçük yaşta tanıştı. Kendini bildi bileli yurt, töre ve millet işleri için koşturup duruyordu...

Yakup, ertesi gün yine Sançerek durağına gitti. Pervane'sini özlediği belliydi. Onunla bir daha karşılaşabilmek arzusuyla kalbi güm güm atarak Bender Cami'sine gidiyor, havuzun etrafında dolanıyor ve Pervane'sini bekliyordu. Bir vakit sonra Pervane elinde bir kova hızlıca dış kapıdan çıkageldi. Yakup'un yüreği ise mum gibi yandı, eridi, Pervane'yi görünce daha da alev aldı... Birbirlerine yaklaştılar:

Selam! dedi Pervane nazlanarak.

Aleykümselam Pervane Han! dedi Yakup.

Ne zamandır bekliyorsunuz? Bilsem daha erken gelirdim!

Olsun! Çok olmadı geleli Pervane Han! Siz nasılsınız?

Ben iyiyim Yakup Han! Siz nasılsınız?

Sizsiz, nasıl olacağımı düşünüyordunuz ki Evet Pervane Han? ... deyip el ele tutuşarak birbirinin gözlerine baktılar. Çok özlemişlerdi birbirlerini. Doya doya bakiştılar. Pervane, Yakup'un olup bitenlerden haberi vardır diye düşünüp birden kız isteme konusunu açtı:

Dün beni istemeye elçileriniz geldi!..

Ne? Kız istemeye elçi mi geldi? ...

Ha! Üç aksakalınız geldi babamın yanına!

Benim için mi gelmişler?

Evet sizin için! Haberiniz yok muydu? ...

Hayır! Hayır! Haberim yok! dedi Yakup. Düşünceye daldı Yakup ve meraklanmaya başladı... Ufff diye bir ses çıktı yüreğinin ta derinliklerinden. İçine bir ateş düştü, bir vesvesede aldı onu birden.

Ne oldu Yakup Han? diye, sordu Pervane.

Siz hele bir söyleyin!... Kimmiş o aksakallar? ... dedi Yakup.

Tanıyamadım ki onları!... Ancak birisinin kırçillı sakalı vardı ve kısa boyluydu. Bir diğeri ise apak sakalı olan, beyaz sarıklı ve orta boylu bir yaşlıydı. Yine bir diğeriye, kaşları simsiyah, omuzunda siyah beyaz bir kaftanı vardı. Babam o kişiye Ustam, ustam... diyordu.

Şimdi tanıdım! Tanıdım onları. Kapkara ve gür kaşları olan, babanızın Ustam dediği kişi Usta Hangeldi Bay'dır! Yanındaki kırçillı sakalı olan Molla Hadim ve apak sakalı olan uluysa kesin olarak diyebilirim ki Kârî Âzimî'dir. Tanıdım!... O üçü, işte böyle işlerde çok ustadırlar! Peki ne dediler?

Babamdan, beni size istediler. Bizi, Elhan'ımız size elçi olarak gönderdi. dedi. Elhan'ımız, kızınız Pervane'yi oğlu Yakup'a istiyorlar! Bu sebeple biz elçi olarak geldik. dediler.

Yakup'u ter bastı, içi yanmaya başladı birden. Kendi kendine türlü düşüncelere daldı: Acaba, babaannemin de bu elçilerden haberi var mı ki? Annemin de haberi var mı acaba?... Gerçekten de babam kız istemeye elçi mi göndermiş? diye iki elini kâh alnına koyuyor kâh başını kaşıyordu. Kâh da göğsünün ta derinliklerinden bir ah çekiyordu...

Peki! Babanız ne dedi Pervane Han? diye sordu.

Pervane sustu. Gözlerinden yaşlar döküldü yüzüne yine.

Söyleyin Pervane Han! Babanız ne dedi. diye tekrar sordu.

Pervane'nin ağlamaktan boğazı tıkanı, sesi boğuk boğuk çıkıyordu. Güçlkle:

Babam, beni amcamın oğlu Dil Ağa'ya vermek istiyor! Hatta vermişler! Yarın öbür gün gelip beni Kabil'e götürecekler!.. dedi Pervane. Yakup, oturduğu yerden fırlayarak kalkıp öfkeleni. Boynundaki damarlar çıktı ve:

Ne dediniz? Kime vermişler sizi? Sizi nereye götürecekler? Evet! ... diye bir o yana bir bu yana yürümeye başladı. Sonra da gelip Pervane'nin iki elini sıkı sıkı tuttu ve: Hayır Pervane Han! Ben daha ölmedim! Böyle bir şey asla olamaz Pervane Han! Ben sizi kimseye vermeyeceğim! Siz benim için yaratılmışsınız! Anladınız mı? Benim için Pervane Han! diyerek öfkeyle ağacın dibini tekmeledi.

Beni bu şehirden kimsenin çıkarmasına izin vermeyin Yakup Han! Ben sizden başkasıyla yaşamak istemiyorum! deyip yalvarıyordu göz yaşları durmadan akarken Pervane.

Vermem sizi kimseye Pervane Han! Sizi vermem! Sizi, benden alacak kişi, önce gelsin benim canımı alsın sonra sizi götürsün! dedi.

Ben sadece sizi seviyorum Yakup Han! Sizden başkasına varmam, başkasıyla da evlenmem. Ne olur siz de beni başkasına vermeyin! deyip başını Yakup'un göğsüne koyarak hıçkır hıçkır ağladı.

Yakup da Pervane'nin başını okşayıp onu sakinleştirmeye çalıştı. "Sizi hiç kimseye vermem! Ağlamayın canım! Sizi başkasına vermeyeceğime söz veriyorum." deyip Pervane'nin içini rahatlattı. Görüşüp biraz sohbet ettikten sonra Pervane'yle vedalaştı Yakup. Düşünce içinde eve döndü. Annesi Baybece Hatun mutfaktaydı. Yakup, telaş içinde annesine sordu:

Bana Pervane'yi istesin diye evine elçi mi gönderdiniz? Niye benim haberim yok? Evet anne? dedi. Annesi:

"Tamam, sakinleş oğlum! Telaşlanma! Babana sorayım hele! Babanın izni olmadan böyle şeyler olmaz. Bunu kendin de biliyorsun! Eğer böyle bir şey varsa gece birlikte öğreniriz oğlum!.." deyip oğlunu sakinleştirdi.

Büyükler, sabah erkenden gelip Elhan'a olanları anlatmış, sonra vedalaşıp ayrılmışlardı. Elhan, o gün akşama kadar türlü yolları aradı bu girdaptan çıkmak için. Nihayet, akşam yemeği yenildikten sonra, annesi Ana Hatun, hayat yoldaşı Baybece Hatun ve oğlu Yakup'la çay içti, sakince havadan sudan söz açıp sıcak ve samimi bir aile sohbeti gerçekleştirdiler. Saatlerce geçmişten ve eskilerden muhabbet ettiler...

Elhan başlarda Lala Ağa ve elçilerden hiç söz etmedi. Sadece annesiyle biraz kendi çocukluğundan söz etti:

Annecim! Geliniz Baybece Hatun'u, ben âşık olup da mı aldım? Hafızama tüküreyim. Hiçbir şeyi hatırlamıyorum annem! ... deyip karısına gülümseyerek baktı. Baybece Hatun utandı ve başını eğip elindeki çay bardağıyla oynadı. Yakup, ilk kez böyle sıcak bir aile muhabbetini ve samimiyetini yaşıyordu. Düz, siyah bir çizgi halindeki bıyığının altından annesine bakıp gülümsüyordu.

Aahhh oğlum! diye söze başladı Ana Hatun. Seni hatırlamamana şaşırمام! Nerden hatırlayacaksın? Çünkü sen Çağla olmadan kayısı oldun atasözümüzdeki gibi çocuktun, çocukluğunu yaşayamadın oğlum! Çocuk olmana rağmen çok akıllı başındaydın. Senin aşkın ve sevdan babanın ve dedenin davasıydı oğlum! Daha küçük yaşında millet, töre ve yöre sevdasındaydın! dedi Elhan oğluna. Odadaki herkes özellikle Elhan, pür dikkat dinliyordu annesinin bu değerli sözlerini. Yakup'un gözü de kulağı da babaannesindeydi. Kulak kesilmiş dinliyordu babasının çocukluk hatıralarını. Ana Hatun devam etti:

Bir gün deden rahmetli Berdi Bay Hacı, gelip Gelin! Bir gel hele! Sizinle bir konu hakkında konuşacağım! dedi. Ben tandırın başındaydım. Buyurun babacığım! dedim. Sonra kendi yanıma gelip tandıra yaslandı:

Gelin kızım! Bir arkadaşımın işten anlayan, çiçek gibi bir kızı var! Ben bu dünyaya gözlerimi kapatmadan evvel, hâlâ hayattayken şu torunum Yusuf Can'ı da kendi ellerimle evlendirmek istiyorum! Ne diyorsun gelin kızım? O, ev işlerinde size yardımcı olacak! deyip bana düşüncemi sordu! Siz hayatta olduğunuz ve gölgeniz üzerimizde olduğu sürece bu işlere, özellikle de aile işlerine karışmak benim haddim değil, babacım! Siz nasıl isterseniz öyle yapın! Ben de bana düşen görevi itaatle yerine getireceğim. dedim. Belki hatırlarsın belki de hatırlamazsın,

bilmiyorum oğlum! Sonra akşam olunca, rahmetli deden Berdi Bay Hacı yanına geldi ve seninle konuştu bu konuyu. Yusuf oğlum! Seni evlendirelim mi? Ne dersin? Sevdğin bir kız var mı? diye sana sordu. Küçük olsan da çok güzel bir cevap verdin ve gülümseyerek: Tabi ki beni seven bir kız vardır. Ancak şimdiye kadar kimse seni seviyorum demedi bana! Yalnız sizin kararınız benim için hayırlı ve önemlidir dedeciğim! şeklinde anlattı.

Yakup, babaannesinin ağzından gözünü ayırmıyordu. Bir taraftan da babasının babaannesini heyecanla dinleyişine bakıyordu. Ara ara annesi Baybeçe Hatun'a da bakıp gülümsüyordu. Baybeçe Hatun da kafasını hiç kaldırmadan sadece dinliyordu. Ana Hatun sözlerine devam etti:

Rahmetli deden Berdi Bay Hacı, ulusu topladı. Görkemli bir düğünle sizi evlendirdik! Büyüklerimizin özellikle anne ve babanın, çocuklarına olan sevgisi, çocukları adına aldıkları kararlar, tabii ki çocuklarının iyiliği içindir. Siz ikiniz bu yurdun belki dünyanın en bahtlı ve mutlu karı kocasısınız. Senin ve gelinimin bu mutluluğu ve huzuru elbette büyüklerimizin sözüne kulak verip töremize karşı saygı göstermenizden ileri geliyor! ... dedi.

Yusuf bay oturuşunu değiştirdi ve çayını yudumlayarak karısına baktı:

Hanım! Allah'a çok şükür ki benim kaderime siz yazılmışsınız! dedi. Baybeçe Hatun bu sözü işitince mutluluktan içi içine sığmadı. Yine Ana Hatun devam etti:

Henüz hayattayken, torunum Yakup Can'ın toyunu görsem, ölsem de gözüm arkada kalmaz! dedi.

Allah esirgesin sizi anam! Bizim ömrümüzden alsın, sizin ömrünüze eklesin Mevla'm! Böyle demeyin! Tüm torunlarınızın, hatta torununuzun çocuğunu da kendi ellerinizle evlendirin! dedi oğlu Elhan annesine. Yakup böyle kıymetli ve ibretli bir hikâyeden kendi payını aldı. O, hem mutlu olmuş hem de üzölmüşüü. Pervane'yi düşünüyordu...

Yakup oğlum! Boyun da aklın da yetişmiş! Koskoca bir yiğit oldun! Bak, işte ben de yaşlandım! Baban da göz açıp kapayıncaya kadar yaşlanacak, bu yalan dünyada! Şimdi gücümüz de aklımız da gitmeden önce seni güzel ve becerikli bir kızla evlendirelim! Ne dersin? dedi, babaannesi.

Yakup suskun, bin türlü düşünceyle aklı karışmış bir hâlde kendi kendine: Babaannem beni kimle evlendirecek? Pervane'yle mi evlendirecek? Eğer başka bir kızla evlenirsem Pervane'ye verdiğim söz ne olacak? diye kafası karışmıştı. Babası oğluna sordu:

Yakup oğlum! Babaannenin söylediklerini işittin mi? Ne diyorsun?

Yakup çaresiz başını kaldırdı ve içini kemirip duran kız isteme konusu hakkında konuşmaya başladı:

Bugün elçileriniz kız istemeye gitmişler Lala Ağa'nın evine! Ne cevap almışlar? diye sordu babasına.

Ana Hatun, şaşırdı bu sözü duyar duymaz. “Neeee? deyip kaşlarını çatı: Elçi mi dediniz? dedi Elhan’a bakarak. Elhan, annesine baktı ve göz işaretiyle Evet!” dedi. Ana Hatun ne demek istediğini anladı. Sonra Elhan devam etti:

Evet oğlum! Kimden öğrendin? diye sordu.

Pervane’den

Babası kızını sana verecek miymiş?

Hayır! Amcasının oğlu, Dil Ağa denen kişiye verecekmış!

Hmm! Demek ki Lala Ağa kızını sana vermeyecekmış? dedi babası oğluna bakarak.

Ne olursa olsun. Ben Pervane’ye söz verdim! Amma bugün amma yarın ben Pervane’yle evleneceğim! dedi Yakup.

Ana Hatun, zaten sanki bir öfke bombası gibiydi. Ama sakın bir şekilde başladı söze:

Acem milletinden başka ne bekliyordun Elhan’ım! Sen bu milleti yalın ayak başı çıplak kaçıp geldiklerinde omuzlarında bir puşi şehirde çaresizce dolaşırken onlara kucak açtın. Gece gündüz sen de halkın da durup dinlenmeden onların hizmetine koştunuz. Sonunda, sana yaptığı edepsizliğe de bak! dedi.

Onların da bizim gibi töresi var, yöresi var anam! Kimsenin evladını zorla almak gibi bir amacımız yok! dedi Elhan.

Böyle cevap verilmezdi bu konuya oğlum! Her şeyin usulü var! Ben, size Acem milletinin töresi yok dediysem yoktur, unutmayın! Mademki kızını vermeyecekti, mademki övrü vardı, edep ve ahlak gereği Elhan’ın yanına büyüklerle birlikte gelseydi! Övrünü bildirip sonra bu işin olamayacağını sana söyleseydi! Hem büyüklerimiz alınmazdı hem de sen övrünü kabul ederdin elbette! Ancak, bu ne terbiyesizliktir bu yurdun ve bu milletin en saygın büyüklerini eşiginden geri çevirmiş? Edep denen, ahlak denen, insanlık denen bir karakter olması lazım insan denen kişide! Bu ne nankörlük? Tövbe, tövbe! dedi. İyice öfkelenmişti Ana Hatun.

Yakup da aşkı ve töresi arasında kalmıştı. Bir taraftan Pervane’ye söz vermişti Seninle evleneceğim! diye, diğer yandan babasının yani bu yurdun erbabı ve Elhan’ına karşı Pervane’nin babasının saygısızlığı... Ne kadar olsa da Yakup mukaddes bir törenin beşiginde ve kucagında büyümüşü. Türk töresine canı fedaydı. Özellikle babası, annesi, babaannesi ve töresi Yakup için çok önemliydi... Babaannesi Ana Hatun:

Yakup oğlum! Mert oğlum, yiğit oğlum! Gelecekte bu millet, bu yurt ve bu töre sana emanettir. Tüm atalarının şerefini ve izzetini korumak senin vazgeçilmez görevindir!.. Atalarının davasını koruyup sürdürmek, takip etmek senin tek amacındır! Ecdadının davasını, doğup büyüdüğün bu yurdu, edep ve ahlak örneği teşkil eden bu mukaddes töreni, bir Acem kızına mı değişiyorsun? Keklik yürüyüşlü, ay yüzlü, asil töreli ve gül yüzlü güzel Türk kızlarımıza ne olmuş?... İşte babanın boyu senin belin kadarken, daha küçücükken, ne kadar akıllı ve töresine sahip çıkan bir çocuk olduğunu sana anlattım. Senin bu yaşta daha akıllı olman gerekmez mi?...

Geçmişten bugüne ailenin tüm değerlerini, hele büyük Türk milletinin töresini bir Acem kızına değişecek kadar karakersiz, nitelihsiz bir genç değilsindir oğlum? dedi.

Yakup hiç sesini çıkarmadı, yerinden kalkıp kendi odasına geçti ve ertesi güne kadar düşündü.

Yakup bugüne kadar babasına karşı hiç kimsenin saygısızlık yaptığını görmemişti. Hatta, babasıyla Bedahşan'daki kutlamalara katıldığında Büyük Türkistan'ın tüm yurtlarından gelen büyük erbablar ve büyükler bile, babasına karşı hürmet göstermişlerdi. Nasıl olurdu ki, Lala Ağa buna cesaret edip saygısızlık yapmıştı?... Diğer taraftan babaannesi Ana Hatun, yani Hatunların başı ve töremizin anası, merhametli bir dağa benziyordu halkın bekası için. Özellikle, babası ve Serpul halkı bir yana Büyük Türkistan halkının bile yaslandığı tek dağıydı Ana Hatun. İşte bu Pervane meselesine Ana Hatun'un sıcak bakmaması hatta bu işin olmasını hiç istemeyişi Yakup'u derin düşüncelere daldırdı...

Yakup, sabaha kadar düşündü, taşındı... Aklını başını toplayıp kendi kendine bundan sonra babasının başını hiçbir Acem'e karşı eğmeyeceğine söz verdi. Babaannesini, bu yaşında artık daha fazla üzmeyeceğine yemin etti... Babası nasıl ki çocukluğunda dedesi Berdi Bay Hacı'ya: Siz büyüklerin benim adıma aldığınız kararlar tabii ki iyiliğimdir! dediğini hatırlayıp Elbetteki büyüklerim özellikle de annem, babam ve babaannem benim için en doğru kararı alacaktır... diyerek yüreğine tuz bastı...

Molla Hadîm, Kârî Âzimî ve Usta Hangeldi Bay'ın sabaha kadar düşünmekten gözlerine uyku girmede. Sabah erkenden yine Elhan'ın evine geldiler.

Baybeçe Hatun'un da evladı için yüreği yanıyordu. Ancak elinden bir şey gelmiyordu. Misafirlere kaymak, katmer ve çay hazırlıyordu mutfakta.

Misafirler Elhan'la selamlaşmış, hâl hatır sormuş, dış avludaki sofada oturmuşlardı. Ana Hatun büyüklerin geldiğini görünce yavaş yavaş yanlarına vardı. Büyükler saygı göstererek ayağa kalktı:

Selamünaleyküm Bibi anam dediler.

Ve aleykümselam büyüklerim! Hoş geldiniz! deyip sofaya çıkıp oturdu.

Herkes suskun, Ana Hatun'un konuşmasını bekliyordu. Kâh yere kâh da Ana Hatun'a bakıyorlardı. Ana Hatun anladı. Dün kız istemededen elleri boş döndükleri için utanıp dillerini yutmuşlardı. Sessizliği Ana Hatun bozdu:

Değerli Ulularım! Töreye ihanet işte böyle utandırır insanı! Büyük küçük tanımıyor bu mesele! Nasıl ki, mukaddes dinimize karşı bir yanlışım olursa sizler beni affetmezseniz, benim de hakkım var mukaddes töremize karşı yaptığımız yanlışları affetmemeye! Peki, bu seferliğine sizi affedeceğim! Bundan sonra töremiz hakkında dikkatli olun! dedi.

Doğru söylüyorsunuz Bibi Anam! İnsanoğlu hata yaparmış. Beşer şaşar, denen bir söz var. Biz de hata yaptık! dedi Kârî Âzimî. Sonra Molla Hadîm: Size sormadan bu konuya dahil olduğumuz için bizi affedin! dedi. Ana Hatun Kârî Âzimî'ye bakarak:

Kârî Âzimî cenapları! İnsanoğlu hata yapar! Doğru! Bilmeden hata yaparsa affetmek mümkün. Ancak, bilerek hata yapmanın fetvasını kendiniz biliyorsunuz!... Evet, Allah'a karşı hata yaparsanız sadece kendiniz yanacaksınız. Töreye karşı hata yaparsanız, yurdu ve büyük bir milleti yakarsınız! Bu hatayı affetmek olur mu? söyleyin hele dedi öfkeyle bakarken hepsine...

Yakup sabaha kadar odasında kıvrandı durdu. Kafasında dolanıp duran düşünceler onu uyutmamış, sabaha doğru ancak uykuya dalmıştı. Saat geç olunca annesi Baybeçe Hatun gidip onu uyandırdı.

Uyan oğlum! Kalk çocuğum!.. Dış avluya misafirlerimiz geldi. Sofrayı hazırladım, çayı demledim. Misafirlere götür! dedi.

Hızla yerinden kalktı, gözlerini ovalayarak Hayırlı sabahlar annecim! Tamam, uyandım! ... dedi. Çok neşeliydi bu sabah. Gidip sofanın kenarına konulan ibrikle elini ve yüzünü yıkadı. Sonra da sofrayı eline aldı, dış avluya doğru gitti.

Annesi, akşamki konuşmadan sonra oğlunu böyle olacağını beklemiyordu. Ama onun bu mutluluğunu görünce çok sevindi.

Ana Hatun, Elhan ve büyüklerle sert bir şekilde konuşmaktaydı ki, Yakup ellerinde sofraya, ibrik ve leğenle çıkageldi: Selamünaleyküm büyüklerim!... Hoş geldiniz! diyerek güler yüzle sofaya çıktı. İlk babaannesinden başlayarak herkesin eline su döktü. Sonra sofrayı yaydı. Herkes şaşırmıştı bu manzaranın karşısında. Ana Hatun, Yakup'a bakıp alçak bir tonda Hayırlı sabahlar oğlum! dedi.

Sizlere de hayırlı sabahlar! dedi ve koşarak gidip çayla kaymağı getirdi Yakup.

Güzelce her şeyi sofraya koydu ve herkesin piyalesine çay döktü, sonra Size afiyet olsun! Ben anneme yardım edeceğim! deyip gitti.

Herkes merak içinde, kaş göz oynatarak birbirine bakıyordu Anlayamadık! diyerek. Ne kadar olsa da Yakup'un bu neşesi, büyüklerin ve Elhan'ın iştahını açmıştı. Kahvaltılarını keyifle yaptılar. Yakup sofrayı toplamak için yine geldi. Ana Hatun:

Yakup oğlum! Gül yüzün her daim gülsün, oğlum! dedi.

Teşekkür ederim babaannem! İyi ki varsınız! diye cevap verdi.

Yakup sofrayı topladı ve çaydanlıkla piyale tepsisini eline alıp sofanın merdiveninde durdu ve büyüklerine baktı:

Beni affeden büyüklerim! Sizi üzdüm! dedi.

Estağfurullah Yakup can! Üzülmedik! Biz işimizi yaptık! dedi Molla Hadîm.

Beni affedin! Çok düşünmeyin! Babaannem ne derse benim kabulüm! deyip hızla eve döndü.

Büyükler çok sevinmiş, mutlu olmuşlardı. Ana Hatun oğluna bakarak:

Elhan'ım! Oğlumuz aklını başına toplamış gibi?

Bence de öyle olmuş anam! Akşamki öğütlerinizi kafır bile dinlese Müslüman olurdu! Ebetteki tesir etmiş! dedi.

Usta Han Geldi Bay'ın dili açıldı birden:

İyi ki varsınız Büyük Anam! Siz olmasaydınız, biz ne yapardık? dedi.

Siz de iyi ki varsınız oğullarım! diye yanıt verdi Ana Hatun.

Elhan, büyüklere baktı ve Mademki Yakup işi babaannesine bıraktı, babaannesini kız bulsun torununa! Biz ise kolumuzu çemreyecek, belimizi bağlayacak ve şalvarımızı kaldırıp bu işi hayırla yapacağız! dedi.

Biz üstümüze düşeni yapmaya dünden hazırız Elhan'ım! dediler.

Ana Hatun hatırlattı büyüklere: Büyüklerim! Birkaç ay sonra ilkbahar gelecek! Zaten Büyük Türkistan boyunca büyük küçük bizim kutlamalarımıza katılacak. Bu kutlamalarla Yakup'un düğününü de yapar, çok eğlenceli, Elhan oğluna da yaraşacak bir düğün yapabiliriz diye düşünüyorum! Siz ne dersiniz? dedi.

Başımızdan eksik olmayın Bibi Anaam! Çok iyi bir fikir bence! dedi Molla Hadîm.

Hatta bu toy, kutlamalara farklı bir manzara, ayrı bir güzellik ve eğlence katacaktır! dedi Kârî Âzîmî.

Usta Han Geldi Bay, yaşlı ve büyük olduğu için, Bu kutlamaları göreyim de ondan sonra öleyim! Başka bir arzum kalmayacak! dedi.

Ağzından yel alsın ustam! İnşallah birlikte, bundan sonra da çok güzel günler göreceğiz! dedi, Elhan.

Elhan tüm yurt boyunca, her bölgenin erbablarına emirler verdi. Bu yıl, başka türlü bir yıl olacak! Hepiniz hazırlıklı olun! Kutlama boyunca, her şeyimiz yetişsin! Hiçbir şeyimiz eksik olmasın! Tasarruf etmemiz gerekiyor! İsrâf etmeyin! dedi. Zaten, tüm halk büyük bir zevkle bu yılki kutlamaları bekliyordu. Kutlamayla birlikte Elhan oğlunun toyunun da bir arada yapılacağını duyunca daha da bir sevindiler...

Bayramın yaklaştığı müjdesi, bayramın kendinden çok daha heyecan verici oluyor. Özellikle çocuklar için. Bu ufaklıklar, büyük bir istek ve heyecanla bayramın gelmesini bekleyip gün sayıyorlar.

Bayramlar, millî ve dinî duygularının, inançların, örf ve adetlerin tüm toplumun gönül rahatlığıyla birlikte yaşamasıdır. Bu kutsal günleri birlikte yaşamak, bir topluma millet olma bilincini şekillendiriyor. Milletin birbirine olan bağlılığını güçlendiriyor. Sevgi ve huzurun daim olmasını sağlıyor...

Yurdun dört bir yanındaki halk, bu yıl Serpul'da kutlanacak Ergenekon Bayramı'nı sabırsızlıkla bekliyordu. Bu kutlamanın alışıldık örf ve âdetlerin yanı sıra yeni bir güzellik getirmesi bakımından diğerlerinden farklı olacağı şimdiden belliydi. Çünkü, iki gönül birleşecekti, yurdun Elhan'ının iki ayrı rolü olacaktı bu kutlamada. Hem yurdunun hem de milletin töresine olan hürmetini göstermesi bakımından bu yılki bayramının ev sahipliğini yapıyordu. Özellikle, gözbebeği olan Yakup'a, son babalık borcunu da ödeyecekti.

Yurdun dört bir yanında kadın, erkek, büyük, küçük gece gündüz demeden çalışıyordu. Çok çalışmaları gerekiyordu bu yıl. Çünkü, büyük Türkistan yurdunun dört köşesinden Elhanlar, büyükler, erbablar, pehlivanlar, oğlakçılar, sanatçılar, yaşlı genç binlerce misafir gelecekti. Bu yüzden, çiftçilerin daha çok tohum ekmesi ve daha çok ürün hasat etmesi lazımdı, özellikle buğday ve arpayı. Bağlı olanlar ceviz, üzüm, badem, kayısı, dut, kavun ve fıstık gibi türlü meyvelerden daha çok kurutup hazırlamalıydı. Değirmenci Cörebay, değirmenini gece ve gündüz demeden çalıştırıyor, buğdayları un yapıyordu. Eğer bu şekilde yapmazsa misafirlere ekmek, petir ve katmer yetmeyebilir ve misafirler aç kalabilirlerdi. Usta Han Geldi Bay yurttaki tüm yağ cuvaz³⁸larını bu sene daha çok yağ toplanması için kontrol ediyordu. Ahulig Karabay Hacı ve Turbulaklı Tille Bay Hacı kuzularını annelerinden ayırmış, iyi bakılsın ve semirsin de misafirlere sunulacak et eksik olmasın, diye başka bir çobana vermişlerdi. Bahçesi olanlar tüm yaşlı ve kurumuş ağaçları kesiyor, odun topluyorlardı...

Ana Hatun ise Aray Hatun ve Mestkelin Hatun'u yanına çağırarak, yurttaki tüm hatun kızların hakkında bilgi alıyordu. Bugün üç anne de çok mutlu görünüyordu. Mestkelin Hatun başladı söze:

Bibi Anam! Genç kızlarımıza bu yılki kutlamada çokça iş düşecek! Misafirlere, bu kadar ekmek, petir, katlama³⁹ ve katmer yeterli gelmeyecek gibi.

Erkekler ekmek yemeden ne güreş tutabilir ve ne de oğlak oynayabilir. Elbette aç karınla kutlama olamaz ya! dedi Aray Hatun.

Aynen öyle Aray Kız'ım! Doğru söylüyorsun! dedi Ana Hatun ve devam etti:

Bence genç kızlarımızdan ziyade analara ve size daha çok iş düşecek. Çünkü yurdumuzda gerçekleşen bundan önceki kutlama, dokuz yıl önceydi. Bu kızlarımızın kimisi küçük, kimisi de bebektir. Bu işlerden çok anlamazlar. Biz büyükler başlarında durmalı, onlara öğretmeliyiz! Bir sonraki kutlamada biz ya oluruz ya olmayız. Ama genç kızlarımız geleceğin hatunlarıdır. Tüm sanatımızı onlara öğretmeliyiz! dedi.

Doğru söylüyorsunuz Bibi Anam! dedi, hatunlar bir ağızdan.

Yakup, atına binip evden çıktı. Çok mutluydu. Dış avluda oturan babaannesi, Aray Hatun ve Mestkelin Hatun'un önünden geçerken:

Selamünaleyküm büyük analarım! dedi.

Aleykümselam Yakup oğlum! Nereye gidiyorsun? diye sordu babaannesi.

Yoksa, bir kızı mı görmeye gidiyorsun? dedi Mestkelin Hatun şakayla.

Elçilerim gelecek diye kıza müjde ver! Ve de ki; gelin olmak için hazır olsun! dedi, gülerek Aray Hatun.

³⁸ **Cuvaz:** Bitki tohumlarının yağın çıkarmak için kullanılan araç.

³⁹ **Katlama:** Kat kat üst üste konan hamur yuvarlak açılıp yağda kızartıldıktan sonra üzerine şeker serpilmesiyle yapılan bir tür hamur ürünü.

Heyyy ağzınız kurusun, analar! Kız falan yok, içiniz rahat olsun! Arkadaşıma gidip geleceğim! dedi ve atını hızla sürüp uzaklaştı.

Yakup, Pervane'yi hiç özlemes ve hatırlamaz oldu. Kaç günlük tutkusunu ve aşkını sanki unutmuş gibiydi. Yüzüne kan gelmiş, çukurlaşan göz kapakları eski haline dönmüştü. Bir hafta içinde toparladığını gören herkes çok şaşırmıştı.

Vakit öğlen olmuştu. Çiber Kız, verandada oturmuş biçilen kumaşları birleştirip elbise dikiyordu. Annesi Begüm Hatun, tandırda yemek pişiriyordu. Babası Muhtar Samed'in ise bu akşam misafirleri vardı. Muhtar Samet elinde bir ibrik dolusu su, çiçekleri suluyordu. Karısı Begüm Hatun seslendi:

Herif! Hey herif!

Ne oldu, hayırdır? deyip yavaş yavaş mutfığa geldi.

Elhan'ımızın oğlu Yakup "Acem kızını sevmiyorum, demiş. Doğru mu?" diye sordu erinden Begüm Hatun.

Öyle galiba. Biliyorsun! Ana Hatun daha hayatta; ölmüş değil! Ana Hatun hayattayken, Türk töremize aykırı bir şey olmasına izin verir mi hiç? Mümkün değil! diye yanıt verdi karısına Muhtar Samet.

Çiber Kız, baba ve annesinin sözlerini duyunca, tekrardan hayallere daldı, umutları yeşerdi. Anne ve babası sohbetine devam etti:

Komşulardan duyduğuma göre, bu yılki kutlamalarla birlikte Yakup'un düğününü de yapacaklarmış. Torununu evlendirecekmiş babaannesi!

Bu yüzden Elhan'ımız da tüm halk ona göre hazırlansın! diye herkese söyledi!

Peki şimdi kimi gelin alacakmış Ana Hatun?

Sen de zor sorular sorup duruyorsun! Ben ne bileyim herif! Bulur, Ana Hatun koskoca yurttan birisini! Kızların soyu tükenmiş değil ya! deyip avluda akan sudan ibriğini doldurdu, tekrar çiçekleri sulamaya koyuldu.

Çiber Kız, babasının ocağın başından uzaklaştığını görünce, işlerinin üzerine bir örtü serdi, hızlıca ocağın başına annesine yardıma gitti. Ana kız yine yeni yeni hayaller kurarak güzel ve eğlenceli sohbetler edip yardımlaştılar.

Günler geçiyor kutlama vakti geliyordu. Halkın çoğu hazırlıklarını tamamlamışlardı. Atlar hazır, pehlivanlar hazır; oğlakçılar birbirleriyle daha şimdiden iddialaşıyordu. Asyabadlı Sahip Han, dombırasını ve Mirza Nimetullah ise gijeğini yağlamaya koyuldu. Şah Pisend de yeni şarkılar yazıp bestelemişti. Bir taraftan misafirlerin sayısının çokluğu diğer yandan da ne kadar zaman Serpul'da kalacaklarının belirsizliği nedeniyle Kaka Celil Dayı da bu sene daha çok süpürge bağlamıştı. İster istemez misafirhaneler dağılacak. Süpürüp silmek lazım elbette misafirleri layıkıyla ağırlayabilmek için. Diğer taraftan çok güzel, boncuklu, süslü gelin süpürgeleri hazırlamıştı Elhan'ın gelini için. Kasap İbrahim de satır, balta ve bıçakları bilemiş,

bağlayıp kenara koymuştu. Küçük kız ve erkek çocuklara yeni kıyafetler diktirmişlerdi. Yeni ayakkabılar almışlardı kutlamada ve düğünde giymek için...

Bu arada, her yıl kış mevsiminde Ana Hatun'un sümelek ziyafeti olurdu. Yurdun tüm kız ve hatunlarını çağırırdı. Çok büyük bir düğün havasında geçerdi bu ziyafet. Büyük kazanlarda sümelek sabaha kadar kaynar, pişerdi. Sırayla kızlar ve hatunlar kazandaki sümeleği çırpardı.

O gün sabah erkenden yurdun yaşlı kadınları birer birer Elhan'ın evine geldi. Sepetlerdeki buğdayları sapından ayırıp sümelek niyetine ezdiler. Suyunu ve posasını ayırdı, ardından unlarını eleyerek akşama kadar hazırladılar. Akşam olunca yurdun dört tarafından kadınlar ve kızlar öbek öbek geldiler. Ana Hatun ve yurdun diğer tecrübeli yaşlı kadınları dua ettiler, Fatiha okuduktan sonra, kazanları büyük ocaklara koyup altına ateş yaktılar. Misafirlere akşam ziyafetinde hazırlanan pilav demir tabaklarda ikram edildi. Herkes yemeğini yedikten sonra kızlar ve hatunlar sırayla ellerinde çömçe ile kazandaki sümeleği karıştırarak sabaha kadar pişirdiler.

Sümelek ziyafetinin en önemli adetlerinden biri boncuk atma⁴⁰dır. Gece sabahlayabilmeleri ve kadınların uyanık kalabilmeleri için vazgeçilmez bir oyundur boncuk atma. Tam gece yarısında boncuk atma adeti başladı. Boncuk atmada, genç kızlar izleyici olurdu. Kimi anneler genç kızları, kimileriye oğulları için parmağındaki yüzüğü çıkarıyor, iyi dileklerle ortadaki su dolu çaydanlığın içine atıyordu. Eski zamanlarda boncuk atıyorlarmış.

Fakat zamanla boncuğun yerini yüzük almış. Herkes yüzüğünü çaydanlığa attıktan sonra, küçük çocuğu çaydanlığın başına oturtuyorlar, ona çıkar deyip yüzükleri birer birer çıkarmasını istiyorlar. Herkes, her bir taraftan bir dörtlük okurdu. Sonra çocuk yine eline suya soktu, çaydanlıktan bir tane yüzük çıkarırdı. Kimin yüzüğü çıksa şiirin muhatabı o kişi olurdu. Şiirin anlam ve mefhumunu herkes kendi bahtına göre tabir ederdi. Kimi zamanlar alkışlar yükselirdi...

Ayhan Hatun, kızı Erke için yüzüğünü çaydanlığa atmıştı. Begüm Hatun da Çiber Kız için yüzüğünü parmağından çıkardı, çaydanlıktaki suya attı. Altın Kız, annesi Serke Hatun'un yüzüğünü getirdi, çaydanlığa attı. Sonra Serke Hatun ahretliği Alma Hatun'a:

Alma Hatun, ahretliğim! Siz, yüzük atmadınız mı çaydanlığa? diye sordu.

Atıp da ne yapayım ki! Takdiri değiştirebilir miyiz sanki? ... dedi Alma Hatun bir köşede oturup.

Serke Hatun yerinden kalktı, arkadaşının parmağından yüzüğünü çıkarttı. Sonra da Alma Hatun'un kızı, Ay Kız'ı çağırıp:

Al! Annenin yüzüğünü de götür, çaydanlığa at! Peh, peh! Ne zamandan beri törelerimize inanmaz oldunuz? dedi, Alma Hatun ile şakalaşarak. Ay Kız, annesinin yüzüğünü götürdü, çaydanlığa attı.

Bu oyuna, Aysu Hatun hakemlik ediyordu ve Yüzüğünü çaydanlığa atmayan kaldı mı? Eğer varsa, hadi getirin de oyuna başlayalım. dedi. Kimseden ses çıkmadı. Demek ki, kimse

⁴⁰ **minçak saldı:** Boncuk atma adeti. Bu adete göre bir kabın içine boncuk atılır. Günümüzde boncuk yerine yüzük gibi takılar da atılabilmektedir.

kalmamıştı. Sonra, küçük bir çocuğu çaydanlığın başında yanına oturttu Aysu Hatun ve Ya Allah! Başlıyoruz artık! Herkes bildiği şiiri okusun! diyerek başlattı oyunu. İlk şiiri yüksek sesle Aysu Hatun'un kendisi okudu...

Kadınlar evlatları adına iyi ve güzel dileklerde bulunup yüzüklerini suyu atmıştı. Pür dikkat, okunan şiirleri dinliyordu. Diğer taraftansa çocuğun çaydanlıktan çıkan eline pür dikkat bakıyor, Kimin yüzüğü çıkacak? diye sabırsızlıkla bekliyorlardı.

Aysu Hatun şiirini okudu:

Dünya güzeli bir kere ahbine vefa kıl

Bu gönlüm için azıcık lütuf ve sefa kıl

Ben aşk işinde eşi bulunmaz bir kahramanım

Ne zaman meyletse gönlün bana seda kıl!

Küçük çocuk elini çaydanlığa soktu, suyu çalkaladı ve yüzükleri karıştırıp içlerinden birini çıkarttı. Hani! Hani kiminki çıktı? diye, herkes Aysu Hatun'a bakıyordu. Aysu Hatun, yüzüğün görünüşünü tarif ettikten sonra Vayyyy, benimki çıkmış! dedi Begüm Hatun. Alkışlar yükseldi. Herkes Vaay! diyerek oyuna heyecan kattı. Çiber Kız yakın arkadaşları Erke Kız, Altın Kız ve Ay Kız'la odanın bir köşesinde oturmuştu. Heyecan ve dikkatle şiirleri dinliyorlardı. Çiber Kız'ın annesi Begüm Hatun'un yüzüğü çıkınca: Vay Çiber Kız! *Eşi bulunmaz bir kahramanım, beni çağır!* demek ha? Güzel şiir çıkmış adına! deyip Çiber Kız'ı utandırdı Ay Kız...

Şiirler, ardı ardına okunuyor ve herkesin ismine yüzükler çıkıyordu. Oyun çok eğlenceli olmuştu. Yine bir şiir okundu odanın bir köşesinden:

Arıyorum gece gündüz yeri göğü

Ta ki bulsam gönlüm için o parlak ayı

Umutsuz etme beni! Dinle, yürektendir sözüm

Küçük bir lütfuna vereceğim bu şirin canı

Küçük çocuk elini çaydanlığa tekrar soktu, yüzükleri karıştırdı ve bir tane yüzük çıkardı. Kiminmiş? diye sesler duyuldu. Aysu Hatun'un ettiği tariftten sonra: Aaay, benim yüzüğüm çıkmış! dedi, Ayhan Hatun. Yine alkışlar yükseldi. Diğer hatunlar, her taraftan Ayhan Hatun'a gülümseyerek baktı, Vay, vayyy! diyerek başlarını salladılar. Bu sefer Erke Kız, Çiber Kız'ı utandırmak istedi:

Erke Kız dostum! Kimi arıyorsun ha? Bir tanecik lütfu için tatlı canını bile verecekmişsin demek ha! deyip kendi aralarında güлüştüler. Altın Kız'la Ay Kız: Bizimki ne zaman çıkacak? Çabuk çıksın! diye çok heyecanlıydılar. Arada, birkaç kişinin yüzüğü çıktı. Çok geçmeden bir şiir okundu başka bir köşeden:

*Yar kulağına vardı şükür feryadım bugün
Gitmedi boşuna benim çektiğim eziyetim bugün
Çok mutluyum halime bahtlıyım dostlar
Durmadan oynar içimde üzgün kalbim bugün*

Küçük çocuk yine çaydanlığı çalkaladı, bir tane daha yüzük çıkardı. Kimin yüzüğü? Hani! ... diye sesler yükseldi. Aysu Hatun yüzüğü tarif etti. Aaaa, benim yüzüğüm ya bu! dedi Alma Hatun. Ooo! diye herkesten ses ve alkışlar yükseldi. Bu sefer Erke Kız'la Çiber Kız bir ağızdan: Ayyy Kız! Ay Kızı! Feryadın yar kulağına ulaşmış arkadaşım! Kalbin gerçekten durmadan oynuyor mu? Dur bi bakalım hele! Bahtlısın! Bahtlısın! diyerek utandırdılar Ay Kız'ı. Sadece Altın Kız'ınki kalmıştı. Dördü de heyecanla bekliyordu. Artık çaydanlık boşalmıştı. Çoğununki çıkmış, birkaç kişinin yüzüğü kalmıştı. Çok zaman geçmeden Altın Kız'ınki de çıkacaktı elbette.

Madaşer Hatun, sümelek kazanlarının başındaydı. Kazanları karıştıran kadınları kazanın başında tutmuştu. Son anda fırsat bulup odanın penceresine kadar geldi. Yarı beline kadar pencereden sarktı, içeri baktı. Tüm kadınlar:

Neredeydiniz yaaa? Geç kaldınız! Durduğunuz yerden bir tane şiir okuyun bakalım! ... dedi kadınlar. Demek ki kadınların bildiği şiirler bitmişti. Madaşer Hatun ayak üstünde durarak pencereden bir şiir okudu:

*Hayatımın gülistanında yetişmiş bir fidanım var
Meyvesinden yemek gibi çok güzel bir hayalim var
Yazı, kışı bilmeyen bir çiçek güzden hiç korkar mı?
Dünyanın gülistanında her daim açan çiçeklerim var*

Küçük çocuk, yine elini çaydanlığa sokup suyu çalkaladı ve bir tane yüzük çıkardı. Serke Hatun: Kesin benimki çıkmıştır... diye düşünüyordu. Madaşer Hatun'un sesi duyuldu:

Benim okuduğum şiire hangi şanslının yüzüğü çıktı? dedi. Aysu Hatun yüzüğün şeklini tarif etti. Benimki o, benimki! Uzatın yüzüğümü! ... dedi Serke Hatun. Sesler, vay vahlar, alkışlarla yükseldi. Tüm kadınların yüzleri gülüyordu. Çünkü hepsinin kızlarının kısmeti için niyet edip attığı yüzüklerine güzel şiirler denk gelmişti. Anneler ve kızlara göre hepsi bahtlıydı. Bu sefer üç kız, Altın Kız'a:

Neymiş güzel hayalin ha, Altın Kız? Solmayan çiçeğin kim? dediler ve Altın Kız'ı ortaya alarak alkışlarla utandırmaya çalıştılar.

Gece, çok eğlenceli ve unutulmaz bir minçak saldı oyununa geçildi. Unutulmaz bir geceydi. Hatta yurt hatunlarının söylediğine göre bu yaşlarına kadar böyle bir minçak saldı gecesi görmemişlermiş. Nihayet kazandaki sümelekler pişti ve üzerini kapattılar. Böyle güzel ve eğlenceli bir gece geçirmelerine vesile olan Ana Hatun için dua ettiler. Sabah namazını kıldıktan

sonra, gelecek sene de böyle güzel günleri birlikte görüp yaşamak için dua ettiler ve kazanların üzerini açtılar. Ana Hatun tüm katılanlara birer kâse sümelek vererek:

Gelecek seneye kadar ya Allah ya nasip! Kim öle kim kala, Allah bilir!... Ancak benden sonra da bu töremizi yaşatın kızlarım ve hatun gelinlerim! Siz bu törelerimize sahip çıkarsanız, ben ölsem de gözüm arkada kalmaz. diyerek herkesle vedalaştı.

İlkbahara az kalmıştı. Geniş Türkistan'ın tüm yurtlarına elçiler gönderildi. Bu yıl kutlama için herkesi Serpul şehrine çağırıyorlardı. Ana Hatun da Yakup torununa Türk soyundan asil bir kız olan, Yıldız Kız'ı buldu, istemeye gitti. Baybeçe Hatun da gelini için düğün hazırlıkları yapıyordu...

Her Türk, töresine sahip çıkmalı! Töresine göre yaşamalı ve töresini sonsuza kadar yaşatmalıdır! Türk töresi tesadüfen ortaya çıkmış bir şey değildir. Çünkü, bir milletin varlığına, ortak düşüncesine, duygu ve kanaatine bağlıdır. Türk töresi, Türk ile doğar, Türk ile büyür ve onunla gelişir. Ancak, milleti oluştursa ölmez ve yok olmaz! Bir sözümüz var ya “El gider töre kalır.” diye.

Töreyi yaşatmak çok zordur. Hele Türk töresini yaşatmak özellikle çok zor bir iştir. Belki Türklerin tarihteki bunca başarıları, şan ve şöhretleri, işte bu töredeki zor ve katı kanun ve yasalardan kaynaklı olsa gerek. Ne kadar zor olsa da çok uygun, mantıklı ve güzel bir töredir, Türk töresi.

Dünyaya gelen her Türk evladı, çocukluğundan başlayarak bedeli ne olursa olsun mollasında, mektebinde, çırak olarak çalıştığı ustanın iş yerinde ve özellikle her yerde öncelikle Türk töresi ve kültürüyle tanıştırılmalı. Özüne, kimliğine, millî kültürüne, sanatına, inancına, eline, diline, yurduna, ülkesine ve bayrağına düşman olan her türlü şeye karşı savaşmak şuuru verilmelidir! Millî şuurunun düşmanlarına karşı maddî ve manevî bir savaş vermeyen bir millet ve özellikle bir toplumun özgürlüğünden bahsetmek anlamsız ve boştur.

Türklerin atalarından kalmış, binlerce yıldan beri yaşatmakta oldukları törelerinden birisi Ergenekon Bayramıdır. Bu bayram, bu yıl Serpul yurdunda kutlanacak.

Güzel Serpul bu yıl tüm Türkistan halkına kucığına alacak...

Günler hızla geçiyor ve Ergenekon Bayramı yaklaşıyordu. Elhan, Serpul'un tüm büyüklerini, tacirlerini ve ustalarını bir gün yanına çağırdı. Ve her birinden yurtta meydana gelen tüm durum ve gelişmeleri sordu. Etraftaki köylerde kara kışın nasıl geçtiğinden bilgi aldı.

Böylece, tüm bölgelerin önde gelenleri ve büyüklerinin verdiği bilgilerle Serpul'un dört köşesindeki durumdan haberdâr oldu.

Dağlar bölgesinin aksakalı ve önde geleni Muhtar Bay başladı söze:

Bu sene Ergenekon Bayramı'nın yurdumuza kutlanmasından dolayı küçük büyük herkes çok mutlu Elhan'ım. Özellikle, siz de biliyorsunuz ki, Dağlar Bölgesi'nin halkı kara kışı çok zor ve dayanılmaz bir şekilde yaşar. Fakat, bu kutlamanın sevinciyle kara kışın nasıl geçtiğini hiç anlayamadık Elhan'ım! diye konuyu açtı. Cüre Bay değirmenci, kardeşi Töre Bay'ı değirmene

bırakmış, bugünkü toplantıya katılmıştı. Köşede oturup oradan dere ve nehirlerimizin bentlerini ve çuvarlarını sel götürmeden, değirmenler parçalanmadan, kutlamada unsuz kalmayalım, diye daha da çok buğdayı un yaptım Elhan'ım! Misafirlerimiz aylarca konuğumuz olsalar bile ne ekmeksiz ne de petirsiz kalmayız. dedi. Sonra Elhan: Asıl işi siz yapmışsınız Cüre Bay! Var olun! ... dedi.

Kara Bay Hacı ile Tille Hacı yan yana oturmuştu. Kasap İbrahim diğer köşeden şakalaşarak:

Hürmetli Elhan'ım! Bıçak ve baltalar da hazır. Ben de daha şimdiden hazırım! dedi. Herkes kahkaha attı ve Tille Bay ile Kara Bay Hacı'ya baktılar. Sonra Kara Bay Hacı:

Bu yıl tüm yemleri kuzulara yedirdik. Artık kuzular koyun oldu. Yatsa kalkamaz şişmanlıktan. Bizler, hayvanlara bakarken yorulmadık, inşallah Kasap İbrahim de soymaktan yorulmaz Sayın Elhan'ım! dedi gülerek. Muhtar Samet, Elhan'ın yakınında oturmuştu:

Hürmetli Elhan'ım! Açıl Pehlivan ve Abdullah Bay aramızda yoklar. Hayırdır inşallah? Elbette ki nerede olduğundan sizin haberiniz vardır? diye sordu.

Elhan: Bilmiyorum doğrusu! Belki işi bitmemiştir ve işini yetiştirmeye çalışıyordur, bu yüzden gelememişlerdir. dedi.

Hürmetli Elhan'ım biz birlikte çıkmıştık Serpul'dan. Ben, barut ve fişek gibi gerekli şeyleri almak için Mezarı Şerif'te kaldım. Açıl Pehlivan ile Abdullah Bay, Kunduz şehrine doğru gittiler. Pirinç alıp geleceklermiş. dedi dergâhtan Müdür Kerim Han.

İyi ki söylediniz adaşım! Ben de düşünüyordum, bu kadar misafire nasıl ziyafet vereceğiz diye! diyerek söze başladı, Kerim Bay çiftçi! Sonra devam etti: Demek ki pirinç konusu da halloldu şükür. Şimdiyse Yoldaş Hacı ile benim adaşım Molla Kerim Bay Ağa'dan sormak lazım, onlar da hazır mı acaba? dedi gülümseyerek. Herkes Kerim Bay'ın dilinin altındaki baklayı anladı, güldü. Çünkü pilav dediğin havuç ve kuru üzüksüz olmazdı. Yoldaş Hacı, Asyabadlı olduğu için havuçtan ve Molla Kerim Ağa'da alt kasabadan olduğu için yağ ve kuru üzümde sorumluydu. Bundan dolayı dalga geçmişti Kerim Bay çiftçi.

Bu iki büyüğümüzün hazır olduğundan eminim! dedi Elhan. Molla Kerim Ağa'ya laf gelsin de sonra o sessiz kalsın? Mümkün değil elbette. Nasıl dururdu cevap vermeden. Molla Kerim Ağa'da topu başka tarafa pasladı:

Her şey hazır olsa da pilav için en önemli, hatta olmazsa olmaz şey yağdır. Usta Buba niye suskun ki bilemedim? dedi Molla Kerim Ağa. Elbette ki Usta Han Geldi Bay'ı hedef almıştı. Usta Buba diyerek. Yine herkes güldü. Elhan, Usta Han Geldi Bay'a bakarak Hürmetli Ustam! Dostlarımız doğru diyor! Yağsız pilav mı olur? Yağ olmazsa olmaz ki dedi hafif bir tebessümle. Sonra, Usta Han Geldi Bay:

“Kârî Âzimi'nin cevazı, Çağrı Hacı'nın cevazı, Türkmen Recep Ağa'nın cevazı ve daha başka birkaç tane cevazla çokça yağ çıkardılar Elhan'ım! Pilava da katmere de samsaya da

çığiltak ve petire de, hepsine yetişir Allah'ın izniyle. Hatta fazla bile gelir.” diyerek Elhan'ın gönlünü rahatlattı.

Herkes hazırlıklardan ilgi ve samimiyetle bahsederken, geniş Türkistan yurtlarına gönderilen elçilerden birisi, komşu şehir olan Şibirgan'dan varıp geldi. Elçilik adabını yere getirerek ayak üstüne durdu. Kollarını önüne bağlayıp başı dik bir şekilde, ilk olark kendi selamını tüm büyüklere ve Elhan'a sundu, ardından:

Davetiyenizi ulaştırdım Elhan'ım! Şibirgan büyüklerinden Molla Kızıl Ayak Efendi ve büyüklerden Ak Murad Bay, size ve Tüm Serpul halkına sıcak ve samimi selamlarını yolladılar. Davetinize icabet ederek diğer misafirlerden önce geleceklerini ve bize yardım etmek istediğini haber ettiler Elhan'ım! dedi ve vazifesini yerine getirmiş oldu.

Elbette ki, tüm Türkistan yurtlarının Elhanları ve büyükleri bu davetiye icabet edecekti. Töre ve yasa gereği, resmî davetle törenin temel gerekliliklerini yere getirmek lazımdı. Dahası gönderilen tüm elçiler her gün birer kişi olmak üzere ardı ardına vazifelerini yere getirip geliyordu.

Ana Hatun da yurttaki hatun kızlardan haber almak için Aray Hatun, Mestkelin Hatun, Madaşer ve Serpul yurdunun ninesi olan Kasap Ana'yı yanına çağırdı. Elbette bu yılki kutlamalardan dolayı nasıl bir programla işlerini mükemmel bir şekilde yapacaklarını görüşmek amacıyla. Ve bunca misafirin izzeti ikramını doğru ve töreye yakışır şekilde yerine getirmeleri hakkında konuştular. Böylece, herkese yapabileceği görevi verdi Ana Hatun...

İlk baharda Serpul şehri güzel tabiatı ile güzel göğü ve iç açıcı havasıyla cennet gibi olurdu. Çünkü ilkbahar mevsimi, yüreğin en derinindeki duyguları dışarı çıkaracak bir mevsimdir. Yeniden doğmak, yeniden dirilmek, demektir bahar. Ruhun cisimle anlaşma ve kaynaşma zamanıdır. Aşk ve sevginin rengini, işte bu mevsimde gözle görmek mümkündür. Kısacası insan olmamızı hissederiz ilkbahar mevsiminde. Yaşamın güzel bir nimet olduğunu anlarız. Umutlanırız ve umut veririz. Tekrardan çocukluk huyumuz kendiliğinden canlanıyor ruhumuzda. Hey ki koşuyoruz, yeşilliklerin arasında ilk açılan laleyi koklamak ve koparmak için...

Kışın son günleriydi. Havalarda çok güzel ve kara kışın zehri biraz olsun kesilmişti. Ovalar ve yamaçlar yeşillenmişti. Koyun ve kuzular dişine gelecek şekilde büyüyen yeşillerde otliyordu. Ağaçların dallarında ilkbaharın çeyiz bohçası vardı. Kuşlar ve kelebekler kış uykusundan uyanmış, koltuğunda çeyiz bohçası olan dalların önünde, tıpkı mahallenin küçük kız çocukları gibi sevinçten bir o yana bir bu yana uçuşuyorlardı. Özellikle, tabiattaki tüm yaratılanların içinde, bir kımıldama ve bir ayağa kalkış olmuştu.

Tüm Türkistan yurtlarına gönderilen elçiler, vazifelerini yerine getirip döndüler. En son elçi de Bedahşan'dan gelince artık her şey Serpul halkı ve Elhan'a düşüyordu.

Kış mevsiminin kar, yağmur ve çamurundan dolayı sokaklar ve caddeler delik deşik olmuştu. Serpul Belediye Başkanı Ata Kerim Han Zaranın buyruğuyla delik ve çukurlar kapatıldı ve her yer süpürüldü. Şehir güzelleşmişti.

Türkistan'dan gelecek misafirler için Serpul'un dört köşesinde konaklama yerleri belirlendi. Asyabad, Kırığı, Küçük İmam, Kazı Kenti bölgelerinde misafirler için tüm misafirhaneler, atları için ahırlar hazırlandı. Oğlak kapmaca için oyun ve kutlama meydanları hazırlandı. Elhanlar, büyükler, ulular için özel seyir kampları kuruldu. Kamplar rengârenk halılarla süslendi. Kampların içine demir divanlar ve sandalyeler dizildi.

Artık Serpul halkı dört gözle misafirlerini bekliyordu. Komşu yurtlar ve şehirler, yakınlığı nedeniyle Serpul'a erkenden gelmeye başladılar. Erken gelmelerinin sebebiyse komşuluk hakkını yere getirmek ve Serpul halkına yardım etmektir...

Ana Hatun, Mestkelin Hatun, Aray Hatun, Kasap Ana ve Madaşer Hatun telaş ve şaşkınlık içinde kâh o yana kâh bu yana gidip geliyorlardı. Molla Kerim Ağa Kırığı, Korek ve tüm aşağı bölgelerde Faryab ve Şibirgan'dan gelen misafirleri karşılıyordu. Molla Kerim Ağa'nın karısı Karagöz Hatun mahallenin tüm kadınlarını çağırmişti. Kimisi un eliyordu, kimisi de hamur yoğuruyordu. Kimisi odun koyup tandırı ısıtıyor, kimisi ise ocaklara odun koyup ateş yakıyordu. Elbette çabuk bozulmayacak ekmekler, laçire ve katmerler, katlamalar, samsalar, çiğiltikler, petirler ve kendkülçe pişirmek istiyorlardı. Böylece Asyabad'da Yoldaş Hacı, Bedahşan ve Tahhar şehirlerinde gelecek misafirlerin karşılanmasından sorumluydu. Yadigar Hacı Küçük İmam'da Bağlan ve Kunduz şehirlerinden gelecek olan misafirleri karşılayacaktı. Mezarı Şerif ve Semengan misafirleri ise Kette İmam tarafındaki misafirhanelerde konaklıyordu.

Kime baksanız kendi işiyle meşguldü. Kasap İbrahim önlüğünü giydi. Belindeki ipe büyük küçük her boyda bıçak ve kayrak⁴¹ takılmıştı. Balta ve satır bilenmiş, hazırlanmış bir şekilde tıpkı bir cellada benziyordu. Tillebay Hacı ve Karabay Hacı'nın çobanları da kuzu sürülerini getirdi ve ahırlara kapattılar. Kasap İbrahim bir yandan da Bismillah ve Allahu Ekber! diyerek kesmeye başladı malları. Hazır olan etler tuzlanıp leğenlere alındı ve üzerleri örtülerek bir kenara kondu.

Baybeçe Hatun'un tandırının başında da kadınlar doluydu.

Ayhan Hatun'un Erke Kız'ı, Begüm Hatun'un Çiber Kız'ı, Serke Hatun'un Altın Kız'ı, Alma Hatun'un ise Ay Kız'ı ve diğer hatun kızların hepsinin kolları sıvanmıştı. Alma Hatun ve Ayhan Hatun kızlara un yetiştirmek için, durmadan elekler ellerinde un eliyorlardı. Ana Hatun'un elinde sopası tandırın yanındaki ocağın üzerine oturdu, kızlar ve kadınlarla türlü konularda hikâyeler anlatarak onları teşvik ediyordu.

Heyy benim can kızlarım! Heyy benim gelin kızlarım! Heey benim gül kızlarım! Hay maşallah. Elleriniz dert görmesin benim çalışkan kızlarım! ... diye onları övüyor ve kadınlara

⁴¹ **kayrak:** bıçak bileme aleti.

sürekli Haydi ecele edin gelinler! Kızlara un yetiştirin. Çabuk olun ki kızların hamuru sertleşmesin! diyordu.

Genç kızların elbisesinin kolları yukarı sıvanmış, bembeyaz kar gibi elleriyse leğendeki hamurun içinde sanki suya batırır çıkarır gibi girip çıkıyordu hamurun içine. Hiç zorlanmadan yoğuruyorlardı. Leğendeki koca hamuru tek elleriyle dolandırıyor, sonra yukarı kaldırıyor, tekrar sertçe leğene atıyorlardı. Kızlar dizlerinin üzerine çöktü, tüm güçleriyle leğen dolusu hamurları yoğurdular. Bir süre sonra, Ay Kız yoruldu. Bir dakika dinlenmek için ellerini hamurdan çıkardı, serili halının bir köşesine oturdu.

Ana Hatun görünce öfkeleni:

Ay Kız! Tembellik yapma! Geride kalma Ay Kız'ım! Çiber Kız'a bak hiç yorulmuyor. Hepinizden de küçük ve de ne kadar zayıf. Hele çabuk kalk yerinden! Tez kalkmazsan, şu sopayla bir iki tane omzuna yiyeceksin! dedi.

Ay Kız biliyordu, Ana Hatun'un şaka yaptığını. Hemen leğenin başına diz çöktü ve başladı hamuru yoğurmağa. Kızmış olmalıydı Ay Kız. Öyle bir yoğururdu ki elleri hamuru tez tez deşip çıkıyordu.

Ben, kızı iki şeyle ölçüyorum kızlarım! diye devam etti sözüne Ana Hatun: Bir, çamaşır yıkamakta. İki, hamur yoğurmakta! Eğer her ikisine de eli alışkın ise o kızı severim ve överim! Kız dediğinin elleri tıpkı atın ayağı gibi ve kuş kanadı gibi hızlı hızlı hareket etmeli! dedi Ana Hatun.

Serke Hatun söze girdi:

Kadınların neyine bakıyorsunuz Bibi Anam? dedi.

Kadınların mutfağına bakarım Serke Hatun! ... diye kinayeli bir cevap verdi Ana Hatun. İki elinin arasında karsa-karsı diye ses çıkaran elek, Alma Hatun'un elinden bir anda düştü. Elleri gevşedi ve elek elediği unun üzerine düştü. Baybeçe Hatun da elindeki çaygulça⁴²'ya su doldurup onu tandıra koymak istiyordu. Ana Hatun'un bu sözü bileğine tıpkı bir ok gibi isabet etti. Baybeçe Hatun'un elinden de çaygulça tandıra düştü ve su döküldü. Yanmakta olan ateşi söndürdü. İkisinin de yüzü kıpkırmızı oldu birdenbire. Daha öncesinde Alma Hatun ve Baybeçe Hatun'un da ocaklarındaki ateşin sönüşüne rast gelmişti Ana Hatun. Geç olmadan haklarını aldılar Büyük Ana'dan. Yani kabahatlerini hatırlamışlardı.

Sorunun doğru cevabını sonra verdi Ana Hatun:

İlk önce evine bakarım kadın dediğinin! Sonra kocasına gösterdiği hürmete bakarım! Evi süpürülüp silindiyse, kocasına karşı hürmeti tamsa, töresine bağlı ise ona hatun derim! Anladınız mı Serke Hatun? Eğer ki söylediklerim o kadında yoksa, Acem'in hatunu derim o kişiye. Unutmayın! ... dedi ve yine tekrar etti: Acem'in karısı derim, anladınız mı? dedi...

⁴² **çaygulça:** Ağzı kapalı kovaya benzeyip, tutmak için üstünde bir kulağı olan ve köşesinden ağzı olan demir çaydanlık.

Hamurları yoğurdu, mayalanması için üzerlerini örttüler. Mutfağın başı kadınlarla dolup taşı. Hepsi Ana Hatun'un sözlerine kulak salmıştı. Bir taraftan işlerini yaparlarken diğer taraftan da Ana Hatun'un söylediklerini dinliyorlardı. Herkes kendine bir ders çıkarıyordu Ana Hatun'un kıymetli sözlerinden. Kafası attığında sözleri biber gibi acıydı. Ciddi ve çok ağır konuşurdu Ana Hatun. Türk'ün töreli ve yöreli ruhundan, Türk'ün asaletinden bahsediyordu herkese. Bir ucu Ötüken ve Tanrı Dağları'ndan başlayıp diğer ucu Tuna nehrinin sahillerine kadar uzanan Türk milletin yaşadığı topraklarından süzülüyor, şeklinde söylüyordu sözlerini. Sonra; dağ ve taşın bağrından tıpkı incecik bir ip gibi süzülüyor, akan çeşmelerin suyundan birer bardak su döküyordu hatunların yanan bağrına. Laflarını değerli taşlarla süslenmiş bir kılıç misali kâh fırındaki aleve kâh da leğendeki suya sokup çıkardığı gibi, kadınların beynine ve göğsüne sokup çıkarıyordu. Töre ve yöreden başka hiçbir şey konuşmuyordu Ana Hatun. Ben töreyi kadınlarda ararım! diyordu her zaman Ana Hatun. Kadın töreli olsa, oğlu da kızı da törelidir. Kocas da töreli olacak tabi. dedi.

Ana Hatun'un sesi, kimi zaman ipek gibi yumuşaktı, kimi zamansa iğne gibi batıyordu. Bazen de sanki keskin bir kılıca benzerdi ağzından çıkan sözler. Tanrı Dağları ve Altaylardan Tuna nehrine kadar Turan coğrafyasının ta dibinden ve beyninden girer çıkardı sözleri. Beş bin yıllık bir milletin tarihini ve töresini, hatta insan ruhunun bile kolayca erişemeyeceği bilgileri birer birer kazıyordu hafızalarına. Sonra da aktardığı bu asil ruhu üflüyordu hatunların vücuduna. Batırıyordu ok gibi kadınların göğsüne ve beynine: İnsan denen zat, toprak ve çamurdan yaratılmış! Sonra ona bir şekil verilmiş ve bu şekil Alest ve Ezel fırınında insan olmak için pişirilmiş. Sonra insanlık cevheri ve iksiri sürülmüş! Akıl ve mantıkla minyatürü yapılmış! Tıpkı bunun gibi töre de yaşamın fırınıdır! Çiğ çamuru fırında pişirmek lazım! Yoksa, nem ve su değdiğinde eriyerek tekrardan çamur ve toprak olacaktır! Bizim de zihnimizdekileri, bildiklerimizi ve insanlık değerimizi işte bu töre denen fırında iyice pişirmemiz, ebediyen erimeme ve yok olmama iksiri vermemiz gerekiyor, kızlarım ve Hatun gelinlerim! diyerek özellikle dersleriyle herkese hayat ve yaşamın sırlarını ezip içirirdi Ana Hatun. Ve devam etti:

Biliyorsunuz! Biz Türk milletini, başka milletlerden farklı kılan şey Türk kalmamıza sebep olan ve Türklüğümüzü unutturmayan şey ve her azmimize cesaret, yürek ve güç veren şey elbette ki töremizdir! derdi.

Yetmiş, belki de yetmişin üstüydü Ana Hatun'un yaşı. Beli dimdikti, sesi tok çıkardı. Bazen öyle bir güçlü çıkarıyordu ki sesi, benim! diyen kişiye önünde diz çöktürürdü. Asil bir ırkın sesiydi Ana Hatun'un sesi... Ana Hatun töre der duruyordu. Ancak, kimse sormazdı: Töre nedir? diye, yine kendi sorup kendi yanıt verirdi:

Hey Hatun gelinlerim! Bir ömürdür ki Töre diye diye ağzımda bile saç çıktı. Biriniz bile sormadınız Anam töre nedir? diye. Siz sormasanız da fark etmez, benim size söylemem lazım! dedi ve törenin ne olduğu hakkında teker teker hepsine bilgi verdi. Bademi kırıp içini yedirdi tüm kadınlara.

Ana babalarımızdan görüp öğrendiğimiz şeylerdir töre! Geçmişten günümüze ve günümüzden yarına kalacak şeydir töre denen kutlu miras! Atalarımızdan ana babalarımıza, onlardan bize ve bizdense çocuklarımıza ve torunlarımıza bırakacağımız şeydir töre! Şu an yaşamakta olduğumuz töre, beş bin yıllık belki de daha fazla sıcak soğuk demeden savaşılmış ve mücadele verilmiş yaşamdan süzülüp aldığımız en asil ve önemli değerimizdir. Bu başarının adıdır töre!... Töre, hiç kimsenin kendi başına çıkardığı bir şey değildir. Belki Adem ve Havva'dan başlayıp bugüne kadar geçen tüm ata ve analarımızın hayat tecrübesidir işte töre dediğimiz şey! Kimi zaman dombıranın telinden çıkan bir ses ve kimi zaman sizin ağzınızdan dökülen bir şarkıdır töre! Bazen bir fikir ve düşünce, kimi zaman bir yol ve devadır töre dediğiniz! Üst başınızdan ve kılık kıyafetinizden, ata sözü ve deyimimize kadar yemeğinizden başınıza kadar farklı olun Acem milletinden! Eğer olmazsanız, kızlarınız iffetli ve utangaç, oğullarınızı ise erkek ve efendi bir genç olamaz. Eğer ki, birinin oğlunu, kızını ve kocasını töresiz görsem, o kadının hakkından geleceğim! Başka kimse beni ilgilendirmez. Siz kadınlar töreli olursanız oğullarınız, kızınız ve kocanız zaten kendiliğinden töreli olacak! ... dedi.

Ana Hatun ocağın başından kalktı, derin bir nefes aldı ve Hey hey! diyerek elindeki bardağı kovadaki suyla doldurup tepesine dikti. Demek ki konuşmaktan ağzı kurumuştur. İhtikten sonra Elhamdülillah diyerek bardağını tandırın üstünde koydu. Baybece Hatun, üzeri örtülü hamurun üstünden sofrayı aldı ve eliyle hamurun mayaya gelip gelmediğini kontrol etti:

Vay hamur mayaya gelmiş, çoktan kabarmış Bibi Anam! dedi. Sonra Şimdi neyden ne kadar lazımsa siz söyleyin, biz başlayalım! dedi kaynanasına Baybece Hatun.

Ana Hatun eğildi, elini hamura uzattı. Bir çimdik hamur alıp ağzına attı ve çiğnedi.

Hamur mayaya gelmiş de geçmiş bile. Ananızın lafına daldınız da hiçbirinizin aklına gelmedi mi hamura bakmak? Ha! dedi Ana Hatun.

Begüm Hatun cevap verdi: Siz konuşurken aklımıza başka bir şey gelmiyor ki, Bibi Anam! dedi. Ana Hatun gözünün altından bakarak gülümsedi: Hey siz hatunlar! dedi.

Meydana serilen örtülerin üzerine getirildi hamurlar. Kadınlar hamuru avuçlarına aldı, birisi petir yapmaya diğeriye ekmek yapmaya başladı. Bir diğeri de eline aldığı oklava ve tahtayla katlama yapmaya ve laçire için hamur açmaya başladı. Aray Hatun, ocağın başındaydı. Pişirecek olanların ve ateşten alınacakların hepsini kontrol ediyordu. Mestkelin Hatun, Küçük İmam tarafında Yadigâr Hacı'nın evinde toplanan hatunların pişirdikleriyle uğraşıyordu. Madaşer Hatun'u Kırığı ve Korak tarafına Molla Kerim Ağa'nın karısı Kara Göz hatuna yardım etmeye göndermişti Ana Hatun.

Hamurlar açıldı, kesildi, büküldü, yayıldı ve şekil verildi... Alma Hatun bir ocağın başında, Begüm Hatun ise diğer ocağın başındaydı. Serke Hatun tandır başında ve Ayhan Hatun ise tandırın yanındaki ocağın başında yerlerini aldı. Kazanlarda yağlar kızartılırdı ve her şey ayrı kazanlara ayrı ayrı atıldı. Ve başladılar: Bismillah diyerek pişirmeye. Bir kazanın başında Aray Hatun oturmuştu. Diğer taraftan kızlar kalan hamurları açıyor, türlü türlü yiyecekleri farklı

şekillerde büküyor, onlara şekil veriyorlardı. Her ocağın başında bir hatun onları tez tez pişirip ocaktan alıyordu... Ana Hatun, Aray Hatun'un başında durdu, yine konuşmaya başladı:

Hatun denen kişi, işte Aray Hatun gibi olacak. Bakın hele! Kuşun kanadı gibi çırpınıyor elleri! Yakmadan, çiğ de bırakmadan nasıl pişirilir öğrenin! Göz açıp kapayınca kadar sofraya dolusu laçire ve katlama pişiriyor! deyip yetiştirdiğini övüyor. Katlama için yufka açıp yağlayan diğer hatunlara ve kızlara:

Hamuru ince açmak, açarken yufkayı yırtmamak çok önemlidir gelinlerim! Hepiniz çalışkansınız maşallah! dedi. Hatunlar ve kızlar, Bibi Ana'nın kendilerini övdüğünü duyunca mutlu oldular, kendi aralarında gülerek sevinçten bıcır bıcır konuşmaya devam ettiler. Hey hatun kızlar! Dikkat edin! Eğer yufkaları yırtarsanız işte şu elimdeki odunla kafanıza vuracağım! dedi ve sonra kızlara bakarak: Ben ve Hatun anneleriniz, hepimiz bir yolcu gibiyiz bu dünyada. Geldik, gideceğiz. Sizler bizden sonra da elbet daha nice vakit bu dünyada yaşayacaksınız. İşte bu törelerimizi siz iyice öğrenin, sonra siz de kızlarınıza öğretin! ... diye vasiyet ve nasihat etti. Aray Hatun ter içinde kaldı. Her dakika eşarabının bir ucuyla alınının terini siliyordu. Yine aynı şekilde kazan başındaki diğer kadınlar da ter içinde kalmıştı. İki elle pişirip ocaktan alıyorlardı durmadan. Ana Hatun biran dahi öğüt vermeden duramazdı... O gün, akşama kadar iki ya da üç günlük yetecek kadar yiyecek pişirdiler. Çokça katlama, laçire, petir, çiğiltek ve somsalar pişti. Kızlar pişirilenleri yapışmaması, bozulup hamur olmaması için havalandırıp soğuttular. Sıcak kalırsa hamur olurdu.

Elhan, adet olduğu üzere yılın ilk gününde kutlanacak olan Ergenekon Bayramı münasebetiyle H. Ali (k.)'ın toprağı Mezar-ı Şerif'e gitmişti. Her yılın ilk günü, geniş Türkistan yurdunun Elhanları, büyükleri, önde gelenleri ve alimlerinin hepsi Mezar-ı Şerif'te bir araya gelirlerdi. Ata ve ecdatlarının zalim Çin devletinin zulmünden kurtuluşu ve Ergenekon denen zindandan çıkış münasebetinin kurultayı için toplanmışlardı. Bu kurtuluş bayramını kutlamalarında tüm Türk boyları özgürlük bayrağını yeniden hep birlikte göğe dikmek üzere bir araya gelirlerdi. Yüzlerce yıldan beri, Türkistan topraklarında ecdadımız tarafından belirlenen bu mübarek yerde, yani zaferler kahramanı H.Ali (k)'nin mezarının olduğu bu yerde Türk boylarının özgürlük bayrağını dikiyorlardı. Bu bayramın kültürel unsurlarını yerine getirdikten sonra Ergenekon kutlaması hangi şehirde olacaksa, tüm Elhanlar ve büyükler hep birlikte o yurda giderlerdi. Sonra, her şehrin erbapları, o şehrin oğlakçıları, pehlivanları ve sanatçıları artlarından gelirlerdi. Türkistan Bayramı kutlamaları diğer şehirlerde yeni yılın beşinci gününde başladı. Beşinci güne kadar herkes kutlamanın olacağı şehirde hazır bulunurdu. Oğlakçılar atıyla, pehlivanlar kolsuz kıyafetleriyle ve sanatçılar müzik aletleriyle...

Ana Hatun, Hacı Ağa'nın Yıldız Kız'ını, torunu Yakup'a istemişti. Yıldız Kız'ın annesi Aynur Hatun da çeyizlerini hazırlamıştı. Elhan, Mezar-ı Şerif'ten gelir gelmez nikah duasını okuyacak, gelin ve damadın ellerini birbirine tutturup sonra kutlamayı başlatacağı...

Misafir, Allah'ın kıymetlisidir! demişler eskiden büyüklerimiz. Elbette ki, dünyada yaşamakta olan her milletin töresinde misafirperverlik vardır. Yalnız, biz Türk milletinin misafirperverliği dünyaca meşhurdur. Çünkü, biz Türk milleti, konu misafir olunca din, millet, dil ve ırk diye ayırım yapmadan misafirlerimizi değerli tutmalı, onlar için her türlü hizmeti görmekten kaçınmayız...

Serpul halkı, kaç aydan beri kolları sıvalı, beli bağlı ve paçası çemrenmiş bir hâlde gece gündüz, yaz kış demeden misafirlerinin hizmeti için üzerlerine düşen görevlerden daha fazlasını yapmış, her türlü ihtimale karşı hazırlanmışlardı. A'dan Z'ye kadar her şey hazırды misafirler için. Odundan tutun da misafirlerin atının saman ve arpasına kadar. Ekmek ve petirden tutun samsa ve çiğiltaka kadar. Özellikle, bu seneki kutlamaya yeni bir renk ve tat katacak olan gelin ve damat da hazırды. At hazır, oğlakçı hazır, meydan düz ve pehlivan da hazır...

Yeni yılın ilk bahar mevsimi ve mart ayının dördüncü günüydü. Serpul Elhan'ıyla Türkistan Elhanları önde, arkalarında ise büyükler ve tanınmış şahsiyetler tıpkı tesbih boncukları gibi dizilmiş bir hâlde geldiler. Misafirler Kazı Kenti bölgesinde Serpul halkı tarafından davul ve zurna çalınarak hep bir ağızdan Hoş geldiniz! denip sevinç alkışlarıyla karşılandılar. O gün akşama kadar, ardından başka şehirlerin erbabları atları, oğlakçıları, pehlivanları ve sanatçılarıyla beraber geldiler. Elhanlar ve büyüklerin hepsi Elhan'ın özel misafiriydi. Kalan erbablar, pehlivanlar, oğlakçılar ve sanatçılarsa Serpul'un dört yanında onlar için hazırlanan misafirhanelere gidip yerleştiler.

Serpul halkı, misafirlerine birçok kazan kazan pilav ve kavurma pişirdi akşam ziyafeti için. Semaverler sürekli kaynıyordu. Tulumlar ayranla dolu. Ekmek, petir ve laçireler (katmer) sofrayı donatmıştı. Serpul halkının büyük ve küçüğüyle, kadını erkeğiyle yüzlerinde sevinç çiçekleri açmıştı. Güler yüz ve tatlı dille misafirlerine yorulmadan hizmet ediyorlardı. Güya misafirler mumdu, Serpul halkıysa kelebek. Hizmet etmek için misafirlerin etrafına dolanıp duruyorlardı.

Bu gece farklı bir geceydi. Ertesi gün kutlamalar başlayacaktı çünkü. Oğlakçılar atlarını özel otlarla besliyordu. Pehlivan kollarına mesaj yaptırıyor ve sanatçılarsa misafirhanelerde şarkı söyleyerek seslerini ayarlıyordu. Her tarafta ayrı bir kutlama vardı bu gece. Ancak gecenin en farklı ve eğlenceli olan yeriye Kette İmam mıntıkasıydı. Çünkü Elhan'ın mıntıkasıydı bura. Elhan'ın misafirhanesi özel misafirlerle doluydu. Elhan kutlamanın ilk gecesi olduğundan misafirlere unutulmaz bir gece armağan etti. Şah Pisend, Mirza Nimetullah ve Asyabadlı Sahip Han, sabaha kadar dombıra ve gijek çalıp şarkı söylediler. Cemil Bahşı ara ara kendi sanatından örnekler gösteriyordu, birkaç dakika olsun şarkıcılar dinlensin diye. Şah Pisend dinlenirken Sahib'in dombırasını almış Köroğlu'nun kıssasını okuyordu. Sadık Bay, Kasap İbrahim, Yâdigâr Hacı, Abdurrahim Mest ve Molla Karim Ağa, eğlenceli fıkralarıyla misafirleri güldürüyorlardı. Yoldaş Hacı da özellikle şiirler okuyor, misafirleri güldürerek karınlarına ağrı girmesine neden oluyordu. Zikir Bay, Kerim Huni ve Resul Bengi semaverin başındaydılar. Misafirlerin su ve

Çayından sorumluydular. Delikanlılar misafirhanelerin her kesinde ayak üstünde duruyordu, gözleri misafirlerin piyalesinde ve meyve tabaklarındaydı. Boşalan piyale ve tabakları görünce hemen çay ve meyve ile dolduruyorlardı. Abdurrahim Mest, kimi zaman ağır misafirlerin piyalelerine çay doldurduktan sonra, eğlence olsun diye şakalar yapar, Elhanları ve diğerlerini gülmekten kırar geçirirdi.

Uykusu gelenler uyudu ve uyumayanlarsa sabaha kadar gecenin unutulmaz keyfini çıkardı. Güneş Kik İmam tepelerinin arkasından kaş göz işaretleriyle o günün ılık bir gün olacağını müjdeleyerek, Serpul halkı ve misafirlerini selamladı. Özellikle güzel hava ve çok hoş bir gökyüzü vardı o gün. Ev sahipleri sabah erkenden kalkıp ılık sular hazırladı misafirlere sabah namazı için. Sonra da kahvaltı hazırlamaya başladılar. İbrik ve leğenler hazırlandı. Sofralar kuruldu. Pişirilmiş nefis katlamalar, laireler, samsa ve iğiltekler sofranın üzerine dizildi. Dünyanın en lezzetli kaymağı olan Serpul kaymağı da tabaklara alındı, herkesin önüne koyuldu. Misafirler doyuncaya kadar afiyetle yediler...

Gelinin evinde de sabaha kadar kutlamalar vardı. Yıldız gelin, arkadaşlarıyla unutulmaz bir gece geçirdi. Sabahtan arkadaşları Yıldız Kız'ı süsleyip, tef alarak, şarkı söyleyerek ve dans ederek eğlence düzenlemişlerdi. Yakup da sabahtan berbere gitti, saç ve sakallarını dzelttirdi, arkadaşlarıyla hamama gitti. Hamamdan çıktıktan sonra damatlığını giyip hazırlandı.

Ana Hatun meydanda bir demir bir divanın üstünde oturmuş düğüne gelen kadınları hoş geldiniz diyerek karışılıyordu. Küçük kızlar ve ufaklıklar toplanmış, kendi aralarında şarkı söylüyor, alkışlıyor, sırayla birbirlerini meydana çekip oynuyorlardı. Büyük küçük herkes sevinç ve mutluluk içindeydi...

Kahvaltıdan sonra tüm Elhan ve büyüklerle yavaş yavaş Kette İmam arbaę⁴³ına doğru yürüdüler. Serpul büyükleri de sabah erkenden arbağa toplanmışlardı. Kutlama başlamadan önce, Yakup ve Yıldız Kız'ın nikâhının yapılması gerekiyordu. Damolla Abdulhakim Han, tüm büyüklerle bu mübarek ve kutlu töreni, Allah'ın emri ve peygamberin sünneti olan nikah hutbesini okudu, gelin ve damadı el ele tutuşturdu. Ömür boyu ikisine de Allah'tan sağlık ve mutlu bir hayat dilediler. Nikah hutbesi okunduktan sonra, hüner erbabı ve yüksek bilim sahibi Meymeneli Gulam Muhammed'den, herkesin huzurunda:

Yakup oğlumuz, kızımız Yıldız Begüm'le evlenerek bir aile kurdular!... Bundan sonra Yakup Can'a Yakup Bay ve Yıldız Begüm'e de Yıldız Hatun diye hitap etmek lazım. dedi. Herkes ellerini açıp Âmin, Allahuekber dedi.

Bu önemli vazifeyi yerine getirdikten sonra, herkes kutlama alanı olan Ergenekon Tepesi'nde yani Nevruz Tepe'de kurulan kamplara doğru yöneldiler. Oğlakçılar ve halkın diğer yeleri erkenden gidip oğlak oyunun oynanacağı meydana yerlerini almıştı.

⁴³ **arbağ:** Baheden büyük bağlardan küçük ağaçlık alan, dört bağ anlamına da gelmektedir.

Yakup ve Yıldız Begüm'ün nikahı kıyıldıktan sonra, yurdun tüm kadınları şatafatlı toyla meşgul oldular. Erkeklerse kutlamalarla ilgilendiler.

Kasap İbrahim işlerini önceden bitirmiş, koyun ve kuzuları kesip tuzlamıştı. İçi rahatı. Ceyran atına bindi, oğlak oyununun oynanacağı meydana vardı. Her yer atla doluydu. Ancak, oğlak oyunu daha başlamamıştı. Atından indi ve eyerini eline alıp ayakları açılınsın diye atını ısıtmaya başladı.

Ilık güneşli bir hava, tabii ki oğlak oyunu için özellikle iyi olurdu. Uzun ayaklı, ince belli ve geniş göğüslü bir atı Kasap İbrahim'in atı. Kasap İbrahim kış boyunca yemeyip içmeyip varını yoğunu atına yedirmişti sanki. Bundan dolayı atının sırtına güneş vurunca pırlanta gibi parlardı...

Pehlivan Ağa'nın atı kışı zar zor geçirmişti zavallı. Zayıflamıştı zavallı. Çünkü, Pehlivan Ağa'nın atı kış mevsiminin başlarında hastalanmıştı. Bu hastalık nedeniyle kendini toplayamadı. Pehlivan Ağa da çok çabaladı atının iyileşmesi için. Kerim Bay ise işini gücünü bırakıp sadece atıyla ilgilenirdi, başka hiçbir şeyle uğraşmazdı. Üçü de bugün meydandaydı, atlarını hazırlarken birbirleriyle karşılaştılar.

İster istemez bambaşka olur ilk bahar mevsimi. Öyle değil mi Kasap ortak? dedi, Pehlivan Ağa. Kasap İbrahim atının yelesini okşadı ve Suyu da havası da rüzgârı da güneşi de farklı oluyor ilk baharın! diye yanıt verdi.

Kerim Bay atının belini çekiyordu. Kendine güvenen bir tavırla Yeni mi anladınız bunu arkadaşlar? Oğlak oyunu işte böyle havalarda güzel olur! dedi.

İlkbaharda günler gitgide uzasa da mart ayının günleri çok uzun değildi. Elhanlar ve büyükler o sabah düğün kutlaması nedeniyle meşgul oldukları için geç kalmışlardı. Artık kutlamaya öğle ezanı okunup öğle yemeği yendikten sonra başlamaya karar verdiler.

Yıldız Begüm de Elhan'ın evine gelin olarak geldi. Bundan sonra, Yıldız Hatun diye tanınacaktı. Elhan'ın evinde büyük bir toy vardı. Baybeçe Hatun da özellikle daha bir mutluydu. Her kadın, sırayla onun yanına gidiyor, yeni gelini için onu kutluyordu. Öğleden sonra Elhanlar, büyükler ve önde gelenler kendilerine ayrılan çadırda yerlerini aldı. Oğlakçılar atlarının sırtında, oğlak oyununun her yerine dağılmışlardı. Büyükler yerlerine oturduktan sonra Oğlakçılar toplandılar.

Bedahşan şehrinin oğlak takımı, başarılı oğlakçılarından Heykel Pehlivan ve Muhtar Pehlivan rehberliğinde Bedahşan'ın oğlak oyununun kıyafetini giydiler ve atlarıyla protokol çadırının önünde dizildiler. Resmi geçitte bulunduktan sonra artık oyuna hazır olduklarını söyleyip yerlerini aldılar. Sonra da Semengân oğlak takımının başarılı oğlakçılarından olan Şah Muhammed Bek ve Nur Muhammed rehberliğinde Semengan'ın oğlak oyununu kıyafetini giydi, atlarıyla protokol çadırının önünde saf tuttu. Resmi geçitte bulunduktan sonra oyuna hazır olduklarını ilan edip gittiler. Onların ardından, Mezar-ı Şerif şehri ve Şibirgân şehrinin oğlakçıları resmi geçitte bulundular, hazır olduklarını bildirip çekildiler.

Şer Muhammad, Kunduz şehrinin oğlak takımını ve oğlakçılarını rehberlik ediyordu. O da kendi takımıyla protokol çadırının önüne geçti. Saf tuttu, resmi geçitte bulunduktan sonra hazır olduklarını söyledi.

Bağlan şehrinin başarılı oğlakçılarından, Hayır Muhammad ve Mecit rehberliğiyle Bağlan oğlak takımı da sırası gelince protokol çadırının önüne vardı, resmi geçitte bulunduktan sonra hazır olduğunu söyledi. Faryab şehrinin oğlakçıları da resmi geçitten sonra hazır olduklarını söyleyip yerini aldı. Sonra ev sahibi Serpul şehrinin oğlakçılarından, Nadir ve Kence rehberliğinde Serpul oğlak oyunu kıyafetiyle gittiler, protokol çadırının önünde dizildiler. Oyun adetini yerine getirdikten sonra misafirlere hoş geldiniz deyip hazır oldukları söylediler. Tüm misafirlere iyi seyirler dileyerek protokol çadırından ayrıldılar.

Elhanlar ve büyükler töre gereği selamlamanın sonuna kadar ayakta durdular. Tüm oğlakçıları alkışlayıp hepsine başarılar diledikten sonra yerlerine oturdular.

Bu yılki oğlak oyununa Bedahşan'dan Heykel Pehlivan ve Muhtar Pehlivan hakemlik edecekti. Tüm oğlakçı başları toplandı. Yarışma oyunlarının hangi gün, hangi şehirler arasında oynanacağını bildirip kesinleştirdiler. Kurallar çekildi, rakipler ve yarışma günleri belirlendi.

Serpul Şibirgan ile, Faryab Mezar-ı Şerif ile, Bağlan Semengân ile ve Kunduz da Tahhar ile eşleşti. Geçen yıl Türkistan Bayramı Ergenekon şampiyonluğunu kazanan Bedahşan bu yılki Ergenekon kutlamasının oğlak yarışmasında hangi şehir şampiyon olursa o şehirle yarışacaktı...

Saat ikiyi gösteriyordu. Bugünkü oğlak oyunu Serpul'la Şibirgan arasında oynanacaktı. İlk bu iki şehrin ismi çıkmıştı kurada.

Sabahtan *cur dairesi* olarak ya da *helal dairesi* olarak adlandırılan oyun alanı planlandı. Bayrak mesafesi belirlendi ve bayrak yerine dikildi. Tepelerin üstü seyircilerle dolup taşı. Herkes oyunu izlemek için tepenin iki yüzüne dizildi. Meydandaysa Serpul ve Şibirgan'ın oğlak takımları.

İki tarafın oğlak takımı da Heykel Pehlivan ve Muhtar Pehlivan hakemliğinde Elhanlar protokol çadırının önünde durdular. Oğlakçılar, oyunun sonuna kadar hiçbir şekilde hile ve kanunsuzluk yapmamak için yemin ettiler. Aynı şekilde hakemler de adaletli olacaklarına yemin ettiler. Sonra Bismillah! diyerek meydanın ortasına doğru atlarını sürdüler. Oğlak oyunu için kesilmiş buzağıyı bir oğlakçı kaldırıp bayrağa kadar götürdü. Buzağıyı bayrağa götürmek çok önemli değildi. Bu oyunda önemli olan buzağıyı *cur dairesine* atarak oyunu kazanmaktı. Yani buzağı *cur dairesi* çizgisinin içine düşünce oyun doğru ve helal sayılırdı.

Oyun çok eğlenceli bir şekilde devam ediyordu. Birinci oğlağı, Serpul adına Nadir, Rüstem Pehlivan'dan aldı, onu getirip *cur dairesine* attı. Tüm izleyicileri coşturup heyecanlandırdı. İzleyiciler ayağa kalkarak alkışladılar. İki hakem de Nadir'in iki koluna girdi, onu protokol çadırının önüne getirdiler. Oyunu Nadir'in kazandığına buzağının ona helal kılındığına şahitlik ettiler. Elhanlar tarafından belirlenen ve söz verilen ödülü Nadir'e verdiler. Yine oyun başladı. Bundan sonraki oyunları kâh Serpul oğlakçıları kâh Şibirgan'ın oğlakçıları

helal kıldardı. Gerçi o gün oyun geç başlamışsa da ikinci ezanına kadar devam etti. Oğlakçılar yorulmuş ve atlar terlemişti. Nihayet, hakemler Heykel Pehlivan ve Muhtar Pehlivan Elhan tarafından çağırıldı: Bugünlük bu kadar yeter! Sonuncu oğlak oyunu oynansın. Yoksa geç kalacağız! dedi. Protokol çadırının önünde ayakta duran meşhur cazgırlardan Abdurrahman Güp ve Naim Pehlivan'a sonuncu oğlak oyununun oynanacağını duyurulması için buyruk verdiler.

Sonuncu oğlak oyununu halka duyurun! Ve sonuncu oğlağın ödülünse bir gümüş kılıç ve bir ceyran at olduğunu bildirin! dedi Elhan.

Cazgır Abdurrahman Güp ve cazgır Naim Pehlivan'dan biri bir tepenin yamacındaki izleyicilere ve biri de diğer tepenin yamacındaki izleyicilere haber vermek için atlarını sürdü. At üstünde sonuncu oğlak ödülünü söylediler. Cazgırlar son oğlak oyununu ve ödülü söyleyince izleyiciler ve oğlakçılar çok heyecanlandırdı ve şevke getirdi. Son oğlak oyunu özellikle eğlenceli olurdu. Doğrusu, oyunun en keyifli kısmı son oğlak oyunundaydı. Çünkü en değerli ödülleri son oğlak oyununda verilirdi.

Her oğlakçı, kendisi için yarıştı. Son oğlak oyununda, oğlakçılar takım ve taraf olduğunu unutulardı sanki. Kendisi için ölüm kalım mücadelesi verirlerdi. Bu oyunda oğlakçıların kendileri için bencilce mücadele edişlerinden dolayı olsa gerekti ki son oğlak oyunları çok uzun sürerdi. Bir türlü buzağıyı cura atıp helal kılamazdı hiçbir oğlakçı.

Meydanda bir mahşer vardı. Tüm izleyiciler nefeslerini tutmuşlar ve oğlakçılara Haydi, bırakma, gitti nidalarıyla bir türlü oğlağı cura atamamalarından duydukları sabırsızlığı dile getirirlerdi. Bir türlü cura yaklaşmadı oğlakçılar. Elhanlar da oğlakçılardan birinin, bir an evvel oğlağı helal kılmasını bekliyordu. Protokol çadırının en önünde Elhanlar oturuyordu. Fakat arkadaki büyükler ve önde gelenler heyecandan ayağa kalkıp parmaklarını ısıırıyordu. Pür dikkat meydana bakıyor, nefes bile almıyorlardı. Uzun bir zamandan sonra, atların içinden bir kişi, sürüyü yarıp çıktı ve cura doğru koştur atı. Kamçıyı ağzıyla tutmuştu, bir elinde oğlak ve diğer elindeyse eyeri vardı. Atın boynuna doğru eğilmiş, şahin bakışlarıyla tıpkı ok gibi yaklaşıyordu cura.

Yolundaki rakipler attıkları her adımda onu durdurmak isteseler de Kence'nin ok gibi hareket eden atının önünü kesmek o kadar kolay değildi. At da asaleti dolayısıyla, oğlak oyununun tüm kural ve yasalarını anlıyor gibi buzağıyı aldıktan sonra ayağı yere değmiyor sanki uçuyordu. Nihayet getirip cura atarak buzağıyı helal kıldı. Kence cura doğru varırken herkes ayağa kalkmış ve ellerini alkışlamak için hazırlamıştı. Buzağıyı cura atar atmaz alkışlar yükseldi.

Hakemler Heykel Pehlivan ve Muhtar Pehlivan, buzağının helal kılınmasına şahitlik etmek için Kence'nin iki koluna girdiler, atlarını protokol çadırına doğru sürdüler. Elhan şahitlik yaptıktan sonra yerinden kalktı, önce gümüş kılıcı Kence'ye takdim etti, sonra Emir Sûfi'nin eyerinden tuttu ve ceyran atın eyerini Kence'ye vererek Serpul adına bu kahramanlığı kutladı. Kence kazandığı Ceyran atına bindi, meydanın etrafında kılıcını göstererek dolandı. Halk kahraman oğlakçıyı ayakta alkışladı. Artık oyun bitmişti. Misafirlerin yemeği de hazırды. Her

misafir kendi ev sahibiyle eve doğru gitti. Elbette akşam yemeğinden ve yatsı namazı kılındıktan sonra gece oyunları başlayacaktı. Bu gece unutulmayacak bir gece olacaktı. Çünkü Serpul ve Şibirgan şehirleri arasında pehlivanlık ve güreş müsabakası, atış müsabakaları, sihirbazlık gösterileri ve konser vardı...

Ana Hatunlar o gün akşama kadar halkın tüm kadınlarını dış avluda karşılamak ve onlara Hoş geldiniz demek için sofanın üstünde oturmuştu. Özellikle halkın diğer genç ve yaşlı kadınlarıyla geçmişten ve gençliklerinden bahsederek sohbet ediyorlar, birbirleriyle kaynaşıyorlardı. İç avludaysa hatun kızlar gelin ve damadı ortalarına almış, görkemli düğünle meşgullerdi. Baybeçe Hatun da iç avludaydı. Çok mutlu görünüyordu. Çünkü ikici kez kaynana olmuştu. Elbette ki tüm annelerin dileklerinden biri çocuklarının düğün toyunu görmektir. Her bir dostu Baybeçe Hatun'un yanına gelerek Kutlu olsun! dileklerini sundular. O da Böyle bir günde, beni yalnız bırakmadığınız için hepinize teşekkür ederim. diyerek herkese minnettarlığını bildiriyordu Baybeçe Hatun. O gün akşama kadar, dışarıda kutlamalar, evdeyse toy çok güzel ve eğlenceli geçti. Akşam olmadan toy bitti ve tüm kadınlar evlerine gitti. Çünkü bu akşamki oyunları kadınlar da izlemeye gidiyordu. En ilginç tarafı da şuydu ki bu gece gelin ve damat da Ergenekon kutlamalarını izlemek için Ergenekon tepesinde onlar için hazırlanan süslü protokol çadırına gidecek, gece oynanacak olan atış müsabakalarını, güreş müsabakalarını ve konseri kendileri için ayrılan yerden izleyecekti.

Halk da yemeklerini yedikten sonra aileleriyle birlikte Ergenekon tepesine doğru gitti. Kutlama meydanına gittikten sonra, erkekler Elhanların olduğu tepede, kadınlarsa gelin ve damadın bulunduğu karşıdaki tepede yerlerini aldı. Elhan ve büyükler yatsı namazını kıldıktan sonra gelip yerlerine oturdu.

Akşamları kutlamalar bir başka olurdu. Akşama doğru oğlak oyunu bittikten sonra oğlak oyununun oynandığı meydanın ortasına bir oda yüksekliğinde odun yığıldılar. Elbette bu yığılan odun Elhan tarafından yakılacaktı. Bu yılki tören ateşini Elhan bu akşam farklı bir şekilde yakmak istedi. Oğlu Yakup'un arkadaşı Vahit Pehlivan'a işaret edip yanına çağırdı ve kulağına:

Karşı tepeye var! Yakup'la Yıldız Begüm gelinimi meydana çağır! Elhan'ımızın emridir de! Onlar karşı tepeden iniversin ben de bu taraftan geleceğim! Bu seneki tören meşalesini bu akşam birlikte yakacağız! diye fısıldadı.

Vahit delikanlı koşarak karşı tepedeki gelin ve damadın yanına vardı. Arkadaşı Yakup'un kulağına eğilip Elhan'ın emirini söyledi. Yakup da gecikmeden Yıldız Begüm'ün elinden tuttu. Yavaş yavaş meydandaki odun yığınının doğru yürüdüler. Elhan da yerinden kalkıp meydana doğru ilerledi. Onlar o taraftan Elhan bu taraftan odun yığınının başına geldiler. Önce Yakup, babasının elini öptü. Sonra Yıldız Begüm de saygıyla eğilip kayınpederinin elini öptü.

Serpul büyükleri, tıpkı törenin usulüne göre bir dalın ucuna sarılmış kumaşı yağın içine batırıp yaktı, sonra meşale yapıp Nesim Han yiğidin eline verdiler. Nesim Han yiğit meşalenı aldı,

Elhan'ın yanına geldi. Yere üç kere diz vurup bir dizini büktü. Bir eliyle meşaleyi tuttu, diğer elini göğsüne koyarak hürmet ve edeple meşaleyi Elhan'a takdim etti.

Oğlak oyunu oynanan meydanın bir tarafındaki tepede kadınlar için ayrılan alanda kadınlar, diğer tepedeyse erkekler izliyorlardı olanları. Meşale Elhan'ın elindeydi. Tüm seyirciler ayağa kalkıp alkışlıyorlardı. Elhan meşaleyi oğlu Yakup ve gelini Yıldız Begüm'e uzattı ve İkiniz birlikte tutun ve birlikte yakın bu töre ateşini! Yakın ki, aydınlansın ömür boyu milletimiz ve yurdumuzun karanlık geceleri! dedi. Yakup ve Yıldız Begüm meşaleyi birlikte tutup odun yığınının bir köşesinden yaktılar. Ateşle odun yığını tutuştu. İki tepenin yamacından yükselen alkışlar dakikalarca devam etti.

Odun yığını dakikalar içinde sanki bir alev topu gibi bozkırı ve tepeleri aydınlattı. Hep bir ağızdan Kutlu olsun Elhan'ım, kutlu olsun Elhan'ım... şeklinde sesler yükseldi.

Uzun Vadi ve Şor Vadi'sinden esen rüzgâr, ateşe büyütüp alevi güçlendiriyordu. Ateş git gide sarhoş bir deliye benziyordu. Sarhoşluktan göğsü doğru dilini uzatarak sesler çıkarıyor, sanki gazel okuyordu. Bu gecenin töre alevi aydınlığıyla karanlığa meydan okuyordu. Gökyüzünde uçan tüm canlılar bu akşamki kutlamaya çağırılmış gibi ateş dalgaları üzerinde bir o yana bir bu yana durmadan uçuyordu. Efsanevî bir andı izleyenler için. Elhan'dan tutun büyüklere kadar, kadın erkek, büyük küçük tüm izleyenlerin ağızları açık halde gözleri meydandaki alevin üzerinde dolanıp duran ve gösteri yapan türlü türlü kanatlılardaydı. Tüm izleyenler bu manzaraya dalmıştı ki hafif hafif dombıranın sesi gelmeye başladı kulaklarına. Bir silkinip kendilerine geldiler. Baktılar ki Asyabadlı Sahib Han dombırasını eline almış çalıyordu. Öyle bir çalıyordu ki Sahib Han dombırasını, yürekleri parçalıyordu. Bir taraftan alevin sesi, diğer taraftan gökyüzünde uçan türlü hayvanların sesi ve başka taraftansa dombıranın dilinden çıkan yürek nevası... Bu manzarayla sarhoş olan Mirza Nimetullah da başladı gijeğini çalmaya. Tam o sırada sarhoş olup şarkı söylemeye başladı birisi. Şah Pisend idi böyle dertli dertli şarkı söyleyen. Sonra ortama ısınıp ardı ardına şarkılar söyleyerek geceye unutulmaz bir renk kattılar. Ardından Şibirganlı Şerif çaldı dombırasını. O da başladı gazel okumaya. Pas tutan yüreklerin pası silindi bu gece. Yürek denen şey eriyip nehirler dolusu su olup akıyordu sanki. Yürek sarhoşluktan güm güm vuruyordu başını bağrının taşına. Gönül kuşu da meydandaki alevin parlaklığını görüp göğüs kafesine kendini vura vura yaraladı.

Kimi zaman bir gök gürültüsü gibiydi Şah Pisend ve Şibirganlı Şerif'in sesi. Kimi zaman da bir dağdan yuvarlanan büyük bir taş parçasının sesine benziyordu. Bazen bir ilkbahar rüzgârı gibi mülayim ve can vericiyken, kimi zaman da çiçeğe konan bülbülün dertli dertli ötüşüne benziyordu.

Bir iki saat geçtikten sonra meydanın etrafında ağızdan ve burnundan ateş çıkaran bir deveye ilişti izleyenlerin gözü. Alev deve! Alev deve! diyen sesler yükseldi izleyenlerden. Alev alev yanan deve meydanın etrafında koşarak dönüp dolanıyordu. İzleyenleri mutlu etmek, heyecanlandırmak ve eğlendirmek için. Tepelerde oturan izleyenlere doğru sendeleyerek

gidiyordu bazen. Onlar da bağıarak patır patır yerlerinden kaçıyorlardı. Alev deve meydanının etrafında dönüp dolanırken, meydanın ortasında birkaç adımlık mesafelerde havai fişekler konulmuştu. Bir kişi elindeki meşaleyle bir taraftan yakarak gidiyordu havai fişekleri. Havai fişekler çeşitli manzara ve şekiller yaratıyordu gökyüzünde. Geceye ayrı bir renk kattı bu gösteriler. Alev devenin barutu bittikten sonra, içinden kafası ve yüzü sarılmış bir kişi çıktı dışarıya. Tabii ki dergâhtan Kerim Han Müdür'dü bu kişi.

Meydandaki alev sarhoş olup yanar ve her yan sanki gündüzmüş gibi aydınlanırdı. Devenin alevi söner sönmez cazgır Abdurrahman Güp ve Naim Pehlivan'ın sesi çıkmaya başladı: Heyyy!... Şimdi güreş oyunlarımız başlayacak!... Pehlivanlarımız hazırlansınlar! Hooo! dedi.

Çekilen kuraya göre, bu akşamki güreş Serpul ve Şibirgan pehlivanlarının arasında gerçekleşecekti. Bir tepenin yamacında Abdurrahman Güp, diğer tepenin yamacında Naim Pehlivan yine başladı: Güreş başladı, pehlivanlık başladı! Serpul pehlivanları ile Şibirgan pehlivanları güreşecek! diye haykırıyordu.

Beş pehlivan Akçalı Abdülvahap Pehlivan önderliğinde protokol çadırının önüne gelip üç kere yere diz vurup selam verdiler. Pehlivanların elleri arkalarında ve yüzleri Elhanlar ve büyüklere dönük, başları dimdik olarak durdular. Beş pehlivan da Açıl Pehlivan rehberliğinde Serpul şehrini temsil edecekti. Onlar da protokol çadırının önüne gelip üç kere yere diz vurup selam verdiler. Elleri arkalarında, başları dimdik bir şekilde durdular. Şibirgan pehlivanlardan biri iki adım ileri geldi ve Serpul pehlivanbaşı Açıl Pehlivan'a bakıp:

Benim adım Abdülvahap!

Güreş tutarım çok güçlü!

Bu gece bu meydanda!

Bana göre pehlivan bul!

şeklinde bir şiir okudu. Açıl Pehlivan, pehlivanlara baktı. Hemen Serpul pehlivanlarından birisi iki adım ileri gelip Şibirgan pehlivanına:

Adım Muhammad Şerçe!

Yaşlı olduğuma bakmayın!

Deve benzer pehlivanı

Görür gözüm karınca!

diye karşılık verdi. Ve böylece her pehlivan kendini tanıttı. Sonra da takımlar gidip yerlerine oturdular.

Bu akşamki güreş müsabakasının hakemliği için Tahharlı Huday Kul Pehlivan ve Devlet Bay Pehlivan seçildi. Huday Kul Pehlivan müsabakanın ilk pehlivanlarının elinden tutup

Elhanların önüne vardı. Adil bir şekilde hakemlik yapmaya ant içti. Sonra meydana döndüler. Alev'in ışığında ilk güreş, Serpul'dan Muhammed Şerçe Pehlivan ile Şibirgan'dan Kence Pehlivan'ın arasında tutuldu. Kence Pehlivan cüsseli, geniş omuzlu biriydi. Muhammed Şerçe Pehlivan'ın boyu Kence Pehlivan'ın omzuna geliyordu. Cüssesi de rakibine göre küçüktü. İkisi de pehlivan selamını verdikten sonra meydana birkaç defa dolandılar. Sonra birbirlerine yaklaştı, güreşe tutuştular. Kence Pehlivan, Muhammed Şerçe Pehlivan'ın beline bağlanan mendilden tuttu. Muhammed Şerçe Pehlivan'ın belinden tutup yeni dikilmiş bir ağaç gibi onu silkeledi. Fakat, Muhammed Şerçe Pehlivan'ın ayağının yere sıkı sıkıya tutunması nedeniyle yerinden hiç kıpırdatmadı. Dizleri sağlam, beli bükülmezdi, tıpkı kartal gibi güçlü pençeleri vardı Muhammed Şerçe Pehlivan'ın. Yıkmaq için Kence Pehlivan eğilmeye mecbur kaldı. Çünkü Muhammed Şerçe Pehlivan'ın boyu kısıydı. Uzun zaman güreştiler. Ancak ikisi de yıkılmadılar. İkisi de kan ter içinde kalmıştı. Kence Pehlivan güreş tutmadan önce rakibinin boyunu posunu görüp Bu cüceyi bir elimle sinek gibi ezeceğim! demiş olmalı ki bu kadar zaman içinde yıkamadığı için çok sinirlenmişti. Meydana çıkınca gördü ki hiç de düşündüğü gibi değilmiş. Tüm izleyenler nefeslerini tutmuş çıt bile çıkarmıyordu. Kence Pehlivan, Muhammed Şerçe Pehlivan'ı kâh o yana kâh bu yana savuruyor ama bir türlü sırtını yere getiremiyordu. Sinirlenip bir of çekti güreş esnasında. Muhammed Şerçe Pehlivan, Kence Pehlivan'ın Of çekip gevşediğini fırsat bilerek bir çelme taktı ayağına. Kence Pehlivan'ın ayakları birbirine dolandı, sanki dağ gibi yıkılıp gitti. Az daha yanan ateşin içine düşecekti Kence Pehlivan. Sonunda ilk güreş oyununu Muhammed Şerçe Pehlivan Serpul'a armağan etti.

İkinci olarak Serpul'dan Muhammed Pehlivan'la Şibirganlı Zeynüddin Pehlivan meydana çıktı... Muhammed Pehlivan ve Zeynüddin Pehlivan'ın boyları denk olsa da cüsseleri denk değildi. Çok zaman geçmeden Zeynüddin Pehlivan, Muhammedî Pehlivan'ı yendi, sonucu bir bir yaptı: Serpul 1 ve Şibirgan 1.

Üçüncü olarak Serpul'dan Niku Pehlivan, Şibirgan'dan ise Turdu Pehlivan çıktı meydana. Bu müsabakanın hakemliğini Tahharlı Devlet Bay yapıyordu. Niku Pehlivan uzun boylu bir gençti. Daha bir iki yıl olmuştu güreş tutmaya başlayalı. Turdu Pehlivan da uzun boylu ve kemikli (iri cüsseli) bir gençti. İkisi de hakemin elindeki tabaktan birer şeker alıp attı ağızlarına. Birbirlerinin etrafına döndüler. Niku Pehlivan'ın kendisine has bir taktiği vardı. Gözünü rakibinin gözünden hiç ayırmazdı. Parmaklarını yalayıp ellerini kanat gibi açtı, kâh sağ ayağının üzerinde kâh da sol ayağının üzerinde sekiyordu. Turdu Pehlivan'ın ise aklı da gözü de Niku Pehlivan'ın kanat gibi açılan ellerindeydi. Fakat Niku Pehlivan'ın tüm hüneri ayağındaydı. Nasıl olduysa oldu Niku Pehlivan, Turdu Pehlivan'ın bacağının alt tarafına vurdu. Turdu Pehlivan yere düşer düşmez hemen onun üzerine atıldı, bir elini rakibinin göğsüne koyup arkaya doğru bastırdı. Turdu Pehlivan'ın sırtı yere geldi. Turdu Pehlivan yere nasıl kapaklandığını kendi bile anlayamadı. Bu oyunu Niku Pehlivan kazanıp müsabakanın sonucunu iki-bir yaptı: Serpul 2 - Şibirgan 1.

Dördüncü olarak Serpul'dan Gani Pehlivan ve Şibirgan'dan Ekrem Pehlivan çıktılar meydana. Ekrem Pehlivan iri cüsseli, uzun boylu ve geniş omuzlu bir yiğitti. Gani Pehlivan'ın da ondan kalır yanı yoktu. İkisi de birbirlerine denkti. Kol kola ve bel bele tutuştular. Uzun zaman birbirleriyle güreştiler. Nihayet Ekrem Pehlivan, Gani Pehlivan'ın sırtını yere getirdi, dizini göğsüne koydu ve sevinçle haykırdı: Yendim! Yendim! diyerek. Ekrem Pehlivan, Gani Pehlivan'ı yenip sonucu berabereye getirdi: İki-iki. Serpul 2 - Şibirgan 2.

Beşinci meydan güreşine sıra gelmişti. Elbette ki kutlamanın ilk gününün son oyunuydu. Bundan sonra tutulacak güreşte iki dağ kapışacaktı ve iki dev meydana girecekti. Birazdan Serpul'dan Açıl Pehlivan, Şibirgan'dan ise Abdulvahap Pehlivan çıkacaktı meydana. Sırtı yere gelmeyen pehlivanlar göz göze gelecekti dakikalar sonra.

Açıl Pehlivan'ın boyu iki metre, göğsü seksen santimdi, kalın boyunlu biriydi. Bugüne kadar ne Serpul'da ne de başka şehirlerde onu kimse yıkamamıştı. Hatta Türkistan coğrafyasında gerçekleşen tüm güreş müsabakalarında sırtı hiç yere gelmemişti. Elhan'ın has pehlivanıydı Açıl Pehlivan. Nereye gitse yanında götürürdü. Açıl Pehlivan halkın diline destan olmuştu. Şiirlerde ve hikâyelerde yerini almış, anlatılırdı. Onu tüm Türkistan halkı tanıyordu. Açıl Pehlivan hakkında herkesin kulağında ayrı bir destan yankılanırdı. Örneğin:

Açıl Pehlivan aslında bir bölge taciridir ve dükkânı vardır. Ailesini ticari işlerle geçindirmektedir. Bir kere Cûra Bay değirmencinin değirmenine tütün götürdü. Cura Bay ortak! Şunu öğüt bakalım. dedi. Cûra Bay:

Pehlivan Ağam! Şu an çalışan değirmenler boş değil. Bazı değirmenlerin taşları çok kullanıldığından dişleri kalmamış. Ustayı bekliyorum; gelip taşları kazıyıp dişini çıkarsın diye. Bu işi sonra görüşürüz! demiş, Cura Bay. Böyle bahaneler sunup devam etti: “Bakın Pehlivan Ağam! İşte çuvaldaki arpa ve buğdayların hiçbirisi öğütülmemiş. Bunlar öğütüldükten sonra değirmenler boşalacak, işte o zaman sizin tütününüzü öğüteceğim!” demiş. Sonra Açıl Pehlivan “Peki siz bilirsiniz, Cura Bay ortak! İşim çok acildi!” demiş ve tütün çuvalını oraya bırakmış, çıkıp gitmiş. Değirmenden çıkınca, kapının ağzına duvara yaslanmış yüzlerce kilo ağırlığında yeni bir değirmen taşını ortasındaki delikten kolunu geçirmiş, taşı götürüp evinin bahçesine bırakmış. Cura Bay değirmenin içinde olduğu için hiç fark etmemiş. Ertesi gün bir fark etmiş ki yeni istediği değirmen taşı yerinde yok. Hemen anlıyor bunun Açıl Pehlivan'ın işi olduğunu. “Pehlivanı üzdüm galiba! Onun için böyle yapmış olmalı! Yoksa başkası bu taşı yerinden bile kıpırdatamazdı!” diye kendi kendine konuştu. Hemen Açıl Pehlivan'ın evine yol aldı. Gidip baksa ki tahmin ettiği gibi değirmen taşı pehlivanın bahçesinde duruyor. “Pehlivan Ağam!” deyip yalvarmış, özür dilemiş. “Tütününüzü buradan gider gitmez öğüteceğim.” diye söz vermiş. Sonra Açıl Pehlivan taşı nasıl getirdiyse öyle götürüp yerine bırakmış, tütününü öğütüp geri getirmiş...

İşte bu meşhur Açıl Pehlivan ile Şibirgân şehrinin eşi bulunmaz pehlivanı Abdulvahap Pehlivan'ın güreş tutmaları gerekiyordu. Abdulvahap Pehlivan, tıpkı selam vermeye meydana çıkıp birkaç kere daire çizerek dolandı. Sonra Açıl Pehlivan'la göz göze geldiler. Bir dakika

birbirlerine bakiştılar. Millet ise nefesini tutup Bakalım nasıl gürēş olacak! diyerek heyecanla bekliyorlardı. Abdulvahap Pehlivan, durduğu yerde sağ elini göğsüne koydu, hafifçe eğilerek Açıl Pehlivan'a teslimiyetini bildirdi. Sonra, yakınlaşıp Açıl Pehlivan'ın elinden öptü ve kucaklaştılar. Pehlivanlık müsabakası tüm eğlencesiyle Serpul adına bitti. Abdulvahap Pehlivan, bu kararı ile en doğrusunu yaptı. Çünkü, biliyordu ki Açıl Pehlivan'ın karşısına duramazdı. Bu nedenle sırtının yere gelmesini istemiyordu.

Sonuç olarak (Serpul 3 ve şibirgan 2) bugünkü oğlak ve gürēş oyununu Serpul kazandı. Vaad edilen ödüller pehlivanlara takdim edildi. Artık vakit geç olmuştu. Herkes kendi evine, misafirlerse kalacakları misafirhaneye doğru gittiler. Dinlenmeleri gerekiyordu. Çünkü yarın yine kutlamalar vardı...

Yıldız Begüm, asil bir Türk ve töreli iyi bir ailede doğup büyümüştü. Tam bir Türk kadını olarak yetişti. Evlenip töresine uygun bir kadın oldu. Artık baht evindeki hayatının ikinci gününe gözlerini açtı İbrahim müezzinin sesiyle. Namazını kıldıktan sonra ilk işi tandırın başına varıp kahvaltı hazırlamak oldu.

Ana Hatun da sabah namazını kıldıktan sonra, pencerenin pervazına dirseğini yaslamış, elinde tesbihi, zikir çekiyordu her sabahki gibi. Baybeçe Hatun da namazını kıldıktan sonra kovaşına aldı, inekleri sağmaya gitti. Yıldız Hatun havuzdan su getirip çaydanlıkları doldurdu ve ocağa koyup ateşi yaktı. Bir yandan aleve bakarken diğer yandan demlik ve bardakları sudan geçirip yıkıyordu.

Baybeçe Hatun, inekleri sağıp geldi. Geliniyle selamlaşarak birbirlerine hayırlı sabahlar dilediler. İki de çok mutluydu. Baybeçe Hatun bambaşka bir sabahla başladı güne. Çünkü bu sabah ona yardım edecek gelini Yıldız hatun vardı. Derdini ve yalnızlığını paylaşacak bir kızı vardı artık.

Erkekler sabahın ilk ışıklarıyla yani güneş doğunca evden çıkardı. Ana Hatun da yurdun etrafında meydana gelen halkın töresi ve işleriyle meşguldü. Baybeçe Hatun çoğu zaman koca evde tek başına kalırdı. Artık gelini olduğu için yalnız kalmayacaktı elbette.

Gelin ve kaynananın yüzüne bambaşka bir bahar havasıyla çiçek goncaları açmıştı. Sevinç ve gülümsemeler içinde birbirleriyle yardımlaşıyorlar, mutluluktan içi içine sığmıyordu ikisinin de. Yakup Bay da sabah namazının ardından, cami imamı olan Mevlevî Muhammed Osman'ın ayet ve hadislerden alıntı yaptığı sohbette feyz almış bir şekilde yavaş yavaş eve geldi. Karısı Yıldız Begüm çayı demleyip ocağın kenarına koymuş, eline aldığı süpürgeyle meydana süpürüyordu. Yakup Bay gelince doğrudan tuvalete girdi. Onun tuvalete girdiğini gören karısı Yıldız Begüm süpürgeyi yere bıraktı, hemen ibriğe ılık su hazırladı. Koşup odadan havluyu aldı, elinde ibrikle meydandaki gül bahçesinin yanında sevgilisini bekledi. Yakup Bay tuvaletten çıkar çıkmaz elinde havlu ve ibrik olan karısını gördü, ona selam verdi. Sonra kolunu sıvayıp çiçeklerin yanına oturdu. Karısı yavaş yavaş ibrikten kocasının eline su döktü. Elini yıkadıktan sonra, Yıldız Begüm havluyu kocasına uzattı. Yakup Bay ellerini kuruladıktan sonra karısına teşekkür etti. Ağır

adımlarla mutfağa doğru gidip annesi Baybeçe Hatun'un yanına vardı. Yıldız Hatun da işine kaldığı yerden devam etti.

Ana Hatun pencerenin ardından izliyordu gelinlerini. Kahvaltı hazırlandı. Her yer süpürüldü. Yıldız Hatun sofrayı Ana Hatun'un odasına sermek için Esselamü aleyküm Bibi Anam! Hayırlı sabahlar! diyerek odaya girdi. Aleykümselam kızım! Gel! dedi Ana Hatun. Yıldız Hatun, sofrayı serdi. Kaymakları getirip sofraya dizdi. Petir ve laçireleri de ortaya koydu. Baybeçe Hatun ve Yakup Bay da sofraya oturunca Yıldız Hatun demlikteki süttten herkesin bardağına doldurdu. Sıcak bir aile muhabbetiyle kahvaltılarını afiyetle yaptılar.

Sofra toplandı ve Yakup Bay karısına bakarak Yıldız Han! Bugün kutlamanın ikinci günü. Dün oğlak oyununu izleyemedik. Allah bilir bir daha bu şehirde ne zaman kutlama olacak da biz izleyeceğiz. Birlikte gidip oğlak oyununu izlese mi! Ne dersiniz? diye sordu.

Bibi Anamın başka bir işleri yoksa izin alalım da gidelim... dedi alçak sesle.

Ana Hatun Yok kızım! Öyle önemli bir işim yok. Siz gidin! Hatunlar gelince biz de geleceğiz! dedi.

Yakup Bay karısına Yıldız Han! Çabuk hazırlanın çıkalım! dedi. Yıldız Hatun utançtan başını kaldıramıyordu. Tamam! Ben şu tabak ve bardakları yıkayayım, hemen hazırlanacağım! ... dedi. İşler bittikten sonra ikisi birlikte evden çıktılar.

Dün akşam oyun bittikten sonra herkes yorulmuştu. Herkes evine gidip uyudu. Misafirler de gece oyunundan geldikten sonra çaylar demlendi ve dinlenmek için çay içip biraz oturdular. Kimi çayını içtikten sonra kimisi de daha çayını içmeden uyuyakaldı. Sabaha kadar kıpırdamadan öylece uyudular. Onları tatlı uykularından İbrahim müezzinin sesi uyandırdı. Ev sahipleri misafirler için ibriği ılık suyla doldurdular. Herkes abdest alarak namazını kıldı. Sonra da kahvaltılar hazırlandı. Sofranın üstü türlü nimetlerle dolup taşı. Afiyetle yediler.

Güneş de yeniden belini doğrultuyordu Küçük İmam tepelerinin arkasından. Yurdun Kız'ı oğlu, kadını erkeğiyle yediden yetmişe herkes ilkbahar mevsimini yaşamak için yemyeşil tepelere ve vadilere çıktılar. Bir taraftan bozkırların ve tepelerin giydiği rengarenk çiçekli elbisesi, diğer taraftansa halkın rengarenk elbisesi tabiata ayrı bir güzellik katmıştı.

Biraz ilkbaharı seyrettikten sonra yavaş yavaş Ergenekon Tepesi'ne geldiler.

Güneş, tabiatı kucaklayıp ısıtmıştı. Halk da erkenden gidip tepelerde yerlerini aldı. Oğlakçıların kimisi atın üzerindeydi kimisi de atın ayağını açıyor, onu oğlak oyunu için ısıtıyordu. Oğlakçılar meydanın her yanına dağılmış, Elhanların gelmesini bekliyorlardı. Belhli koşukçu Nazârî, dombırasını çalarak sabah bülbülü gibi yavaş yavaş ötmeye başlamıştı. Cemil Bahşı ve Halife Gulam Sahi'nin yılanları vardı. İçinde yılan olan dört tarafı camdan sandıklar ellerinde, meydanın ortasına varmışlar, sandıklarından çıkardıkları yılanların kuyruğundan tutmuş, onlarla oynuyorlardı. Halk bir taraftan sarhoş olmuş Belhli Nazârî'nin şarkısını dinlerken, diğer taraftan Cemil Bahşı ve Halife Gulam Sahi'nin yılan oynatışını izlemekle meşguldü. Elhan ve büyükler geldi. Gidip protokol çadırına oturdular.

Cazgır Abdurrahman Güp ve cazgır Naim Pehlivan anons vermeye başladı. Hey! ... Bugün oğlak oyunu Faryab ve Belh şehirleri arasında olacak! Hazır olun, oğlak oyunu başlıyor, huuu! ... diyerek meydanın her tarafına at koşturup anons ettiler.

Belh şehrinin Elhan'ı Ruzi Bay Kervanbaşı ve Faryab şehrinin Elhan'ı Muhammed Azim Bay yine Faryab'ın büyüklerinden Kazı Kurban Niyaz Bay, Ebulhayrı Bay, Meymeneli Gulam Muhammed Han, Molla Anber, Mevlevî ilmî ve diğer yurtların tüm Elhanları protokol çadırının önündeki koltuk ve sandalyelere oturdu.

Bugünkü oğlak oyununa Bedahşanlı meşhur oğlakçı Hazret Kul Bay hakemlik edecekti. Faryab oğlak takımı, Abdullah Pehlivan oğlakçının rehberliğinde, Belh oğlak takımıysa Server oğlakçı rehberliğinde gelip Elhanların önüne dizildiler. Safın önünde at üstündeki Hazret Kul Bay oğlakçı bugünkü müsabakaya adaletli bir şekilde hakemlik edeceğine tüm Elhanlar ve büyüklerin huzurunda ant içti. Sonra takımlarla birlikte meydana döndü.

Oyun çok eğlenceli başladı, izleyenler heyecanla seyrediyordu. Oğlak oyunu müsabakalarının en mühim yeri ilk oyunla sonuncu oğlak oyunuydu. Faryab oğlakçıları çok hırslı ve yetenekliydi. Bugünkü müsabakada oyunların hiçbirini Belh takımına vermek istemiyorlardı. Tüm oyun ve ödülleri Faryab adına kazanmak istiyorlardı elbette. Vur, sür, bırakma, gitti den bir müddet sonra onlarca atın arasından Fransız⁴⁴ oğlakçı alıp çıktı buzağıyı. Takım arkadaşı Gulam Cugi'nin yardımıyla getirdiği buzağıyı helal dairesine⁴⁵ atarak yarışı kazandı.

Fransalı oğlakçının gerçek ismi Malla Bay'dı. Malla (sarışın) olduğu için kimileri onu Cermenlere⁴⁶, kimileri de Fransızlara benzetirdi. Bundan dolayı o, Fransalı oğlakçı adıyla meşhur olmuştu.

Sonra, hakem Hazret Kul Bay şahitliğinde gidip Elhanlardan ödülünü aldı ve Faryab adına armağan etti Malla Bay oğlakçı. Yaman bir yarış oluyordu oğlakçılar arasında. Oğlakçılar bildiği tüm hünerleri gösteriyor, ellerinden geleni artlarına koymayıp tüm güçlerini sergiliyorlardı oyunu kazanmak için. Belh takımından sadece Server oğlakçı bir kere oyun alabildi takımı adına. Diğer tüm oyunları Faryab oğlakçıları aldı. Atlar terden sırlı sıklam olmuş, oğlakçılar da çok yorulmuştu. Belh oğlakçılarının haşatı çıkmışa benziyordu artık. Güreşemez hale geldiklerine bakılırsa oyundan da soğumuşlardı. Bu soğukluğu fark eden Elhanlar, hakem Hazret Kul Bay'ı protokol çadırına çağırdı ve son oğlak oyunu emrini verdi.

Cazgırlar izleyenlere son oğlak oyununun oynanacağını duyurmaya başladı. Dağılmış durumdaki halk ve oğlakçılar son oğlak oyunu duyurusunu işitince yeniden heyecanla izlemeye başladılar. Tüm atlar meydana girmişti son oğlak oyunu için. Belh takımı büyük bir öfke ve hırsla yarışlıyordu rakibine karşı. Uzun bir uğraştan sonra onca atın arasından oğlakçı Abdullah Pehlivan

⁴⁴ Burada Fransız adı, cildi beyaz, kırmızı olan, sarışın insanlara verilen bir lakap olarak kullanılmıştır. Millet adı olarak kullanılmamıştır.

⁴⁵ Meydana beyaz daire olan ve oğlak oyunun yarış alanı.

⁴⁶ Alman (Sarışın)

buzacıyı aldı, cüre doğru dört nala koşturdu atını. Atı dev gibi büyüktü. Ayağı yere değmiyor, bir burak gibi uçuyordu adeta. Kurşun misali getirip cüre attı buzacıyı ve Faryab adına helal kıldı. Herkes onu ayakta alkışladı. Oğlakçı Abdullah Pehlivan son oğlak oyununun ödülü olan gümüş kılıç ve Saman atı alarak, Faryab'ı Belh karşısında şampiyon yaptı...

Akşam yine güreş ve pehlivanlık oyunu vardı. Gece yine ateş yakıldı. Muhammad Çöpbaş ve Belhli Nazarî çaldığı dombırasıyla uzun süre ortamı ısıtmıştı. Belh ve Faryab şaklabanlarının göstergesinden sonra güreş başladı. Güreş müsabakasını Ruzi Kul Pehlivan sayesinde yine Faryab kazanmış oldu. Ruzi Kul Pehlivan da kazandığı gecenin güreş yarışının ödülünü Faryab'a armağan etti. İkinci günün müsabakalarını Faryab kazanmış oldu.

Böylece üçüncü gün oğlak ve güreş müsabakaları Tahhar ve Kunduz arasında oynanacaktı. Protokol çadırı yine heyecan doluydu. Elhan'ın bir yanına Tahhar Elhan'ı İbrahim Bek Laki ve Tahhar'ın büyüklerinden Naip Nabi Han, Naip Cuma Han, Kara Kul Karnay, Pulat Bay Hacı ve Devlet Bay Pehlivan vardı. Diğer yanındaysa Kunduz Elhan'ı Erhap Şer Ali Bay ve Kunduz büyükleri vardı. Zaten bu yılki müsabakaların hakemliğini Bedahşan yapıyordu. Bugünkü oyunun hakemi Bedahşanlı Muhammad Gulam Bay idi.

Yine eğlenceli başladı oyun. Uzun uğraşlardan sonra ilk oğlak oyununu Kunduz adına Şer Muhammed oğlakçı kazandı. Bir sonraki oyunu Tahhar adına oğlakçı Şah Merdan Kul Divane kazandı. Protokol çadırındakiler o kadar heyecanlanmışlardı ki sesleri yükseldi Tahhar büyüklerinin: Yaşa Divanem, yaşa Tahhar'ın divanesi! Aferin Şah Merdan Kul Divane! Aferin... Gerçekten divaneymişsin! ... diyerek durmadan tezahüratta bulunuyorlardı. Bu laflar Kunduz Elhan'ı Şer Ali Bay'ın zoruna gitmiş olmalı ki Tahhar Elhan'ına bakarak: Laki Bek cenapları! Kunduz'un da yaman divaneleri var! Birazdan görürsünüz! diyerek öfkelerini bildirdi.

Çekişmeli bir müsabaka oldu. İki tarafın oğlakçıları gerçek hayatta deli olmasalar da oğlak meydanına girince büsbütün divane oluyorlardı. Uzun uğraşlardan sonra bir anda onca atın arasından kalabalığı yaran Kunduzlu pehlivan Gereng (aptal) oğlakçı oldu. Getirip cüre attı buzacıyı ve Kunduz adına oyunu kazandı. Bu sefer de Kunduz Elhan'ı Kunduz'un büyükleri ile yerinden kalktı ve: Yaşa Gerengim (aptalım)! Yaşa Kunduz'un Gerengi (aptalı)! Yaşa! Aferin sana! ... deyip yan tarafına baktı ve kinayeli bir şekilde Bizim Gerengimiz (aptalımız) da bir başka oluyor Laki Bek Efendi! Gördünüz mü? ... deyip yerine oturdu.

Elhan, Tahhar ve Kunduz Elhanlarına dönüp onlarla şakalaştı:

Sizin aptalınız da divaneleriniz de takdire şayanmış! Maşallah demek lazım! dedi.

Geçen iki günkü oğlak müsabakalarına göre daha eğlenceliydi bugünkü oyun. Zavallı atlar yorulmuştu. Ama oğlakçılar yorulmak nedir hiç bilmiyordu. Divane oğlakçılara gelince onlar zaten divaneydi. Bakın görün ki gereng (aptal) oğlakçılar da divane olmuşlardı. Elhanlar zavallı atların yorulduğunu hissettiler. Hakem Muhammed Gulam Bay'ı yanına çağırarak son oğlak oyunu emrini verdi. Cazgırlar son oğlak oyununun oynanacağını ve ödülün ne olduğunu halka duyurdu. Son oğlak oyununu ve ödülün ne olduğunu işiten divane oğlakçılar sevinçten

kudurdular. Atlarının yorulduğuna bakmadan iyice kamçı vurmaya başladılar. Vur, sür, çek, bırakma ve gitti deyip birden o mahşerin ortasından Tahharlı Kör Artık Pehlivan buzağıyı çıkardı atların arasından. Hüdaî Kul Pehlivan oğlak ekibinin yardımıyla son oyunu Tahhar adına kazandı. Alkışlar yükseldi. Protokol çadırında de ayrı bir sevinç vardı. Tahhar ve Kunduz arasındaki bu sıcak rekabet, sadece kutlamalardaki oyunlarda değil, farklı zamanlarda diğer yarışmalarda da böyle eğlenceli olurdu. Bu nedenle birbirine karşı bu kadar hırslıydılar.

Bugünkü yarışma Tahhar'ın galibiyetiyle sonuçlandı. Gecenin güreş oyunu yine Tahhar ve Kunduz pehlivanlarının arasında gerçekleşecekti. Akşam yemeği afiyetle yendikten sonra halk yine kutlama meydanına doğru akın etti. Akşam meydana bırakılan beş araba odunu hemen ateşe verdiler. Tahharlı Rahim Çüçe yavaş yavaş dombirasını çalmaya başladı. Elhanlar ve büyükler yatsı namazını kıldıktan sonra, protokol çadırındaki yerlerine oturdular. Tahharlı Rahim Çüçe iyice kendinden geçmişti. Nefes dahi almadan dombıra çalıp şarkı söylüyordu. Bir süre sonra Kunduzlu şaklaban Mahdum Tahir, bir eli belinde kıvıra kıvıra protokol çadırının önüne geldi. Büyüklerin önüne geçti ve bir o yana bir bu yana yürümeye başladı. Yapmadığı şaklabanlık, demediği söz ve göstermediği hüner kalmadı. Elhanların, büyüklerin ve tüm izleyenlerin güldüre güldüre karınlarına ağrı girdi. Meydanın ortasında Ergenekon ateşi yükseliyordu. Yukarıda ise dolunay parlıyor her yanı aydınlatıyor, sanki gündüz gibi. Bir anda cazgırlar atlarına binip meydana doğru sürdü: Güreş başladı! Pehlivanlar hazırlansın! diye duyurmaya başladı. Tahharlı ve Kunduzlu pehlivanlar hazırlanmışlardı. Heyecanlı bir güreş olacağı, sabahki oğlak oyunundan belliydi. Güreş başladı. Uzun sözün kısası Kunduz şehrinden Ak tepelik Rahim Pehlivan, tek başına Tahharlı üç pehlivanın sırtını yere getirdi. Sabahki oğlak müsabakasını Tahhar kazandığı için çok sinirlenmiş olmalı ki bu geceki güreş müsabakasını Kunduz adına kazanmak için hiçbir pehlivana merhamet etmedi, tek başına üç rakibine de meydan okudu. Tahhar'ın aksakallarından ve büyüklerinden Devlet Bay Pehlivan yaşlandığı için birkaç yıldır güreş tutmuyordu. Bu manzara karşısına çok öfkeleni ve Ya Allah deyip hızla yerinden kalktı ve meydana gitti. Ak Tepeli Rahim Pehlivan, Yenge Kaleli Devlet Bay Pehlivan'ı karşısında görünce Büyük üstadım! Elinizi verin öpeyim! dedi. Devlet Bay Pehlivan kızıp cevaben:

Elimi ne yapacaksın! Bu yeri sana öptürmeden meydana çıkmayacağım! dedi. Kunduz Elhan'ıyla İbrahim Bek Laki koşarak meydana geldiler. Devlet Bay Pehlivan'ı Pehlivan Ağa! Siz sinirlenmeyin! Gelin protokol çadırına gidelim! Hepsi kendi öğrencilerimiz nihayetinde! Bakın işte, Rahim Pehlivan size teslimiyet için elinizi öpmek istiyor! Mesele Tahhar ve Kunduz değil ki Pehlivan Ağa! Mesele töremizi yaşatmak, o kadar... Gelin, siz gelin! diyerek öfkesini dindirdiler Devlet Bay'ın.

Yengi Kaleli Devlet Bay Pehlivan gençlik zamanlarında en güçlü pehlivandı. Yurt içi ve yurt dışındaki ülkelerin güreş müsabakalarına katılıyordu, devletin önde gelenleriyle. Sırtı hiç yer görmemişti bugüne kadar.

Tüm Katagan halkı bu yaşlı pehlivana Ustam diye hitap ederlerdi. Rahim Pehlivan da hürmetini göstermek adına hocası Devlet Bay Pehlivan'ın elini öptü. Sonra Erbap Şer Ali Bay ve Elhan İbrahim Bek Laki, Devlet Bay Pehlivan'ı yanlarına alıp protokol çadırına götürdü.

Kısacası, Ak Tepeli Rahim Pehlivan bu geceki güreş müsabakasını Kunduz adına kazanarak Kunduz Elhan'ı Erbap Şer Ali Bay'ın gönlünü hoş etti. Söz verilen ödülün haricinde Erbap Şer Ali Bay da kendi adına Kunduz'a dönünce sana bir tane Ceran at vereceğim! diye söz verdi Ak Tepeli Rahim Pehlivan'a. Yalnız, Tahhar tarafından Devlet Bay Pehlivan biraz öfkeliydi. Elhan Laki'yle büyükleri ve önde gelenler bu yenilgiye üzülmeler. Çünkü oğlak oyununu kazanmışlardı. Beraberlik sayılıyordu zaten bugünkü oyunların sonucu...

Kutlamanın dördüncü günüydü. Oyun ve müsabaka sırası Bağlan şehriyle Aybek şehrinin arasındaydı. Dördüncü gün de kahvaltı yapıldıktan sonra, tüm halk meydana toplandı. Elhanlar ve büyükler de gelip yerlerini aldı. Ön sıradaki sandalyelerde Elhan'ın bir yanına Bağlan Elhan'ı Kette Bay Erbap ve büyüklerinden Kadir Kul Hacı vardı. Diğer yanındaysa Aybek Elhan'ı Abdulvahap Bek ve büyükleri vardı. Oğlak oyununa yine Bedekhshan'lı Muhtar Pehlivan oğlakçı hakemlik ediyordu. Her günkü gibi oyun heyecanlı başladı. İlk oğlak oyununu Aybek oğlakçılarından Şah Mahmud Bek oğlakçı, Nur Muhammad Bek oğlakçının yardımıyla cüre atarak kazandı. Sonraki oyunları kâh Aybekli oğlakçılar kâh da Bağlanlı oğlakçılar kazanıp ödülleri şehirlerine armağan etti. Oyun öğlenden sonraya kadar devam etti. Nihayet atlar ve oğlakçılar yoruldu. Elhanlar, oyunun hakemi Muhtar Pehlivan oğlakçıyı çağırdı, ödülünü söyledi ve son oğlak oyunu emrini verdi. Cazgırlar son oğlak oyunu ve bu oyunun ödülünü duyurdu. Son oğlak oyunu ve ödülünü işiten oğlakçılar yeniden canlandı. Hepsi koşturdu buzağının başına. Çok yaman bir kalabalık oldu meydana. Çok büyük uğraşlardan sonra, son oğlak oyununda buzağıyı Nur Muhammed Bek oğlakçı tek başına getirip cüre atıp oyunu kazandı. Bu kahramanlığıyla oğlak oyununun kazananı ve söz verilen ödülün sahibi Aybek oldu.

Akşam olunca Ergenekon meydanına yığılan odunlar yakıldı. Ateş iyice hararetlenip göğü tutmuş, dil çıkarıyordu sanki. Halk gelip dağın yamaçlarına yerleşmişti. Şarkıcılar şarkı söyledi ve şaklabanlar gösterilerini sergiledi. Sonra güreş müsabakası başladı. Yarış iki şehrin pehlivanları arasında çok eğlenceli ve samimi bir şekilde ilerliyordu. Sona kalan iki pehlivan, Bağlanlı Aman Pehlivan ve Aybekli Cüre Bek Pehlivan en son çıktı meydana. Uzun uğraşlardan sonra Bağlanlı Aman Pehlivan Cüre Bek Pehlivan'ın sırtını yere getirdi ve güreş müsabakasını Bağlan adına neticelendirdi. Bağlan ve Aybek de Tahhar ve Kunduz gibi bir oyunu kaybetmiş, bir oyunu kazanmış oldu.

Şehirler arası müsabakaların dördüncü günü de sona erdi. Bundan sonra şampiyonlar arasında müsabakalar başlayacaktı. Müsabakalarda şampiyon olan dört şehir, kendi aralarında birer kez yarıştı. Bu oyunlardan şampiyon çıkan iki şehir yine kendi aralarında yarıştı. Elbette ki şampiyonlar müsabakası çok uzun sürmeden kısa zaman içinde bitmesi şarttı. Çünkü sadece bir kere meydana çıkma kuralı vardı. Bundan dolayı oyun çabuk biterdi. Sebebiyse bir taraftan

dört günden beri atların yorulmuş olması, diğer taraftan ise oyunların günü uzadıkça kutlamanın tadının kaçmasıydı. Artık kutlamanın beşinci günüydü. Bugün şehirler arası şampiyonluk müsabakası olacaktı.

Beşinci gün de sanki kutlamanın ilk günü gibi heyecan dolu bir gün oldu. Büyük küçük, kadın erkek herkes tepelerde yerlerini aldı.

Bugün kutlamanın son günü olması münasebetiyle Afganistan devlet büyükleri de bu kutlamaya katılmıştı. Afgan heyetler protokol çadırında Elhan'ın yanına oturmuştu. Bugünkü şampiyonluk oyunlarına yine Bedahşanlı oğlakçılar sırayla hakemlik ediyordu. Takım eşleştirme kurası çekildi. Serpul ile Faryab, Bağlan ile Tahhar eşleşti. İlk meydan oyunu, Serpul'la Faryab arasındaydı. Heykel Pehlivan hakemlik ediyordu bu oyuna. Oyunlar başladı ve sadece yarım saat sürdü. Sert bir mücadeleden sonra Sançerekli Nadir buzağıyı cüre atıp şampiyonluğa Serpul'un adını yazdırdı.

İkinci müsabaka Tahhar ile Bağlan arasında başladı. Muhtar Pehlivan hakemlik ediyordu bu oyuna. Oyun iyice kızıştı. Tahhar divaneleri bir ayrı delirmişti. Bir saat sonra Kör Artık Pehlivan Tahhar adını şampiyonluğa yazdırdı.

Öğle vakti olmuştu. Öğle yemeği için ara verildi oyuna. Sabahki oyunlarından Serpul ve Tahhar şampiyon olmuştu. Öğleden sonra yine iki müsabaka vardı. İlki Serpul ve Tahhar arasında ve ikincisiyse bu yılki kutlamaların şampiyonuyla geçen seneki kutlamanın şampiyonu arasında, yani Bedahşan'la... Bilindiği üzere geçen seneki kutlamaların şampiyonu Bedahşan'dı.

Bugün özel ve unutulmaz bir gün olacaktı. Çünkü Ergenekon kutlamasının son günüydü. Kutlamaların son heyecanını yaşıyordu tüm halk. Serpul halkının çoğu öğle yemeğini yanlarında getirmişti. Tepelerin yüzünde aileler veya komşular bir araya toplanıp grup olarak yemek yiyorlardı. Misafirler, misafir oldukları evlere gitti ve öyle yemeklerini afiyetle yediler. Elhanlar da öğle namazını kılıp geldiler.

Oyun iki şampiyon arasında başlayacaktı dakikalar sonra. Bu oğlak oyununa yine Bedahşanlı Hazret Kul Bay hakemlik edecekti. Oğlak oyunu başlasın! emri verildi. Serpul ile Tahhar'ın atlı oğlakçıları: Heyyyt! deyip sürdü atlarını meydanın ortasına ve böylece yarış başladı.

Yaman bir yarış vardı. İki taraf da öğleden önce bir kere yarışmışlardı. Atlar çok yorgundu. Ancak oğlakçılar daha çok hırslanmış görüyordu. Bir taraftan Tahhar divaneleri, diğer taraftan Serpul divaneleri. Vur, sür, bırakma, haydi! lerle yarım saat geçti. Hâlâ hiç kimse o at kalabalığının içinden buzağıyı çıkaramamıştı. Bir saat geçti, hâlâ buzağı cürün yüzünü göremedi. Buzağıyı kimin yerden kaldıracacağı hâlâ muammaydı. Bir süre sonra Sançerekli Nadir Pehlivan sırlıslıkam ter içinde kalan kapkara atıyla buzağıyı yerden aldı. Kence oğlakçının yardımıyla yüzlerce attan oluşmuş duvarı yıkıp çıktı ve cüre doğru koşturdu atını. Kurşun gibi hızla geliyordu Nadir oğlakçıyla Kence oğlakçı. Tahharlı Şah Merdan Kul Divane bir taraftan, Kör Artık Pehlivan diğer taraftan ne kader atlarını kamçılarsalar da yetişemediler önlerine geçip engel olmaya. Şah

Merdan Kul ve K r Artık ne kadar hırslı ve istekli olsalar da zavallı atların g c  t kenmiŐti, koŐamadı. Sonunda Nadir oğlak ı, Kence oğlak ının yardımıyla buzağıyı c re atıp Şehirler arası oğlak oyunu Şampiyonu olarak m sabakayı Serpul adına kazandı.

Artık bu seneki kutlamanın en ger ek ve en  nemli oyunu baŐlıyordu. Bu yılki kutlamanın Şampiyonluk m sabakası kalmıştı. İki dev g reŐecekti elbette. Bu oyunu kazanan bu yılki Ergenekon kutlamalarının Şampiyonu olacaktı. Bir saat ara verildi. Bir saat sonra Elhanların oturduğu yerin  n ne iki takım gelip sıraya dizildi. Ge en yılın Şampiyonu BedaŐsan takımı ve bu yılın Şampiyonu Serpul takımıydı. Bu yarıŐmanın  nemi nedeniyle iki taraftan da hakem Őe ildi. BedaŐsan'dan Gulam Muhammed Pehlivan, Serpul'dan ise Bay Nazar Bay. Bu iki oğlak ı aksakal ve yaŐ a b y k olduklarından oğlak oyunu oynamaya g  leri kalmamıştı. Bu oyunda BedaŐsan'dan Muhtar Pehlivan, Heykel Pehlivan ve Hazret Kul Bay artık oğlak meydanındaydı. Atlarına binmiŐ ve oyunun baŐlanmasını bekliyorlardı.

İki hakem de Elhanlar ve b y klerin huzuruna  dil bir Şekilde hakemlik kılacağına dair ant i ti.

Nedense BedaŐsan'ın oğlak ıları ve atları rahattı. Hi  oğlak oyunu oynamadıkları i in yorulmamıŐlardı, enerji doluydular. Serpul takımıysa son nefeslerini alıyordu ve yine de son bir umutla meydana girmek istiyorlardı.

Oyun başladı ve heyecanlı bir Şekilde dakikalarca devam etti. Daha oyun başlamadan herkesin tahmin ettiği gibi Heykel Pehlivan oğlak ı buzağıyı c re atıp BedaŐsan adına oyunu kazandı. Bir kere daha Ergenekon oğlak oyununun Şampiyonluğunu BedaŐsan alarak Şampiyonluğunu korudu.

Son akşam ve son  mit idi Serpul i in. Aslında oğlak oyununu kaybetse de A ıl Pehlivan sağ olduğu m ddet e Serpul Şehri Ergenekon g reŐ ŐampiyonluĐu ve kahramanlığı unvanını koruyacaktı. Bu ger eği t m T rkistan halkı da biliyordu. Elbette bu akşam  nemli olan Şey A ıl Pehlivan'ın karşısına hangi pehlivan  ıkacağıydı. Bu herkes i in merak konusuydu.

Son akŐamın Ergenekon ateşi yakıldı. T m Şehirlerin Őarkıcıları ve dombıracıları bir Şarkı m sabakası d zenledi, birbirleriyle Şiir atışması yaptılar. Beş on dombıra aynı anda  alınırsa bambaşka bir ses ortaya  ıkarmıŐ. Aslında bu akşam Şarkıcı Baz G l BedaŐŐi mest olup kendinden ge ti. Ne g zel okurdu y resel t rk leri... Sırtı yer g rmemiŐ d rt gecenin g reŐ Őampiyonları,  zerlerinde kolsuz kıyafet giymiş, belleri sıkı sıkıya bağlanmış iri c sseli pehlivanlar gelip protokol  adırının  n nde elleri arkasında ve başları dimdik bir Şekilde durup saf tuttular.

Halk Şimdi bu d rt Őampiyonun m sabakasını b y k bir heyecanla bekliyordu. Őampiyonların aldığı kararı herkesi  ok ŐaŐırttı.

Bu d rt pehlivanımızın sırtı yer g rmemiŐti. Belki Ő yle d Ő nm Őlerdi kendilerince: Ne kadar biz birbirimizi yıksak da sonunda birimiz A ıl Pehlivan'la karŐılayacaĐız. A ıl Pehlivan'ın karşısına  ıkmak kaybetmek demek zaten. diye d Ő nm Ő olmalı ki pehlivanlar birbirleriyle bakiştılar sonra Kunduz Şehrinin  nl  pehlivanı Ak Tepeli Rahim Pehlivan gitti, A ıl Pehlivan'ın

elini öptükten sonra yerine geçti. Ardından Bağlan pehlivanı Aman Pehlivan da gitti Açıl Pehlivan'ın elini öptü ve tekrar yerine geçti. Halk şaşkınlık içinde: Ne oldu da kendine o kadar güvenen pehlivanlar böyle yaptılar. dedi. Faryab pehlivanı Ruzi Kul Pehlivan Açıl Pehlivan'ın yanında duruyordu. O da Açıl Pehlivan'ın önüne geçti, elini öptü. Elhanların oturduğu bölümden bir kişi kendi kendine Acem dilinde bir şeyler söylüyor, kâh yerinden kalkıyor kâh da oturuyordu. Ancak kimse itibar etmedi ona. Seyre gelen halk meydandaki pehlivanların böyle güreşmeden teslim olduklarını görünce çok şaşırmıştı. Bu yüzden de hiç kimse itibar etmemişti protokol arasındaki bu kişinin söylediklerine. Tüm pehlivanlar bu kutlamayı tebrik etmek için ilk Serpul Elhan'ına sonra da misafirperverliği için Serpul halkına minnettarlıklarını bildirdiler. Sonra aldıkları kararın sebebini açıklayıp herkesin önünde Serpul pehlivanı Açıl Pehlivan'a pehlivanların piri (atası) lakabını verdiler. Ve yine Serpul şehri bu seneki Ergenekon güreş şampiyonu ilan edildi. Böylece Serpul yine güreş şampiyonu unvanını korumuş oldu. Bu seneki kutlama oyunlarının sonucu geçen senekinden farklı değildi. Yine Bedahşan oğlak şampiyonu ve Serpul ise güreş şampiyonu oldu. Ancak işte oyunlar bitti derken başka bir oyun ortaya çıktı.

Protokol çadırının içinde sesler git gide yükseldi. Protokol çadırındaki tüm büyükler şaşkınlık içinde Hayırdır hakem misafirimiz rahatsızlandı galiba! Ondan mı bu öfkesi acaba? diye birbirlerine sordular. Delirmiş haldeki kişiye Afganistan devlet büyüklerinden biriydi. Çok sinirlenmişti, ayağa kalkıp Acem dilinde bir şeyler diyor ve hiç susmuyordu. Başında turuncu renkli büyük bir sarık, boynuna sarılmış kapkara şal, şalvarı ince ve torba gibi altta toplanmış bir halde ayakkabısının üzerine asılı, cüsseli ve iri yarı bir adamdı. Sonra Elhan Afganistan devleti büyüklerinden birine sordu Affedersiniz bize tercümanlık ederseniz seviniriz! Ne istiyor bu misafirimiz? Biz anlamadık ne demek istediğini. Eğer ki birisi onu üzdüyse, biz özrümüzü dileyelim! deyip yardım istedi o kişiyi anlamak için.

Bakın görün ki bu elsiz ayaksız adam da kendi yurdunun en güçlü pehlivanıymış. Sırtı hiç yere gelmemiş. Heyet de aslında Türkistan halkının ve Ergenekon kutlamalarının törelerini öğrenmek için bu arkadaşlarını davet etmişler.

Heyet Hürmetli Elhan'ımız! Aslında bu arkadaşımızın kendisi de aslında bir pehlivan. Bu kişiyi rahatsız eden şey: Bu nasıl bir korkakça bir pehlivanlık ve teslimiyet!) diye kendi kendine söyleniyor. dedi.

Elhan: Hayır! Hiç önemli değil. Pehlivansa işte pehlivanlarımızın her biriyle isterse güreşebilir! Buyursun büyük meydan onun! diye cevap verdi. Heyet Elhan'ın bu sözünü arkadaşına tercüme etti. Pehlivan olan heyet üyesi: Ben, işte şu büyük pehlivanla güreşeceğim! Zaten diğer pehlivanlar yenik ve korkak benim gözüme! diye öfkeli bir şekilde şalını ve sarığını çıkardı, başka bir heyet üyesine verip hemen protokol çadırının dışına çıktı. Ödül için demir divanın üstünde konulan yeni kaftanlardan birinin iki kolunu kestiler, pehlivan olan heyet üyesine giydirdiler. Beline de kendi turuncu sarığından iki kulaç kesip bağladı. Yine kendi kendine

konuşup durdu meydanda. Açıl Pehlivan’a çok fena kızmıştı galiba. Açıl Pehlivan’ın sırtını yerde sürümek ve onu ezmek niyetindeydi bu öfkesine bakılırsa...

Açıl Pehlivan protokol çadırının önünde güreş selamını verdikten sonra meydandaki rakibine doğru yürüdü. İkisi de bir iki kere daire şeklinde dolandılar. Sonra durup göz göze geldiler. Hakemin Başlayın demesiyle heyet üyesi pehlivan kendini yerde uzanmış halde buldu. Alkışlar yükseldi: Açıl Pehlivan, Açıl Pehlivan diye bağırıyordu halk. Bağlanlı Aman Pehlivan’la Kunduzlu Rahim Pehlivan gidip yerden kaldırdı Afgan pehlivanı. Yani çok fena yenilmişti heyet üyesi pehlivan. Şaşkın ve kafası dönmüş bir halde gözleri bir o yana bir bu yana bakıp duruyordu. Sesi çıkmıyordu bir türlü. Bir taraftan protokol çadırının içinde kahkahalar yükseliyor, diğer taraftansa Devletin heyet üyesine ne oldu? diye endişelendiler. Afgan pehlivanı iki koluna iki pehlivan girip yavaş yavaş protokol çadırına getirdiler paytak paytak yürüterek. Protokol çadırının eşliğindeki heyet üyesi arkadaşları pehlivanlarının yüzüne su serptiler. Afgan pehlivan suyun soğukluğunun etkisinden silkinerek kendine geldi. Kendine gelince heyet üyesi arkadaşlarının elinden sarığını ve şalını çekip aldı. Tepenin yamacında yolda duran arabasına doğru kendi diliyle bir şeyler söyleyerek gitti sinirli bir şekilde. Arkadaşları da peşinden gitti.

Tüm halk evlerine ve misafirler de misafir oldukları evlere dağıldı. Beş günlük kutlamayı ve oyunlarda olup bitenleri herkes unutmuştu sanki. Hiç kimse kutlamalardan konuşmuyordu. Ancak sabaha kadar herkesin ağzında Açıl Pehlivan’la Afgan pehlivanının güreş hikâyesi dolanıyordu...

Misafir eşikten girse, rızkı delikten (pencereden) girer. Ya da “Misafir on kismetle gelir, birini yer, dokuzunu ev sahibine bırakıp gider.” denen atasözümüzün hikmetiyle Serpul halkı misafirlerini çok aziz görür, hiç yorulmadan onların hizmetini görürdü. Onlar üzerlerine düşen vazifeyi eksiksiz bir şekilde yerine getirdi. Bu yılki kutlama oldukça güzel geçtiği için büyük küçük herkesin gönlü rahattı.

Misafirler son geceyi de unutulmayacak anılarla geçirdiler. Ev sahipleri sabah ezanıyla kalkıp en güzel kahvaltılarını hazırladı. Sofrayı kurdu ve üzerini türlü nimetlerle doldurdular. Elbette ki dillere destan olan Serpul kaymağını son bir kez yemeden hiçbir misafir gitmezdi. Tüm misafirler ve ev sahipleri birlikte kahvaltılarını afiyetle ettiler.

Kahvaltı yapıldıktan sonra, sofrada duasında Türk milletinin huzur ve birliği için dualar edildi. Bu birlik ve beraberliğe vesile olan atalarından kalma bu mirası, yani törelerini sonsuza kadar yaşatılacaklarına ant içtiler. Misafirler tüm Serpul halkından çektikleri mihnet ve ettikleri hizmetler için helallik istediler. Helalleştikten sonra Elhanlar ve büyüklerin haricindeki tüm misafirler, kendi yurtlarına doğru yol aldı. Elbette ki Elhanlar, devlet erkanı ve büyükler ertesi gün gidecekti. O sabah tüm Elhanlar, devlet erkanı ve büyükler Serpul halkının, özellikle de Serpul Elhan’ının özel misafiriydi.

Misafirlerin hepsi iştahla kahvaltılarını yaptılar. Sonra Elhanlar önde büyükler arkada yavaş yavaş şehre doğru yol aldılar. Yavaş adımlarla Serpul’un pazarını gezip gördüler. Ardından

Peygamber efendimizin neslinden, Hazret Ali (rz)'nin torunlarından İmamzade Yahya bin Zeyd (rz)'in mübarek türbesini ziyaret etmek için Kiçik İmam'a doğru yol aldılar. Türbeye gidince hepsi Peygamberzadenin mübarek türbesinin etrafına halka kurup oturdular. Sonra Kârî Âzimî cenapları güzel ve yumuşak sesiyle Kuran'ı Kerim'i okuyarak misafirlerin gönlünü ve ruhunu feyz ve bereketle doldurdu. Âdem aleyhisselamdan şanlı peygamberimiz Hazreti Muhammed s.a.v. ve onun sülalesine kadar ve tüm ölmüşlerin mübarek ruhlarına dua edip hatim bağışladılar. Dualar edilip fatihalar okunduktan sonra Kârî Âzimî cenapları biraz İslam tarihinden bahsetti, Hazreti Yahya Bin Zeyd (rz)'in yolunun nasıl Türkistan'a düştüğünü ve nasıl bir zulümle şehadete erdiğini beyan etti. Mübarek bedenlerinin türbenin yanındaki bin yıllık çınar ağacına asıldığından, sonra da mübarek bedenlerinin Serpul halkı tarafından işte bu türbeye defnedildiğinden bahsetti. Türbenin görkemli emaresinin ecdadımız Sultan Hüseyin Baykara tarafından yaptırıldığını misafirlere açıkladı. Ziyaret merasimi bittikten sonra yavaş yavaş döndüler. Öğle namazı vakti gelmişti. Herkes Serpul Nehri'nin zülal gibi akan berrak suyunda abdest alıp Serpul'un ilk inşa edilen tarihi camisi dergâhın mescidinde cemaatle öğle namazını kıldılar. Namazdan sonra dergâhın mescidinin meydanında çınarların gölgesinde toplandılar. O sırada Molla Hadim cenapları dergâhın mescidinin tarihinden ve Serpul halkının ne kadar aşk ve muhabbetle bu dergâhın mescidinin yapımına katıldıklarından bahsetti. Sonra Tahhar Elhan'ı İbrahim Bek Laki:

Hocam, bu caminin duvarları ne kadar kalınmış! Ben kulaçla ölçmeye çalıştım ancak benim kulacım yetmedi! Bu ne sır? diye sordu.

Yâdigâr Hacı: Affedersiniz Elhan'ım yüzyıllardan beri her yıl bu camiye sel basıyor. Selin içinden sadece üstündeki gök kubbesi görünüyor. Cami tamamen selin içine gömülüyor. O kadar sağlam inşa edilmiş ki buna rağmen hiçbir şey olmuyor. Bu bir mucize. diye ekledi. Sonra Molla Hadim, İbrahim Bek Laki'nin sorusuna cevap verdi: Hürmetli Elhan'ım! Ben ilk önce Yâdigâr Hacı'nın verdiği bilgilerin sırrını ve birkaç bilgiyi daha sizlere söyleyeyim. Ancak bu konu hakkında size bilgi vermeden önce sizlere bir soru soracağım!? dedi, Molla Hadim. Herkes sustu ve sonra Laki Efendi gülümseyerek:

Buyrun hocam, bildiğimiz bir şeye cevap verimiz, dedi.

Elbette biliyorsunuz Elhan'ım! Aramızda bu sorunun cevabını bilmeyen yok! deyip başladı yine Molla Hadim: Temeli aşk ve sevgiyle atılan bir binayı, ne yıkabilir? dedi. Bu sözü duyunca Elhan İbrahim Bek Laki:

Doğru söylüyorsunuz! Hiçbir şey yıkamaz! ... diyerek kafasını salladı. Sonra Molla Hadim, dergâhın mescidinin tarihi ve yapılışı hakkında bilgi vermeye başladı. Burada, bu cami ve dergâhın yapılışı, o dönem Serpul halkını çok mutlu etmişti. Büyük küçük, kadın erkek el ele verip çalışmaya başlamışlar. O dönemlerde Serpul halkının nüfusu bu kadar çok değildi. Yine de her evden bir kişi her gün bu caminin yapılışında çalışmaya geliyordu. Bu kişiler, yediden yetmişe, büyük küçük ilk önce abdest aldıktan sonra işe başlıyormuş. Bu caminin bir kürek toprağı dahi abdestsiz konulmadı! Usta mimarı Buhara-i Şerif'ten gelmiş ve büyük özveriyle

yapıp gitmişti. Yâdigâr Hacı'nın söylediğine göre yüzlerce yıldan beri bu camiye her sene kaç kere sel basıyor. Elbette bunca felaket karşısında hâlâ daha ayağa durmasının sırrı öncelikle ustasının özveri ve becerisine sonra da Serpul halkının aşk ve sevgiyle yorulmadan, bıkmadan çalışmalarındadır. Bu caminin toprağı tepelerin derinliklerin yani su değmemiş, insan ve hayvan idrarıyla kirletilmemiş temiz bir topraktan, özel çuvallarla insanların sırtında taşınmış. Suyu, şifa çeşmesinden ta buraya kadar büyük zorluklarla getirilmiş. Çamuru ise temiz ve abdestli ayaklarla hazırlanmış. Bu caminin duvarlarının çamuru tepile tepile usta mimarın istediği gibi pişirilmiş. Örneğin çamur akşama kadar birçok kez aktarılır, tekrar tekrar tepelenirdi Sonra da usta o çamurdan birazını alıyor, porselen bir kâsenin içindeki suda gece boyunca bekletiyordu. Sabah namazından sonra ilk işi porselen tabaktaki çamura bakmak olurdu. Eğer tabaktaki su uygun hale geldiyse ve su bulanıksa, bir gün daha akşama kadar o çamuru tepeleyip pişiriyorlarmış. Nasıl ki bir taş akşam suda bekletip sabah sudan çıkardığınızda şekli bozulmuyorsa, kilin de tıpkı onun gibi şeklinin bozulmaması lazımdı. Çamur bu şekilde piştikten sonra cami duvarlarında kullanıyorlarmış. Bu sebeple duvarlar çamurdan olmasına rağmen taştan daha sert ve güçlüdür. Sel bastıktan sonra, aylarca caminin içi sular altında kalır ancak duvarlar asla su geçirmez. Çünkü bu duvarların çamuru laboratuvarda yapılmış, çeşitli aşamalardan geçerek suya karşı güç kazanmıştır! diye hikâye etti.

Aşka bakın! Muhabbet ve özveriyi görün! ... dedi İbrahim Bek Laki, Elhan'a bakarak.

Belh Elhan'ı Ruzi Kul Bay Kervanbaşı Hepsinden öte sabra bakın siz! dedi.

Faryab büyüklerinden Meymeneli Gulam Muhammed: Usta'nın mahareti ve asaletine bakın! Hünerine ve sanatına verdiği itibara ve ustalık ruhunun inceliğine bakın siz! ... deyip derin bir nefes aldı.

Bir de Serpul halkının imanına ve inancına bakın siz! dedi Kunduz Elhan'ı Şer Ali Bay.

Sonra hepsi birbiri ardına camiden çıktı. Sakin sakin Serpul'a⁴⁷ ismini veren köprü'nün üstüne geldiler. Molla Hadim köprü hakkında da bilgi verdi. Misafirler yorulmuştu. Köprü'nün ön tarafında Serpul'un tarihî hamamı ve hamamın yanında ise bir değirmen vardı. Köprüden geçer geçmez soldan dönüp hamamın önüne vardılar. Tal ağacın gölgesinde, nehrin kenarındaki sofanın üstündeki divanlara oturdular.

Bir taraftan büyük nehrin akan masmavi berrak suyu, diğer taraftan da değirmenin dalgalanarak akıp nehre katıldığı manzarayı izleyerek, başka bir iç açıcı fezada, dere ile nehrin tam kesiştiği yerde kurulan Yurga restoranında çay içip iyice dinlendiler.

Hüner ve sanattan iyi anlayan, bir eserin en ince noktalarını bile fark edebilen ve diğer sıradan insanların bir sanat eserinde göremediği noktaları görme yetisine sahip olan Meymeneli Gulam Muhammad cenaplarının gözü Serpul köprüsünün üst üste iki kattan oluştuğunu fark etti. Ve sebebini sorgulamaya başladı:

⁴⁷ **Serpul:** Farsçada “ser” üst ve baş, “pul” da köprü anlamına geliyor. Yani Serpul'un anlamı “köprü'nün üstü” demektir.

Biliyorum! Hepiniz bu köprünün iki katlı olduğunu anladınız. Ancak hiç merak etmediniz! Ben ilk kez böyle iki katlı bir köprü görüyorum! dedi. Sonra Molla Hadim bu köprünün tarihi ve yapısı hakkında kısa bir bilgi verdi. Aralarında yaş olarak hepsinden daha büyük olan Usta Hangeldi Bay:

Beni affedin! ... Biz küçük çocuktuk. Ata babalarımızdan bu köprü hakkında bazı hikâyeler duymuştuk. Ne kadar doğru ve ne kadar yanlış ben bilmiyorum. Elbette aramızdaki büyük bilim adamlarımız daha doğrusunu biliyorlardır! dedi.

Elhan'ın yanında, divanın üstünde elinde çay bardağı, iki gözünü köprüye dikmiş bir hâlde oturmakta olan İbrahim Bek Leki:

- Ustam! Bu köprü hakkındaki hikâyelerinizden birini anlatsanız ya! Doğrusu niye böyle iki katlı olduğunun sırrını ben de çok merak ettim! Büyüklerimizin sözünde de can var. Öyle değil mi Elhan'ım? deyip Elhan'a baktı. Sonra Usta Hangeldi:

Ben anlatayım ama siz benden duyduğunuza değil, büyük hocalarımız Molla Hadîm ve Kârî Âzîmî cenaplarının bilgisine itibar edin. Köprü hakkındaki en açık ve doğru bilgiyi onlar verecektir. Bense halkın ağzından duyduğum hikâyeyi söyleyeceğim, o kadar! deyip başladı anlatmaya:

“Eski zamanlarda bir yaşlı kadın varmış şehrimizde. Daha hayattayken tüm akraba ve yakınları vefat etmiş. Tek başına kalmış, hiçbir mirasçısı da yokmuş. Sonra çok yaşlandığında elindeki malını ve mülkünü bir hayır işine harcamak istemiş. Aksakallara bu iyi niyetini danışmış. Aksakallar da ortak bir fikirdeleşmiş ve işte bu nehrin üstüne büyük ve sağlam bir köprü yapmaya karar vermişler. O zamanlar nehrin suyu şimdiye göre daha çok ve dalgalıymış. Sel, halkın yaptırdığı bu ağaç ve tahta köprüleri her seferinde yıkıyor, alıp gidiyormuş. Nehrin iki tarafında yaşayanlar çok sıkıntı çekiyorlarmış. Kendileri geçse bile hayvanları, at ve eşekleri geçemiyormuş tahta köprüden. Sonra bir usta bulmuş ve gerekli malzemeyi hazır ettikten sonra nehrin en dar noktası olan işte buraya köprünün temelini atmışlar. Bu köprünün tuğlası diğer tuğlalardan farklı olarak Usta'nın emriyle özellikle dörtken ve yassı şeklindeki kalıplara dökülmüş ve çömlek fırınında pişirilmiş. Sonra bu tuğlaları birbirine yapıştırmak için tavuk yumurtasıyla kireç ve alkali eklemiş, böylece özel bir malzeme hazırlamış ve köprünün yapımında kullanmışlar.” şeklinde anlattı.

Köprünün güçlü olması için mi iki katlı inşa etmişler? diye sordu Tahhar büyüklerinden Kara Kul Han.

Semengan Milletvekili Bay Murat Han şakalaşp Yok Han'ım! Paraları fazlaymış. Ne yapacaklarını bilememişler. Sonra üzerine bir kat daha yaptırıp boşuna masraf etmişler. Başka ne olabilir ki? dedi gülümseyerek. Bu lafı duyunca herkes güldü. Usta Hangeldi Bay yine cevap verdi:

Yok vekilim! Sizin düşündüğünüz gibi değil! Elbette ilk başta bir katlı yaptırdıklarında da çok güçlü ve sağlam bir köprüymüş. Yüzlerce yıl bir kat şeklinde kalmış. İki katlı oluşunun

sırrı, Atamız Emir Sultan Hüseyin Baykara'nın adaleti ve siyasî ferasetiyle ilgili! diye cevap verdi Usta Hangeldi Bay.

Gerçi Serpul büyükleri ve Elhan'ı bu hikâyeyi bilseler de seslerini çıkarmadılar. Herkes Usta Hangeldi Bay'ın anlatmasını istiyordu. Usta Hangeldi Bay devam etti:

Atamız Emir Sultan Hüseyin Baykara'nın sultanlığında Belh, Buhara ve Herat arasındaki ticareti geliştirdikten sonra ticaret kervanları, Belh ve Buhara'dan aldığı malları Herat'a götürmek için Belh, Serpul ve Faryab üzerinden geçip Herat'a gitmenin yararlı ve kısa yoldan olacağını düşünüyorlardı. O yüzden bu yolu tercih ediyor. Elbette ki bu yol diğer yollara göre daha yakınmış. Bu yolu takip eden kervanlar sonunda Serpul'a ulaşıyor. Küçük İmam tarafından gelen kervanların önüne işte bu nehir çıkıyor. Siyaset ve adaletin inceliği olması gerektir ki bu köprüden geçmek için kervanbaşı halkın birinden:

Bu köprü ne zamandır var? Kim tarafından imar edilmiş? diye soruyor. Bilmiyorum ama işittiğime göre yaşlı bir kadın tarafından yaptırılmış. diye cevap veriyor kervanbaşı ona. Kervanlarla bazı devlet erbabı ve ticaret veziri de ordaymış. Buhara'dan Herat'a dönerlerken devlet erbapları halkın cevabını işitip:

Devlet kervanının halk köprüsünden geçmesi adalet değildir! demiş birbirlerine bakarak.

Kervan başı sordu: Peki, nasıl geçeceğiz bu büyük nehirden?

Nehrin içinden sürün! diye emir veriyor devletin ticari işleriyle ilgilenen vezir.

Kervanlar, yüklü deve ve katırları nehre doğru sürdüler. Ancak, suyun çokluğu ve nehrin derinliği nedeniyle yüklü develer geçemedi. Eğer ki kervanlar hayvanları biraz zorlasa geçsin diye, büyük hasar görür, tüm malları nehrin sularıyla bir akıp gidermiş. Akıp gitmese de su değip nemlenerek bozulurmuş. Sonra vezir bir karar alıyor ve kervan başına: Yükleri indirin! Birkaç gün burada kalacağız! diye, emir vermiş. Vezir, Serpul halkının büyüklerini çağırıp onlara danışmış. Eğer bu köprüyü yaptıran kadının sülalesinden bir tane bile mirasçı kalmışsa, ona köprünün masrafını verip devlet kervanını bu köprüden geçirmek istemiş. Büyükler ve aksakallar: Maalesef ki o kişinin ailesinden kimse kalmamış! diye cevap veriyor. Hiçbir akrabası ya da kardeşi de yok mu? Eğer varsa ona verelim? diye soruyor.

Yok, vezirim! Zaten hiçbir mirasçısı olmadığı için, tüm servetini bu köprüye harcamış, diyor. Sonra vezir, devlet adına başka bir köprü yaptırmak istiyor. Usta bir mimarı yanına çağırıp köprü yaptıрма emri veriyor. Usta mimar, vezirin sözlerini işitince hürmetle elini göğsüne koyup:

Bir köprü yapmak nerdeyse bir yıl kadar zamanımızı alır.

Nasıl, diye soruyor vezir.

Usta Mimar, yavaş yavaş vezire iş programından bahsederek vezire her şeyi anlattı. Vezir çok zaman duramayacaklarını ve kervanın da bir an önce Herat'a gitmesi gerektiğini bildirir. Sonra akıllı ve ferasetli bir usta olsa gerek ki:

Vezirim! İşte bu köprüde kullanılan tuğlalardan bir yığın tuğla artmıştı. Yüzlerce yıldan beri işte şu hamamın arkasında duruyor. Kimse dokunmamış, kar ve yağmur altında kalıp gitmiş.

Eğer isterseniz gönlünüzün rahat etmesi için bu tuğlalardan alın ve hemen bu köprüünün üzerine devlet adına başka bir kat yaptırın. Sonra, kervanlarınız üzerinden geçirin! şeklinde bir fikir verir.

Öyle olur mu ki ustam, diye sordu vezir.

Evet olur vezirim! Olmayacak diye bir şey yok! İki köprü üst üste. Ayrıca bir sultanlık sanatı ve mimarisi olacak. Hem de devletin köprüsü, halkın köprüsünü her türlü ağır yükten korumuş olacaktır! Geçen herkes devletin köprüsünden ve hizmetinden faydalanır! Diğer yandan devlet de bu yurda en azından bir hizmette bulunmuş olacak, deyip vezirin gönlünü edip, ikna ediyor usta mimar. Nihayet vezir de tüccarların işinin aksamaması ve geç kalmaması için ustanın fikrini uygun bulur. Sonra, Serpul halkını da ikna ederek bu köprüünün ikinci katını da yaptırıyor. diye duymuştum hürmetli büyüklerim diye hikâyesini bitiriyor Usta Hangeldi Bay.

Şu devlet adamının adaletine bakın Elhan'ım! deyip, Elhan'a baktı Belh Elhan'ı Ruzi Kul Bay Kervanbaşı.

Asil kanlı atalarımız biz evlatlarına, dünyanın en büyük dersini vermiş olmalı, böyle eser ve mimarileriyle! deyip kafasını kaşındı İbrahim Bek Laki...

Geç saatlere kadar nehir kenarında oturup çok samimi bir sohbet gerçekleştirdiler.

Hikâyeler çok güzel elbette! Ancak geç olmadan şu Kette İmam'ı da ziyaret edelim! Bir daha ya gelebiliriz ya da gelemeyiz, Allah bilir! dedi, Bağlanlı Mirza Abdülhak Bek. Sonra herkes yerinden kalkıp Kette İmam'a doğru yola koyuldular. İmam'ı ziyaret ettikten sonra ikinci namazını Kette İmam Camisi'nde kıldılar. Akşam herkes yine Elhan'ın misafirhanesine döndü.

Halkın karar mekânı olan dış havludaki sofa süpürüldü. Gerçi kış mevsiminde yağın kar ve yağmurun nemi varsa da halılar altına kilim serildikten sonra üzerine kalın keçeler serildi. Keçelerin üstüne de halılar döşendi. Hava çok güzel ve yumuşaktı. Aş ve pilavlar demlendi. Türlü nimetlerle sofranın üstü dolduruldu.

Misafirler Serpul'u gezip dolanıp geldiler akşama doğru. Elhan önde ve diğer misafirler de arkasında büyük kapıdan içeri girdiler. Elbette Elhan tüm özel misafirlerine kendi adına bir ziyafet düzenlemişti bu akşam.

Meydandaki büyük semaver fokur fokur kaynıyordu. Elhan'ın büyük oğlu Kadir Bay ve küçük oğlu Sadık sofra üzerine yemek diziyor ve misafirlerin çayını tazeliyordu. Yemek yenildi ve sofra duayla toplandı. Eller yıkandı. Nuqul⁴⁸ ve turşak⁴⁹ kaseleri herkesin önüne konuldu. Çaylar demlenip bardaklar dolduruldu. Elhanlar ve büyüklerin her biri kendi halkı adına Elhan'a ayrı ayrı minnetlerini bildirip teşekkür ettiler. Gördüğü sevgi ve yiyip içtiklerinden helallik istiyorlardı ki sofanın merdivenlerinde dimdik duran Ana Hatun'a ilişti gözleri. Gecenin karanlığı ve sofanın aydınlığı nedeniyle Ana Hatun'un geldiğini fark edemediler.

Vay Anam! Büyük anam! Gözümüz kör olsun. Geldiğinizi fark edemedik! Hoş geldiniz Anam! deyip hepsi ayağa kalktı. Töre anası Ana Hatun selam verdikten sonra:

⁴⁸ İçi badem ya da leblebi olum dışı şekerle özel şekil verilerek kaplanan tatlı türü.

⁴⁹ Farklı meyve tadını veren ekşi ve tatlı şeker.

Hiç kalmayın, yerlerinize oturun! Siz misafir, biz ev sahibi! Ben şurada oturacağım! deyip merdivenlerden çıkıp oturdu.

Ana Hatun'un ne derse onu yapardı. Bu yüzden herkes yine yerlerine oturdu. Ana Hatun da oturup nefeslendikten sonra:

Asıl siz hoş geldiniz, sefalar getirdiniz! Kolay gelsin sizlere! dedi ve herkesi şöyle bir gözden geçirdi.

Var olun ey Türk anası! İyi ve hoş gördük sizi maşallah! diye cevap verdi Tahhar Elhan'ı İbrahim Bek Laki.

Bibi Anam! Torununuzun düğünü size ve tüm ailenize kutlu olsun! Bu yıl hiç beklemediğimiz bir sürprizle karşılaştık, sizler sayesinde elbette. Unutulmaz ve görkemli bir kutlama oldu! İnşallah bundan sonraki kutlamalarımızı yine böyle bahanelerle güzelleştireceğiz Allah izin verirse! diye sözü başladı Bağlan Elhan'ı Kette Bay Erbap.

Dostlara kutlu olsun Kette Bay Erbap! dedi. Ana Hatun.

Maşallah! Sizi iyi ve sağlıklı gördük Büyük Anam! dedi, Faryab büyüklerinden Mevlevî İlmi...

Cevapsız bırakırdı mı Ana Hatun: Bu yaşta sağlık mı kalıyor İlmi Efendi? ...Mecbur ayaktayız ne yapalım! dedi. Sonra sofanın köşesinden:

Tanrım sizi koruyup kollasın Büyük Anam! İyi ki varsınız! Siz olmasanız yalnız Serpul değil, belki tüm Türkistan yetim kalır! Tanrım bizim ömrümüzden alsın size versin! deyip gevezelik etti Faryab büyüklerinden Ebulhayr Bay.

Sağ olun iltifatlarınız için Hayrı cenapları! Ancak bu dünyada hiçbir canlı böyle bir şansa sahip olmamıştır! Önce gelenler, önce gitsin! Bu yurdun ve Türk töresinin sizler gibi büyük ve bilgili evlatların gücüne ve yorulmadan mücadele etmesine çok ihtiyacı var! Tüm gücünüzle bu cennet yurdumuz için, asil milletimiz ve töremiz için hizmet edin. Bugün sizler fedakârlık etmezseniz; yarın kendisini ve milletini tanımayan, töresini bilmeyen bir nesle işte bu cennet yurdu ve mukaddes töremizi nasıl emanet ederiz? ... Bu konuda çok uyanık ve akıllı olun büyüklerim! diye sert bir tonda konuşup tüm misafirlerin dikkatini kendine çekti.

Haklısınız Anam! Doğru söylüyorsunuz! dedi Tahhar büyüklerinden Naip Nabi Han.

Ana Hatun biraz nefeslendikten sonra, çayından bir yudum içti, piyalesini yere koyup sözlerine devam etti:

Söyleyin bakıyım yurtlarınız nasıl, huzurlu mu? Neler oluyor? Hatunlarınız ve kızlarınız nasıllar? ...

İyiler Anam, Allah'a çok şükür! Herkesin selamı vardı size! diye cevap verdi Bedahşan Elhan'ı Aşur Muhammed Bay ve devam etti: Geçen yılki kutlamada Bedahşan'a geleceksiniz diye, büyük küçük herkes sizi bekliyordu. Ancak gelmediniz. Yoksa, bizim kadınlarımızı sevmiyor musunuz, büyük anam? dedi.

Estağfurullah Aşur Bay! Sevmez olur muyum hiç, o Pamir dağlarının asil ve benzersiz inci mercan misali hatunlarını? Elhan gitti ya, yeter! Ben de gitseydim, Serpul'u kime bırakacaktık bu hassas dönemde? dedi.

Doğru söylüyorsunuz Anam! Bakın görün ki geçen yıl torununuz Yakup Bay babasıyla Bedahşan'a geldiğinde düğün konusu hakkında sormuştum. Yakup Bay'sa Daha düğün dernekten haber yok! demişti. Nasıl olduysa bir anda karar vermişsiniz? deyip sormaya devam etti Aşur Muhammad Bay.

Bizim torunu Bedahşan havası değiştirmiş Aşur Bay kardeşim! deyip şakalaştı Ana Hatun. Tam o sırada Elhan'ın yanında oturan Aybekli Vekil Bay Murat Han araya girip konuşmaya başladı:

Biz Serpul'la Aybek arasında akrabalık bağı kurmayı düşünmüştük! dedi, Ana Hatun'a bakıp.

Hürmetli vekilimiz doğru söylüyorlar Bibi Anam! dedi Aybek erbabı Abdulvahap Bek Hacı.

Akraba oluruz elbette! Çok şükür torun torbamız çok. Tanrım iyi günleri göstere sin yurdumuza ve halkımıza, hürmetli vekilim ve Bek Hacı! diye cevap verdi Ana Hatun.

Beni merak içinde bıraktınız Bibi Anam! diye sözü aldı Aşur Muhammed Bay.

Neyi merak ettiniz deyin bakıyım? dedi.

İşte dediniz ya, Yakup Bay'ı Bedahşan havası değiştirdi diye!

Evet, doğru söylüyorum Aşur Bay! Yakup Bay Bedahşan'dan döner dönmez Acemsever oldu! deyip daha da meraklandırdı misafirleri Ana Hatun.

Söyleyin bakıyım Anam! Biz de bilelim! Bu kıvılcım, aleve dönmeden söndürmek gerek, dedi Aşur Muhammed Bay.

Elbette söyleyeceğim! Yalnız ilk sorum Elhanlara olacak! dedi Ana Hatun ve:

Yurtlarınızda Acemler var mıdır? diye sordu.

Eskiden yoktu Anam! Ancak birkaç yıl önce birkaç aile göçtü geldi! Yalnız fakir insanlardır! dedi Tahhar Elhan'ı İbrahim Bek Laki.

Niye yurtlarını bırakıp gelmişler? Sordunuz mu? dedi Ana Hatun.

Birisine uzun zaman oldu, sormuştum Anam!

Niye gelmişler? dedi, Ana Hatun. Araya Bedahşan Elhan'ı Aşur Muhammed Bay girdi:

Bizim Bedahşan'a da geldiler. Bize söylediklerine göre, onlara Afgan devleti çok zulmetmiş. Kabil taraflarından olduklarını söylüyorlar! dedi.

Kara kul Karnay'ın sesi geldi kenardan:

Kabil'den gelen Acemler bizim yurttan da günden güne çoğalıyor. Onlar da kendi yurtlarından zorla çıkarıldıklarını söylüyorlar. Hatta aksakallarından birine sorduğumda bunları hanelere bölün ve Türkistan'ın farklı bölgelerine yerleşin, yoksa burada kalırsanız öldüreceğiz. diye korkutmuşlar. Bu tehditlerle yollamışlar bizim yurtlarımıza.

Bu Acemler yurdunuzda nasıl geçimini sağlıyorlar. Ne iş yapıyorlar sizin yurdunuzda, diye yine sordu Ana Hatun.

Bizim Tahhar'dakiler aktar dükkânı diye bir yer açmış, işte kurutulmuş ve toz yapılmış biber, jinja⁵⁰, reyhan, zerdeçal ve buna benzer şeyler satıyor. Bazıları da kendilerini molla ve hoca diye tanıtip hastalarımıza tedavi ediyor. Bizim halktan hasta olanlar da çare aramaya onlara gidiyorlar. Bazıları da iyileşip sağlığına kavuşuyor. dedi, Naip Nabi Han.

Bazılarının yük taşımak için arabaları var. Şehirler arasında yük taşıyorlar arabalarıyla. Zavallılar kendi işleriyle meşgul! Kimsenin iyisine ve kötüsüne karışmıyorlar. dedi Naip Cuma Han.

Anladım! dedi Ana Hatun ve devam etti Yani bunlar bir plan doğrultusunda göçürölüp Türkistan yurtlarına gönderilmiş! Böyle istenmeyen Acem misafirlerden kaç aile bizim yurdumuza da gelip yerleşti. Yalnız yabancılık çektiklerinden olsa gerek ki şehirde sizin dediğiniz işleri yapıyorlar. dedi. Çayından bir yudum içti, ardından bir ah çekti ve devam etti: İşte bu Acemlerin kızından biri Yakup Bay'ın kafasını karıştırdı. Töremizi harap etmesine çok az kalmıştı! Çok şükür ki Yakup'un akli çabuk başına geldi ve vazgeçti. Büyük bir hatanın öne geçildi! dedi.

Ne olacaktı Büyük Anam? Neticede kız alacaktık, kız vermeyecektik ki? dedi, Aşur Muhammed Bay.

Aşur Muhammed Bay bu sözleriyle tıpkı Ana Hatun'un şah damarına neşter vurmuş gibi oldu.

Ah sizi köpek nefisliler! Bu akılsız başınızla gelecekte bir gün törenizi götünüze sokacaksınız! dedi. Çok sinirlenmişti Ana Hatun.

Herkes susmuştu. Çünkü bugüne kadar bu kadar sert ve ağır lafı işitmemişlerdi. Ana Hatun içinden bir lahavle okuyup yine devam etti:

Bu yüzden dedim ki biz büyük bir tehlikeyi atlattık diye. Şunu bilin ki bir Acem kızı koca bir yurdu değiştirebilir! dedi.

Bizi affedin Bibi Anam! Elbette ki siz bu yurdun ve Türkistan halkının büyük anasısınız! dedi, Ebulhayrî Bay.

Tarih kitaplarında okuduğunuz gibi, Türk milleti hiçbir zaman düşmansız olmamış! Eğer ki kendi milletinizden başkası sizinle arkadaşlık etse, bilin ki size gücü yetmemiştir, sizden zayıftır. Sonra o sahipsizler birazcık güçlense, güçlerini ilk biz Türklere gösterecek. Unutmayın! Türk milletinin düşmanları bize hep tuzaklar kurmuştur. En büyük tuzaklardan biriye işte bu kadınlar üzerinden kurulan tuzaklardır. Çin devleti, zamanında bizim büyük imparatorlarımızı işte hatun ve kız tuzağıyla yıkmış! Türk sultanlarımızın çoğu Acem Hatunları tarafından kimi zaman arkasından hançerlenmiş, kimi zaman da zehirlenip öldürölmüş. Kısacası, Acem kızından

⁵⁰ **Jinja**: Bir tür kabuklu bitki.

biz Türk milletine karı olmaz. Eğer ki Acem kızından gelin alsanız evinizdeki mahremiyet bozulacak! Bu konuda hepiniz uyanık olun size bir öğüt vereceğim: Acem kızlarından biri evinize gelin geldikten sonra tüm nesliniz Acemleşmezse, gelin beni kabrimi ters çevirin! diye çok ciddi bir şekilde uyardı herkesi Ana Hatun.

Sağ olun Bibi Anam gözümüzü açtınız siz olmazsanız nerden bilirdik. dedi Kunduz Elhan'ı Erbap Şer Ali Bay.

Ana Hatun yine devam etti:

Ne Acem'e kız verin ne de Acem'den kız alın! Yurdunuzun toprağı ne olursa olsun, ister çorak tarla olsun ister bakımlı bağ olsun, bir karışını bile satmayın! Eğer böyle bir hataya düşerseniz bilin ki gelecekte sizde ne töre kalacak ne de yurt. Gün gelecek, nesliniz kendi asaletini anlayacak ve sizin bu hatanızı hiç ama hiç affetmeyecek! dedi ve bardağını alıp çayından bir yudum aldı. Herkes susmuştu. Dillerini yutmuş gibi sesleri çıkmayınca, yine başladı Ana Hatun:

Diyelim ki Acem'den bir kız aldınız. Vah halinize! İlk önce diliniz elinizden gidecek! Nesliniz Acemleşecek! Töre denen şey evinizde kalmayacak. A'dan Z'ye kadar Acem töresi ele geçirecek evinizi. Bu konuda çok uyanık olmamız lazım!

Oğullarınızı kendi asil ve töreli kızlarımızla evlendirin ki kanımız bozulmasın! Töremiz yok olmasın! Çocuklarımız, torun torbalarımız da asil Türk kanından olsun!

Hatunlarınıza iyi bakın! Çünkü bu yurdun ve bu milletin, hele mukaddes töremizin kaderi hatunlarımızın elinde! Hatunlarımız töreli olunca, biz Türk milletin başı her daim dik ve yurdumuz her daim huzurlu olacaktır! deyip misafirler ardı ardına öğütlerde bulunmuş, tarihî ve hayatî dersler vermiş oldu.

Serpul'daki Acemler de Kabil'den göç ettirilip gönderilenlerden mi? diye sordu Bağlan büyüklerden Kadir Kul Hacı.

İsterseniz Usta Hangeldi Bay abim sizlere anlatsın. O, daha iyi tanıyor Acemleri! deyip sözü Usta Hangeldi Bay'a bıraktı Ana Hatun.

Ben yirmi yaşlarımdaydım! Acemler Serpul'a yeni gelmişlerdi. Bugün şehrin ortasında gördüğünüz Şah Rahmetullah Veli Camisi ve türbesinin olduğu yer o zamanlar mezarlıktı. Şimdiki Veliyullah türbesi olan oda o zamanlardan kalmadır. Ancak şehrin camisi o zamanlar küçük aktar dükkânının olduğu bölgedeydi. Şah Rahmetullah Veli Türbesi'nin dört tarafı mezarlıkla çevriliydi. Elbette bizim de eski aile mezarlığımız orada. Rahmetli babam Mümin Hacı'nın söylediğine göre kaç tane abim de oraya defnedilmiş.

Bir pazar günüydü. Üzerinde bir yelek, boynuna bir şal, zayıf ve uzun boylu bir kişi şehirde bulundu. Üzerinde kaftan olmadığı için Acem olduğu hemen fark edildi. Herkesle konuşmak istiyordu. Ancak kimse onun dilinden anlayamadı. Rahmetli babam Mümin Hacı onların dilinden az çok anlıyormuş. Sonra babamla konuştular. Meğer bu kişi ailesini türbenin içine bırakmış, dükkânlardan yiyecek bir şeyler almaya şehre çıkmış. Sonra rahmetli babam merhamet etti, onu ve ailesini misafirhanemizde konuk etti. Bir süre bizim misafirhanemize

kaldılar. Dillerinden ne ben ne de evindekiler hiç kimse anlamıyordu. Yalnız rahmetli babam biliyordu. Caminin imamı da onların dilinden az çok anlıyordu. Sonra babam dış havlumuzun bir kısmını duvarla ayırıp onlara verdi. İsmi Ataullah idi. Sabahtan kalkıp bağlardan jinja ve bağ eteğindeki dut ağaçlarının altından kuru dut topluyordu. Biberin birazını yeşilken, birazını da kırmızılaştıktan sonra kurutuyordu. İşte böyle şeylerle uğraşıyordu. Bir şeyi toz haline getirip diğer şeylerle karıştırıyor, ilaç yapıyordu. Hazırladığı şeyleri pazarda yere bir örtü serip üzerine koyar, her derde deva diye satardı. Böyle yaparak geçiniyordu. Kısa zamanda dilimizi öğrendi. Sonra da kendini herkese Ata tabip diye tanıttı. Bir iki yıl içinde maddi durumu iyileşti, ilaç satış işinden. Ata tabip ismiyle meşhur oldu, halk arasında. Yine bir kardeşi vardı Nur Muhammad adında. O başka bir şehre yerleşmiş. Çok zaman geçmeden o da buraya taşındı. Bir süre abisiyle çalıştıktan sonra o da dilimizi öğrendi. Sonra demin bahsettiğim caminin hücrelerinde halkın küçük çocuklarına, kendinin ve Ata tabibin çocuklarına dini dersler vermeye başladı. Birkaç yıl sonra yakınlarından birisi daha geldi. Son gelen akrabasının elinden hiçbir iş gelmiyormuş. Bir süre Ata tabibin yanına oturup ilaç sattı. Sonra Ata tabiple tartışılar. Sonra başına bir sarık sarıp Şah Rahmetullah Veli'nin türbesinde oturmaya başladı. Kimi zaman bir şeyler okuyup üflüyordu. Türbeye gelenler de ona sözme ve laçire pişirip getiriyordu. Pazarcılar sadaka veriyordu. Bir süre sonra: Ben seyidim, Peygamber çocuğuyum diye tanıtmaya başladı kendisini. Sonra o türbenin dağ tarafında bir köşeye ev yapıp orada yaşamaya başladı. dedi Usta Hangeldi Bay ve devam etti.

Rahmetli babam, bu mezarlığa dokuz evladını defnetmiş. Sonra babama söylemiş ki: Size bu türbe iyi gelmiyor. Size tavsiyem buradan göçün, yoksa kalan üç evladınıza da ruhlar dadanacak, zarar verecek ve onları öldürecek. Derhal bu evden taşının ve bu evi de türbe olarak bağışlayın demiş. Saf babam türbenin doğu tarafındaki evimizi Ata tabibe bağışladı, kendisi de bağa göçtü. Sonra da oraya cami yapıldı. Cami bahane edildi ve tüm kabirler düzlendi. Yalnızca türbe odasının kendi kaldı meydanda, o kadar. İki kardeşten biri molla diğeri de tabip oldu. Diğer beceriksiz olan da seyit ve hoca oldu başımıza. Sonra Bismillah deyip bu saf halkı kemirmeye başladılar. Birkaç yıl geçtikten sonra her yıl yeni biri boynuna şalını atıp gelmeye başladı. Sonradan gelenler Sançerek durağının yakınına yerleştiler. Önceden gelenler de hâlâ oldukları yerde yaşamaya devam ediyorlar. Fakat ben birkaç gün önce çiftçimin yanına gitmiştim. İnğişge meydanında Sangelah'ın batısında birkaç Acem aile gelip eşek ve develerinin kazığını oraya çakıp kapkara evlerini kurmuşlar. Birkaç tane koyun ve keçileri de var. Yanlarına gidip kim olduklarını sordum. Lakin bu gelenlerin dilinden hiçbir şey anlaşılmıyor. Solmuş, kavrulmuş, güneşte yanmış insanlar. Sakallarını toz basmış. diye anlattı Usta Hangeldi Bay.

Elhanlar ve erbaplar! Gözünüzü dört açın. Düşmanlar ta gırtlığımıza yapışıp bizi boğazlamışa benziyor. Biz hâlâ bebek uykusundayız. Bu sahipsiz ve meçhul Acemler ne zamandır Türk yurtlarına hırsız gibi girmeye başladı? Bu cesareti bunlara kim verdi? ... deyip çok sinirlendi Ana Hatun.

Faryab büyüklerinden Mevlânâ Abdülgani İlmî yavaşça öksürüp:

Affedin büyüklerim! Eğer Bibi Anamın izin verirlse ben de duyduklarımı size anlatayım! Ben birkaç yıl önce Herat ve Kandahar şehirlerinde bir bilimsel konferansa katılmıştım. O konferansta İslam devletlerinden birçok ilmî şahsiyet de katılmıştı. Ardından Herat'taki bilimsel konferans bittikten sonra Kandahar'daki toplantıya katıldık. Bir akşam hepimiz Kandahar hakiminin evinde misafir olduk. Yemek yendikten sonra sohbetler başladı. Herkes bir köşede birbiriyle sohbet ediyordu. Bense bir Mısırlı alimle sohbet ediyordum. O sırada Kandahar hâkimi tercüman aracılığıyla bir Arap alimiyle konuşuyordu. Arap alimiye, iki de bir Türkistan'ın durumu nasıl? Kimler tarafından yönetiliyor? Hâlâ Buhara tarafından mı idare ediliyor? diye sorup durdu. Sonra Kandahar hâkimi Arap arkadaşlarına bazı şeyler söyledi. Ben de onlara oldukça yakın bir yerde otuyordum, bu yüzden kulak misafiri oldum. Başta biz Türk milletinin savaşı oluşundan ve cesaretimizden bahsettiler. Ardından iki yüz yıldan beri hâkim olsalar da hâlâ Türkistan'a giremediklerini söyledi. Sonra yabancıların bir fikrinden yola çıkarak biz Türklerin nabzımızı ölçmeye başlamışlar. Öncelikle demin bahsettiğiniz Kabillileri zorla göç ettirerek başımıza gönderdiklerini söyledi: Bunlar bir gitsin bakalım! Türkler bunlara nasıl muamele edecek? Öldürecek mi? Yoksa yaşatacak mı? diye söyledi. İşte bu yüzden kaç yıldan beri, Kabil taraflarında yaşayanlara bu zulmü edip duruyorlar ki emin olsunlar. Eğer ki Türkistan halkı göçmenlere bir şey demezlerse, sonra kendi halkını göndereceklermiş. Benim kendi kulaklarımla duyduğum şey bu kadardır! ... dedi, Mevlânâ İlmî cenapları.

Herkes parmaklarını ısırarak: Lanet olsun size! ... Vay korkaklar! dedi.

Ana Hatun, Mevlânâ İlmî 'ye teşekkür etti, İyi ki ordaymışsınız! dedi.

Sonra Elhanlar ve erbaplara baktı: Evlatlarım! Biliyorum keyfiniz kaçtı! Gerçi bu lafları duyduktan sonra bu geceki uykunuz kaçtı. Ancak siz şimdi uyuyun ve sabah ezanıyla kalkın ve hepiniz kendi yurtlarınıza dönün! Mevlânâ İlmî cenaplarının sözlerinin ve duyduklarının doğruluğu açık. Eğer ki Acemler bu uzakta kalan yurt, gelip Serpul'da bile yaşamaya cesaret ettiyse, sizin yurtlarınıza çok daha önceden gelmiş, kalelerini kurup yurtlarınızı ele geçirmiştir. Kendinize çok dikkat edin! Yurdunuzu koruyun ve son derece tedbirli olun. Küçük bir yersiz hareket gördüğünüzde derhal karşılık verin. Ben, şimdiden sizinle vedalaşıyorum. Nasip olursa gelecek yıl, yine Türkistan Bayramı Ergenekon kutlamalarında görüşeceğiz! Soran herkese selamlarımı iletin! deyip misafirlerle vedalaştı Ana Hatun.

Misafirlerin gerçekten keyfi kaçtı ve perişan oldular. Hiçbiri bu göçmenlerin gelecek için bu kadar tehlikeli arz edeceğini düşünmemişti. Bu geceki duydukları herkesi gaflet uykusundan uyandırmıştı. Çünkü böyle manzaraları her gün kendi yurtlarına görüyor ama dikkate almıyorlardı. Göçüp gelenleri fakir diye bağırlarına basıyorlardı. Ne bilsinlerdi ki kargayı beslediklerini? Eğer şimdiden bu hareketin önünü kesmezlerse; besledikleri kargalar, yarın öbür gün gözlerini oyardı da ruhları bile duymazdı.

Düşünmekten sabaha kadar yaralı yılan gibi kıvranıp durdular. Sabaha doğru gözleri kapanmıştı ki İbrahim müezzinin sesiyle uyandılar. Hemen kalktılar ve herkes kendi yurduna doğru yola koyuldu...

Ne kadar mutluluk verici, sevindirici ve keyif verici üzerine düşen sorumlu ya da aldığın bir işi en güzel şekilde yerine getirsen... Gönlün rahatlıyor ve omzun hafifliyor.

Elhan akşamki haberlerden rahatsızlık duysa da yine de üzerine düşen halk ve yurt vazifesini layıkıyla yerine getirdikleri için çok mutluydu. Bu yılki Ergenekon kutlamasının her yılki kutlamalardan daha güzel ve eğlenceli geçmesinin sebebiyse elbette ki Elhan'ın oğlunun düğün toynunun kutlamalarla birlikte yapılmasıydı. Tabii ki Elhan da ikinci kere kaynata olmasının sevincini yaşıyordu.

Misafirler sabah ezanıyla uyanıp evlerine döndüler. Serpul yine eski sessizliğine büründü. Kadınlar evlerini toplamakla ve temizlikle meşguldü. Erkeklerin kimisi tepelerdeki çadırları toplayıp öte beriyi taşıyordu kimileri ise dış avlularda kazılan büyük ocakları tekrar gömmekle ve bazıları da koca şehri süpürüp silmekle uğraşıyordu...

Yıldız Hatun sabah erkenden kalkıp eltisi Bahara Hatun ve kaynanası Baybeçe Hatun ile iç havluyu ve dış havluyu toplayıp süpürmeye başladı. İşleri bittikten sonra kahvaltıyı hazırladılar. Sofra Ana Hatun'un odasına kuruldu. Ana Hatun ilk torunu olan Kadir Bay'ın oğlu İnaletullah'ı kucağına alıp oturmuştu odasında. Elhan meydanın ortasında duruyordu. Mutfaktaki karısına seslendi:

Kahvaltı hazır mı hanım?

Siz gidip anamın odasına oturun! Şimdi hazır olacak! dedi. Sonra su dolu ibriği alıp kocasının eline su koydu. Elhan ellerini yıkayıp anasının odasına geçti.

Kadir Bay ve eşi Bahara Hatun evlendikten sonra çoban ve çiftçilerden sorumlu olduğu için Almatu köyüne taşınmışlardı. Kardeşinin düğünü ve de kutlamalar için şehre gelmişti. Düğün ve kutlamalar bittikten sonra birkaç günlüğüne akrabalarını ziyaret etmek için şehirdeydiler. Kadir Bay kardeşi Yakup Bay'la beraber dışardan geldi. Annesi Baybeçe Hatun:

Varın oğullarım, babaannenizin odasına sofraya hazırladım. Babanız da orada! dedi. Sadık Bay da cami hocasından dersini alıp gelmişti. Büyük bir sofranın etrafında ailecek oturdular.

Baybeçe Hatun çok mutluydu. Çünkü bu sabah tüm işi iki gelini yapmıştı. Belki de ilk defa kaynana olmanın tadına iyice varmıştı sanki, o yüzden bu kadar mutluydu. Gelinler sofranın üstüne süt, kaymak, laçire, petir, katlama, ceviz, kuru üzüm ve çeşitli nimetlerle doldurmuştu. Herkes oturmuş ve yüzünde güller açmıştı. Güzel bir ortama özellikle bir ailenin en güzel oturuş manzarasına şahit idi tabiat. Çok mutlu ve huzurluydular. Ailenin büyük gelini Bahara Hatun bardaklara süt koydu ve Yıldız Hatun ise sütleri herkese uzattı. Elhan'ın ailesi yeni gelinlerinin elinden keyifle süt ve çay içiyordu. Bu heyecan ve sevinçle içleri içlerine sığmıyordu. Sütler

içildikten sonra Yıldız Hatun çayları koydu. Ve ilk çay bardağını kaynatasına uzattı. Gelininin elinden çayını alıp:

Teşekkürler kızım! Aramıza hoş geldin! dedi. Yıldız Hatun utanarak, hafif tebessümle:

Afiyet olsun babacım! dedi.

Sonra Elhan, eşi Baybeçe Hatun'a baktı ve:

Kutlu olsun Hanım! İkinci kez kaynana oldunuz! deyip şakayla konuyu açtı.

Allah'ıma şükürler olsun! dedi Baybeçe Hatun. Sonra Babaannesine ve size kutlu olsun! beyim dedi.

Böyle güzel söz ve güzel bir sohbetle kahvaltılarını yaptılar. Sadık karnı doydurduktan sonra yeğeni İnayet'i alıp sokağa çıkardı. Gelinler sofrayı topladı. Boşanan piyalelere tekrardan çay konuldu. Sonra da gelinler gelip kapının eşiğinde oturan kaynanasının iki yanına oturdular.

Elhan bu huzurlu ve sevgi dolu aile manzarasını görüp sevince boğuldu. Ve:

Anacığım! İyi ki varsınız! Verin elinizi öpeyim! deyip eğildi ve yanı başında oturan annesinin mübarek ellerinden öptü.

Sen de iyi ki varsın oğlum! Sen var olduğun için bu güzel ailemiz var! deyip oğlunun başından öptü ve saçını okşadı. Demek, insan kaç yaşında olursa olsun annesinin gözünde hâlâ küçük bir çocukmuş.

Anacığım! Ben misafirlerle meşguldüm! Bir dakika bile onlardan ayrılmadım. Gelininiz Baybeçe Hatun da düğün dernekle meşguldü. Şimdi size sorayım: Nasıl geçti bu yılki Ergenekon kutlaması? Herhangi bir eksiklik gördünüz mü? diye sordu Elhan annesine.

İlk önce büyüğü küçüğüyle, kızı hatunuyla halkımızın hepsinden Allah razı olsun! Sen eksiklik var mıydı diye soruyorsun, her şey tamı tamınaydı, hatta fazlasını bile yaptın oğlum! dedi Ana Hatun.

Rabbim halkımızın hepsinden razı olsun! Yediden yetmişe hiç yorulmadan, güler yüzle, kendilerine yakışır derecede saygı ve hürmetle misafirlerimizin gönlünü kırmadan kutlama boyunca gece gündüz demeden hizmet ettiler. Bu halkın benim üzerimde hakkı çoktur anacığım deyip halka karşı olan hürmet ve sorumluluğunu açıkça dile getirdi Elhan.

Bu sene halkımız çok yoruldu. Geçen seneden beri kutlamaya hazırlanmak için durmadan çalıştılar. Özellikle kadınlar da erkekler kadar koşturdu! diye söze girdi Baybeçe Hatun:

Bu kadar misafirin izzeti ikramı bir yanda; üstüne oğlumuz ve gelinimizin düğün hazırlıkları diğer yanda. Sağ olsunlar diyorum, bir an bile beni yalnız bırakmadan en güzel şekilde her şeyi toparladık. Ben de hepsinden çok memnunum. Tanrım hepsinden razı olsun! dedi.

Ana Hatun ve Elhan bir ağızdan: Sağ olsunlar! dedi. Sonra Elhan anasına bakarak Yarın veya öbür gün akşam Serpul'un tüm büyüklerini çağırıp onlara bir ziyafet vereceğim! Hepsinden bu yılki fedakârlıkları için özellikle minnettarlığımı ve teşekkürlerimi bildirmek istiyorum. Ne dersiniz anacığım? diye annesine sordu.

Bir Elhan'a yakışan tam da bu değil mi oğlum?.. diye oğlunun sorusuna soruyla cevap verdi anası. Doğru söylüyorsunuz anam dedi. Yakup Bay ve Yıldız Hatun sessiz sessiz oturuyorlardı. Elhan oğlu Yakup Bay'a baktı:

Yakup oğlum! Atlarınızı hazırlayın. Gelin kızım! şu yakındaki tepelere ve vadileri dolanın, hava alın, gezip gelin. Hava tam bahar havası. Taze hava sağlık için faydalıdır. Bakın bugün hava çok güzel. Hadi çabuk binin atlarınıza! İlk baharın ömrü kısadır oğlum! Bugün var, yarın yok. İnşallah gelecek akşamki ulus ziyafetimiz de geçsin, sonra abin ve yengenle birkaç günlüğüne Almatu köyündeki yaylamıza gidin. Birkaç gün güzel kaymak yiyin, süt için. Özellikle dağ ve taşların vadi dolusu çiçek ve otlarını içinde ilkbaharın sefasını sürün! dedi.

Tamam babacım! Hemen! deyip yerinden kalktı ve eşi Yıldız Hatun'a gözleriyle işaret ederek Kalkın, hazırlanın! dedi ve odadan çıktı. Ardından Yıldız Hatun da hazırlanmak için odasına gitti.

Yakup Bay atları eyerledi ve dış havluda eşini bekledi. Yıldız Hatun da hazırlanıp atına bindi. İki atlarını yavaş yavaş sürüp şehirden çıktılar ve Kette İmam'ın ovasına doğru gittiler. Şehirden biraz uzaklaşınca, atlarını daha sakın sürüp, otlaklara yaklaşıncaya atlarından indiler. Atlarını eyerlerinden tuttular. Özel bir aşk ve muhabbetle sohbet ederek ilk baharın insana can bağışlayan havasını derin derin teneffüs ettiler. Ovaların ruh açıcı ortamı ve otların aşk dolu kokusuyla birleşip esen rüzgârı ciğerlerine çekiyordu ikisi de. Atlarını otlaması için bıraktılar, kendileri de yemyeşil tepelerin yamacında el ele gezmeye başladılar. Yakup Bay her taraftan lale ve papatya toplayıp getiriyor Yıldız Hatun'un eline veriyordu. Bazen de otların içinde birbirlerini kovalıyor, yakalıyor ve kucaklaşıp otların üstünde yuvarlanıyorlardı. Gördükleri çiçekleri koparmak için kâh tepeye kâh da ovaya koşuyorlardı. Kovalamak ve koşmaktan ikisi de yoruldu, otların üstüne uzandılar. Gözlerini göğe dikip ellerini kanat gibi iki yana açarak iyi niyetli, umut dolu hayaller kurmaya başladılar. Belki de melek gibi küçük kızlar ve minik çocuklar dünyaya getirmek için Gök Tanrı'ya dua ediyorlardı.

Yakup Bay ve Yıldız Hatun gezmeye çıkınca Bahara Hatun da oğlu İnayet'i alıp ana babasını görmek için kaynanası Baybeçe Hatun'dan izin istedi. Baybeçe Hatun gelini Bahara Hatun'a:

Biraz bekle kızım! Kaynatanıza havlu ve temiz üst baş hazır edeyim, sonra beraber gidelim! dedi. Kaç gündür Elhan fırsat bulup da bir iyi temizlenememişti. Kutlamanın teri, tozu iyice vücuduna yapışmıştı. Hatunu üstünü başını hazırladıktan sonra Elhan hamama, Baybeçe Hatun da geliniyle dünürünün evine gitti.

Bir taraftan kutlamanın işleri ve diğer taraftan misafirlerin sorumluluğu nedeniyle Elhan uykusunu alamamıştı. Hamamdan geldikten sonra kendisini yatağa attı, istirahat etti. O gün ikinci ezanına kadar yattı. Akşam Baybeçe Hatun gelini Bahara Hatun'u annesinin evine bıraktı, kendi geldi. Biraz geç olmuştu. Kocası Elhan hâlâ derin uykusundan uyanmamıştı. Baybeçe Hatun, erini

uyandırdı, abdest suyunu hazırladı ve kendisi yemek yapmaya gitti. Yakup Bay ve Yıldız Hatun da gezmeden döndüler. Akşam yemeğini ailecek afiyetle yediler.

Hava gün geçtikçe daha da güzelleşiyordu. Ağaçtaki çiçeklerin kucağından yeni doğmuş ekşi erikler, çağlalar yemyeşil yaprakların arasına gizlenmiş çocuklarla saklambaç oynuyordu. Bağ bahçeler rengarenk çiçekleriyle kuş ve bülbülleri sarhoş ediyor, gece ve gündüz durmadan feryat ediyordu. Her tepenin yamacında küçük çobanların çaldığı flüt sesleri kulaklara çok hoş geliyordu. Sabah erkenden mahallenin çocukları koyun ve kuzuları otlatmak için yakın ovalara götürüyordu. Daha birinci ayını bile doldurmamış oğlaklar ve kuzular süte doyuyor, mest olmuş bir hâlde hoplaya zıplaya oynuyordu. Onlar oynarken küçük çocuklar tarafından boyunlarına takılan ziller ses çıkarıyordu. Kuzu ve oğlaklar boyunlarındaki zillerin sesinden ürkererek bir o yana bir bu yana kaçışıyor, zıp zıp zıplıyorlardı.

Güneş yükselmiş, hava iyice ısınmıştı. Elhan büyük oğlunu yanına çağırdı. Ona:

Oğlum atına tez bin! Gidip Abdurrahim Mest amcana, kasap İbrahim'e, Sadık Bay Hangeldi'ye ve Kerim Bay'a haber et. Gelip akşamki ziyafetin hazırlıklarını görsünler. Ondan sonra Asyabat'tan ilerle, Küçük İmam, Apardı ve Kırğağı köylerine haber ver! Sonra Surhak'ın içinden geç, Sayat'ın büyüklerini bu akşamki ziyafete çağır! Unutma, Haraba köyünden Molla Kerim amcanı bul ve ona de ki: birini Saidabad tarafına göndersin. Buri Hacı ve birkaç büyükleri bu akşamki ziyafetimize çağırsın! dedi. Dağlık bölgesinin erbabı Muhtar Bay Hacı, hâlâ köyüne gitmemişti ve şehirde olduğu için Dağlık tarafına haberci yollamaya gerek kalmadı...

Öğleden sonraydı. Elhan içeride annesiyle çay içip sohbet ediyordu. Bir süre sonra dış kapının zili çalındı. Kör Feyzi dış avluyu temizliyordu. Koşup kapıyı açtı. Kapıda duran iki kişi gördü. Birisi kertenkele misali zayıf, burnundan tutsan canı çıkacak gibiydi ve elinde de bir silah vardı. Diğeri de orta boylu genç bir subaydı.

Elhan'ın evi mi? diye sordu.

Buyurun! Siz kimsiniz? Niye soruyorsunuz? Hayır mı? dedi Kör Feyzi.

Elhan'ı Balahisar'a amirimiz çağırdı! Derhal gelmesini istiyor! Bu bir emirdir! dedi genç subay.

Kör Feyzi: Siz burada bekleyin! Ben gidip söyleyeyim! dedi ve iç avluya varıp:

Elhan'ım affedersiniz! Sokak kapısına silahlı iki kişi gelmiş. Sizi çağırıyor! Ne yapmamı buyurursunuz? dedi.

Silahlı kişiler sözünü duyan Ana Hatun, Ya Allah! deyip yerinden kalktı ve oğluna:

Sen yerinden kıpırdama! Ben bir bakıym kimmiş! deyip verandadan indi.

Afgan devletinin askeri oldukları belli! Biri asker, diğeri subay galiba! Elhan'ımızı Balahisar'a çağırıyorlar! Amirlerinin kesin emriymiş Bibi Anam! dedi Kör Feyzi. Ana Hatun

yavaş yavaş kapıya çıktı. Gözü iki Acem askerine ilişti. Sert sert baktı ve Siz kimsiniz? diye sordu askerlere.

Ben Afgan devletinin subayıyım! Amirimiz, Elhan'ı yanıma getirin, diye emir verdi! dedi, genç subay.

Ne zamandan beri amiriniz Elhan'ı yanına çağırarak kadar oldu? dedi sinirle Ana Hatun. Genç subayın gözüne dik dik baktı ve Defolun gidin gözümün önünden, yok olun hadi! İşi varsa amirinin kendi gelsin. deyip kovdu genç subayı ve askeri.

Ana Hatun sinirlediğinde, sesi çok yüksek çıkıyordu. Elhan meydanın ortasında meraktan bir o yana bir bu yana volta atıyordu. Annesi iç avlunun eşiğinden girer girmez:

Hayır mı anam? diye sordu.

Peştunlar gelmiş! Amirleri seni Balahisar'a çağırıyormuş. Çabuk alıp getirin, diye emir vermiş! Merak etme oğlum! Kovdum gittiler! dedi.

Elhan'ı bir düşünce aldı. Ne olmuş? Bunca zaman hep amirin kendisi gelirdi. Çayını içip isteğini söyler ve giderdi. Bu seferki konu farklı galiba. Hem de Acele gelsin! demesi nedendir, anlamadım. diye düşünüyordu ki Usta Hangeldi Bay ve Samet Karyedar geldi akşam ziyafeti için.

Esselamü aleyküm Elhan'ım! Erkenden geldik, belki yapabileceğimiz bir şey vardır diye. dedi Samet Karyedar.

Sağ olun büyüklerim, hoş geldiniz! Size düşen vazife elbette ki bu milletin ve bu yurdun hakkında iyi ve hayırlı dualarınızdır! dedi Elhan.

Elhan'ım! Affedersiniz bir şey sormak istiyoruz! Biz gelirken sokağın başında önümüzden Afgan devletinin iki askeri geçti! Buraya mı gelmişlerdi? diye sordu Usta Hangeldi Bay.

Evet, Afgan devletinin amiri beni Balahisar'a çağırılmış! İyi ki geldiniz! Siz misafirlerle ilgilenin! Ben de abdest alıp Balahisar'a kadar gidip geleceğim! diye cevap verdi Elhan.

Sizi yalnız bırakır mıyız hiç Elhan'ım! Siz nereye giderseniz biz de ustamla size yoldaşlık edeceğiz. Misafirlerin hepsi kendimizden, yabancı değil! Daha önce gelip gittikleri, yolunu izini bildikleri yer! dedi Samet Karyedar. Elhan abdest aldı, sonra üçü birlikte Balahisar'a gittiler.

Balahisar'a vardılar. Amirin kapısında duran bir asker, Elhan ve yanındakileri görünce hemen içeriye girdi. Amirine selam durup:

Amirim Serpul Elhan'ı iki büyüğüyle geldiler! Buyruğunuz nedir? dedi.

İçeri gelsinler! diye emir verdi askerine. Asker dışarı çıkıp Elhan ve büyüklere Buyrun, amirin sizi bekliyor! dedi.

Samet Karyedar bir adım ileri gidip kapıyı açtı. Önden Elhan, ardından da Samet Karyedar'la Usta Hangeldi Bay girdi şubeye. Afgan amir koltuğunda oturuyordu. Terbiyesizliğinden oturduğu yerden bile kalkmayıp:

Buyurun oturun! deyip masanın önündeki sandalyeleri eliyle işaret etti.

Biz yanlış adrese geldik galiba! dedi, Usta Hangeldi Bay amire bakıp. Yok, geldiğiniz adres doğru! Elhan'ı ben çağırdım. Buyurun, sandalyelere oturun diye cevap verdi amir.

Gerek yok! Biz oturağımız yeri de kimlerle oturacağımızı da çok iyi biliriz! Çağırış nedeninizi bilemedik! Hayır mı? diye ayak üstü sordu Elhan, amirden. Belydi ki amirin saygısızlığına karşı çok sinirlenmişlerdi.

Siz oturun, sonra söyleyeceğim! dedi amir.

Biz kapıdan girdiğimizde eğer sen kalksaydın, biz de otururduk! dedi sert ve yüksek sesle Elhan.

Anladım! dedi ve yerinden kalktı amir. Eline bir kalem almış masanın üzerindeki haritaya bakıyordu. Kâh kalemin ucunu ısıyor kâh da haritanın bazı noktalarını çiziyordu. Elbette ki yaptığı bu hareket de terbiyesizlikti. Sonra:

Misafirleriniz gitti mi Elhan cevapları? dedi ve şaka yapmış gibi gülümsedi amir.

Biz hiçbir zaman misafirsiz kalmadık ve olmadık! Bazısı gitti, ama senin gibi kalanları da var! diye cevap verdi Elhan.

Sizi buraya çağırmamın sebebi de tam buydu! Bir daha böyle kutlamalar Serpul'da olmasın! Anladınız mı? Bu emir Afganistan devleti tarafından verilmiş! Bundan sonra kafanıza göre her şeyi yapamazsınız! diye saygısızca düşünmeden konuşup durdu Afgan amiri.

Öncelikle haddini bil! İkinci olarak da işte bu büyük bir yol! Eğer ananın ağlamasını istemiyorsan, yarına kadar defol buradan! deyip çıktı şubeden Elhan. Ardından da Samet Karyedar ile Usta Hangeldi Bay çıktı. Eve döndüklerinde misafirlerin çoğu gelmişti. Kimisi sofanın üstünde oturuyor kimisi de kazanın başındaydı.

Elhan, Samet Karyedar ve Usta Hangeldi Bay'la kapıdan selam vererek girdi tüm misafirlere: Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz! dediler. Selamlaştıktan sonra Elhan iç havluya gitti. Kör Feyzi hemen koşup, Usta Hangeldi Bay'a:

Ustam hayır mı? Ne dedi Afgan devletinin amiri? diye sordu.

Bir şey demedi Feyzi Bay, hiçbir şey demedi! Ne diyecekti ki? diye yanıt verdi Usta Hangeldi Bay.

Sonra Karyedar'ım siz söyleyin lütfen! Devletin dilini daha iyi biliyorsunuz, neticede! Biz meraktan öldük sabahtan beri! deyip Samet Karyedar'ı konuşmaya mecbur bıraktı Kör Feyzi.

Diyecek bir şey yok ki Kör Feyzi Bay! Merak etmeyin, rahat olun! dedi Samet Karyedar da. Kör Feyzi, ikisinden de cevap alamadığı için tekrar kazanın başına geçti. Usta ve Karyedar'ın ikisinin de sesleri çıkmıyordu. Nihayet akşam oldu ve akşam namazı sofada cemaatle kılındı. Herkes yerine oturdu. Eller yıkandı ve sofralar serildi. Yemekler çıkarılıp afiyetle yendi. Herkes merak içindeyken Elhan gülüyor, şakalaşıyordu, keyfi yerinde gibiydi. Bugünkü Afgan devletinin amiriyle aralarında geçen tartışmayı unutmuş gibi gülüp sohbet ederek yemeklerini yediler.

Yemekler yenildi sofralar toplandı ve eller yıkandı. Kaynayan semaverlerdeki suyla demliklere çaylar demlendi ve piyalelere doldurulup herkesin önüne kondu.

Elhan durumu ne kadar iyi göstermeye çalışsa da halkın merakını dindiremedi. Damolla Abdulhakim Han sordu:

Sayın Elhan'ım! Tüm büyükleri bir araya topladığımız, özellikle yurt ve elimizin birlik ve beraberliğini korumak için düzenlendiğiniz böylesi ziyafetleri her daim takdir etmişimdir! İlk önce bu güzel ziyafet için kendi adıma minnettarlığımı bildiriyorum. Yalnız buraya gelir gelmez diğer büyüklerden öğrendim ki sizi Afgan devletinin amiri çağırmış. Doğrusu şaşırdım. Çünkü bir şey olduğunda her daim onların kendi gelirdi bir işleri düştüğünde. Ancak bu sefer sizi çağırmalarının nedenini anlayamadık. Bu yüzden meraktayız! Hayırdır inşallah? deyip konuyu açtı.

Sağ olun Damolla'm, sizin gibi büyüklerin varlığı, milletimizin zenginliğidir! dedi Elhan ve devam etti:

Büyüklerim! Bu akşamki ziyafet size özeldi. Size teşekkür etmek için çağırıştım hepinizi. Büyük küçük, kadın erkek hepinize minnettarlığımı bildirip özel olarak teşekkürlerimi iletmek istiyorum! İyi günümde de kötü günümde de beni yalnız bırakmadığınız için ebediyen hepinize minnet ve teşekkür borçluyum! dedi ve çayını höpürdeterek yudumladı.

Rica ederiz Elhan'ım! İyi ki varsınız! Sizin gibi bir Elhan'ımız olduğu için kıvanç duyuyoruz! dedi Küçük İmam Halife Sabır ve büyüklerinden birkaçı.

Elhan yine sakın sakın devam etti sözlerine: Aziz ulusum! Ben, bana düşen vazifeyi doğru ve en iyi şekilde yerine getirmekle mükellefim. Törelerimizi, tıpkı atalarımızdan kaldığı şekliyle korumak elbette ki başta benim ve sonra da sizin aslî vazifenizdir. Ve şunu da belirtmekte fayda var ki, sizin gibi töreli ve asil bir ulusun Elhan'ı olduğum için çok şanslıyım. Siz var olduğunuz için ben de varım. Siz olduğunuz için yurdumuz var! Ve siz var olduğunuz için törelerimiz yaşıyor. Büyüklerimiz ve alimlerimiz başta olmak üzere hepiniz sağ ve esen olun! deyip oldukça yumuşak ve güzel sözlerle herkese minnettarlığını bildirdi.

Bin yaşayın Elhan'ım! Sizin gibi bir Elhan'ımız olduğu için biz de gurur duyuyoruz. dedi kenarda oturan Harabeli Molla Kerim Aka.

Asyabadlı Yoldaş Hacı: Size ne kadar hizmet etsek de hakkınızı ödeyemeyiz Elhan'ım! dedi.

Estağfurullah Yoldaş Hacı! Biz ne yaptık ki! deyip tevazu gösterdi Elhan.

Hoş ve samimi bir muhabbetten sonra, akşamdan beri içini kemirip duran Afgan amirinin söylediklerini bir türlü unutamamıştı. O anda sessiz duran Molla Hadim ve Kari Âzimî'ye işaret etti. Tesadüfe bakın ki Kârî Âzimî Elhan'ın ne demek istediğini anladı ve konuyu sözün özüne getirip başladı konuşmaya:

Hürmetli Elhan'ım eğer bir sakıncası yoksa, akşamki Balahisar'daki görüşme nasıl geçti? Hayırdır inşallah? Afgan Devleti'nin amiri bunca zamandır böyle terbiyesizlik yapıp da Elhan'ı Balahisar'a kadar çağırmamıştı. diyerek herkesin merak ettiği hususa değindi.

Elhan gülümseyerek Siz var oldukça bu yurttan elbette ki huzur ve güven vardır üstadlarım! Ever, doğru söylüyorsunuz! Eski emirler öyleydi ancak yeni bir akılsız amir olarak atanmış! diye cevap verdi Elhan.

Samet Karyedar Elhan'ı neşeli görünce şakasını yapıverdi:

Bu akşamki ziyafete beni niye çağırmadınız? diye üzölmüştür de o yüzden Elhan'ımızı çağırıştır Afgan subayı. dedi. Herkes gülmeye başladı. Elhan piyalesindeki son yudum çayı içip tekrar konuşmaya başladı:

Afganistan devleti, her yıl türlü planlarla yurdumuzun huzurunu bozmak istiyor galiba. Hepiniz biliyorsunuz! Eskiden heyet adına gelen amir, ilk bu sofanın üstüne gelip otururdu. Ancak, bu günkü amiri ben daha önce görmemiş, kendisiyle hiç tanışmamıştım. Çok terbiyesiz ve saygısız biriymiş salak! dedi Elhan.

Kasap İbrahim, Sadık Han Geldi Bay, Abdurrahim Mest ve çoğu genç sofanın etrafında ayakta durup büyüklerin sohbetini dinliyordu. Elhan'ın bu sözünü duyunca:

Elhan'ım! İzin vererseniz hemen gidip kellesini getiririz o terbiyesizin dedi öfkeli bir şekilde Kasap İbrahim ayağa kalkarak.

Yok, yok! Siz rahat olun! İsteseydim kendim koparırdım başımı! deyip gençleri sakinleştirdi.

Herkes susmuştu. Tek göz tek kulak olmuş dinliyorlardı Elhanlarının kıymetli sözlerini. Elhan devam etti:

Ulusumun şerefli büyükleri! Hepimiz biliyoruz ki dünün güzelliğini bugün ve bugünün güzelliğini yarın bulamayacağız! Dünya ve tabiat gün geçtikçe değişiyor. İşte size tabiattan bir örnek vereyim: Eskiden baharın ilk aylarında bile kar yağıyordu. Hatta çoğu meyveli ağacın çiçeklerini soğuk vuruyordu. İki günlük bahar havasına aldanıp açan badem ağacının çiçeklerini don alıyordu. Bakın görün ki bu günler aslında eskiden karın yağdığı günler! Ancak sanki yaz mevsimindeymiş gibi biz sofanın üstünde oturuyoruz. Buna benzer şekilde her şeyin değişmesi de mümkün. diye söyledi. Ama bir türlü içindekileri söze dökemedi. Çünkü biliyordu, eğer diyeceklerini böyle apaçık söylerse ulusun yarasına tuz basmış olurdu. Sonra ulusun öfkesini dindirmek kolay olmazdı.

Molla Hadim ve Kâri Âzimî basiret ve idrâklerinin maharetiyle Elhan'ı az çok anlamışlardı.

Molla Hadîm, Kâri Âzimî ve Damolla Abdulhakim Han gibi üstatların oturduğu tarafa bakarak:

Kıymetli üstatlarım! İki haftadan beri kutlamalar nedeniyle okullar kapalıydı. Yarın cumartesiden başlayıp öğrenciler büyük istek ve tutkuyla sabah erkenden okullarına gelecekler. Siz de belki manevî çocuklarınızı özlemişsinizdir, diye umut ediyorum! Nasıl, hazır mısınız? diye sordu Elhan. Biz dünden hazırız Elhan'ım! Siz okul meselesini bize bırakın. dedi Molla Hadîm.

Bu yurdu ve bu milletin geleceği sizlerin elinizdedir üstadım! dedi Elhan ve devam etti: Hepiniz oğullarınızı ve kızlarınızı okutun! Dünya gittikçe değişiyor bundan sonra yurt da millet de Elhanlıkla idare edilmeyecek! Dünyanın en büyük ülkeleri özellikle Türklerin düşmanı olan Rus ve Amerika hatta Avrupa ve Arap devletlerinin de üzerimizdeki ilk planları yaşamakta olduğumuz yurdumuzu elimizden almaktır. Şunu bilin ki, onların derdi bizim otlak ve yemyeşil tepelerimiz değil. Hatta meyveli bağlarımız da değil. Neymiş acaba, diye düşünüyorsunuz? Tabii ki böyle düşünmekte haklısınız! Ancak sizin ve bizim bilmediğimiz ancak onların oldukça iyi bildikleri çok önemli şeyler var! dedi Elhan.

Molla Hadîm ve Kâri Âzimî birbirlerine bakıp başlarını salladılar. Çünkü konunun ne olduğunu açık bir şekilde anlamışlardı. Hatta Elhan'ın sözlerinden bugünkü Balahisar'da olup bitenleri de anlamışlardı. Elhan piyalesini eline alıp Molla Hadîm ve Kâri Âzimî'ye bakarak:

Değerli üstatlarım! Coğrafya ve tarihten siz iyi anlıyorsunuz! Zaten küçük çocuklarımızın gözünün açılması ve bazı hakikatleri öğrenmeleri için okulda ders veriyorsunuz! Fakat çocuklarımızın büyüüp yetişmelerine daha çok zaman var. Siz bu konuda bildiklerinizi öğrencilerinizin babasına da kısaca anlatın. Elbette bir gecede verdiğiniz derslerle hiçbirimiz âlim olamayacağız. Yine aynı şekilde siz de birkaç şey söylemekle her şeyi öğretemeyeceksiniz. Ancak böyle toplandığımız zamanları, ister gece ister gündüz olsun, ganimet bilin. Büyüklerin de gözünü açmanız yararımızdır! dedi.

Emriniz baş üstüne Elhan'ım! Biz vazifemizi en iyi şekilde yapmakla mükellefiz! deyip Serpul'un başından, sonundan, etrafından kısacası her şeyinden bahsetmeye başladı Molla Hadim ve devam etti:

Yabancılar ve düşmanlar için Serpul ekilecek dümdüz tarlaları, akan nehri ve yürekleri açıp ruhları tazeleyecek havasından ziyâde sahip olduğu maden rezervi çok önemlidir. Geniş yurdumuz Türkistan'ın her karış toprağının altında maden yatıyor. Elbette en önemlilerinden birisi Serpul'umuzda diğeri de Şibirgan'dadır. Serpul'daki maden kara altın olarak bilinen petrol, Şibirgan'daki ise doğal gazdır. Yine aynı şekilde Bağlan şehri ise çimento rezervine, Bedahşan da lal ve mücevher madenine sahiptir. Aybek ve Belh kurşun, kömür, barut ve kükürt yatağıyken, Faryab ise demir ve tuz hazinesine sahiptir. Tahhar ve Kunduz ise altın ve gümüş mahzenidir... Bu yüzden bizi rahat bırakmayacaklar! Allah (cc)'ın verdiği tüm bu hazinelerden faydalanmamız için en büyük ümidimiz ve sermayemiz okuyan kız ve erkek çocuklarımızdır. Bunların her birisi okullarını bitirdikten sonra bizim ve bu güzel yurdumuzun ihtiyacına göre teşvik edilmelidir. Kimisi mühendis olup madenlerimizin üzerine çalışmalar yapsın. Kimisi de mimar ve mühendis olup tarihi eserlerimize sahip çıksın! Doktor, öğretmen, devlet adamı, dilci ve edebiyatçı, din ilimi ve her türlü üstat kendi içimizden çıkmalıdır. Yoksa ne tarihimize sahip çıkabiliriz ne de dilimize! Ne yurdumuza sahip çıkabiliriz ne de mal ve madenlerimize. Her daim uyanık olmamız gerek... Elbette ki biz ana babalara bu hususta en büyük iş ve sorumluluk düşüyor. Çocuklarımızı kesinlikle bugünden itibaren yurdumuz ve ulusumuzun ihtiyacına göre yetiştirmelerini teşvik

etmemiz farzdır! Vaciptir! Sünnettir! Müstehaptır. Bir tane çocuğunuz olursa mühendis olsun. İki tane olursa birisini mühendis diğeri de öğretmen olsun. Üç tane olursa üçüncüsü doktor olsun. Dört tane olursa dördüncüsü din âlimi, tarihçi, dilci ve devlet adamı olsun! diyerek herkesin gözünü açtı Molla Hadîm.

Kâri Âzimî araya girip birkaç önemli noktaya vurgu yaptı:

Hürmetli büyüklerim! Öyle bir günden korkmamız lazım ki: tarihimizi başkaları yazsın! Ve yine öyle bir günden korkalım ki Acemler camimizin mihrabında durup önümüzde imamlık yapsın. Ve özellikle öyle bir günden korkmamız gerekiyor ki madenler bizden mühendisleriye Acemler olsun! deyip bademi kırıp içindekini herkese yedirdi. Bu değerli sözleri işittikten sonra herkesin gözünden uyku kaçtı. Yâdigâr Hacı, Usta Hangeldi Bay’a bakarak:

Hay biz lanet olasıcalara! Uykudaymışız ya biz Ustam! deyip derin bir ah çekti...

Bu akşam farklı bir akşamdı. Serpul’un belki de tüm Türkistan’ın kaderini bir anda değiştirebilecek bir akşamdı. Geniş Türkistan’ın özellikle Serpul’un güzel bir geleceğinin temeli işte bu akşam planlanıyordu. Serpul halkı çağdaş dönemin ilk adımlarını bu akşam atıyordu elbette...

Sadık, babası Elhan’ın dizine yaslanmış, hocaların sözünü dikkatli bir şekilde dinliyordu. Nerdeyse gece yarısı olmuştu. Elhan, oğlu Sadık’ın başını okşayıp:

Kuzum senin uykun gelmedi mi? Her akşam bu saatte uyuyordun! Kalk oğlum gidip uyu! Sabah erkenden okula gideceksin ya! Gidip uykunu al, yoksa yarın sınıfta uyuyakalacaksın, sonra dersleri de öğrenemeyeceksin! dedi oğluna.

Sadık çok uyanık, zeki ve son derece akıllı bir çocuktur. Okumaya şimdiden çok hevesliydi. Yarın okulun başlayacağını duyunca hemen yerinden kalktı. Herkese iyi geceler diyerek odasına gitti. Şerefli ulusumun büyükleri bir kez daha hepinize gösterdiğiniz lütuf için çok teşekkür ediyorum! Eğer sormak istediğiniz bir şey varsa sorabilirsiniz! Yoksa, saat geç oldu, hepinizi Allah’a emanet ediyorum. Yarın çocuklarınızı okula gönderin. Okula gidecek yaşa gelen kız ve erkek çocuklarınızı yarın okula götürüp ismini yazdırın. Zaten bu akşam üstatlarımızın bu geceki değerli derslerini dikkatle dinlediniz. Hâlâ geç değil! deyip Elhan bir kez daha ulusun kulağını çekti, çocuklarını okutmaları konusunda

Ziyafet için çok teşekkür ederiz Elhan’ım! Tanrım gölgenizi başımızdan eksik etmesin! dedi Mirza Kasım Han Bark. Sonra vedalaşarak herkes kendi evine gitti...

Hiçbir varlık insan gibi bihaber dünyaya gözünü açmıyor. Doğduğu gün hiçbir mahluk da insan kadar muhtaç ve çaresiz değil. İnsan, tıpkı bir maddeye benzer. Bu maddeyi hangi amaçla pişirirseniz, o eseri de o amaçla yaratırsınız. İnsan denen bu maddeden dünyanın en kıymetli ve güzel eserini de canavardan daha vahşi bir varlığı da yaratabilirsiniz elbette...

Yeni yılın başlayışıyla küçük çocukların kimisi beş kimisi de altı yaşına girmişti. Onlar, gelecekte habersiz ama geleceğin en kıymetli incileri ve Türkistan'ın gökyüzündeki en parlak yıldızları olacaklarını hiç bilmiyorlardı. Bu yaşlarına kadar tabiat dersini en iyi şekilde okuyup öğrendiler. Bir kısmını ana babalarından, anneler ve dedelerinden bir kısmını da yakınları ve etraftaki diğer insanlardan; geri kalanını da dört mevsimin sıcaklığını ve soğukunu tecrübe ederek öğrendiler. Fakat o hammadde artık pişmiş, kıvamına gelmiş bir çelik gibi demire dönmüştü. Şimdiyse işte bu pişmiş çelikten keskin kılıçlar, kamalar ve hançer yapma zamanıydı. Körelmeyen, eğilmeyen ve kırılmayan bir kılıç yapmak için su ve ateşi birlikte vermek gerekiyordu. Hiçbir zaman paslanmayacak daima parlayacak bir kılıç... Hiçbir yavuz düşmana aman vermeyecek, bir vuruşuyla tüm düşmanların kafasını kesecek bir kılıç olabilmeleri için okul denen eğitimhaneye götürüp yetenekli ustaların eline teslim ediyordu onları babaları.

Çocuklar yeni bir dünya sahasına ayak basıyordu. Okul, onlar için ayrı bir dünya sayılıyordu.

Ana babalar sabah erkenden uyandı, kahvaltı hazırladılar ve hep birlikte heyecanla kahvaltılarını yaptılar. Sonra anneler kızlarının saçını taradı, üstünü başını giydirdi. Kimisini babasıyla kimisini de dedesiyle gönderdi.

Sabahın yumuşak havasında herkes oğul ve kızlarının elinden tutmuş, okula doğru geliyordu. Çocuklar, gecedeki bulutların suladığı ve rüzgârın süpürdüğü okul yolunda, babalarının ellerinden tutmuş, zevk ve heyecanla süte doyan kuzular gibi oynuyorlardı. Babalar ve dedeler çocuklarını getirip okula yazdırdı. Baba ve dedeleri çocuklarının ismini yazdırdıktan sonra kimisini abilerine ve kimisini de komşuların çocuğuna emanet ederek: Okuldan çıktıktan sonra kardeşlerinizin elinden tutun, doğru eve gidin! deyip işlerine gittiler.

Yurdun dört bir yanından aynı yaştaki çocuklar mektepte bir arada idi. Bu manzara küçük çocuklar için özellikle eğlenceliydi. Herkes kendi huyuna göre yeni arkadaşlar buluyordu. Belki yurtlarının ve halkının itibarını kurtarmak için bugünden başlayarak daima birlik içinde olmaları için okulda toplanmaları gerekiyordu.

Letafet okulunun görevlisi Kalendar Ağa ve Cevizcanan okulunun görevlisi Gavsuddin Buba saat sekizi gösterdiğinde yeni eğitim yılının ilk zilini çaldılar. Bu zil sesiyle tüm çocukların kulağındaki ve beynindeki cehalet perdesi yırtıldı. Öyle ki, insan kendi büyüklüğünün hikmetini görmek için dünyevî ve uhrevî hayatında sadece iki kere uyanıyor! İlk olarak bu okul ziline sesine, ikinci olarak da mahşer günündeki H. İsrail'in üfureceği sûr'un sesine...

Okul zili öyle bir çalıyordu ki, sesi kat kat olan beyin zarına sanki iğne gibi battı. Kulakları çınladı, gözleri parıltıyla açıldı. Kalpleri güp güp atmaya başladı. Bedenen ve ruhen cehaletin en derin, çocukluğun en tatlı uykusundan uyandılar.

Çocuklar bu zil sesinden korkmuş bir ceylan yavrusu gibi koşmaya başladılar. Herkes kendi sınıfına girdi, sandalyesine oturdu. Zaman geçirilmeden merhametli öğretmenleri yoklama defteriyle sınıfa girdi. Biraz zaman geçtikten sonra öğretmenler yoklama defterini açtı, adlarını

yeni yazdıran çocukların isimlerini birer birer okudu, böylece öğretmen ve öğrenciler birbirleriyle tanıştılar.

Bugün küçük bir yurt olan sınıf ortamında bir araya gelen ve aynı dersi bir ağızdan öğrenen bu çocuklar, gelecekte geniş Türkistan yurdunda da birlik olmanın, ortak hedef ve amaç doğrultusunda tek ses, tek yürek hâlinde hareket etmenin temelini attılar. Hürmete layık öğretmenlerin ilk dersiye doğruluk ve dürüstlüktü. Cehalet anlamı taşıyan kara tahtanın üstüne, marifet anlamını taşıyan bembeyaz tebeşirle doğruluk, dürüstlük ve birliğin sembolü olan elif harfini yazdı. Tüm öğrenciler bu dersi iyice öğrendiler ve defterlerine yazdılar. Sonra cehaletle ilelebet güreşmeye ant içtiler.

Öğrenciler öyle bir ant içmişlerdi ki, doğruluk, dürüstlük ve birliğin sembolü olan elif harfini gördüğü her yere yazıp, önlerine çıkan her bir zerreye söyleyerek görünür kıldılar. Duvarlara yazdılar, sokaktaki topraklara yazdılar! Ağaçların kabuğuna kazıdılar; kısacası, önlerine ne çıksa, ellerine ne gelse öğrendikleri dersleri yazıp çizdiler. Belki de her şeye ve her yere yazarak, kazıyarak, çizerek içtiği doğruluk ve dürüstlük antlarına her nesneyi şahit tuttular. Bu, onlar geleceğin en itibarlı ve şerefli şahsiyetleri olacak o çocuklar için imza attıkları senetler sayılıyordu...

Öğrenmenler öğretme hususunda hırslıydı, öğrencilerse öğrenme hususunda. Güya öğrenciler mıknaştı, öğretmenlerinin ağzından çıkan dersler de demir. Öğretmenlerinin ağzından ne çıksa onları cezbediyordu da harfî harfine ezber ediyorlardı.

Günler, haftalar ve aylar zevkle, heyecanla geçip gidiyordu. Her gün yeni bir şey öğrenmenin heyecanı, günden güne çocukların ufkunu açıyordu. İşte bu heyecanla yıllar ardı ardına geçip gitti. Çocuklar artık genç olmuştu. Kalemle kılıcın her birinin yerinde ve en iyi şekilde nasıl kullanacağını çok iyi biliyordu...

Öğretmenlerin gönlüyse rahat ve huzurluydu. Çünkü gözleri arkada kalmayacaktı artık. Hafızalarındaki tüm emanet bilgileri, emanete hıyanet etmeden doğru bir şekilde gelecek nesillere aktarmanın sevincini yaşıyorlardı. Öyle öğrenciler yetiştirdiler ki, Serpul yurduna yetip hatta diğer şehirlerin de baş tacı olacak şahsiyetler yetiştirdiler. Artık, iki dünyada da başları dik, vicdanları rahat, gönülleri dinç ve alınları aktı ulu öğretmenlerin...

Afganistan Devleti, elbette kötü planlarından vazgeçmeyecekti. Bir taraftan, böyle okul ve medreseleri bahane ederek Canım cicim dese de diğer taraftan Türkistan halkının mezarını kazıyordu. Günlerden bir gün, Afganistan Devleti'nin adamları Kabil'den bir heyet getirerek okulları teftiş etmek istedi. Elbette yanlarında defter, kalem gibi hediyeler de getirmişlerdi. Öğrencilerin yeteneklerini ölçmek ve bazılarına hediye vermek istiyorlardı. Kim bilir belki de Afganistan Devleti'nin yalan ve sahte tarihini öğrencilerin öğrenip öğrenmediklerini imtihan etmek için gelmişlerdi. Kendi düşüncelerine göre diktikleri ağaçların meyvesini görmek için teşrif etmişlerdi...

İlk gün heyet Letafet okuluna gitti. Letafet okulu altı yıllık orta okuldu. İlk başlayan öğrenciler beşinci sınıftaydılar. Heyet birkaç dakika idarede oturdu, öğretmen ve müdürle biraz konuştuktan sonra müdüre: Şimdi öğrencileri de bir görelim! İsterseniz beşinci sınıftan başlayalım! deyip odadan çıktılar. Heyet ve müdür önde arkalarında öğretmenler yavaş yavaş yürüyerek doğru beşinci sınıfa vardılar. Sınıfın kapısından giren müdür ve heyeti gören öğrenciler ayağa kalktılar. Heyete selam verdi, hoş geldiniz deyip yerlerine oturdular.

Heyettekiler kendilerini öğrencilere tanıttı. Kabil Devleti'nin selamlarını öğrencilere ilettikten sonra:

Okul bitirdikten sonra ne olacaksınız? diye sormaya başladı. Rûzi Kul Han öğretmenin oğlu Amanullah yerinden kalktı ve doktor olmak istediğini söyledi. Diğer taraftan Muhammed Bay'ın oğlu Abdulahad Ülker mühendis, başka bir köşeden Sadık Hangeldi Bay'ın oğlu Şerif Han öğretmen olmak istediğini ifade etti. En ön sırada oturan Hacı Abdurrahman'ın oğlu Abdulgaffar Beyânî'ye sordu heyetten biri Sen ne olmak istiyorsun? diye. Abdulgaffar gülümseyerek Siyasetçi! diye cevap verdi. Böylece her bir öğrenci sırayla kalktı, okulu bitirdikten sonra gelecekte ne olacaklarına dair hedeflerinden bahsettiler. Sonra Molla Hadîm'in oğlu Muhammed Nur ayağa kalktı ve:

- Saygıdeğer misafirler, öncelikle ta uzaklardan zahmet edip geldiniz. Hepinize geçmiş olsun ve hoş geldiniz! diyorum. İkinci olarak siz de bilirsiniz bu altı yıllık ortaokuldan mezun olduktan sonra ne doktor ne mühendis ne de öğretmen olabiliriz! Öğretmen, doktor, mühendis ve siyasetçi olabilmemiz için en azından liseyi bitirmemiz şarttır. Oysa bizim şehrimizde lise yok! Ben tüm sınıf arkadaşlarım adına Afganistan Devleti'nden bizim okulumuzu liseye yükseltmesini ve gerekli derslik malzemelerini göndermesini istiyorum! Saygılar! deyip yerine oturdu.

Aferin! Senin gibi bir öğrencimizin cesurca fikrini söylemesine çok sevindim! Doğru söylüyorsun. Liseyi okumadan öğretmen, doktor ve mühendis olmak mümkün değil. Ben bu isteklerinizi kesinlikle merkeze ileteceğim! İnşallah sizler altıncı sınıfı bitirmeden okulunuz lise olacak! diyerek öğrencileri mutlu etti heyettekilerden biri. Sonra başladı öğrencilere soru sormaya. Sorduğu tüm sorularına öğrencilerden mantıklı ve doğru cevaplar aldılar. Tüm öğrencileri defter ve kalemle ödüllendirdikten sonra sınıftan ayrıldılar. Yanındaki başka bir sınıfa girdiler, o sınıfın öğrencilerine de soru sorup hediyeler verdiler. Heyet Letafet Okulu'ndan çok memnun bir şekilde ayrıldı, müdür ve öğretmenleri takdir ettiler. Ertesi gün Cevizcanan Kız Okulu'na gitmeyi planladıklarını bildirdiler...

Heyet sabah kalktı, Serpul'un lezzetli kaymağı, tereyağı ve sıcacık petiriyle kahvaltı yaptılar. Sonra çantalarını ve öte berilerini alıp Cevizcanan Kız Okulu'na doğru gittiler. Okulda kız çocuklarını da yakından gördüler, onlara da sorular sordular. Yeteneklerini ve zekalarını ölçtükten sonra Aferin! diyerek takdir ettikten sonra tüm öğrencilere defter ve kalem hediye edip mutlu mesut Kabil'e döndüler.

Altı ay sonra Serpul'daki iki okulun da liseye yükselmesine dair kabul mektubu ve emri geldi. Letafet okulu Minhac Sırac Lisesine ve Cevizcanan okuluysa Cevizcanan Kız Lisesine yükseldi.

Serpul'un evlatları artık lise okuyabiliyordu. Her biri bilgilerini arttırıyor, çift taraflı keskin bir kılıç olmak için işte bu fırınlarda işlenip geleceğe hazırlanıyordu...

Yıllar su gibi akıp geçiyordu. Aradan üç dört yıl geçmeden, liseleri kontrol etme bahanesiyle yine Kabil'den birkaç kişilik bir heyet geldi.

Afgan Devleti'nin bunca merhametinin sebebi tabii ki belliydi. Çünkü yıllarca Serpul halkının kafasını karıştırmak için çalışıp çabaladılar. Ancak töreli ve vatansever ataların kafasını karıştıramadılar. Bunun için Türkistan'a bir türlü hâkim olamadılar. Şimdi amaçları, işte bu okullar vasıtasıyla yeni neslin kafasını bulandırmak ve böylece kısa yoldan Türkistan'a hâkim olmaktı. Heyet Türkistan yurduna gelmeden önce bu hususta bir casus gibi dersler alıyordu. Onlara göre bunca yıldır töreli ana ve babaları değiştiremedikleri için artık değiştirmeye çocuklardan başlamayı planlamışlardı. Bu nedenle amaçları her türlü kötü planlarını masum çocukların üzerinde uygulayıp gelecek neslin beynini yıkamak şeklindeydi. Ancak şunu bilmiyorlardı ki, kurdun oğlu akıbet kurt olurdu!...

Heyet ya da herhangi bir misafir Serpul'a gelince doğru Elhan'ın misafirhanesine giderdi. İş bitinceye kadar Elhan'ın misafirhanesine kalırlardı. Heyet sabah kalkıp kahvaltı yaptıktan sonra karınlarını kaşıya kaşıya yavaş yavaş Minhac Sırac Lisesi'ne gittiler. Bu seferki heyet başka kişilerden oluşuyordu. Okul idaresinin odasında biraz dinlendikten sonra müdür ve öğretmenlerle dokuzuncu sınıfa girdiler. Öğrencilerle selamlaşıp tek tek tanıştılar. Sonra heyetten biri:

Dersleriniz zor değil mi? Öğrenebiliyor musunuz? diye sordu. Ön sırada oturan Ata Kerim Han Zere'nin oğlu Muhammed Halim:

Şimdiye kadar zor gelmedi! Bundan sonra da zor gelmez diye düşünüyorum! Saygılar! dedi.

Sabah kahvaltıda yediği ham kaymak ve yağlı petir başına çıkmış olmalı ki, heyetten birisi birdenbire:

Afganistan'ın kaç yıllık tarihi vardır? diye Sordu.

Yersiz ve amaçsız böyle soru sorulmazdı elbette. Bu soruyu duyunca hem heyet arkadaşları hem de öğretmenler şaşırdı. Öğrenciler de heyetin böyle bir soruyu sormasını şaka sanıp cevap vermeden öylece durdular. Öğrenciler, tarih ve coğrafya derslerini öğretmenlerinin tavsiyesiyle çok dikkate alıyorlardı. Elbette ki, tarihi öğrenmek için ellerindeki yazılan ve yazdırılan okul tarihinden ziyade gerçekten yaşanmış hakiki tarihi öğretmenleriyle birlikte tartışıyorlardı. Çünkü Üstat Molla Hadîm ve Usta Kâri Âzimî gibi diri ve canlı tarih ve tarihçi nimeti bakımından zengindiler.

Hacı Abdurrahman oğlu Abdulgaffar Beyanî ön sıradan sınıf arkadaşlarına dönüp gülümsedi. Sonra da ayakta duran heyet ve öğretmenlere bakarak Ben cevap versem olur mu? deyip yerinden kalktı.

Buyur seni dinliyoruz! dedi, soru soran heyet üyesi.

Afganistan'ın iki yüz elli yıllık bir tarihi var! dedi Abdulgaffar.

Heyet gülümseyerek Sizin tarih öğretmeniniz kim? diye sordu.

Yanıbaşınızdaki hürmetli Molla Hadîm cenapları! deyip cevap verdi yine Abdulgaffar.

Heyet o yana bu yana bakmaya başladı. Molla Hadim öksürerek Molla Hadîm benim! Bu okulda tarih dersini ben veriyorum! dedi. Soruyu soran heyet üyesi çok öfkeleni. Yüzünü buruşturup:

Üstat! Niye öğrencilere Afganistan'ın tarihini doğru dürüst öğretmediniz? Afganistan'ın beş bin yıllık bir tarihinin olduğunu nasıl bilmiyorlar bu öğrenciler? deyip sesini biraz yükseltti heyet üyesi.

Affedersiniz, siz de soru sormayı bilmiyorsunuz galiba! Öğrencimiz iki yüz elli yıllık dediğinde siz de Nasıl iki yüz elli yıllıkmış? Birazcık bahset bakayım, deseydiniz elbette doğru cevabı alırdınız efendim! diyerek öfkeyle cevap verdi Molla Hadîm.

Heyet üyesi bu sözü duyunca ağzının suyunu zor yutkundu. Molla Hadîm'in sözleri ve verdiği cevap oldukça ağır gelmişti ona. Heyet üyesi öfkesini belli etmemeye çalışarak, yumuşak bir sesle yine Abdulgaffar'a sordu:

Bizse beş bin yıllık diye biliyoruz! Sen neden iki yüz elli yıllık dedin? Elindeki tarih kitabına iyice baktın mı? Benim bildiğim kadarıyla elindeki kitapta beş bin yıl diye yazıyor! Yoksa sen bu sınıfın en tarih bilmez öğrencisi misin? deyip tehditvari sözlerle Abdulgaffar'ı etkilemek istedi. Abdulgaffar da töreli ve ahlaklı olduğundan sessiz duruyordu. Çünkü öğretmenleri de sınıftaydı. Ancak heyet üyesinin tehdit içeren sözlerine sinirlendi. Öğretmeninden ve öğrencilerden izin isteyerek açtı ağzını yumdu gözünü:

Hürmetli misafirler, öncelikle yurdumuza sonra da okulumuza hoş geldiniz! Heyet olarak gelmenizin gereği olarak biz öğrencilere soru sormak hakkınız ve vazifenizdir! Fakat bu tavır ve üslupla değil! Şimdi de bu konuda benden cevap isteyen heyet üyemizi muhatap alıp size bir soru soracağım:

Ben güneş gibi parlak bir hakikati kaynak gösterip iki yüz elli yıl dedim. Mademki siz beş bin yıl diye iddia ediyorsunuz! Neyi kaynak gösteriyorsunuz? Teşekkürler! deyip yetmez yaşı, sıcak başı⁵¹ gereği sordu.

Heyetin kafasız olduğu nezaketsizliğinden belliydi. Utanmadan saçmaladı:

Önce sen söyle sonra ben söyleyeceğim! dedi.

⁵¹ Yetmay yaşı ıssık başı.

Gaffar başladı: Afganistan adı, Abdal kabilesinden Ahmed Şah denen bir kişi tarafından iki yüz elli yıl önce, yabancıların fikri ve desteğiyle adlandırıldı. Bu gerçeği hepimiz biliyoruz elbette! Şimdi siz söyleyin bakıyım? Beş bin yıllık tarihiniz neye göredir? dedi.

Diğer heyet üyesi müdür ve öğretmenlerle sohbete dalmışlardı. Aptal heyet üyesi ile Gaffar'ın tartışması çok ilginçti. Kimi zaman öğretmenler de fark ederek bazı sorulara gülümsüyordu. Müdürle sohbet eden heyet üyesi arkadaşının ahmaklığını görüp dayanamadı ve Yeter artık! Saçmalama! diyerek birkaç kere susturmaya çalıştı. Aptal heyet üyesinden bu konu hakkında hiçbir cevap alamayınca yine Gaffar'ın kendi cevap verdi: Doğru söylüyorsunuz! Şu anki Afganistan coğrafyasının beş bin yıllık bir tarihi vardır. Bizden önce bu coğrafya Araplar tarafından Horasan diye adlandırılmıştı. Ondan önce de Baktarya imiş. Ve bazı şüpheli tarih kaynaklarında Aryana gibi adlarla da yer almış. Bu adların yani Horasan ve Baktarya tarihini Afganistan tarihiyle birleştiremiyoruz. Eğer birleştirirsek, bu konu coğrafi bir tartışma konusu olacak, tarihî değil. Affedersiniz! dedi. Abdulgaffar daha dokuzuncu sınıf olduğu için tarihini ancak bu kadar özetleyebiliyordu...

Heyet çok öfkeli bir şekilde: Devam et! Nasıl tarih değil, coğrafya konusuymuş? diye yine sordu.

Tarih daima coğrafyalarda yaşar. Tarihin en önemli tarafı, aktörler ve figürlerin şah matından bahsetmesidir. Ancak coğrafya dağ ve taşıyla her zaman vardır ve tarihin gerçekleşme ve yaşanma sahnesidir! Siz, beş bin yıl diye sadece coğrafyadan bahsediyorsunuz, tarihten değil. Afganistan'ın aktörleri Afganlar ve tarihi de Afganistan Devleti'nin kuruluşundan sonra başlıyor! Siz Horasan ve Baktarya'nın tarihini Afganistan tarihinden sayamazsınız. Onlar başka milletlerin tarihidir. Baktaryaların tarihi hâlâ meçhulse de Horasan'ın tarihi çok açık bir şekilde bilinmektedir. Bu coğrafya, Horasan adını Araplardan alması ve sonra da nice yıl Arapların burada hüküm sürmüş ve kendi tarihini yazmış olsa da ondan sonra yaklaşık bin yıla yakın arda ardına Türkler hüküm sürmüş. O zamandan bu yana yaşananlar Türklerin silsile hâlinde kurdukları saltanat ve şanlı imparatorluğuna aittir. Özür dileyerek son bir şey daha söylemek istiyorum! Konu coğrafyaysa bu topraklar Türkistan toprağıdır, Afganistan toprağı değil! diyerek net bir şekilde açıklayıp yerine oturdu.

Soru soran heyet üyesi içini kurt kemirmiş gibi kâh ileri kâh geri volta atıp duruyordu. Tartışma uzamasın diye diğer heyet üyesi araya girdi:

Aferin sana! Bildiğinin arkasına durup savunman çok hoşuma gitti. dedi ve bu tartışmayı bitirdi. Sonra da iyi dersler dileyip sınıftan çıktılar. Heyet çok öfkelenmiş olmalıydı ki, diğer sınıflara girmeden okuldan ayrıldılar. O gün akşama kadar heyet başını Gaffar'ın cesareti, bilgisi ve Afganistan Devleti'nin dokuz yıllık planının hiç işe yaramamış olduğu düşüncesi kafasını bozdu. O gece yattılar ve kahvaltılarını yapıp Cevizcanan Kız Lisesi'ne doğru yola koyuldular. Okulun müdiresi Bibi Ayşe Kadı ve öğretmenlerden Molla Hayrünnisa heyeti kapıda hoş geldiniz diyerek karşıladılar. Sonra hep birlikte yavaş yavaş okula girdiler. Koridorun duvarlarına güzelce

çiçekler, mumlar ve kelebeklerle süslenmiş ve her çerçevenin içine çok hoş ve mânâlı şiirler yazılıp asılmıştı. Heyet üyelerinden biri müdire ve öğretmenle ayak üstü okul hakkında konuşuyordu, diğer bir heyet üyesi dünkü tartışmadan beri hâlâ kendine gelememişti. Kaşlarını çatık, elini arkasında kavuşturmuş hâlde yavaş yavaş duvara asılan çerçevelerin önüne gidip durdu. Uzun uzun bakarak çerçevelerin içindekileri okumaya çalıştı. Ancak okuyamadı. Bir şiirin altındaki şairin mahlasını okudu, Şefika Dibac yazılıydı. Sonra arkasına dönüp konuşmakta olan heyet üyeleri ve öğretmenlere Şefika Dibac kim? diye sordu.

Bizim öğrencilerimizden biri! diye cevap verdi Molla Hayrûnnisa.

Kaçıncı ve hangi sınıfta okuyor? diye tekrar sordu heyet üyesi.

Şu an dokuzuncu sınıfta! Şefika kızımız sınıfının birincisidir, çok çalışkan bir kızdır! diye yanıt verdi öğretmen.

Heyet üyesi öfkeli bir şekilde duvara bakıp Çalışkan olduğu belli! dedi, sonra heyet üyeleri Bibi Ayşe Kadı ve Molla Hayrûnnisa'ya bakarak:

Siz bu okulda hangi dilde ders veriyorsunuz? diye sordu.

Fars ve Peştun dilinde ders veriyoruz. Dedi.

Ben duvardaki çerçevede yazılan her şeyi satır satır gözden geçirdim. Ancak Peştun ve Fars dilinde tek bir sözcük bulamadım. dedi, heyet üyelerinden biri.

Peştun ve Fars dilinde olan yazılarımız da var. Koridor boyunca duvarda asılıdır. Birsızdan göreceksiniz! İsterseniz sınıflara gidip öğrencilerle yakından tanışın ve yeteneklerini ölçün. dedi Bibi Ayşe Kadı...

Müdire Bibi Ayşe Kadı önde, heyet üyeleri arkasında sınıfa girdiler. Öğrenciler ayağa kalktı, selam verdiler. Hoş geldiniz! diyerek yerlerine oturdular. Heyet üyelerinden biri:

Kolay gelsin kızlar! Dersler nasıl? Zor değil mi? diye sordu.

Yok! dedi tüm öğrenciler bir ağızdan.

Ne güzel, yavaş yavaş liseyi de bitiriyorsunuz! Sonrası için ne gibi planlarınız var? diye sordu heyet üyelerinden biri. Öğrencilik hevesiyle kimisi doktor olacağım dedi, kimisi mühendis, kimisi de öğretmen diye cevap verdiler.

Çok güzel hedefleriniz var, maşallah! Her biriniz hedeflerinize ulaşacaksınız inşallah! diyerek onları teşvik etti heyet üyelerinden biri. Dün, Minhac Sırac Lisesi'nde dersini alan heyet üyesi sessizdi. Bir anda araya girip:

Sınıfın birincisi kim? dedi. Şefika ayağa kalkıp Benim! dedi.

İsmin ne?

İsmim Şefika.

Soyadın Dibac mı? diye sordu.

Evet Dibac soyadını kendim verdim. Peki, siz nereden biliyorsunuz? diye sordu Şefika.

Duvardaki yazılarda adımı gördüm! Çerçevelerin içindeki şiirleri sen mi yazdın? diye sordu.

Birkaçı benim şiirim! Elbette diğer şairlerimizin şiirlerine de yer verilmişti. diye cevap verdi Şefika. Heyet üyelerinden bir diğeri, durum yine dünkü gibi tartışmaya dönmesin diyerek araya girdi ve yumuşak sesle:

Biz okuyamadık! Daha doğrusu okuduk ama anlayamadık! hangi dilde yazılmış? diye sordu.

Kendi dilimiz, Özbekçeyle yazıldı. dedi Şefika.

Özbekçe yazmayı nereden öğrendin? diye sordu heyet üyeleri.

Tüm öğrenciler bu saçma soruyu duyunca gülmeye başladılar. Şefika da sınıf arkadaşlarıyla beraber güldü ve:

Vay tövbe! dedi ve devam etti. Özbekçe kendi dilim! Ana dilim! Ata dilim! Yurdumun ve töremin dilidir! Nerden öğrenebilirim sizce? deyip gülümseyerek heyet üyesinin sorusuna soruyla cevap verdi. Soran heyet üyesi sustu, ne diyeceğini kendisi de bilemedi. Yine Şefika:

Siz Fars ve Peştun dillerini nereden öğrendiniz? diye gülümseyerek sordu. Diğer öğrenciler de güldü. Cevap bekliyorlardı heyet üyelerinden.

Zaten dün Minhac Sirac Lisesi'nden sinirle ayrılmışlardı. Bugünkü manzara da hiç hoş değildi. Size iyi dersler! deyip sınıftan çıktılar. Heyet üyelerinden biri müdire Bibi Ayşe Kadı ve öğretmen Molla Hayrünnisa'ya diğer sınıfa doğru yürürken öfkelenen deli heyet üyesi onlardan ayrılıp kendi başına kapıya doğru yöneldi. Yani bu okulda da sinirlemişti. Muhafazakâr olan diğer heyet üyesi de müdire ve öğretmenle vedalaşıp ayrılmak zorunda kaldı ve arkadaşıyla çabucak okuldan ayrıldı.

Öfkelen heyet üyesinin sinirleri o kadar tepesine çıkmıştı ki, belki ömrü boyunca binlerce kez kin ve nefretle hatırlayacaktı Serpul ismini.

Elbette heyet üyeleri böyle beklemedikleri bir denetimden sonra Kabil'e iyi haberlerle dönmeyeceklerdi. Artık Serpul yurdu ve Türkistan dağlarının bağırları onlara zindan ve cehennem misali dar gelecek gibi görünüyordu. Okuldan çıkar çıkmaz doğru Elhan'ın misafirhanesine varıp eşyalarını toplar toplamaz otogara gittiler ve Kabil'in yolunu tuttular tekrar. Çocuklar heyecan ve istekle hedeflerine doğru derslerini alıp yollarına devam ettiler...

Vakit, ırmağındaki su gibi akıp gidiyor ve dönmek nedir hiç bilmiyordu. İnsan ömrü de bu zaman ırmağında tıpkı su yüzeyindeki bir saman gibi akıp geçiyordu. Yeni insanlar geliyor ve eski insanlar yollarına gidiyordu. Çocuklar yiğit, yiğitler yetişkin, yetişkinlerse yaşlanıyordu. Her gün geçtiğinde güzelliği ve rahatlığı da kendisiyle alıp götürüyordu. Ertesi güne dünün güzelliği, bereketi, sağlığı, rahatlığı ve samimiyetinin ufacık bir esamesini bulmak neredeyse imkansızdı.

Sabah ezanıyla horozlar ötmeye başladı. Yıldız Hatun da nazlı yavrusunu emzirip uyuttuktan sonra çıkıp abdestini alıp namazını kıldı. Sonra mutfağa kahvaltı hazırlamaya gitti. O sırada kaynanası Baybeçe Hatun da geldi. Gelini Yıldız Hatun'a Günaydın! deyip kendisi mutfağın damına çıktı ve porselen tabaklardaki süttten kaymakları ayırmaya başladı.

Ana Hatun her sabah kalkıp namazını kıldıktan sonra eline tesbihini alıp pencerenin ardından dışarıya bakıyordu. Ancak bu sabah abdest almaya çıkmamıştı.

Yıldız Hatun bir iki kere pencereye baktı. Ama Ana Hatun'u göremedi. Kaynanası Baybeçe Hatun'a Bu sabah Bibi Ana'm uyuyakalmış galiba! Bu sabah abdest almaya da çıkmadılar. Her sabah namaz kıldıktan sonra pencerenin ardında oturlardı. Ancak bu sabah görünmüyorlar. dedi. Akşam iyilerdi. dedi kaynanası.

Yoksa uyuyakaldılar mı ki?... Allah korusun, inşallah bir şey olmamıştır! Yaşlı adama itibar edilmez⁵² çünkü. Benim de endişe ve meraktan aklım başımdan gitti. Gidip bir göreyim! dedi ve kaynanasının yanından geçip Ana Hatun'un odasına gitti.

Selamünaleyküm Bibi Ana'm! dedi.

Ana Hatun kafasına yorganı çekmiş, yatıyordu. Gelini Yıldız Hatun'un sesini duyunca kafasını yavaşça yorgandan çıkardı.

Aleyküm selam kızım! Günaydın! dedi zar zor kısık bir sesle.

İyi misiniz Bibi Ana'm? Bu sabah abdest almaya çıkmadığınızı fark edince endişelendim! Şu ana kadar pencereye bakıp durdum, aklım gitti. Sizi göremeyince gidip sorayım diye geldim! dedi Yıldız Hatun.

Bu sabah hiç gücüm yok kızım! Sabah ezanını duyunca abdest almak için çok çabaladım lakin kalkamadım. Elimde ve ayağımda hiç güç kalmamış. Pencereden tutup kalkayım, gözlerim karardı, üzerime bir ağırlık çöktü. Tekrar yerime düşmüşüm kızım! deyip yavaş yavaş zar zor konuşabili. Yıldız Hatun telaş içinde ne yapacağını bilemedi. Yine Ana Hatun:

İnsan yaşlanınca işte böyle oluyor kızım! dedi.

Yıldız Hatun hemen Ana Hatun'un koluna girdi. Belinden tutup yavaşça kaldırdı. Sırtına ve yanlarına yastık koyup oturttu:

Siz güzelce oturun Bibi Ana'm! Kahvaltı da hazır. Ben hemen sofrayı getireceğim. Biraz süt, petir yeseniz size can olur, gücünüz yerine gelir inşallah! deyip odadan çıktı.

Baybeçe Hatun erkenden çayı demleyip sıcacık petir ve ekmekle sofraya donatmıştı. Kaymağı kaselere doldurmuş, sütü de çaydanlığa koymuştu. Yıldız Hatun gelip sofrayı Bibi Ana'nın odasına götürdü. Yakup da dışarıdan geldi. İçeriye girer girmez annesi, oğluna:

Bu sabah babaannen iyi değil yavrum! Yanına gidip bir hâlini sor bakalım! Karın da sofrayı babaannenin odasına götürdü! dedi. Yakup Bay koşarak babaannesinin odasına vardı:

Bibi Ana'm, canım babaannem! Ne oldu size? deyip hemen babaannesinin dizinden tutup önüne oturdu.

İyiyim kuzum! dedi, zar zor. Yakup Bay, babaannesinin ellerinden tuttu, elleri sanki buz tutmuştu.

⁵² Karı adamge itibar yoq.

Elleriniz çok üşümüş babaannem! deyip babaannesinin ellerini avucunun içinde aldı, ısıtmaya başladı.

Sofra serildi. Herkes sofranın etrafında toplandı. Ana Hatun'a bir bardak süt içirdiler. Ana Hatun kısık bir sesle zar zor, tane tane konuşuyordu:

Sadık kuzum! Kahvaltını yaptıktan sonra gidip Aray Hatun teyzeni çağır! Mestkelin Hatun'u da çağır. dedi ve tekrar gözleri kapandı. Bu sabah kimsenin boğazından yemek geçmedi. Elhan ise dağ taraflarına gitmişti. Haber vermek için Kör Feyzi'yi gönderdiler.

Çok zaman geçmeden yurdun yetenekli ebe kadını Kasap Hala, yurdun molla ablaları Molla Mehtap Şah, Molla Zübeyde Han, Molla Zülfıye ve Molla Mihri Can, yurdun kadın kollarının başı Cangül Hatun ve Madeşer Hatun geldiler Büyük Analarının hâlini sormaya. Bir süre sonra Ana Hatun kendine geldi, gözlerini açtı. Başında duran hatunları görünce, kaş göz işaretiyle yere oturmalarını istedi. Bir elinden Aray Hatun, diğerden Mestkelin Hatun tutarak yavaşça doğrulttular. Ana Hatun'un hâli kalmamış, gücü tükenmişti. Eli ve ayağı buz tutmuş ve yemeden içmeden kesilmişti. Yurdun iki genç anası ve kendi elleriyle yetiştirdiği manevî kızları iki yanında oturmuşlardı. Aray Hatun başladı söze:

Anam! Annecim! Size ne oldu? Dün akşam sapaşağlamdınız. dedi. Ana Hatun güçlükle gözlerini açtı. Aray Hatun'un gözlerine baktı, başıyla şimdi gitme zamanı dercesine işaret etti.

Yakın ve uzakta yaşayan yurdun hatunları haberi alır almaz gelmeye başladılar. İkinci ezanı okunurken Elhan da eve vardı. Atından iner inmez annecim diyerek odaya koştu. Odanın içi kadınlarla doluydu. Elhan şaşkınlık içinde Annecim! Anam! Ben geldim, neredesiniz? Size ne oldu?.. diyerek gözleri anasını arıyordu bir oda dolusu kadının arasında. Kadınların arasından geçti. Arkasına ve yanına yastıklar dizilmiş annesinin önüne diz çöktü. Buz kesen ellerini tuttu. Hüngür hüngür ağlayarak göz yaşları içinde kaldı. Ana Hatun gözleriyle oğluna işaret ederek Yaklaş oğlum, seni bir öpeyim. dedi. Oğlu ne demek istediğini anlayıp göz yaşları içinde annesinin boynuna kollarını doladı. Ana Hatun oğlunun yüzünden öptü ve başını oğlunun omzuna koydu. Derin bir nefesle bir iyi kokladı oğlunu. Sonra ana oğul birbirlerinin gözlerine derin derin baktılar. Ana oğulun bu bakışları birbirlerine son bakışlarıydı. Elhan'ın yaşları sel olup aktı gözlerinden. Bir iki dakika sonra Ana Hatun'un dudakları kımıldadı, kelimeyi şehadet getirdi. Başını yavaşça oğlunun göğsüne koydu. Ruhunun can kuşu, ten kafesinden uçtu, kanat çırparak canana doğru yükseldi. Kadınların çılgınlıkları her yanı sardı. Artık Azrail de görevini yerine getirip gitmişti. Elhan dakikalarca annesinin cansız bedenini bağrına bastı, kokladı, Anam, anacığım... diyerek annesinin naaşının üzerinden ayrılmadı.

Herkes sustu. Gökyüzü sustu... Bulutlar olduğu yerde kımıldamadan durdu, dünya karardı. O gece gökyüzüne ay bile çıkmadı. Her gün daha akşam olmadan ötmeye başlayan cırcır böcekleri bu gece sustu. Serpul'un üzerine kara bulutlar çöktü. Sanki her şey yasa boğulmuştu...

Kadın erkek, çoluk çocuk, büyük küçük herkesin dili tutuldu. Herkes ne yapacağını şaşırmış, beyni durmuştu. Ne yapacaklarını bilmez hâldeydiler...

Gece gece Ana Hatun'un ölüm haberi tüm yurda yayıldı. Duyan herkes kadın erkek, büyük küçük şaşırmış bir hâlde cenazeye geliyordu. Türkistan'ın dört bir köşesine Ana Hatun'un ölüm haberi yayıldı. Komşu şehirlerin Elhanları da sabah namazına kadar yetiştiler cenazeye...

O gün şehirde tek bir dükkân bile açılmadı, kimse işine gitmedi. Yeri ve göğü bir matem almıştı.

Elhan'ın ayağa duracak hâli kalmamıştı, ağlamaktan. Sanki koca dünya Elhan'ın başına çökmüştü. Annesinin cenazesinin başından hiç ayrılmadı. Bir türlü göz yaşlarına hâkim olamadı. Kimi zaman ağlamaktan üstüne ağırlık çöküyor, kendinden geçiyordu. Cenaze için uzaktan yakından gelenleri Yakup Bay ve abisi karşılıyordu. Baybeçe Hatun da iki geliniyle cenazeye gelen kadınları karşılıyordu. Okul ve medreseler tatil edilmişti. Sanki her şey matem ve yas içindeydi. Gökteki güneş de sıcaklığını ve aydınlığını saçmıyordu. Rüzgâr esmez, yapraklar kımıldamaz, kuşlar da ötmez oldu...

Kette İmam'ın bahçesi insanlarla dolup taşı. Komşu şehirlerden gelen Elhanlar, erbablar ve büyükler Elhan'ı sorup duruyorlardı.

Molla Hadîm ve Kâri Âzimî, Usta Hangeldi Bay'ı da yanlarına alıp dış havluya geldiler. İçeriden Aray Hatun ve Mestkelin Hatun'u çağırdılar. Molla Hadîm, Elhan'ın hâlini sordu, sonra uzaktan yakından gelenlerin cenazeyi beklediğini söyledi. Aray Hatun:

Hürmetli büyüklerim! Elhan'ımız annesinin cenazesini kucakladı ve bırakmadan ağlıyor. Şükür ki, siz geldiniz, sağ olun, iyi ki geldiniz. Bizim gücümüz etmedi Elhan'ımızı odadan çıkarmaya. Siz buyurun gelin, Elhan'ımızı teselli edip dışarı çıkarın. Biz de geç kalmadan Ana'mızın cenazesini yıkayıp abdest aldıralım, öğlene namazına kadar cenazeyi hazırlayalım! dedi.

Aray Hatun ve Mestkelin Hatun önden ve Kâri Âzimî, Molla Hadîm ve Usta Hangeldi Bay arkalarından içeriye girdi. Dosdoğru odaya gittiler. Annesinin cenazesini kucaklayıp oturan Elhan'ın bir omuzuna Kâri Âzimî ve diğer omuzuna da Molla Hadîm elini koyup teselli etmeye başladı. Molla Hadîm:

Başımız sağ olsun Elhan'ım! Şüphesiz, ölüm haktır! Her canlı bu şerbeti içecek! Zamanı geldiğinde hepimiz er ya da geç bu yalan dünyadan göç edeceğiz. Bize düşen vazifeyse gidenlerin vasiyetlerini yere getirmek, Allah'ın farzı ve peygamberimizin sünnetine uygun davranmaktır! deyip Elhan'ın gönlünü yumuşatmaya çabaladı...

Hürmetli Elhan'ım! Ya Allah, kalkın yerinizden. Biz çıkalım artık. Rahmetli Bibi Ana'mın manevî kızları Aray Hatun ve Mestkelin Hatun ablalarımız buradalar. Bunlar annelerine son borçlarını da ödesin. dedi, Usta Hangeldi Bay.

Kâri Âzimî: Elhan'ım! Hepimiz sırayla işte bu geçici dünyadan gideceğiz. Rahmetli Bibi Ana'm, bizim de anamız gibiydi. Elbette tüm yurdun hatta geniş Türkistan'ın ulu anasıydı. Bu yastan bizim de yüreğimiz pâre pâre. Ancak ölüm haktır. Gelin biz dışarı çıkalım. Uzak ve yakından cenazeyi iştirip gelenler var. Komşu şehirlerden de Elhanlarımız, erbablarımız ve

büyüklerimiz gelmiş. Duyanların çoğu geldiler. Kimileri de yolda belki. Bırakalım kadınlar işlerini yapsın! deyip bu üç büyük Elhan'ın koluna girip onu odadan çıkardılar.

Aray Hatun ve Mestkelin Hatun annelerine son borcunu ödemek için hazırlardı. Ana Hatun'un naaşına gusül aldırıldılar, cennetin bembeyaz kıyafeti olan kefenini giydirdiler. Etir ve kâfûr serpip cenazeyi hazırladıktan sonra dışarıdaki büyüklere haber ettiler.

Erkekler gelip, Ana Hatun'un tabutunu götürmek istediler. Ancak bir dünya kadının arasından tabutu alıp çıkmak o kadar kolay olmadı. Feryat figanlar göğü tuttu. Kadınlar ulu annelerinden ayrılmak istemiyordu. Herkesin dilinde ayrı bir methiye vardı. Göz yaşları sel olup aktı. Tüm insanlar mateminden kara giymişti. Böylece tüm yurttan matem vardı.

Büyükler Ana Hatun'un tabutunu omuzlarına alıp evden çıktı. Binlerce insanın arasından Ana Hatun'un tabutu elden ele değmiyordu. Ne kadar matemde ve kötü bir olay yaşıyor olsalar da Ana Hatun'un tabutu tıpkı kraliçelerin tahtı gibi halkın arasında omuzdan omza taşınıyordu. Ana Hatun halkı ve yurduyla adım adım vedalaşıyordu. Nihayet son toprak olan Katta İmam Kümbeti'ne varıldı. Tabutu Kette İmam Camisi'nin sofasına koydular. Caminin içi, büyük sofanın üstü, geniş bahçe alanı hatta sokaklar bile insanla dolup taşı. Cenaze namazına Mevlvî Muhammed Osman imamlık yaptı. Sonra mübarek cenaze Kette İmam'ın batı tarafına aile mezarlığına defnedildi.

O gün, Türkistan halkı ve yurdu için çok kara bir gündü. Halk Takdir-i ilahi deyip analarını toprağa verdi, kabrin başında Elhan'a baş sağlığı dilediler. Elhan için anasından ayrılmak ne kadar zor olsa da annesiyle vedalaşarak büyüklerle döndü.

Katta İmam camisine geldiler ve dua merasimi başladı. Tüm Türkistan'dan insanlar ardi arkası kesilmeksizin grup grup Elhan'a baş sağlığı dilemeye geliyorlardı. Sonra gidip, Türkistan'ın anasının mezarını ziyaret ediyor, toprağını öpüp dönüyorlardı. Gelen kadınlar dua etmek ve baş sağlığı dilemek için Elhan'ın evine gidiyordu. Molla Hayrûnnisa, Molla Mehri Can Hatun, Molla Mehtap Şah Hatun, Molla Zülfiye Hatun ve Usta Hangeldi Bay'ın kız torunu Molla Zübeyde Hatun sırayla Bibi Ana'larının ruhunu şad etmek için yüksek sesle Kur'anı Kerim okuyorlardı. Dua merasimi günlerce sürdü.

Böylece geniş Türkistan'ın tüm yurtlarında Türkistan'ın Anası Ana Hatun için gıyabında cenaze namazı kılınıp Fatihalar okundu.

Ne kadar Aray ve Mestkelin Hatun sağ olsalar da Ana Hatun'un aralarından göçüp gitmesi Serpul halkını öksüz yetim bırakmış oldu...

İnsan bir ağacı ya da bir çekirdeği küçücük bir umutla toprağa gömüyor. Kimisinin meyvesini yemek kimisinin de gölgesinde oturmak için. Kimisinin de dalından bir baston ve gövdesinden kapı pencere yapmak için. Hiç olmasa, ateş yakıp ısınmak için ekiyor ve dikeyor...

Zamanında bu yurdun geleceği için Kabil'e gönderilen İsmail eğitimini tamamlayıp İsmail Han olup Afganistan Devleti'nde makam sahibi, itibarlı bir kişi oldu. O zamanki devlet

kanunlarına göre İsmail Han Serpul halkının Kabil'deki en muteber ve güvenilir şahsiyeti sıfatındaydı. Afgan lehçesinde Gundmişir unvanı verildi İsmail Han'a. Böylece okuma bahanesiyle İsmail'den sonra Kabil'e giden Kâri Muhammed Yakup Han'ın oğlu Yakup ve Said Ma'sûm Mahdûm'un oğlu Abdulhakim temel derslerini verdiler ve fakülteyi yüksek bir dereceyle bitirdiler. Çalışkan ve yetenekli oldukları için yine devlet tarafından Kabil Üniversitesi'nde hoca olarak işe başladılar...

Ana Hatun'un ölümünü Kabil'deyken duydular. Bu kötü haberi duyunca elleri ayakları titremeye başladı. Doktor Yakup Vahidî ve Doktor Hakîm Şer'i, Türkistan annesinin ölüm haberini duyar duymaz şaşkınlık içinde Gundmişir İsmail Han'ın çalıştığı yere gittiler. Perişan, renkleri sararmış bir hâlde İsmail Han'ın kapısını çaldılar. İçeriden buyurun sesini duyunca izin isteyerek içeriye girdiler. Gundmişir'in de gözü biraz kızarmıştı. Bu kötü haberi duyup sabaha kadar ağlamışa benziyordu.

Duydunuz mı abim? dedi, Vahidî Gundmişir'e.

Duydum Vahidî cenapları, duydum! ... Bibi Ana'mız vakitsiz gitmişler. Şimdi işimiz çok daha zor olacak! dedi. Yine gözlerinden dökülen boncuk boncuk yaşlar yanaklarına damladı. Masasının üzerindeki evrakları toplayıp dosyaların içine yerleştirdi. Ve çekmeceye koydu. Doğrusu kafası karıştı ve ne yapacağını bilmiyordu. Vahidî ve Şer'i de ondan çok farklı bir durumda değildi.

Abim! Biz Şer'i cenapları ile birkaç günlük izin alıp Serpul'a gitmek istiyoruz! Siz de gelmek isterseniz birlikte gidelim! Ne dersiniz? diye sordu Doktor Vahidî.

İsmail Han o sırada evrakları toplayıp dolaba koyuyordu. Sonra arkadaşlarına:

Biz gitsek bile ne değişecek Anamız gittikten sonra? dedi.

Doktor Vahidî: Abim, ölüm elbette haktır. Fakat Anamız gitmiş olsa bile Elhan'ımız varlar ya! Takdir-i İlahi'ye bu kadar üzölmek de Allah'ın hoşuna gitmez.' dedi.

İsmail Han işlerini bitirip, dolabın kapısını kilitleyip yerine oturdu. Derin bir nefes alıp, önce Doktor Şer'i'ye, sonra da Doktor Vahidî'ye bakarak: Biliyor musunuz? diye söze başladı:

Beş yıl önce rahmetli babam öldü. Ardından daha iki sene geçmeden de annemi kaybettim. İnanın ki, bu kadar üzüölüp perişan olmamıştım. Çünkü onların gitmesiyle toplumda ve yurttta bir eksiklik hissedilmeyecekti. Ancak Bibi Ana'mızın, Ana Hatun'un ölümü, törenin ölümü demek. Bu kadar hassas bir süreçte anamızın ölmesi Türkistan halkının yetim kalması demektir, doktor arkadaşlarım

Benim endişemim sebebi de işte bu. Ben rahmetli Bibi Ana'mdan çok şeyler öğrendim. Benim şu sandalyede oturmamın en büyük sebebi rahmetli Bibi Anamızdır. Onun vefatı, artık bu dünyada olmadığı gerçeğı sadece Serpul için değil belki de tüm Türkistan yurtlarının bir felakete uğramasına sebep olacak! Bizler Kabil'de olduğumuz için Afgan Devleti'nin tüm kötü planlarından haberdarız. Eğer ki, Afganlar bugüne kadar Türkistan'daki kötü emellerini gerçekleştiremedilerse bilin ki, bu da rahmetli Bibi Ana'mızın varlığı ve engel olması

nedeniyleydi. Afganistan Devleti ondan çok korkar ve onu her zaman Türkistan Anası diye anardı. Şimdiyse Afgan Devleti'nin yolu açıldı! Allah milletimizi korusun dostlarım! deyip içindekileri arkadaşlarıyla paylaştı.

Doğru söylüyorsunuz abim! Rahmetli Bibi Ana'mız siyaset, töre ve düşünce anlamında eşi benzeri bulunmayan bir kişiydi. Bir daha bu dünyaya onun gibi bir muhterem zât gelmez dedi doktor Şer'i.

İsmail Han, Doktor Vahidi'ye bakıp:

Şu hassas dönemde bana da size de çok iş düşecek! Artık hepimizin boynundaki yük daha ağır, yolumuz daha çetin olacak! İsterseniz, bir iki gün bekleyin. Ben de işimden kısa bir izin alıp birlikte gideriz inşallah! Bir iki gün geç gitmek sizler için bir sıkıntı yaratmaz değil mi? dedi.

Doktor Vahidi: Yok abim! Benim için sıkıntı değil, inşallah Doktor Şer'i cevaplarının da acelesi yoktur, diye düşünüyorum. dedi Şer'i'ye bakıp.

Estağfurullah, ne sıkıntısı. Siz nasıl ve ne zaman isterseniz ben için tamam! dedi Doktor Şer'i. Sonra vedalaşarak ayrıldılar...

Serpul'dan sinirlenerek çıkan heyet üyeleri Kabil'e varmışlardı. Türkistan'ın diğer yurtlarına gönderilen heyetler de vazifelerini yerine getirdikten sonra dönüp geldiler. Afganistan Devleti'nin eğitim ve öğretim bakanlığı tarafından Heyetler Denetleme ve Rapor Verme Toplantısı adıyla bakanlık salonunda büyük bir toplantı ayarlandı. Bu toplantıya Kabil Devleti'nde çalışan Türkistan yurtlarının büyükleri de çağırılmıştı. İsmail Han Gundmişir de Serpul halkının temsilcisi olarak oradaydı.

Bakan'ın girişiyile salona sessizlik hâkim oldu. Bakan gidip yerine oturunca programa göre her heyet yaptıklarını ve gördükleri aksamaları teker teker sunmaya başladı...

İlk Bedaşan şehrine giden heyet üyeleri raporlarını sunmaya başladı. Her şeyin çok güzel ve yolunda olduğundan, tüm Bedaşan'daki okulların öğrencilerinin kitaplarda yazılanları çok istekli bir şekilde şevk ve zevkle okuyup öğrendiklerini söyledi. Sonra bakana bakıp şakalaşır gibi: Büyükleri hâlâ eski ve kadim töre ve fikirlerince yaşıyorlar! dedi. Ve tekrardan raporunu sunmaya devam etti. Şuanki kitap ve okulların Bedaşan nüfusu için yetersiz olduğunu dile getirerek, Bedaşan'ın nüfus yoğunluğu nedeniyle mektep ve kitap hususunda daha çok ilgilenmesini istedi. İkinci olarak Kunduz şehrinden gelen heyet üyeleri raporunu sunmaya başladı. Bu heyet üyelerinin raporu da az bir farkla Bedaşan'nın raporuna benziyordu.

Tahhar heyeti, Tahhar halkının okumaya çok meyilli ve istekli olduğunu söyledi. Yalnız çocukların okulda değil de daha çok cami imamının yanında okumayı tercih ettiklerini söyleyip mevcut okul ve kitapların şu an için yeterli olduğunu belirtti...

Aynı şekilde Bağlan, Semengan ve Belh şehirlerinden dönen heyetler de farklı bir şey eklemekten kimisinin Bedaşan ve Kunduz'a, kimisinin de Tahhar'a olan benzerliğinden bahsettiler.

Faryab heyeti, Faryab halkından duydukları memnuniyeti bildirerek kadın erkek tüm halkın okula gösterdiklerini yoğun ilgiyi ve çocuklarını büyük bir istek ve şevkle okumaya ve öğrenmeye teşvik ettiklerini bildirdiler. Ancak sıkıntılarının okul ve öğretmen eksikliği olduğunu ve okuma yaşına gelmiş çocukların çokluğunu dile getirdiler. En sevmedikleri şeyin de Faryab halkının onların sorularına Özbekçe ve Türkmençe yanıt vermeleri olmuş. Yine de heyet Mevlî Abdülgânî İlmî cenaplarının tercümeleriyle halkın isteklerini öğrendiklerinden söz ettiler.

Şibirgan'dan dönen heyet de tebessüm ederek Hürmetli bakanım! Şibirgan'da yaşadıklarımız da Faryab'dakilerden farklı değil. diye söze başladı: Yalnız gönderdiğimiz kitaplar oradakilere çok yabancı gelmiş. Öğretmenleri matematik, geometri ve dinî ilimler gibi dersleri Özbekçe ve Türkmençe olarak veriyorlar... dedi.

Artık toplantıda bir köşede oturan Serpul heyetindeydi sıra. Heyet üyeleri ilk önce bakana bakıp:

Serpul'un gundmîşiri İsmail Han da aramızdaymış! İsterse onlar anlatsın! deyip toplantının sessizliğini bozdu. Demek ki, hâlâ kızgınlığı geçmemiş ve öfkesi dinmemişti. Tüm heyetler birbirlerine bakarak Hayırdır? diye konuşmaya başladılar.

Bakan da şaşırdı. Kâh heyete kâh da İsmail Han'a bakıyordu. Böyle üstü kapalı bilmecedan hiçbir şey anlamadı. Sonra öksürüp herkesi susturdu ve Ne oldu? aranızda bir tatsızlık mı çıktı? dedi heyet üyelerine bakarak.

Yok, bakanım! Aramızda hiçbir şey olmadı. Ancak biz tüm heyet arkadaşlarımızdan daha farklı olaylar yaşadık! dedi.

İsmail Han, Ana Hatun'un ölüm haberini aldığından beri zaten perişan hâldeydi. Heyet üyelerinin bu sözünü duyunca daha da perişan oldu. Çünkü heyet üyelerinin Serpul halkıyla yaşadıklarından habersizdi. Bakan İsmail Han'a:

Serpul gundmîşiri İsmail Han cenapları! Serpul'da her şey yolunda mı? Bir şey mi oldu da bizim haberimiz yok? diye sordu. İsmail Han tebessümle:

Serpul'a gitmeyeli çok zaman oldu. Şimdi Serpul'un durumunu sizinle heyet üyelerimizden öğreneceğiz hürmetli bakanım! dedi ve devam etti: İki yıldan fazladır, zaman bulup Serpul'a gidemedim. Son zamanlarda da Serpul'dan hiç kimse gelmedi. Yalnız dün aldığım habere göre, Serpul halkının anası Ana Hatun hakkın rahmetine kavuşmuş. Fakat Türkistan anasının ölümü heyet üyelerimizi bu kadar öfkeliendiremez. Şimdi heyet üyelerimizin kızgınlığının nedenini birlikte öğreneceğiz sayın bakanım! dedi.

Ahh! Başımız sağ olsun! Allah rahmet ve mağfiret eylesin! Devletimizin nezdinde oldukça saygın bir yeri vardı! Şimdi Serpul halkı yetim kaldı desek, yanlış söylemiş olmayız! Tekrardan başınız sağ olsun! dedi bakan. Sonra heyet üyelerine bakarak:

Siz kötü bir zamanda gitmişsiniz! Demek Serpul halkı matemdeymiş! Bu yüzden de sizler vazifenizi en iyi şekilde yapamadığınız için üzgün görünüyorsunuz! dedi. Heyet üyeleri Ana Hatun'un ölüm haberini alınca öfkeleri biraz olsun dindi ve bu kez kısık bir sesle Öncelikle Serpul

halkının başı sağ olsun! Yalnız biz Serpul'dayken sağlığı yerindeydi! Demek biz döndükten sonra bu olay meydana gelmiş sayın bakanım! dediler.

Peki şimdiye kadar raporlarınızı sunmamanızın sebebi nedir? deyip, biraz sinirlenerek sordu bakan:

Hürmetli bakanım! Biz buradan bir amaç doğrultusunda onlara kitap ve malzeme gönderdik. Doğru mu? Okul açtık! Fakat onlar bizi kandırmışlar! deyip önlerindeki dosyada yer alan evrakları kâh üste kâhsa alta koyuyordu. Sürekli bir evrak arıyor gibiydi. Bir taraftan dosyayı karıştırırken: Serpul'da öğrenciler o kadar zeki ve uyanık ki, kitaplarını okuyup bitirmiş ve konuları iyice öğrenmişler. Aynı zamanda doğru ve yanlış olan her şeyin analizini de yapmaya kadirler. Büyüğünden küçüğüne kadar en mantıklı tahlili size bir bir yapıyorlar. diye kendi kendine konuşup durdu. O sırada aradığı evrakı bulmuştu galiba. Sonra bakana döndü ve o konuşmadan önce bakan konuşmaya başladı: Nasıl tahlil? Nasıl bir analiz? Raporumuzun konusu çocukların ders ve diğer sıkıntılarıdır! Analiz ve tahlil çocukların neyine? Analiz ve tahlil gibi akademik tartışmanın üstesinden kimi âlimler bile gelemiyor! Sen ne diyorsun? Doğrusu ben seni anlayamadım! dedi bakan, heyet üyelerine bakarak.

Hürmetli bakanım! Mesela, tarih kitabındaki hiçbir bilgiyi kabul etmiyorlar! Okul duvarlarındaki yazılar ise Özbekçe yazılmış! Niye diye sorduğunuzda mantıklı cevaplar verip yaptıkları işin de verdikleri bilgilerin de arkasında duruyorlar! Elbette öğretmenleri de onları kolluyor. Bana sorarsanız tüm emeğimiz ve planlarımız boşa gitmiş gibi hürmetli bakanım! deyip dosyasını kapattı. Diğer şehirlerden gelen heyetler birbirlerine bakıp dudaklarını büktü, Vay be! diyerek başlarını salladı ve Biz, en büyük sıkıntıyı biz çektik diye düşünüyorduk! Bir de şunlara bakın hele! Vay be Serpul halkı! diye kendi aralarında konuşmaya başladılar. Bakan önce İsmail Han'ın gözüne uzun bir süre dik dik baktıktan sonra heyet üyelerine dönerek:

Artık planımızda başarılı olacağız heyet üyelerim! Ana Hatun'un ölümüyle Serpul halkının beli büküldü. İşimiz bundan sonra hiç de zor olmayacak! Sağ olun! dedi.

İsmail Han ne kadar Afgan Devleti'ne yakın olsa da Serpul halkının huzursuz olmasına sebep olacak hiçbir şeye dayanamazdı. Bakanın son hakaretvâri sözü, İsmail Han'ın taze yarasına tuz serpmiş gibi oldu.

Bakan yerinden kalkıp iki elini masaya koydu. Başka sunacak ve söylenecek bir şey yoksa toplantıyı burada bitireceğiz! dedi heyet üyelerine bakarak. Heyet üyeleri birbirlerine bakıp hepsi bir ağızdan Bizim söyleyeceklerimiz bu kadar. Sizin başka bir emriniz varsa buyurun biz hizmetinizdeyiz! dediler.

Teşekkürler! Türkistan'ın dağlı ve taşlı yolarından yorulup geldiniz! Gidip evlerinize dinlenin! deyip masanın üzerindeki Karakul şapkasını alıp başına taktı ve herkesle vedalaştı.

İsmail Han bundan birkaç yıl önce de Serpul hakkında böyle hakaretvâri sözlere şahit olmuştu. Afgan Devleti'nin en meşhur pehlivanı, Serpul pehlivanı Açıl Pehlivan tarafından ağzı burnu toprağa sürülmesi münasebetiyle Afgan Devleti'nin padişahı Zâhir Şah İsmail Han'a Siz

misafir ve heyet nedir bilmiyor musunuz? Siz hürmet nedir, saygı bilmiyor musunuz? Benim en meşhur pehlivanıma saygısızlık edip psikolojisini bozmak ne zamandan beri sizde yaygınlaşmıştır? Peki siz bekleyin! Günü gelince Serpul bir yana tüm Türkistan'ı başınıza yıkmadan bırakmayacağım! dediği sözler hâlâ İsmail Han'ın kulaklarına çınılıyordu. Bu derdin üstüne bakanın bugünkü Ana Hatun öldüyse, artık işimiz kolay! sözüyle Afgan Devleti'nin kötü emellerine daha da çok inandı.

Artık İsmail Han'a Kâbil daha da dar geliyor, tıpkı hapse tıkılmış gibi hissediyordu. İşinden bir haftalık izin alıp Doktor Vahidî ve Doktor Şer'î ile Serpul'a doğru yol aldılar...

Dostluk çözülmeyen bir kördüğündür. Herkes tüm hayatı boyunca yüzlerce ve binlerce kişiyle tanışıyor ve arkadaş oluyor. Ancak dostlarının sayısı bir elin parmaklarını geçmiyor. Dost olmak değil, belki de dost kalmak hünerdir. Çünkü dost kalmak, her türlü karaktersiz insanın fitratı değildir.

Elhan bir kez daha Türkistan yurtlarının tüm Elhanları, erbabları ve büyükleriyle bir araya gelmişti. Bu kez tabii ki sevinçli ve mutlu gününü değil, gam ve dertlerini paylaşmak için beraberdiler.

Cenaze merasiminin üzerinden on gün geçmesine rağmen gelen dostları, Elhan'ı böyle büyük elem ve dertle baş başa bırakıp gitmek istemiyorlardı. Rahmetli Ana Hatun, bir tabire göre tüm Türkistan Elhanlarının anasıydı. Bu yüzden bütün Elhanlar, erbablar ve büyükler rahmetli Ana Hatun'a anam diye hitap ediyorlardı.

Bir akşam tüm büyükler sofada oturuyordu, yine dillerinde rahmetli Ana Hatun'un verdiği öğütler vardı. Herkes Büyük Ana'dan duyduklarını hatırlayıp söylüyordu. İsmail Han Gundmişir, Doktor Vahidî ve Doktor Şer'î gecenin karanlığında Kabil'den geldiler. Arabadan iner inmez doktor Şer'î sordu: Saat geç olmuş! Yarın mı gitsek Elhan'ımızın yanına? dedi.

İsmail Han çantasını omuzuna aldı ve Dostlarım, ben çantamı eve bıraktıktan sonra ne kadar geç olursa olsun gidip Elhan'ımızı bir ziyaret edeceğim! Eğer gitmezsem bu gece gözüme uyku da girmeyecek zaten! dedi.

Doktor Vahidî: Gundmişir cenapları! Ben de sizin gibi düşünüyorum! Yalnız önce gidip aileme haber vereceğim ve sonra hemen Elhan'ımızın yanına gideceğim! dedi.

Öyleyse ben de bu gece sizinle varacağım Elhanımızın yanına! dedi Doktor Şer'î.

Üçü de çantalarını bırakmak için eve gitti. Aileleriyle ayak üstü görüşüp konuştular ve geceyle baş sağlığı dilemek için Elhan'ın evine doğru yol aldılar. Doktor Vahidî arkadaşı Doktor Şer'î'yi yoldan aldı. İsmail Han Gundmişir de Mal Bazar Camisi'nin dış kapısında arkadaşlarını bekliyordu. Sonra üçü birlikte Elhan'ın evine vardılar. Fakat manzara düşündükleri gibi sakin ve sessiz değildi. Büyük sofa yine büyüklerle doluydu, sıcak bir sohbet ve muhabbet var idi.

Esselamu aleyküm! diyerek girdiler ve büyüklerin elini öpüp sofanın bir köşesinde oturdular. Doktor Şer'î Büyük Ananın mübarek ruhuna Fatiha okuyup bağışladı ve Elhan'a baş sağlığı diledi.

Dostlar sağ olsun. diye cevap verdi Elhan ve devam etti: Nasılsınız çocuklarım? Sağ salim gelmişsiniz. diye hâl hatır sordu.

Teşekkürler Elhan'ım! Maalesef, Bibi Ana'mızın dünyadan göç ettiğini duyunca Kâbil bize dar geldi, sığamadık. Biz de yola düştük! dediler.

Elhan Biraz geç kalmışsınız ama sağ olun yine de gelmişsiniz! Karnınız aç mı tok mu? Açsanız yemek var. Karnınızı doyurun, gecen uzun sonra sohbet ederiz! dedi.

Teşekkürler Elhan'ım! Şimdi tokuz, sağ olun! dediler.

Sonra Elhan, İsmail Han Gundmişir, Doktor Vahidî ve Doktor Şer'î'yi tüm misafirlere tanıttı. Bu gece üçü de dışarıdan gelen misafirlerle tanıştılar. Çaylarını içip biraz dilenmişlerdi ki, Molla Hadîm, İsmail Han'a bakarak:

İsmail Han! Birkaç gün önce Kabil Devleti'nden bir heyet gelmişti! Yalnız Serpul'dan memnun ayrılmadılar. Kabil'de sizinle görüştüler mi? diye sordu.

Evet, onlarla görüştüm hocam! Yalnız, sizlere çok alınmış olarak dönmüşler! dedi Gundmişir.

Nasıl alınmışlar? Niye diye sormadınız mı? deyip araya girdi Kâri Âzimî.

Ben sormadım üstadım! Yalnız tüm Türkistan'dan donan heyetlerin rapor sunma toplantısına ben de katılmışım! Fakat onların sizlerden şikâyeti onların hedef ve amacına göre öğrenci yetiştirmemenizdir! Bundan dolayı alınmışlar! dedi İsmail Han.

Neymiş onların amacı? Söyleyin bakıyım! Biz de öğrenelim Gundmişir cevapları! diye sordu Tahhar Elhan'ı.

Şimdi size de söyleyeceğim deyip başladı anlatmaya İsmail Han Gundmişir ve devam etti: Sizin yurdunuz Tahhar'a da heyet göndermişlerdi. Tahhar heyeti de şehrinizin eğitim raporunu sundu hürmetli Elhan'ım! Bundan iki hafta önce o heyetten biri Serpul'a gelmişler. Bir iki gün içinde işlerini bitirip Kabil'e dönmüşler. Dönen heyetler bakanlığın büyük salonunda büyük bir toplantıyla tüm Türkistan'ın eğitim raporunu sundu. Yalnız dönen heyetlerin hiçbiri bakanı sevindirecek bir rapor sunmadılar. Özellikle Serpul'a gelen heyet diğer heyetlerden biraz daha farklı bir rapor sundu. dedi.

Tövbe estağfurullah! Biz bir yanlış veya hata yapmadık ki! Peki devam edin siz! dedi Kâri Âzimî.. İsmail Han kaldığı yerden devam etti:

Sizlerden bir yanlış ve hata yapmış olacağına zaten inanmayız üstatlarım! Ancak konu şöyle, heyetlerin sınıfları teftişleri sırasında öğrencilerimizin birine tarih dersinde bir soru sormuşlar! Doğru mu? diye sordu Kâri Âzimî'ye.

Evet doğru! Öğrencimiz de çok güzel bir cevap verdi heyet üyelerinin sorularına! dedi, Kâri Âzimî.

Konu da işte o doğru cevap üstadım! dedi ve devam etti: Ama Afgan heyetlerinin istediği cevabı vermemiş öğrencimiz. Üstüne Afganistan tarihinin de yanlış yazıldığını dile getirip

tarihinizi doğru yazın bu tarih kitabı doğru değildir, demiş. diye konunun özünü anlattı Kâri Âzîmî'ye.

Herkes hayrat ve şaşkınlıkla dinliyordu. Anlamadım! Nasıl yani? diye araya girdi Molla Hadîm:

Ben öğrencilerime her daim doğru bir şekilde tarih derslerini öğrettim. Öğrencilerimiz de doğru tarihi öğrendiğinden onların sahte ve uyduruk tarihinin yanlış olduğunu yüzlerine söyledi bu kadar. dedi Molla Hadîm.

Bu kadarcık şey için mi kızmışlar da alınıp gitmişler? diye sordu Elhan.

Hayır Elhan'ım! Dahası heyetler kız okulunu da ziyaret etmişler. Okulun duvarındaki yazılara gözleri ilişmiş. Okumak istemişler ancak okuyamamışlar! dedi İsmail Han. Herkes bir ağızdan gülmeye başladı.

Neredeki cahili heyet diye göndermişler ha! dedi Semengan Milletvekili Bay Murat Han.

Yok, öyle değil vekilim! Yazıları Özbekçe olduğu için okuyamamışlar, dedi ve devam etti İsmail Han. Heyet, biz dilimizi ve tarihimizi öğrenmek için bunca masraf ediyoruz, ancak onlar bizim bütçemizden kendi dil ve tarihinin üstüne çalışıyor diye sinirlenmişler! dedi.

Affedersiniz Gundmişir cenapları! Afgan Devleti'nin amacı ne? Bunlar bizden ne istiyor? diye sordu Bedahşan Elhan'ı Aşur Muhammed Han Kötek.

Gerçi rahmetli Bibi Ana'm bu hususta sizi bilgilendirmiştir. diye düşünüyorum. Yine de size yakından şahit olduğum, kendi kulaklarımla duyduğum bazı şeyleri ve Afganistan Devleti'nin bizim üzerimizde ne gibi emelleri olduğunu baştan sona anlatacağım. diye başladı Gundmişir. Afganistan Devleti bizim güzel yurdumuz Türkistan'ımızı kendi isimlerine tapu etmişler. Doğrusu şu an geniş Türkistan'ın bir bahçesi bile bizim değil. Türkistan yurdu tüm Afgan kabilelerine Amanullah Han tarafından verilmiş. Ancak onlar bu taraflara bizden korktukları için gelemiyorlar. Örneğin Serpul İshakzey⁵³ denen Afgan kabilesine verilmiştir. Yani biz bu toprakların bir karışına bile sahip değiliz! Meymene Ahmedzey hanedanına verilmiş. Aynı şekilde Kunduz ve Tahhar, Vardaklı hanedanlarına ve Tarahil'lere dağıtılmış. Bedahşan, Mezar ve Semengan da öyle... diye bilgi verdi İsmail Han.

Bu sözleri duyduktan sonra, tüm Elhanlar ve büyükler Hay sizin. deyip sinirlendi. Gerçi buna benzer şeyleri rahmetli Ana Hatun'dan da duymuşlardı. Ancak bu sözleri ardı ardına işitmek Afgan Devleti'ne karşı herkesin öfke duymasına neden oldu. Bağlan hakimlerinden biri olan Mirza Abdülhak Bek ve Rüstem Bek cenapları da İsmail Han'ı dinliyordu. Birden:

Babasından mı kalmış da kendi kafalarına göre tapu veriyorlar? Biz, Türk Milleti daha ölmedik! deyip yüksek sesle ve öfkeli bir şekilde konuşmaya başladı, Bağlan hakimlerinden Mirza Abdülhak Bek:

⁵³ **İshakzey**: “zey” oğlu demek, İshak oğulları.

Mirza Bek abim! Ben ve siz Türkistan yurdunun muhafızıyız! Hele şu Türkistan dağından bir adım bu tarafa geçip bu topraklar bizim desinler, ağzını burnunu kırıp oraya gömmezsek namerdiz. deyip ciddileşti ve kendini tutamadı.

Elhan'ın yanında oturan Bağlan Elhan'ı Kette Bay erbab: Mirza Abdülhak Bey Han, Hâkim Rüstem Bek Han! Buradan dönünce diğer büyükleri ve erbapları da bilgilendirin! Bu çok önemli ve ciddi bir konudur! Siz yarın dönün! Ben de çok durmayıp geleceğim! dedi. Geldiğinden beri sessizdi Doktor Vahidî. Birden Kette Erbab'a:

Elhan'ım ve Hakimlerim! Peştunlar çoktan gelmiş, yurdumuza yerleşmişler. Hatta düzenlerini kurmuş yaşamaya devam ediyorlar bile! Biz saf, habersiz, iyi niyetli bir şekilde her şeyi hoş görüyor, bir şey demeden öylece duruyoruz! dedi. Nasıl gelmişler? Hani? Nereye yerleşmişler? Bizim haberimiz yok? Yoksa şu Afgan zulmünden kaçıp gelen Acemleri mi diyorsunuz? ... dedi Mezar Elhan'ı Rûzi Kul Bay Kervanbaşı.

İsterseniz, bu konu hakkında abim İsmail Han Gundmişir size daha detaylı bilgi versin, sizi aydınlatsın! dedi Doktor Vahidî.

Herkes İsmail Han'a bakıyordu. Pür dikkat dinlemeye başladılar. İsmail Han yine söze başladı:

Afganistan Devleti, yurdumuz Türkistan'ın karış karış toprağını Afgan kabilelerine tapu ettiğinden biraz önce bahsettim! Mademki konu açıldı ve bazı büyüklerimiz hâlâ meselenin ne olduğunu doğru dürüst bilmiyor, anlatayım ben! deyip devam etti: Türkistan'ımız şehir şehir, kent kent parçalanarak Afgan kabilelerine tapu edildi. Tapu verilen kabilelere: Artık gidin mallarınıza mülklerinize sahip çıkın! diye kesin emir verildi. Onlar, biz Türklerden korkuyorlardı ve bu yüzden gelemiyorlardı. Sonra kabileler kendi aralarında bir plan kurup biz Türk milletin nabzını ölçmeye başladılar. Eğer ki, bu sınavdan olumlu bir sonuç alırlarsa Türkistan yurduna sahip çıkmayı başaracağız diye düşünüyorlardı. dedi. Sonra Faryablı Mevlevî Anber: Demek, Mevlevî Sâhip İlmî'nin geçen sefer hatırlattığı Herat ve Kandahar hatırası doğruymuş! dedi. Affedersiniz Gundmişir cenapları araya girdiğim için! Siz devam edin! dedi yine Mevlevî Anber.

Plan kabileler arasında şöyle kararlaştırıldı: Biz, ilk başta diğer kabileleri mecbur edip Türkistan yurtlarına göç ettireceğiz! Eğer ki, Türkler bu kabileyi iyi karşılayıp onlara dokunmazlarsa, ardından bizler de yavaş yavaş gidip yerleşeceğiz! demişler. Sonra kabileler Afgan Devleti'nin yardımıyla Kabil'in etrafındaki köy, kasaba ve uzak mahallelerden özellikle İstelif bölgesinden, Şeker Dere'den ve Kara Bağ bölgesinden insanlara zulüm ve işkence etmişler. Hatta Afgan Devleti'ne karşı çıkan köy ve kasabaların insanlarını katletme emri vermiş, evlerini yağmalayıp yakmışlar. Ve hepsini Türkistan'a doğru göç ettirmişler. Bu zavallılar sadece üzerindikilerle kaçıp Türkistan'a gelmişler. Her şehre beş on aile sığınmışlar. Biz, Türk milleti de bize sığınan bu İstelif kabilesine sahip çıkmış, ev verip iş bulmuşuz. Kardeşimiz gibi sıcak bağrımıza basmışız. Afganlara bu yaptıkları imtihanın sonucu çok iyi geldi. Ancak hâlâ daha emin degiller ve korkuyorlar. Yine de bu sonuca çok itibar etmemişler. Sonra her kabile kendi içinden

en fakir ve talihsiz akrabasını zorla tapu sahibi olduğu şehirlerle gönderdiler. Hatta devlet tarafından bu göçebelere maaş bağlandı. Afgan kabileleri şöyle düşünüyor: Tacikler gidip yerleşti. Türk milleti onlara dokunmadı. Ancak ne olursa olsun biz Peştunları çok sevmiyorlar! Yine de bizim şu garip ve derbeder, gereksiz Peştunlarımız da bir kere gitsinler hele. Eğer bunları öldürürlerse de yararımıza, öldürmezlerse de yararımıza. Eğer öldürmezlerse bunlar da gitsin bize vadedilen topraklara yerleşsinler, bir vakte kadar. diye düşünüyor. Sonra kendi fakir akrabalarını Kandahar, Hilmend, Vardak ve Pakiya gibi şehirlerden zorla bizim yurdumuza göç ettirdiler. Kimisini birkaç tane koyun ve keçi verip kandırdılar, kimisini zorla topraklarından çıkardılar. Bunlar da geldiler, şehrin dışına Ghijdi⁵⁴ denen içi yünle dokunmuş simsiyah evlerini kurup yerleştiler. Biz saf millet de bunlar biçare ve avare diye kendi otlaklarımızda hayvanlarının, mülklerimizde kendilerinin yaşamasına izin verdik. Afgan Devleti'nin kötü planlarını nereden bileceksin ki... dedi İsmail Han.

Hay lanet olasıcalar! Şehrimize çaresizlikten geldiklerini kesin olarak biliyoruz da lakin bu sefer gelirken her geçtiğimiz şehirde, şehrin dışında tam da İsmail Han'ın dediği gibi kapkara evleri uzaktan gördüm! dedi Kunduz Elhan'ı Şer Ali Bay.

Tahhar büyüklerinden Karakul Karnay: Bizim Tahhar'da da tıpkı dediğiniz gibi bir manzara var! dedi. Bizim Aybek de öyle valla! dedi Aybek erbabı Şeref Bek Han.

Herkes kendi bölge ve yurdularında aynı manzaralara şahit oldukları için İbrahim Bek Laki:

Vay be! Biz çok rahatız ha? Hatta ölü gibi uykudaymışız Elhan'ım! dedi Elhan'a bakarak.

Sonra Elhan derin bir nefes alıp Öyle arkadaş! Öyle! dedi ve: Elhanlarım! Hepimizin rahmetli anamızdan az çok duydukları vardır, yalnız rahmetli anamın sözlerini eskiden olup geçmiş diye düşünüyorduk! Veya kimi zaman da Heey anam, siz hep evdesiniz, nereden biliyorsunuz? diyordum. Demek rahmetli anam gerçekten de biliyormuş. Şimdiye emin oldum. Rabbim bu uyanık yiğitlerimizden razı olsun! dedi.

Bedahşan büyüklerinden Aşur Muhammed Kötek: Şimdi ne yapacağız Elhan'larımız? Gidip göç mü ettireceğiz? Yoksa öldürelim gitsin mi? Sizin emriniz neyse biz ona itaat ederiz! dedi.

Biliyoruz ki, bu gelenler çaresiz ve bedbahtlar. Zorla gönderilmişler bizim tarafa. Türk milleti kim olursa olsun, hangi milletten ya da hangi dinden olursa olsun, her daim mazlumun ve biçarenin çaresi olmuş ve onlara sahip çıkmıştır. Bunlar da kendi isteğiyle gelmemişler elbette. Şimdiye bize düşen vazife kabilelerin büyüğü küçüğü kim olursa toprağımıza ayak basınca ayaklarını kırmak lazım. Daima tedbirli ve uyanık olmamız gerek! dedi Elhan ve devam etti: Göçmen ya da çingene olsun, yine de gözünüz bunların üzerinde olsun! Ne kadar çaresiz de olsalar, başkalarının amaçlarına hizmet etmek için aramıza yerleşmişler. Kendi haline bırakmayın

⁵⁴ **Ghijdi:** Yünden üretilen yağmur ve kar geçirmeyen çadır. Genelde Çingeneler kullanıyor.

onları! Her dakika korkutun ki, arkasından başkaları gelip yurdumuzu chirchig' gibi basmasınlar. Hadlerini aştıklarında kendiniz bildiği gibi cezalandırın! dedi.

Yüreklerindeki Büyük Analarının yarası daha iyileşmeden üstüne böyle bir kötü haber gelince hepsinin kaygısı ikiye katlandı. Gece yarısını geçmişti. Ne kadar moralleri bozulmuş olsa da Afgan Devleti'nin kötü planlarından vakitli haberdar oldukları için sevindiler. İsmail Han, Doktor Vahidî ve Doktor Şer'î'ye ayrı ayrı minnettarlıklarını bildirdiler. Gece yatıp sabah kahvaltıdan sonra, bir kez daha Türkistan anasının mübarek mezarı başına vardılar, Fatiha okuyup analarının mübarek ruhuna bağışladılar. Elhanlardan bir iki kişi kaldı, diğerleri vedalaşıp kendi yurtlarına doğru yola koyuldular...

Serpul'un gök yüzünü baharın kara bulutları kapatmıştı. Bulutlar her baharda olduğu gibi yaramazlık yapmaz, sarhoş olmaz, gürüldemezdi. Geniş Türkistan yurdunun göğünü bir sessizlik kaplamıştı. Sanki, bu şehirde hiçbir yaşayan canlı kalmamışa benziyordu. Yoksa aralarından sadece Ana Hatun eksilmişti. Diğer her şey yerinde, sağ selamet duruyordu. Demek ki, kimi zaman bir kişinin yokluğu bir toplumun yokluğuna sebep olabilirmiş.

Serpul'un en merhametli annesi Ana Hatun artık Serpul halkının arasında yoktu. Sanki tüm bereket, sevinç, töre ve başka ne varsa kendisiyle bir götürmüştü. Yurdu kapkara bir matem basmıştı. İçmek, yemek, gezmek ve diğer hiçbir şeyin tadı kalmamıştı. Şahpisend artık şarkı söylemiyor, Asyabadlı Sahip Han da tambur çalmıyordu. Mirza Nimetullah ğjekini artık çalmam diyerek çalgısı çengisi ne varsa toplayıp odanın bir köşesine astı. Cemil Bahşı ve Selim defçi onlar da müzik aletlerini Bir daha elime almam! diyerek duvardaki çiviye astı. Kerim Bay ve Abdurrahim Mest Bundan sonra hiçbir düğün dernekte gösteri yapamayacağız! diye ant içtiler.

Ana Hatun'un ölümü Serpul için büyük bir facia sayılıyordu. Rahmetlinin ölümünün üzerinden bir ay geçmiş olsa da hâlâ halk kendine gelmemişti. Yine de Aray Hatun ve Mestkelin Hatun'un olması Serpul halkı özellikle Serpul kadınları için büyük bir nimetti. Artık yurdun tüm hayır ve töre işleri bu iki Ana Hatun'a emanet edilmişti. Bu iki genç Ana Hatunların sayesinde halk kendini yeniden toparlayıp işine gücüne dönmeye başladı.

Elhan'ın annesinden ayrılması kolunu kanadını kırmıştı. Anne gibi bir nimetin ne kadar kıymetli bir cevher olduğunu, zengin fakir herkeste aynı olduğunu şu ibretten anlayabiliriz.

Elhan eğer eskiden bir yere gitmek isterse annesine güvenip günlerce haftalarca ve kimi zamanlarda aylarca yurttan olmazdı. Yurt ve halkın huzurundan, annesinin sağlığında hiç kaygılanmazdı. Şimdi annesinin değerini bir kez daha çok iyi anladı. Yine de şükrediyordu. Çünkü çocuklarından atalarının mirasını devam ettirilebilecek Yakup gibi bir oğlu vardı. Gerçi çocuklarından en büyüğü Kadir Bay'dı. Ancak Kadir Bay'ın halk ve yurt işlerine çocukluktan beri kafası çalışmıyordu. Babası ve rahmetli babaannesi Ana Hatun ne kadar Kadir Bay'ın halk ve yurdu için ataları gibi bir hadım olmasını istemişlerse de Kadir Bay bu işi hiç sevmedi; hayvanlar, çiftçi, çoban, doğa ve dağla iç içe olmayı seçmişti. Böylece küçük oğlu Sadık Bay,

babasının teşvikiyle diğer arkadaşlarıyla okula gidip geliyordu. Okulunu bitirip kalem oynayacak şahsiyetlerden biri olması istiyordu. Oğullarının arasından bu iki evladı Yakup Bay ve Sadık Bay, halk ve yurt işlerinde babasına iki kanat gibiydi. Elhan, artık yurt ve halkını bu hassas zamanlarda yalnız bırakıp her yana gidemiyordu. Kendi yerine vekâleten oğlu Yakup'u gönderiyordu. Çünkü Elhan yarın öbür Serpul halkı ve yurdunun büyük işleri eğer Elhanlık ve erbablıkla yürütülecekse bu özelliğin oğlu Yakup'un kanında az çok var olduğunu biliyordu. Bundan dolayı oğlu Yakup Bay'ı yurdun geleceği için hazırlaması lazımdı.

Ana Hatun'un ölümünden sonra Serpul yurdunda ve tüm Türkistan yurtlarında bir bahtsızlık rüzgârı esmeye başladı. Çok geçmeden Serpul halkı ustasını ve Elhan'sa babasından yadigar yaşlı arkadaşı Usta Hangeldi Bay'ı kaybetti. Birkaç gün sonra büyük şahsiyet ve kalem erbabı Kâri Abdül Vahit Han'ı da kaybetti. Bu şahsiyetlerin kabirlerinin toprağı daha kurumadan bazı nankörler tarafından Serpul'un en büyük din âlimi Damolla Abdulhakim Han şehit oldu. Rahmetli Şehit Damolla'nın katili bulunmadan Serpul mevlevîlerinin baş halifesi Abdülmecit Mahdum da dünyadan göçtü. Serpul'u ayakta tutan direkler yavaş yavaş yıkılmaya başladı.

Türkistan'ın her yerinde gün gün ardı ardına her şehirden büyük şahsiyetin kötü haberleri gelmeye başladı. Kimisinin kendi eceliyle öldüğü kimisinin de şehit edildiği haberi Elhan'ın kulağına geliyordu.

Faryab halkının önde gelenlerinden, nakkaş Meymeneli Gulam Muhammed Han'ı edebiyat ve şiir erbabı Abulhayr Han'ı ve yine hakimlerinden Kadı Kurban Niyaz'ı da kaybettiler. Çok zaman geçmemişti ki, Faryab halkı yine büyük din âlimi Mevlâna Abdülgani İlmî cenaplarının dinî sohbetlerinin feyzinden mahrum kaldı. Kunduz şehrinin pehlivan ve oğlakçılarından Gereng Pehlivan, Tahhar'ın yetenekli pehlivanlarından Devlet Bay Pehlivan ile Hızır Pehlivan ve Bağlan şehrinde ise Kadir Kul Hacı ve Aman Pehlivan da dünyaya gözlerini yumdular. Özellikle en acı verici ve yürek dağlayan ölüm ise Bedaşan Elhan'ı Aşur Muhammed Bay Kötek ve Tahhar'ın Elhan ve erbabı İbrahim Bek Laki'nin halkının arasından ayrılıp Hakkın rahmetine kavuşmalarıydı.

Türkistan yurdu ve Türk halkı en bahtsız günlerini yaşıyordu. Türkistan medeniyetinin kökünden ilim, sanat ve töre yıldızları birer birer kayıp ebediyete uçup gidiyordu. Geniş ve güzel Türkistan'ı gün geçtikçe baştan ayağa bir karanlık basmaya başladı...

İsmail Han Gundmişir ve iki doktor arkadaşı Vahidî ve Şer'i cenapları yürekleri paramparça, kaygı ve dert içinde, çaresizce tekrar Kabil'deki görevlerinin başına döndüler.

Kabil Devleti Türkistan'daki bahtsızlıkları duymuş olmalı ki, her bakanlıkta ve bazı başkanlıklarda Türkistan'ın fethinin ve zaferinin rüyasını kurmuş, özellikle kutlamalara başlamışlardı. Devlet adamları ve tapu verdiği sülaleler sevinçten içleri içlerine sığmıyor, gece gündüz içki içip alem yapıyorlardı.

İsmail Han ve arkadaşları yorgun argın bir halde gecenin bir vakti Kabil'e ulaşmalarına rağmen gözlerine uyku girmede. Sabah erkenden kalktılar, resmi kıyafetlerini giyip her biri kendi

işinin başına döndüler. Başkanlıklardaki diğer iş ortaklarının Türkistan'da üst üste gerçekleşen yas ve endişe verici olaylardan bir bir haberleri olmuştu. Özellikle İsmail Han'ın iş ortakları her şeyden haberleri olmasına rağmen bir kere bile İsmail Han'a baş sağlığı dilemediler. Üstüne üstlük şakayla:

- Yakın zamanda biz de Türkistan yurtlarının havasını teneffüs etmek için, bir gezi planladık İsmail Han! dediler. Bu karaktersizlikleri ve namert davranışları ile İsmail Han'ın taptaze yarasına tuz bastılar. İsmail Han hiç cevap vermedi. Kaç gündür masasının üstüne yığılan dosya ve kağıtları tek tek okuyup imzaladı.

Afganistan Devleti önce Türkistan anasının, ardından da Türkistan büyüklerinin ölümünü, kötü planları ve amaçlarına ulaşmak için büyük bir zafer biliyordu. Artık önlerinde onlara engel olacak hiçbir şeyin kalmadığını düşünüyorlardı. Kimi gaddar, cellat, zalim haramileri Türkistan halkının gözünü korkutmak için Türkistan yurtlarına göndermeyi planladılar. Afgan Devleti Muhmend adında bir kansız harami ve vahşi canavarı; daha doğrusu kanla beslenen bir kâfiri kötü planlarını uygulamak için canavarların başı olarak seçti. Birbirinden vahşi hayvanlar kötü planlarını uygulamak için tarih boyunca içlerinde tuttıkları kin ve nefretlerini kat kat benimsedikleri projelerinin üstüne koyup yüreği yanan Türkistan halkının varını yoğunu hatta büyük küçük, kadın erkek demeden öldürmek, işkence etmek, yakıp yıkmak planlarıyla yola çıktılar...

Bu Muhmend denen vahşi canavar, cellatlar, kafirin kulları ve kendi gibi kafir arkadaşları Türkistan dağlarını geçer geçmez Bağlan şehrindeki masum halkın hatta beşikteki bebeği katlettiler, evlerini yakıp altınlarını ve paralarını yağmaladılar. Hatta kimisi kadınların kulağındaki küpelerini çekip kulaklarını yırttı. Parmaklarındaki yüzüklerini almak için yeni gelinlerin parmaklarını kestiler. Bağlan yurdunu köy köy yaktılar, Kunduz ve Tahhar'a vardıklarında yine kafirlik ederek büyük küçük demeden kılıçtan geçirip kanlarını içtiler. Yağmaladılar ve yakıp yıktılar. Sonra Bedahşan'a gidip işkence ve zulmün en kötü halini yine mazlum ve masum halka uyguladılar. Öldürdüler, yağmaladılar ve yakıp yıktılar. Genç yaşlı, kadın erkek demeden kılıçtan geçirdiler. Yüzlerce kişiyi zincire vurup diri diri büyük çukurlara gömdüler. Sonra şerefsizlik ödül ve unvanını almak için Kabil'e döndüler.

Afganistan Devleti Kafir Muhmend'in göğsüne madalya taktı, kalan kötü planlarını da uygulamak için ikinci kez Türkistan yurtlarında görevlendirdi. Türkistan yurtlarının Mezar tarafındaki uyanık halkı bu Afganların kötü planına karşı tedbir almışlardı. Serpul Elhan'ı Yusuf Bay, Meymene Elhan'ı Akbar Bay Hacı, Mezar Elhan'ı Ruzi Kul Bay Kervanbaşı, Aybek Elhan'ı Şeref Bek Bay hâlâ hayattaydılar. Az da olsa Afgan Devleti korkuyordu. Kafir Muhmend, Türkistan'ın doğu tarafının Elhan ve büyüklerinin ölümünü fırsata çevirerek kötü planlarını uygulamıştı.

Afganistan Devleti Tüm silah ve mühimmatlarını kafir Muhmend'in hizmetine verse de korkak ve harami Muhmend korkudan bu taraflara gelemedi. Yine de kimi casusların nankörlük ve hainliği yüzünden kötü planlarını gizliden gizliye uygulamaktan da geri durmuyordu.

Yaz aylarıydı, Serpul'un Kaşgar kyndekiler ekip diktiklerinin hasadını toplamış ve buğdaylarını biçmiş, harmanla uğraşan birkaç çiftçi ailesi ekip diktikleri arazilere taşınmışlardı. Her yıl tarlasının bir kısmına meyve, diğer kısmına da arpa ve buğday ekiyorlardı. Bir gün Kafir Muhmend'in arkadaşları heyet adına iyi vakit geçirmek için Serpul nehrinin kenarında piknik yapıyorlardı. İçkilerini içerek sarhoş oldular. Sonra bağ ve bahçenin başına ev kuran çiftçi ailelerinin yanına geldiler, iyi vakit geçirmek için genç yaşlı demeden, çiftçileri, çocukları ve kadınları toplanan harmanın iine atıp diri diri yaktılar. Bu vahşetten sonra Serpul halkı lanet olasıca kafirlerin bazısını tutup öldürse de başlarındakiler kaçıp kurtuldu; böylece Faryab, Mezar, Şibirgan ve Aybek şehirlerinde buna benzer zulümler devam etti...

Atalarımızın: İnsan yürekten yaşlanır oğlum! denen altın sözü doğruymuş. İnsan mrden ve yaştan değil, yürekten yaşlanıyormuş.

Elhan bir taraftan annesini kaybetmesi diğer taraftan yakın arkadaşlarının ardı ardına gelen üzücü haberleriyle bir türlü rahat nefes alamadı. Artık gülmez ve konuşmaz olmuştu. Her ne kadar yaşlı annesinin ölümüne Allah'ın takdiri dese de sırdaşlarının, arkadaşlarının, özelikle de Serpul'un büyükleri, bilim adamları ve limlerinin vefatı Elhan'ı yüreğine dokunmuştu. Artık en yakın arkadaşları İbrahim Bek Laki ve Aşur Muhammed Bek Kötek de dünyaya gözlerini kapatmıştı. Hepsi bir yana Alim Damolla Abdulhakim Han'ın meçhul bir şekilde şehit ediliş ve Serpul'un Kaşgar köyündeki kan ağlatacak derecede ka masum ailenin zalimce ve vahşice diri diri ateş e atılıp yakılmasının ızdırabı sorumlu kişi sıfatında Elhan'ı çok yaralamıştı. İşte bu düşüncelerle gece ve gündüz gözüne uyku girmiyordu. Halkının ve yurdunun kurtuluşu için bir yol arayıp duruyordu...

Her gün ve her saat, halkının ve yurdunun bu perişanlığı Elhan'ı yüreğinden yaralardı. Afganistan Devleti'nin bu apaçık düşmanlığı ve kötülüğüne bir türlü inanamıyordu. Maalesef ki, düşmandan dost olmayacağını bir kez daha görmüştü.

Gece gündüz uykusuzluk bir şekilde endiş e ve düşünceler arasında boğulmak ister istemez insanın sağlığını zarar verirdi. İşte bu ızdıraplar, merak ve kaygılar Elhan'ın iine işleyip fel olmasına neden oldu. Elhan elini ve ayağını kıpırdatamaz hale geldi. Ne kadar yataklara düşüp elden ve ayaktan kesilse de kendi derdinden çok halkının ve yurdunun hlini düşünüyor, onlara yanıyordu. Günden güne Elhan'ın sağlığı kötüleşiyordu. O, artık yolun sonuna geldiğini ve hayatı macerasının sona ereceğini kendisi de anlamıştı. Bugün yarın annesinin, arkadaşlarının ve yurdun hürmetli büyüklerinin yanına gidecekti. Bir gün Molla Hadim ve Kr Âzimi'yi yanına çağırdı. Belki de en son sözlerini söyleyecek ve vasiyetini bırakacaktı.

Molla Hadim ve Kr Âzimi birlikte Elhan'larının evine geldi, Elhan'ın yattığı odaya girdiler. Selam verip içeriye girdiler.

Esselamu aleyküm Elhan'ım! Bugün daha iyisiniz inşallah? diye sordu. Gidip yatağın yanına diz çöktüler. Kârî Âzimî:

Merak etmeyin Elhan'ım! İnşallah tez zamanda ayağa kalkacaksınız! Hâlâ çok gençsiniz maşallah! deyip Elhan'ın hareketsiz ellerinden tuttu.

Hoş geldiniz üstatlarım! Siz de çok iyi biliyorsunuz ki, bu duruma düşen hasta bir daha asla iyileşmez! dedi ve devam etti:

Üstatlarım sizden iki dünyada da razıyım! Sıcak soğuk demeden halkımızın ve yurdumuzun iyi ve kötü gününde yorulmadan, erinmeden hep yanımızda durdunuz. Kendimi bildiğimden beri hangi yolun doğru, hangisinin yanlış olduğunu gösterdiniz. Gücüm, takatim yettiğince sizin verdiğiniz akıl ve fikir doğrultusunda hareket ettim. Bugüne kadar gösterdiğiniz her bir yol halkımızın ve yurdumuzun hayrına oldu. Rahmetli Bibi Ana'nızın zamansız ölümü ardından büyüklerimiz ve alimlerimizin ayrılması, şimdiyse sıra bende. Halk, yurt ve törenin mesuliyeti bundan sonra hayatta olduğunuz müddetçe sizlerin boynuna. Ben halk, töre ve yurdu size ve sizi de yüce Allah'a emanet ediyorum. diye vasiyet etti. Bu zamana kadar Molla Hadîm ve Kârî Âzimî'nin sözlerini Elhan'ları dinliyordu, ancak bu gün onlar Elhan'larının son sözlerini ve vasiyetlerini dinlemeye mecburlardı. Elhan devam etti:

Üstatlarım! Şartlar gittikçe kötüleşiyor ve yurdumuzun huzuru bozuluyor! Bundan sonra bu yurdun her türlü mesuliyeti sizden sorulacak. Bu halk ve yurdun geleceğini siz belirleyeceksiniz. İşte binlerce zahmetle okulun bahçesinde diktiğimiz ağaçlarımız bu yıl ilk meyvesini verecek. Sayenizde yurdumuz aydın ve halkına fayda sağlayacak şahsiyetlere sahip oldu. Bundan sonra şartlar ne kadar zor olsa da ilk mezunlarımızı üniversitelere gönderin. Benim oğlum Sadık Can'ı da kendiniz gibi öğretmen olmaya teşvik edin. Sizden sonra gelecek neslimiz öğretmensiz kalmasın! Benden sonra Elhanlık postuna benim yerime oğlum Yakup Bay'ı oturtun. Elhanlık işlerinde ne kadar pişmişse de gelecekte olacak durumlar için çiğdir. Benim yanımda durduğunuz gibi oğlum Yakup'u da kollayıp yol gösterin. Eğer Elhanlık ve erbablık işini doğru bir şekilde becerip yürütemezse halkımızın diğer büyükleriyle birlikte yetenekli, akıllı, bilgili, edepli ve töreli birini yurdumuza Elhan ve erbab olarak seçip Elhanlık kuşağını bağlayın. Üstatlarım uyanık olun ve halkımıza bildirin ki, hazırlıklı olsunlar. Benim bu hasta halim Afgan Devleti'nin kulağına gitmişse, kafirlerin nasıl geldiğini anlamayacaksınız. Daha da dikkat edin ki, halkımızdan bir kişinin bile burnu kanamasın ...! diye, vasiyet etti Elhan. Büyük üstatlar Kârî Âzimî ve Molla Hadîm, Elhan'larının son sözleri ve vasiyetlerini iyice dinlediler. Sonra:

Hürmetli Elhan'ım! Öncelikle dua ediyoruz ki, tez zamanda sağlığınıza kavuşun! Biliyorsunuz tüm büyüklerimizi birer birer kaybettik. Bu kritik dönemde sizin aramızdan ayrılmanızı asla kaldıramayız! dedi, Molla Hadîm.

Biliyorsunuz ki, Allah'ın takdirine kimse karşı çıkamaz üstatlarım! Ölüm bir hakikattir ve herkesin peşinden gelir. Yalnız sizden isteğim şu ki, benim ölümüne çok üzüлüp acı çekip de zaman kaybetmeyin! Hemen toparlanıp gündelik hayatınıza dönün! Molla Kerim Ağa, Hacı

Abdul Mennan Apardili, Açıl Pehlivan, Molla Yadigâr Hacı, Kîçik İmamli Abdullah İşan Akhund, Yoldaş Hacı, Sadık Bay Hangeldi, Sıddık Hacı, Güdemdar Hacı, Samet Karyedar, Darupaz Müdür Kerim, Bülbül cenapları, Abdurrahman Hacı ve diğer tüm büyükler benim cenazemden ayrılmayıp herkesin önünde oğlum Yakup Bay'ı halkımızın ve yurdumuzun başına Elhan ve erbab seçin. Artık kaybedecek çok zamanımız yok. Günden güne düşmanlar bir adım daha yaklaşıyor. Dikkatli ve tedbirli olun! dedi, Elhan.

Molla Hadîm ve Kârî Âzimî, Elhan'ı daha fazla teselli etmenin artık işe yaramayacağını anladılar. İkisi de Elhan'ın hareketsiz iki elinden tuttu, zorla açılıp kapanan gözlerine, birkaç dakika derin derin baktılar. İkisinin gözlerinden de kaygı ve yas yaşları damla damla yüzlerine akıyordu. Elhan gözlerini açtığı anda üstatların yüzündeki göz yaşlarını görüp:

Üstatlarım! Sizler iki dünyadan da haberi olan şahsiyetlersiniz! Hepimizin asıl yurdu öbür dünya değil mi? Herkes zamanı geldiğinde bu emanet dünyadan asıl yurduna göçecek ya! Orada da yalnız değilim elbette. Tüm dostlar ve ailemiz oradalar! Eğer benim rahatımı ve rızamı istiyorsanız lütfen yüzünüzdeki göz yaşlarını silin ve daha da üzülmezin! Siz güçlü durun ki, halkımız, ailem, özellikle evlatlarım da kendilerini kaybetmesin. Biliyorsunuz, düşmanlar zayıf anımızı kolluyorlar. Eğer ki, küçücük bir zayıf noktamızı sezsele ya da sizin perişan halde olduğunuzu görseler derhal üstünüze çökerler. Uyanık olun ve düşmanlara fırsat vermeyin! dedi Elhan. Artık üstatlar da çaresizdi. Kârî Âzimî: Siz rahatınıza bakın Elhan'ım! dedi ve devam etti: Hiçbir vasiyetiniz kulağımızdan çıkmayacak Elhan'ım, Biz de sizden ebediyen razıyız, siz de hakkınızı helal edin Elhan'ım! ... dedi.

Estağfurullah, benim sizin üzerinizde ne hakkım olabilir ki... Eğer varsa da helal olsun üstatlarım! diye cevap verdi Elhan.

Biz yine geliriz Elhan'ım, siz dinlenin. deyip vedalaştıktan sonra odadan çıktılar.

Elhan'ın evinden ayrılınca Molla Hadîm ve Kârî Âzimî ağır adımlarla ilerliyordu. Büyük ve ağır bir yükü omuzlarına yüklediği açıkça belliydi.

Yakup Bay da artık biliyordu babasının bu hasta yatağından iyileşip kalkamayacağını. Gün geçtikçe babasının sağlığı daha da kötüleşiyordu. Yakup yeme ve içmeden kesilmişti. Yalnızca babasını ziyaretine gelen dostlarını karşılıyor, onlara hizmet edip hürmette bulunuyor, sonra da onları uğurluyordu, o kadar. Bir dakika bile babasının yanından ayrılmıyordu.

Kârî Âzimî akşam namazını kılmak için camiye gitmişti. Herkes ona:

Elhan'ımızın sağlığı nasıl Kârî sahip? İnşallah daha iyidir?... diye soruyorlardı.

Selamları var hepinize, şu an daha iyi Elhan'ımız. diye cevap verdi onlara Kârî Âzimî.

Allah acil şifalar versin Elhan'ımıza! Halkımızın ve yurdumuzun Elhan'ımıza daha çok ihtiyacı var. Biran evvel ayağa kalkıp başımıza gölge olsun! diye, dua ettiler camidekiler... Akşam yemeğini yemekteydi Molla Hadîm. Bir atlının geldiğini gördü evinin penceresinden. Atlı şaşırmış bir şekilde kapıdan girer girmez: Molla amca! Molla amca... diye seslendi. Yakup Can sen misin oğlum? dedi, Molla Hadîm.

Evet benim Molla amca! Babamın durumu bir anda kötüleşti! Acele edin! dedi ve atını geri döndürüp sokağa sürdü. Arkasından Molla Hadîm:

Yakup Can! Sen Kârî Âzimî'ye de haber et! dedi ve hemen yeleğini alıp yola çıktı.

Kârî Âzimî de haberi alır almaz yola çıktı ve soluğu Elhan'ın evinde aldılar.

Elhan artık son nefeslerini alıp veriyordu. Oğulları ve karısı Baybeçe Hatun da Elhan'ın son nefeslerine şahit olmak için baş ucunda durmuşlardı.

Kârî Âzimî de Elhan'a son görevini yerine getirmek için Yasin-i Şerifi okumaya başladı. Daha Yasin suresini bitirmemişti ki, Elhan yavaşça gözünü açtı, dört yana baktı ve sonra dudaklarını kıpırdattı. Hepsî birlikte: Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhu ve Resuluhu diyerek kelimeyi şehadet getirdiler. Sonra Elhan Yusuf Bay'ın mübarek ruhu kuş olup Hakk'a doğru arşa yükseldi. Herkes bir ağızdan İnallahi ve inne ileyhi raciun dediler.

Ne kadar Elhan Ağlamayın! diye vasiyet etmişse de evlatları ve hayat yoldaşı Baybeçe Hatun kendilerini hâkim olamayıp ağlayıp feryat etmeye başladılar. Komşular da haberdar oldu, dakikalar geçmeden Elhan'ın ölüm haberi tüm yurttan duyuldu. Duyan tüm erbap ve büyükler geceyle Elhan'ın evine koştular.

Molla Hadîm, Kârî Âzimî ve oğlu Yakup Bay, Baybeçe Hatun'un yüreğindeki veda ateşini söndürmek için bazı ayet ve hadislerle teselli edip feryadını dindirdi. Yakup Bay son günlerde artık her şeyi anlıyordu. Babasının aralarından ayrılacağını sezmişti. Bu nedenle cenaze için gerekli her şeyi önceden hazırlamıştı. Babası ebediyete doğru gözlerini kapattıktan sonra Yakup Bay tüm büyüklerle istişarede bulundu. Babasının vasiyetini yerine getirmek, ona olan son borcunu ödemek istedi. Ve toplantıda şu kararı aldılar:

Sabah erkenden güneş yükselmeden ve havalar ısınmadan Elhan'ın cenazesi namazını kılıp toprağa vermek.

Kara haber tez duyuluyor! sözünde olduğu gibi gece gece her tarafa haber gitti. Serpul'un uzağından ve yakınından duyan herkes sabah olmadan geldi. Kette İmam Camisi ve büyük bahçe insanla doldu taşı, sabah namazını cemaatle kıldılar. Namazdan sonra Elhan'ın mübarek cenazesini yıkayıp gusül abdesti aldirdılar, cennet kıyafeti olan kefenini giydirdiler. Sokaklar, şehrin içi ve Kette İmam'ın etrafı insanla doluydu. Sanki bin yıllık Kette İmam kabristanı yarılmış da tüm yatanlar cenazeye katılmak için kabirlerinden çıkmışlardı. Elhan'ın tabutu halkın omuzunda elden ele geçiyordu. Beş dakikalık mesafeyi bir saatte zor geldiler. Cenaze namazına Mevlevî Muhammed Osman imamlık yaptı. Aile mezarlığında merhum babası ve annesinin yanına defnettiler. Ruhu şad olsun!

Defin merasiminden sonra Kette İmam Camisi ve bahçesinde dua merasimi başladı. Öğle saatlerinde uzaktan yakından gelen için büyük bir hayır verildi.

Molla Hadîm ve Kârî Âzimî rahmetli Elhan'larının vasiyetini yere getirmek için cenaze ve dua merasimine katılan tüm büyüklere ve halka Elhan'ın son vasiyetini söylediler. Büyükler ve aksakallar rahmetli Elhan'larının vasiyetlerini canı gönülden kabul ettiler. Hayrattan sonra,

Yakup Bay'a Kette İmam Camisi'nin geniş ve büyük sofasında rahmetli babasının vazifesini devrettiler. Omzuna rahmetli babasının Elhanlık yün pelerinini giydirip belini bağladılar. Tüm halk bugüne kadar nasıl ki dedesi, babası ve rahmetli Ana Hatun'un yanına durduysalar Yakup Bay'ın da yanında öyle duracaklarına ant içtiler. Artık Yakup Bay Serpul'un hem Elhan'ı hem de erbabıydı...

Tabiatın bir fırtınayı nasıl ortaya çıkaracağının sırrını hangimiz biliyoruz. Elbette fırtınanın ortaya çıkması evvelki zamanlardan bu yana üst üste yığılmış bir enerjinin eseridir. Bizim şahit olduğumuz ve can gözüyle görebildiğimiz fırtınaysa sadece bir sonuçtur. Bu yüzden Allah tarafından bize verilen akıl ve beyin gibi bir nimetin sebebi de fırtına çıkmadan önce onu görmek ve tedbir almak içindir! Atalarımızın da Gündüzden ışığını hazırlamayan gece karanlıkta kalmaya mahkûmdur! şeklinde dediği gibi tedbir çok önemlidir...

Bu sefer Serpul halkı ve büyük şahsiyetlerinin akıl ve feraseti sayesinde ve özellikle genç ve cesur Elhan oğlunun çabası ve yüce gönüllülüğü ile halk hemen kendini toparlayıp işlerine kaldığı yerden devam ettiler. Elhan oğlu Elhan üstatları Molla Hadîm ve Kârî Âzimî yardımı ve yol göstericiliği ile bir taraftan kendisi gibi cesur gençleri halk, töre ve yurtlarını korumak için bir araya toplayıp silahlandırdı. Okulunu bitiren kız erkek tüm gençleri üniversiteye gönderme planı yaptılar. Diğer cesur gençlerin her birini kendi köylerinin asker ve kumanı ilan ettiler.

Rahmetli Elhan'ın ölüm haberi Kabil Devleti'nin kulağına tez ulaştı. Afgan Devleti bu haberi duyar duymaz nasıl kutladıklarını elbette tahmin ediyoruz. Yalnız şundan habersizlerdi ki, bir Elhan ölse yüz Elhan dirilirdi.

Türkistan'ın diğer yurtlarında da gençler düşmana karşı hazırlıklar yapmışlardı.

Faryab şehrinde Muhammed Resul Pehlivan önderliğinde tüm gençler silahlandı. Derzab bölgesinin gençleri Kumandan Nesim Mehdî'nin önderliğinde bir araya geldi. Şibirgan'ın cesur yiğitleri Lal Kumandan Abdurrahman Serceng, Zeyni Pehlivan, Hâkim Cermen ve diğer yiğitler Abdurraşit Dostum önderliğinde kendi bölüklerini kurdular. Akça'nın cesur yiğitlerini Aşur Pehlivan kumanda ediyordu. Mezarı Şerif'ten Ömer Kul Han, Ekber Han Kumandan, Hacı Habib Ağa, Vahap Han, Şer Arab, Hamura Maun, Kumandan Macit Rûzi önderliğinde silahlandılar. Aybek şehrinin gençleri Cura Bek ve Semenganlı Ahmet Han önderliğinde yurtlarını korumaya ant içtiler. Tahhar şehrinin gençleri Pirem Kul Kumandan, Abdulmuttalip Bey ve Yenikaleli Kumandan Hayran, Talkanlı Nurullah'ın idaresinde toplandılar. Kunduz şehrinin cesur yiğitleri, Abdurrauf İbrahim'in oğlu ve Kumandan Nebî önderliğinde silahlandı. Bedahşan şehrinin yiğit ve cesur gençleri Kumandan Faik, Abdurcebbar Musdık, Tahir Bedahşi ve Şair Abdulcemil Ceyhun'un önderliğinde toplanıp tam teçhizatlı hazırlandılar. Bağlan şehrinin gençleri Molla Taç Muhammed Kumandan, Abdulcebbar İslâmî, Vekil Şemseddin Han'ın kumandanlığında cephenin ilk hattı olan Bağlan'da elleri tetikte nöbet tutuyorlardı...

Serpul'un cesur yiğitleri har tarafa kendi aralarından birini lider seçti. Seyidabad bölgesinin gençleri Abdülmuhammed Çirik'i lider seçti. Sayat bölgesi Siraceddin Han'ı kumandan seçti. Dağlar bölgesi Molla Muhammed Nur Bay ve Huvalı Taç Muhammed Han'ı lider lider olarak hazırladılar. Sançerek bölgesi Seyfeddin Han ve Gaffar Pehlivan'ın idaresine emanet edildi. Şehir merkezini Elhan oğlu Elhan kontrol ediyordu. Elbette Serpul'un merkezinin güvenliği özellikle önemli ve sorumluluğunun çok fazla oluşu nedeniyle çok iyi tedbir almak lazımdı. Bu yüzden genç Elhan ve büyüklerin akli ve feraseti ile yapılan istişare sonucunda merkezde asker ve kumandanın çok olması gerektiğine karar verdiler. Bu yüzden her semt ve mahalleden en cesur ve korkusuz yiğitleri kumandan olarak seçtiler.

Surhak'a Yakup Bay, Harkeş'e Sahidad Bay, Asyabad'a Kemal Bay, Vahit Pehlivan ve Cura Bay kumandan tayin edildi. Kiçik İmam'da Menan Kasap ve Zahir Narat, Apardı'da Mevlan kumandan ve Abdurrahim Han, Rahmatâbâd'da Nesim Han, Kadı Kent'te Menan, Kalter'de Curantal seçildi. Beşbağ'da Fayiz Kumandan ve Eslem Kumandan, Bağat'ta Nurullah Çapaul, Gele Hayat'ta Aziz Gavdar'a kumandan olarak vazife verildi.

Serpul'un tüm büyükleri ve genç Elhan'ı cesur askerlerinin ve cesur kumandanlarının sayesinde halka güçlü ve yurtlarında güvende hissettirdiler. Güzel Serpul bu cesur yiğitlerin cesareti sayesinde düşmana asla yurt olmayacaktı.

Elbette, Afgan Devleti'nin kana susamış köleleri, Türkistan yurtlarının Elhanları ve büyüklerinin talihsiz ölüm haberlerini ardı ardına işitince alelacele silahlarını ellerine aldı. Binlerce kötü planlarla Türkistan halkının katliamı için yola koyuldular. Ama şunu bilmiyorlardı ki, her şehirde bir Elhan ölmüşse de yüz Elhan dirilmişti. Artık eskisi gibi gafil içinde değillerdi. Afgan Devleti'nin satılmış kansız köleleri tünelden Türkistan topraklarına ayak basınca ilk dersi Bağlan şehrinin cesur ve kahraman yiğitleri verdi. Afgan Devleti tarafından her şehir için ayrı ayrı komutan ve timler halinde ant içmiş gözü kara askerler seçilmişti. Bu komutanlar ve timler şehrin girişinde Türk arslanları tarafından cehenneme gönderildi. Tüm silah ve mühimmatları ganimet olarak alındı. Elbette Afgan Devleti birkaç yıl önceki Türkistan'ın Tahhar, Kunduz ve Bedaşan şehirlerinde namertçe gerçekleştirdiği katliamlarının bir örneğini bu sefer Semengan, Mezar-ı Şerif, Şibirgan, Faryab ve Serpul'da gerçekleştirmek hayaliyle yola çıkmışlardı. Allah'ın yeryüzündeki ordusu olan Türk milleti her şehrin giriş kapısını düşmanlara kabristan yaptı. Kaçıp kurtulan bir ikisi dışında hepsinin leşi günlerce meydanlarda koktu.

Özellikle Serpul halkını katletmek etmek için ant içip gelen Afgan Devleti'nin canavarları tank, top ve tüfeklerle Serpul'un giriş kapısında haftalarca vuruştı ancak şehre giremediler. Elhan oğlu Elhan'ın emri ve Komutan Mevlan'ın komutası altındaki cesur yiğitler Afgan Devleti'nin büyük ve silahlandırılmış bir fırkasının etrafını sardılar ve hepsini hayalleriyle bir cehenneme gönderdiler. Kaçmak isteseler de yollarına çıkan heybetli arslanların pençesinden kurtulamazlardı. Çünkü Seyidâbâd bölgesinin komutanı Abdülmuhammed Çirik tüm cesur yiğitleriyle vazifesinin başındaydı. Düşmanlar bir hafta boyunca savaşıp telef oldular. Artık,

Türkistan cesur evlatlarının sayesinde güvendeydi. Bundan sonra hiçbir düşman Türk milletine karşı savaşmaya cesaret edemezdi. Türkler'in bu gücünü anlayan Afgan Devleti yine hileyle başka yollar aramaya başladılar. Afgan Devleti'nin müttefiki olan kafir Pakistan ve İran'la Türkistan'a karşı yeni projeler hazırlamaya ve bir sonraki kötü planlarının üzerine çalışmaya başladılar...

Elbette, gerçek Müslümanın en önemli sorumluluğu doğruluk, dürüstlük, verdiği sözde durmasıdır. Özellikle bu dürüstlük, Türk milletinin yaradılışının öz cevheridir. Eğer ki üzdüğü birisi varsa, eğer ki incittiği bir gönül varsa tekrar o gönül alma ve o kişiden özür dilemenin yollarını arar. Canı ve malı pahasına olsa bile.

Serpul halkının Afgan Devleti hakkındaki tahminleri ve düşünceleri doğru çıktı. Büyük Elhanların ölümünden sonra Afgan Devleti Serpul halkının bu yaşlı günlerini fırsat bilip gecikmeden tank ve topla Türkistan ve halkının üzerine yürüdü. Halkın tedbirli oluşu ve yiğit evlatlarının güçlü iman ve iradesi sayesinde tüm düşmanlar ağzı ve burnu kırılıp ve dövülüp helak edildiler. Afgan Devleti'ne öyle bir ders verildi ki, tekrardan Türkistan yurtlarına girmek ve özellikle Türk milletiyle tekrardan yüz yüze gelmenin hayalini bile kuramaz hâle geldiler. Serpul halkı bu büyük musibet ve felaketi atlattılar, düşmanlarının bir sonraki planlarına karşı güçlü bir iradeyle hareket etmeye ant içip zaferlerini kutladılar.

Elhan oğlu Elhan da günden güne halkı ve yurduyla iyice kaynaşıyor, gelecek adına güzel projeler üzerinde çalışıyordu. Rahmetli Elhan yaşarken bin bir zahmetle, gece gündüz demeden, yorulmadan, dinlenmeden kendi elleriyle temelini attığı okulların ilk mezunlarını göremeden dünyadan göç etti.

Öyle çok isterdi ki, bu çocukları kendi elleriyle tıpkı İsmail Han, Doktor Vahidî ve Doktor Şer'î gibi üniversiteye gönderebilseydi. Ancak ömür vefa etmedi. Yine de zaman buldukça okullara gidip öğrencileri üniversite okumaları için teşvik ederdi rahmetli.

Artık rahmetli Elhan'ın kendi yoksa da ulu üstatlar ve oğlu Elhan Yakup Bay vardı. İki okul Minhac-ı Sirac ve kız okulları ilk mezunlarını topluma takdim etti. Bu mezuniyet nedeniyle büyük törenle öğrencilerin diplomaları takdim edildi. İlk başta Molla Hadîm, oğlu Muhammed Nur'un elinden tutup meydana çıktı:

Ey büyük ve şanlı halkım! İşte ben de yaşlandım! Çok dirensem bile ancak on yıl daha ayakta durup öğretmenlik yapabilirim. Fakat gelecek neslimizin okumaya ve öğrenmeye çok ihtiyacı var. Bu nedenle, benim oğlum Muhammed Nur Han üniversitede öğretmen okulunda okusun. Gelecekte benim yokluğumu bu yurda ve bu millete hissettirmesin inşallah! dedi. Tüm halk çok duygulanıp onu göz yaşlarıyla alkışladı. Daha sonra Kârî Âzimî Efendi'nin evlatları Ata Kerim Zere ve Azzem Can, oğulları Seyid Celayir, Muhammed Refik, Halim Yarkın, Şefî Âzimî, Eşref Âzimî ve Mesûde Âzimî'yi önlerine alıp meydana çıktılar.

İşte bunlar da geleceğin Kârî Âzimî'nin yokluğunu bu yurda hissettirmeyecekler inşallah. Gitsinler her biri bu milletin ve yurdun ihtiyacı olan mesleklerin ustası olmak için üniversiteyi

bitirsinler. dedi. Bu iki büyüğün önderliği ve örnek oluşu tüm halkı öyle bir şevke getirmişti ki, herkes kendi çocuğunu halk, yurt ve dili için kurban etmeye istekliydi. Tüm halk yurtseverlik, milletseverlik ve dilseverlik duygularını göz yaşlarıyla hep bir ağızdan: Var olun ulu üstatlarımız! Ne mutlu bize ki, sizin gibi ulularımız var! deyip alkışladılar. Sonra Elhan oğlu Elhan kardeşi Muhammed Sadık'ın elinden tutup meydana çıktı.

İşte kardeşim Muhammed Sadık, rahmetli babamın vasiyeti üzere onun arzusunu yerine getirmek için, halkı ve yurdunun evlatlarına öğretmen olup hizmet edecek inşallah! dedi. Yine alkışlar yükseldi. İki ulu insanın ve genç Elhan'ın aldığı bu karardan sonra, okulunu bitiren tüm öğrencilerin aklına ve gönlüne üniversite okuma sevgi ve hevesi düşmüştü elbette. Böylece Hacı Molla Abdurrahman, oğlu Abdulgaffar Beyanî'nin elinden tutup meydana çıktı: Benim de biricik kınalı kuzum halk, yurt ve dilimiz için kurban olsun! dedi. Ardından Mirza Kasım Berk, kızı Şefika Dibaç'ın elinden tutup meydana çıktı: Babasının biricik kızı Begüm Şefika Han da üniversiteyi bitirip gelecekte Serpul'un Ana Hatunu olsun! Töresine, diline ve halkına hizmet etsin! dedi. Ardından Asyabadlı Seyfullah Bay kızı Begüm Hazîze Han'ı ve Doktor Vahidî ise kızı Ayhan Begüm'ün ellerinden tutup meydana çıktılar. İşte bu bizim kızlarımız da kız kardeşleri Begüm Şefika Han ile gidip üniversite okusun, bu yurdun töresine ve diline sahip çıksınlar dedi.

Sonra ardı ardına Sadık Bay Hangeldi, oğlu Şerif Han'ı, Eczacı Molla Kerîm, oğulları Muhammed Tahir Han ve Reşit Han'ı, Muhammed Emin Bay oğulları İsmail Fakur ve Muhammed Sıddık'ı, Ebad Bay oğlu Muhammed Yunus'u, Molla Yakup Hacı oğlu Abdullah Erkin'i, Ustat Rûzi Kul Han oğlu Amanullah ve yeğeni Hayır Muhammed Han Osman'ı, Kârî Ziyaeddin Han oğulları Kemaleddin ve Cemaleddin'i, Yoldaş Hacı da Asyabad'ın zeki çocukları Settar Han, Seyid İsa Han, Nesim Han ve Seyid Hüsameddin'in ellerinden tutup meydana çıktı. Aynı şekilde, çocukları okulu bitiren aileler, oğul ve kızlarını üniversite okumaları için Kabil, Mezar, Herat, Kandahar ve diğer şehirlere gönderme kararı aldılar. Gelecekte çağdaş bir Serpul ve özellikle çağdaş bir Türkistan için okuyup kendilerini geliştirmeleri gerekiyordu. Her biri okuduğu fakülteleri özellikle kendi bölümlerini birincilikle tamamlayıp görevlerinin başına geçmeleri yurdun en zaruri ihtiyacıydı.

Yeni eğitim öğretim yılı başlayınca her bir yiğit ve genç kız, babalarıyla birlikte gidip okuyacakları fakültelere adlarını yazdırdılar ve Bismillah! deyip üniversiteye başladılar.

Genç Elhan'ın az da olsa gönlü rahatladı. Çünkü rahmetli babasının, kardeşi Muhammed Sadık hakkında ettiği vasiyeti yerine getirmişti. Kendisi de Elhanlık işleriyle yurttan koşturuyordu. Yurttaki tüm yaşayanlara karşı sorumluluğunu hakkıyla yerine getirmeyi gaye edinmişti. Elbette, millet ve mezhep ayırmadan hatta muhacir olarak Serpul'da yaşamakta olan birçok Acem ailenin de her türlü mesuliyetinden sorumluydu. Önceki gençlik zamanlarında Acem ailelerinden biriyle akraba olmak istemişse de iki ayrı milletin farklı töreleri nedeniyle bu akrabalık kurulamamıştı.

Pervâne kız hâlâ babasının evindeydi. Amcasının oğlu Pervâne ile evlenmek için Kabil'den Serpul'a gelirken arabaları Salang dağlarından yuvarlanınca bu dünyadan göç etmişti.

Sonra Pervâne da evlenmeyip ve istemeye gelenleri reddetmişti. Yaşı ilerlemesine rağmen baba evinde oturmayı evlenmeye tercih etmişti. Elhan oğlu Elhan:

Artık ben bu yurttan yaşayan herkesin Elhan'ıyım... Herkesin huzuru ve namusu bana emanet. Üstelik zamanında yarım bıraktığım ve Türklüğüme yaraşmayan bir hatam da oldu. Elbette törelerimize göre hareket ettim ve kendi milletimden bir kızla evlendim. Şimdiyse Pervane de benim yüzümden evde kalıp yaşlanacak. Yoksa hata üstüne hata yapıp dünyamı da ahiretimi de berbat edeceğim. Eğer Pervâne ile evlenseydim, bu vesileyle birçok Acem ailesinin güvenini kazanıp onları doğrudan temsil edebilirdim. Bir Elhan'a yaraşan da bu olsa gerek, diye kendi kendine düşündü. Ertesi gün büyük Molla Hadîm'in yanına gidip fikrini beyan etti. Molla Hadîm:

Usta Hangeldi Bay Ağamız rahmetli oldu! Sadece benle Kârî Âzimî cenapları kaldı. Ben önce Kârî Âzimî cenapları ile bir görüşeyim bakayım o ne diyecek! diye cevap verdi genç Elhan'a. Sonra Molla Hadîm ikindi namazını kıldıktan sonra yavaş yavaş dostu Kârî Âzimî'nin yanına vardı ve konuyu onunla paylaştı. Kârî Âzimî cenapları ve Molla Hadîm bu mühim mesele hakkında uzun uzadıya konuştular.

Eğer böyle bir şeyi olursa tabii ki töremize için aykırı bir iş olacak! Ancak bu hassas durumda bu Acemlerle yakınlık kurmak da çok önemli. Biz Acemlerle aramıza bu şekilde mesafe koymaya devam edersek gün geçtikçe bize karşı içleri kin ve nefretle dolacak, gelecekte bu yurdun başına kötü günler getirmeleri mümkün olacak. diye düşünüyorum Molla Hadîm ortak! dedi, Kârî Âzimî.

Size katılıyorum hürmetli Kârî Âzimî. Gerçi, bence bu Acem milleti hiçbir zaman bize dost olmayacak. Ancak daha çok düşman olmalarına da fırsat vermeyelim. Evde kalırsa şu Pervâne Kız'ın namusu bizim milletimizin boynuna kalacak. Madem genç Elhan'ımız istiyor biz bir kere daha istemeye gidelim Lala Ağa'nın yanına. dedi Molla Hadîm.

Rahmetli Usta Hangeldi Bay, onların huyu suyunu iyi biliyordu; şimdiyse o da yok. O günden beri Lala Ağa ile bir daha muhatap olmadım Hadâm Efendi. Şimdi ne deyip de varacağız kapısına? dedi Kârî Âzimî

Usta'nın oğlu Sadık Bay'ın da bu Acemlerle arası iyi. Rahmetli babası gibi samimi bir adam. Çağırsak bizi kırmaz, bizimle gelir diye düşünüyorum. dedi Molla Hadîm.

Sonra Sadık Hangeldi'yle beraber Lala Ağa'nın evine kız istemeye gittiler. Bu sefer Lala Ağa hayır demedi, başlık parası da düğün dernek de istemedi kızını seve seve verdi.

Siz, kendi akrabalarınızdan birkaçını çağırın! Akşama nikahını kıyın, alıp götürün gelininizi! deyip gönderdi görücüleri. Büyükler genç Elhan'a haberi ilettiler. Genç Elhan da çok sevindi, bir Elhan'a yaraşır şekilde mahallenin büyükleriyle sade bir ziyafet verdi ve Pervane'ye nikah kıydı. Dua edilip Fatiha okunduktan sonra Pervane'yi atına bindirdi, eve getirdi. Pervâne Kız artık Pervâne Hatun'du. Pervâne Hatun sonunda sabrının, çektiği eziyetin mükâfatını almış

ve sevdiğine kavuşmuştu. Kendisini çok şanslı hissediyordu. Artık Elhan oğlu Elhan'ın sağ yanında Yıldız Hatun, sol yanında da Pervane Hatun vardı.

Genç Elhan Afgan Devleti'nin her türlü hain planlarına karşı, halkının ve yurdunun esenliği ve huzuru için milletiyle gece ve gündüz demeden birlikte hareket ediyor ve tedbir alıyordu. Üniversitelere gönderdikleri bey ve hanımların derslerini çabucak bitirip gelmelerini bekliyordu. Çünkü yurdunun bundan sonraki teşkilatı elbette çağdaş bilimlerle donatılmış gençlerin mesuliyetindeydi.... Teşekkürler.

Bu kitabın adını niçin Türkistan Bayramı Ergenekon koydum?

Biz Türk milletinin düşmanının çok olduğu bir gerçektir. Düşmanlarımız bizi savaş meydanında yenemeyince bize karşı hain planlarını diğer yollarla uygulamaya çabaladılar ve hâlâ da çabalamaktadırlar. Doğrusu bu namertçe planlarında oldukça başarı elde ettiler. Dilimizin itibarını düşürmek ve yok etmek, medeniyetimizi ise hileyle kendi dillerinde adlandırmak, tarihimizin üzerini kapatıp eserlerimizi ve bilge şahsiyetlerimizi uyduruk yalanlarla yağmalayıp sanki kendilerininmiş gibi dünyaya tanıtmak ve buna benzer bazı hain planlarını uygulamaya hâlâ devam ediyorlar.

Bunlardan biriye biz Türk milletinin birlik ve beraberlik sembolü olan Ergenekondur. Atalarımız İslamiyet'ten önce de İslamiyet'ten sonra da Ergenekon'u bir bayram olarak kutluyorlardı. Türk milletlerinin bu kutlu bayramlarının merkezi önceden Ötüken bozkırlarıysa da İslamiyet'in hâkim olduğu dönemlerde Fergana'ya sonra da Horasan coğrafyasında Türkistan'ın Belh şehrine taşınmış.

İlmî kaynak denince biz her daim yabancı fikirlerin doğruluğuna ve yanlışlığına bakmaksızın kaynak göstermeyi seviyoruz. Halbuki onlar da tahminler üzerinden fikir yürütüp mantıklı tezler ortaya koyup halka takdim ediyorlar, o kadar. Gelin mantıklı bir fikir olan aşağıdaki benim kişisel tezime de itibar edin!

1. Ergenekon ağacı (uzun ve büyük sopa) daki rengârenk kumaşlar ne anlam taşıyor?
2. Bir ya da iki kişi istese bu sopayı kolaylıkla dik tutabilirken, niçin onlarca kişi iplerle bağlayıp her köşesinden çekerek dikleştiriyor?
3. Bu töre niye ilk önce Belh'de sonra diğer şehirlerde kutlanıyor?

Şöyle ki, Ergenekon bayramı ilk baharın başında kutlanıyor. Eski zamanlarda batı tüccarları İpek yolundan geçerken atalarımızın yemyeşil, çiçek açmış bozkırlarda kutlamalar yapıp eğlendiklerini görünce, seyahatnamelerinde kendilerince New Rose yani yeni açmış çiçek şeklinde defterlerine not etmiş olmalılar... Sonra her fırsatta karşımıza çıkan Farslar Ergenekon Bayramı adındaki bu medeniyetimizi de kendilerine mal etmek için, sadece ses bakımından azıcık uyuşan Batılardan aldıkları New rose adlandırması yerine Nev ruz olarak kendilerince Farslaştırmışlar zannımca. Sonra da tıpkı yeniden Elif'i öğrenmiş çocuklar gibi bu adlandırmayı bin bir yere, tahtaya, duvara, toprağa ve taş... özetle her yere yazarak Ergenekon Bayramını Nevruz diye dünya halkına yutturmaya çalışmışlar. Sonraları Batılıların New Rose kavramını

gerçek anlamına değiştirip Kırmızı Çiçek demeye gayret etseler de bu anlamlandırma çok tutmamış. Sonra da gerçek adı olan Ergenekon Bayramını ve Batıların New Rose kavramından birleşik bir ad türetmek isteyip Mileyi Gül-, Surh yani Kırmızı Çiçek Bayramı şeklinde adlandırmak istediler ki, buna hepimiz şahidiz. Baktılar ki, bu isim de çekici değil, tekrardan Nevruz demeye başladılar... Fakat ne yaparlarsa yapsınlar, tam anlamıyla bize ait olan bu törenin adı Ergenekon Bayramıdır. Biz de Ergenekon Bayramı olarak bilelim. Bu Ergenekon bayramı Farıların düşündüğü gibi gece yedi çeşit meyveyi suya bekletip ertesi gün yemekle bitecek basit bir şey değildir. Belki tüm töresi ve kaidesiyle kırk gün kırk gece devam eden alevli bir Ergenekon Bayramı'ndan bahsediyoruz.

Gelelim asıl sorumuza ve Ergenekon ağacı uzun ve büyük sopa) ne anlam taşıyor? Ve buna bağlanan rengarenk kumaşların sırrı ne? Bu ağacı kaldırıp dikleştirmek o kadar zor bir şey olmadığı açıkça belliyken niye dikleştirme şekli farklı? gibi sorularımızın cevaplarına. Biz Türk milleti onlarca boy olarak her bölgede yaşamaktayız. Ne kadar birlikte yaşasak da her boyun kendine has bayrağı var. Tıpkı bugünkü Türkî devletlerin farklı bayraklarının olması gibi. Ergenekon Bayramı tüm Türk boylarının ortak mirası ve bayramı olduğu için birlikte kutluyorlardı. O gün tüm boyların hanları bir araya gelerek büyük ve uzun bir sopaya kendi bayraklarını bağlıyorlardı. Ergenekon bayramına has dokunan bayrakların uzun bir ipi olurdu. Her boyun Elhan'ı ilk önce bayrağı sopanın ucuna iyice bağladıktan sonra onlarca kulaç uzunluğunda olan bayrağın ipinin ucunu öylece bırakırdı. Tüm boyların Elhanları kendi bayraklarını bağladıktan sonra her boyun Elhan'ı sarkıp duran bayrak iplerinden tutup yavaş yavaş birlik ve beraberlik bayrağının sopasını kaldırıp dikerlerdi kutlama meydanının ortasına. Merkezdeki Ergenekon bayramına katılamayan Türk boylarının göçebeleri yaşamakta oldukları bölgelerde yine bu şekilde bir araya gelip birlik ve beraberlik bayraklarını kaldırıp Ergenekon bayramlarını kutlarlardı. Fakat bu töre Türk milletinin ayak baştı her yerde yaşatılırdı. Diğer tüm ölkelerde hâlâ bu Ergenekon Bayramı meydanlarda kutlanırken; yalnızca Horasan coğrafyasında saltanat süren Sultan Hüseyin Baykara zamanında bu törenin kutlama merkezi Fergana'dan Belh şehrinde imar edilen Ravzayı şerif'e taşındı. Böylece kutlamanın merkezi Belh diyarındaki Ravzayı şerif ziyareti olunca, Belh etrafındaki şehirlerin boyları da bu birlik ve beraberlik bayrağını Ergenekon tepelerine ve meydanlarına dikmekten vazgeçip artık bölgelerindeki türbelerde dikmeye başladılar. Böylece bugüne kadar tüm Türkistandaki Ergenekon Bayramı önce Mezar-ı şerif'in merkezinde, sonra diğer şehirlerin meşhur türbelerine kutlanıyor. Ancak bayram kutlamaları ve töre oyunları yine de eski kutlama meydanlarında ve tepelerde gerçekleşiyor.

Bu kitabımı tüm Türk boylarının tüm dünyada birlik ve beraberliklerini tekrardan canlanılması isteğiyle özellikle güzel yurdumuz Türkistan'ın özgürlüğü arzusıyla armağan ediyorum!

Aminullah Nail Hangeldi

2. BÖLÜM

2.1. Sözlük Bilim ve Tematik Sözlükler

İnsanlar iletişimde pek önemli bir işlevin sahibi olan dil; sistemi, yapısı, işleyişi ve içerdiği unsurlar açısından insanların dikkatini çekerek pek çok araştırmaya konu olmuştur. Söz varlığı bu unsurların başında gelmektedir.

Söz varlığı dilbilimin leksikoloji dalı içerisinde yer alan bir çalışma alanıdır. *Kelime hazinesi, kelime serveti, kelime dağarcığı, sözcük varlığı, sözcük dağarcığı, sözcük serveti, sözcük gömüsü, vokabüler, kelime kadrosu* gibi terimlerle eş anlamlı olarak kullanılır. Batı dillerinde *vocabulary, wortschatz* ve *wortbestand* gibi sözcüklerle karşılanmıştır. Söz varlığı terimi, Almanca *wortbestand* sözcüğünün Türkçe çevirisi olarak ilk defa Doğan Aksan tarafından kullanılmıştır. Batıda olduğu kadar Türkiye’de de bilim adamları söz varlığıyla ilgili pek çok çalışma bulunmuştur. Son yıllarda bu konudaki çalışmaların sayısında bir artış görülmektedir. Buna paralel olarak çalışmalarda yöntemlerde de bir çeşitlilik göze çarpmaktadır (Özbek 2015: 2, Ukşal 2019: 5).

Söz varlığı bir dilin en büyük zenginliğidir. Türk Dil Kurumu söz varlığını şöyle tanımlamıştır: *Bir dildeki sözlerin bütünü, söz dağarcığı, sözcük hazinesi, kelime hazinesi, kelime kadrosu, vokabüler*. Söz varlığı alanında önemli çalışmaları bulunan Aksan Bir dilin söz varlığı denilince, yalnızca o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplamış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz (Aksan 2015: 15). diye tanımladığı söz varlığının önemine Bir dilin söz varlığı, o dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutmakta, yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, sözdizimi ve anlam değişikliklerine yansıtma, hangi dillerin etkisiyle ne türden değişmelerin gerçekleştiğini göstermektedir. (Aksan 2015: 19) şeklinde vurgu yapar.

Söz varlığı, işlendiği toplumun ihtiyaçlarına göre şekillenip gelişir. Ait olduğu dilin kullanıldığı coğrafyanın tarihî, etnik, fiziki, ekonomik ve sosyokültürel yapılarından etkilenir ve bu etkileşimi kullanımı esnasında yansıtır. Bu doğrultuda da her bölgenin kendine özgü çeşitli dil bilgisi ve söz varlığı özellikleri bulunur (Kargın 2021: 3).

Toplumların kimliği olan kültür, söz varlığının şekillenmesinde de en büyük etkidir. Dil, kültür oluşumunu sağlayan öğelerin başında gelir. Toplum dil ile çeşitli alanlardaki birikimlerini, sosyal yapısını şekillendiren bütün değer ölçülerini kavramlar ve sözcükler hâlinde diline aktarır (Karababa 2013: 33).

Bir dilin zenginliği ve derinliği, o dilin söz varlığıyla değerlendirilir. Söz varlığı ise sözcüklerle anlam kazanmaktadır.

Sözlük, TDK tarafından *bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat* olarak tanımlanır. Eminoglu'nun verdiği bilgiye göre *sözlükler, dillerin söz varlığını içine alma, dilin yapısı ve işleyişi hakkında bilgi verme, toplumun eğitim ve bilgi düzeyinin sonuçlarını ortaya koyma, diğer dil ve toplumlarla kurulmuş ilişkileri gösterme... vb. pek çok konuda, ulusların kültürü içinde önemli bir yere sahip bilgileri içermesi bakımından, bilimsel araştırmaların temelini oluşturan ve ilk başvurula bilgi kaynaklarıdır* (2010: 3).

Sözlükler *diline, boyutuna, kapsamına, ortama, katılımcıya, duyguya, kullanıcısına, zamana, paradigmaya, sürdürüm şekline* (Akın 2022: 229) göre tasnif edilebilir. Çalışmada ele aldığımız eserin söz varlığı kapsam sözlükleri arasında yer alan tematik olarak ele alınmıştır.

Tematik sözlükler alan yazında farklı adlarla karşılanmaktadır. Türk dilinde *kavram sözlükleri, ad bilimsel sözlükler, düzensel sözlükler, sistematik sözlükler, tematik sözlükler, konusal sözlükler, konu sözlükleri* şeklinde olup yabancı dillerde *ideografik (ideographic), ideolojik (ideological), semantik (semantic), thesaurus veya leksikon (lexicon), alfabetik olmayan (non-alphabetical), kavramsal (conceptual), konusal (topical), nosyonal (notional), onomasiolojik (onomasiological), tematik (thematic), sistematik (systematic)* olarak adlandırılmaktadır (Kocapınar, 2014: 747-749).

Tematik, Fransızca (thématique)'dan dilimize giren ve Bir tema etrafında oluşan anlamında bir kelimedir. (TDK) Türk dil Kurumunun verdiği anlama bakınca tematik sözlükler belirli bir konu veya tema etrafında hazırlanmış sözlüklerdir. Yani tematik sözlükler, belirli bir tema veya konuyla ilgili kelimelerin, madde başı ve alt madde başı şeklinde düzenlenerek tanımlanmasıyla meydana gelmektedir.

Aksan'a göre temel söz varlığı: bir dilin sözvarlığının hangi öğelerden oluştuğu üzerinde durulurken ilk anılması gerekenler, temel sözvarlığı ya da çekirdek sözcükler adını verdiğimiz öğelerdir. Bunun sınırı çizilirken de insanın odak olarak alınması doğru olur: insanın organları başta olmak üzere onun en doğal gereksinmelerini karşılayan yemek, içmek, uyumak, gitmek, gelmek, almak, vermek gibi kavramlar, ona en yakın kişileri gösteren akrabalık adları, sayılar ve insanın maddî ve manevî kültürü içine giren çeşitli kavramlar sayılabilir (Aksan 2015:34).

Şenata'ya göre, belirli bir konu ve tema etrafında hazırlanan tematik çalışmalarda önce ana başlıklar belirlenir ve ilgili sözcükler bu ana başlıkların altına yerleştirilir. Daha sonra söz varlığının çeşitliliği doğrultusunda alt başlıklar eklenerek tematik söz varlığı

çalışması tamamlanır. Tematik çalışmaların indekslerden farkı, ana başlık ile alt başlıkların içerdiği madde başlarının anlamlarıyla birlikte verilmesidir (Şenata 2020: 5).

Tematik çalışmalar, toplumların gündelik yaşam öğelerinin, örf, adet, gelenek, kültürlerinin, uğraştıkları zanaatlerin, edindikleri mesleklerin okuyucuya sunulmasını sağlar. Tematik sözlükler içerdikleri söz varlığının niteliği ile toplumun sahip olduğu kültür ve medeniyet seviyesini tespit etmeyi kolaylaştırır. Ayrıca karşılaştırmalı söz varlığı çalışmalarında araştırmacıya tematik unsurlara ulaşma kolaylığı sağlar (Şenata 2020: 20).

Tarihi ve Çağdaş Türk dili alanında tematik tasnife göre hazırlanmış sözlükler bulunmaktadır. Sibiry grubu Türk lehçeleri alanında N. N. Şirobokova ve O. Şagdurova'nın editörlüğünde hazırlanan Materialı K Sravnitel'nomu Slovaryu Glagol'noy Leksiki Tyurskih Yazıkov Sayano-Altaya (Altay-Sayan Türk Dillerinin Karşılaştırmalı Fiil Sözlüğü) bunlardan biridir (Güneş 2022: 10).

Tematik sözlükler, hazırlanış bakımından tam bir metot birliğinin görülmediği sözlük türleridendir. Türkçe sözlük çalışmaları açısından henüz yeterince üzerinde durulmamış bu sahada özellikle konu başlıklarının ve alt başlıkların tespitinde görülen farklılıklar tematik sözlükler alanında çalışmaları zorlaştırmaktadır. Tematik sözlük çalışmalarındaki en önemli sorun olarak nitelendirilebilecek bu mesele sadece Türkçenin değil, tematik sözlüğü hazırlanacak bütün dillerle ilgilidir. Alfabe sırasına göre hazırlanan dil sözlüklerinde görülen metot birliğine tematik sözlük çalışmalarında da ihtiyaç vardır (Mutlu: 2009: 4).

Tematik sözlük alanında yapılan çalışmalar irdelenerek belirlenen başlıklar altında Türkistân Bayremi Ergene Kın adlı esere ait söz varlığı aşağıda yer almaktadır.

2.2. Türkistân Beyremi – Ergene Kın Adlı Eserin Söz Varlığının Tematik İncelemesi

2.2.1. Araştırma, Sorma, Sorgulama, Okuma, Bilgi ve Haber Kavramları

Eserde araştırma, sorma, sorgulama, okuma, bilgi ve haber kavramlarına yönelik 66 sözcük tespit edilmiştir. Eserde, bu kavram alanına ait tespit edilen Türkçe kökenli sözcüklerin sayısı çok azdır: bilgi (bilgi, baş söz (önsöz), Bu sözcüklerin çoğunun Arapça ve Farsçadan alıntı olduğu görülmektedir. Afganistan'ın resmî dilinin Peştunca ve Farsçadır. Özbekçe ise kısa bir zaman kadar devlet dili statüsüne girmişse de Afganistan'da eğitim, üniversiteye kadar Farsça iledir. Güney Türkistan'daki kendi ana dilinde eğitim göremeyen Türkler sadece gündelik hayatta ana dilleriyle iletişim kurarlar. Yazı dili olarak da eğitim aldıkları dil olan Farsça'yı kullanırlar. Türklerin ana dilde eğitimden mahrum kalan, Güney Türkistan'da Özbek okulları olmadığı için Farsça eğitim almak zorunda kalan Khangeldi'nin de bu durumdan etkilendiğini romandan hareketle söyleyebiliriz: *Tärceḥ* (tercih), *näsvān* (Kız okulu), *nāticā* (Sonuç), *nāzār* (Fikir), *kitāb* (kitap) gibi. Ancak aynı zaman da onun romanda temel konu olarak eğitimi ele alması, bu husustaki bilincini de gözler önüne sermektedir.

Halk kültür unsurlarından *kıssa* (kıssa, *hikāye*), *ātā sözi* (atasözü), *fākāhi* (fıkra) Özbek özel yere sahiptir. Örneğin Gör Oğlu Kıssası (Kör Oğlu) sözcüğünün bu romanda yer alması aslında Özbek kültüründe destan geleneğinin hâlâ yaşatıldığı anlamına gelmektedir. Bu kültür uzun kış geceleri, özel akşamlar, aynı yerde çalışanların gece sohbetlerinde pas ve tozunu atarak yaşatılmaktadır. Eserde bu kıssa Ergenekon Bayramı'nda, bahşılar tarafından söylenmektedir: *sāhibniñ dāmburāsini ālib Gör Oğlu'niñ kıssāsini oqıb berār edi Cāmil Bahşi*. Eserden hareketle Özbek Türkçesinde teknolojik ürünlere ait adlandırmalarda sözcüklerin batı dillerinden aynen alıntılandığı dikkat çeker: *telvizyon* (televizyon), *tiknāluji* (teknoloji), *telfon* (telefon), *ānāliz* (analiz), *porgırām* (program). Bazı sözcüklerin hem yabancı hem de Türkçe karşılıklarının da bir arada yer aldığı dikkat çeker: *sābāg - dārs* (ders), *gerçek- ḥakıkat* (gerçek, hakikat), Yabancı dillerden özellikle Arapçadan alıntı sözcüklerdeki “i” sesinin, eserden hareketle Özbek Türkçesinde “e” ile ifade edildiği görülür: *ebtidāyi* (ilkokul), *ebtidāy sābāg* (ilk ders), *eḥtiyāc* (ihtiyaç), *eḥtimāl* (ihtimal), *enternet* (internet), *eşq* (ışk/aşk), *lābārātuv* (labatuar).

āşşığ Aşık atmak.

āzim Azim.

āv Avlamak.

ācığ Sinir.

āfsānā Hikāye.

ālif Elif.

ānāliz Analiz.

ārmān Arzu, hayal.

āsās Esas.

ātā sözi Ata sözü.

bāş Söz, giriş

bilgi Bilgi.

boşlik Boşluk.

buyuruğ Buyruk.

cāyzā Ödül.

cāhālāt Cehalet.

cāvāb Cevap.

cur dāyrāsi Helal dairesi.

çāgdāşçām Çelme.

çāns Şans.

çilig Çocuk oyunlarından biri.

çort Düşünce.

dārbāzlik İp, oyunu ip üstünde yürümek.

dāyrā Daire.

dāftār Defter.

dārs Ders.

ders Mazmun.

devan Divan.

deyim Deyim.

dıkat Dikkat.

dinyāt Dini ders.

ebtidāyi İlk okul.

ebtidāy sābāğ İlk ders.

ectimāyı tārmağ Sosyal medya.

ehtiyāc İhtiyaç.

ehtimāl İhtimal.

eksiri İksiri.

enternet İnternet.

eşğ Aşk.

fāhır Gurur, gurur duymak.

fākāhi Fıkra.

fāyşālā Kesin karar.

ğadāb Gazap.

gāzitā Gazete.

gāzāl Gazal.

gerçek Gerçek.

gör-oğli Köroğlu.

gurāş Güreş.

gurāmlık Hokkabazlık.

hāđiri Yoklama.

hākıkat Gerçek, hakikat.

hālāt Durum.

hātırā Hatıra.

hālka Halka.

hāmlā Hamle.

hāyācān Heyecan.

hıyāl Düşünce.

hıyāl küçi Hayal gücü.

hıyāl pālāv Gerçekleşmesi mümkün olmayan hayaller, ütopya.

himāt Himmet.

hiyānāt İhanet.

hucāt Sertifika, diploma.

hursānd Mutlu.

ıktışāt İktisat.

igā Sahip.

isdālik dāftār Not defteri.

istek İstek.

Juğrāfiye Coğrafiye

kalām Kalem.

kālib Kalıp, çerçeve.

kaygu Kaygı.

kāvurçāk Bebek oyunu/kız çocuklar için.

kālmā Kelime.

kınāyā Kinaye.

kıska maqāl Ata sözü, fıkra, nokta, mazmun.

kışşā Hikaye.

kitāb Kitap.

kiliç sällāş Kılıç sallamak.

kitābçā Kitapçık, küçük kitap.

koşık ātışmāsi Şarkı yarışması.

quvān- Mutlu.

quvānç Sevinç.

lābārātuv Labatuvar

lisā Lise

mācrā Macera.

māhız Kaynak.

mācnun Mecnun.

māfhum Mefhum.

māsālā Masala.

māslāhāt Danışmak.

māntıq Mantık.

māni Anlam mana.

māvzu Mevzu.

mehir Sevmek.

mubāhişā Mübahase.

mucālā Gazete.

muğāmbırlik Hile.

murād Dilek.

musābqa Yarışma.

muṭmāyin Emin.

nāzā Umutsuz.

nāmā Name.

nakışā Harita.

nāsvān Kız okulu.

nāşriyâ Yayınlama.

nāticâ Sonuç.

nāzâr Fikir.

nıfrât Nefret.

niyet Niyet.

ogit Öğüt.

opkâ Öfke.

pāhlāvānlik Pehlivanlık.

plān Plan.

porgırām Program.

rāncidâ Rencide.

rıķābât Rekabet.

riştâ Bölüm.

ricâ Plan.

romān Roman.

sātur Satır, Büyük kemik ve kalın et parçalarını ayırmak kullanılan mutfak veya kasap bıçağı.

sātır Satır (kelimelerin toplamı, paragraf, cümle)

sābāb Sebep.

sābāğ Ders.

şāfhâ Sahife.

sālāh ātşi Silah atmak.

sāmbol Sembol.

şınf Sınıf.

şımfdaş Sınıfdaş.

söz Söz.

şuḥbât Sohbet.

şāmpiyun Şampiyon.

şāvķ-āvķ Alaka, istek, sevmek.

şe‘r Şiir.

şe‘r uriş Şiir yarışması.

şikāyât Şikayet.

şirin sözlâr Tatlı laflar.

ta‘bir Tabir.

taķım Takım.

tārīḥ Tarih.

tārtişmâ Tartışma.

tābāşir Tebeşir.

tācribâ Tecrübe.

tāhlil Tahlil.

tārceḥ Tercih.

tārt-kāş Tartışma.

tāşvıķ Teşvik.

tāmāşâ Temaşa.

tāşmim Karar.

tāşkilâti Teşkilat.

tez Tez.

telfon Telefon.

telvizyun Televizyon.

tiknāluji Teknoloji.

top Top.

tortgân Dörtgen.

tüşün- Düşünmek.

oğlāqčāpār Oğlak oyunu.

umid Umud.

uslub Üslup.

vaqıyā Olay, vakiye.

vāraḳ Evrak.

yā y harfi.

yāngu Tutku.

yālpāḡ Düz.

yāşin-yāşin Saklambaç.

zārābin Büyüteç.

2.2.2. Asker, Askerlik, Ordu ve Savaşla İlgili Kavramlar

Afganistan uzun yıllardan beri savaş meydanı olan bir ülkedir. Güney Türkistan toprakları da bu ülkenin sınırları içerisinde olduğu için Özbek Türklerinin onlarca yıldır içeride ve dışarıdaki düşmanlarına karşı vatanlarını savunmak zorunda kaldığı ve pek çok savaşta yer aldığı bilinmektedir. Hayatın her aşamasında savaşı gören yazar romanında da savaşla ilgili sözcüklere yer vermiştir.

Romanda asker, askerlik, ordu ve savaşla ilgili kavramlara ait sözcüklerin sayısı 40 tanedir. Bu kavramların çoğunluğunun Farsça ve Arapça kökenli olduğu tespit edilmişse de nadiren

Türkçe sözcükler yer almıştır. Bu kavram alanına ait tespit edilen Türkçe sözcüklerin sayısı azdır: *ātış* (atış, silah atmak, silahla vurmak) *kazanç* (zafer), *kılıç* (kılıç), *ḳural* (*miltıḡ* (silah), *ok* (ok), *tuzāḡ* (tuzak), *uriş* (savaş), *yāvuz* (düşman), *yengiliş* (mağlubiyet), *yutuk* (başarı, zafer). Arapça ve Farsça sözcüklerin yoğun olmasının temel nedenlerinden biri Afganistan'da resmi dillerden birinin Farsça olması ve Farsça ile Arapçada bu kavram alanına ait sözcüklerde ortaklık bulunmasıdır. Bir diğeri ise devlet yönetiminde bu kavram alanına ait en üst bakanlık olan "Savunma Bakanlığı"nda genelde Türklerden ziyade Tacik (Fars) ve Peştunların rol oynamasıdır. Bununla birlikte "*bāmb* (bomba), *politika* (politika) gibi İtalyanca sözcüklerin varlığı da dikkat çeker.

Güney Türkistan'da *gurāş* (güreş), *ḳiliç sāllāş* (kılıç oynatmak), *āv* (av), *sālāh ātşi* (silah atmak) ve *uḡlāqčāpār* (oğlak oyunu) gibi spor dalları Türk halkının önemli yaşam faaliyetlerindendir. Bu durum romanın söz varlığına da yansımıştır. Romanda oyunlar ve spor dallarıyla alakalı sözcüklerin genelde Türkçe kökenli olduğu görünmektedir. Sebebi de bu coğrafyadaki Türkler eski zamanlardan beri büyük ve ciddi sıkıntı ve baskı altında kalmalarına rağmen oyun

kültürünü koruyan ve günümüze kadar devam ettiren bir halk olarak yansımaktadır. Özellikle spor dalları altında yer alan güreş ve oğlak oyunu Özbek kültüründe çok büyük öneme sahiptir. Güney Türkistan'da düğün, bayram, yılbaşı, yeni doğan erkek bebekler için, sünnet düğünlerinde, özel kutlama günlerinde, toplu organizasyonlarda, açılış törenleri, zafer kutlamaları vb. tüm özel günlerde bu iki oyun kutlamaları en önemli ve vazgeçilmezdir. Güney Türkistan halkına göre zengin birinin tarafından yapılan bu tür kutlamalı özel günlerde özellikle düğünlerde mutlaka bu iki oyunun yapılması geleneksel beklentiye dönüşmüştür ve bu yüzden durumu iyi olanlar bu geleneksel beklentiye yapmaktadırlar. Bu iki oyunun kuralları gereği kazanan takıma Ton at gibi önemli, özel hediyeler verilmektedir. Savaşçı bir toplum olan Türkler, çok küçük yaşlardan itibaren çocuklarına kılıç kuşanmayı, güreç tutmayı öğrettiği bilinmektedir. Bu durum çocukların oyunlarına da yansımakla birlikte Güney Türkistan'da bu durum daha büyük önem arz etmektedir. Siyasî istikrarsızlığın yanı sıra bölgenin tarihin hiçbir döneminde huzura kavuşmamıştır. Bu durum, bölgede sürekli bir ölüm kalım savaşında olan Türkleri, eski Türk geleneklerini korumaya, küçük

yaşlardan itibaren çocukları kendini savunmayı öğrenmeye itmiştir. Bugün özellikle erkek çocuklarının oyunlarının büyük oranda savaşa dayandığı görülür. En yoğun kullandıkları oyuncak ise silah olmuştur.

ātış Atış.

āşābāt İsabet.

āzāb İşkence, eziyet.

bārut Barut.

bāmb Bomba.

cābhā Cephe.

cār-bāhşi Tartışmak.

estemār İstismar.

eşgāl İşgal.

fātāh Fetih.

fırқа Bölük.

fuşing Fişek.

ğālmağāl Tarışmak.

ğaş Düşmanlık.

şaf Saf, sıra.

ķāmā-ħancār Hançer.

ķazanç Zafer.

kālmākāl Kavg.

kändäk Hendek.

kılıç Kılıç.

ķurāl Kural.

mağlubiyät Mağlubiyet.

māşä Maşa.

märmi Kuruşun.

miltıǵ Silah.

mucādlä Mücadele.

muşt Yumruk.

oķ Ok.

ordu Ordu.

politika Politika.

raqıb Rakip.

siyāsät Siyaset.

şikāncä İşkence.

tāshır Teşhir.

tuzāǵ Tuzak.

uriş Savaş

yāvuz Düşman.

yengiliş Mağlubiyet, yenilgi.

yutuķ Başarı.

zulum Zulüm.

2.2.3. Bitkiler ve Bitkilerle İlgili Kavramlar

Romanda bitkilerle ilgili kavram alanına ait 34 sözcük belirlenmiştir. Tespit edilen sözcüklerin altı tanesi çiçek ismi, beş tanesi bitki ismi ve beş tanesi de ağaç ismi olup, kalan diğerleri ağaç ve bitkilerle ilgili sözcüklerdir.

Özbeklerin yemek kültüründe bitkiler ayrı bir öneme sahiptir. Örneğin podinä(naneye benzeyen bitki türü) her mutfağın vazgeçilemez bitkilerdendir. Bu bitki genelde dağlardan toplanır ve kurutularak, farklı etli ve hamurlu yemeklerin üzerine konularak yenmektedir. *Zärķubä* (zerdeçal) da kimyon ve karabiberden sonra Özbek kültüründe en çok kullanılan baharatlardandır. Özellikle, insanlar Kurban Bayramına hazırlık yaparken en çok satılan baharatlardan biri zerdeçaldır. Ancak Özbek Türklerinin yemek kültüründe uzun süredir kullandığı bilinen bitki ve baharatların Türk olmayan halklar tarafından alınıp karıştırılması ve paketlenmesinin ardından yüksek fiyatlarla yine Türklere satıldığı romanda dile getirilmektedir: *bizni Taķār'dägilär Yunāni dāru deb, mānā ķuritilgān ve yānķilgān ķalāmpur, zincäǵ, podinä, zärķubä ve şungä oķşār*

nersälärni sätädilär. Bu durumun, sonrasında Türk topraklarında zenginleşen yabancıların bu toprakları sahiplenmesine kadar gidecek bir ekonomik zenginliği onlara tanımasına neden olacaktır. Bu uyarı romanın alt fikri olarak işlenmektedir.

Romana da yansıdığı üzere, Güney Türkistan'da yaşayan bu yabancı girişimciler için baharat zamanında onların en büyük gelir kaynağı olmuştur. Bundan dolayı romanda çeşitli bitkilerin ismi geçmektedir.

Türk kültür yaşamında ve Özbek kültüründe önemli bitkilerden biri de pamuktur. Pamuk aynı zamanda bölgenin önemli bir ticarî kaynağıdır. Güney Türkistan'da geleneksel yaşam tarzını korumaya devam eden Özbek Türkleri kendi yorgan, yastık, minderinin kendileri üretmektedir. Özbekler pamuktan sadece ev eşyaları için değil yöresel kıyafetler hazırlamak için de yararlanmaktadır. Geleneksek yaşam tarzına ait izler romanda da kendisini göstermektedir: *sarığ pahtädän toqılgän äläçä qumäşni piçib ve täyärleb kelgän edi uyidän.* Özellikle çiftçiler ve çobanlar güneşin sıcaklığından ve kışın soğundan kendilerini korumak için pamuktan yapılan kıyafetlerini giymek zorundadır.

Tarihin en eski mesleklerinden

olan çiftçilik, bölge halkının da temel geçim kaynaklarından. Bu durum romana da yansır. Eserde bitki kavram alanına ait söz varlığının büyük oranda Türkçe kökenli olduğu görülür. Türkler geleneksel söz varlığını korumuş ve bu durum romanda da kendini göstermiştir. Tespit edilen sözcüklerin yaklaşık yirmisi Türkçe kökenlidir. Romanda geçen bitkiler ve bitkilerle ilgili kavramlara ait olan sözcüklerin sayısının daha çok olması beklenmektedir. Ancak Afganistan'ın kurak bir ülke olması, ilkbahar ile sonbahar mevsimlerinin kısa sürmesi ve 48 dereceye çıkan hava sıcaklığı bitki çeşitliliğindeki azlığın nedeni olarak görülebilir.

älmä yäğäc Elma ağacı.

çinär Çınar.

dal Dal.

gül Gül.

güldän Saksı.

gulgunçä Açılmamış çiçek.

hımçä Dal.

kâfur Kâfur.

kältä yağaç Kısa ağaç.

koğ-çoğ Kız.

kurğaşim Papatya.

lālā Lale.

nāstārān Kuşburnu.

nāv-nihāl Fidan.

new- rose Taze gül.

māysā Çimen.

mivesiz-yāğāç Meyvesiz ağaç.

nāvdā Dal, ağaç dalı, ince dal.

otin Odun.

otin-kommāsi Odun yığını.

pāḥal Çeşitli otların kurusu, balya.

pāḥtā Pamuk.

podinā Naneye benzeyen bitki türü.

sāmān Saman.

sotāçup Sopa.

tāl Söğüt.

tāl yağāç Söğüt ağacı.

tāmbāku Tütün.

tāyağ Sopa.

tut yāğāç Dut ağacı.

yālā dal, ağaç dalı

yālčā Budak.

yāprāğ Yaprak.

zārçubā Zerdeçal.

zincäg Kabuklu bir bitki.

2.2.4. Boy, Kabile, Uruk, Soy ve Sülale ile İlgili Kavramlar

Romanda Özbek söz varlığına ait pek çok boy ve kabilelerin ismi yer almaktadır. Afganistan çok uluslu topluma sahip bir ülkedir. Ülke nüfusu Peştun, Tacik, Özbek, Türkmen, Hazara, Aymak, Baluç, Peşeyi, Nuristani, Gucar, Arap, Barahavi, Kızılbaş, Pamirli, Kırgız, Sadat ve Hintler olmak üzere çeşitli etnik ve dilsel gruplardan oluşmaktadır. Afganistan millî marşı ve önceki anayasasında on dört kabileden bahsedildiği görülmektedir. Bu durum romanda farklı boy ve kabile isminin geçmesine sebep olmaktadır. Ayrıca kabilelerin birbirine karışıp tek çatı altında toplanmaları da oldukça geç dönemlere rastlamaktadır. Bunların yanında romanda, bazı siyasî sebeplerden dolayı görülen bölge boyları arasındaki farklılıklara ve isimlendirmelere de işaret edilmektedir.

Afganistan'da, Güney Türkistan'ın tarihine, Türk gelenek göreneklerine ait gerçek ve doğru bilgiler ne devlet okullarının ne de

üniversitelerin müfredatında yer almaz. Bunun yerine çoğunlukla Peştunlara ait tarihî bilgiler Afganistan tarihi olarak verilir. Böylelikle Türk boylarının kimliksizleştirilmeye ve bir Afgan toplumu yaratılmaya çalışılmış, bir dereceye kadar da başarılı olunmuştur. Aynı boydan gelen aynı dili mensupları Türk olduklarını bilmeden birbirlerine karşı yabancılık duyarlar. Roman yazarı Khangeldi de “*Häh Özbek hah Türkmën, hah Kazāk, hah Kırgız, biz Türkmiz dedik ve yolgä çıkdık*” diyerek tüm Türk boylarını tek bir kimlik Türk kimliği altında birleşmesini arzu eder. Onlara dayatılan Afgan kimliğini reddeder ve Türk boylarına aslında Türk olduklarını öğretmek ve gerçek kimliklerini onlara göstermek için bu romanda birlik mesajları verir. Böylece birçok Türk boylarının ismini romanın söz varlığına yerleştirir, üst kimlik olarak da Türk kimliğini benimser.

Eserde bu kavram alanına ait toplamda 34 sözcük tespit edilmiştir. Bunlardan sekiz tanesi Türk boy ve sülalesini göstermektedir. *Äymāk* (Aymak), *Özbek* (Özbek), *Sälçukılär* (Selçuklular), *Timurilär* (Timurlular), *Türkmen* (Türkmen) *Bäburilär* (Babürler), *Kırgız* (Kırgız), *Kazāk* (Kazak). Romanda yer almayan ancak bölgede yaşadığı bilinen başka boy ve sülalelere ait adlandırmalar da

bulunmaktadır.

Romandaki boy, kabile, uruk, soy ve sülale ile ilgili kavramlarına bakılınca öncelikle Türk boylarının ağırlıkta olduğu görülür. Nedeni ise gerçek hayatta da Afganistan’da pek çok Türk boylarının yaşaması, yazarının ve romanda ele alınan kesimin Türk olmasıdır. Türklerden sonra ikinci sırada Peştun boyları gelmektedir: *Eshākzäy* (İshakzay), *Tärähıl* (Tarahıl), *Ähmädzäy* (Ahmadzay), *Ävğan* (Afgan) ve *Mäynāhel* (Maynahil).

‘**Aräb** Arap.

‘**Aräb Dävläti** Arap Devleti.

Ävğan Afgan.

Ävğanistän Hükumäti Afganistan hükümeti.

Ähmädzäy Afganistan’da yaşayan bir Peştun kabilesi.

äcäm Türk olmayanlar, Farslar.

Ängriz İngiliz.

Äymāk Aymak.

Bäburilär Babürler

bäyräg bayrak

cugi çingene.

Çin dävläti Çin Devleti.

Däri Fars.

Däriçä Darica.

Eşhākzäy İshakzay, Afganistan’da yaşayan bir Peştun kabilesi.

ırk Irk.

kul Köle.

köçi göçmen.

Qırğız Kırgız.

Qazāk Kazak.

Mäynāhel Maynahel, Afganistan’da yaşayan bir Peştun kabilesi.

Mısrılık Mısırlı.

Osmānilär Osmanlılar.

Özbek Özbek.

Özbekçä Özbekçe.

Päştu Peštu.

Päştuçä Peştuca.

Sälçukılär Selçuklular.

sältänät saltanat.

Särpul hālķı Serpul halkı.

Täcık Fars.

Timurilär Timurlular.

Tärāhıl Tarahil, Afganistan’da yaşayan bir etnik grup.

Türk Türk.

Türkmen Türkmen.

2.2.5. Din ve Dinle İlgili Kavramlar

Romanda, Türklerin günlük yaşamlarında İslamiyetin yoğun etkisi görülmektedir. Bu durum isim söz varlığına da yansımaktadır.

Din ve dinle ilgili kavramlar altında toplam 119 söz varlığı bulunmaktadır. Bu sözcüklerin çoğunluğu Kuran’ın dili olan Arapçadan alıntıdır. Kuran’ın çevirisi yapıldığı ilk yabancı dil olan Farsçadan da azımsanmayacak bir söz varlığı alıntılandığı görülür.

Afganistan halkının yüzde 52’si okumuş insanlardır. Kalan yüzde kırk sekizi ise ya hiç okumamış ya da sadece camiilerde temel dinî bilgileri almışlardır. Eserde bölgenin sosyal yaşamına dair bu izler şu şekilde dile getirilir: *Bir päyt edi kē, sādıķ bālā mullādān ruhsāt bolib uygā keldi.* Hayatları boyunca hiç eğitim almamış insanlar için ise cami hocalarının verdiği vaazlar büyük bir öneme sahiptir. Romanda olaylar içerisinde yer verilen bu dinî yaşama ilişkin veri ve yorumlamalar söz varlığında da kendini gösterir. “molla” söcüğünün yaklaşık 150 kere tekrarlanması, günlük yaşamda mollaların halkın üzerinde çok büyük

etkisi olduğunun bir göstergisidir. Mollalar, yani cami hocaları, genellikle Arapçayı diğer dillere göre üstün tutar ve birçok dinî kavramın Arapçasının bilinmesini ve kullanılmasını gerektiğini vurgular. Örneğin onlara göre duaların kabul olması Arapça dua edilmesine bağlıdır, namaz niyetlerinin Arapça edilmesi namazın kabul edilmesi anlamına gelir ve Allah yerine “Tanrı” ve “Hüda” sözcüklerinin kullanılması günah sayılır. Çünkü İslam’ın dili Arapçadır. Bu yönlendirme ve kabul ve günah işleme korkusu ile bölge halkının söz varlığında din ve dinle ilgili kavramlar genelde Arapça olarak karşımıza çıkar. Romanın söz varlığı da bu kavram alanında Arapça’nın tesiri altında kalır.

Romanda dini kavram alanında Arapça’nın ağırlığı görülmekle birlikte eski Türk inanç sisteminin etkileri ve bunun söz varlığına yansımalarına da yer verilmiştir: *Āyhān Hātun, Begum Hātun’gä bāqıb, hey siz bälä älmästi Hātun!* Bu cümledeki “*älmästi* (albız)” sözcüğü Eski Türk inanç sistemine işaret etmektedir. Güney Türkistan halklarının inancına göre *älmästi*, dünyada bir eşi daha olmayan, iri cüsseli, uzun saçlı ve kötü karakterli bir ninedir. Romanda da bu anlamına uygun olarak kadınlara kullanılmıştır. “*Älmästi*”nin işi sadece zarar vermek olduğu için romanda bela

sözcüğü ile kullanıldığı görülür.

Özbek inancına göre tüm sıkıntıların hallolma yollarından biri de hayır yapmaktır. Romanda, hayır sözcüğü ve bu anlamını ifade eden “*hayır*(hayır), *näzır*(hayır), *hayrät*(hayır)” sözcüklerinin de sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir.

‘**aķıbāt** Akıbet.

‘**arş mäläkuti** Arş, göğün en yüksek katı.

‘**aşır- āzānı** ikindi ezanı.

‘**Azrāyil** Azrail.

Ādām Adem.

āhır-zāmān Ahir zaman, dünyanın son günleri.

ānd Ant.

ālest Alast, birçok müfessir, yorumcu ve mutasavvıfı göre, Allah’ın Alem Zar adlı özel bir antlaşmaya atıfta bulunan Kuran’dan alınmış bir terimdir.

ālḥāmdullāh Elhamdülillah.

älmästi Albız.

āyāt Ayet.

Äzäl Ezel.

baķā Beka, ölmezlik

bälä Bela.

Bibi ḥāvā Havva Ana.

burāķ Burak.

cāme ‘ **māscid** Büyük cami.

cām‘āt Cemaat.

cāmā‘at Cemaat.

cānnāt Cennet.

cināzā Cenaze.

du‘ā Dua.

dev Dev.

ärvāḥ Ervah.

‘ebādāt İbadet.

ebrätli İbretli.

eḥlāṣ İhlas.

eṭāt İtaat.

fälākāt Felaket.

färz Farz.

fätvā Fetva.

fäyz-bärākāt Faiz-bereket.

feriştä Melek.

fıtrāt Fıtrat.

ġusl Gusül.

ḥādış Hadis.

ḥaḳ Allah.

ḥayir Hayır.

ḥayrāt Hayır.

ḥädrāt Äli Hazreti Ali.

ḥädrāt Esrāfil Hazreti İsrāfil.

Hädrāt Muḥämmäd Hazreti Muhammed.

ḥälällik Helallik.

harām Haram.

ḥayrāt Sadaka.

ḥayır Hayır.

Hıdır Hızır.

Hudā Allah.

İslām İslam.

İlyās İlyas.

İmāmzādä Yäḥyā bin Zäyd İmamzade Yahya Bin Zeyt.

ḳāf diyāri Kaf diyarı.

kāfir Kafir.

ḳasām Ant.

ḳazā Kaza.

kāfān Kefen.

keñ dünyā Geniş dünya.

ḳıyāmāt Kıyamet.

Kök-tāñr Gök Tanrı.

ḳubä Kubbe.

Ḳurān Kuran.

ḳurbān Kurban.

ḳutluġ Kutlu.

lā‘nāt Lanet.

nāzır Hayır.

nāşib Nasip.

maġfırāt Mağfiret.

maḥşār Mahşer.

mātām Matem.

mādrāsā Medrese.

mākāfāt Mükâfat.

mālik Melek.

māscid Cami.

meḥrāb Mihrap.

mubārāk Mübarek.

mu‘cizā Mucize.

muḳām Pozisyon, rütbe.

muḳadās Kutlu.

musāllām Müsellem.

muşibāt Musibet.

musilmān Müslüman

mustāḥāb Müstehap.

pāri Peri, melek.

pāyḡambār Peygamber.

pāyḡambärzādā Peygamber soyundan.

rāb Allah.

ruh Ruh.

rāvḏā Mübarek kabir, türbe.

şādaḳa Sadaka.

sunāt Sünnet.

şām nāmāzi Akşam Namazı.

şāyṭān Şeytan.

şāyh Şeyh.

şāḥādāt Şehadet.

şār Şer.

tabut Tabut.

takdir Takdir.

ta‘viz Muska.

tābārruk Mübarek, teberrük.

ṭāḥārāt Abdest.

tā‘lā Allah.

tāsbeḥ Tesbih.

teñri Tanrı.

tubā Tövbe.

tumār Muska.

tuş-nāmāzi Öğlen namazı.

ubāl Vebal.

vācīb Vacip.

va‘dā Söz vermek.

vesvās Vesvese.

vucdān Vicdan.

vuḏu Abdest.

yālgān dünyā Yalan dünya.

yās Yas.

Yāsin-şerif Yasin süresi.

zāhed Zahit.

zikir Zikir.

ziyārāt Türbe.

zurnāy Zurna.

2.2.6. Ekonomi ve Değer Kavramları

Özbek kültürü, kıyafetini diken bir terzinin, muayene eden bir mahalle doktorunun, evini boya yapan bir boyacının, bebeğinin kulağına ezan okuyan bir cami hocasının, ev işine yardım eden bir komşusunun, yastık ve yorganını hazırlayan veya yardım eden ninelerin ve gelinlerini süsleyen kuaförlerin hakkının dört haşlanmış yumurta, iki petir, bir kâse yoğurt ya da bir sepet meyve ile ödendiği bir kültürdür. Bu nedenle romanda ekonomi kavramları ile ilgili sözcüklerin büyük bir yer kaplamaması normal karşılanmaktadır.

Bunun yanında Türklerin gelir kaynağı genelde hayvancılık ve çiftçiliktir. Bu topraklarda, özellikle de köylerde her insanın küçük de olsa bir tarlası vardır. İnsanlar, günlük mutfak ihtiyaçlarını kendi topraklarını ekip biçerek, yetiştiremediği ürünleri ise komşularıyla takas ederek karşılarlar. Kendi kendine yeten bir toplum olan Güney Türkistan Türkleri, böylece, ihtiyaç duyduğu bir şeyi dışarıdan almak zorunda kalmaz. İmece usulü yaşayan bir toplumda, ekonomi ve ekonomi ile ilgili kavramlara ait söz varlığının az olması doğal bir durumdur..

Bölge halkı tarımdan elde ettikleri tohumların ürünlerini ticarete dönüştürebilirler. Bu tohumların ürünü olan bitki yağlar arasında susam yağının ayrı bir yeri vardır. Bölgede en çok üretilen yağ olan susam yağı günlük hayatta kullanılmasının yanı sıra bölgenin ekonomisinde ticarî bir değere de sahiptir. Özbek Pilavı'nın yapımında en çok tercih edilen ve sevilen yağ olan susam yağına ait söz varlığına eserde rastlanmaktadır. Bölgenin önemli ticarî gelirlerinden olan susam yağı *cavaz/cuvaz* denilen bir araç yardımıyla ile çıkarılmaktadır. Dolayısıyla metinde yer alan bu aracın yer alması aynı zamanda bölge ekonomisi hakkında da bizlere veri sunması bakımından değerlidir.

Romanda ekonomi ile ilgili toplam 16 sözcük bulunmaktadır. Bunlardan iki tanesi “*sātuçi* (satıcı), *borç* (borç)” Türkçe, bir tanesi Farsça kökenli *pul*(para) sözcüktür. Bir sözcük ise (bāzārcı), Farsça bāzār sözcüğüne Türkçe bir ek (+cı) getirilerek oluşmuştur. Devlet dilinin Farsça olduğu ve İslam dini hukukuna göre yönetildiği belirtilen bir devletin idaresinde yaşayan Güney Türkistan Özbeklerinin ekonomiye dayalı söz varlığında Arapçanın büyük etkisinin olması doğaldır. Ayrıca eserde Türklerin ticaretten ziyade, tarım ve hayvancılıkla

ilgilenmesi de bunun nedenlerinden biri olmalıdır.

Güney Türkistan'da Türklerin yaşadığı yaşıdığı bölgelerde yetiştirilen ürünler adlandırmalarında Farsçanın kullanıldığı dikkat çeker. Ancak ürünlerin farklı türlerini ifade etmede Türkçenin söz varlığından da yararlanılmaktadır. Örneğin Güney Türkistan'da yetişen en önemli ticari ürünlerden “üzüm”ün ticarî olarak “kişmiş” adıyla bilinir. Bu üzümler arasında ticari amaçlarla yaygın olarak kullanılanı da “ak kişmiş”tir. Sözcük Türkçe “ak” ve Farsça “kişmiş” sözcüklerinden oluşmuştur. Türkler arasında yoğun olarak bu adla anılsa da “ak uzum” sözcüğü kullanılır. Eserde ise sözcük “uzum” şeklinde Türkçesi ile yer almaktadır. Ancak ticaret olarak kullanılmayan ve daha çok sadece bölge halkı arasında ve ailelerde kullanılan bazı üzümlerin “kara uzum, ak ala, at yemçak..” gibi daha birçok sözcükte Özbekçe adlandırmanın kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu isimlerin hâlâ Türkçe olarak kullanılmasının en önemli nedenleri de bu ürünlerin ülke ekonomisinde ticarî bir değer arz etmemesi, resmi dilin Farsça olmasına rağmen bölge halkının Türkçe konuşması ve köyde yaşayanların Farsçayı bilmemesi nedeniyle Türkçe adlarının korunmuş olmasıdır.

borç Borç.

bāzārçi Pazarcı.

bāhā Fiyat.

budicā Bütçe.

cāvāz Bitkilerin yağını çıkarmak için kullanılan makinesi.

fāydā Fayda.

hasārān Hasar.

hāsıl Hasıl, ürün.

ısrāf İsraf.

kımāt Fiyat.

māliye Maliye.

māhşul Ürün, mahsul.

māşrāf Masraf.

pul Para.

sātuçi Satıcı.

sāvdā Alışveriş.

2.2.7. Çadır, Ev ve Ev Araç Gereçleri

Eserin söz varlığında ev ve ev araç gereçleri bilgisini karşılayan 89 sözcük bulunmaktadır. Bunların çoğu

Farsçadan alıntıdır. Etnik çeşitliliğe sahip Güney Türkistan topraklarında farklı milletlerle beraber yaşayan Özbeklerin yaşam tarzı Fars etkisi altında kalmıştır. Romanın söz varlığında da açıkça görülen bu durum, Özbek Türklerinin Farslarla beraber iç içe yaşaması ve güya modern hayata uyum sağlamak adına Farsların yaşam tarzından etkilenmeleri dolayısıyladır.

Özbeklerin gündelik yaşam tarzına, inancına dolayısıyla kültürüne bağlı olarak söz varlığı da şekillenir. Söz gelimi Özbekler Güney Türkistan bölgesinde çoğunlukla köylerde yaşar. Söz varlığına da yansıyan bu durum müstakil evlere yönelik sözcüklerde çeşitliliğe sebep olur. Nitekim, eserde müstakil evlere yönelik *ıçkär hävili* (iç avlu) *täşkari hävili* (dış avlu) söz varlığı unsurları, inanç ve kültür temelinde şekillenmiştir. Romanda geçen “*ıçkär hävili eşigidän kirär-kirmäs, ıçkär hävili ve täşkar hävilini yıgıb ve süpiriştirgä başlädilär, Yä'kub Bāy ātlärini egirlädi ve täşkar hävilidä qallıgını kütib turdı*” ifadesinde de görüldüğü üzere Özbeklerde kadınları erkeklerden ayrı tutulması için evler ikiye ayrılmaktadır. Genelde her ev için bir büyük kapı vardır. Bu büyük kapının yanındaki avluya *täşkari hävili* (dış avlu), dış avlunun gerisinde eve yakın konumlanan avluya ise *ıçkär hävili* (iç

avlu) yer alır. Bu iki avlu küçük yol ya da küçük kapı ile ayrılmaktadır. İslamî kültüre uygun olarak mahrem olan kadın ve erkekler birbirlerini görmeyecek şekilde oturması avlu kavramının iç ve dış avlu şeklinde iki kavramın ortaya çıkmasını sağlamış, böylece “dış avlu” erkeklerin, “iç avlu” ise kadınların bir araya gelip oturduğu avlu olarak söz varlığında yerini almıştır. Eve ilişkin gündelik yaşam kültüründe birçok sözcüğün romana yansıdığı görülür: *çob bänd* (dış kapı), *mehmān hānā* (dış avludaki misafirhane), *koçā eşigi* (dış kapı), *suppā* (sofa) ve *bärändä* (veranda) gibi.

Romanda evin içindeki eşyaların ve ev tasarımlarının da Türk kültür dairesine uygun bir düzende olduğu görülür. Özellikle ev planı, eşyaların yerleşim düzeni ve bilgisi, ev sahibinin konumu, maddî ve manevî durumu hakkında bilgi verir niteliktedir.

Köylerde Özbek ev kültürünün en önemli unsuru *suppā*'dir. Romanda geçen *ägär kē, Āllāh'niñ Öäbädäti uçun mäscid qançā muhim ve muqadäs bolsä, uşbu supä häm, Elhān ve ärbäbdän etäÖät uçun ve bu yurtniñ tinçligi ve isänligi uçun uşänçä muhim ve muqadäs sänälädi* ifadesi “sofa”nın Özbeklerin hayatındaki önemini ortaya koyar. Evlerin yüksek ve büyük sofalı olması, ev sahibinin toplumdaki saygınlığının

bir göstergesidir. Özbek Türklerinde büyük kararlar alındığı, meclislerin kurulduğu, kutlamaların yapıldığı yer sofadır. Romanda kutsal yer adlandırılan ve en sık tekrarlanan sözcüklerden olan *supa*, Özbek yaşamındaki değerine işaret eder niteliktedir. Özellikle yaz aylarında Özbek Türkleri tüm zamanını sofada geçirir, misafirlerini sofada ağırlar, geceleri sofada uyup gündüzleri ise halı, kilim dokumalarını, örgü ve terzilik gibi işlerini sofanın üstünde yaparlar.

Ev ve ev araç geçerleri kavram alanına giren çadır, Özbek Türk kültürüne işaret eden sözcüklerden bir diğeri de *ābtāvā* (ibrik) ve *silābçin* (leğen)dir. Güney Türkistan Türkleri misafirperverdir. Misafirlerine son derece saygı gösterirler ve elleri boldur. Bu özellikleri ile Afganistan'da haklı bir ün salmış ve övülmüşlerdir. Özbek Türkleri sadece yemek kültürleri ile değil misafirlerini rahat ettirmeleri ve onlara gösterdikleri hürmet ile de takdir edilir. Bir aileye giden misafir, ev sahibi nezdinde Tanrı'nın misafiridir, dolayısıyla bu düşünce dairesinde büyük saygı ile karşılanır ve misafirliği boyunca kendisine çok değer verilir. Ev sahibi için misafirlerin rahat olması ve kendilerini yük hissetmemeleri çok önemlidir. Dolayısıyla bu hürmetin bir göstergesi ve bir Türk geleneği olarak, yemek yemeden önce ve yemek yedikten

sonra, misafirin ellerini yıkaması için evin küçük çocuğu ayağına su getirir. Böylece, ev sahibi tarafından, misafir dışarı çıkma zahmetine sokulmaz. Bu misafire verilen değer göstergesidir. Eserde, bu değer üzerinde farklı ifadelerle durulmuştur: *Ābtāvā silābçinlār täyārlāndi, (...) ҡoltıgıgā dāstārḥān ve ҡolidā ābtāvā silābçin* (ibrik ve leğenler hazırlandı (...)) ellerinde sofra, ibrik ve leğenle çıkageldi.) vb. Romanda bazı cümleler *ābtāvā*(ibrik) ve *silābçin*(leğen) kullanımını sadece misafirlere özel olmadığına işaret ederek, günlük hayatta ailenin büyüklerine özellikle dede, nine, baba, anneye de benzer hürmetin gösterildiğine dair bilgi verilmektedir: *tolā ābtāvāni ālib bārib eri Elḥān'niñ ҡollārigā su tokti*. Elin yemekten sonra su ile yıkanması başka bir kültürel unsura da vurgu niteliğindedir. Özbek kültüründe el ile yemek yemeğin lezzetli olduğu kanaatini doğurmaktadır. Bu misafirin ev sahibine gösterdiği bir saygı ifadesidir.

Romanın ev ve ev araç geçerleri kavram alanına işaret eden söz varlığı unsurlarından bir diğeri de *yāzlāg* (yazlık) *ķışlāg* (köy) sözleridir. Bu kavramlar aynı zamanda Güney Türkistan Özbek Türklerinin yaşam kültürüne de işaret eder Güney Türkistan'daki Türklerin gelir kaynağı

ve uğraşları tarım ve hayvancılıktır. Halkın geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olması, özellikle köylerdeki Türklerin yazın farklı meyve ve sebzeleri yetiştirebilmek, kışın ise soğuktan korunabilmek için hâlâ eski kültürlerini yaşattıkları, yazın yaylalara çıkıp kışın da köylerde yaşamlarını idame ettirdiklerini göstermektedir.

ābtāvā İbrik.

ālmāri Dolap.

ārgamçi Uzun ve sağlam ip.

bāsāmāg Merdiven.

bārändä Veranda.

boriyä Kilim türü.

bunyäd Temel.

bunyäd Temel, alt yapı.

busāga Kapı altı.

cānpāk Havlu.

cārüb-supirgi Süpürge.

çävkāt Çerçeve.

çävki Sandalye.

çāynāk Çaydanlık.

çāyğulçä Ağzı kapalı kovaya benzeyip, tutmak için üstünde bir kulağı olan ve köşesinden ağzı olan demir çaydanlık.

çırāg Lamba.

çob bänd Dış kapı.

çomiş Kevgir.

dālān Mutfak.

dāhliz Koridor.

däriçä Pencere.

divār Duvar.

dol Değirmen kovanı.

eläk Elek.

eşig Kapı.

ğjdi Keçi yününden yapılan siyah ev

gilim Kilim.

hacät Tuvalet.

hākändāz Faraş.

hayil ping Çengelli iğne.

hāmām Hamam.

hävli Avlu.

horcin Semer

humdān Fırın.

içkär hävili iç avlu.

kālin Halı.

kāp Çuval.

kāsä Kase.

kayrāk Kayrak, bıçağı keskin yapmak için kullanılan alet.

kāzān Tencere.

kanār Büyük çuval.

käsāv Ocağı kurcalamak için uzun ve ince yapılan demir.

kegiz Yünün eğirilmesi ile elde edilen kilim.

kışlāg Köy.

corpäçä Elle dikilmiş ince ve kolay taşıyabilen Pamuklu yatak.

corpä Yorgan.

koçä eşiği Dış kapı.

kura Fırın.

māš'älä Meşale.

māncä Demir divan.

mehmānhānā Misafirhane.

mez Masa.

mıh Çivi.

ohlāv çub Oklava.

otirāk Sandalye.

oy Ev.

pändäki Bohça.

pärdä Perde.

päşähān Sineklik.

pätnus Tepsi.

pıçāg Bıçak.

piyālā Bardak.

postāg Karakul derisi.

säbād Sepet.

sāçık-ruypāk Havlu.

sānduqčä Küçük sandık.

sānduq Sandık.

şāndık Sandık.

sātıl Kova.

silābçin Leğen.

supä Sofa.

şām Mum.

tāgārä Leğen.

tākčä Perva.

tām Oda.

tāmniñ usti Odanın üstü.

tabāg Tabak.

täbr Balta.

tähtä Tahta.

tāndir-uçāg Ocak.

tāşkari hävili Dış avlu.

toqmāg Ahşap kapılarda kapıyı çalmak için kullanılan demir halka.

torba Poşet.

uhlāv Oklava.

yātāg Yatak.

yāzlāg Yazlık.

yästıg Yastık.

yeylāg Yayla.

yüng corpäçä Yünlü döşek.

2.2.8. Giyim ve Giysilerle İlgili Kavramlar

Coğrafya uzun zamanlardan beri toplumların yemek ve giyim gibi alt kültüründen, din ve sanat gibi üst kültürüne kadar tüm kültürel unsurlarını belirleyen unsur olmuştur.

Romanda bu tema altında toplamda 44 söz varlığı tespit edilmiştir. Tespit edilen sözlerden çok azının alıntı olduğu görülür. Diğerleri ise Türkçe kökenlidir. Çünkü Afganistan Türkleri bugüne kadar giyim kültürünü korumuş bir millettir. Bunun yanı sıra kendi giyim kültürünü diğer milletlere öğretebilmiş bir millet sayılır. Afganistan’da yaşayan diğer etnik gruplar tarafından da Türklerin giyim kültürünün beğenilip, kullanıldığı görünmektedir. Özellikle son zamanlarda Türklere ait kıyafetler Afganistan genelinde de yurtdışındaki Afganistan vatandaşları nezdinde de daha çok tercih edilir olmuştur. Bunun en büyük sebebi ise bu kıyafetlerin el sanatları, nakış ve süslerle işlenmiş olmasıdır.

Özbeklerin özellikle dikim, nakış işlerinde çok bilgili olduklarını görürüz. Romanda “*Sen tıkgān gupičā, šālvār ve tonlār, Türk toräsiniñ sämbolidir Çibārkızım*”, “*Āltınkız, hund iplik tumārčā tāķı tikār edi.*”, “*sen bu ištānbāgni kañčā yaḥşi ve çirāyli tokıyāpsān!*” cümleleriyle buna vurgu yapıldığı görülür.

Özbek kadınlarının el emeği ve

bilgisinin söz varlığına yansıdığı örnekler romanda dikkat çeker: *gupičā* (erkekler için pamuklu kış kıyafeti), *tumārčā tāķı* (üçgen figür şapka), *örgäy* (kundak), *ištānbāg* (elle dokunan şalvarın bel kısmındaki ip) vb. Bunlar arasında “*ištānbāg*” dokumak özellikle yaşlı kadınların büyük gelir kaynağı olmuştur. Günümüzde eğer köydeki bir Türk evinde bir nine varsa o evde kesin bir de *ištānbāg* dokuma makinesi vardır.

Romanda ismi geçen äraķçin (Yöresel şapka) söcüğü Özbek Türklerin büyük giyim kültürüne işaret eden bir sözktür. Romanda, günümüzde bu şapkanın sadece yaşlılar tarafından kullanıldığı belirtilmiştir: *Kättä İmāmniñ tēgrāgidāgi bir çārbāgdā, ķarsi äraķçinigü piñläñän, ikki orum orālib ārkasigä täşläñän sāçläriñiñ uçu belidān kōrib turgān, keñ ālin (pişānā)lik, ķāpķārā ķalin ķāş ve ķabāķlik, şışķān ve tuşķān kōz ķapāķläri, yūzidā ve ālānidā rozigār muhāndisiniñ çizgān ḥāyāt naķşāsiniñ çizgiläri ve gürsillāgān kēksä bir äyāl...*

Ayrıca yazar romanın giriş kısmında, “*şāftāli gul ķars bilān bāşi tārtib bāglāñän māmälärimizdān sārādim ve yāzdım bu ķetābni*” diyerek, Özbek kültüründe kadın has bir şal olan *şāftāligul* (şeftali çiçekli özel yöresel şal) kullanımına vurgu yapar. Şeftali çiçeği anlamına gilen *şāftāligul* sözcüğünün

ismi kumaşın üzerinde şeftali çiçeğinin olması dolayısıyla bu adı almış olmalıdır. Kadınlar bu şalın büyüğünü genelde düğünlerde ve misafirliklerde kullanırlar. Küçüğünü ise küçük kız çocukları ve kadınlar evde kullanırlar.

äraqçin Kadınlara ait yöresel başlık.

äläçäşäl Alaca şal.

äläçä kumāş Beyaz ve siyah, yeşil, mavi olan özel kumaş.

äläçä güppiçä Sıcak ve soğuktan koruyan yöresel kıyafet.

bäqtäsmä Elbisenin ipi.

ciläg Kaftan.

çäpäyaka Ters yakalı kıyafet.

çarığ Deri bot.

çiltär Sarık.

çontäg Cep.

drişi Pantolon.

etäk Çizme.

gupiçä Erkekler için pamuklu kış kıyafeti.

hing Kol.

hund ipi Bir ip türü. Genellikle kıyafetlerde süs için kullanılır, renklidir.

ilmäk İlmek.

ipäk İpek.

iştān Şalvar, alt.

iştānbäg Şalvarın yukarı kısmının içinden geçen ip.

ķabıg Dikiş.

ķadifä-rumāl Erkeklerin kafasını sıcaktan korumak için yöresel büyük mendil.

kumāş Kumaş.

küyläg Kıyafet.

ķars Eşarp.

ķolināy Dolunay.

örgäy Kundak.

pätu-rumāl Mendil.

päyçä Şalvar.

päytävä Çiftçilerin ayak bileklerinde sardığı kumaş.

peşbänd Önlük.

rumāl Mendil.

sällä Sarık.

şäftäligul Şeftali çiçekli özel yöresel şal.

şäl Şal.

şālvār Şalvar.

tāķı Erkek şapkası.

tumārçā tāķı Üçgen figür şapka.

ton Kaftan.

ustibāş Çamaşır, kıyafet.

vāskāt Yelek.

yaka Yaka.

2.2.9. Gök, Sema, Gökyüzü ve Astronomi ile İlgili Kavramlar

Romanda gökyüzü ve astronomi kavram alanıyla ilgili az sayıda sözcük (12 tane) yer alır. Bu sözcüklerden çoğu Türkçedir. Tespit edilen 12 sözcükten yedi tanesi Türkçe kökenli, üç tanesi Arapça ve iki tanesi ise Farsçadan alıntıdır.

Güney Türkistan'da yazı diline bakılınca gökyüzü ve astronomi kavram alanı ile ilgili sözcüklerin Farsçadan etkilendiği; ancak konuşma dilinde Türkçe kökenli olanlarının kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu durum Afganistan'da resmi dillerden olan Fars edebiyatında bu kavram alanının büyük bir yere sahip olmasıdır.

Gökyüzü kavramlarından *Quyāş*(güneş) sözcüğü romanda 21 kere

tekrarlanmaktadır. Bu kavram, Özbek halkının yaşam tarzı hakkında pek çok bilgi vermektedir: *Erkākār, kun-kōzi (quyāş)niñ tuğışı biilän uyidän çıkar edi, Āqşām bolgān edi. Quyāş hām çārçägān edi şekilli vb.* Bu ifadelerden Güney Türkistan'daki Özbeklerin tüm faaliyetine güneşin çıkmasıyla başlayıp güneşin batmasıyla son verdikleri görülür. Günün hayrı mantığıyla hareket eden Özbeklerde teknoloji ve bu teknolojinin getirdiği yaşamdan uzak kalmaları, eski Türk geleneklerini devam ettirdikleri yorumuna ulaşabiliriz. Güneş doğmadan önce uyanmayan kişi evin tüm bereketini kaçıran kişi olarak ifade edilir. Büyükler, gençlerin güneş çıktıktan sonra da uyumasını istemez bu onların en nefret ettiği şeydir. İnançlara göre bir aile için en iyi gelin adayı da sabah erkenden uyan kızdır. Romanda Ana Hatun'un gelininde, köydeki diğer kadın ve kızlarda hatta Yakup'a kız seçerken aradığı en önemli nitelik güneşten önce uyanmasıdır. Romanda halkın sabah erkenden kalkıp işlerini yapmasına ve güneş batır batmaz işlerini bitirip eve dönmelerine sürekli vurgu yapılır. Erken kalkın yol alır mantığının olduğunu gördüğümüz güneşle kalkmak ve güneşin bereketinden faydalanmak romanda üzerinde çokça durulan konulardandır.

āsmān Gök.

dunyā Dünya.

ḳārāngu Karanlık.

kök Gök.

kökmāy Masmavi.

ḳuyāş Güneş

meh Ay.

nur Işık.

ufḳ Ufuk.

yāḥtilik Aydınlık.

yāruḡ Aydınlık.

yulduz Yıldız.

2.2.10. Hava ve Atmosfer Olayları Kavramları

Romanın söz varlığında hava ve atmosfer kategorisi altında 13 söz varlığı tespit edilmiştir. Tespit eden sözcüklerin çoğunun Türkçe kökenli olduğu görülmektedir.

Afganistan coğrafyası, düz ve dağlık olmak üzere iki coğrafi şekle sahiptir. Bu durum, Afganistan'ın hava durumunu da etkiler. Genelde kurak ve yarı kurak bir iklimi olan Afganistan'da kışlar soğuk, yazlar ise çok sıcak geçer.

Bu nedenle ilkbahar havası insanların en çok sevdiği hava ve bahar en sevdiği mevsimdir. Bahara yönelik kavramlar romanın söz varlığında “*sālḳın*(serin), *tāzā-hāvā*(taze hava), *mulāyim yel* (hafif rüzgâr)” şeklinde geçer. Bu sözcükler Türkler için önemli bir kültürel etkinliğe bahar bayramına, Ergenekon Bayramı'na da işaret eden sözcüklerdir. Roman, genelde mart ayında gerçekleşecek olan Türkistan bayramı Ergenekon Bayramı'nı anlattığı için romanın söz varlığındaki hava ile ilgili sözcükler genelde ilkbahar ayındaki hava durumunu yansıtmaktadır.

Teokratik bir yönetimle idare edilen Afganistan'da İslam dininde mübarek bir gün olan Cuma günü tatil günüdür. Cuma ve resmi tatiller haricinde tatil kültürü yoktur. Ancak şemsi yılbaşı ve ilk bahara denk gelen Nevruz bahanesi ile insanlar çoğu boş zamanını aile ve arkadaşları ile beraber dağlarda geçirir. Bu kültür romanda da Yakup'un evlendikten sonra eşiyle bahar havası almaya tepe ve vadilere dolanmaya gitmesi bölümünde işlenmektedir: *yāḳub bālām! Ālāriñizni egirläyin. Kelin kızım bilän mänä şu yaḳındäki tepälärgä ve säylärgä bārib, äynālib, hāvā ālib ve gezib kelin! Hāvā, koklām hāvāsi. Tāzā hāvāniñ sāḡlikgä fāydäsi bār.* Günümüzde bu kültürün daha çok genişletildiğini görüyoruz.

Artık geleneksel spor oyunları, çocuk oyunları, eğlenceli oyun ve aktiviteler ile dağlarda tatil yapılır. Bu yönüyle Güney Türkistan Türklerinin eski Türk geleneklerini devam ettirdikleri söylenebilir. Burada romanın adını taşıdığı Ergenekon destanına vurgu yapıldığı söylenebilir. Etrafı dağlarla çevrili bir alanda çoğalan Türklerin baharda etrafını dağların sardığı vadiden demir dağını eriterek çıkması ve bahar bayramı kutlamalarında gerçekleştirilen etkinliklerin Ergenekon destanı kutlamalarıyla örtüştüğü görülür. Her iki kutlama da şenlik ateşi yakılması, Türklerin savaşa hazırlık yapmak için oynadıkları geleneksel sporlardan olan güreş, oğlak kapmaca gibi oyunların oynanması vb unsurlar bakımından ortaklıklar taşır.

ıklım İklim.

ıssık Sıcak.

ķār hāvāsi Karlı hava.

ķuyāşlik hāvā Güneşli gün.

mulāyim yel Hafif rüzgâr.

sāvıĝ Soğuk.

sālķın Serin.

şāmāl Fırtına.

tāzā hāvā Temiz hava.

Tufān Fırtına.

yāĝın Yağmur.

yāli bulut Bulutlu.

yel Rüzgâr.

2.2.11. Hayvanlar ve Hayvanlarla İlgili Kavramlar

Çalışmanın giriş kısmında belirttiğimiz gibi Afganistan'ın kuzeyindeki Türkler, Afganis devleti tarafından idare edilmektedir. Baskı altında kalan bu millet yıllar boyunca atalarından getirdikleri kültürel mirası devam ettirmek adına kendi isteğiyle bazen de ülke ekonomisindeki olumsuzluklar ve devlet diğer iş alanlarını yasakladığı için hayvancılıkla uğraşmıştır. Romanda Özbekler genelde hayvancılık ve çiftçilikle uğraşan bir millet olarak tanınmıştır. Bu nedenle hayvanlar ve hayvanlarla ilgili pek çok sözcük söz varlığına yansımaktadır.

Bu kavramlarla ilgili toplam 60 sözcük bulunmaktadır. Bulunan sözcüklerin içerisinde *tāy*(at yavrusu), *ordāk*(ördek) *elķı*(yılķı) *āt*(at) *tevā*(deve) *ķuy*(koyun) *ķukiz* (öküz) *inek*(inek) *İşek*(işek) *ķuķķār*(koç) *ārsālān*(aslan)” gibi yabanî hayvanların

ismi Türkçe kökenli olup diğerleri alıntı sözcüklerdir.

Romanda dikkatimizi çeken hayvanlardan biri de kuşlardır. Romanda hayvan türlerine ait adlandırmalarının büyük çoğunluğunu kuşlar teşkil etmektedir. Bunun en büyük nedeni ise Özbeklerin hayatında kuş avının kültürel yeridir. Eski Türklerden itibaren kuşların olduğu kadar kuş avının kültür hayatımızdaki önemi bilinmektedir. Yazar da bu kültüre romanında yer vermiş ve romandaki hayvan kavram alanına ait söz varlığını zenginleştirmiştir: *Bir märmigä neçitä ordäk ävlišän?*”, “*Meniñ äv sälähim keyerde?*”. Bu ifadeler Özbek kültüründe avın, kuş avlamanın çok büyük bir yeri olduğuna işaret eder niteliktedir.

Romandan hareketle kuşlara ilişkin Özbek inançlarına ait verilere de ulaşmak mümkündür. Bu inançların Türk ortak inançları içerisinde yer alması da ayrıca dikkat çeker. Bunun bir örneği “karga”dır. Özbek kültüründe *ķargā* (karga) düşman ve kötü haberci anlamında kullanılır. Bu inanç ve kültür romanda da görülmektedir: *Nimä bilsinlär ķargā bāķīb turgānlärini?*”, “*bāķgān ķargālärī, ertākun közlärini uyār ve bilmāy ķālär edilär.*”

Romanda ilgimizi çeken konulardan biri de yazarın Türk ve Fars kültürüne ait unsurlara bir arada yer

vermesidir: *Sādīķ cān bārām!*, *ķuzi bālām! Uyķıñ kelmādimi seni?*, *ķer kābi ārsālān ķızlärīm vb.*

Özbeklerin içinde bir anne kendi çocuğunu *ķuzīm* (kuzum) diyerek severken, diğer anne *bārā*(kuzu)m diyerek sever; bir çocuk *ārsālān* (aslan) babam diye babasına gurur duyarken, diğer çocuk *ķer* (arsalan) babam diye babasına hitap eder. Türk kültürü korumak isteyen yazar romanda her ikisine de yer vermektedir ve böylece Özbek söz varlığını olduğu kadar kültürüne ait unsurları da kaydederek karşılaştırma yaptığı gibi unutulmasını da önlemiştir. Bu anlamda Türkçenin değerini ortaya koymaya çalışan yazar Kaşgarlı Mahmut’tan, Nevai’den aldığı mirası devam ettirmiştir.

Özbek kültüründe birçok hayvan insan sıfatlarını, dış görünümünü ve davranış durumlarını temsil eder. Örneğin iştahlı birine *pādā* “*ķukiz* (öküz) ve inek”, iştiasız ve zayıf insana *kālās* (kertenkele), zararsız ve sakin insana *ķuy* (koyun), yaramaz ve hareketli insana *ķeçi*, sesi güzel olan insana *bulbul* (bülbül), geri zekâlı ve boş bağırان insana *eşek*, zengin insana *sütlü inek*, tembel ve yerinden kıpırdamayan insana *ayı*, sevgisiz ve duygusuz insana *domuz*, şeytanlık ve zararlı insana *yilān* (yılan) , kötü sözlü insana *ķargā* (karga) derler. Bu anlamda Türk dünyasıyla ortaklaştığını söyleyebileceğimiz bu belirlemelerin romanda da yer aldığı fark edilir: “*Birtäsi kālās dek ārrıǵlıkdān burnidān tutsäyiñ cāni çıķadi*”, “*Bālķlık ķoşıķķi Nāzri, dāmburäsini ķertib ertāng bulbul kābi sekin-sekin nālib yātģān edi*” vb.

āhu Ceylan.

āhur Ahır.

āt At.

ārı Arı.

ārsālān Aslan.

bārā Kuzu.

bismıl kuş Serçe kuşu.

bori Kurt.

bulbul Bülbül.

cirān at Ciren at, Türk ve Altay mitolojisinde ve masallarda konuşan at türü.

cucā Cıvcıv.

çirçig Serçe.

çirillāg Cırcır böceği.

çiyān Akreb.

çumçuk Serçe.

duber At sürüsü.

eğir Eyer.

elkı Yılkı.

ezāngi Üzengi.

ğunācin Kadın inek.

hizengi Üzengi.

hukiz Öküz.

hurāz Horuz.

inek İnek.

işāk Eşek.

ķafās Kafes.

ķamāvķhānā Ahır.

ķamçi Kamçı.

ķanat Kanat.

ķargā Karga.

ķātır Katır.

ķāzıg Kazık.

kāklik Keklik.

keplāklār Kelebek.

ķırğı Karga.

kālās Kertenkele.

ķuķar Koç.

ķurt Kurt.

ķuş Kuş.

ķuy Koyun.

ķuzi Kuzu.

māl Mal.

murçā/çumāli Karınca.

nal Nal.

ördāk Ördek.

pāşā Sinek.

sāmān āt Sarı at.

sūri/sürü Sürü.

şāhin Şahin.

şer Arslan.

tāy At yavrusu.

tevā Deve.

tuyāğ Toynak.

uçak Buzağı.

yāl Yel.

yılan Yılan.

2.2.12. Hukuk ve Hukukla İlgili

Kavramları

Özbek Türkçesinin söz varlığında hukuk ve hukuk ile ilgili kavram alanını karşılayan 33 sözcük bulunmaktadır. Bunların hepsi alıntı sözcük olarak görülmektedir. Bu kavramla alakalı sözcüklerin sayısının az olması ve alıntı olmasının sebebi, genelde bu topraklarda insanların sıkıntıları için kolay kolay devlete başvurmayıp kendi başlarına halletme yetisine sahip olmaları, köy gibi daha küçük yerleşim yerlerinde adaletin mollalar, muhtarlar, köyün aksakal ve

camî hocaları tarafından istişare yoluyla sağlanmasıdır.

Romanda adalet genellikle bölgenin İlhanı yani il yöneticisi ve eğitilmiş aksakallar tarafından sağlanmaktadır. İlhan iyiyi kötüyü ayırabilen, halkın istek ve şikâyetlerini bizzat dinleyip, çözüm bulan kişidir. Ancak, İlhan tüm kararlarında eğitilmiş aksakalların onayını almaktadır.

Bu kavramların altında yer alan sözcüklerin içinde *kural* (kural) ve *tosıq* (engel) şeklinde iki tane Türkçe sözcüğe rastlanmıştır. Türkçe sözcük kullanımının bu kadar az oranda olmasının nedeni de devletin dilinin Farsça olması, resmî kurumlarda Özbeklerin de Farsça konuşmak mecburiyetinde bırakılmalarıdır. *Bāhānā* (bahane), *dāyin* (borç), *cāncāl* (tartışma, gürültü yapma) ve *fārmān* (ferman) gibi sözcüklerin kökeni Farsçadır. *Adālāt* (adalet), *casus* (casus), *rukun* (rükün, şart), *uşul* (usul) gibi Arapça sözcükler ve *siyasî* (siyasî) gibi Arapça köke Farsça ek getirilerek oluşmuştur. Afganistan'ın resmî dininin İslamiyet olması ve şeriatle yönetilmesi hükümetin yönetim sisteminin de İslamî kurallara göre olmasını mecbur kılar. Şeriat ve İslamî kurallarda da Arapça sözcüklerin etkisi söz konusudur. Bununla birlikte Farsçaya da birçok sözcüğün Arapçadan geçmesi bu bağlamdaki Arapça kökenli

alıntı sözcüklerin daha da çok olmasına yol açılmıştır.

Örf, adet ve gelenek ile ilgili kuralların da romanda ön plana çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda genellikle Türklerin kendilerine has örf, adet ve gelenek kuralları canlı tutulup korunmuştur. Bunun önemli nedenlerinden biri de ev ortamında ve Türkler arasında Türkçe konuşulması ve Türk örf, adet ve geleneğine Fars kurallarının girememesi nedeniyledir.

‘adälät Adalet.

‘adıl Adil.

bähänä Bahane.

cäncäl Tartışma.

casus Casus.

däyin Borç.

dif‘ā Savunma.

etä‘ät İtaat.

färmän Ferman.

hāk Hak.

hışā Hisse, hak.

icāzā İzin.

ķabälä Tapu.

ķānun Kanunu.

ķurāl Kural.

miras Miras.

muķālif Muhalif.

mukälāf Mükellef.

räd Red.

ruķsät İzin.

rukın Rükün.

sābıķa Sabıķa.

sabır Sabır.

sır Sır.

siyasi Siyasi.

sukut Sükut.

ķāhid Şahit.

tasmim Karar.

tāklif Teklif.

tosıķ Engel.

uşul Usul.

yādgār Yadigar.

zāncir Zincir.

2.2.13. İnsan ve İnsan İlişkileriyle İlgili Kavramlar

İnsan ve insan ilişkileriyle ilgili kavramlar, insan duygularını, huylarını, erkek ve kadın unvanlarını ve akrabalık sözcüklerini içermektedir. Eserde insan ve toplum ilişkileri en temel konudur. Dolayısıyla söz varlığının çoğunu da bu kavram alanı oluşturur. Eserde bu kavram alanına ait olduğu tespit edilen 267 sözcük tespit edilmiştir. Sözcüklerin çoğunun Türkçe olduğu görülmektedir. Özellikle akraba ve aile bireylerini ifade eden sözcüklerin Türkçe kökenli olduğu söylenebilir. Bunun en büyük nedeni ise Türklerin bölgedeki diğer etnik gruplarla evliliğe, dolayısıyla akrabalık ilişkilerinin kurulmasına sıcak bakmaması ve evlerde Türkçe konuşmalarıdır. Romanda geçen *çaçalāg* (yeni doğan), *čebārā* (torun çocuğu), *egiz* (ikiz), *singl* (abla, kardeş), *inağa* (abi, kardeş) gibi Türkçe kökenli sözcükler bu durumun kanıtı niteliğindedir.

İnsan ve insan ilişkileriyle ilgili kavram alanı içinde yer alan sözcükler Özbek kültürüne dair de bilgi vermektedir. Bu sözcüklerden biri *kengāş* (istişare, danışma) sözcüğüdür. “*kengāş*”, Özbek halkının bir karar almak istediği zaman ya da bir kararı uygulamak istediğinde büyüklere danışma kütürü gösteren sözcüktür. Bu

sözcük halk içinde sadece “istişare, danışma” değil, düğün anlamını da ifade etmektedir. Güney Türkistan’da düğün gelinin evinde olur. Ancak küçük düğün de denilen düğünden bir ya da iki gün önceki gece, genelde damadın evinde gerçekleşen eğlenceye de *kengāş* denmektedir. Bu eğlenceye yakın akrabalar, özellikle erkekler davet edilir. Davet edilenler yemekten sonra damada maddî yardımda bulunurlar. Kimisi yemek yediği tabağa nakit para bırakırken kimisi de evindeki koyunu ya da keçiyi yarına getireceğinin sözünü verir. Kimisi de düğün pilavının pirincini yanında getirerek yardımda bulunur.

Eserde erkek ve kadın için kullanılan unvanlar da dikkat çekmektedir. Romanda kadın ve erkek unvanları genelde Türkçe kökenlidir. Bu unvanların kullanımı bölgeye göre değişiklik göstermektedir. Köyde yaşayanlar daha çok Türkçe kökenli unvanlar kullanırken şehirde yaşayan Türkler Farsçanın etkisi altında kalmıştır. Örneğin romanda 229 kere geçen *Hān* (Han) sözcüğü köylerde ve Taciklerin az olduğu şehir merkezlerinde hem erkekler hem kadınlar için kullanılırken, Farsların yoğun olduğu şehir merkezlerinde ise erkekler için bu sözcük korunmuş ancak kadınlar için yerini “Can” sözcüğüne bırakmıştır. Kimi örnekte yazarın her iki unvanı da

kullandığı görülmektedir: *Āy+ḥān* (kadın ismi), *Ṣāh Pīsānd+Ḥān* (erkek ismi), *Mullā Mehri+Cān* (han yerine can unvanını alan kadın ismi), *A'zām Cān* (han yerine can unvanını alan erkek ismi) vb.

Eser Güney Türkistan Türkleri hakkında bilgi veren bir kaynak niteliğindedir. Eserdeki *erkinlik*(özgürlük) sözcüğü, özgürlüğüne düşkün olan Özbek Türklerinin bu uğurda hayatları boyunca yaptıkları mücadeleler hakkında bilgi verir. Bu halk Afganistan genelinde *bātur* (cesur), *ḥāybātlik* (heybetli), *sākin* (sakin), *ḥimātlik* (himmetli), *sāyḡılı* (saygılı), *mehmān-sever* (misafirperver), *Toḡköz* (tokgözlü), *ḥālim* (merhametli), *keng-yurāk* (açık yürekli), *meḥnātkāş* (çalışan) ve *çebār* (çalışan) özellikleri ile tanınır. Romanda da Özbek halkı bu özellikleri ile anlatılmıştır.

ābsin Elti.

ābru İtibar.

āksaḳāl Aksakal.

āḳyol Akyol.

ā'mā Halk.

āmir Amir.

āpā Abla.

ārḳadāş Arkadaş

āşnā Arkadaş, dost.

āzādlik Özgürlük.

ābā Amca.

ācdād Ecdat.

ādāb Edep.

āḥlāḳ Ahlak.

ākā Ağa, abi.

ālāçātonli Alaca kaftanlı.

ālāmān Fena.

āmāki Amca, genelde kayınpeder için kullanılıyor.

āmānāt āşık Aşık, emanet.

ārbāb Sahip, yetiştiriciler, Farsçada mahallenin başkanı ya da sahibi.

āzādlik Özgürlük.

āvlād Evlat.

āyāl Kadın.

āzāc Huy.

āzizlār Azizler.

bāḡ Bağ, ilişki.

bāḡdāş Aynı soydan gelen, soydaş, akraba.

bāḳı Ebedi.

bālā Çocuk.

bālālik Çocukluk.

bātur Bahadır, cesur.

bāçā Erkek çocuk.

bālā Fena.

bāşār Beşer.

begānā Yabancı.

bibi Nine.

bilmāslig Hata.

bubā Dede.

cāhil Cahil.

cāmi‘āt Toplum.

cān yoldāş Can yoldaş.

cenāb Efendi.

cimlik Sessizlik.

cimciritlik Sessizlik.

ciyen Yeğen.

çaķalāğ Yeni doğan

çaķķān Çevik.

çal Koca, ihtiyar.

çebār Çalışan.

çebārā Torun çocuğı.

çibār Çalışkan, yetenekli.

çirāyli Güzel.

dānā Bilinçli.

dāyā Taya, süt anne, süt nine.

devānā Divane.

didār Didar.

dost Dost.

dugānā Ahretlik, can dost.

ecābāt İcabet.

egiz İkiz.

eķtırām İhtiram.

el El.

elhān Kabile başkanı.

er Koca.

erkeg Erkek.

erkātāy Şımarık, nazlı.

erkinlik Özgürlük.

estedād Yetenek.

etibār İtibar.

ezāt İzzet.

fārzānd Evlat.

fāryād Feryad.

fāriğlār Mevzun olanlar.

fikirdaş Fikirdaş.

ğafłāt Gaflet.

ğarib Fakir.

ğaybāt Dedikodu.

ğayrāt Gayret.

gezmā Gezmek.

gānks Aptal.

ğundmışır Makam sahibi, önde gelen, ekabir.

ğurbāt Gurbet.

ğürsillāğān Güçlü.

ħabis Habis.

ħaķıķat Hakikat.

ħālā Teyze.

ħalifā Halife.

ħalk Halk.

ħāl Durum, hāl.

ħaťā Hata.

ḥātun Kadın.

ḥātunbāşi Baş hatun, hatunların başı.

ḥāyin Hain.

ḥālim Merhametli.

ḥāybätlik Heybetli.

hemmätsiz Gayretsiz.

ḥıṭāb Hitap.

ḥımätlik Himmetli.

ḥıyānät İhanet.

ḥızṁät Hizmet.

ḥink Soğuk.

ḥoşḥuy Neşeli.

ḥurmät Hürmet.

ḥurmätli Hürmetli.

ḥuvişdärlik Akraba olmak.

ıştihä İştihâ.

ıçkuvir Merhemetli.

inağa Abi kardeş.

ḳabilä Kabile.

ḳahrämān Kahraman.

ḳallıg Yeni evlenen kız ve erkek.

ḳārä sävdä Kara sevda.

ḳarindāş Karındaş.

ḳarri-murri Yaşlı.

ḳavm Akraba.

ḳaynānā Kayın anne.

ḳälmäkälçi Elsiz ayaksız.

ḳäminä Gariban.

kämpir Karı, ihtiyar.

keksä ḥātun Yaşlı, bilinçli.

kelin Gelin.

kelin-kiyāv Gelin-damat.

keng-yuräk Açık yürekli.

kengāş İstişare.

keräkter Karakter.

ḳılıg Karakter.

ḳırminti Yaramaz.

ḳıyindçilik Zorluk.

ḳız Kız.

ḳızānşäh Küçük kız.

ḳızıḳ Eğlenceli.

kimlig Kimlik.

kinä Kin.

koçbä Göçmen.

Koçmāg Taşınmak, göç etmek.

ḳolsiz äyāgsiz Beceriksiz.

ḳor ḳāg Korkak.

ḳoşni Komşu.

körişmä Görüşme.

köz-nuri Gözbebeği.

ḳudä Dünür.

ḳunāḳlāmä Konaklama.

laḳab lakep

lāş leş

luṭf-şāfä lütuf

mädä Kadın.

mağrur Havalı.
māmā Babaanne, anneanne.
mā‘milā Muamala.
māşlĥāt Fikir sormak.
mācāl Sabır, zaman, fırsat.
māĥluk Mahluk.
mālāĥu Uyku, kısa süreli uyumak
mārdum Toplum.
māşĥarā Dalga, şaka.
māstānā Neşeli.
māsuuliyāt Sorumluluk.
māzāk Şaka.
mehmān Misafir.
mehmānpārvār Misafirperver.
mehmān-sever Misafir sever.
meĥnātkāş Çalışan.
mehrbān Merhemetli.
mezbān Ev sahibi.
milā Piknik.
muflış Cimri.
muhtārām Saygıdeğer.
muhābāt Muhabbet.
muĥāţıb Muhatap.
muşbāt Pozitif.

nābālġ Büyümeyen.
nāçār Çaresiz.
namus Namus.
nankör Nankör.
nasıl Nesil.

nāfā Son nefes.
nāĥrā Naz.
nāmāk ĥārām Nankör.
nāşihāt Öğüt.
nāssağ Salak.
nār Erkek.
nāvbāt Sıra.
nebārā Torun.
nıkāĥ-ūqđ Nikah.
nımāyiş Gösteri.
nimĥez Eğilmek.

oğıl Oğul.
oğri Hırsız.
oĥķı Tembel.
oksiz yātım Yetim.
omir Ömür

ölik Ölü.
özlig Özlük.

pir Ata.
pirçā Yaşlı.

rād Sır.
ra‘yāt Millet, raiyet.
rāĥmāt Teşekkür.
rozigār Hayat.
ruĥ Ruh.
ruşşāt Gitmek için izin almak.

sāğ iyi
sāvıǵkānlı soǵuk kanlı
sāyǵılı Saygılı.
sākin Sakin.
sāvçilik Kız isteme.
sāid Said.
sārgārdan Meşgul, uğraşmak.
sāyir Seyir.
sep ve cehiz Çeyiz.
sessizlik Sessizlik.
sevgili Sevgili.
sevimli Sevimli.
Sırdaş Sırdaş.
Singil Abla, kardeş.
ācāl Ecel.
soñ Sulıǵ Son nefes.
soy Soy.
suç Suç.
sultān Sultan.
sūrpriz Sürpriz.

şum Uğursuz.
şān-şārāf Şeref.
şāmimiyāt Samimiyet.
şāfaķat Şefeket.
şimā Enerji.
şikāncā Şikence.

taş-yorākli taş yürekli

ta‘ķıb takip etmek
taķlid taklit
tāy-tāy paytak
tābāsum Tebessüm.
tāvur Tavır.
tāp-tālāş Çaba.
tāsālli Teselli.
telbā Deli.
tentāg Deli.
tinçlik Sakinlik.
tirik Hayat, diri.
tirik-cānlı Diri canlı.
toķ-kōz Tok gözlü.
tōrā örgir Töre çarpan.
tōrāsiz Kültürsüz.
tuǵılış Doğulmak.
tuħfā Hediye.
turmiş ortāg Hayat arkadaşı.

ukā Kardeş.
uluǵvār Ulu.
uzur Özur.

vefā Vefa.
vefat Vefat.
vedıyāt Vaziyet.
vedā‘ Veda.
vesiyāt Vasiyet.

yālǵā Yalan.

yātġānlār Uyuyanlar, ölüler.

yāḥṣi İyi.

yākātāz Bencil.

yāngä Yenge.

yārātıq Yaratık.

yāş Genç.

yāşāmāġ Yaşamak.

yigit Genç.

yoldāş Yoldaş.

yoldāşlik Yolcu.

zāḥmāt Zahmet.

zāki Zeki.

zārfiyātsiz Yeteneksiz.

2.2.14. Kültür ve Sanat Kavramları

Güney Türkistan'daki Türkler ister hayvancılık ister çiftçilikle uğraşan bir millet olsun, her zaman çeşitli sanat dallarında imzası olan bir halktır. Halk kültürünün sanatsal ürünlerde büyük bir yeri olduğu bilinmektedir.

Romanda kültür ve sanat kavramları ile ilgili en çok müzik aletlerine yönelik adlandırmaların olduğu tespit edilmiştir. Bu adlandırmalardan ülke ne kadar şeriatı uygulasa ve müziği haram saysa da Özbek halkının müzikle arasının çok iyi olduğu anlaşılmaktadır.

Afganistan'daki Özbekler geçmişten günümüze dinî söylemler ve

yasaklar altında bir hayat sürdürmüşlerdir. Sadece *dāf*(def) dinî açıdan helal ve reva sayılan müzik aleti olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple ötürü def dışındaki bütün musiki aletleri günah sayılırken, defe hoşgörülü bakılmış ve tavsiye edici söylemler sarf edilmiştir. Böylece gerek dinî gerekse kültürel etkinlik ve kutlamalarda defin kullanım alanı yaygınlaşmıştır. Yazar def sözcüğüne Yıldız ve Yakup'un düğününde yer vererek bu halk kültürünü eserine yansıtmıştır: *Ertāngdān dugānālari yulduz kızni kelin kılib yāsāb, dāf çālib, kuşık oqib ve oynāb gur-gummā kılib otirgān edilār.*

Günümüzde değişen rejimle birlikte kültürel etkinliklerde, kutlamalarda, sosyal kullanım alanlarında ve düğünlerde def dışındaki tüm müzikler yasaklanmıştır. Karşı çıkanlara ise çeşitli yaptırımları uygulanmaktadır.

Romanın söz varlığı içerisinde kültür ve sanat kavramlarına yönelik adlandırmaların toplam sayısı 41'dir. Bunların büyük bir çoğu Farsçadan alıntıdır. Buna rağmen roman tamamen Özbek kültürünü yansıtan unsurlarla bezelidir. Örneğin Güney Türkistan'da yılbaşının gelmesi ile birçok kültürel, etkinlikler gerçekleştirilir. Yılbaşından iki hafta önce sumälāk hazırlıklarına başlanır. Bunun için biraz buğday

yıkanır, yaklaşık iki hafta yağmurun altına bekletilir ve yeşeren buğdayın yeşil kısmı atılır. Kökü ezilir ve kurabiye, helva, ekmek, tatlı gibi farklı yiyeceklerin daha çok da tatlıların yapımında kullanılır. Bununla birlikte başka adetler de bulunmaktadır. Örneğin yılbaşı gecesi kadınlar ve çocuklar el ve ayaklarını kına ile süsleyerek yeni yıla başlarlar. Yılbaşı günü genelde insanlar mezarlıklara gider hayır dağıtıp dua ederler. Kent meydanlarında ve şehir merkezlerinde rengârenk boyalı haşlanmış yumurta yarışı yapılır, çeşitli çocuk oyunları oynanır, büyük türbelerde candabala (uzun ve büyük sobada bağlanan rengârenk kumaş) dikilir, piknikler yapılır, ava gidilir, oğlak oyunu oynanır. Köpek, bıldırcın, horoz, çiğeci gibi yarışlar ve güreş gibi birçok spor müsabakaları düzenlenir. Yazar bu kültüre ait birçok unsura eserinde yer verip detaylı bir şekilde işlemiştir: “*çomişlär qollärigä, qāzānlärni qozgāb ertāngäçä sumäläk pişirdilär*”, “*YäÖqub Hān’gä gurāş mi tutirgān? Oğlāq mi çāptirgān? Bilmäsmän.*” vb.

ānānā Anane, gelenek, görenek.

bäyrām Bayram.

cāşın Kutlama.

dāf Def.

dāmburā Dombıra.

dāng-dol Düğün dernek

dol Davul.

eḫtifāl Kutlama.

Ergānaḫun Ergenekon.

gījāg İran, Afganistan, Pakistan ve Tacikistan’da kullanılan yaylı kemençeye benzer bir müzik aleti.

göl surḫ Kırmızı gül.

ḫāyāt naḫşāsi Yaşam haritası.

heykel Heykel.

hunār Hüner.

kānsārt Konser.

kelānaḡ Gelenek.

qızıqçi Komediye.

qoşıḡ Şarkı.

qoşıqçi Şarkıcı.

köklām tārānāsi İlkbahar şarkısı.

körānaḡ Görenek.

qutlāv Kutlama.

minātūr Minyatür.

māḫāli qoşıq Türkü, yöresel şarkı.

minçāḡ sāldi Boncuk atma.

nağş-negār Süs ve nakış.

nāvruz Nevruz, yeni yıl.

räsım-ādāb Gelenek görenek.

rol Rol.

sāz Saz, müzik aleti, çalgı.

sāyil Temaşa, seyir.

surñāy Zurna.

suring Zurnaya benzer, ahşaptan yapılan Fas toplumlarına has bir çeşit üflemeli müzik aleti.

Sümälāk Sümelek, Asya ve Orta Doğu toplumunda Nevruz günü pişirilen bir çeşit muhallebi.

Toy Düğün.

Töra Töre.

Tulā Flüt.

turmiş mārāsimi Düğün merasimi.

‘urf-‘adāt Örf-adet.

Yora Yöre.

yūñ igir- Yün eğirmek.

2.2.15. Maden, Mineral ve Bunlarla İlgili Kavramlar

Eserde bu kavram alanına dair 27 söz tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcüklerin içinden 9 tanesi Türkçedir:

āltın (altın), *koğ* (köz), *kom* (kum), *inju* (inci), *çaqmāk tāşı* (çakmak taşı), *kumuş* (gümüş), *kōmir* (kömür), *tāş* (taş), *temir* (demir). Bu kavram alanına ait sözcüklerin çoğunun Farsça (*durdānā* “inci”, *gugird* “kükürt” vb.) ve Arapçadan (*ālmās* “elmas”, *cāvāhir* “cevahir”) alıntı olduğu görülür. Ancak batı dillerine ait söz varlığı mevcuttur: Fransızca “*gāz* (gaz, doğal gaz)”.

Afganistan’daki Türklerin hayatında madencilikğin yeri olmadığı açıktır. Ancak bu toprakların zenginliği romanın söz varlığına da yansımıştır. Güney Türkistan’da doğal gaz, bakır ve lal madenlerinin bol bulunur. Daha çok Özbek ve Türkmen Türklerine ait toraklarda yer alan bu madenler Türk boylarının zengin bir toprağa sahip olduğu kadar zengin bir söz varlığına da sahip olmasını sağlar. Romanda geçen “*Tahār ve Kunduz isä āltin ve gumuş mahzānidir!*”, “*Sārpul’dägi mādān qārā āltin bolgān nift ve Şebirgān’dägi isä gāzdir!*” gibi bazı ifadelerden itibariyle Özbek ve Türkmenler sadece yer üstündeki nimetlerin değil, yer altındaki zenginliğe de sahip olduklarını gösterir. Ancak bugüne kadar bu zenginliğin Özbeklere hiçbir faydası olmadığı yer altındaki bu zenginliklerin farklı millet ve ülkeler tarafından ihraç edilip kullanıldığı söylenebilir. Bu durumdan rahatsız olan yazar romanda önce hangi

şehirde ne tür maden olduğuna dair bilgi verir, sonra da bu madenlere sahip çıkabilmenin tek yolunun eğitim olduğunu vurgulayarak gelecek nesli eğitimi olmaya çağırır.

āhār Kireç.

āltin Altın.

ākçā Akça.

ālmās Elmas, pırlanta.

bārut Barut.

cāvāhir Cevahir.

çaqmāk tāşı Çakmak taşı.

durdānā İnci.

gāz doğal Gaz.

gugird Kükürt .

hıst Tuğla

inju İnci.

işkār Alkali.

karā-giris Gres.

koğ Köz.

kom Kum.

kumuş Gümüş.

kōmir Kömür.

la' l İnci.

ma' dān Maden.

mārcān Mercan.

moḵnāṭis Mıknatıs.

nift Petrol.

pulad Çelik.

tāş Taş.

tel Petrol.

temir Demir.

2.2.16. Meslekler ve

Mesleklerle İlgili Kavramlar

Değişen ve gelişen çağla birlikte, yaşamı kolaylaştırmak adına, sosyal yaşamın pek çok alanında yeni meslekler, insanların edinmesi lazım gelen birçok bilgi ve uğraşı ortaya çıkar. Böylece bu bilgi ve uğraşları teorik ya da pratik olarak uygulayacak yeni insan gücüne ihtiyaç duyulur ve yeni mesleklerin oluşmasına sebep olur. Yeni meslek alanlarının oluşumuna sanayinin gelişmesi, yurt içi ve yurt dışı ticaretin hız kazanması ve tarımın endüstriyle yeniden şekillenmesi şeklinde bazı etmenler sebep olur. Mevcut

mesleklerin genişlemesi, dünyanın gelişimiyle pek çok yeni meslek dallarının ortaya çıkması ve branşlara ait bilgilerin artmasıyla, Güney Türkistan Özbeklerinin hayatına da birçok mesleğin dâhil olduğu bilinmektedir.

Meslek ve mesleklerle ilgili kavramların içerisinde toplam 75 sözcük bulunmaktadır. Bunların çoğu alıntıdır. Bunun en büyük nedeni de Özbek Türkçesi, diğer Türk lehçeleri gibi yeni ortaya çıkan meslek bilgisine dair yeni sözcükler üretmemiştir. Değişen ve gelişen dünya düzeniyle ortaya çıkan mesleklerde teknolojinin gerisinde kalmalarına paralel olarak yabancı dillerden alıntı yapmışlardır.

Güney Türkistan'daki Türklerde ve tüm Afganistan'da, gündelik hayatta, insanlara isminin yerine meslekleriyle hitap edilir. Bu, bir kültür hâline gelmiştir. Meslekler çoğu zaman saygı ifadesi olarak da kullanılmaktadır. Dolayısıyla bir doktor veya mühendise ismi ile hitap edilir ve isminin yerinde veya başında doktor veya mühendis kavramlarının olmazsa bu hitap saygısızlık olarak algılanır. Bir nevi insan toplumda mesleğiyle de var olur. Bu durum bölgede, topluma yarar gösteren bir insan olmanın ne kadar önemli olduğunu gözler önüne serer.

İnsanlar toplumda sahip olduğu meziyetlere ve niteliklere uygun

mesleklerde istihdam eder. Eserde yer alan meslekler içinde *cārçi* (cazgır), Özbek kültüründe eski dönemlerde çok önemli bir yere sahip olmuştur. Genellikle cenaze duyuruları, kayıp duyuruları gibi ahaliyi ilgilendiren bütün konularda duyuruları yapan *cārçi*(Cazgır)lerin hoş bir ses tonu, anlaşılır bir ifade, konuşma kusurunun (pelteklik vb.) bulunmaması ve sesinin tok ve gür olması gibi bazı niteliklere sahip olması gerekir. Özellikle iletişim sıkıntılarının olduğu dönemlerde bu meslek çok önem arz ederken günümüzde internet ve iletişim kolaylığı ile bu mesleğe neredeyse hiç ihtiyaç kalmamıştır.

Aslında kültürel bir spor dalı olarak bilinen Oğlak oyunu aynı zamanda kazanç getirmesi ile de önemli bir meslek olarak görülmektedir. Oğlakçılar bu sporu kimi zaman hobi olarak yapsalar da önemli yarışmalara katılmaları ve ödüller kazanmaları ile büyük kazançlar elde ederler.

Dokumacılık, nakkaşlık, terzilik ve örgü örme gibi mesleklerin Güney Türkistan'da canlı tutulması, bu mesleklerin bölge ekonomine katkısını da göstermektedir. Bu mesleklerin devam ettirilmesi bölge halkının kültürlerine olan ilgi ve sevgiyi gösterdiği gibi kültürün korunmasına da hizmet eder. Bölgede terzicilik ve örgü

ürünlerinde çoğunlukla pamuk kullanılır. Pamuğun tercih edilmesinin bazı nedenleri vardır. Pamuk yaz aylarında terlemeyi önler, kış aylarında ise soğuktan korur. Bunun yanı sıra bölgedeki ekonomik değeri olan tarım ürünlerindendir. Dolayısıyla bölgede pamuk yetiştiriciliğinin önemli olduğunu söylemek mümkündür.

Romanda çok sayıda bulunan âlim, edebiyatçı, mühendis, doktor, bilim adamı, hatip, molla gibi mesleklerle ait söz varlığının bulunması da aslında bölge halkının okumuş ve bilgili ve meslek sahibi insanlara verdiği değeri ve gösterdiği saygıyı da yansıtmaktadır.

Romanda eski kültüre ait devecilik ile ilgili “kervan” sözcüğü bulunur. Günümüzde teknolojik aletlerin çeşitli mesleklerde kolaylıklar sağlanmasına rağmen bu hayvanın hala Güney Türkistan’da kullanılması dikkat çekmektedir. Bunun en büyük sebebi ise çiftçilerin hâlâ tarımda develerden yararlanmalarıdır. Afganistan dağlık bir ülke olması, özellikle taşımacılıkta arabaların gidemediği arazilere ve zorlu yollara develerin gidebilmesine imkan vermektedir.

Hizmetkârlık, uşaklık ve kölelik gibi meslekler daha çok eski yönetim şekillerine ait olsa da romanda bu mesleklerin yer alması dikkat çeker. Bu meslekler, Afganistan’daki en yaygın

geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığın mevsimsel bir iş temposuna vardır. Fakir halka buradan elde edilen kazanç yetmezken, toprak zengini olanlar ise ilkbahar ve yaz mevsiminde mevsimlik işçiye ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle sözü edilen meslekler bölgenin sosyal bir gerçeği haline gelmektedir. Eserde de Ana Hatun’un toprakları gezdiği esnada ve Türk topraklarına hükümet tarafından yabancılara yerleştirilmesi, Peştun ve Farslardan köklü ailelerin mahiyetinde bu işi yapan akrabalarını bölgeye gönderdiğine dair bilgiler yer almaktadır.

Nakkaşlık, hattatlık gibi mesleklerin de romanda yer aldığı görülmektedir. Camiilerdeki motif ve yazılarda, işyerlerinin yazı ve tabelalarında, evlerin motif ve süslemelerinde ve buna benzer birçok alanda güzel sanat eserleri ortaya koyan nakkaş ve hattatlara halk saygı duyar ve değer verir. Bunun romana da yansıdığı görülür. Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile özellikle bu mesleği icra edenlerin sayıları azalsa da u mesleklere karşı saygı ve değer hala korunmaktadır.

Bölgenin önemli geçim kaynağı ve mesleklerinden hayvancılıkla alakalı Farsça *pādāvān* ve Türkçe *çoban* sözcüklerinin ikisi de romanda yer alır. *pādāvān*, “pādā (dört ayaklı hayvan

sürü)” ile Farsçada meslek gösteren vān (cı/ci/çı/çi) ekinden oluşmuştur. Güney Türkistan’da özellikle ilkbahar aylarından başlayıp yaz sonuna kadar hayvancılık mesleği canlıdır. “*Pādāvānlik*” günlük (sabahtan akşama kadar) ve uzun süreli (3-6 ay) olmak üzere ikiye ayrılır. Daha çok büyükbaş hayvanlar için kullanılan bu meslek için günlük *pādāvānlik* sütli inekler için yapılır. Aileler sütli ve yeni doğum yapan ineklerini sabah *pādāvāna* teslim ederler, *pādāvān* akşama kadar büyükbaşları beslemeye götürüp akşam tekrar sahiplerine teslim eder. Böylece hem hayvanlar beslenir hem de onların sütlerinden faydalanılır. Uzun süreli *pādāvāna* büyükbaşlar genelde zayıf, sütsüz danalar veya kısır hayvanlar gönderilir. Günübirlik *pādāvānlar* yaşam merkezlerine yakın dağlara giderken uzun süreli *pādāvānlik* ise daha uzak dağlarda yapılır. Hayvancılıkla alakalı Farsça ve Arapça sözcüklerin bulunmasının yanında romanda azımsanmayacak derecede Türkçe sözcüğün kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu da bölgedeki Türklerin hayvancılık mesleği ile yoğun olarak uğraştığını göstermektedir.

“Mā’līm” (muallim) Arapçadan alıntı bir sözcüktür. Okul hocaları ve öğretmenler için kullanılır. Genel olarak lise döneminden sonra bu sözcük yerini

ustād (üstad)’a bırakır. Üniversitelerde de çoğunlukla *ustād* (üstad) sözcüğü kullanılmaktadır. Farsçadan alıntı bir sözcük olan *şāgird* ise öğrenci, çırak, usta yardımcısı, işyeri yardımcısı veya çalışanı gibi diğer mesleklerin de çırak ve spora yeni başlamış kişiler için kullanılmaktadır. Güney Türkistan’da bazı mesleklere dair eğitim kurumları bulunmamaktadır. Bunlar sadece uygulamalı olarak usta çırak ilişkisi dahilinde öğretilir. Bunlar arasında marangozluk, aşçılık, şöförlük, dokumacılık, terzicilik, boya ve badanacılık, çiftçilik vs. sayılabilir.

ā’līm Alim.

ā’mir Amir.

ādbiyātçi Edebiyatçı.

āskār Asker.

bāğbān Bahçeci.

bāşlīg Başkan.

bilimdān Bilimli.

cāllād Cellat.

cārçi Cazgır.

cāvāz Bitki tohumlarının yağını çıkarmak için kullanılan araç.

çāpāndāz Oğlakçı, oğlak oyununda oyuncuya verilen ad, çapandaz.

çupān Çoban.

dāktār Doktor.

dāmullā Molla.

dāfçi Defçi.

dārbān Kapıcı.

dāvlāt ādāmi Devlet adamı.

dāllāk Berber.

dehķān Çiftçi.

din ā'lāmi Din alemi.

elçi Elçi.

gādā Dilenci.

ġulām Köle.

ḥaṭīb Hatip.

ḥayāt Terzi.

ḥāyet Heyet.

ḥādim Hizmetkar.

ḥākām Hakem.

iginā İğne.

imāmi İmam.

incinyer Mühendis.

iş-duķān Dokuma tezgâhı.

kārvān Kervan.

ķaryādār Muhtar.

ķaşāb Kasap.

kālāvā İp.

kōrişnil Örgü iğnesi.

māmur Memur.

mā'lm Öğretmen.

me'mār Mimar.

milletvākili Milletvekili.

muddāris Müderris, hoca.

mudir Müdür.

muhāndis Mühendis.

mullā Molla.

naķāşlik Ressamlık.

oķutuçi Öğretmen.

pādāvān Çoban.

pāhlāvān Pehlivan.

sāmāvārçi Çaycı.

şānātçi Sanatçı.

siyāsātçi Siyasetçi.

şufi Sufi.

şāġird Öğrenci, şagirt.

şāh Şah.

şair Şair.

şārvāl Belediye başkanı.

tācır Tacir.

tārīḥçi Tarihçi.

ṭābīb Tabip.

tāftiṣ Heyet, müfettiş.

ṭālābā Öğrenci, talebe.

tāmāṣāḥi İzleyici.

tārcumān Tercüman.

tegirmānçi Değirmenci.

tilçi Dilci.

top Top.

urāğ Orak.

un tārtuvçi Buğdayı un yapmak için değirmene giden insan.

ustād Hoca, üstat.

vazir Vezir.

vezifā Vazife.

zābiṭ Zabita.

zābiṭçā Zabite.

zārgār Kuyumcu.

2.2.17. Organ Adlarıyla İlgili

Kavramlar

Romanda bu kavramlarla ilgili 82 söz tespit edilmektedir. İnsan vücudu bilgisini ifade eden bu sözlerin içerisinde alıntı sözler oldukça azdır. Az miktardaki alıntı sözler de Arapça ve Farsçanın söz varlığına aittir. Bu iki dilden giren sözcüklerin de edebî kaynaklar yoluyla Özbek söz varlığına geçtiği görülür: *cığār* (ciğer), *cān*

(cisim), *ṣānā* (omuz), *lāb* (dudak), *piṣānā* (alın) gibi.

Bilindiği üzere her çocuğun ilk öğretmeni annesi ile babasıdır. Çocuk doğduğu günden itibaren beslenmek, yürümek, konuşmak gibi yaşamsal faaliyetlerini ailesinden öğrenir. Bu durum tabi ki Güney Türkistan'daki Türklerin hayatında da geçerlidir. Bir çocuk konuşmaya başlayınca diğer anne ve babalar yaptığı gibi kendi çocuklarına ilk öğreten sözcükler vücudunun isimleri olur. Böylece çocuklar insan vücuduna ait sözcükleri kendi ana dilinde öğrenip, korumuş oluyor.

Bu kavramla ilgilili romanda bazı organ adlarının hem Türkçe hem de yabancı dilde, çoğunlukla da, Arapça ve Farsçadaki karşılıklarıyla yer aldığı görülür. Örneğin alın sözcüğü için hem Türkçe *ālin* hem de Farsça *piṣānā* sözcükleri, akıl için Türkçe *aķıl* ve Farsça *hūş* (akıl), adım için Türkçe *ādım* ve Farsça *ḳadām* şeklinde her iki dildeki karşılıklarıyla yer alır. Ana dili Türkçe ve Türkçe sevdalısı ve Türk dili bilinci yüksek bir yazar olan Khangeldi üniversiteye kadar tüm eğitim hayatında Farsçayı kullansa da bu bilincini eserine yansıtmıştır. Bazı kavramlarda aynı sözcüğün Türkçedeki farklı ifadelerine de eserinde yer vermiştir. Örneğin eserde ses için hem *tāvuş* hem de *ses*, yüz için ise hem *yuz* hem de *bet* sözcükleri

kullanılmıştır.

Ādım Adım.

Āğız Ağız.

Ālin Alın.

ārka Sırt, arka.

āvuç Avuç.

aķıl Akıl.

ādāğ Ayak.

ä‘zā Aza.

bāş Baş.

bāzu Bilek.

bağır Karaciğer.

bärmāğ Parmak.

beķın Karının yanı, koltuk altıyla
kalçanın arası.

bel Bel.

bet Yüz, bet.

bilāk Bilek.

boğız Boğaz.

boğund Hat, düğüm.

boy Boy.

boyun Boyun.

burun Burun.

cağ Çene.

cān Cisim, vücut.

cigār Ciğer.

edrār İdrar.

es Hatır.

ḥāfizā Hafıza.

huş Akıl.

ḳabāk Göz kapağı.

ḳadām Adım.

ḳahḳa Kahkaha.

ḳalb Kalp.

ḳān Kan.

ḳarın Karın.

ḳariş Karış.

ḳāş Kaş.

ḳavārā Yüz.

ḳoyrığ Kuyruk.

ḳarin Karın.

kekirtäg Gırtlak.

ḳıl Toy.

ḳol Kol.

ḳoltığ Koltuk.

köt Göt.

köksäy Göğüs.

köñil Gönül.

köz Göz.

ḳuçāğ Kucak.

ḳulāç Kulaç.

ḳulāğ Kulak.

lāb Dudak.

liñ Bacak.

miye Beyin.

nābq Nabz.

nāfās Nefes.

nāvçä Uzun boylu.

opkâ Akciğer.

pānçä Pençe.

pişänä Alın.

puz-pākäl Çene, yüz.

sāç Saç.

saḳāl Sakal.

ses Ses.

süyäk Kemik.

şānä Omuz.

ṭağanäg Damak.

tamir Damar.

tāvuş Ses.

tāmāğ Boğaz/damak.

ter Ter.

teri Deri.

tizzä Diz.

til Dil.

tirsäk Dirsek.

tirnäg Tırnak.

tiş Diş.

uyḳu Uyku.

yānbāş Yan.

yāş Göz yaşı.

yelkâ Boyun, omuz.

yüz Yüz.

zehin Zihin.

2.2.18. Özel Adlar

2.2.18.1. Yer Adları

Özel adların kategorisinde yer alan yer adları romandaki önemli kavram alanlarından. Yer isimleri genelde Türkçe kökenli olarak karşımıza çıkmaktadır: *Uzun Sāy* (Uzun Say), *Beş Bāğ* (Beş Bağ), *Ḳarābāğ* (Karabağ), *Yāngi Ḳalä* (Yeni Kale), *Āktepā* (Aktepe), *İngişkâ* (İngişka köy), *Ālip Erdi* (āpardı/Apardı) gibi. Yer isimleri birkaç şehir ismi haricinde genelde Afganistan'ın Sar-i Pul şehrindeki tüm ilçe, köy ve mahalleleri içerisinde almaktadır. Bunun en büyük nedeni de yazarın Sar-i Pul'da doğup büyümüş olması ve olayların Sar-i Pul şehrinde gerçekleşmesidir. Bugün Afganistan haritalarında rastlayamayacağımız bu yer adları Türklerin bölgedeki varlığının ve ata toprakları olduğunun bir

nişanesidir. Günümüzde birçoğunun haritalarda Farsçalarıyla yer aldığını bildiğimiz bu adların kaydedilmesi kadim Güney Türkistan topraklarına ve ataların mirasına yazarın ettiği en büyük hizmettir denebilir. Yazarın millî bilincini göstermesi bakımından da ayrıca dikkate değerdir.

Yazar yer isimleri hakkında “*Äbdullrüzāk isimlik bir häyir sévêr kişi, köp yıllär äldin bu bolgädä häyir sâdaqasi deb, bir kuduğ kâzdirgän. Yoldän otib qaytgän bärçä hâlkägä, dëhқанlärögä, çupānlärögä ve hättä häyvānlärögä, häyāt bağışlögän, қılгән bu häyir işi bilän. Şu sâbäbdän bu mäntıqagä, bärçäniñ äğzigä ve eşigä Rüzāk kuduğı mäntıqasi ätigä tānilädi.* (Abdülrezzak adlı bir hayırsever yıllar yıllar önce bu bölgede hayır diye bir kuyu kazdırmıştı. Bu hayır yoldan geçen tüm halka, çiftçilere, çobanlara ve hatta hayvanlara hayat bağışlamıştı. Yaptığı bu hayır nedeniyle bölge Razak Kuduğu adını aldı.)” diyerek bazı yer adları hakkında ayrıntılı bilgiler de vermektedir.

Äryānā Aryana.

Älip Erdi (äpärđi) Apardı.

Äfghānistān Afganistan.

Äsyābād Asyabad.

Ämu dāryā Amuderya.

Älburz tāgläri Elbruz Dağları.

Äķ dāryā Ak Nehir.

ākşällä Aksakal, mahallenin önder ve büyükleri.

Äķtepä Aktepe.

Ämrikā Amerika.

Äķčä Akça.

Älmātu Almatu.

Bāğat Bağat.

Bağlān Bağlan.

Bäktäryā Baktriya.

Bälähısār Balahisar.

Bädäḥşān Bedahşan.

Bäḥsud Bahsud.

Beş Bāğ Beş Bağ.

Buhārā Buhara.

Ceviz Cānān Liṭāfāt Okulu Ceviz Canan Letafet Okulu.

Dār kudıq Darkuyu.

Därzāb Derzap.

Divil Qarā Divilkara.

Engilis İngiliz.

Fāryāb Faryab.

Färgānā Fergana.

Fäyḍ Äbād Feyzabad.

Gälä һäyät Gala Hayat.

Hānqā-Şerif Hırka-i Şerif Camii.

Hāsān Kāl Hasan Kel

Hārābā Haraba.

Herāt Herat.

Hilmānd Helmend.

Hurāsān Horasan.

İngişkä İngişke, Serpul'da bir köy.

İpek Yoli İpek Yolu.

İrän İran.

İstālif İstelif.

Kābil Kabil.

Kādi Kenti Kadı Kent.

Kandāhār Kandahar.

Kārā Däryā Kara Nehir.

Karābāğ Karabağ.

Kaṭağan Katagan.

Kältär Kaltar.

Kättä İmām Kette İmam.

Kırğāğı Kırğagı.

Kiçik İmām Kiçik İmam.

Koräk Korak.

Kunduz Kunduz.

Kurgān Kurgan.

Leṭāfāt Mäktäbi Letafet Mektebi.

māl-bāzār hayvan pazarı.

Māzār-ı şerif Mezar-ı Şerif.

Minhāc-ı Sirāc Lisāsi Minhac-ı Sirac Lisesi.

Mirzāulāñ tāğı Mirzaulangi Dağı.

On üç tegirmān On Üç Değirmen.

Otukent Ötüken.

Pākistān Pakistan.

Pāmır tāğları Pamir Dağları.

Päktiṭyā Paktiye.

Rāmāt Ābād Rahmetabad.

Rāzāk Kuduğ Rezak Kuduk, Serpul'da bir mahalle adı.

Rāvḍäyı Şerif Ravza-i Şerif.

Sāmāngān Samangan (Semengan).

Sānçārāk Sançerek.

Sānglāh Senglah.

Säid Ābād Saydabad.

Särpul Serpul, diğer adıyla Sar-i Pol, Sari Pul.

Särpul däryäsi Serpul Nehri.

Säyāt Sayat, Serpul'da bir köy.

Şāfā Bulāğ Şefa Bulağı.

Şäkärdärä Şeker Dere.

Şebirgān Şibirgan.

Şurävi Rus, Sovyet.

Şur Säy Şur Say.

Tāġlār tomāni Dağlar Bölgesi.

Tāhār Tahar.

Tārbulāk Tarbulak.

Tunā dāryāsi Tuna Nehri.

Türk Türk.

Türkçin Türkçen.

Türkistān Türkistan.

Türkistān tāġlāri Türkistan Dağları.

Türkmen Türkmen.

Uzun Sāy Uzun Say

Üç Huvācā Üç Hoca

Vārdāk Vardak

Yāngi Kālā Yeni Kale

2.2.18.2. Kişi Adları

Romanda en fazla söz hazinesine sahip kavram alanını öze adlar teşkil etmektedir. Romandaki özel adlar, yer adları ve kişi adları iki kategoride ele alınmıştır. Özbek söz varlığında toplam 341 özel ad tespit edilmiştir. Belirlenen sözcüklerin ise 91 tanesi yer adlarını gösterirken, kalan 250 sözcük kişi adlarıdır. Bu özel adların bir kısmının alıntı olduğu görülmektedir. Alıntıların en fazla kişi adları kategorisinde yer almaktadır.

Afganistan’da halkın büyük bir kısmı Müslüman’dır. Dolayısıyla insanlar, İslam dinini hayatlarının her aşamasında kendilerine yol gösterici kabul etmiştir. Kimi zaman da İslamiyete ait abartılı yorumlar, din temsilcilerinin topluma ya yanlış bilgi vermesi ya da kendi düşüncelerini İslam dinine aitmiş gibi iletmesi toplumsal hayata etkide bulunmuştur. Bunun en açık örneği kişi adlarında gözlenir. Romanın söz varlığı bakıldığında kişi adlarının Arapça olduğunu görürüz. Bunun alt yapısı sorgulandığında ise günaha girme korkusuyla insanların Arapça dışında bir adın koymadıkları bilgisine ulaşılmaktadır. Ancak son zamanlarda sosyal medyanın da etkisiyle Afganistan genelinde özellikle Türk isimleri çok kullanılmaya başlandığı söylenebilir.

Özbek Türklerin sevilen özelliklerinden biri saygılı olmalarıdır. Bu özellikleri esere de yansımıştır. Bu saygının bir örneği olarak insanlara hitap ederken yalnızca adlarını söylememeleri verilebilir. Özbekler, birine hitap ederken isminin başında ya mesleğini söyler ya da isminin yanına bir erkeğe hitap ediyorsa “*Bāy, Bek, Hān* ve nadiren *pāhlāvān*” kadına hitap ediyorsa “*Cān, Hātun, Bibi, kız*” ifadeleri kullanır. Hitap ettiği kişi bir çocuk ise isminin yanına “*Cān*” hitabını eklerler. Bunun en büyük nedeni de birbirlerine karşı

duydukları sonsuz saygıdır. Romanda, bu durumu açıkça görmek mümkündür.

Romanda yer alan tüm karakterler, Güney Türkistan'da yaşamış ve yaşamakta olan gerçek insanlardır. Ve bu kişiler romanda gerçek adları ile yer almaktadır. Romanda geçen *Tāhir Bādāhşi, Hālim Yārķın, Ābdulrāşid Dostum, Muḥāmmad Rāsul Pāhlāvān, Şāfika Dibāc, Māymānālik Ġulām Muḥāmmād, Muḥāmmād Ćupbāş, Şir Muḥāmmād Ćāpāndāz* ve *Ķāri Āzimi* bugün Afganistan'ın tanınmış yazar, siyasetçi, sanatçı, sporcularıdır. Bu insanların isimlerinin romanda yer alması, manevi açıdan da bu toprakların zengin bir toprak olduğuna işaret etmekte ve romanı okuyan gençlere örnek teşkil etmektedir.

Romanda Arapça adların yanına “Bek” sözü eklenerek Özbek kültürüne ait unsurlarla tamamlanmasıdır: *Ābdullḥaķ Bek, Şāh Muḥāmmād Bek Ćāpāndāz, Nur Muḥāmmād Bek Ćāpāndāz, Mirzā Ābdullḥaķ Bek*. Bu adlar Arapça olmasına rağmen “Bek” unvanı eklenince bir Türk kimliğine bürünür ve karşı tarafın Türk olduğuna vurgu yapılır. Millî bilincin bir nevi bu yolla korunduğu ve geleceğe aktarıldığı görülür.

Romanda kişi adlarında dikkat çeken bir diğer husus da erkek isimlerinin çoğunlukla Arapça olmasına

karşın kadınlar için Türkçe kökenli adların kullanılmasıdır. Bunun en büyük sebebi ise erkek karakterlerin tamamının gerçek karakterlerden oluşması ve kadın karakterlerden ise çoğunun kurgu olmasıdır. Yazar romandaki erkeklerin gerçek isimlerini zikr ederek, unutulmuş ve unutulacak olan önemli karakterlerin ismini bu yolla kaydetmek istemiştir. Dolayısıyla yazar Güney Türkistan'ın tüm önemli kahramanlarını romanda yer vermiş ve gelecek nesle milli kimliklerini ve benliklerini unutmamaları, uyanış yaşamaları adına hizmette bulunmak istemiştir. Ancak bölgede dayatılan kültürün etkisiyle kadın adlarında kurgu adlara başvurmak zorunda kalmıştır. Burada da millî bilinçle hareket etmiş ve kadın karakterlere yabancı adlar yerine Türkçe adlar vermeyi tercih etmiştir.

Ācıl Pāhlāvān Açıl Pehlivan.

Āhulik Ķarā Bāy Ātilā Ahulik Kara Bay Atilla.

Āķ Murād Bāy Ak Murad Bay.

Ālptāgin Alptekin.

Ānā Hātun Ana Hatun.

Ārāy Hātun Aray Hatun.

Ātā Kārim Zārā Ata Karim Zerre.

Ātā Kārim Hānzārā Ata Kerim Hanzara.

Āy Begā Ay Bega.

Āyhān Hātun Ayhan Hatun.

Āykız Aykız.

Āysu Aysu.

Āynur Qaraköz Aynur Karagöz.

Abdalcäbār İslāmi Abdulcebbar İslami.

Abdulmuḥämmäd **Çirik**
Abdulmuhammed Çürük.

Abdulmuṭālib Bek Abdulmutallib Bey.

Abdulrāhim Mäst Abdulrahim Mest.

Atāullā Ataullah.

A 'zām Cān Azam Can.

Ābdāl Abdal.

Ābdulāḥād Ulkär Abdulahad Ülker.

Ābdalcäbār Muşdıḳ Abdulcebbar
Museddik.

Ābdulḡafār Bāyāni Abdulgaffar
Beyani.

Ābdulḡaḳ Bek Abdulhak Bey.

Ābdulḡākim Abdulhakim.

Ābdullāh Erkin Abdullah Erkin.

Ābdulmānān Abdulmennan.

Ābdulrāḡmān Abdurrahman.

Ābdulrāḡmān Sārcāḡ Abdurrahman
Sarcenk.

Ābdulrāşid Dostum Abdul Reşit
Dostum.

Ābdul Rāuf İbrāhim Abdür-rauf
İbrahim.

Ābdulrāzāḳ Abdurrezak.

Ābdulvāḡb Pāhlāvān Abdulvahap
Pehlivan.

Ābulḡayir Bāy Abdulhayır Bay.

Āḡmäd Hān Ahmet Han.

Āḡmädşāḡ Ahmet Şah.

Ākbār Hān Qumāndān Ekber Han
Kumandan.

Ākrām Pāhlāvān Ekrem Pehlivan.

Ālmā Hātun Elma Hatun.

Ālp Ārsālān Alp Arslan.

Āmān Pāhlāvān Aman Pehlivan.

Āmānullāḡ Amanullah.

Āmir Sufi Emir Sufi.

Āmir Timur Emir Temur.

Ānāyāt Qādırbāy İnayet Kadirbey.

Ārbāb Şer Āli Bāy Arap Şir Ali Bay.

Āşlām Qumāndān Eslem Kumandan.

Āşrāf Āzimi Eşref Azimi.

Āyşā Bibi Ayşe Bibi.

Āziz Gāvdār Aziz Gevder.

Bābur Babür.

Bāybāçā Hātun Baybeçe Hatun

Bāy Nāzār Bāy Bay Nazar Bay.

Bāzgül Bādāḡşı Bazgül Badahşi.

Bāzāz Umār Hāci Kumaşçı Ömer Hacı.

Bāḡvudın Cān Bahattin.

Bāḡrām Hān İşān Bahram Han İşan.

Begüm Āzizā Hān Begüm Azize Han.

Begum Hātun Begüm Hatun.

Berdi Hāci Berdi Hacı.

Bibi Ānā Bibi Ana.

Bibi ḡayrunisā Bibi Hayrunnisa.

Bibi Āyşā Qāḡı Bibi Ayşe Kadı.

Bōri Hāci Börü Hacı.

Cāngül Hātun Cangül Hatun.

Cāmālludin Cemaleddin.

Cāmīl Bāhşı Cemil Bahşı.

Cārgānlik Muhtār Bāy Carganlı
Muhtar Bay

Curā Bāy Cura Bey.

Curā Bek Cura Bey.

Curā Bek Pāhlāvān Cura Bey Pehlivan.

Çāngiz Han Cengiz Han.

Çibār Kız Çiber Kız.

Dāvlāt Bāy Pāhlāvān Devlet Bay
Pehlivan.

Dil Āgā Dil Ağa.

Diya Kul Bāy Ziya Kul Bey.

E'bad Bāy İbad Bay.

Enāyāt Enayet.

Erkā Kız Erke Kız.

Fārānsāli Çāpāndāz Fransalı
Çapandaz, Fransalı Oğlakçı.

Ġafār Pāhlāvān Gaffar Pehlivan.

Ġani Pāhlāvān Gani Pehlivan.

Ġaznālik Māhṡud Kāmālludin
Gazneli Mahmut Kemaleddin.

Ġaznāli Sultān Māhṡud Gazneli
Sultan Mahmud.

Ġavuṡuddin Bubā Gavseddin Buba,
Gavseddin Dede.

Gārāng Pāhlāvān Gereng Pehlivan.

Gudāmdār Hāci Gāvār Gudamdar
Hacı Gevher.

Ġulām Cugi Çāpāndāz Gulam Cugi
Çapandaz.

Hāci Hābib Ākā Hacı Habip Ağa.

Hāci Ṣādık Bāy Hacı Sadık Bay.

Hālifā Ġulām Sāhın Halife Gulam
Şahin.

Hānkeldi Hangeldi .

Hānḡālī Ābdullāh İṡān Hanakalı
Abdullah İşan.

Hayir Muḡāmmād Çāpāndāz
Hayı
r Muhammad Çapandaz

Hāzrāt-i Yaḡub Hazret Yakup.

Hāzrāt Kul Bāy Hazret Kul Bay.

Hākim Cārmān Hekim Cermen.

Hālim Yārḡın Halim Yarkın.

Hāmrah Māun Hamrah Muavin.

Hārābālik Mullā Kārim Ākā Harabeli
Molla Kerim Ağa.

Hāyḡāl Pāhlāvān Heykel Pehlivan.

Hudāy Kul Pāhlāvān Hüdaykul
Pehlivan.

İbrāhim Bek Laḡay İbrahim Bey
Lakay.

Kāḡi Ṣāmsuddin Kadı Şemsettin.

Kādır Kul Hāci Kadirgöl Hacı.

Kākā Cālıl Tāḡa Kaka Celil Dayı.

Kālandār Ākā Kalander Ākā.

Ḳand Āġā Kant Aġa.

Ḳāri Āzimi Kari Azimi.

Ḳarä Bāy Kara Bay.

Ḳara Ḳul Ḳärnäy Karakol Karnay.

Ḳara Ḳul Ḳān Karakol Han.

Ḳaṣāb Ānā Kasap Ana.

Ḳaṣāb Ebrāhim/İbrāhim Kasap
İbrahim.

Ḳārim Bāy Kerim Bay.

Ḳättä Bāy Ārbāb Katta Bay Arap.

Kencä Çäpändāz Kence Çapandaz.

Ḳılıç Ḳān Kılıç Han.

Ḳoşıqçı Nāzri Kaşıkçı Nezri.

Ḳör Ārık Kör Arık.

Ḳör Fäyḍi Kör Feyzi.

Ḳumändān Nāsim Mehdi Kumandan
Nasim Mehdi.

Ḳumändān Mācid Ruzi Kumandan
Macid Ruzi.

Ḳumändān Fāyık Kumandan Faik.

Ḳumändān Nābi Guçli Kumandan
Nebi Güçlü.

Lālā Āġā Lala Aġa.

La' l Ḳumändān Lal Kumandan.

Mādāşer Madeşer.

Maḥdumḳuli Mahdumkulu.

Maḥmud Ḳān Mahmud Han.

Mācid Çäpändāz Mecid Çapandaz.

Māḥdum Ṭāhır Mahdum Tahir.

Mālim Ruzi Ḳul Ḳān Muallim Ruzi Kul
Han.

Mälä Bāy Malla Bay.

Māmräyim Bek Memrayim Bey.

Mānān Ḳaṣāb Mennan Kasap.

Mästkelin Ḳātun Mestgelin Hatun.

Mäs'udä Āzimi Mesude Azimi.

Māymānālik Ġulām Muḥāmmäd Ḳān
Meymeneli Gulam Muhammad Han.

Māvlāvi Anbār Mevlevi Anber.

Māvlāvi İlmi Mevlevi İlmi.

Mirzā Ḳāsim Bārḳ Mirza Kasım Berk.

Mirzā Ābdulḥaḳ Bek Mirza Abdulhak
Bey.

Mirzā Nemätullāh Mirza Nimetullah.

Muḥāmmäd Āzim Bāy Muhammed
Azim Bay.

Muḥāmmäd Çupbaş Muhammad
Çopbaş.

Muḥāmmäd Ḳālim Muhammed Halim.

Muḥāmmäd Ḳul Ḳān Muhammed Kul
Han.

Muḥāmmäd Rāfık Muhammed Refik.

Muḥāmmad Räsul Pāhlāvān
Muhammed Resul Pehlivan.

Muḥāmmäd Yaḳub Muhammed Yakup

Muḥtār Pāhlāvān Muhtar Pehlivan.

Muḥtār Pāhlāvān Çäpändāz Muhtar
Pehlivan Çapandaz.

Mulān Ḳumändān Mevlan Kumandan.

Mullā Ānbār Molla Enber.

Mullā Ḳayrullnisā Molla Hayrunnisa.

Mullā Ḳādim Molla Hadim.

Mullā Kızılāyāğ Molla Kızılayak.

Mullā Mähtābšāh Mollah Mehtapşah.

Mullā Mehri Cān Molla Mehri Can.

Mullā Muhāmmād Āmin Molla Muhammed Emin.

Mullā Muḥāmmād Nur Bāy Molla Muhammed Nur Bay.

Mullā Tāc Muḥāmmād Molla Taç Muhammed .

Mullā Yādgar Ḥāci Molla Yadigâr Hacı.

Mullā Zulfıyâ Molla Zülfiye.

Mustāfâ Kāmāl Ātātürk Mustafa Kemal Atatürk.

Nādir Çāpāndāz Nadir Çapandaz.

Nāyib Cumâ Ḥān Naib Cuma Han.

Nāyib Nābi Ḥān Naib Nabi Han.

Nāz Ḥātun Naz Hatun.

Nācmuddin Ḥān Necmeddin Han.

Nāsim Ḥān Nesim Han.

Nāvāyi Nevai.

Nāzir Kul Bāy Nezir Kul Bay.

Niku Pāhlāvān Niku Pehlivan.

Niyāz Bāy Niyaz Bay.

Nur Muḥāmmād Bek Çāpāndāz Nur Muhammed Çapandaz.

Nur Muḥāmmād Çāpāndāz Nur Muhammed Çapandaz.

Nur Muḥāmmād Momın Ḥāci Nur Muhammad Mümin Hacı.

Nurullāh Nurullah.

Nurullāh Çāpāvul Nurullah Çapavul.

Oğuz Mātā Ḥān Oğuz” Mete” Han

Osmān Bey Osman Bey.

Pāhlāvān Ākā Pehlivan Ağa.

Pārvānâ Pervane.

Pirim Kul Kumāndān Pirim kul Kumandan.

Pulād Bāy Ḥāci Polat Bay Hacı.

Rāḥim Çuçâ Rahim Çuçâ.

Rustām Bek Ḥān Rüstem Bek Han.

Rāsul Bāngi Resul Bani.

Ruzi Bāy Kārvānbāşi Ruzi Bay Kervanbaşı.

Ruzi Kul Ḥān Ruzikul Han.

Sāltuk Buğrâ Ḥān Saltuk Burga Han.

Sānçārākli Şāir Zākir Sançarekli Şair Zakir.

Sāid Ābādlik Bordi Ḥāci Said Abadlı Bordı Hacı.

Sāid Cālāyir Said Celayir.

Sāid Hısāmuddin Said Hüsameddin.

Sāid İbrāhim Āgâ Said İbrahim Ağa.

Sāid ‘İsâ Ḥān Said İsa Han.

Sāid Ma’sum Māḥdum Said Masum Mahmut.

Sāid Miskin Āgâ Said Miskin Ağa.

Sālcuķı Bey Selçuki Bey.

Sāmād Karyādār Samet Muhtar

Sārvār Çāpāndāz Server Çapandaz.

Sätār Hāci Settar Hacı.

Sätārzi Hān Settar Han.

Säyfuddin Hān Seyfeddin Han.

Serkä Hātun Serke Hatun.

Sirācuddin Seracettin.

Sirācuddin Hān Seraceddin Han.

Sultān Hān Sultan Han.

Sultān Hüsäyin Bāykarā Sultan
Hüseyn Baykara.

Şahmārdān Kul Divānā Şahmerdan
Kul Divane.

Şāh Muḥāmmād Bek Şah Muhammed
Bey.

Şāh Niyāz Hān Şah Niyaz Han.

Şāh Pisānd Şah Pisend.

Şāh Rāḥmātullāh Veli Şah Rahmatullah
Veli.

Şāir Abdulcāmil Cāyhun Şair
Abdulcemil Ceyhun.

Şā'ir Bulbul Şair Bülbül.

Şābnām Lālā Şebnem Lale.

Şārif Hān Şerif Han.

Şāfıķa Dibāc Şefika Dibac.

Şāfe' Äzimi Şefi Azimi.

Şer Arāb Şer Arap.

Şer Muḥāmmād Şer Muhammed
Çapandaz.

Tāc Muḥāmmād Hān Taç Muhammad
Han.

Tāhir Bādāḥşi Tahir Badahşi.

Tākānāli Mullā Yaķub Takanalı Molla
Yakup.

Ṭillā Hāci Tille Hacı.

Tomāris Tomris.

Tuğrāl Bey Tuğrul Bey.

Turābāy Törebay.

Turdi Pāhlāvān Durdu Pehlivan.

Turkān Türkan.

Tursun Hātun Dursun Hatun.

Türkmen Rācāb Türkmen Recep.

Umār Hān İşān Ömer Han İşan.

Umār Kul Hān Ömer Kul Han.

Ustā Hānkeldi Bāy Usta Hangeldi
Bay.

Vāhed Vahit.

Vehāb Hān Vahap Han.

Vekil Şāmsuddin Hān Vekil Şemseddin
Han.

Yoldāş Hāci Yoldaş Hacı.

Yulduz Kız Yıldız Kız.

Yüsüf Bāy Yusuf Bay.

Zulfiķār Hān Zülfikar Han.

Zāyni Pāhlāvān Zeyni Pehlivan.

Zikir Bāy Zikir Bay.

Zāhir Nārāāt Zahir Narahat.

2.2.19. Renk Kavramları

Hayatımızda her bir rengin özel

bir rolü ve etkisi vardır. Renkler olmadan doğayı hayal etmek imkânsızdır. Renklerin insan ruhunda özel bir yeri olduğu gibi Türk dünyası için de çok önemli olduğu görülmektedir.

Eserde darı rengi olarak anlamlandırılabilen *mällä* sözcüğü günlük yaşamda da kullanılmaktadır. Ayrıca bu sözcük sarışın insanlara verilen bir takma addır. Güney Türkistan’da sarışın insan azdır. Halk tarafından bu özelliklerine göre sarışın insanlara “*mällä, Cermen, çıyan*” gibi takma adlar verilmektedir. Metinde bu adlandırmanın nedeni şu şekilde ifade edilir: *Färānsäli çāpāndāzniñ gārçek(haķıķı) ātı, Mälä Bāy edi. Mälä bolgāni uçun, kimilär ungä Cärmän ve kimilär hām Färānsälilärgä oḥşātär edi.*

Mällä, Özbeklerin yöresel kıyafeti olan “gupiçä”nin de rengidir. Bu nedenle *mällä* rengi Özbek erkeklerinin en çok kullandığı renk olması bakımından eserin söz varlığına da yansımıştır.

Ak sözcüğü romanda 10 kez geçmiştir. Ak rengi romanda insan ismi, yer isminde ve hayvanın, doğanın, kıyafet ve içeceklerin niteliğini belirtme üzere kullanılmıştır: *Āktepā* (Aktepe), *Ākçä* (Akça), *āk saķällik ve āķ sällälik*, *Āķ Murād Bāy, āķ sutim, Āķ dāryā, āķ ātlıg vb.*

Romanda “*kokmäy* (mavi)”

rengini üç farklı şekilde geçmektedir. Genel olarak yeşil rengi ifade eder: “*kökmäy bir äräzi* (yemyeşil bir arzı), *kök yuzi kokmäy* (gök yüzü masmavi), *ākıb turgän kökmäy su* (akan masmavi berrak suyu). Bu renk romanda sadece doğanın niteliğini ifade etmek için kullanılmıştır.

Renk isimleri açısından genel olarak Türk dili oldukça zengindir. Tabiat ile iç içe yaşayan Türklerin doğada gördüğü pek çok rengin ismini dilde ifade etmesi olağandır. Özellikle Özbek Türklerinin ev eşyaları ve giyim kültürünün çeşitli renklerden oluşması bunun en açık göstergesidir. Eserde, renkler kategorisinde yer alan sözcük sayısı 12’dir. 12 sözcükten *mällä*(sarı) ve *nārinci* (turuncu) sözcükleri dışındakiler Türkçe kökenlidir. Özbeklerin renk adlandırmalarının belli ana renklerden yeni renk isimler türetme ile şekillendiği görülmektedir: *kökümtül* (yeşil), *kökmay* (*säp-särıg* (sapsarı), *yämyäşil* (yemyeşil) vb.

Eski Türkçede ait olan bazı renk adlarının küçük fonetik değişimlerle Özbek Türkçesinde de kullanıldığı görülmektedir: *āk, kızil, qarā, kök vb.*

āk Ak, beyaz.

āp- āķ Apak, bembeyaz.

kāp-ḳarā Kapkara.

ḳıp-ḳızıl Kıp kırmızı.

ḳızıl Kırmızı.

kökmäy Masmavi.

kökümtül Yeşil.

mällä Darı rengi.

nārinci Turuncu.

sāp-sāriḡ Sapsarı.

sāriḡ Sarı.

Yämyäşil Yemyeşil.

2.2.20. Sayılar ve Sayılarla İlgili Kavramlar

Romanda sayı adlarının toplamı, 13'tür. Temel sözcükler arasında yer alan sayıların Türkçe kökenli olduğu görülür.

Avrupa kaynaklı sayı sözleri olarak alınan milliard(milyar) million (milyon), ve trillion (trilyon) sözcükleri de Özbek söz varlığında yer alır. Sıfır, bilgisinin de söyleniş açıdan değişmeden ancak yazılışa göre Arap yazısına uygun romanda yer alır. Bu alıntılar dışında asıl sayılar ise, genel Türk dilinde olduğu gibi küçük fonetik değişimlerle kullanılmaktadır.

Özbeklerin kültür ve inancında üç, yedi ve kırk sayıları çok kutsal ve önemlidir. Yazar romanda bu sayılardan sadece kırk sayısı ile ilgili bilgiler vermektedir: *mundän burun häm ḳırḳ kun Bädaḡşāñä ketgän edi*. Bu cümle ile Ergenekon Bayramı'nın süresi kırk gün sürmesi, bu bayramda boy büyükleri tarafından özel törenlerle dilek ağacı dikilmesi, kırk güne kadar millet tarafından bu ağacın ziyaret edilip dilek tutulması ve dua edilmesi ile kırkinci gün dilek ağacının indirilmesine işaret edilmektedir.

beş ming Beş bin.

bir Bir.

bir yüz yetmiş beş Yüz yetmiş beş.

ikki yüz ellik İki yüz elli.

ḳırḳ Kırk.

ḳırḳ uç Kırk üç.

meñ Bin.

miñ Bin.

toḡız Dokuz.

tort Dört.

yegirmä yetti Yirmi yedi.

yeti Yedi.

yetmiş beş miñ Yetmiş beş bin.

2.2.21. Ölçü, Miktar, Kıyas ve Nitelik bildiren Kavramlar

Eserde bu kavram alanıyla ilgili 166 sözcük tespit edilmiştir. Tespit edilen sözcüklerin çoğu Arapça ve Farsçadan alıntıdır.

Türkçe kökenli “*hâykırı* (haykırı), *uyğāğ* (uyanık), *çāmbār* (çember), *özgā* (yabancı), *şāşilinç* (şaşkılık), *yāngliş* (yanlış), *tolıx* (dolu), *unutilmās* (unutulmaz), *ezgu* (iyi ve güzel) *yuk* (yük), *çatın* (çetin), *ānıx* (şüphesiz, açık, aşikâr), *körtugun* (kördüğüm), *qaytā* (tekrar), *küç* (güç), *yelāngāç* (çıplak)” gibi sözcüklerin eserde yer alması Özbek Türkçesinin yeniden canlanmasının bir kanıtı niteliğindedir. Daha eski dönemlerde ne yazı dili olarak ne de üniversite ve okullarda ders olarak yer almamış ve siyasîler, yazarlar, şairler ve halk diline yeterli ilgi ve desteği göstermemiştir. Bu hususlar diğer kavram alanlarında olduğu gibi bu kavram alanında da Farsça ve Arapça sözcüklerin kullanılagelmesine neden olmuştur. Ancak son yıllarda bu sorunlar önemli ölçüde çözülmüş ve tekrar Türk dilinin önemi hakkında halk bilinçlenmeye başlamıştır.

Oğlak oyununa ait romanda bu kavram alanıyla ilgili birçok sözcük yer almaktadır. Bunlardan biri de *cāyzā*

(ödül) sözcüğüdür: *ve song oğlāx cāyzāsini isā bir kumuş qılıç ve bir cerān āt bolışini bildiriñlār.*

Yazar ölçü ve miktar bildiren *mitir* (metre) ve *sānti* (santi) sözcüğünü romanda güreş oyunu ile ilgilenen insanların uzun boyu ve büyük cüssesine işaret etmede kullanır: *Āçıl pählāvān, boyi ikki mıtır, koksäyiniñ bāri säksän sānti ve qalın boyunli bir kişi edi.* Ölçü miktar ifade eden sözcüklerin yabancı dillerden alıntılandığı görülür.

aksälämäl Tepki.

äfsānāvi Efsanevi.

älām Elem.

älāmnāk Üzücü.

ānıx Açık, aşikar.

ärziş Değer.

äsāsi Esasi.

bādbāht Bedbaht.

bārbād Berbat.

bihudā Beyhude.

cāyzā ödül

çāmbār Çember.

çäpā Ters.

çätin Çetin.

cıddi Ciddi.

dāmras Dinlenmek.

estirāḥāt İstirahat.

enerji Enerji

ezgu İyi, güzel

fidākār Fedakâr.

gäççālik Aptallık.

ḥāmāḳat Aptallık.

ḥaṭār Tehlike.

ḥāyḳırī Haykırış.

ḥārārāt Hararet.

ḥāzıl Şaka.

hol Islak.

idāmā Devam.

ḳātıl Katil.

ḳāvdā Demet.

ḳaḥāt Yoksunluk.

ḳaytā Tekrar.

kāmçilik Eksik.

kāmsitiş Küçümsemek.

ḳımāt Kıymet.

ḳımātli Kıymetli.

körtügün Kördüğüm.

ḳuvāt Kuvvet.

küç Güç.

māzlum Mazlum.

mıdāl Madalya, ödül.

mitir Metre.

mudāḥlā Müdahile.

mu‘ṭār Güzel kokulu.

mühim Mühim.

nādir Nadir.

özgä Yabancı.

pās Değer.

pārişān Perişan.

rāmz Şifre.

sādā Sade.

sānti Santimetre.

sāriştā Hazırlık.

silsilä Silsile.

şāşilinç Şaşkınlık.

şārāyit Şartlar.

tādbir Tedbir.

tādbirli Tedbirli.

tāḥsin Övgü.

tāvācu Teveccüh.

tāvāde‘ Tevazu.

tāyār Hazır.

tolıx Dolu.

unutılmäs Unutulmaz.

uygāg Uyanık.

yāngliş Yanlış.

yelāngāç Çıplak.

yuk Yük.

yürğa Yavaş.

2.2.22. Süs, Süslenme ve Süs Malzemeleri

Bu kategori altında toplanabilen 13 sözcük belirlenmiştir. Belirlenen bu sözcüklerin bir kısmı alıntı sözcüklerdir. Yani 13 sözcüğün 5 tanesi Türkçe kökenlidir, diğerleri ise Farsça ve Arapçadan alıntıdır.

Süs ve süs malzemeleri kategorisinde yer alan sözcükler, her milletin kendi estetik zevkini ve kültürünü göstermesi açısından oldukça önemlidir. Özbek halkının estetik zevki oldukça zengindir. Ancak süs ve süs malzemelerine ait olan birçok sözcüğün romanda yer almadığı görülür.

Eserde Özbek kadınlarının dikim, nakış ve süs işlerinde çok yetenekli olduklarına değinilir. Özellikle son dönemlerde ev ve kıyafetlerinin süslenmesi için en çok kullanılan ve kültür haline gelen şey “*sāçāg*” (saçak)lı dikimdir: *Erkaķız köziniñ çetidān bāķıb cilmāydi ve rumālñiñ sāçāglärini*

oräverdi. Romana da yansıyan saçak örme, günümüzde, gerçek hayatta da kadınlar için büyük gelir kaynağıdır.

Romanın süs ve süs malzemelerinin altında yer alan söz unsurlarına dikkat edilince Özbek kadın takıları hakkında çok bilgi yer almamaktadır. Romanda geçen *yüzig* (yüzük) sözcüğü de sümelek ziyafetinin bir parçası olan *minçak saldı* kültürü için kullanılmıştır. Yazar bu kültür hakkında eski zamanlarda yüzük yerine boncuk atıldığı, bu gün boncuğun yerini yüzük aldığı yönünde bilgiler verir.

Sırğa (küpe) bir süs malzemesi olmasına rağmen romanda bir şiddet, baskı, baskın, yağma ve mal varlığına el koyma olayını yansıtır: *hättā kimi Türk āyälläriniñ kulāğıdāgi sırğani tārtib, kulāglärini yırtib äldilär*. Bu cümleden anlaşıldığı üzere Peştunlar tarafından Türklere karşı her türlü haksızlık ve hukuksuzluk reva görülmüş, hatta Türk kadınlarının kulakları yırtılarak küpeleri çalınmıştır.

ältin hāt Altın yazı.
ä‘tır Parfüm.

cävhar Cevher.

çerme Deri nakışçısı, deriyi işleyerek çeşitli ürünler yapan sanatkar.

ķongırāķ Zil.

minķāķ Boncuk.

rāķārāņ Rengârenk.

rāvnaķ Revnak.

sāķāķ Saçak.

sırķa Küpe.

tāc Taç.

yüzig Yüzük.

ķārif Zarif.

2.2.23. Tarım, Bağ, Bağcılık ile İlgili Kavramlar

Afganistan, tarım ülkesi olarak bilinmektedir. (USAİD) raporuna ve tarım istatistiklerine göre Afgan halkının yüzde sekseni tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta ve ulus gayrı safi gelirinin yüzde otuz birini tarım ürünlerinden elde etmektedir. Afganistan’da ihracat ürünlerinin çoğu da buna paralel olarak tarım ve hayvancılık ürünleridir. Bu nedenle tarım, Afgan toplumunun ekonomisinde özel bir yere sahiptir. Tarımın yanı sıra bağ ve bağcılık Afganistan’daki Türklerin en önemli gelir kaynaklarındandır. Özellikle

Güney Türkistan’daki şehirlerin ekim ve dikim için çok uygun bir coğrafya olduğu ve halkın kendi ihtiyaçlarını karşıladıkları romana da yansımıştır: *Yerläriniň bir boläğini päliz ekib, bāşķa bir boläğini ārpä buğdäy ekär edilär, hār yıl.*

Romanda bahçeden büyük bağlardan küçük ağaçlık alanı ifade eden *ķārbāķ* sözcüğü 15 kez tekrarlanmıştır. Özbeklerin en çok sevdiği ve kullandığı yer olarak bilinir. *ķārbāķ* sözcüğü romanda bir nebi yaşam alanı olarak kullanılır. Özellikle büyüklerin sohbet ettiği, çocukların oynadığı ve kadınların biraraya gelip çalıştığı yerdir: *Elķān ve uluķvārlār bilān sekin-sekin Kättä İmām ķārbāķı sāri yürüdilār, ķārbāķlārdä yıķilib birģa oyun oynär edilär.*

Güney Türkistan’da tarım, baę ve bağcılık sadece erkekler değil kadınlar da uğraşmaktadır. Özellikle son kırk yılda kötü ekonomi ve savaşlar nedeniyle çoęu ailedeki erkek bireyler para kazanmak amacıyla toprağını terk edip diğer ülkelerde çalışmaya başlamıştır. Böylece kadınların, dokuma ve dikim haricinde tarım ve baę işleri ile de ilgilendiği görülür. Romanda geçen “*Erkāklār dāşt ve ķoldä, bolsä heytlärdäģi ekimlärniň hışāväsı bilān vaķt otkāzib turgān*” cümlesi bu durumu açık bir şekilde anlatmaktadır.

Özbek söz varlığı içerisinde

tarım, bağ ve bağcılığa yönelik sözlerin sayısı, 15'dir. Bu sözlerin büyük oranı Farsça ve az derecede Arapçadan alıntı olduğu görülüyor. Sözcüklerin çoğu alıntı olması, bu bölgedeki Türklerin eskiden beri sadece tarım ve hayvancılıkla uğraşan bir millet olmadığını kanıtlamaktadır.

ārāzi Arazi .

bāg rāg Yeşil park.

čārbāg Küçük bahçe.

dāymā Çorak tarla.

dānā Tohum.

ekim Ekim.

gulistān Gülistan.

hermān Harman.

hışāvā Yabani otu koparmak.

lālmi Bakımlı tarla.

niş urmāg Fizillenme.

otlāg Otlak.

pāliz Kavun ve karpuz arazisi.

zirā'at Ziraat.

2.2.24. Taşıt, Eşya ve Bazı Araç Gereçler

Taşıt, eşya ve bazı araç gereçler kategorisinde toplam 7 söz varlığı bulunmaktadır. Bunların farklı dillerden alıntı olduğu görülür.

Güney Türkistan'ın çoğu bölgesinin dağlıktır. Bununla birlikte eski zamanlarda araçların geçebileceği bir yol olmaması nedeniyle en çok at arabalarının kullanıldığı bilinmektedir. Son yıllarda ulaşım ve teknoloji alanındaki gelişmeler bu alandaki söz varlığının gelişmesini sağlamıştır. At, deve ve eşek gibi sözcükler yerlerini, *araba*, *rikşa* (çekçekler) ve *motora* bırakmıştır. Ancak roman daha eskileri anlattığı için bu kavramla ilgili pek çok sözcük verilmemektedir.

Verilen sözcüklerin içinde de dikkate alınması gerek sözcük *beşig*(beşik) sözcüğüdür. Romanda beşik sözcüğü şiddet gösteren sözcüklerden biridir“*ma'sum halkniñ beşigidägi çaqalāgıgäçä qatl ām qilib, uylärini yāqıb, āqçä ve āltın kabi bārliklärini yāgmälädilär*” romanda geçen cümleden yola çıkarak diyebiliriz ki Afganistan toprağında sadece Özbek Türkleri çocukları için beşik kullanmaktadırlar ve zamanında

Özbeklerin beşikteki çocukları bile düşmanın zulmünden kurtulamamıştır.

beşiğ Beşik.

bäks El çantası.

çäklä mutär Bir şey taşımak için kullanılan komyon, tır vb araçların genel adı.

käräçi El arabası.

käyik Gemi.

mäydä-çüydä İvır zıvır.

tolbäks Çanta.

2.2.25. Tıp ve Sağlık Kavramları

Afganistan'da hastalıklara pek rastlanmamaktadır. Bunun önemli sebebi ise bu topraklardaki halkın çoğunlukla doğal beslenmesi ve yiyeceklerine kimyasal katkılı maddelerin az olmasıdır. Yemek kültüründe çoğu zaman ağır ve zor, hazmedilecek yemekler tüketilse de insanların hareketli bir yaşam sürmeleri daha fazla enerji harcamalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla romanda da hastalık ve sağlıkla ilgili kavramlar çok az sayıda yer almıştır.

Afganistan genelinde hastalığın tedavisi için özellikle köylerde ilk olarak bitkisel tedavi, mollaların duasıyla tedavi önemlidir. Bununla birlikte

doktorlara da müracaat edilmektedir. Bu durum romanda da açık bir şekilde anlatılmaktadır: *Bäziläri häm özlärini mullä ve huväcä deb ta'viz ve tumär berädi käsällärimizgä.*

Romanda Özbeklerin bitkileri ilaç olarak da kullandıkları görülmektedir. Bu bitkisel ilaçlardan bazı karışımlar yapılarak Türklere satılmaktadır. Eserde bu durum “*bir nersäni yänçib başqa nersägä kuşär ve dāru tuzätär edi*” şeklinde ifade edilir.

Özbek tıp ve sağlık bilgisine yönelik toplam söz varlığı 20'dir. Sözcüklerin dört tanesi Türkçe kökenlidir. Diğerleri ise genel olarak Farsçanın söz varlığına aittir.

‘ayädät Ziyaret.

cenitik Genetik.

dāru İlaç.

därd Dert.

därmän Derman.

fäläc Felç.

guñ Dilsiz, lal.

kär Kar.

käsäl Hasta.

kör Kör.

lāl Dilsiz, lal.

miyesi çāl kay- Deli olmak.

nāštār Neşter.

pānsmān Pansuman.

sāghg Sağlık.

şefā Şifa.

tıg Tıg.

yān- Yanmak.

yārā Yara.

zonkılā- Zonklamak.

2.2.26. Yer Yüzüyle İlgili Kavramlar

Yeryüzüyle ilgili sözcükler Güney Türkistan'ın yaşam kültürünü, nasıl bir doğaya sahip olduklarını gösteren sözcüklerdir. Romanda Sar-ı pul şehrinin yeşil doğasından ve sulak bir bölge oluşundan bahsedilmiştir. Roman yeryüzüyle ilgili kavram alanı bakımından zengin bir söz varlığına sahiptir: *culāki* (ırmaktan büyük, nehirden küçük akarsu.), *ārıg* (ırmak), *ķudug* (koyu) *bulag* (çeşme), *doñ* (tepe),

sāy-koy (vadi) vs.

Bu kavramlar ile ilgili dikkatimizi çeken sözcüklerden biri *tegirmān* (değirmen) sözcüğüdür. Bu söz varlığı bölgedeki insanların hâlâ eski tarzda yaşadıklarının ve ihtiyaçlarını kendilerinin karşıladıklarının göstergesidir. Güney Türkistan'da bir insanın zenginliği, onun değirmenden gelen buğdaylarla ölçülür. Yazar romanda da bu konuya “*tegirmān āhuri isā undān tolib-tāşib yātgan*”, “*tegirmānlār hiç turmāsdān un çıkārsin ki unimiz tugāb ķālmāsin*” ifadeleriyle işaret etmektedir.

Dikkat çeken bir diğer sözcük de *ādir* (vadi) sözcüğüdür. Vadiler Güney Türkistan coğrafyasında Türklerin en çok önem verdikleri yerdir. Bu topraklarda en büyük gelir kaynağı tarım ve hayvancılık olduğu için ve tepeler hayvanların beslendiği yer olması açısından büyük önem taşımaktadır. Romanda, ilkbaharda insanların en çok gittiği ve eğlendiği yer de *ādir* (tepe)ler olarak geçer: *Yurtniñ kız ve bālāsi, erkāk ve hātını bārçāsi koklām fāsline yāşāmāg uçun yām yāşil tepālārgā ve ādırlārgā çıķtilār*”.

Genelde Afganistan kurak bir bölge olmasına rağmen Güney Türkistan'daki Türkler sulak ve yeşil bir bölgede yaşamaktadır. Bu durum Özbekçenin söz varlığına da yansımıştır.

Eserde bu kavram alanına ait 48 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin çoğu Türkçe kökenlidir.

ādir Vadi.

āksicān Oksijen.

ālāv Ateş.

‘ālī oqış Üniversite.

ārıg Irmak.

bātlāg Batlak çukur.

bāzār Pazar.

bāndār Durak, otogar.

bolağ Çeşme.

culāki Irmaktan büyük, nehirden küçük akarsu.

çāng Toz.

çuqur Çukur.

dārā Dere.

dārbār Derbar.

dāryā Nehir.

dāšt-qol Bozkır.

deñiz Deniz.

doñ Tepe.

Dukan Dükkân.

edārā İdare.

fāḍā Ortam.

fāklutā Fakülte.

gerdāb Girdap.

ḥavuz Havuz.

ḳabāt Tabaka.

ḳabristān Mezarlık, kabristan.

ḳırğāg Sahil.

ḳışlāg Köy.

kōçā Sokak.

kōprik Köprü.

ḳuduğ Koyu.

kül Kül.

lāy Çamur.

māst-dāryā Suyu çok olan ve hızlı akan nehirleri teşbihte kullanılan söz.

mānzārā Manzara.

māydān Meydan.

nām Nem.

nāvā Neva, ahenk.

ot Ateş.

orin Yer.

Oqıtış ve Tārbiyälāş Vezirliğı Millî Eğitim Bakanlığı

pärçäv Irmaktan açılan küçük su yolu.

sāyā Gölge.

sāy-koy Vadi.

sel Sel.

tāġ Dağ

ṭābiyāt Tabiat.

tegirmān Değirmen.

tegirmān tāşı Değirmen taşı.

teşig Delik.

tolqın Dalga.

toprāġ Toprak.

toz Toz.

tutun Duman.

tunāl Tünel.

ulkā Ülke.

ulusvāllik Hükümet Konağı.

uç kıtā Üç Kıta.

vulāyāt Şehir.

yol Yol.

zindān Zindan.

2.2.27. Aş, Yemek ve Yemeklerle İlgili Kavramlar

Güney Türkistan kültürüne ait en zengin unsur şüphesiz yemekleridir. Bu

topraklarda et, buğday ve süt Türklerin yemek kültürünün temel malzemeleridir. Yiyecekler adlandırmalarındaki zenginlik dikkat çekici niteliktedir.

Afganistan genelinde yemekleri bakımından Türkler, diğer milletlerden ayrılır. Farklı etnik grupların teşekkülünden oluşan Afganistan'da buna bağlı olarak yemek kültüründe de çeşitlilik görülür. Ancak en çok beğenilen ve sevilen yemekler Türk yemekleridir. Örneğin, Özbeklerin Özbek pilavı, mantısı ve Türkmenlerin *eşlikisi* (içliki) yalnızca Türklerin değil herkesin çok sevdiği yemeklerdendir. Özellikle Özbek pilavı romanda da bilgi verildiği gibi Afganistan genelinde düğün ve hayır bütün toplu organizasyonların ana yemeğidir.

Romanda dört kere ismi geçen *Tuşpärä* (içine kıyma koyup bükülen hamurlu yemelerden biri) Özbek yemek kültüründe ayrı bir yere sahiptir. Özbeklerin en eski yemeklerinden biri olan *Tuşpärä* belli zamanlarda yapılır. Örenğin bir aileye yeni gelin gelince, gelinin yediği ilk yemek "*Tuşpärä*"dır. Eserde Yakup ile Yıldız'ın düğününden sonra Yıldız kıza pişirilmiştir. Hamur bükülerek elde edilen bir yemek olduğu için yeni geline "*Tuşpärä*" "Hayatının sonuna kadar ağzı bükülsün, kocası ve onun ailesi ile kavga etmesin, denileni yapsın, sessiz olsun ve dinlesin." amacı

ile pişirilir.

Özbek kültüründe çok kullanılan yiyeceklerden biri de *pätir* (yağlı ekmek)dir: “*Ertāng yegän hām kaymāg ve yāgli pätir, bāşigä çıkkan bolsä keräk*”, “*Munçä süt ve pätir yesäñiz cāniñizgä mādār bolib küç kuvätiñiz yerigä kelädi inşallah!*”, “*Pätir ve lāçirälärni keltirib ortädä koydi.*” Petir ile ilgili romanda kullanılan cümlelerden anlaşıldığı gibi bu yiyeceğin Özbek mutfağında çok geniş bir kullanımı vardır. Romanda uzun süre dayanabilen bir yiyecek olması, her öğünde yenilebilmesi, işyerine veya yolculuğa giderken insanların yanlarında götürebilmesi, çayın yanında atıştırmalık olarak yenebilmesi, ağır iş başında çalışanların güç ve enerjik olması gibi nedenlerde kullanılabilir olmasından çok tüketilen bir yiyecektir. Bu yüzden eserde Türkistan Bayramı kutlamaları ve Yakup’un düğünü için önceden hazır edilen yiyecekler arasındadır.

Romanda Özbek Türklerine ait yemek kültürünün tamamı yer almaktadır. Bu nedenle eserin söz varlığında yemekler ile ilgili kavramların zengin olduğu görülür. Bu kavram alanında toplam 78 söz tespit edilmiştir. Tespit edilen sözlerin çoğunun Türkçe kökenli olduğu görülmektedir. Bu sözlerin içinde, kutsal yemekler, az yapıldığı için unutulmakta

olan yemekler, süt ürünleri, ismi değişen yemekler vb. yer almaktadır. Örneğin romanda geçentoppä(posas) yemeğinin ismi bugün sadece yaşlılar tarafından kullanılmaktadır, yeni nesil bu yiyeceği makarna ismiyle bilmektedir.

äläpı Demir tabak.

älmä Elma.

ärpä Arpa.

āş Yemek.

ävķāt Yemek.

bādām Badem.

bırinc Pirinç.

buğdāy Buğday.

ciciğ Kavurma.

çāy Çay.

çälāb Salatalık ve dereotlu ayran.

çeğiltāy Hamurdan yapılan tatlı türü.

çomiş Çömçe, kepeçe.

Çuçuk Tatlı

Dāvçä Çağla

destārķān Sofra

dilāmä Yeni doğan büyükbaş ve küçükbaş hayvanın ilk sütü pişirilerek elde edilen peynirsi ürün.

Eşliki İçliki, kuyruklu kuzu etini hamurun arasında konulup özel fırında

saatlerce pişirilerek hazırlanan
Türkmenlerin yöresel yemeği.

Ġoliñ Kayısı.

Göşt Et.

ĥām Çiğ.

ĥamir Hamur.

ĥamirturş Maya.

ĥāzuĥa Yem.

ĥāhvā Kahve.

ĥalāmpur Biber.

ĥand-kulĥā Poğaça.

ĥatıġ Yoğurt.

ĥatlāmā Kat kat yağlanıp bol yağda
pişirildikten sonra üzerine toz şeker
ekilen ekmek türü.

ĥaymāĥ Kaymak.

kepānāġ Sofra.

kābāb Kebap.

ĥozi ĥāvurmā Kuzu kavurma.

lāĥirā Katmer.

maġz Beyin, çekirdek.

māş Maş fasulyesi.

māy Şarap.

māyā Maya.

māyda-ĥüydā Yiyecek içecek.

māyız Kuru üzüm.

māzā Tat.

muz Buz.

nān Ekmek.

nānişite Kahvaltı.

nemāt Yemek.

nuĥıl İçine badem ya da leblebi konan,
dışı şekerle özel şekil verilerek kaplanan
tatlı türü.

pālāv Pilav.

pānir Peynir.

pātir Yağlı ekmek.

sakız Sakız.

sārig yāġ Tereyağ.

sāmsā Samsa; patates, et ya da kabağı üç
katlı hamurun içine konulup bol yağda
kızartılarak yapılan bir yiyecek.

sozmā Kızarmış yufka.

su Su.

sumālāk Sümelek, buğdaydan yapılan
bir tatlı türü.

süt Süt.

şāfāl Çömlek.

şāftāli Şeftali.

şārāb Şarap.

şārbāt Şerbet.

şirin Tatlı.

tād Tat.

ĥābāġ Tabak.

toppā Makarna çorbası.

tulum Yoğurt ve ayran poşeti.

tuşpārā İçine kıyma koyup bükülen hamurlu yemelerden biri.

turşāk Meyveli şeker.

tuz Tuz

un Un.

yāğ Yağ.

yāngāk Ceviz.

yufka Yufka.

yumurta Yumurta.

yutum Yudum.

zār Zehir.

zāmzām Zemzem

zārcāmā Havuç

zuvālā top hamur

2.2.28. Yönetim ve Sosyal Sınıf

Kavramları

Eserde yer alan yönetim ve sosyal sınıf kavramlarına yönelik sözcüklerinin sayısı 6'dır. Bu sayı içerisinde yüksek oranda Arapçadan alıntı sözcüklerin olduğu görülür. Bunda Afganistan'ın şariat ile yönetilmesi ve Farsçanın resmî dil olması etkilidir.

Afganistan'da gelenksel bir yönetim aracı, esas olarak yeni bir devlet başkanını seçmek, yeni bir anayasa kabul etmek veya savaş gibi ulusal veya

bölgesel sorunları çözmek için düzenlenen "Loy Jirga" adında bir Peştun istişare toplantısı vardır. Güney Türkistan Afganistan hükümeti tarafından yönetildiği için bu kanunlar onlar için de geçerlidir. Ancak şehirden uzakta kalan ve göçebe yaşayan bazı Türkler hâlâ bir Han ve tegin tarafından yönetilmektedir. Gerçek hayattaki olaylardan uyarlanan eserde yazar halkın *hān* (Elhān)a bağlı olduğu, törenin koruyucusunun ise Elhan'ın annesi Ana Hatun olduğu görülmektedir: "*Bir sessizlik çöktü meclise. Sonunda bu sessizliği Elhan bozdu*". Eserde *hān*, *Elhān*, *törä*, *ānānā*" sözcükleri kültür kavramları arasında ele alındığı için burada değerlendirilmeyecektir.

ämpārāturlik İmparatorluk.

da'vāt Davet.

edārā İdare.

kamp Protokol.

māclis Meclis.

marka Meclis.

räsmi Resmi.

2.2.29. Yön/Taraf ile İlgili Kavramlar

Özbek söz varlığında yön ve taraf gösteren kavramların büyük çoğunluğu Türkçe kökenlidir. Bu kavram ile ilgili toplam 14 sözcük tespit edilmiştir. Türkçe kökenli sözcüklerin sayısı 10'a ulaşmaktadır. Ancak yön ve taraf kavramlarının gün geçtikçe daha çok alıntı sözlerin kullanması, günümüzde bu kavrama ait kelimeler yerine coğrafi yön bildiren yeni kelimelerin ortaya çıkmaları olabilir diye düşünüyoruz.

Ana yönleri gösteren dört sözcük vardır, doğu, batı, kuzey ve güney. Özbek söz varlığında bu sözcüklerin iki tanesi genellikle iki kelimenin birleşimiyle ifade edilmektedir. Örneğin romanda geçen doğu sözcüğünün yerine *künçıkar* ve *çıkarı*, ve batı sözcüğünün yerine *künbātār* kullanılmaktadır. Burada “güneş” anlamındaki “kün” sözcüğünün doğup batması temeline dayalı bir adlandırma yapıldığı görülür. Romanda kuzey ve güney sözcükleri için Arapça *şamal* (kuzey) ve *cunub* (güney) sözcükleri kullanılmıştır.

Eserde “ön” sözcüğü için yüzün bölümlerinden *ālga* ve *kāş* sözcüklerinin kullanıldığı görülür. Yine yön gösterme eki olan +ĠArI eki ile türetilmiş “*çıkarı*, *tāşkarı*, *yukāri*” sözcükleri de eserde kullanılan yön sözcüklerindendir. Eski Türkçede kullanılan yön gösterme sözcük ve eklerinin Güney Türkistan

Türklerinin dillerinde de yer aldığı görülmektedir.

kenār (kenar, köşe) *rāst*(sağ) ve *çāp*(sol) sözcükleri Farsçadan alıntı olup özellikle Farsça eğitim almaları nedeniyle şehirde yaşayan ve okumuş insanlar tarafından kullanıldığı görülür. Bu sözcüklerin yerine özellikle köylerde ve Farslarla yaşamayan Türklerde genellikle “*kenār*” yerine “*yān*”, “*köşe*” yerine “*çet*” ve “*rāst*” yerine “*ong*” sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Ancak *çāp*(sol) sözcüğünün kullanımı her bölgede yaygındır. Eserde Farsça ve Türkçe şekillerin bir arada yer alması yazarın Farsça eğitim alması ancak millî bilinci yüksek bir yazar olması ile ilgilidir. Eserde güney sözcüğü için Arapça *cunub* tercih edilirken sözcüğün Türkçesine hiç rastlanmamaktadır. Kible’nin batı tarafta olması nedeni ile özellikle köylerde batı yönü için “*kıble*” sözcüğünün kullanımı söz konusudur.

Romanda bu kavramla alakalı söz varlığının çoğunlukla Türkçe olarak kullanılması aslında Türk halkının geleceğini, gideceği ve ilerleyeceği yönünü, başkaları tarafından belirtilen yollarla değil, kendi yollarını kendi hayat planlarını dedelerinin ve atalarının gösterdiği yöntemler ve onlardan edindiği tecrübelerle ilerlediklerinin göstergesidir, diyebiliriz. Diğer bir ifade

ile Türk halkının karakterini gösteren bu söz varlığı bu halkın özgürlükçü bir ruha sahip olduğunu göstermektedir.

ālga İleri, ön.

cunub Güney.

çäp Sol.

çet Köşe.

çıqari Doğu.

etäk Dağın aşağısı, etek.

kāş Ön.

kinar Kenar.

kün Gün

künbätär Batı

ong Sağ.

rast Sağ .

täşqari Dışarı.

tebräg Etraf.

tüb Dip.

yukäri Yukarı.

2.2.30. Zaman Kavramları

Özbek Türkçesinde zaman kavramlarının ifadesi oldukça zengin olarak görülür. Zaman kavramları için eserde toplamda 56 farklı sözcük tespit

edilmiştir. Bu tespit edilen sözcüklerin içinde Türkçe kökenli sözlerin yoğun olması göze çarpmaktadır.

Özbek halkı bugünü yaşayan ve tüm çabasını bugün için kullanıp geçmişten ders alarak geleceğini inşa etmeye çalışan bir halktır. Romana, Özbeklerin bu yaşam tarzını gösteren pek çok sözcük yansmıştır: *tāñ* (sabah), *şu kun* (bugün), *tüş* (öğlen), *därräv* (hemen), *şupillä* (şimdi), *ertāñ* (sabah), *fırşät* (fırsat), *sähär* (sabah), *ertäkun* (gelecek) vb.

Romanda haftanın günlerinden sadece baş-kun (cumartesi) ve *cumä* (cuma) günün tekrarlanması, diğer günlere göre bu günlerin önemli olduğuna bir vurgu olarak algılanabilir. Çünkü Afganistan genelinde hafta, *bāş kun* (cumartesi) ile başlar ve perşembe günü biter. Dolayısıyla cumartesi işe güce başlama, cuma günü ise İslam dinine göre kutsal sayılması ve tek tatil günü olması nedeniyle önem arz etmektedir. Afganistan’da kutlamalar, düğün ya da misafir ağırlama herkesin gelebilmesi amacıyla cuma gününe planlanır. Özbeklerin bu yaşam tarzı da romanda şu şekilde yer almaktadır: “*Cumä kuni, buyuk bir yığılış uçun tumän buyukläri ni çağırdık.*”

Zaman kavram alanına ait alıntı sözcüklerde Farsçadan ziyade Arapçanın yoğunluğu dikkat çeker. Arapçadan

alıntı sözlerin din yoluyla Özbek Türkçesine geçtiği söylenebilir: *sāḥār* (sabah), *āşır* (ikindi), *tānāfus* (mola ve ara vermek) vb.

Romanda, doğanın yansımasından yola çıkılarak zamanların adlandırıldığı belirgin örnekler de görülmektedir: *karāqış* (kara kış), *pişkän päyti* (gece yarısı) vb.

Zaman kavramına ait bazı sözcüklerin adlandırılmasında çeşitlilik görülmektedir: *nāvrüz* (yeni yıl), *osim āyi* (mart-nisan), *kokalām āyi* (ilkbahar), *bāhār* (ilkbahar) vb. Bu durum romanın temel konularından biri olan Ergenekon Bayramı'nın ilkbaharda, yani Güney Türkistan'ın yeni yılında kutlanması ile alakalı söz varlığındaki bir çeşitlilik olarak yorumlanabilir. Sözcüklerin adlandırılmasında çeşitlilik gösteren diğer sözcük ise “geçmiş” sözcüğüdür. Geçmiş sözcüğü Özbek Türkçesinde iki farklı şekilde yansımaktadır; *keçmiş* (geçmiş), *otmiş* (geçmiş) vb.

ākşām Akşam.

ārā-sırā Ara sıra.

āy Ay.

ābādiyet Ebediyet.

āşır İkinci.

bāş kün Cumartesi.

bāhār İlkbahar, bahar.

bir päyt Biran .

burunki kün Önceki gün.

cumä Cuma.

çāğ Çağ.

daķıķa Dakika.

dāmısaāt Saat başı.

därräv Hemen.

ertäki kün Yarın.

ertäkün Gelecek.

ertä kün Yarın.

ertāñ Sabah.

faşıl Dönem.

fırşät Fırsat.

häftä Hafta.

karā kış Kara kış.

keç Geç.

keçmiş Geçmiş.

kış Kış.

kiçä Gece.

kün Gün.

künlär Son zamanlar.

küz Sonbahar, güz.

kündüz Gündüz.

mudät Müddet.

yāz Yaz.

nävruz Nevruz.

yärim sâat Yarım saat.

yil Yıl.

nisân Sävur.

ikki bəcə Saat iki.

ötmiş Geçmiş.

ötgän yıl Geçen sene.

päyt Zaman.

pişkän päyti Gece.

sähär Sabah.

soñi koklām Sonbahar.

saat Saat.

şäräyit Durum, zaman, dönem.

şu kün Bugün.

şupillä Şimdi .

tāñ Sabah.

tağınä Sonraki gün, yarın.

tänäfus Ara vermek.

täşädıf Tesadüf .

taş tili Tatil.

tınävin āqşām Dün akşam.

tört faşıl Dört fasıl, dört mevsim.

tüş Öğlen.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir dile ait söz varlığı o dilin ifade sınırlarının belirleyicisidir. Söz varlığındaki zenginlik, ait olduğu dilin geniş bir anlatım kabiliyeti olduğunu gösterdiği gibi tarihi kökenleri hakkında da önemli veri kaynakları sunar. Geniş anlatım kabiliyetine, zengin söz varlığına ve köklü geleneğe sahip bir dil, şüphesiz, her şartta özünü koruyacak ve gelecek kuşaklara aktarılacaktır. Güney Türkistan Türklerinden Aminullah Nail Khangeldi'nin Türkistân Bayramı Ergenekun romanı gerek söz varlığı gerekse kapsamı bakımından bölgede yaşayan Türkler, bilhassa Özbek Türkleri için, bu kaygı güdülerek ortaya konmuş bir tarihî vesika niteliğindedir.

Türkistan Bayramı Ergenekon romanı, Güney Türkistan'ın ilk Özbekçe romanıdır. Bugüne kadar farklı yazarlar tarafından Özbek Türkçesiyle pek çok kısa hikâyeler, şiirler ve sözlükler yazılmıştır. Ancak Güney Türkistan halkının edebiyatındaki roman boşluğu, Aminullah Nail Khangeldi'nin Türkistan Bayramı Ergenekon eseriyle bir nebze olsun doldurulmuştur. Yazar bu eserde Güney Türkistan'daki Özbeklerin yemek, giyim, yaşam kültürünü, dilini, gündelik hayatını, örfünü, sıkıntıları, eğitim ve eğitilmiş insanların önemi, kadınların gücü, bu halka edilen zulümleri, birlik ve beraberliğin gücü, Türkçe yer adları ve daha birçok kültürel unsur ile kavram alanına ait verileri yansıtmaktadır. Dolayısıyla, yazar Türkistan Bayramı Ergenekon adlı eseriyle Türklerin Ergenekon'dan çıkış destanına farklı bir boyut kazandırarak Nevruz ile birleştirmiştir.

Türkistan Bayramı Ergenekon eseri Arap alfabesi ile yazılmıştır. Özbek Türkçesindeki bazı ünlü seslerin harf karşılığı Arap alfabesinde yoktur. Özbekistan sahasında Latin alfabesi ile yazılan eserlerde de ünlülerin yazımındaki benzer belirsizlik ses değerlerinin belirlenmesinde bazı sorunlara neden olmaktadır. Bu nedenle yapılan transkripsiyon çalışması ile seslerin tam karşılığının verilmesi önem arz etmektedir.

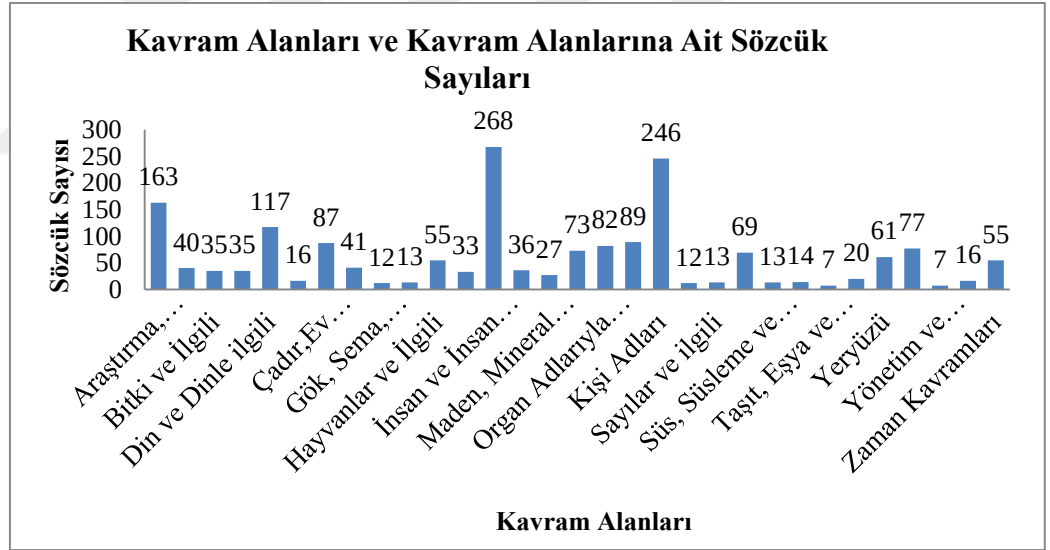
Çalışmanın birinci bölümünde yer alan eserin aktarma kısmında Özbek Türkçesinin söz varlığına ait ancak Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmayan sözcüklerin dipnotta üzerinde durulmuş ve bu sözcükler hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Güney Türkistan Türklerinin yaşamlarına dair izler bulunan eserin Türkiye Türkçesine kazandırılması üzerine yapılacak kültürel çalışmalar ve söz varlığı çalışmalarının yanı sıra dilbilgisi çalışmaları için de kaynak niteliğindedir. Eserde halk kültürüne ait birçok unsur üzerine açıklamalar yer almaktadır.

Çalışmamızın en önemli kısmı söz varlığının tematik incelenmesidir. Güney

Türkistan’da konuşulan Özbek Türkçesinin yazı dili, Özbekistan Türkçesinin etkisinde kalan bir lehçedir. Ancak Türkistan Bayramı Ergenekon romanında sadece Güney Türkistan halkına mahsus özellikleri bulmak mümkündür. Bu nedenle ele aldığımız roman Güney Türkistan bölgesindeki Özbek Türklerin söz varlığının ortaya koyması ve önemli sözcükler üzerine detaylı bilgi vermesi açısından önemlidir. Romanın söz varlığı içerisinde, Özbeklerin yazı dilinde bulunmayan pek çok söz varlığı tespit edilebilmektedir. Dolayısıyla eserin Özbek Türklerinin unutulmuş ve unutulmakta olan söz varlığı unsurlarını kayda geçirdiği söylenebilir.

Eser, Güney Türkistan Özbek Türklerinin kültürü, sosyal yaşamı, tarihi ve dili anlamında önemli veriler sunmaktadır. Türkçenin Farsça karşısında Güney Türkistan’da verdiği mücadeleyi ortaya koyar nitelikteki bu eser, Türkçenin tarihî ve kültürel mirasına dair izler de taşımaktadır. Eserdeki söz varlığı unsurları 30 kavram alanında tasnif edilmiştir. Bu kavram alanları ve sözcük sayılarına ait veriler aşağıdaki şekildedir:

Şekil-1: Kavram Alanları ve Kavram Alanlarına Ait Sözcük Sayıları



Eser, Güney Türkistan boyları ve bölgedeki diğer unsurları konu alması bakımından insan ilişkilerini temele almaktadır. Söz varlığında da en çok bu kavram alanına ait veriler bulunur. Bununla birlikte eser, bölgedeki önemli şahsiyetleri ve yer adlarını kaydetmiştir. Gelecek nesillere örnek teşkil edecek yazar, şair, siyasetçi, bilim adamı ve tarihe geçecek şahsiyetlerin eserde yer almasına özellikle dikkat edildiği görülür. Romanın amacına uygun şekilde Türk gençlerinin tarihini bilmesi, kendine örnek alacağı şahsiyetleri yakından tanımasına hizmet eden yazar eserde bu düşüncesini de dile getirmiştir. Ayrıca bugün Farsçalarıyla bilinen ve kaydedilen il, belde, vadi, dağ, mahalle

gibi yer adlarının Türkçe ismiyle kaydedilmesi bu toprakların Türk yurdu olduğunun bir nişanesidir. Eserde Türk kadın erkek tüm gençlerin eğitim alması, diline önem vermesi üzerinde önemle durulmuştur. Ancak bu yolla bağımsız olabilecekleri düşüncesinin hâkim olduğu eserde, buna paralel olarak araştırma, sorma ve sorgulamaya yönelik kavram alanına ait azımsanmayacak bir söz varlığının yer aldığı görülür.

Eseri değerli yapan özelliklerinden biri de yazarın atasözü ve deyimlerden faydalanması ve eserin söz varlığında özellikle Türkçe kökenli sözcükleri tercih etmesidir. Eserin söz varlığının kavram alanları temelinde kökenlerine dair veriler aşağıdaki gibidir:

Tablo-1. Tüm Kavram Alanları ve Kökenlerine Göre Sözcüklerin Sayı Dağılımları

Kavram Alanları ve Bu Alanlardaki Sözcüklerin Kökenleri											
Kavram Alanı	Tüm sözcük sayısı (adet)	Türkçe	Farsça	Arapça	Türk. + Fars.	Fars. + Türk.	Türk. + Arap.	Arap. + Türk.	Fars. + Arap.	Arap. + Fars.	Batı Dill.
Araştırma, Sorma, Sorgulama, Okuma, Bilgi ve Haber	163	36	15	84	1	3	2	5	1	1	15
Asker, Askerlik, Ordu ve Savaşla İlgili	40	14	5	17	0	0	0	1	0	1	2
Bitkiler ve Bitkilerle İlgili Kavramlar	35	18	14	1	0	1	0	0	0	0	1
Boy, Kabile, Uyrak, Soy ve Sülale ile İlgili	35	16	10	6	0	2	0	0	0	0	1
Din ve Dinle İlgili	117	9	9	95	1	1	0	0	1	1	0
Ekonomi ve Değer	16	3	1	11	0	0	0	0	0	0	1
Çadır, Ev ve Ev Araç Gereçleri	87	37	39	5	1	1	0	0	0	0	4
Giyim ve Giysilerle İlgili	41	28	12	1	0	0	0	0	0	0	0
Gök, Sema, Gökyüzü ve Astronomiyle İlgili	12	7	3	2	0	0	0	0	0	0	0
Hava ve Atmosfer Olayları	13	6	2	2	0	1	2	0	0	0	0
Hayvanlar ve Hayvanlarla İlg.	55	41	10	2	1	1	0	0	0	0	0
Hukuk ve Hukukla İlgili	33	2	7	23	0	0	0	0	0	0	1
İnsan ve İnsan İlişkileriyle İlg.	268	122	64	75	1	3	1	0	0	0	2
Kültür ve Sanat	36	17	8	6	0	0	1	1	0	0	3
Maden, Mineral ve Bunlarla İlgili	27	11	8	4	0	0	0	0	0	0	4
Meslekler ve Mesleklerle İlg.	73	18	15	38	0	0	0	0	0	0	2
Organ Adlarıyla İlgili	82	63	12	7	0	0	0	0	0	0	0
Özel Adlar (Yer Adları)	89	30	31	6	4	2	4	5	1	3	3

Özel Adlar (Kişi Adları)	246	35	14	47	2	14	21	62	9	42	0
Renk	12	10	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Sayılar ve Sayılarla İlgili	13	13	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ölçü, Miktar, Kıyas ve Nitelik bildiren	69	25	23	17	0	0	0	0	0	0	4
Süs, Süslenme ve Süs Malzemeleri	13	5	2	5	0	0	1	0	0	0	0
Tarım, Bağ, Bağcılık ile İlg.	14	5	7	2	0	0	0	0	0	0	0
Taşıt, Eşya ve Bazı Araç Gereçler	7	3	1	0	0	0	0	0	0	0	3
Tıp ve Sağlık	20	5	9	4	2	0	0	0	0	0	0
Yeryüzüyle İlgili	61	33	14	10	0	1	0	1	0	0	2
Aş, Yemek ve Yemek. İlg.	77	45	20	10	0	0	0	0	0	1	1
Yönetim ve Sosyal Sınıf	7	0	1	5	0	0	0	0	0	0	1
Yön/Taraf ile İlgili	16	12	3	1	0	0	0	0	0	0	0
Zaman	55	35	3	14	1	0	2	0	0	0	0

Tablodaki verilere göre “Araştırma, Sorma, Sorgulama, Okuma, Bilgi ve Haber” kavramlarında Arapçanın etkisi daha fazla görülmektedir. Bunun temel Farsçada Arapçadan alıntılanan söz varlığının yoğunluğudur. Hayatı boyunca ana dilinde değil de Farsça eğitim almış yazarın, eserindeki bu kavram alanına ait Farsça ve Arapça söz varlığının yoğunluğu bu nedenle doğaldır. Bu kavram alanında batı dillerden alıntı sözcüklerin yoğunluğu diğer kavram alanlarına göre fazla olmasının nedeni ise teknoloji ve yeni icatların batı dillerinden dünyaya ve bölgeye yayılması nedeniyle.

Din ve dinle alakalı kavramlar konusu altında Arapça sözcüklerin en yüksek oranda olmasının nedeni ise bu bölgedeki halkın Müslüman olması ile dinî inançlarına olan bağlılıklarıdır.

Farsça Afganistan’ın resmî dillerinden biridir ve bu dilin sözcükleri en çok Arapçadan alıntı göstermektedir. Farsçada değer ve ekonomi kavramları Arapçadan alıntı sözcüklerle ifade edilmektedir. Dolayısıyla romanda bu kavramlar altındaki sözcüklerin de yüksek oranda Arapça olması kaçınılmaz olmuştur.

Giyim ve giysilerle ilgili kavramlar altındaki Türkçe sözcüklerin oranları sırasıyla Farsça ve Arapçaya göre daha fazla olmuştur. Bu da aslında bölgedeki Türklerin kendilerine has giyim kültürlerine sahip olduklarını ve bu kültürü koruduklarını göstermektedir. Romanda geçtiği gibi Güney Türkistan’daki halkın örgü, dikiş nakış, terzilik yetenekleri, giyimlerinin rengârenk olması, desenli kumaşlar tercih edilmesi aynı zamanda bölgedeki giyim ve giysi kültürünün de zenginliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca giyim ve giysiler için bölgenin dışa bağımlılığının en az düzeyde olduğunu da

kanıtlamaktadır.

Hayvanlar ve hayvanlarla ilgili kavramlar konu başlığı altında en çok Türkçe sözcüğün bulunduğu görülmektedir. Bu durum bölge halkının büyük bir kesiminin hayvancılık ile uğraştığını göstermektedir.

Afganistan şeriatla yönetilen bir ülkedir. Dolayısıyla hukuk ve hukukla ilgili kavramlar konusu altındaki sözcüklerin büyük kısmı Arapçadır. Eserde eski Türklerde yönetim alanındaki “töre, anane” gibi kavramların kültürel unsur olarak varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

İnsan ve insan ilişkileri kavramı konusu altında Türkçe sözcüklerin sayısı Farsça ve Arapçaya göre iki kat fazladır. Bu da Türklerin ilişkilerde kendi dede ve atalarının izinden devam ettiklerini göstermektedir. Arapça ve Farsça sözcüklerin sayısı da azımsanmayacak ölçüdedir. Bu ise, Farsçanın bölgenin resmi dillerden olması ve insani ilişkilerde İslami görüşler ve sünneti nebeviyeye verilen önem kaynaklıdır.

Kültür ve sanatta eserde Türkçe sözcükler daha fazla kullanılmıştır. Bu da bölge halkının kendi kültür ve sanatının yaşatılmasında başarılı olduğunu ifade eder. Müslüman oldukları için İslam kültürü kaynaklı Arapça sözcüklerin varlığı da söz konusudur. Ayrıca bölgede Farmlar ile yaşamaları Fars kültüründen etkilenmelerine ve Farsça sözcükleri kullanmalarına neden olmuştur.

Güney Türkistan’daki Türklerin yaşamında süs, süslenme, sanatsal giysiler, mücevherler önem arz etmektedir. Dolayısıyla altın, gümüş ve çeşitli boncuklar vb. gibi mineral ve madenî ürünlerin de bu alanda kullanılması söz konusu olmaktadır. Eserde mineral ve madenî sözcüklerin Türkçe ağırlıklı kullanıldığı görülmüştür.

Organ adları kavram alanındaki sözcüklerin ağırlıklı olarak Türkçe kökenli olduğu görülmektedir. Bölgedeki okulların dilinin Farsça olması, doktorların Farsça ve batı dillerinden alıntı sözcükleri kullanmasına karşın organ adlarında eserde Türkçe kökenli sözcükleri tercih ettiği görülür. Bu, temel sözcükler arasında yer alan organ adlarının daha çok küçük yaşlarda ebeveynler tarafından çocuklara Türkçe adlarıyla öğretilmesi nedeniyledir.

Eserin özel adlar içerisindeki yer adları hususunda Arapça ve Farsçanın etkisinde olmadığını söylemek mümkündür. Güney Türkistan halkının çoğunluğunu Türklerin teşkil etmesine bağlı olarak yer adlarının Türkçe isimlendirildiği görülmektedir. Ancak bazı yer isimleri hükümet tarafından Farsça kaydedilmiş, yeni yerleşim yerlerine Farsça isimler verilmiştir.

Özel adlar kavramı altında kişi adlandırmalarda genellikle, halkın inançları

doğrultusunda “Müslümanlığın gereği olarak, İslamî” isimlerin tercihi söz konusudur. Afganistan genelinde yeni doğan bebeğin Arapça bir ad alması yanlış bir yönlendirme ile İslamiyet’in gereği olarak düşünülmüştür. Bu yüzden eserde de Arapça adların çok olduğu görülmektedir. Genelde okumuş aileler tarafından yenidoğan bebekler için Türkçe isimlerin yaygınlaştığı görülür.

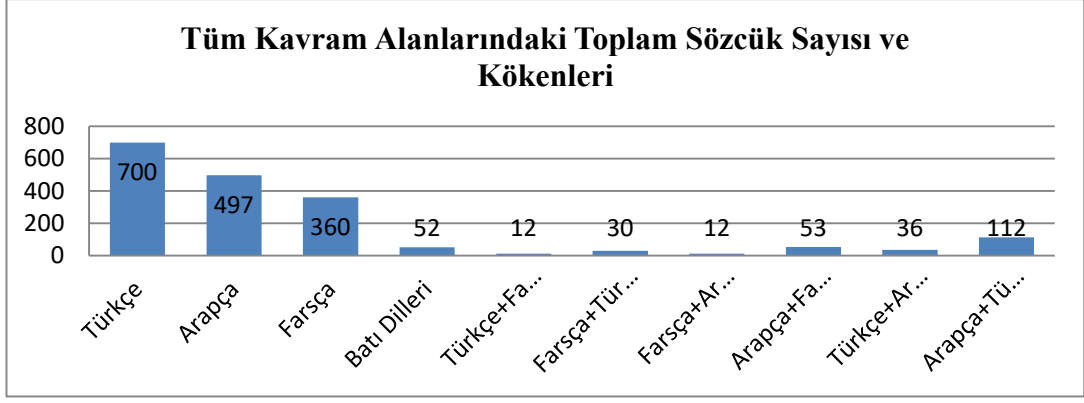
Afganistan Türklerinin kilim, halı, döşek, nakış gibi el sanatı ürünleri yalnızca ülke genelinde değil uluslararası mecralarda da beğenilmiş ve ün kazanmıştır. Kültürünü koruyan Güney Türkistan Türklerinin, eserden hareketle, temel sözcükler arasındaki renk adlandırmalarında da Türkçe sözcükler kullandığı tespit edilmiştir.

Sayılarla ilgili sözcüklerin tamamının Türkçe olduğu görülmektedir. Bunun en büyük nedeni ise organ adları gibi sayıların da çocuk yaşlardan itibaren ebeveynler tarafından öğretilmeye başlanmasıdır. Günlük yaşamlarında bağ bahçe işlerinde, tarımda, hayvancılıkta Güney Türkistan Türkleri hesaplamalarda sayıları kullanır. Bu vesile ile bölgedeki çocukların sayılarla ilk ilişkileri aileleri vesilesiyle olur. Bu da onların küçük yaşta ana dilindeki sayıları öğrenmesini ve kullanmasını sağlar. Eserde de bu durum söz konusudur.

Yemek, aş ve mutfak gibi alanlarda Afganistan genelinde Türklerin kültürleri sevilip tercih edilmektedir. Böylece zengin ve leziz mutfak kültüründe Türkçe sözcüklerin ağırlıklı kullanımı söz konusudur.

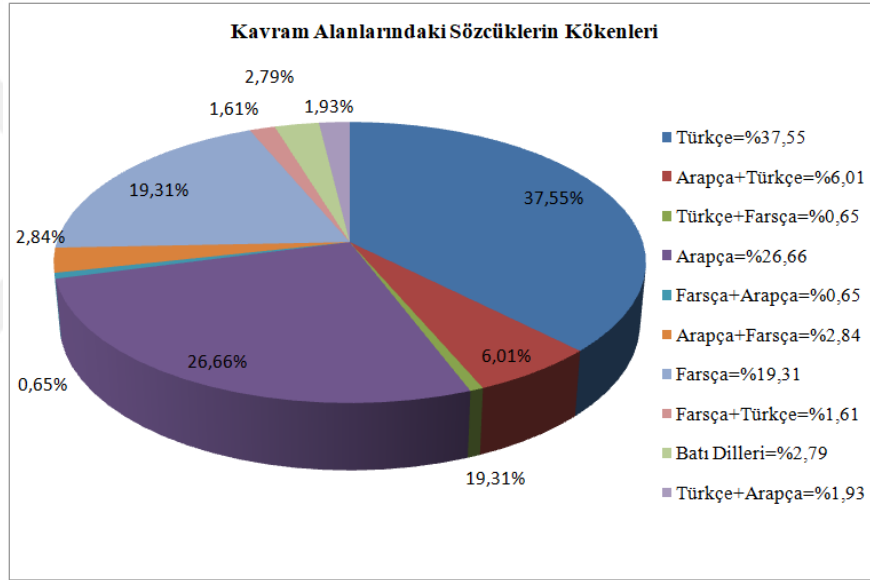
Ele aldığımız tez çalışmamızın en önemli bölümü eserin tematik söz varlığı idi. Türkistan Bayramı Ergenekon adlı eser Güney Türkistan Türklerinin yaşamına ayna tutan, kültürel değerlerini, söz varlığı unsurlarını, günlük yaşamlarını, inançlarını, gelenek ve göreneklerini, törelerini gerçek yaşamdan kişiler ve olaylarla ortaya koyan millî bilinçle yazılmış önemli bir eserdir. Bu hususlar aynı zamanda eserin söz varlığını da değerli kılmaktadır. En temel amacı, Türkçenin değerini ortaya koymak, Türk diline gereken önemi vermek, Farsça ve Arapçanın ağırlığındansa Türkçenin ağırlığını ortaya koymak olan eserin söz varlığı değerlendirildiğinde, aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere bu amaca ulaştığı söylenebilir.

Şekil-2. Tüm Kavram Alanlarındaki Toplam Sözcük Sayısı ve Sözcüklerin Kökenleri



Eserdeki söz varlığının kökenlerine göre yüzdelik dağılımı grafikte aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

Şekil-3. Kavram Alanlarındaki Sözcüklerin Köklerine Göre Yüzde Dağılımı



Dil, kültür, töre, adet, örf, anane vb. gibi milli kimliğine sahip çıkmayan millet, başka dillerin boyunduruğu altında kalmaya mecbur olur. Millî kimlik bilincinde olan yazarın bu bilinci eserinin söz varlığına yansıttığı görülür. Romanda Arapça sözcükleri kullanmış olması yazarın inançlı biri olması ve Farsça sözcükleri kullanması ise aldığı Farsça eğitim nedeniyle uzun yıllar yazı dili olarak bu dili kullanması nedeniyledir. Ancak onun Türkçe bilinci ve halkın diline hâkimiyeti eserin söz varlığında Türkçenin hakimiyetini sağlamıştır. Bu anlamda Khangeldi'nin, Ali Şir Nevai'nin başlattığı geleneği sürdürdüğü ve Türkçe sevdalısı bir yazar olduğu söylenebilir.

Türkistan Bayramı Ergenekon romanı yazıldığı bölge itibarıyla Afganistan Türklerinin ilk romanıdır. Bölgede bu zamana kadar Farsçanın eğitim ve yazı dili olarak hakimiyeti Özbek Türkçesinin gelişmesinin önünde büyük bir teşkil

etmiştir. Özbek Türkü gençler daha çok Farsçayla ve manzum türde eserler kaleme almıştır. Bu eser hem nesir türünde olması hem bölge halkının hayatına ayna tutması hem de unutulmaya yüz tutmuş maddî ve manevî unsuru kayıt altına almış olması ama en önemlisi Güney Türkistan'daki Özbek Türkçesinin söz varlığını ortaya koyması bakımından önemlidir. Elbette bölgedeki tüm söz varlığını eserin ihtiva etmesi mümkün değildir. Ancak alanda yazılmış ve yazılacak nice eser üzerine yapılacak söz varlığı çalışmaları ile umarız ki bölgede konuşulan Türkçesine ait sözlük çalışmalarına katkı sağlanacaktır.



KAYNAKLAR

- Aksan, D. (2015). Türkçenin Sözcük Varlığı, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Aksan, D. (2008). Divan'da XI. Yüzyılda Türk Yaşamıyla İlgili Kayıtlar Üzerine, Modren Türklük Araştırmaları Dergisi.
- Arsalan, M. (2020). Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesindeki Eşdeğeri Olmayan Duygu Filleri, Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, S. 21.
- Alkan Atman, H. (2012). Lehçeler Arası Aktarmalarda Yalancı Eşdeğerler Sorunu (Türkiye Türkçesi, Özbek Türkçesi, Uygur Türkçesi Fill Örneği), C.7, S.4.
- Akın, C. (2022). Sözlük tipolojileri ve tasnifleri üzerine bir değerlendirme. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN, 73 (Haziran), 217-233.
- Altunay, N. (2017). Süheyl Ü NevBahar'ın Söz Varlığı Üzerine Tematik Bir İnceleme, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisan tezi, Edirne.
- Berbercan, M. (2013). Kutadugu Bilig'de Fiillerin Çok Anlamlı Yapısına Bir Bakış, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 6(24): 83-98.
- Caferoğlu, A. (2011). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford University Press.
- Çetin, E. (2005). Divanü Lugati't-Türk'teki Yiyecek ve İçecek Adları ve Bu Adların Türkiye Türkçesindeki Görünümleri, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(2): 185-200.
- Diñer, A. (2009). Divanü Lugati't-Türk'teki Yemek Adları Üzerine, II. UluslararasıTürkiyat Araştırmaları Bilgi Şöleni Bildirileri-Kaşgarlı Mahmud ve Dönemi 28-30 Mayıs 2008, Ankara: Türk Dil Kurum Yayınları.
- Düzgün, D. (2007). Divanü Lugati't-Türk'te Sosyal Normları Karşılayan Kavramlar, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 35. S. 201-215.
- Eren, H. (1999). Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Ergin, Muharrem (2000). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Eziler Kıran, A. (2014). Dilbilimi, Anlambilimi ve Edimbilimi, Turkish Studies, 9(6): 719-729.
- Eminoğlu, E. (2010). Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası, Asitan Yayıncılık, Sivas.
- Fevzi, F. (2015). Afganistan'da Türk Dili ve Eğitimi, Tehlikedeki Diller Dergisi.
- Özbek, Ö. (2015). Türkiye'de Söz Varlığı çalışmaları ve Bunlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Akademik Kaynak.
- Hayat, C. (2001). Sairi dar Tarihi Zaban ve Lahcai Türki, Neşri Peykan, Tehran.

Güneş, N. (2020). Hakaslarda Mutfak Kültürü Tematik Söz Varlığı İncelemesi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kocapınar, P. (2014). Kavram Sözlükleri ve Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı Üzerine Bir Deneme, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.

Kargın, H. (2021). Sofçular Köyü Söz Varlığı (Araç/Kastamonu), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek Lisan tezi, Nevşehir.

Karbaba, S. (2013). Feyza Hepçiligiler'in Romanlarında Söz Varlığı, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisan tezi, Denizli.

Aminyar, S. N. (2015). Özbek Edebiyatı Tarihi. Kabil.

Khangeldi, A. N. (2017). Türkistân Bayramı Ergenekun, Gece Kitaplığı Yayınevi, Ankara.

Khangeldi, A. N. (2020). Şe'r Kıvamı, TiTaTo Tahkikat Merkezi, Mezar-i-Şerif.

Khangeldi, A. N. (2021). Kişisel Görüşme.

Khangeldi, A. N. (2020). Şiir Kıvamında, TiTaTo Tahkikat merkezi, Mezar-i-Şerif, Afganistan.

Kohken, M. (2020). BBC. (e-erişim tarihi 12.05.2022).

Karadeniz, Y. (2020). Özbek Türkçesinde Tabu ve Örtmece Sözcükler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 15, S. 70.

Khudaybergenova, Z. (2020). Türkiye Türkçesindeki ve Özbek Türkçesindeki Ek Eylemler Üzerine, Modern Türklük Araştırmaları, C 17/2.

Öztürk, S. (2020). Fazlullah Han Lügati İnceleme-Metin-Dizin. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı (Dan. S. Demirbilek), Samsun.

Nalan, Ş. (2020) Divan-ü Lugati't-Türk'te Tematik Söz Varlığı ve Çok Anlamlılık, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

Nalbant, M. V. (2013). Türk Lehçeleri Sözlüğü Olarak Divanü Lugati't-türk Üzerine Temel Sözcükler Bakımından Bir Değerlendirme, Bengü Belek, Ahmet Bican Ercilasun Armağanı (Ed. Bülent Gül), Ankara: TKAE, s. 329-362.

Sarıca, B. (2003). Divanü Lugat'it-Türk'te Bulunan Yeme-İçme Kültürü ile İlgili Sözcükler, YÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 5, Van.

Starostin, S.A., A. V. Dybo, O. A. M. (2003). An Etymological Dictionary of Altaic Languages, Prt I, Part II, Part III, Leiden: Brill.

Steingass, F. (1963). A Comprehensive Persian- English Dictionary, London: Routledge & Kegan Paul Limited. Şahin, İbrahim (2016), Filoloji ve Botanik Alanlarının Kavşağında Yerel Fitonimler: Bitki Adları Meselesi, AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 56, s. 775-791.

Tek, R. (2016). Divanü Lugati't-Türk'te Giyim Kuşam Kültürü ile İlgili Kelimeler, The Journal of Academic Social Science Studies, S. 50, s. 261-271.

Tutku, Z. Unat, Ç. (2019). Özbek Türkçesi Söz Varlığı A ve E sesleri, ayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Tekin, F. (2008). Özbek Türkçesinin Söz Varlığına Bir Bakış, Turkish Studies, V. 3, Issue 7.

Öztürk, F. (2018). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Söz Varlığı, The Journal of Academic Social Science Studies, S. 65.

Ukşal, C. (2019). Uygur Halk Şarkılarında Tematik Söz Varlığı, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.

Ullmann, S. (1978). Anlambilimi (Çev. Ahmet Kocaman), Türk Dili ve Edebiyat Dergisi Dil Yazıları Özel Sayısı, C:XXXVIII: 355-363.

Yaman, E. (2000). Türkiye Türkçesinin ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması, Ankara: TDK.

Yarqin, S. (2013). Yüldüzler Eziden -Özbek Yaş Şairleri-. Kabil.

Yarkin, M. A. (2008). Afganistan Özbeklerin Tarihiteki Sayfaları.

Yarkin, M. A. (2017). Kitapname. Kabil.

Yıldırım, H. (2017). Özbek Türkçesi Ağızları Üzerine Bir Değerlendirme, Dil Araştırmaları, S. 20.

Yavuz, E. (2018). Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesi Arasındaki Aktarım ve Çeviri Yazı Problemleri, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 61.

E-KAYNAKLAR

WEB_1: amp.54613735-afghanistan/persian/com.bbc.www://https

WEB_2: <http://www.loghatnaameh.org>

WEB_3: <http://www.indexiran.ir/directory/linkpreview.aspx?linkid=984>

WEB_4: <https://www.turkdilleri.org/>

WEB_5: <http://afghandata.org>

WEB_6: <http://www.yarqin.info/>

WEB_7: <https://sozluk.tdk.gov.tr/>

WEB_8: <https://www.nobelyayin.com/afganistan-ozbekcesi-turkce-sozluk>
WEB_9: <https://www.kitapyurdu.com/index.php>
WEB_10: <http://uzsoz.net/?word=>
WEB_11: <http://www.uzsoz.net/>
WEB_12: <https://sozluk.tdk.gov.tr/>
WEB_13: <http://mashal.org/blog/>
WEB_14: <http://www.ethnologue.com>
WEB_15: <http://www.afghanpaper.com/info/joghrafia/jameiat.htm>
WEB_16: <https://www.tika.gov.tr>
WEB_17: <https://www.cia.gov/library/publications/the-worldfactbook/geos/af.html>
WEB_18: <http://www.mahaknews.com/sections.php?section=news&do=show&id=512>
9
WEB_19: <http://www.loghatnaameh.org>
WEB_20: <http://www.indexiran.ir/directory/linkpreview.aspx?linkid=984>

ÖZGEÇMİŞ

